

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VILHELM BIRKEDAL.

EN LEVNEDSTEGNING

AF

LAVRIDS NYEGÅRD.

II.

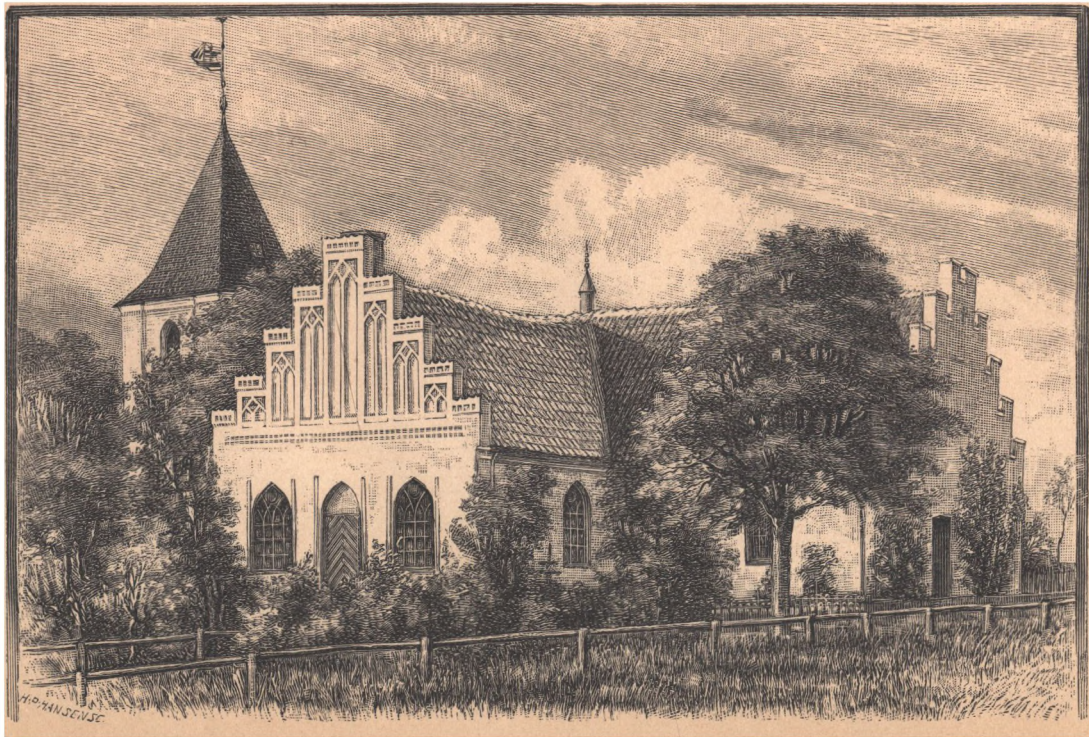
1849—70.

KØBENHAVN.

KARL SCHØNBERGS FORLAG.

1896.

SAA DE IGHAN MEDDE ES IC TU NASAREN
DEN I BERG NIG GASTS I SSEDE VIZ DU
ALDE OT N ADE GULD I ANNE KER

H. PRANSELYA

FORORD.

Af flere grunde har jeg ønsket, foreløbigt at standse mit arbejde på en levnedstegning af V. Birkedal med året 1870. Begivenhederne fra dette år og indtil hans død i 1892 ligger endnu så nær ind på os, og han stod på forskellig måde i et sådant modsætningsforhold til udviklingen i de sidste 22 år af sit liv, at jeg i det mindste endnu ikke føler mig i stand til en historisk redegørelse for meget i dem, der kunde tilfredsstille mig selv, end sige andre. Og grumme nødigt vilde jeg udsætte mig for at levere et partiindlæg i stedet for en så upartisk levnedstegning, som det er mig muligt, og som jeg i det mindste er mig bevidst, hidtil at have efterstræbt.

Men dermed er ikke sagt, at jeg lader arbejdet ufuldendt, om jeg må få tid og kraft til at ende det. Jeg forbeholder mig kun at vente dermed, indtil jeg i det mindste nogenlunde kan tilfredsstille de krav, jeg her stiller til mig selv.

Nogle vil måske mene, at jeg kunde have været mindre vidtløftig i levnedstegningen. Og jeg skal ikke aftrætte nogen den mening, at arbejdet muligvis kunde have vundet ved en noget mere sammentrængt fremstilling. Derom får enhver dømme, som han vil. Dog har jeg med flid lagt stoffet selv frem i den udførlighed, jeg har. Jo mere

nemlig især nutidens ungdom fjærner sig fra sammenhængen med den forrige slægt, og kendskabet til den folkelige og kirkelige udvikling indtil 1870 bliver mindre, som også tilbøjeligheden til at gå til selve kilderne for at lære den at kende, des mere vægt har jeg lagt på at fremstille hovedtrækkene i den så udtømmende som muligt omkring en for tiden så ejendommelig personlighed som V. Birkedal, idet jeg dog håber, at denne selv ikke er bleven borte i det. Jeg mener, at arbejdet også fra denne side set har nogen værdi og vilde gerne have udførligheden af det bedømt derefter.

Den samme velvillige modtagelse, som blev første del af bogen til del, håber jeg også i det hele på for denne anden del, hvor rede jeg end er til at erkende, at almindelig enighed i grundsynet på de skildrede begivenheder lader sig vanskeligere nå, som man nærmer sig fremstillingen af, hvad der er sket i mands minde.

Ølsted præstegård.

FORFATTEREN.

VII.

I Ryslunge. Indtil 1864.

Birkedals udvikling er nu kommen til et punkt, da der kun fattedes gode, ydre betingelser for, at han også kunde få en stor og rig virksomhed.

Han var, om end på andre måder, end han havde tænkt, nået frem til det, han dybest inde havde drømt sig. Hvad dette var, er sagt med et eneste ord: forsoningen, forsoningen ikke som et lærebegreb, men som den levende og personlige forligelse i hans eget hjerte mellem de sønderrivende modsætninger: trangen til fred med Gud og forvisningen om, at hans sjæls strålende ideal var sandhed, på den ene side, og hans synd og denne verdens usselhed på den anden side. Forligelsen var kommen ad den vej, som den kommer for alle kristne, ad ydmygelsens vej, denne underlige korsvej, hvor der kan svinges af til fortvivlelsens, åndsløshedens og verdslighedens tre sider, men også gås ligefrem ad oprejningens vej i Jesus Kristus Vorherre. Han kunde vel med salmens ord (Sl. 119, 67. 75) sige: „Før jeg blev ydmyget, fór jeg vild“, men nu: „Af trofasthed har du ydmyget mig.“

Han var nået til bunden i sig selv. Han var bleven tagen „afsides“ af Gud mere end ved at flyttes fra hovedstaden til heden den gang, da han toges fra helbredsstand til sygdoms og åndelig anfægtelses kår. Og her var det, at han fik fred, eller at Guds fred sejrede i hans

hjærte (Kol. 3,15), da han erfarede, at det var ved, om end imod sig selv, at holde fast ved ordet af Herrens mund, forsoningen i Jesus Kristus blev mere end en lystanke, der kunde begejstre og henrive, flygtigt trøste og oplive, blev liv og virkelighed af Guds nåde i hans synderhjærte. Hvad han selv skyldte dette ord, måtte han nu forkynde andre.

Der var en anden side af denne forligelse, som det lå ham nær fra hans ungdoms dage at ville forlange, om han ikke skulde mistvivle om livet, og det var at se den virkeliggjort her nede. Der er blevet peget på ham som den utålmodige idealist, der kunde fristes ind på et lovspor her, hvorunder evangeliet blev borte. Der var nu sket en stor forandring i dette. Han krævede ikke længer Guds kraftes tegn i verden, men nådens tegn i Kristi menighed blev ham nok, hvor meget der end endnu hang ved af den gamle Adam. Derigennem lærte han at forkynde evangeliet i frihed.

Samtidig var han kommen i levende forhold til det danske folk gennem begivenhederne i 1848.

Han havde i sin egen udvikling erfaret, at der var en nøje sammenhæng mellem hans rent menneskelige førelser og hans opdragelse til Guds rige. Hans historie hidtil har været en historie herom; og det er denne sammenhæng, der er det opbyggelige i et kristenmenneskes levnedsløb. Men hvorfor skulde det ikke forholde sig på samme måde med folkeslagene i deres opdragelse til Guds rige? Skulde der ikke være en lignende sammenhæng mellem denne og så deres førelser? Skulde en dansk kristen unddrage sig deltagelsen i det danske folks livsførelse som noget rent verdsligt, der ikke kom ham ved, eller skulde han ikke dele den med folket, og derigennem blive den bedste „tugtemester“ til Kristus! Det stod klart for Birkedal, at et kristenmenneske ikke måtte unddrage sig her, og at ethvert forsøg på at skille folkets sag fra den kristne menigheds i det fra grunden af (principielt) kun var et udslag af en ligegyldighed overfor det

menneskelige, som er det ukristeligste af alt. „Det er fædrenes gerning, vi står i“, lader han i en (utrykt) prædiken på 1ste søndag efter helligtrekonger 1864 de danske mænd ved Danevirke sige. Men når Jesus siger: „Mig bør at være i min Faders gerning“, er det da ikke noget andet end at være i vore fædres gerning? Jo visselig. Den Faderens gerning, Vorherre Jesus havde for, da han uden folket stred som en enlig kæmpe for grænselandet mellem himmel og helvede, den står for sig selv, og den sejr, han alene vandt, den gælder det dog til sidst om, at vi griber i troen for evindeligt at blive frælst. „Men hvem tror I, kan gribe den sejr? Hvem tror I, han vil og kan række den kampløn? Mon mennesker med ånd og hjærte for, hvad der duer, er stort og skønt i menneskelivet, med villighed til at give livet hen for det ædle, eller Jætter, der kun ler og spotter ad livets storhed og skønhed? Mon mennesker, der har et mål ud over det synlige, et mål i sandhed og kærlighed, ære og ret, eller dyr, der er tilfredse, når de kan spise sig mætte, ligegyldige for, ved hvilken krybbe det sker? Venner! Vorherre vil frælse mennesker, ikke dyr eller Jætter. Men de, som står kolde overfor fædrelandets nød, de er dyr og Jætter. Og her skal det vise sig, at det at være i fædrenes gerning har noget at gøre med at være i vor Faders gerning, som er i himlene.“

Således så han da forligelsen dybest bunde i den guddommelige kærlighed til alt det virkelig menneskelige, uden at glemme, hvor det kristelige svingede af i vor saligheds sag. Og således kunde han forlige sin kamp for det danske folks liv og ære med kampen for det evige livs krone. Ingen opmærksom iagttagelse af Birkedals deltagelse i den første vil dog kunne undgå at se, at det mål, han i denne stillede op for det danske folk, på det nøjeste hang sammen med, hvad han havde lært i Vorherres skole, og var mere og andet end udslaget af et folkeligt sværmeri. Derfor har hans livs sidste kamp

givet beviset. Han vilde have folkeligheden løftet op til kristendommen, ikke denne draget ned i hin.

Da vejen over Frederits til Fyn i foråret 1849 var spærret paa grund af krigsbegivenhederne, tog Birkedal, efter at have holdt afskedsprædiken i Sønderomme, i båd fra Julsminde i Bjergerherred over til Bogense for at komme til Ryslinge, mens familien foreløbig blev i Jylland. På vejen besøgte han sin gamle ven, K. Fog i Skjold. Fjerde søndag efter påske skulde han indsættes i Ryslinge. Fredagen forinden — store bededag — vandrede han over til Gislev, nabosogn til Ryslinge mod øst; præsten dér, provst Hans Joakim Evald Knudsen, var en broder til den tidligere nævnte apoteker Knudsen i Ringkøbing, og ham altså på anden hånd bekendt. Provst Knudsen, der var 17 år ældre end Birkedal, en alvorlig, mild og i sandhed patriarkalsk skikkelse, hvem Birkedal i sin ligtale over ham mange år efter kaldte en Nathanael, en „Israelit uden svig“, blev ham en faderlig ven, i hvis hus han og hans hustru og børn gik ud og ind, indtil det opløstes ved Knudsens død i 1877. Det var da på en måde denne mand, som kom til at byde Birkedal det første velkommen til Fyn. Knudsen var gift med en søster af mag. Zeuthen, med hvem Birkedal kom til at bryde mangan en lanse, ikke uden bitterhed, om den kirkelige anskuelse. Men dette gjorde intet skår i venneforholdet til det Knudsen'ske hus. Provst Knudsen var en mand af den gamle skole; dog passer måske slet ikke ordet „skole“ her; ti „skole“-stridigheder lå ham såre fjærnt. Det kom ikke af ligegyldighed, men af, at det i alt var selve livet i Gud, det kom an på for ham. Han var af dem, der holdt det gode gamle i hævd, og derfor kunde han så godt være ven med dem, som kæmpede for det gode ny. Ti livet selv er dog det samme, hvad enten det er „det gamle“ eller „det ny“. Den livsfriske

Birkedal stod her med bøjet hoved for den Guds fred, hvormed man i dette hus „kunde dø“; — 5 voksne børn, 4 sønner og 1 datter gik bort i disse år, og efterretningen om det ene af disse dødsfald var Birkedal selv budbringer for; ordets mand fik her fornyet vidnesbyrd om, at „livets kraft er ej i snak, men i åndens stille magt“. Ingensteds mødte han som her i Gislev præstegaard „harpeklang under tårer“. Man kunde visselig i én forstand ikke finde større modsætning end imellem Ryslinge og Gislev præstegårde i disse to mænds tid; men inderst inde klang tonen ens. Forhold til sådanne mænd blandt de gamle, som provst Knudsen, har været af den allerstørste Betydning for Birkedal (man mindes Tage Müller). Det var naturligvis ingen tilfældighed, at de knyttedes; men de har været med til at værgе ham under hans stridsgang imod at lade sig henrive til det løsslupne. De har mindet ham om, at idealets kæmpe skal være det virkelige livs tjener i ydmyghed. Og derfor, lad os kun sætte denne første hilsen i Gislev præstegård som indgang for det følgende!

Ryslinge ligger i en af Fyns venlige og frodige egne. Omegnen ejer ikke de store naturskønheder, men har dog i fuldt mål, hvad man har tænkt på, når man har kaldt Fyn „Danmarks have“. Maleriske småskove ligger trindt omkring i det jævnt bølgende landskab, lune hegn dækker vejene; kun sø mangler. Landevejen fra Nyborg til Assens går tværs igennem byen, 2½ mil fra den første by, og skærer, ½ mil længere mod vest, landevejen mellem Odense og Svendborg ved Ringe, der er som et lille landsby-knudepunkt for denne del af øen, betydeligt tiltaget i størrelse siden banens anlæggelse. Den milde natur og den lette adgang til alt var som lægedom for Birkedals syge legeme og sjæl.

Dertil kom nu ogsaa det forholdsvis lette i embedets udøvelse. Ryslinge sogn var en 15—16 gange mindre i omfang end Sønderomme og havde vel knap 900 mennesker. Og så var der kun én kirke. Hvor mange der

end rundt omkring fra tilgrænsende sogne lige fra begyndelsen af Birkedals præstevirksomhed søndag efter søndag søgte til denne, så var det dog først efter sognebåndsløsningsloven 1855, Birkedals „sogn“ på Fyn voksede sådan, at det i omfang og mennesketal overgik det jyske pastorat. Det var dog langt fra, at hans sygdom forlod ham. Den havde ikke blot ydre årsager. Men den skærende smerte i den var forbi, bitterheden var borte. Hvorvel han endnu en stund levede og arbejdede under sjæletrykket af ikke at „smage“ nåden¹⁾, en vinter som den sidste i Sønderomme oplevede kan ikke mere. Deri har vel nok de ydre omstændigheder deres del. Dog vel ikke mindst de åndelige forhold, han kom til at virke under som præst.

Ryslinge præstegård lå lunt midt i landsbyen, omgivet af haven på alle sine tre sider. Våningshuset var stort og rummeligt. Den søndre fløj var nedreven, på en lille ende nær, og her lå kirken lige for studere- og dagligstuen vinduer i hele sin længde fra øst til vest og dækkede udsigten, eller rettere åbnede den op imod „hovedbygningen“, hvor „lensherren“ boede, på hvis grund præsten kun var „fæster“, „forvalter“, „husholder“.

Men nu arbejdsmarken — folket, han skulde arbejde iblandt?

Det var ikke de tunge Jyder med det dybtskjulte hjærtelag, den seje vilje og den af århundreders tradition indsnørede forstand. Det var ikke et hedefolk, hvem den karrige jord selv havde oplært til karrighed og fristet til at gøre sig til skillingens træl og markedets kloge handelsmand og regnemester. Af naturen passede de og Birkedal ikke sammen. Til Fynboerne kom han derimod som „en bejler til sin brud“. Den åndens stridsmand, som skal passe til Jyden, må være dybt historisk anlagt, må ikke blot stirre på det store mål, men må forstå at

¹⁾ Se digtet: „Tusmørkestunden d. 27. Okt. 1852“ i dette skrifts 1. del s. 340 f.

gå langsomt og sikkert frem efter de betingelser, som er tilstede, og han må kunne kende kongesønnen i Amledskikkelsen i asken, forstå at vurdere det fordrejede ret og fremfor alt overvinde idealistens utålmodighed med den sindighed, som forholdene kræver. Om Birkedal har jeg en gang tidligere gjort den bemærkning, at det poetiske havde forspringet for det historiske i hans udvikling, og det blev det i grunden ved at have hos ham lige til det sidste. Men heri mødtes netop han og Fynboerne. Ingen prædikant i Danmark har som han på åndens synstavle kunnet male stærke og sande billeder af det usynlige og evige livs herlighed. Han malede ikke med en kunstners pensel, men — man bære over med udtrykket — med sit eget blod. Han var så virkelig i alt dette, som noget menneske kan være, der er sig selv. Men dog er der en egen fantasiens ejendommelighed i dette, som kræver en tilsvarende jordbund hos tilhørerne for ret at slå igennem, så at løftelsen ikke bliver forbigående, men varig, fordi den svarer til en virkelig livstrang hos dem. En sådan findes hos Fynboerne. Der er en åndelig letbevægelighed hos dem, en trang til at stå i forhold til en usynlig verdens billeder, snarhed i at fatte og male dem; men denne indbildningskraftens gave, der til den ene side har så let for at bygge bro til troens land, kan også til den anden side ligeså let skuffe med et skin deraf og lede til en forveksling af det indbildte og det virkelige. Man kalder så denne åndelige vakt-heds tilstand for „hjærtelighed“, denne fantasitilstand for „liv“, og den er måske ingen af delene. Hin bro så ud som en regnbue og var kun en grå sky. Det vilde dog afgjort være fejlt, hvis man på grund af denne fare ved fantasilivet vilde vurdere det lavt. Det gælder kun om, at det får sin rette plads; det er ypperligt til at sætte åndsstrømningerne i bevægelse, men det har ikke prøvestenen for, hvad der er sandt og usandt, ægte og uægte i sig selv; det må selv prøves på den sten, som er sandhedsordet. Og den prøve går kun for sig, når

det ikke længere er blot fantasien, som henrives, men virkeligt hjærtet, den inderste livsvilje, i os, som bøjer sig under hint ords magt, når fantasien ikke længere er den „skabende“ ævne, hvis tilfældige billeder et menneske driver for, men når selve „støvet lægges i sin skabers hånd“ og tager imod grundpræget af Hans Ånd. Derfra kommer det stød til en evig bevægelse, Birkedal så ofte talte om, og som han selv så godt vidste, hvorfra kom, og som også var det, han over alt satte i gang. Men mellem ham og hans nye tilhøreres naturbestemthed var der en overensstemmelse, som måtte give hans ord en særlig indgang hos dem.

Man kender Fyn som de „gudelige forsamlings“ land fra 1820'erne og 30'erne. Få steder i landet havde den åndelige bevægelse, som betegnes med dette navn, bredt sig så vidt og haft en sådan sundhed som her. Rundt om havde den sat sine spor og bragt røre i det mindste så vidt, at der var tale om, hvad der hører til Guds rige. Hvordan stod det til i Ryslinge?

Her var ikke nogen gudelig vækkelse brudt frem. Rundt omkring i tilgrænsende sogne fandtes en del „opvakte“, der hidtil væsentligt havde samlet sig om præsten Hans Agerbæks prædikestol i Espe og Østerhæsinge, og de kunde naturligvis lejlighedsvis komme sammen med de Ryslinge bønder. Men da gik det gerne ud på strid med de yngre, mens de gamle holdt sig forsigtig tilbage. Otto Laub, som 1834—45 var sognepræst i Ryslinge, fortæller i et brev¹⁾, at ved hans avlskarls bryllup var der en „hellig“ tilstede, som „kom i heftig ordstrid med nogle af de yngre. Gamle Hans Hansen i Lørup sad og snakkede med mig og blev opmærksom på denne uro. Da han mærkede årsagen, sagde han: „Når vi er et par stykker, som kender hverandre, og vi så lægger vor forstand sammen og ser, hvad der kommer ud af det,

---

¹⁾ „Biskop Otto Laubs levnet“, udg. af F. L. Mynster og G. Schepelern. I. s. 47.

så gider jeg gerne være med og siger også min mening; men, når der er så mange, så kan jeg dog ikke lide at snakke om sådanne ting; de véd ikke, hvordan de skal tage det: nogle tage det for spøg og nogle for alvor.“ Hans Hansens ord tyder på et mildt rationalistisk standpunkt med oprigtig ærefrygt for det hellige; og når Laub følger til: „Jeg har mange mænd, som jeg gerne gider talt med“, tør vi vel nok slutte, at de var af Hans Hansens art. De yngre i sognet synes imidlertid ikke at have taget det så sindigt med de „hellige“ som de ældre. Men det kom måske af, at de følte sig mindre sikre overfor dem.

Rationalismen havde stået på prædikestolen i Ryslinge kirke i over en menneskealder, før Laub blev præst dér. Især havde præsten, A. F. Sevel (1794—1828) været en myndig mand af denne retning; det havde lykkedes ham at påtrykke sognet et præg af ydre ærbarhed, som det regnede sig til ros, når det sammenlignede sig med sine naboer. Med Laub kom der visse- lig en alvorlig, kristelig forkyndelse af evangeliet, og der er ingen tvivl om, at han i det skjulte på mange måder beredte jorden til at modtage den sæd, Birkedal udstrøede; men han var altfor ængstelig for de åbenbare livsytringer af kristendom til at kunne virke noget gennembrudd, og altfor hildet i teologiske spørgsmål til at kunne tale så klart og enfoldigt på troens grund, at han kunde nå hjerterne med sit vidnesbyrd. Når han kom ind i kirken „med hovedet fuldt af en mængde møjsommeligt sammen- søgte, møjsommeligt sammenskrevne, møjsommeligt lærte, møjsommeligt, ja til den højeste grad af træthed og lede atter og atter gennemlæste sætninger“, så kunde der jo nok gennem dette „døde maskineri“ gå en livsbevægelse, og han havde i sin kirke sine „bedste timer“¹⁾. Men der var dog noget bundet derover. Denne skildring, som

¹⁾ Sammesteds I. s. 41.

han giver af sig selv som ung præst, blev sikkert i den forstand ved at gælde for Laub i hele hans præstetid, at han havde ondt for at — om jeg så må sige — skære ordet for tankebånd, han udviklede snarere evangeliets tankeindhold, end han forkyndte det. Betegnende er det, at han som et år gammel præst kom til den overbevisning, at „en præst skal ekstemporere“, og så tilføjer: „Og dog skriver jeg og lærer ordret (ofte med megen besvær) og vil endnu blive ved, måske i mange år, måske al tid. Men skal jeg fornægte mit mål, fordi jeg altid må blive tilbage for det?“ Og trods han om nogle ekstempererede fastepredikener kan sige, at „måske ingen af mine prædikener i det hele taget har gjort så godt et indtryk som disse“, så tør han dog ikke fortsætte således, da han mærkede på sig selv, at de var „i udtrykket løser“ end de skrevne og foretrak da disse, skønt de ofte var „zo hölzern“ (så træede), for hine¹⁾. Med at „ekstemporere“ menes jo her ikke at tale løst og fast efter øjeblikkets indskydelse, men at hente sin forkyndelse mindre fra tankeudviklinger end fra evangeliets eget livsindhold, som altid må være os nærværende. Hin viljens længsel hos Laub efter ordets frigjørelse, hin fine og dybe idealitet, hvori han ikke vil fornægte målet, selv om han al tid må blive tilbage for det, deri havde han som præst i Ryslinge både sin styrke og sin begrænsning. I hin idealitet mødtes han med Birkedal; men skønt denne sidste visselig aldrig „ekstemperede“ i den dårlige betydning af ordet, idet han altid nøjagtigt opskrev sine prædikener, så havde han dog fremfor Laub den frigjorthed i talen, som følger med en ret evangelist, og som sikkerligt har sin rod i, at vi ikke „møjsommeligt“ skal lede og famle efter, hvad vi skal forkynde, men at evangeliets indhold er os betroet i et bestemt ord, Ånden har dygtiggjort os til at være tjenere for. Dette fortrin hos Birkedal anerkendte sikkert også

¹⁾ Sammesteds II. s. 49—50.

Laub — uden at anerkende den grund for det, som her er påpeget —, og det er vel nærmest det, han mener, når han i et brev mange år efter til Birkedal, hvori han ligesom gør sit forhold op til denne (af 17. juli 1873), skriver: „Deres velsignelsesrige virksomhed . . . har dog al tid stået for mig som noget af det sjeldne, der blev givet vor tid“¹⁾. Ti sådanne evangelister er „sjeldne“. Måtte bare alle være så tro som Laub, og ikke fornægte målet, hvor langt vi end er fra at have grebet det!

Da Laub, kristeligt forstået, ubetinget er Birkedals betydeligste forgænger i Ryslinge, og da der snart knyttes et til det sidste, trods alle brydninger, uafbrudt venskab imellem dem, vil det altid være af interesse at se forholdet mellem de to betydelige mænd og deres præstegerning i Ryslinge oplyst. Hvad denne sidste angår, så mægtede Laub, som sagt, ikke at føre menigheden ud af den blandingstilstand af rationalisme og gammel „ortodoks“ fromhed, hvori den sad. Det „ærbare“ sogn følte sig ikke mindre ærbart i 1845 end i 1834. De sjæle, som begærede virkeligt at vises vej til frælse, gik utilfredse bort fra hans prædiken. En gammel kone har fortalt mig, at hun, som den gang var ung, trængte til svar på spørgsmålet om, hvad hun skulde gøre for at arve det evige liv; Laubs prædikener gav hende intet svar, men når hun så gik til ham personligt, fik hun ingen anden besked end, at hun jo kunde høre hans prædikener; men det var jo dem, hun ikke kunde nøjes med. De vakte bare uklarheden hos hende. — Spørgsmålet om de gudelige forsamlings forhold til kirken kom også op for Laub i hans præstetid i Ryslinge. Der var en af de opvakte Fynboere i omegnen, væver Rasmus Hansen i Vantinge, som en søndag, efter at have været i hans kirke, kom ind til ham med en ansøgning, han vilde have ham med flere præster i statskirken til at anbefale, om ophævelse af eller dog lempelse af forordningen

¹⁾ Sammesteds III. s. 177.

af 13. januar 1741. Laub underskrev en erklæring i den anledning, som han siger, at han al tid vil kunne vedkende sig, at forfølgelsen måtte ophøre. Hans samtale med manden vidner om hans store ydmyghed. „Denne mand“, siger han, „behagede mig meget, navnlig fordi han udtalte sig mod min prædiken, som han den dag havde hørt, og dog med en usigelig kærlighed (jeg havde ellers kun hørt ham omtale som en ivrer)“. „At her ingen opvakte findes i menigheden, vidste han naturligvis; hvor de findes, holdes forsamlinger, og forsamlinger er således prøvestenen. Derfor var det jo en let forklarlig dom af ham, at, hvis jeg altid prædikede som den gang, omvendte jeg ingen synder“. Laub lod ham tale i borgestuen med sine folk. Derved kom spørgsmålet om kirken og forsamlingerne ham ind paa livet; og han klarede sig det sådan, at han siger, at „forsamlingerne er hverken det store o: kirken eller det små o: huset, men en tvetydig mellemting mellem kirke- og husandagt, foranlediget ved, at i huset fattes i almindelighed i det mindste formen af en fællesandagt, og at i kirken for en stor del formen er det eneste, som er bleven tilbage. Ti selv om her præsten er, hvad han skal være, er aldrig ret det andet moment af kirken tilstede, menigheden . . . En menighed og ingen præst er det, som søges i de gudelige forsamlinger, og heri ligger både deres ros og deres dadel“. Denne betragtning synes slet ikke at være så meget langt fra Birkedals, som vi tidligere har lært den at kende. Men Birkedal kunde aldrig gøre sig skyldig i en sådan ukirkelighed, som det at gøre præst og menighed til to sideordnede „momenter“, der tilsammen danner kirken, ja at gøre præsten til det første og menigheden til det andet. Med præsten alene er der overhovedet slet ingen „kirke“ endnu; den begynder først, hvor „to eller tre forsamles på Jesu navn“, altså med menigheden. Præstegerningen er en tjeneste i og for menigheden. På Laubs standpunkt er det ikke så underligt, om „det andet moment, menigheden“ aldrig kommer „ret tilstede“. Birkedal tog

sin plads midt i menigheden. En præst uden menighed i kirkehuset og en menighed uden præst i forsamlingshuset, det var ikke for ham to „momenter“, som tilsammen udgjorde „kirken“ — hvordan skulde de overhovedet finde hinanden? Præsten måtte være dér, hvor menigheden var, d. v. s. ikke enhver „forsamling“ af såkaldte „troende“, men kirkefolket, der slog kres både i hus og kirke om Herren selv i hans ord og indstiftelser. På denne grund kom Birkedal og de „opvakte“ hinanden i møde; men Laub, der var ængstelig for enhver opvækkelse, der ikke var sket gennem præsten i kirkehuset, og som ikke selv ævnede at afstedkomme nogen opvækkelse, kunde ikke komme videre end til det i og for sig smukke standpunkt „at ønske alle andre al mulig frihed“, for „selv at kunne være aldeles fri“¹⁾.

At Laubs ideal her dog lå langt ud over, hvad han selv måtte sætte som sin begrænsning (som tidligere vist med hensyn til forkyndelsen), viser nogle udtalelser om det daværende præstekonvent i Gudme herred. „Af alle brødrene“, siger han, „er vel Esbensen den eneste, der har nogen nidkærhed for det kirkelige, den eneste, med hvem jeg kunde harmonere og tale om det egentlige²⁾ . . . Resultatet af det er da, at vi egentligt aldrig taler om det egentlige.“ Men selv om underholdningen da gerne kun drejede sig om de nyeste plakater, om oprettelse af en hjælpeenkekasse for Fyns stift o. l., anser han det dog for godt, at der igennem konventet vedligeholdes en god forståelse imellem de „så kaldte brødre“. Selvfølgelig finder han sig ikke „ret tilpas“ i dette konvent (dog ikke fordi det er et herredskonvent), og han udtaler, at det „kan ikke anses for en neuerung [en utilbørlig omvælt-

1) Sammesteds s. 86—89.

2) Provst Knudsen i Gislev blev først præst dér i 1844. Laub, som blev hans hjærtensven — i hans hus døde fru Laub 1854 — kalder ham s. 205 „en elskelig kristen i sorg og glæde“.

ning], når en gang en dygtigere race i Gudme herred. vil til at holde dygtigere konventer“¹⁾).

Til mere almindelig folkeoplysning bidrog Laub gerne. Der oprettedes et sognebibliothek i hans tid. Og det tyder dog på åndelig interesse blandt de Ryslinger, hvad han meddeler, at Luplaus reformationshistorie (fra 1836) „har gjort overordentlig lykke her i menigheden, hvor mange læser, og mange, som før ikke gjorde det, har gjort begyndelsen med den. Trykkefrihedsselskabets advents- og julesalmer er også købte med begærlighed; næsten alle mine konfirmander har af egen drift fået dem og lært de fleste af dem udenad.“ En bog, som i høj grad har tiltalt ham, trods han „ikke har hørt mange gode domme om den“, er Ludvig Kristian Müllers Danmarkshistorie, og han er „begærlig efter at høre, hvad bønderne vil dømme om den.“ „Han [o: Müller] er Grundtvigianer, men af de gode“. Stod Laub de opvakte fjærnt, bonden selv forligtes han vel med. Han „kan ikke tænke sig nogen mere velsignet virksomhed end at prædike for bønder“²⁾).

Da Laub i 1845 forflyttedes til Brahetrolleborg, blev I. I. L. Hvalsøe hans eftermand i Ryslinge. Han var en troende mand af Laubs retning, men sygelig af helbred og døde efter godt 3 års forløb. I det sidste år havde han R. I. Baggesen til kapellan, en oprigtig, men af ævner meget ubetydelig pietist. Omegnens pietister søgte dog Ryslinge kirke i hans tid: medens de med ham græd af rørelse, når han udtalte sin glæde over, at han, trods syndens forvrængelse, dog ikke var skabt som en skrubtudse, lo naturligvis de andre over slige velmente smagløsheder³⁾).

Der var da under det gammeldags overtræk en

1) Smstds. s. 104.

2) Smstds. s. 47.

3) Se „Den kirkelige bevægelse i Ryslinge på Fyn fra 1849—1868. En historisk fremstilling af Lars Frederiksen“.

åndelig dragelse hos folk i Ryslinge. Birkedal skildrer forholdene således: „Ryslinge menighed havde fra gammel tid haft et godt lov på sig for sin forholdsvise sædelighed og gudsfrygt. Man gik her flittigt i kirke, og der var gennemgående en vis fromhed at kende hos folket.“ Her var god jordbund for et vækkende ord; det kunde være sikkert på at blive hørt. Men i spørgsmålet om egentlig kristendom traf Birkedal rundt om ikke blot stor uklarhed, men ligefrem uvidenhed. „Jeg traf stadig kirkegængere og navnlig syge, der begærede sakramentet, men som under samtalen med mig som præst røbede påfaldende mangel på kundskab om og usikkerhed i det, der udgør den kristne tro“¹⁾. Man har ikke lov til at mene; at Birkedal her forveksler sin kirkelige anskuelse med selve den kristne tro; han forstod vel at gøre forskel. Men hvad der fattedes, var en klar og jævn oplysning om den kristelige børnelærdom efter den gamle „katekisme“ som troens grundvold. Birkedal mener, at Laubs prædikener mere byggede op på den grund, der var i ham selv, end lagde grund hos andre. Men vist er det, at, da Birkedal kom og vakte den store bevægelse, da var det ingenlunde blot et værk af hans ild og veltalenhed eller hans klare, kristelige standpunkt, men også af den forudberedthed, som var tilstede, og som skyldtes både Fynboens letvakte sans for det åndelige og den udvikling, der havde været. Intetsteds sker noget stort i Guds rige, uden at det i en vis måde må siges at komme i „tidens fylde“.

Da så den 4. søndag efter påske kom, og Birkedal skulde indsættes som præst i Ryslinge, „kom der kørende og gående fra alle kanter, som strømmede til kirke“²⁾.

---

s. 4—5. Baggesen blev i 1863 præst i Oure og Vejstrup ved Svendborg. Det var efter hans død, valgmenigheden dér dannede sig.

1) „Personlige oplevelser“, II. s. 112.

2) Lars Frederiksen: „Den kirkelige bevægelse“ o. s. v. s. 11.

Han talte om Helligåndens skole, han selv havde gået i: Ånden havde holdt lovens spejl op for ham, og han havde følt sin synd og hørt Herrens ord: Stå op! lader os gå herfra, gå fra synd og død og helvede! Men så havde han da også fornummet noget af evangeliets velsignelse. „Jeg har i min nød skuet ud over verden, men jeg så ingen læge for den græsselige døds-sot: „kun én skikkelse så jeg, som drog mig til sig med underlig magt, det var Jesus Kristus vor Herre! Og dér, hvor Han mest smeltede mit hjerte, det var på Golgatas korsbjælke. Det lød i min sjæl: Kom til mig, du besværede, jeg vil give dig hvile!“ Nu skal han stå som fredens tjener midt iblandt dem, under kamp i Herrens navn mod synden: „Jeg skuer ud over eders talrige forsamling; der er mange hundrede øjne, der stirrer på mig i denne stund; jeg véd det, at der igennem hvert par øjne stirrer en arm, fattig sjæl, der måske uden selv at vide det, begærer fred.“ Men hvor skal han stå? Så peger han på døbefonten: „dér skal jeg møde som en fredens tjener for i min Herres navn at oprette forligelsens pagt imellem den treenige Gud og eders små børn, at de i stedet for verdens børn kan blive fredens børn“; — og på nadverbordet: „dér skal jeg møde som fredens tjener, at række eder det høj-hellige, som skal stadfæste eder i fredens samfund med eders livs Gud formedelst Jesu legeme og blod.“ Og han slutter med at sige: „Så griber jeg da min hyrdestav med godt mod under det store løsen: Kamp med verden, fred med Gud i Kristus Jesus vor Herre!“¹⁾.

Jeg tror, at der i den Grundtvigske prædiken kan påvises ligesom to strømninger. Den ene vil jeg betegne som en forkyndelse på katekismens, den faste børnelærdoms grund, således som den er lagt i Herrens ord

---

¹⁾ Prædikenen er trykt i Birkedals postille: „Nådens sorg og sorgens nåde“.

og indstiftelser i menigheden selv; den søger ned om lærebogs-overbygningen til grundvolden selv. Den anden går mere ud på en åndelig forklaring af hele menneskelivet i kristendommens lys og tager sit udgangspunkt i de almindelige livslove. Det er to strømninger, som til en vis grad al tid må gå sammen: vi kan ikke tænke os nogen kristelig prædiken, som enten ikke hviler på „den faste grund, i ordet lagt“, eller ikke hænger sammen med hjærtets egen livserfaring. Rives de fra hinanden, har vi atter den døde lære imod en løs rationalisme. I udviklingen har den første strømning haft overtaget først, siden synes den anden mere at have fået det. I modsætning til, hvad der kort før er fremhævet som en mangel ved den Laub'ske forkyndelse, bør nu netop den side af Birkedals forkyndelse, som særlig kommer frem i det anførte af hans tiltrædelsesprædiken i Ryslinge, fremfor alt ikke overses. Det var ikke den kristne læres dybder, han udvikler; det er selve frælsens orden, han klart og levende forkynder som den, der selv er inde under den. I „Helligåndens skole“ er han bøjet under loven, oprejst ved evangeliet, hvis kraft til frælse i troen han har kendt ved døbefonten og nadverbødet. Atter er det „Golgatas korsbjælke“, som er al nådens grund og kilde for ham. Var det „forsoningen“ her, som i hans ungdom havde holdt ham tilbage for at finde livskilden i dåben og dens pagt, så var det nu den samme, som havde ført ham derhen. Det ejendommelige ved Birkedals prædiken nu var — ikke særlig hans mægtige og glødende veltalenhed, men at den var en „katekismus“-prædiken i „Helligåndens skole“ for de „umyndige“, og ikke for „de vise og forstandige“. Det er dens kristelige kraft.

Man lyttede, hedder det, i „åndeløs stilhed“. Her var et ord, som havde ærinde til hjerterne selv. Uadskilleligt fra Birkedals egen kirkelige anskuelse, var det dog ikke denne, men evangeliet selv i dets levende forhold til den enkelte og hele menigheden, han forkyndte,

og det med en ild og på et billedsprog, som ikke faldt hans nye tilhørere fremmed. De måtte høre. „Jo længere Birkedal prædikede, des flere kom der i kirke. Ja, det er ikke at tale om, at alle siddepladserne var optagne, men hele gangen var fuld af stående kirkegæster. Det var et helt folkehav, når man skuede hen over forsamlingen i Ryslinge kirke, eller når man så, den bølgede ud og ind ad kirkens dør, og derfra spredte sig på veje og stier“¹⁾. Og Ryslinge kirke var ikke lille. I Laubs tid havde kirkegangen allerede været så god, at ejeren — baron Sehested-Juel til Ravnholdt — i 1842 havde ladet opføre en tilbygning til den, en halv korsarm mod nord. Men hvor stor end kirkegangen den gang var, så siger dog Laub selv, at han ved et missionsmøde, han i sommeren 1850 overværede i Ryslinge, så, „hvad jeg ikke kendte fra min tid, men hvad der nu er så almindeligt, min lille, kære kirke propfuld af mennesker“, og „hørte med megen glæde den rigtignok ualmindelig begavede Birkedal“²⁾.

Mange vakttes, mange vrededes; men høre måtte de alligevel. „Man opdagede snart, at han vilde den livsanskuelse til livs, med hvilken man så trygt havde vandret henad livets vej i et halvt århundrede og mere. Og det var man ikke fornøjet med. Man havde dog lagt sig så meget efter et ydre skikkeligt, ærbart liv og øvet sig flittigt i at gøre gode gerninger, og man havde forestillet sig som løn herfor at få det evige liv“. Og når Birkedal i sine prædikener kunde udbryde: „O, du Ryslinge sogn! alle dine gode gerninger slår vi en tyk streg over!“ så mente man, det var en hård og utilbørlig tale. Kloge rationalister fandt ud, at det jo slet ikke kunde passe, når Birkedal sagde om sig selv, at han havde gået i Helligåndens skole; thi „der er jo ingen, der har haft den Helligånd siden apostlenes dage!“ Det var vidnes-

1) Lars Frederiksen i det anf. skrift s. 14.

2) „Biskop Otto Laubs levnet“ II. s. 223.

byrdet om deres synd, de ikke kunde tåle, og især at det skulde være fortrøstningen til deres egen dyd, som netop var den „jernmur“, der skilte dem fra deres „livs Gud“. „Der boede i Ryslinge en mand, som havde været som soldat i Frankrig først i århundredet. Samme mand var overordentlig djærv og frittalende, men gruelig vred på Birkedal . . . Men efter at have hørt prædikenen og derved at være bleven endnu vredere end før, kom han ned til sin nabo og ytrede: „Præsten sagde i sin prædiken i dag, at de fleste her gik på den brede vej; jeg kan ikke tænke mig, hvor han kan komme til den mening om os; mon det ikke er noget, madam Baggesen har fortalt ham?“ Da naboen hertil ytrede: „I det nye testamente står der, at de fleste går på den brede vej“, svarede manden: „Den gang jeg skulde til Frankrig, fik jeg et nyt testamente; men så syntes jeg, det var for meget til mig ene, så skar jeg det i stykker og delte det med mine kammerader; — det stod ikke i det, jeg beholdt!“¹⁾ Der var naturligvis også dem, som blev helt borte efter en lille tids forløb. Men snart var bevægelsen så stor, at den samme kvinde²⁾ der, som før fortalt, følte sig utilfredsstillet ved Laubs prædikener, et i høj grad åndfuldt og åndsbevæget menneske, som Birkedals forkyndelse havde bragt til fuld fred i troen, udbrød: „Ja, bliver de ikke hellige, så bliver de da idetmindste skinhellige!“

---

¹⁾ Lars Frederiksen: Det anf. skrift s. 16—18. Man havde „ikke været ganske artig“ mod Baggesen. — Kold kom en søndag til en gårdmand i Ryslinge, som, forarget over B.'s prædiken den dag udbrød: „Nu vil præsten ikke længer give os lov til at give et fattigt menneske en kande mælk!“ Kold svarede: „Ja, men véd De hvad, P. A., det var da også for godt et køb at komme i himlen for.“ Manden vilde da ikke mere se Kold hos sig. „Højskolebladet“ 1892 Nr. 48.

²⁾ Gmd. Frederik Larsens hustru, Johanne, i Ryslinge, moder til nævnte Lars Frederiksen. Se om Birkedals forhold til dette hjem „En livsførelse“ II s. 296 ff.

Der var en anden ting, som også vakte vrede hos folk i Ryslinge. Kirkens ejer „havde ladet male nummere på kirkestolene, disse bleve derefter inddelte mellem sognets beboere efter hartkorn, således at de, som havde det højeste hartkorn, sad øverst, og de, der havde det laveste hartkorn, sad nederst. Denne inddeling blev bekendtgjort for sognets beboere ved en liste, som blev båret omkring, hvorpå enhver kunde se sit nummer i kirken. I disse stole havde de Ryslinge sogns beboere i al magelighed hittildags kunnet sidde og høre prædiken. Men ikke således nu. Nu var kirken opfyldt af kirkegæster fra de omkringliggende sogne, og „sognets egne folk“, som det hed, kunde ikke komme ind i deres stole. Dette var meget generende, og det var særligt angående siddepladserne i kirken, Birkedals uvenner ytrede vrede overfor hans venner. Da således et par af hine en søndag traf sammen i våbenhuset, efterat gudstjenesten var begyndt, og dér så, at kirken var fuld af fremmede, sagde den ene til den anden: „Skal vi en søndag tage hver et par karle med herop, som kan smide disse ubudne gæster ud!“ Dette blev dog ikke til noget. Hvad der derimod blev til noget, det var, at nogle beboere af Ryslinge sogn gennem en skrivelse til det daværende sogneråd anmodede dette om tage sig af denne sag, så sognebeboerne kunde få adgang til deres kirkestole. Denne skrivelse findes endnu opbevaret i Ryslinge sogneråds arkiv. Sognerådet fandt sig imidlertid ikke foranlediget til at skride ind i denne sag, men overlod til kirkegængerne selv at puffe og stødes, som de bedst kunde“. Først sognebåndsløsningsloven gjorde ende på denne tvist, og „hvem der nu ikke kunde komme til at sidde, han kunde stå“¹⁾.

Naturligvis, hvem der trods sin vrede dog droges til at høre vidnesbyrdet, vilde nok blive vunden tilsidst. Og således gik det mange. Modstanden fra den rene verds-

---

¹⁾ Lars Frederiksen: Det anførte sk. s. 18—20.

ligheds side var vistnok forbitret — den kom dog mindre fra bønderne end fra omegnens herregårde — men, som Birkedal selv siger, den modstand, han således mødte, „var i grunden snart brudt“ d. v. s. bevægelsen blev så stærk, at der var intet åbenbart at sætte imod den. Fra en anden kant måtte Birkedal også finde modstand, nemlig hos pietisterne; men det gik denne som hin. De „opvakte“ søgte jo rundt omkring fra til hans prædikestol; og det var jo nærmest i pietistisk og herrnhutisk retning, de hidtil havde gået, dog med en meget mindre afsondret og hård karakter, end den, hvori den nu til dags synes at krystallisere sig i den „indre mission“; Agerbæk havde jo f. eks. kunnet samle dem alle om sig, og han var afgjort af Grundtvigs retning. Birkedal fortæller om følgende lille sammenstød: „Der kom en søndag eftermiddag to mænd ind til mig med min postille: „Synd og nåde“ under armen og spurgte mig, idet de slog op i bogen, hvad jeg mente med den udtalelse deri, at det var en misforståelse, når nogen forargedes ved at se en kvinde sy og strikke, mænd at pusle i haven eller andet steds og i det hele over, at folk kunde være glade om søndagen¹⁾. Jeg svarede, at jeg mente, hvad ordet betød, og at det var en dårlig helligholdelse af søndagen, når man gik og kedede sig eller tvang sig til en udvortes gudelighed i lediggang eller søvning læsning i en gudelig bog. „Men forresten“, tilføjede jeg, „vil I være Jøder og opfylde Moselovens bud om sabbaten, da må I ikke spise varm mad om søndagen; thi nu skal jeg vise jer, hvad der står skrevet derom: Ingen arne må ryge på sabbatsdagen. Dermed gik de“. Og han tilføjer: „Pietismen var snart et overvundet standpunkt i min kres, og jeg havde den glæde, at der virkelig samlede sig en levende troende menighed i Ryslinge om vor Herres Jesu Kristi ord og indstiftelser“²⁾.

¹⁾ I prædikenen til 17. søndag efter tref.

²⁾ „Personlige oplevelser“ II s. 91—92.

Var her noget at blive bange for? Laub skriver til sin gode ven, præsten Christian Mynster i Valløby, en brodersøn af biskoppen, at han kunde ønske, når han en gang besøgte ham, at føre ham hen til Birkedal, — hvad han ikke kunde tænke på med Zeuthen. Birkedal „interesserer mig naturligvis ikke som et fænomen, ikke for hans talents skyld, som er hans [ham?] eget; men i det fremtræder der noget, som på en anden måde og i en anden grad burde være enhver præst eget; og således tvinger han mig til at spørge mig: „Hvad er det som fattes dig?“ — og sætter mig i lignende oprør som dem der henne, der ikke vil eller kan slutte sig ganske til ham og måske, ligesom jeg, men mindre bevidst, igen må spørge: „Men er her ikke også noget, som man kan blive bange for?“ Vel tror jeg ikke, han lægger an på at danne „en lille hjord“ . . . . Men just fordi du kender dette ganske anderledes end jeg — eller Zeuthen, og dog er en Mynster og har kendt Frørup og fornummet, at dér var ikke dødt, omendskønt stille, derfor vilde jeg tale med dig herom — og have dig med hen til Birkedal“¹⁾. Laub havde gjort Birkedals bekendtskab ved et missionsmøde i Fåborg i november 1849, hvor denne sidste prædikede. Denne prædiken havde ikke behaget Laub, men han tilstår, at det var tilfældigt, da Birkedal nok den gang prædikede noget anderledes end ellers. Derimod havde han gjort den erfaring, at Birkedal var personligt „meget nem at omgås“²⁾; Birkedal havde fundet Laub noget forbeholden. Dette forskellige indtryk lå naturligvis i deres forskellige karakterer; men Laubs forbeholdenhed forklares selvfølgelig også af de blandede følelser, hvormed han så på Birkedals gerning. — Var der ikke også

1) „Biskop Otto Laubs levnet“ I. s. 218—19.

2) Laub kunde også godt forlige sig med den blanding af skemt og alvor, som var Birkedal egen i hans personlige omgang. I en anden sammenhæng siger han (Anf. skr. I. s. 235), at det er „dejligt, når det hellige og det komiske således kan gå hånd i hånd.“

noget at blive bange for? Jo, naturligvis, det er der altid i en stærk livsbevægelse, og den, Birkedal vakte, står ikke udenfor regelen. Det er altid de stærke livsbevægelers fare i deres blomstringstid at sætte sig selv for det hele og glemme, at de dog kun er surdejen i det hele. Det, som Laub var bange for, var egentlig den samme fare, som Birkedal på vennemødet i 1865¹⁾ talte om „halft med et smil“, der var ved sådanne folk som Grundtvig og Luther; „ti enten hjælpes ved dem folk til Herren, eller efternølerne ved deres vidnesbyrd visne hen“, og som bragte Grundtvig til at udtale, at faren dog ikke lå i det just, at „lyset oprinder“, men i at den kristelige oplysning „enten tvinges til at træde ud for at blive fri, eller den selv vælger det for lettere at friste livet“, og at han derfor altid har tilrådet sine venner „så længe som muligt at holde det ud i den brogede forvirring af troende, vantro og halvtroende ... holde ud, så længe livet tåler det“, at ikke noget skal spildes eller fortabes. Idet Grundtvig på en mild måde ligesom retter Birkedal her, tør det jo nok siges, at folk som Laub kunde have deres gode grunde til at ængstes, uden på nogen måde at ville hæmme livet selv. Men må det end erkendes — og Birkedal vilde være den første til selv at erkende det —, at disse farer lå på hans vej, og heller ikke helt er udeblevne, så er dog både den kirkelige forkyndelse, som var hans, og som ikke hviler på noget særligt hos den enkelte, men på hvad der er fælles for hele menigheden, et klart værn imod dem, og han selv skulde nok vogte sig og sin kres for de farlige overskridelser af et usundt livs-røre, så vidt det stod til ham.

Men Laub lovede Birkedal — i en samtale i Hågerup præstegård —, at han „vilde tro ham, selv når han ikke forstod ham“²⁾, og det løfte holdt han ærligt, hvor

1) I beretningen om det ved K. Køster og N. Lindberg s. 76.

2) Efter et sammenstød i anledning af B.'s strid med Laubs svoger, mag. Zeuthen, i 1854. „Pers. opl.“ II. 116—17.

megen kamp („ikke kamp mod Dem, men imod mig selv, imod det i mig, der ikke er som det skulde være, der skulde blive bedre, roligere, mildere“, skriver han i 1873) det end kostede ham, da han følte, at de i et stort livs-anliggende var „komne bort fra hinanden, ja komne til at stå front imod hinanden“. Men sikkerligt var det Birkedal, som ikke blot — efter Laubs eget sigende — gjorde det første skridt til at knytte venskabsbåndet, da de mødtes på Fyn, idet han også vandt Laubs tillid ved aldrig, trods modsætningen mellem deres højst forskellige virkemåde på det samme sted, at ville „fortrænge ham fra hans gamle plads i denne menighed, men fra hvem også de første skridt ~~al tid~~ udgik til at vedligeholde det¹⁾. I forhold til en mand som Laub stod det personlige al tid over sagen for ham; Laub havde sværere for at se bort fra denne. Men man må heller ikke glemme, at i „sagen“ var det Birkedal, som var den angribende, lige så vel som det var ham, der var den „dragende“ i venskabet. Jeg har dvælet så længe ved forholdet imellem disse to mænd, fordi Laub har ret, når han betegner Birkedal og sig som „de hinanden udfyldende modsætninger“²⁾, og Birkedal, som jo her er forgrundsskikkelsen, står da tydeligst på den baggrund, som Laub her er.

— I Sønderomme droges Birkedals hustru ved den uforfærdede „Jommes“ side imens med de fjendtlige indkvarteringer. En herremand i Ryslinge sogn tilbød dem foreløbigt ophold på sin gård i nådensåret; men da Birkedal fornam, at han og herremanden³⁾ ikke vilde komme til at forliges, afslog han tilbuddet. Ud på sommeren flyttede fru Birkedal og børnene ind i præstegården.

1) Se en brevveksling mellem B. og L. i „Biskop Otto Laubs levnet“ II. s. 168—89.

2) O. Laub: „Til V. Birkedal i anledning af hans skrift: „Samvittighed og retfærdighed“ s. 24.

3) De mødtes en gang på et dampskib. „Det er et S—'s vejr i dag“, sagde herremanden. „Dér kan De se, hr. —“, sagde B., „ikke en gang om vejret kan vi tale; ti sådant noget kunde jeg aldrig sige.“

I efteråret samme år var det, at Kristen Kold kom som huslærer til Birkedal fra præsten Kr. Østergårds hus i S. Felding. Birkedal tilbød ham pladsen, og Kold tog imod den på det vilkår, at han måtte få lov til i præstegården tillige at holde højskole for nogle unge i 14—16 års alderen. Kold var nu næppe særlig skikket til selv at være børnelærer. Han overspændte let barnets åndelige fatteævne; og jeg véd, at der var et af Birkedals børn (sønnen Gram, der da var 8 år gammel), som fattede ligefrem uvilje imod ham, fordi han i misforstået opdragelsesiver både behandlede ham hårdt og æggede hans fantasi op med spøgelsehistorier (de delte soveværelse sammen). „Kold kan sagtens“, sagde drengen, „han hør ingen fantasi“¹⁾. Det er derimod vel kendt, at Kolds arbejde med 4—5 halvvoksne drenge, han i årets løb fik at undervise i præstegården (iblandt hvilke den tidligere nævnte Lars Frederiksen var) blev indledningen til hans senere betydningsfulde gerning i højskolens tjeneste, som, navnlig efterat han havde måttet sande Grundtvigs ord om, at der skulde begyndes med de 18- og ikke med de 14-årige, er bleven bestemmende for hele den folkelige oplysningsretning her i Danmark.

Kolds storhed er, at han fandt det punkt, hvorfra en virkelig folkeoplysning kunde begynde. Når han begyndte med Ingemanns romaner eller med enkelte løsevne stykker af Grundtvigs håndbog i verdenshistorien, da lo vistnok de, for hvem det var en klar sag, at Ingemanns romaner slet ikke kunde stå mål for historisk kritik, og at Grundtvigs håndbog var kun en sværmers åndfulde betragtninger over, hvad han selv behagede at kalde „universalhistorien“, men ikke de, som så, at her

---

¹⁾ Det er et temmelig fortegnet billede, der i Fr. Nygårds bog: „Kristen Kold“ II. s. 35 ff. gives af Kold som huslærer i Birkedals hus. Denne noget kritikløse bog er i det hele i alt for høj grad bygget på tilfældige mundtlige meddelelser, der burde have været sigtede, inden de udgaves for historie.

lyttede for første gang øren, som vilde være lukkede overfor al anden oplysningstale. Kold blev banebryderen for det første afgørende skridt her. Men der kan med fuld ret tvivles om, at han havde været manden for at lede folkehøjskolen frem i alle de spor, som en videre udvikling måtte kræve.

Efter en kristelig udvikling, der ingenlunde var fri for ensidigheder, til en tid således påvirkninger i baptistisk retning, var det i 1848, da „friheden kom“, og Kold gjorde den erfaring, at „alle danske var blevne beåndede“, altså at der var en fælles dansk folkeånd, han fik stødet til sin fremtidige livsgerning, og det klarede sig for ham, hvad han vilde, at bidrage til, at „følelsen og begejstringen fra 1848 og den opvækkelse, som da fandt sted, skulde vedblive og slås fast“, „at få vakt både den kristne ånd og den danske ånd og få folk til at tro både på Guds kærlighed og Danmarks lykke“¹⁾.

Heri kunde nu Kold og Birkedal godt gå sammen. Året 1848 havde bragt den sidste til bevidsthed om, at kun et frit folk kan væрге sit odel og eje, både det åndelige og timelige. Længe havde han haft et klart blik for folkeejendommeligheden. Men nu blev han ved omgangen med Kold også klar over, at denne ejendommelighed kunde kun udvikles og værnes ved, at hele det menige folk kom ind under en overrisling af alle folkeåndens levende kilder, alt efter dets tarv og trang. Denne betydning havde sikkert Kold for Birkedal, og man kan da sige, at han førte ham ind på højskoletanken. Birkedal tog da også del i arbejdet på Kolds første højskole i Ryslinge, idet han fortalte kirkehistorien med de 7 menighedsbreve i Johannes' åbenbaring som grundlag.

Men store forskelligheder skilte de to mænd ad, der der på en måde i de følgende år kom til at dele arbejdsmarken i Fyn med hinanden. Både naturanlæg og

---

¹⁾ „Blade i mindekransen om højskoleforstander Kristen Mikkelsen Kold“ udg. af Kl. Berntsen 1870 s. 26—27.

dannelsesgrundlag var så ulige hos dem som vel muligt. Man tænke sig blot Birkedals „generende skønhedssans“ (som han i spøg kunde kalde den) ved siden af Kolds fuldkomne ligegyldighed overfor al skøn form. Det er kun koketteri med forloren folkelighed, når den sidstes biograf synes at fremstille forholdet her således, at Kold står med alle de folkelige palmer i hænderne på det Birkedalske huses bekostning, som om uskønhed og plumphed i sig selv var noget folkeligt, kan end mangelen på særlig fin sans for det „æstetiske“ nok være en betingelse for at vinde visse dele af folkets tillid og fortrolighed. At forbinde folkelig jævnhed med udviklet skønhedssans, er dog vel både muligt og godt, og Kolds „luvslidte jægerfrakke“ med én skød skal ikke skæmme fru Birkedals „københavnske“, men overmåde tarvelige trang til at lade livet fremtræde i „skønhedsformer“ ud.

Men der var dybere forskelle.

I „Dansk kirketidende“ 1855 no. 3—4 findes en afhandling af Birkedal: „Om ordet „ånd“ med adskillige af dets afledsord o. s. v., alt i forhold til det at prædike.“ Vi træffer det ejendommeligt Birkedalske her: Ånd har med viljen at gøre, ikke blot med fornuften; den forudsætter et grundsyn på en højere verden, ser i det udvortes „typer på det, der ligger bag ved og former skikkelserne“; den går ud fra anskuelser, ikke fra begreber o. s. v. Det afledede ord for åndens sande ytring er ikke åndrighed, ævne til i spredte stråler at kunne lade dens lys spille hen over genstandene, ikke åndighed, der betegner en forflygtigelse af det legemlige, men åndelighed, der „ikke fornægter legemligheden eller kødet eller virkeligheden, men kun gør fordring på at være det altbestemmende“ deri og altså er den rette forsoning mellem det ideelle og det reelle. Og den bygger al tid på historiske kendsgerninger; kristeligt talt, kommer syndernes forladelse således af „den store kendsgerning på korset“; den viser hen til den historiske kirke, når der spørges om, hvad der er kristen-

dom, til dåben, når talen er om genfølelsen, til nadveren når talen er om det nye menneskes vækst o. s. v. Han afviser ordet: begejstring for åndeligheden i den kristelige forkyndelse, ikke blot fordi det er tysk, men også fordi det betegner en „forhøjet tilstand i kraft af en åndelig naturmagt“, der ikke nødvendigvis står i sammenhæng med kristendommens ånd, som er en nådemagt. Bedre er ordet beåndelse; men også det viser kun hen til en eller anden ånds indflydelse og siger ikke, hvilken ånd det er. Det ejendommeligste udtryk finder han i ordet salvelse: „Herrens Ånd salvede mig“ o. s. v. (Luk. 4, 18.); det betegner åndeligheden som en nådegave af Herrens ånd (1 Joh. 2, 20.). Her behøves ikke begavelse og store talenter i retning af åndrighed; ja, de er ofte farlige; salvelsen „adler den simpleste, enfoldigste prædiken om den store gudfrygtighedens hemmelighed, adler de ringeste gaver til opbyggelse i Kristus Jesus Vorherre“.

Denne athandling peger på det, jeg her vil fremhæve, Kold var og blev en folkelig naturfilosof, der under sit arbejde for at finde og fremstille menneskenaturens grundlove og ytringer brugte både kristendommen og historien; men idet han mere gik ud fra sine særskilte erfaringer om sjælelivet end fra det historisk givne og meddelte, stod han alle selvlærte filosofers fare at bygge for meget på sikkerheden i sine egne slutninger, gå for vidt på fri hånd og give åndrigheden og åndigheden for meget spillerum. Dertil kom, at Kolds erfaringsområde var ensidigt, det umiddelbart folkeliges; og jo mere hans livsgerning udfoldede sig, des ensidigere blev det. Han har givet dybe og afgørende stød til det danske folks åndelige udvikling, men han har også givet frastød til meget, som burde have gået ind i denne. Birkedal så i det givne og meddelte ikke blot et middel og redskab til selvtænkning og selvvekkelse, men selve kilderne til alt virkeligt liv. Al livsmeddelelse var for ham afhængig af en modtagelse af dette givne gennem ordet. Og denne forskel mellem dem måtte især komme frem på kristelig

grund. Den hænger sammen med, hvad jeg s. 20 f. har bemærket om de to strømninger i den Grundtvigske prædiken. Når Kolds biograf siger¹⁾, at Birkedal „ikke yndede, at denne gennemgik hans prædiken med de opvakte blandt tilhørerne“, så kom det næppe blot af, at han mente, at en sådan gennemgang i sig selv „nedbrød noget af vidnesbyrdets betydning“, men at særligt Kolds gennemgang gjorde det, idet han for meget gjorde en forstandssag af det og muligvis svækkede det i vidnesbyrdet, Birkedal lagde mest vægt på. Birkedal havde ikke særlig tillid til Kold, hvad kristelig oplysning angik. Et eksempel derpå er netop, hvad Kolds biograf meddeler som den nærmeste årsag til, at de „tildels skiltes“. Den skal have været en prædiken af Birkedal om de dødes omvendelse, hvor denne efter Kolds opfattelse havde taget for ubestemt på dette spørgsmål. For Kold, siges der, „var der ingen tvivl om en rig kærligheds lejlighed(!) fra Guds side for de døde til at omvende sig“. At Birkedal ikke kan have benægtet denne, er en afgjort sag (se dette skrifs 1. del s. 207); striden må have stået om noget, der i Birkedals øjne har set ud som en påstand ud fra Guds kærlighed om muligheden af alles frælse; ti den benægtede han bestemt med hold både i trosbekændelsen og skriften. Rimeligvis er denne historie udsprungen fra en uklar forståelse hos den mundlige meddeler, eller fra Kolds egen ensidige gengivelse.

Et år blev Kold i Ryslinge præstegård. Hvad han senere virkede til at vække og støtte den fynske friskolebevægelse, fandt kun tilslutning hos Birkedal. Men at Kold døde før Grundtvig, der var den eneste, han bøjede sig for, så Birkedal en Guds styrelse i.

Året efter Birkedals komme holdt biskoppen visitats i Ryslinge. Fyns biskop var den fra de kirkelige stridigheder i hovedstaden og fra kampen om sognebåndsløsningen (han var en hovedmand for det Københavnske

¹⁾ „Kristen Kold“ II. s. 116.

præsteskabs modstand mod denne) i 1830'erne bekendte Kr. Stenersen Gad. Afgjort fjende af den Grundtvigske bevægelse, havde han da heller ikke særlig grund til at se venligt til Birkedal, hvem han da også året efter i den så kaldte Stigesag, som biskop, stødte sammen med. Ved visitatsen gik imidlertid alt vel. Birkedal, som havde frygtet for, at det forud opgivne tema for hans prædiken: Alt eller intet i salighedens sag, skulde have stødt ham, forbavsedes ved i kirken at høre, at biskoppen optog med tilslutning det samme tema i sin tale efter prædikenen, ja endog senere udtalte („skønt han er neolog“, siger meddelelsen), at han „ikke kunde nægte, at præsten dér talte med liv og ånd“.

Imens gik jo krigen sin gang. Birkedal var naturligvis på Fyn, som i Jylland, med i denne med liv og sjæl, og som Fynboerne flokkedes om hans prædikestol, så også når han holdt folkemøder for at forklare dem Danmarks sag og opflamme den ægte fædrelandskærlighed. Her skal stå to breve, som han i sommeren 1850 skrev til sin avlskarl (B. drev i de første år avlingen selv), Hans Nielsen, det første fra dagen efter Istedslaget, inden efterretningen om sejren var nået til Ryslinge, det andet dateret den dag, som kampen stod ved Frederiksstad.

„Ryslinge præstegård d. 26. juli 1850.

Kære Hans!

Så vil jeg da underholde mig lidt med dig, kære Hans! og sende dig i mit eget og alles navn her hjemme de kærligste hilsener. Tak for dit venlige brev; ja vist, det er hårdt for kød og blod at gå på blodbadets og krigens vej, men også således skal du jo bevise din tro mod din himmelske herre og konge, i det du er tro imod din jordiske konge. Og husk på ordet: „Den, som ikke elsker sin broder, som han har set, hvorledes skulde han elske Gud, som han ikke har set“, og anvend dette ord på det himmelske og jordiske fædreland. Vær tro og mandhaftig i den store strid imod dit lands fjender:

det er jo dog kun en liden part af den store troskab i den velsignede kamp for ærens nådekroner histoppe. Skal du såres, så husk på Hans sår, hvorved du har erholdt lægedom; skal du dø, så husk på Hans død, der gav dig et evigt, saligt liv, idet Han overvandt døden. Og kommer du, som vi vil håbe og ret inderligt ønske, tilbage til os igen, så skal vi tage imod dig med kærlighed og takke dig for din kamp, mens vi andre sad hjemme. Ja, kære Hans . . . . . , vi tænker hver dag på dig og taler om dig, og daglig beder vi til den nådige og almægtige Gud om velsignelse, sejr og fred over vore kæmpende brødre i Slesvig, beder, at de må vinde sejr over oprørere og menedere, om at Jesus ret må vinde sejr over soldaternes hjerter og komme ind i hjærtets fæstning og forstyrre alle de oprørsskanser, som findes derinde imod nåden og sandheden i Jesus Kristus Vorherre. Ja, tak din Gud, min kære, unge broder! at du forfægter sandhedens sag imod løgn og trods, idet du strider for din konges og for Danmarks sag. Den tanke må give dig mod og mandshjærte. Tænk paa, at hele Danmark sidder bag ved eders hær og venter sikkerhed, sejr og fred fra Gud formedelst det heltemod, hvormed I strider for os! Tænk på den jammer og nød, der vil gribe os alle, naar vi hørte, at fjenden havde faaet bugt med eder, og gå så på i Jesu velsignede navn! Han gik dog imod en værre fjende, dødens fyrste, og holdt ikke sit blod dyrebart for at vinde os en evig fred på jorden og i himmerig. Støt dig til Jesu kors i livet og i døden! Der er dog ingen pude saa blød som dette velsignede kors. Ti så hviler du med det samme på Jesu „søde nåde“, og så er du vel forvart . . .

Her går det noget nær ved det gamle. I kirke kommer mange mennesker, og jeg synes dog, som om der begynder at komme liv i flere af sognebeboerne. Ak, Herren give mig en tordenstemme til at vække og forfærde denne vanartige slægt; men Han give mig også en harperøst til at smelte hjerterne og til at husvale

arme, besværede sjæle, at de måtte finde naadestolen i Jesu blod.

I disse dage går der mange rygter herovre om slag og blodsudgydelse i Slesvig, og vi hører ofte kanontorden. Gud holde sin haand over Danmark og over eder, kære brødre, der står under våben!

Jeg skal hilse fra min kone og jfr. Fischer og alle børnene; de har det godt, Gud ske lov! Lille Gram vil endelig høre nyt fra de danske soldater og vil slet ikke tro andet, end at de danske må sejre imod oprørerne. Når Svenskerne drager her igennem, som flere gange er sket, drager han i spidsen for alle de andre børn ud med Danebrog og planter det paa vejen og er ganske henrykt, når Svenskerne raaber „Hurra“ for Danebrog. Han holder inderligt meget af dig og spørger tit, om du ikke er vred, når han hører, at der har været slag imellem eder og oprørerne. Når du kommer hjem, vil han modtage dig med aabne arme. Han savner dig, også når han skal i seng; ti da sad du jo tit hos ham, til han faldt i søvn. Lille Holger Danske holder også meget af dig.

Og nu, kære Hans! vil jeg slutte. Herren give, at dette brev måtte finde dig i en velsignet stund, med fred i dit hjerte, Jesu Kristi himmelske fred, og efter en god og skøn sejr over fjenderne! Gid dette brev må først og fremmest minde dig om Jesus Kristus, vor frælsere, og dernæst ogsaa om

Din gamle husbond, ven og broder
Vilhelm Birkedal.

Hils alle troende soldater“.

„Ryslinge, den 4de oktober 1850.

Kære Hans!

Jeg har i aften læst et brev fra dig til Lars Frederiksen, og så fik jeg lyst til at sende dig et par linjer, at du dog skulde se, at vi ikke har glemte dig, men endnu elsker dig i Jesu Kristi inderlige kærlighed. Det er en stor trøst for os, at vi kan elske hverandre, at man føler

kærlighed til Guds børn. Jeg siger med vilje, at det er en trøst for os, naar vi er bedrøvede over os selv, over at det synes os, som om det stod sig kun dårligt til med vort liv i Kristus, synes os, som om der var ingen ret kraft og skønhed i vort levned, men desto mere synd og grimhed, og ingen ret levende kærlighed til Vorherre selv; da kan vi blive så bange for, at vi er faldne ud af naaden og er blevne vredens børn igen. Men så trøster denne vor kærlighed til Guds børn os igen og hint sprog hos Johannes: „Vi véd, at vi er overgangne fra døden til livet; ti vi elsker brødrene.“ Og denne kærlighed, den vidner dog om, at vi også må elske vor Fader i himlene og vor broder histoppe; thi ellers kan vi vist ikke elske Gud Faders børn på jorden og Jesu brødre hernede. Ja, kære Hans! lad os bede om denne fuldkomne nådegave: kærlighedens, den affalder aldrig, men følger os jo fra denne stridens dal; og selv når tro er bleven beskuelse og håbet blevet opfyldelse, så bliver dog kærligheden ved; thi Gud, som jo bliver evindelig, Han er jo kærlighed, og kun hvo, som elsker, bliver i Ham. Og derfor sender jeg dig, kære Hans! en kærlighedshilsen fra mit hjærte og fra Ryslinge stille præstegård, og jeg håber til min Herre og mester, at Han ved sin gode Helligånd formedelst denne hilsen vil bringe dig en fredens luftning dér, hvor du nu færdes, og hvor der vel er ufred og kamp og ofte blodsudgydelse, men hvor dog Vorherre alligevel kan sende fredens børn i Jesus Kristus den fred, som er herovenfra, og som bevarer tanker og hjærter. Vi holder alle meget af dig, store og små, jeg og min kære hustru, jfr. Fischer, Gusta, Gram, Georgia, Marie og de andre små, såvidt de kan huske dig, Kold, Johanne o. s. v. Vi taler tit om dig og længes efter igen at se dig iblandt os i fredens dage. Ja, kære Hans! jeg kan sige, at jeg elsker alle mine brødre efter kødet, alle de brave soldater, som dernede i Slesvig og ved Danevirke kan værne om os andre, som sidder hjemme, og har ladet se glimt af Nordens gamle helte-

dåd og heltekraft, jeg velsigner dem alle i mit fædrelands navn, som står på vagt for „Danmarks dejligst vang og vænge“, og jeg kan sige, at der går ingen dag, uden at jeg med min svage tros arme bærer den hele danske hær med al dens oppakning og våben i bønnen op for nådens trone. Men især elsker jeg alle mine brødre efter ånden dernede, „troens egne“, som Pavlus kalder dem, dem, som står og strider på det åndelige Danevirkes volde, som er kirkens og dåbens volde, for det himmelske fædreland; dem kan jeg velsigne ikke blot i Danmarks, men i Jesu Kristi navn, dem kan jeg i bønnen lægge tillidsfuld og glad i Jesu skød deroppe og bede Ham læge hjærtets dyre sår og skænke en evig sejr. Til dem vil du gerne høre, og så vil jeg da, så godt jeg formår i min skrøbelighed, for dig bede om det bedste: ikke blot legemets frælse i den jordiske kamp, men sjælens frælse i den store strid med „ondskabens åndelige hær under himmelen“, med den store oprører fra begyndelsen, der har sine mange tjenere her på jorden, desværre tjenere også i vort arme hjærte, i vort syndige kød og blod.

Tak for dit kærlige brev, som jeg modtog med stor glæde kort efter den blodige kamp ved Idsted. Det var et dommedagsslag, hvor Vorherre på udvortes vis bekendte sig til den retfærdige sag. Ja, var vi så retfærdige, iførte den rette retfærdigheds kjortel, som hører Jesus til, men som Han gerne vil give os til våbenkjortel, — var vi så retfærdige, som vor sag er retfærdig, så skulde vi snart høre det sidste, store sejrskudskab over land og rige som et forbud på en hæderlig og velsignet fred. Da skulde vi atter snart se dig her i Ryslinge præstegård syslende med fredens gerning, og vi være alle glade med hverandre. Det ske for Jesu skyld! Amen.

Mens jeg husker det, vil jeg dog spørge dig, om du ikke trænger til noget her fra Fyn til den strænge vinter, dersom det skulde blive eders lod at komme til at tilbringe nogen tid af den derovre. Dersom du skulde

trænge til noget tøj, f. eks. underbukser, nattrøje o. s. v. til at holde kulden ude med, eller hvis du savner nogle penge, så lad os det vide, og vi skal da se med det allerførste at tilstille dig, hvad du ønsker. Det vil være os kært at bidrage til din bekvemmelighed, da du må gøre så meget for os. Det er jo ikke andet end en skyldig kærlighedsgerning; — derfor skal du ikke undse dig for at forlange noget af os.

Du skriver i dit brev til Lars Frederiksen, at du havde ønsket, at jeg var kommet til eder, og at jeg da kunde have talt Guds ord til eder. Det vilde have været mig en stor glæde, og der var også en tid, da jeg tænkte derpå, om det ikke kunde lade sig gøre. Men det skulde nu ikke så være. Var jeg kommen, og havde jeg fået lov til at prædike for hæren, da véd jeg nok, hvad jeg vilde have prædiket om. På Danevirke vilde jeg have min prædikestol oprejst og peget hen på det gamle Hedeby. Du véd jo nok, at dér, lige ved Danevirke, blev den første kirke i Danmark bygget. Jeg vilde da have sagt, at Vorherre selv havde bygget det bedste Danevirke, nemlig sin kirke med dåben, ordet og nadveren, just lige ved grænsen mod Tyskland og derved peget på, at havde vi holdt det led, kirkeledet, i lave, så var ulykker og Tyskerne ikke brudt ind i Danmark; men fordi det led kom af lave, derfor kom dommen over os. Jeg vilde da have spurgt soldaterne, som stod på det jordiske Danevirke, om de også stod på kirkens Danevirke med fædrenes tro og dåbspagt, betegnede med korsets hellige tegn som rette korsfarere, der kæmpede for det himmelske fædreland, og dermed kæmpede bedst også for det jordiske. Nu kan du, kære Hans! holde denne prædiken for dig selv og for dine venner og kamerader. Der kan dog måske være lidt velsignelse deri, uagtet jeg ikke selv kan komme til at udføre disse tanker.

Onsdag i forrige uge var her missionsmøde i Ryslinge, og havde vi en stor velsignelse deraf. Kirken var propfuld. Pastor Brandt fra Ollerup ved Svendborg, der

i det sidste år er bleven ret en levende præst, begyndte; derpå prædikede jeg. Pastor Mau, der fra Sælland er bleven præst her i nærheden, i Skellerup, aflagde missionsberetning om tilstanden blandt hedningerne i [Ind?]ien, hvorpå pastor Laub fra Hågerup, den gamle præst her i Ryslinge, udtalte et hjærteligt og dejligt „farvel“ i alles navn. Jeg vil dog sige dig, hvilket skriftsted Brandt taledede over; det var: „Hvo som vil frælse sit liv, skal miste det; hvo som sætter sit liv til for min skyld, skal vinde det“. Det ord kan også I derude i felten have godt af at lægge eder på sinde.

Og nu farvel, kære Hans! Tænk imellem i kærlighed på din gamle husbond og hans slægt, og bed for os og alle danske sjæle, og, når du har lejlighed, skriv os så til og glæd derved

Din gamle, trofaste, i Herren forbundne
Vilhelm Birkedal.“

Man vil af disse breve, — der viser os husbonden i det smukkeste lys — se, at, trods al sin folkelighed, fremhæver Birkedal dog stadig det ligefrem kristelige som også folkets livsgrund og det, på hvis tilegnelse dets frælse og fremtidshåb hvilede. Han er præsten meget mere end folketaleren i dem.

I hele avgust måned i 1850 var han på rejse. Han ledsagedes på denne af teol. kand. H. J. Kofoed,¹⁾ der var bleven huslærer hos pastor Falck i Vindinge ved Nyborg og derfra Birkedal bekendt. Med inderlig kærlighed havde Kofoed sluttet sig til Birkedal, hos hvem han fandt rig trøst i åndelige kampe, der nedtrykte hans sjæl, og også Birkedal havde fået Kofoed meget kær. Kofoed blev senere gift med en søsterdatter af fru Birkedal fra Leibøllegård. Om denne rejse fortæller følgende breve. Desværre er to breve, et fra Møn og et fra Gjorslev, gået tabt.

---

¹⁾ Se II. s. 279.

„Vesterborg prstgd, d. 9de avg. 1850.

Min dyrebare, elskede Mille!

Efterat Kofoed iforgårs har tilskrevet jfr. Fischer, vil nu også jeg lade høre fra mig, du min egen, kære hustru! Her sidder jeg i den velsignede mag. Boisens stille studerekammer i Vesterborg på det flade Lolland og kommer min ungdoms hustru, de velsignede børn, jfr. Fischer, Kold, Johanne, Maren og alle mine kære sognebørn i hu med glade tanker; ti jeg véd jo, at jeg, med al min elendighed, mindes ikkærlighed af eder alle i Ryslinge, og midt under min færdsel iblandt fremmede tænker jeg med tak til Gud på, at jeg selv har et hjem på jorden, hvorhen jeg fra al min rejsen stunder. Ja, Gud ske evig tak i Jesu navn for hjemmet i Ryslinge, hjemmet i Vorherres kirke og hjemmet histoppe i de salige boliger, dette trefoldige hjem, som nåden har skænket mig.

Jeg har da nu set Lolland. Det er et uhyre fladt land, omtrent som en pandekage, og der harmede damerne på Knuthenborg, at jeg sagde: Lolland står fare for at dø af apopleksi; det er med al sin jords fedme som en korthalset mand (der er nemlig slet ingen høje eller bakker, undtagen Ravnsby klint, som jeg så i dag, og som dog ikke er synderlig høj). Men godt med mad og drikke lever man her. Du skulde ret se lapse mig her i dette fornemme land: Hvid, dejlig hat (som jeg købte i Svendborg for 3 rbd.), nye, sorte benklæder med remmer udi, fløjels vest, fin frakke (som jeg dog også går til taffel med af mangel på kjole), — saaledes flankerer jeg her, fører frøken Bjelke til bords, konverserer, spiller den fine hofmands og den vittige selskabsmands rolle, alt i den skønneste gemytlighed.

Imorgen giver jeg en stor banket på Binnitze hos G. Aagaard, hvorhen jeg til Aagaards store forbavselse har inviteret stort selskab, bestående af grev Knuth, overavditør Hall, professor Buntzen (min gamle skolekammerad), direktør Rothe, Kofoed, mag. Boisen (hvoraf de fleste er på Knuthenborg); dér spiller jeg værtens rolle, mens

jeg lader Georg være den, der bekoster det hele. Er det ikke gradiost? Og dog, min egen, kære hustru! dog véd jeg, uagtet alt dette slaraffenliv, véd det så godt, at det er det evige liv i Kristus Jesus Vorherre, hvorpå det kommer an, føler det dog lidt dybt, at det er ikke på Knuthenborg eller Binnitzé, at dette liv findés, men i Herrens hus, og at én dråbe af hans nådes kalk er mere værd end al verdens klareste og skønneste vine. Ja, Gud ske lov for nådsensbrødet hos Ham, den trofaste Herre:

„Ej vil jeg bytte,
Gud, i din hytte
betlerens plads
bort for det sæde,
stolte ~~beklæde~~
højt i palads.

Godt ikke fattes, hvem du kalder gæst,
lavt er ej bænket, hvem du sidder næst“.

Mine venner har taget imod mig med megen kærlighed. Georg Aagaard blev inderlig glad. Hos ham blev vi en nat og det meste af en dag; han har bygget sig en dejlig bolig, rundt omkringgivet af skove og frugtbarhed; men man kan ikke se længere end 100 skridt frem, så fladt og indesluttet er der. Med ham tog vi i viernovogn til Knuthenborg i onsdags, hvor jeg glædedes ved at træffe den kære Hall, Buntzen og flere. Knuth tog imod mig med den gamle venlighed, vi blev der om natten og måtte ikke rejse for ham før imod aften næste dag: der var stort selskab, kammerherreinde Bjelke med datter, admiralinde Rothe o. fl. Der er dejligt og brilliant. Igår formiddag tog vi ned til pastor Gude i Hunseby¹⁾ (dér, hvor jeg skulde have været præst) og traf i ham en elskelig præstemand, et dybt gemyt, med hvem Kofoed ivrigt disputerede, fordi Gude ikke ganske kunde finde sig i mine prædikener, og det, véd du nok, Kofoed ikke kan

¹⁾ Den senere domprovst i Roskilde.

lide. Dér traf jeg også professor Martensen og hans unge, smukke kone, og havde i det hele dér nogle ret inderligt fornøjelige og interessante timer. Vi kom så til middags hos Knuth og rejste derfra kl. 7 omtrent i grevelig, brilliant vogn med to store, grå skimler, med guldbebræmmed kusk her til Vesterborg præstegård, hvor vi har været i nat og bliver til i morgen middag. Her har vi det hyggeligt og ret hjemligt godt; ti her har den Herre Jesus et stadigt herberge i den elskelige præstemands hjærte, og det er dög det saligste og tilmed fornemste selskab, at være sammen med himlens og jordens konge. Imorgen tager vi igen til Binnitze til det store gilde, jeg giver o. s. v., og derfra skal så Georg Aagaard køre mig på søndag til Nykøbing, på hvilken tur vi lægger vejen om ad Holga Aagaard, der er gift med en Bartholin, der bor på en herregård, der hedder Nielstrup. Så gæster vi biskoppen i Nykøbing, Lindberg dér i nærheden og venter på mandag at være på Møn, hvorfra eller fra Vordingborg du skal høre nærmere fra mig.

Binnitze, d. 12te avg. 1850.

Jeg er i dag, mandag morgen, ikke kommen videre end igen til Binnitze hos G. Aagaard. Banketten iforgårs gik godt af med megen munterhed og gemytlighed. I går vilde vi have taget til Monrad i Nykøbing, men da vi kom til Holga (Aagaards søster) på Nielstrup, kom Hall, Knuth og flere dér og overtalte os til at blive til i dag, da så Aagaard og Hall vilde følge med til Monrad og bestille en middagsbanket hos ham, for således at være længere sammen. Derpå gik vi så ind og rejser om et par timer herfra.

Hvorledes har du det, min dyrebare hustru, lille Mille? Hvorledes har de velsignede børn det? jfr. Fischer? Kold? Johanne, Maren, Jens? Hver morgen lægger jeg eder alle i den kære Herres Jesu navn og beder Ham træde indenfor den ringe dør i Ryslinge præstegård og bringe eder en himmelsk freds velsignelse fra Golgatas kors med

syndernes forladelse, fra den sprængte grav med Hans retfærdighed, og fra himmelen med det evige, salige liv i Hans samfund. Så tænker jeg også, at Han med det samme bringer en lille hilsen fra din fraværende ægtemand med tak for din troskab, med kærlighed til dig og dem alle derhjemme. Ak, kære, elskede Mille! måtte vi kun blive trofaste til enden og arve livsens krone!

Jeg må dog fortælle dig lidt om tre forlovelser, som har fundet sted her i Lolland, mens jeg har været her. Den ene er en forbindelse mellem Holger Birkedal og jfr. Thyra Boisen (2 år) i Vesterborg præstegård, en yndig, lille uskyldig præstedatter; den anden imellem Christian Boisen (8 år) og Agathe-Johanne Birkedal i Ryslinge; den tredje imellem Peter Boisen og Georgia Victorine Birkedal. Du ser, jeg har brugt mig på min rejse.

Den gamle bispinde Boisen¹⁾ var den samme gamle, elskværdige kvinde, som sidst i Sønderomme for 9 år siden. Hun kom og tog mig ved hånden og sagde: „Kom ind til mig, så skal De se en rar mand!“ — Det var hendes afdøde mand, der i brystbillede hængte inde i hendes kammer. „Her i dette kammer“, sagde hun, „har jeg levet mine glædeste og rigeste timer, her er alle mine børn fødte“, og så græd hun, den gamle kone, idet hun gentog alle sine ungdoms og alderdoms minder for sig selv. Kunde vi kun komme til at have en sådan skøn fredens aftenstund i Jesu samfund! Kom, Herre Jesus! kom ind i mit arme, fattige hjærte! ja, det suk bevæger sig dog så tit i min og, jeg véd det, også din sjæl, min Mille! og har vi først, om end kun lidet, smagt, hvor god og liflig Herren er, så kan vi dog ikke lade os stille til freds i den onde verden: kun ved Hans bryst finder vi det rette sted at smile og at græde ud ved. Ikke sandt? du dyrebare hustru!

Med mit helbred går det, Gud ske lov! ret godt og

---

¹⁾ Enke efter biskop P. O. Boisen, mag. L. Boisens (og Fr. B.'s) moder.

anstændigt, og jeg tænker, at det dog vil give lidt friskhed og frimodighed til atter at begynde min kære gerning i Ryslinge, når jeg kommer hjem igen.

Og nu kan jeg ikke mere for denne gang. Georg Aagaard sidder og forstyrrer mig ved at tale venligt med mig; han beder dig mange gange hilset. Kys nu hvert af de søde børn fra fader; jeg skal nok give dig kyssene tilbage, når jeg kommer hjem; så længe kan du da nok give mig henstand. Hils den kære jfr. Fischer; hun har vist i dag fået brev fra Kofoed. Hils også den gode Kold, Johanne, Maren, Jens, og gå hen til Fr. Larsens og sig dem, at jeg hver dag tænker på dem med kærlighed, så vel som på den hele menighed og min velsignede, lille kirke. I Vordingborg venter jeg brev fra min egen, kære Mille. Gud lade os atter samles i en god stund!

Din ungdoms fæstemand, din ægtemand og ven
Vilhelm Birkedal“.

„Skuldelev prstgd., d. 22de avg. 1850.

Min dyrebare, velsignede Mille!

Du vil studse ved at se stedet, hvorfra jeg tilsender dig disse linjer; det er i Skuldelev præstegård, hos Holtens, jeg sidder i denne stille aftenstund. Herfra rejste den kære mand ind til København for over 13 år siden, at lægge hånden på mit hoved i indiviellsens time, herfra rejste den samme mand ind at lægge din hånd i min for Guds åsyn, du kære hustru! og herhen rejste vi begge dagen efter vort bryllup og modtog al venskab og kærlighed. Kan du huske det, min lille, kære Mille? — Og det var så underligt: hjemme havde jeg slet ikke tænkt på at gæste Holtens, du véd jo nok, hvad der syntes at skille os ad i de senere år. Men på rejsen fremstillede sig så tit og så underligt de kære menneskers billeder, at jeg, altsom jeg kom længere frem, blev aldeles betagen af den tanke, at se endnu engang den kærlige mand og den yndige kvinde, se, om vi dog ikke endnu kunde vende vore hjerter til hverandre, at jeg ikke kunde mod-

stå. Her sidder jeg nu: jeg kom med Kofoed, der har holdt ærligt ud med mig hertil, men her er skilt fra mig, for dog en gang at komme til København til sine forældre. Jeg traf ingen hjemme her: de var paa Lindegården, hvor frøken Thieles fødselsdag højtideligholdtes hos gehejmerådinde Holten. Gulvet blev vadsket, og jomfruen er vist meget forfærdet over den fremmede mand, hvis navn hun ikke kender, og som ganske bekendt går fra stue til stue, begærer skrivematerialier o. s. v. i sin hjemmegjorte, lyse frakke; ti mit tøj er endnu ikke kommet. Stakkels jomfru — hun kunde kun skaffe mig dette blå papir, hvorpå jeg nu kradser mine kragetæer. Før kl. 11 ventes Holtens ikke hjem, og hvad skal jeg nu vel gøre bedre end at tale med dig, du min egen, velsignede kone?

Mit sidste brev var fra Gjorslev. Derfra rejste jeg igår formiddags, kære Mille! Nu er den sten lettet fra mit hjærte, den tunge sten, at jeg var fremmed på det mig uforglemmelige Gjorslev. Jeg rejste derfra, ombølget af kærlighed, omfavnet af dem alle, og under tårer af os alle. Den gamle, elskelige fru Dorph — hun blev atter min moder; jeg kyssede hende, kyssede Marie, kyssede Cathrine, kyssede selv den gamle, tørre kammerråd, så du kan deraf slutte dig til vor afsked. Det var usigeligt skønne, rige timer, jeg tilbragte dér. De to gamle ser jeg vel aldrig mere i dette liv; yndigere gammel jomfrukvinde, end fru Dorph kommer jeg vel aldrig til at se her i verden. Kammerråden måtte naturligvis køre mig et godt stykke på vej, — jeg tror, at jeg på denne rejse har sat 100 venskabelige heste i bevægelse. Jeg kom da til Vallø, til de rare Steenbergs¹⁾; dér var jeg til i dag morges. Der hersker hos dem, som hos fru Dorph og pigerne, en alvorlig kristendom. Jeg traf dér, foruden døtrene, den yndige frøken Sperling, Georg Steenbergs forlovede. Med Kofoed og doktoren tog jeg igår eftermiddags hen og

---

¹⁾ En lægefamilie.

hentede en pastor Mynster i Valløby (en brodersøn til biskoppen) og i forening tog vi så hen til den gamle pastor Willemoes i Herfølge, hvor vi tilbragte aftenen. I formiddags måtte Stenberg køre os over Ejby, hvor Fr. Steenberg er kapellan og hvor vi tog ham med, til Roskilde, hvor vi spiste middagsmad og drak hverandres skål i rinskvin. Der var der en stor båd, der over Isefjorden i et raskt vejr sejlede os over til Selsø, Holtens anneks. Bag ved os havde vi den gamle „kongegravenes by“, Roskilde med sine slanke taarne hentegnede på himmelen, på begge sider den mageløs dejlige Isefjords kyst med skove og marker og kirketårne, og foran os målet for denne udflugt, Horns herred, hvor jeg henlevede et år af mit liv som huslærer, hvor jeg skrev mit levnedsløb, og hvor jeg som prædikant hvæssede mit sværd til ordets kampe i min Herres tjeneste. Hvor mange søde og forunderlige minder! — Og nu sidder jeg her i Skuldelev præstegård, hvorhen jeg gik (det var 1 mil fra stranden, hvor vi landede); her sidder jeg og tænker på dig, min egen, kære hustru! her var jeg sammen med dig for over 13 år siden, dagen efter vort bryllup; og jeg glæder mig over og takker Gud for, at vi dog endnu, al vor skrøbelighed uagtet, elsker hverandre af et oprigtigt, trofast hjærte, og at hvededrødsdagene dog endnu ikke er blevne til hundebrodsdage: ti det føler jeg dog så dybt, at jeg i denne stund længes ligeså kjærligt til dig, som jeg i året 1835 fra Gjerlev præstegård længtes efter dig til København, og måske lidt til. Og jeg véd, at også du møder mig i denne sjælens længsel. — Men når jeg nu stirrer efter dig i det fjærne, min dyrebare Mille! da er det ej et ensomt jomfrubillede, der træder mig i møde; men dit billede fordobler sig mangfoldigt, og et velsignet moderbillede stiller sig frem for mig, omringet af 9 miniaturbilleder. Ak, de søde, små børn, hils dem allesammen, hver især 1000 gange fra fader, den slemme, omflakkende fader, der aldrig kan få ret et sat og stadigt fadervæsen på sig, men al tid beholder noget

af de ustadigt omstrejfende studenternykker og stundum forlader reden for, som en enlig fugl, at flakke om på land og vand, skønt reden sidder fuld af små og store hjemme. Men således er jeg, og, gjorde jeg det ikke, så vilde du snart blive ked af mig gamle, vrantne mand, men på mine rejser forynges jeg dog en smule. Og så tusind tak, fordi du tåler denne min omflakken, skønt du dog helst vilde have mig hjemme; tusind tak, fordi du skrev mig det rare brev til, som jeg modtog på Iselingen sidste fredag; det bragte mig en varm luftning fra mit dyrebare hjem. Tak også Jommen for hendes få, artige ord; jeg tvivler ikke på, at hun er artig, som hun skrev, og forsøder dig din ensomhed derhjemme.

Nu er jeg en ensom rejser; ti, som jeg skrev, Kofoed har nu forladt mig. Da Holtens ikke var hjemme, gik han til Selsø, hvor han har været huslærer, for i morgen derfra at rejse til København. Han har været mig en mageløs trofast rejsesvend, der har passet på mig som en smed, både til liv og sjæl, og ofte kujoneret mig til det fornuftigste, hvor jeg selv var ufornuftig. Og, for at give dig et begreb om hans troskab og opofrelse, skal jeg fortælle dig følgende lille, enkelte træk: I mandags kørte Peder Dorph som kusk os fra sin præstegård til [stedets navn er bleven borte under brevoblaten]. Vi kom langs med Præstø bugt, og det blæste stærkt. Pludselig „mig vinden tog i håret fat og fløjten gik min blonde hat“ (den dejlige hat, som jeg købte i Svendborg, og som var mig så dyrebare); den blæste ud i bugten og begyndte at sejle ad Østersøen til. Peder og jeg strakte vore arme, og han sin pisk, jeg min stok efter hatten — men naturligvis forgæves. På én gang ser jeg Kofoed, som er sprungen af vognen, sidde ganske rolig ved strandbredden og trække sine benklæder af; alt, hvad jeg sagde, det hjalp intet, han klædte sig helt af, svømmede ud i bugten og bragte mig hatten tilbage. Var det dog ikke trofast? Jeg er bange for, at han, ved at sidde på vognen efter

det kolde bad, skulde blive forkølet; men indtil dato har han været rask.

Nu er klokken 9^{3/4}, og jeg vil slutte dette mit brev. Nu har jeg kun det inderlige ønske, at jeg her må blive ligeså fornøjet med modtagelsen, når Holtens kommer hjem, som jeg blev det på Gjorslev, og må skilles herfra ligeså kærligt som hist. I morgen, vil Gud, agter jeg at besøge min gamle husbond, provst Krarup, og i overmorgen at tage her fra Skuldelev over Holbæk til Fyhns og Rørdams i Ondløse, derfra til Husums og præsterne i Vestsælland og endelig hjem. Jeg beder dig om at lade min vogn møde i Nyborg fredagen d. 30te avgust d. år, og at den må være dér ved dampskibets ankomst om formiddagen for strags at føre mig til det kære hjem. Hils børnene, jfr. Fischer, Kold, Marie, Fr. Larsens og alle andre fra

Din fæstemand og fattermand
Vilhelm Birkedal.

[Næste morgen]. Jeg åbner brevet for at underrette dig om, at Holtens tog imod mig med stor jubel, trykkede mig med begge hænder og har bevist mig al kærlighed. Om et par timer rejser jeg herfra“.

Da Kold til november skulde forlade Birkedals hus, tilbød denne sin trofaste følgesvend fra rejsen, Kofoed, at tage hans plads som huslærer. Følgende brev, der er skreven til denne, efterat han havde modtaget tilbuddet, er tillige et tillæg til hans rejsebreve.

„Ryslinge, d. 9de september 1850.

Kære, inderlig kære Kofoed!

I fredags modtog jeg Deres kærlige brev fra København, og i dag for et par timer siden fik vi Deres rare brev til Jommen; begge disse breve har vi naturligvis i vor landlige ensomhed slugt med tilbørlig appetit (skulde vi ikke ombytte dette fremmede ord med det ægte, danske, lidt plumpe: madlyst?) og fandt den af Dem,

kære Kofoed! tilberedte ret deri såre velsmagende og sund; ti det var jo kærlighed, De bød os, og den smager al tid godt. Rigtignok er jeg stundum bange for, at De holder for meget af os alle her, er bange for, at virkeligheden, når De kommer til at se vort liv her bag kulisserne (atter et uhyggeligt fremmed ord i stedet for skærmbræt, der jo passer udmærket her) ikke vil svare til Deres kærlige forestillinger; ti det står sig jo kun ringe til med os. Dog, ret betænkt: Kærlighed er al tid i sin gode ret, når den, som jo er dens natur, elsker og skjuler i sin folderige kåbe, hvorunder der jo også er plads til min arme sjæl, syndernes mangfoldighed; og når den gør det, gør den jo ikke andet, end efterfølger sin levende, personlige Herre, der på Golgata gjorde det samme. Så har De da i grunden ret, kære Kofoed! når De elsker, elsker også os fattige præstegårdsfolk i Ryslinge; og kun da får den uret, når den, efter at have set os efter i kortene og opdaget mange slemme ting hos os, — vilde drage kærligheden bort fra os, fordi vi er af naturen syndere og vredens børn. Den kolde, klamme mistro og uvillighed til at elske, den har al tid uret. Ak, gid vi ret måtte leve i kærlighedens høje, dybe, stærke, milde, alvorlige og dog så skønne liv! — Og jeg for min part vil tage imod Deres kærlighed ikke som en fortjent skat, men som en nådegave fra den Herre, hvem jeg skylder alt godt; og den er jo ogsaa fra Ham; ti det er jo kærligheden til Vorherre, som har tændt kærlighed til Hans stakkels tjener i Deres hjærte.

Tak, hjærtets bedste tak for al ting, min kære broder i Jesus Kristus! Tak, fordi De vil ikke længere trættes med Vorherre om Hans nåde, syndernes forladelse og det evige liv, men ved endelig at lade Dem „tvinge af Jesu kærlighed“ til at glæde Dem i den frælse, Han alt havde skænket Dem i dåben, er bleven mig en dyrebar medstrider under Hans korsbanner fra det forjættede land heroventil! Tak, fordi De vil, venlig og broderlig, træde ind under vort tag og dele et tarveligt landlivs glæder

og sorger med os og tage vore små under Deres pleje og varetægt! Tak, fordi de rejste med mig på den dejlige vej, vi gjorde med hinanden. Ja, den var mig i høj grad forfriskende og velsignet både til legeme og sjæl, og De var mig en trofast ledsager, der bar min skrøbelighed i kærlighed og tog mange stød af for mig og forhøjede mig rejsens nydelser ved Deres både for naturen og nåden åbne hjærte. Og siden jeg nu er ved denne rejse, må jeg dog fortælle Dem lidt om mine hændelser efter skilsmissen i Skuldelev, hvad De jo gerne vil høre lidt om. Ikke sandt! — Da De var vandret bort, følte jeg i nogen tid en tomhed og et savn, som jo måtte fremkomme ved det hul, der blev reven formedelst Deres fraværelse; ti vi var jo begyndt at vokse sammen som de siamesiske tvillinger. Jeg læste da lidt, vandrede gennem alle værelserne og fordybede mig i gamle minder, drak te og gav mig til at skrive et brev til min trofaste hustru derhjemme. Kl. 10^{1/2} hørte jeg vognen rulle frem, og jeg nægter ikke, at mit hjærte bankede lidt stærkere. Jeg gik i mørket ned til vognen, hen til Holten, som stirrede på mig. Da sagde jeg: „Kender De mig ikke?“ og røsten lod til at finde genklang i sjælens erindringsgrav. Han kendte mig på den; „Birkedal!“ udråbte han med umiskendelig glæde, og vi havde atter fundet hinanden, ej blot legemeerne, men sjælene genkendtes. Hans velsignede hustru kom senere: også hun kendte ikke ansigtet, men røsten, trykkede mig med begge hænder, og, skal jeg sige det? Det glædede mig allermest, at de kendte mig på stemmens klang, det underlige barn, der undfanges hemmeligt i sjælegrunden og fødes på læben og vel vidner allerbedst om, hvad der bor herinde. At kende et ansigt (selv et øje) vil ikke sige meget, men at kende stemmen, når man ej kan kende åsynet, det, synes mig, er langt skønnere; ti det er et vidnesbyrd om, at sjælene mødes og, langt bedre, forstår hinanden. Selv Gud Fader åbenbarede jo sit væsen ikke i et øje, ikke i et øre o. s. v. men i „ordet“, der er „Hans herligheds glans og Hans væsens udtrykte

billede! — Jeg var dér fredagen over og nød en ubeskrivelig kærlighed hos alle. Holten er en såre elskelig og nidkær præst med kristelig ånd og retning; kun trænger han svært til samfund med kristne, til påvirkning i et menighedsliv, som han, så vidt jeg forstår, så godt som slet ikke har erfaring om. Diamanten kan kun slibes i diamantstøv, — så kan den kostbareste diamant, menneskesjælen, kun slibes og dannes til en ret fyldig og levende kristensjæl i samfund med kristne menneskesjæle. Han følte det også selv og sagde, at mit komme også af den grund var ham kært, at han så længe havde været fristet til at „tro sig selv at være et vandedyr, der ikke duede til noget“. — Han kørte mig 4 mil til Tølløse på den yndigste vej langs med en gren af Isefjorden, med Roskilde spir til venstre og en skovkranset kyst til højre. Fra Tølløse gik jeg et par mil til min søster og svoger Rørdam i Ondløse; dér var jeg i kirke næste dag, hvor omtrent 16 mennesker var tilstede. Er det ikke gyseligt? Og det, skønt det er en dygtig, elskelig præst. Om morgenen kørte Rørdam mig til Ferd. Fenger i Lyngø, hvor jeg havde det godt til næste dag, da jeg med Fengers vogn blev bragt til Skelby hos Husums; derfra til Fuglebjerg og Slotsbjergby hos P. Fenger, hvorfra vi gjorde en udflugt til Boisen i Skørpinge, havde det dejligt med en rar, præstelig samtale o. s. v. Om fredagen tog jeg med persontoget fra Slagelse til Korsør og Nyborg: og dér stod på broen kære mennesker, kærlige øjne stirrede mig i møde, og hænder, store og små, vinkede mig velkommen: det var min kære Emilie, jfr. Fischer, Gusta, Gram og Holger (også pastor Falck tog imod mig dér). Vorherre havde nådigt skjult mit hus og alle mine kære under sin nådes vinger, mens husfaderen flakkede omkring på land og sø. Vi tog til Falcks og spiste til middag, og derfra kørte vi hjem til det dyrebare Ryslinge hjem, hvor jeg nu sidder og skriver dette brev til Dem. — Nu holder jeg lidt op. Farvel så længe!

Den 10de sept.

Som et lille tillæg til min foregående rejsebeskrivelse må jeg dog tilføje følgende: I forgårs (søndag) kom jeg i kirken og så nogle fremmede damer, som jeg strags ikke kendte, men tænk Dem min glade overraskelse, da jeg, kort før jeg skulde op at prædike, genkendte — vor fælles, elskelige veninde fra Møn, kammerherreinde Calmette og jfr. Hänschel fra Liselund; de havde på et besøg i Fyn hørt, at jeg var i nærheden, og vilde da gæste min kirke. Jeg blev så glad, så glad, kære Kofoed! at jeg holdt min prædiken meget bedre og tildels meget mildere, end jeg vist ellers havde gjort det; ti det gjorde mit hjærte så godt, dog en gang at komme til at prædike for landsmandinder, for Mønboere, og jeg kunde ikke andet end i min prædiken tale om gensynet af min døbefont i Borre kirke på sidste rejse, og jeg måtte tale nogle ord, som jeg anede, just kunde være til gavn og velsignelse for disse særegne, kvindelige gæster. Mit hjærte strømmede over. Mildt og kærligt taltes vi ved efter gudstjenesten; de fulgte med os i præstegården, og jeg fornåm, at deres hjærte var trufne, smeltede, at de i det mindste ikke var langt fra Guds rige (gid provst Ingerslev måtte kunne anslå den rette stræng i deres sjæle: det skulde bestemt lykkes!). Jeg har siden den time været ret så barnlig glad bevæget i ånden og takket Gud, at Han bragte så rare kirkegæster her til Ryslinge. Kan De forstå min glæde, kære Kofoed? Ja vist, det kan De nok, og så vil De da glæde Dem med mig over dette lille solglimt her i verdens nat, som den milde Gud lod falde ind i min fattige, så tit kolde og træge sjæl.

Og nu er papiret snart opskrevet. Kun endnu dette. Kære broder! De skriver, at De stedse standser for indgangen til præsteembedets helligdom og bliver ved at tvivle om Deres kald dertil. Nu vel, De skal også standse, indtil Vorherre nådig selv tager Dem ved hånden for at føre Dem gennem porten op til sit alter og på sin prædikestol. Men det er noget ganske andet end at opgive

eller tvivle om tingen. Har det ikke været for Dem for ikke ret lang tid siden, som om De også måtte komme til at stå udenfor kirken og de helliges samfund? Og dog skete det, at De med stor glæde i himlen og på jorden følte, at De var derinde; og der er dog et langt større spring fra at være et vantroens barn til at blive et troens menneske, end der er fra at være et troende menneske til tillige at blive en præst i Herrens kirke. Hvad forlanger De dog mere? Vorherre har ikke gjort Dem døvstum: De kan tale, ja tale hjærteligt om synd og nåde; Vorherre har ledet Deres veje således (ti var det ikke Ham, der gjorde det?), at De har erholdt de udvortes betingelser for at blive præst, idet De blev teologisk kandidat; Vorherre har givet Dem lyst til dette embede, og De har jo sagt, at der var intet, De hellere vilde være, end præst i Herrens kirke. Hvad forlanger De så mere? Det udvortes kald har De ikke endnu, og derfor skal De også „standse“, indtil det kommer. Men håbe, glædeligt håbe skal De, at den Herre, som har gjort alt det andet, også vil lægge dette til. Det andet forekommer mig at være vantro. Bi lidt, men bi i troen og håbet, og vær så rolig!

Og nu farvel, kære Koføed! Skriv snart, når De har lyst og lejlighed, til

Deres i Herren forbundne
Vilhelm Birkedal.

Hils Deres mig ubekendte forældre og brødre!“

Den i Brevet omtalte kammerherreinde Calmette var enke efter Liselunds ejer, kammerherre C. R. Calmette, hvis fader havde købt gården og anlagt dens store, skønne have. Birkedal havde gjort hendes bekendtskab første gang på den omtalte rejse. I slutningen af året sender hun ham en opfordring til, når Borre kald bliver ledigt, da endelig at søge det. Hvorledes hans håb om, at den „rette stræng“ måtte blive anslået hos hende, gik i opfyldelse, skønnes af tilegnelsen på hans næste prædiken-

samling: „Nådens sorg og sorgens nåde“, der lyder således: „Kristne sødskende på min fødeø, Møn, iblandt hvilke jeg nævner fru kammerherrinde Calmette til Lise-lund, tilegnes disse prædikener med uforglemmelige minder fra barndommen, med tak og kærlighed for nutiden“. Det var vel ikke mindst hende, som havde knyttet båndet med hans fødeø påny.

I begyndelsen af 1851 var han atter på rejse, denne gang i København, og skriver derfra til sin hustru:

„København, d. 5te februar 1851.

Min kære, dyrebare hustru!

Så begynder jeg da igen på et af mine åndrige og fortræffelige breve til dig, og du må endelig gemme det, indtil jeg kommer hjem, at jeg kan forlystes derved.

Så skal da min første hilsen være en fredshilsen, så godt jeg kan det, i Jesu dyrebare navn. Ja, fred og forbarmelse over Ryslinge kære præstegård, over hver sjæl der inde, både til legeme og sjæl. Men, kære Mille! jeg kan kun ønske, alene Vorherre kan give; så vil du da selv gå til Ham for dig selv og for alle dine små, for at annamme den store, salige velsignelse.

Min rejse gik godt af; i går kl. 8 var jeg her i København; hos Barfods står det sig til ved det gamle; der har været sygdom hos dem, men den er nu overstået. Soldaterne vrimlede over alt igennem Sælland. Men i går havde jeg et velsignet, ja, for mig højtideligt syn. Jeg gik med Barfod op på slottet, for dér på et værelse at se hjemkomsten af 2den lette bataillon. Det var skønt. Den indvendige slotsplads var opfyldt af det danske folk; da hørte man musikens tone fra bataillonens, som kom marscherende over Marmorbroen, og til samme tid så man kongen komme ridende på sin hvide hest på den modsatte side gennem kolonnaden. Han blev holdende stille med et helt følge bag ved sig, indtil soldaterne var kommen ham forbi; og de kom, vore kække krigere, kom, næsten bedækkede af grønne kranser, bølgede sig,

næsten snoende sig igennem den tætte folkeskare, der jublede dem i møde. Efter at de var passerede kongen, sluttede de sig sammen til en stormkolonne midt på pladsen, og nu red kongen midt ind igennem folkemassen, der så tæt omringede ham, at han måtte ride fod for fod, alt eftersom man gjorde åbning for ham; de rørte ved hesten og hans klæder, medens „hurraerne“ for ham ikke vilde tage nogen ende; det så livagtigt ud, som om folket bar både kongen og hans hest hen imod bataillon. Du kan tro, det var et velsignet syn: så hjemligt og ret inderligt hyggeligt som vist for tiden intetsteds i Evropa. Da han kom nær til krigernes front, holdt han stille, og han talte — hvorpå et tusindfoldigt „hurra“ for kong Frederik den syvende dundrede igennem luften fra soldaterne. Således bliver det nu ved i 8 dage, så jeg får noget at se på. Æreporten på Gammeltorv er dejlig. I morgen har gl. Bloch skaffet mig billet til ridehuset, hvor 3dje linjebataillon skal trakteres efter ankomsten.

Fra slottet gik jeg op til Hanna Weldingh og Gitte, der modtog mig med glæde og indbød mig til middag, hvilket jeg tog imod (grød — jeg protesterede nemlig mod velling — og torsk med kartofler). Hun er raskere end sædvanlig og velsignet som sædvanlig. Fra hende gik jeg til Monrad, og jeg havde denne gang langt større glæde af ham end tidligere, når jeg traf ham her inde. Der kom en luftning af det gamle forhold over os begge, tror jeg, og vi kom også til at udtale os om adskilligt lige overfor hinanden. — (I dette øjeblik beder gl. Bloch, på hvis kontor jeg skriver dette brev midt imellem kontorer, at hilse dig kærligt, jeg har skubbet ham af pinden, af hans stol, og agerer således for en kort tid principal). Så gik jeg hjem og taleden den øvrige del af aftenen med Mille og Barfod.

I dag. Jeg gik tidlig over til Hammerich, som bor i samme hus som Barfod, for at låne et barbertøj (jeg så nemlig igår græsseligt røveragtigt ud på grund af mit

skæg, der var lørdagsgammelt, men Barfod havde intet barbærtøj): så gik jeg ud at besøge Allen — ikke hjemme ej heller i aften; så mødte jeg dr. Kierkegaard og drev med ham ned ad gaden til slottet, hvor jeg gik ind i folketinget; der var trosfriheden for, og jeg havde det ret godt ved at høre derpå. Man kom hen til mig at gøre sin opvarthning: tingets formand, Andræ, steg ned fra sin højstol for at komplimentere mig, Hall, Monrad, præsterne Schöler, Fuglede, rigsdagsmændene Ostermann, Ottesen, Olesen o. s. v. o. s. v. Du kan tro, jeg sad i min værdighed. Dér traf jeg også Fenger, som blev ked over, at jeg ikke havde fået hans brev; for resten sagde han, at jeg skulde komme i morgen kl. 8; det lod på ham, som om der ikke var videre ugler i mosen.

Så gik jeg hen, i følge med Monrad, Tscherning og Bagge (den store Bagge fra Lønborg, som nu rejser over og bliver kapellan hos Storm), til Vincent og spiste middagsmad (oksesteg og $\frac{1}{2}$ flaske vin): der traf jeg vor kammerherre fra Ravnholdt og hans søn; men vi kendte ikke hinanden. Nu besøgte jeg Allen, som ej var hjemme, og derfra gik jeg op til gl. Bloch, hvor jeg sidder og skriver dette åndrige brev.

Med mit helbred er det gået nogenlunde; i morgen er jeg inviteret til kand. Brandt, på søndag til gl. Bloch; på fredag vilde jeg, om muligt, se kong Lear.

Hvordan er det med dig, du dyrebare Emilie! og med dine små? Gud give, at Gram, Dotte og Gathe måtte være raske tilligemed den kære moder. Hils Kofoed! Hos hans forældre har jeg endnu ikke været; det gemmer jeg til en belejlig tid, når jeg ret er rask og fornøjet. Bring den kære Kofoed en kærlig hilsen og sig ham, at Vorherre vil gerne glæde ham på søndag i menigheden, når han skal prædike. Bed ham være ved godt mod: „Gud giver de ydmyge nåde!“

Hils også den kære jfr. Fischer! Hendes søster har jeg endnu ikke set. Kys hvert af børnene fra fader, hils

alle sognebørn, du ser, især Fr. Larsens, og bed en ydmyg, troende bøn for

Din stakkels, fraværende fattermand
Vilhelm Birkedal“.

Denne rejse var, som man ser, nærmest foretagen for at overvære troppernes indtog i København efter krigen og har været til oplivelse for ham, som den 16de januar havde mistet sin lille 2½ årige datter Thyra, født i det første krigsår, opnævnt efter Thyra Danebod, og nu død, som krigen endte. Det var som et varsel om de storme, der skulde komme.

Året 1848 havde, som Kold sagde, „beåndet alle danske“, og det havde bragt en række af livsspørgsmål frem for folkets bevidsthed, som ret naturligt, først lidt efter lidt kunde klare sig og få svar. Blandt de spørgsmål, som nødvendigvis måtte komme til at stå i forgrunden, var det om kristendommens og folkelighedens forhold til hinanden. Og deraf vilde så atter følge, hvilket forhold den kristne kirke for fremtiden skulde stilles i til det borgerlige samfund.

Man vil fra de tidligere kirkelige forhandlinger, hvori Birkedal havde deltaget, mindes, at hvad han fattedes i vort kirkelige liv, var „menighedens stemme“. Vi har også tidligere set, at der i 1848 var bestræbelser oppe både fra den politisk liberale side og fra den egentlige gejstligheds side for at fremkalde en sådan igennem en kirkeforfatning efter et noget lignende mønster som det, hvorefter man ordnede statsforfatningen. Det er værd at lægge mærke til de to højst forskellige sider, hvorfra man mødtes i denne sag. Når navnlig en mand som Monrad stræbte efter at få kirkens forfatning politiseret, så var det vel nærmest, fordi han ikke så nogen væsensforskil mellem kirke- og statssamfundets ydre fremtræden;

deres interesser kunde jo nok være forskellige, og derfor kunde kirken også trænge til et organ for sine; men måden, hvorpå de begge skulde hævde disse deres interesser, var så temmelig ens. Og når spidserne af den høje gejstlighed, fulgt af flertallet af den lavere, også ønskede en repræsentativ forfatning af kirken, idet den søgte sikkerhed for det særligt kirkelige i en overvægt af gejstlige stemmer, så var det jo, fordi man på denne måde håbede tryggest at bevare det begreb af „evangelisk-luthersk folkekirke“, der var nærmest i slægt med kongelovens statskirke, og som man gik ud fra, måtte komme i fare ved den forventede rigsforfatning. Det var sikkert godt, at der ikke udgik en kirkeforfatning fra denne, som det har vist sig, meget usikre alliance. Derom er der vist ikke megen uenighed nu til dags. Men derimod er den ret stor endnu, når det gælder enten tilfredsheden med eller forståelsen af den paragraf i grundloven (§ 3), der bestemmer den fremtidige folkekirkes begreb og stilling overfor staten, — en paragraf, der unægteligt også må siges at have lidt vide folder, eftersom det „evangelisk-lutherske“ uden nogensomhelst nærmere begrænsning er et temmeligt rummeligt begreb. Det må jo forfatningsmæssigt — tilmed da biskop Mynsters symbolbegrænsninger med flid blev forkastede — fortolkes ingenlunde blot efter de symbolske bøger, men efter alt, hvad den danske statskirke hidtil havde rummet i sit skød. Og det var såre forskellige ting.

Man kan, hvor upartisk man end vil være, ikke andet end undre sig over, at gejstligheden i det hele, efter den erfaring, der nys var gjort i den rationalistiske tidsalder, kunde mene i sin egen overvægt i en synode at have god pant for en fast udvikling i et spor, der med nogen ret skulde kunne kaldes så vel „evangelisk“ som „luthersk“. Men hvor kirkens fremtid frem for alt kom an på, at de gamle statskirkeformer så vidt muligt opretholdtes midt i den forvandling, der gik for sig, til en folkekirke, falder det af sig selv, at øjet mere måtte være rettet på

at redde disse fra undergangen ved en forfatning, der fremdeles lagde magten i hænderne på gejstligheden i forening med kongen, end på at fordybe sig i betragtninger ud fra visse besværlige erfaringer i selve den historiske udvikling. Man vilde dog ikke være omstændighedernes, men de faste grundsætningernes mænd; og over alle „evangelisk-lutherske“ grundsætninger stod den om det nedarvede kirkeregimentes. Ud fra dette synspunkt talte biskop Mynster i rigsforsamlingen; og væsentligt fra det samme er Martensens skrift i 1851: „Den danske folkekirkes forfatningsspørgsmål“ skrevet.

Idet jeg nævner den sidstes navn, kan jeg dog ikke forbigå, at Martensen¹⁾ havde øjet i høj grad opladt for, at året 1848 „meget bidrog til at vække den religiøse sans“. Biskop Mynsters senere arvetager af bispestolen havde i langt større grad end sin forgænger, der som biskop var en egen blanding af det 18de årh.'s mangel på historisk sans og det 17de årh.'s store statskirkelighed, et levende forhold til begivenhederne. Et år som dette var også i Guds råd. Overfor den store fordærvelse, der kom til syne, følte endog mange, hos hvem religiøsitet kun var lidet dyb, „en trang til at opleve troen på en moralsk verdensorden“. Der var noget af et „dommedagsår“ forhånden, og „i kristelige kredse begyndte man i en dybere betydning at spørge om tidernes tegn“. Men rigtignok mener Martensen, at dette stød til en alvorligere inderliggørelse kun gik i retning ad en fremmelse af enden og de sidste dage, idet det, der skete, de „skæbner“, der gik hen over folkene, nærmest blot kunde opfattes som det ondes løsladelse i folkemasserne, som dyrets opstigning af havet i Johannes' såbenbaring, så den religiøse sans, der vakttes, altså var en sådan, der trak sig tilbage fra folkelivet i sig selv. At „tidernes tegn“ også kunde spå om et sådant „gyldenår“ i „frihedens alder“, som Grundtvig forventede, var ham en umulig tanke.

---

¹⁾ Se „Af mit levned“. Meddelelser af H. Martensen II. s. 122 ff.

Dog var Martensen selv alt andet end en dommedagsprofet for slægten. Tidens dommedagsprofet var S. Kierkegaard, Martensens fuldstændige modsætning; men om ham senere.

Når man nu vil spørge om, hvilket forhold man fra denne side satte mellem kristendom og folkelighed i det hele, så må det væsentligt siges at være et modsat. Folkeligheden var hedenskabet med panden løftet imod kristendommen. Når en grundforandring af den kristne kirkes forhold til de borgerlige samfund rundt omkring, efter som det havde været i de sidste 300 år, nødvendigvis måtte betyde et oprør imod selve kristendommen, så kunde der jo ikke være tale om fred og forlig med de nye tanker. Men var det hidtilværende forhold det, der skulde være, og var det, som nu truede: statskirkebåndets løsning, der kun syntes at levne den kristne menighed og tro en åndelig fri stilling i folkene, en ubetinget emancipation fra al guddommelig sandhed, så lå dog denne betragtning af „tidens tegn“ ingenlunde blot begrundet i „Guds ord“, men hang på det nøjeste sammen med hele det højkirkelige¹⁾ syn på kirken som en ydre anstalt, hvori der vel var plads for de lærdes mange forskellige, ja ofte kristeligt tvivlsomme tanker, men ingenlunde for de forskellige folkeslags ejendommeligheder, der jo naturligvis, for at ytre sig, må kræve den samme frihed som hine, og kunde jo ikke komme til orde uden et 1848. For dem, som mener, at tænkefriheden indenfor den kristne menighed i sin grund er en ytringsform netop for folkeejendommelighederne indenfor den, måtte hele dette forhold naturligvis stille sig helt anderledes.

Her er det punkt, hvor den højkirkelige betragtning støder sammen med den pietistiske. Trods al forskel — den første lempes sig mere prælatmæssigt efter forholdene,

---

¹⁾ Ikke ukendt med, at dette ord er forsøgt anvendt i anden betydning, anser jeg det dog for rettest at blive ved den betydning, sprogbrugen nu en gang har hjemlet det.

den sidste toner det rene, fjendtlige flag — mødes de i at erklære al levende forbindelse mellem kristendom og folkelighed for i sin bund og grund hedensk. Selvfølgelig tænkes her kun på de klare modsætningsforhold, ikke på de, al tid i det virkelige liv talrigt bestående, uklare overgangsled. Det er kun få givet at tænke, for ikke at sige, udtale de ublandede standpunkter uden falsk ensidighed. Men der er en papistisk surdej tilbage i det protestantiske højkirkebegreb; og det er ulykken ved pietismen, at den, i stedet tor at udrense denne, fristes til at opgive kirken selv som noget papistisk og sætte sit „samfund af enkelte“ i stedet.

Når jeg nu skal forsøge at forklare Grundtvigs og hans venners stilling til alle disse ting og dermed tegne baggrunden for Birkedals hele senere virksomhed, så må jeg allerførst minde om, at det var omsorgen for selve den kristne tro og menighed, der havde ledet Grundtvig bort fra det overleverede statskirkebegreb, og det ad en så naturlig historisk udviklings vej, at det er ubegribeligt, at man endnu den dag i dag kan fremstille sagen, som om Grundtvig i grunden havde valgt sin vej aldeles vilkårligt og derved var bleven hovedet for en sværm „individualister“, hvis bevidste eller ubevidste mål gik og går ud på at opløse kirken. Man træffer ofte endnu den forståelse af den kirkelige „Grundtvigianisme“, at det nærmest kun er ved en lykkelig mangel på følgestrængthed, dens tilhængere undgår at blive opløsningsmænd, hvis de da ikke foretrækker at gå til Rom. Men intet kan være mere forfejlet.

Grundtvig havde været den gamle statskirkes ridder uden frygt og dadel. Men det var ikke for statskirkens egen skyld. Det var kun, så længe han tænkte, at den kristne tro og den kristne menighed værgedes bedst af den, og igennem den blev til størst gavn for det danske folk. Mens Mynster tænkte sig stat og kirke i en uadskillelig forbindelse, stod de fra tidlig af for Grundtvig som to forskellige krese, hvoraf den ene indesluttede,

hvad der vedkom folkets timelige liv, den anden, hvad der vedkom dets evige liv. De havde ingen værdi som blot ydre anstalter, men blot som, hvad man kalder, organiske udviklinger i menneskelivet selv. I Grundtvigs udviklinger heraf i „Danevirke“¹⁾ ligger spiren til den skilsmisse, der senere fremkom mellem ham og de egentlige gamle statskirkemænd. Men punktet, hvor de sprang fra hverandre på, var dette: Er folket til for samfundsordningernes skyld, eller er disse til for folkets skyld?

Da så Grundtvig gjorde den erfaring, at den bestående statskirke netop ikke var et værn for levende kristendom i folket selv, og det måtte slå ham, at det værn, han selv ved „Kirkens genmæle“ kraftigt havde påkaldt, slet ikke svarede til, hvad han egentlig vilde, idet det kun tegnede til at blive et nyt forsøg på åndstvang, som før mod de troende, så nu mod rationalisterne, da var det en ligefrem følge af hans inderste overbevisning, at hele hans syn på stillingen måtte forandre sig. Han blev ikke fra en kirkemand til en hel eller halv sekterer. Men han så, at skulde der overhovedet være tale om en folkekirke, så maatte denne indrettes så frit som muligt. Man kunde jo skille stat og kirke ad, og så kunde den første indrette sig med sin „religiøsitet“, som den vilde, og kirken kunde jo så også lovbinde sig selv efter forgodtbefindende. Men dette var et altfor brat brudd med den historiske udvikling, som både stat og kirke måtte tabe ved. Det skulde kun slås fast, at folkekirken var ikke ett med den hellige, almindelige kirke; og de, der sagde, at den dog var en gren af denne, måtte da fornuftigvis nøjes med at bevare denne „gren“ indenfor folkekirkens ramme og kunde ikke forlange, at folket skulde give Vorherres Jesu Kristi kirke eneret i sin kirke. Det var jo kun et nyt forsøg på en åndstvang, som hverken var i kristendommens ånd

---

¹⁾ Se afhandlingen: „Om kirke, stat og skole“: „Danevirke“ IV.

eller vilde vise sig gavnlig og gennemførlig i den tid, der var ved at oprinde. Grundtvig har i 1834 (samme år, han udgav: „Den danske statskirke, upartisk betragtet“) skrevet et mærkeligt digt: „Tidens ånd“, hvor han gør op med den nye tidsold, der er rundet op under stjernen „over Goethes hoved“ og korteligt sammenfatter sit mellemværende med denne således, at han kan mødes med den i kravet på åndsfrihed, men ikke i dens krav på en falsk ligeberettigelse og fred mellem de grundmodsatte livsanskuelser; dem skulde friheden netop tjene til at åbne en fri kamp og styrkeprøve imellem. I denne kamp vilde Grundtvig stille sig på skansen ikke blot for den kristne tro, men for den kristne kirke, for den „lille hjord“, som han kalder den i digtet.

Det kan da med rette siges, at det eneste „opløsende“, der kan findes hos ham overfor den bestående kirke, er dette, at han vil udrense den papistiske surdej i selve kirken. Al snak om, at bibelen var det eneste eller det grundlæggende „Guds ord“, betød jo kun, at „de som havde (skrift)kundskabens nøgle“ skulde være menighedens selvgjorte formyndere; men den hellige skrift selv kender intet til en sådan „nøglemagt“ i Guds rige. Og falder denne pille — som er resterne af paveåget i protestantisk forklædning — så falder med det samme den bygning af statskirkens regimente, man har opført derpå, uden at i mindste måde den kristne kirke selv røkkes eller opløses derved. Man kan og bør beholde „folkekirken“, men hverken som en „gren“ af den hellige, almindelige kirke — ti så var den jo i virkeligheden lig med denne selv, var det af den, som var i Danmark — heller ikke som et „overdrev“, hvor alle byens hjorder græssede i skøn forening, men som det åndelige bånd, hvorigennem det danske folk, så længe det vilde, kunde have et levende samfund med den kristne menighed. Hvorledes man ser på „opløsningen“, kommer da an på, hvorledes man ser på „kirken“. Men kan det begreb af „kirke“ i dens forhold til staten, Grundtvig blev talsmand

for i frihedens tid, ikke nægtes at være grundkristeligt, så kunde man vel sige, at det har sine svage sider, og at det ikke var skikket til at virkeliggøres i en håndevending, men aldrig med mindste ret, at det opløste kirken eller afkristnede folkene.

Bag ved hele dette mere kirkepolitiske syn lå naturligvis Grundtvigs hele ejendommelige syn på folkelighed og kristelighed og vekselvirkningen imellem dem. Det forekommer mig, at det har fået en meget uklar udredning iblandt os indtil den dag i dag. Der er så overmåde meget af Grundtvigs åndelige arv til os, der ligesom er blevet hængende i stemningslivet og kun meget ufuldstændigt er kommet ind i vor klare bevidsthed. Måske hænger det sammen med, at, mens han kendte sig selv som „hælften skjald og hælften bogorm“ (tænker), så er skjalden med de „sære, folkebetagende“ ord bleven så aldeles overvejende den del af ham, folket i det hele er kommet i forhold til. Det gælder både venner og fjender. Her kan naturligvis ikke være tale om en blot tilnærmelsesvis udtømmende fremstilling af Grundtvigs i sig selv så klare tanker om folkelighed og kristelighed i deres indbyrdes vekselvirkning; men jeg nødes til at påpege nogle bestemte hovedpunkter, og, for mit hovedæmnens skyld her, vælger jeg at henvise til et par afhandlinger i „Dansk Kirketidende“ 3dje bind (1847—48) nr. 107 og 124, da de deri fremsatte tanker strags vakte Birkedals modsigelse.

Den første er fremkommen i anledning af en „pudsig Berlingsavis-efterretning“, at „Grundtvigianerne sammenbandede, efter deres mesters eksempel, danskhed, nordiskhed og skandinavisme med kristendom og driver ofte et væsen med det folkelige og nationale, som, overført på et helligt gebet, ser meget betænkeligt ud“. Her til bemærker Grundtvig bl. a. først, at „hvad de så kaldte Grundtvigianere kan have gjort, vedkommer mig så meget mindre, som de er mig aldeles ubekendte“. Han har ikke duet til at stifte partier og har heller aldrig

prøvet derpå¹⁾, da historien tidlig havde lært ham, at det „går med partier som med salaten hos Epiktet, at, hvem der ikke vil betale, hvad de koster, må finde sig i at undvære dem“. Så naturligt det er, at der efter en stor folke- og kirkehøveding gerne vil danne sig noget, der ser ud som et parti (hvad er f. eks. alt det ensidigt „evangelisk-lutherske“ andet end „partiet“ efter Morten Luther?), så småligt er det at indregistrere mesteren selv eller hele hovedbevægelsen, han vakte, under dette. Hvor bagvendt er det ikke, når man således mangelen gang, også nu til dags, kan få at se, hvordan det Lutherske parti sætter sin egen mester til side som en skolefuks, når det ikke er i stand til at knibe ham ind i sine egne snævre rammer!

Grundtvig indrømmer, at han kan have givet anledning til hin beskyldning i sin ungdom, men derfor er han også rede til nu at give en jævn oplysning om dette forhold, der „ikke blot har været dunkelt for ham, men er det endnu over hele kristenheden“.

At kristendom, „selv i Jødeland, end sige da i hedningelandene“, forholdt sig til det folkelige som en „himmelsk gæst til et jordisk hjem“, er det oprindelige, som vedbliver at være det eneste rette og naturlige, hvor meget det så i præsteherskabets (hierarkiets) dage er blevet glemt og udvisket. Selv om man ikke vil sige, at den „er en ny Gudslov, der vil beherske hele verden“, men blot, at den dog også „fører“ en sådan „med sig“, i kraft af hvilken den „skal holde de vantro i tømme, som ikke vil modtage evangeliet“, så er det dog så, at „enten det er lov eller evangelium, der frem-

¹⁾ Ikke underligt, at en mand som V. Hørup, der i „Tilskueren“ 1895 s. 95 erklærer de „partidannende“ folkeledere for „dem, der tjener udviklingen bedst“, derfor også kommer til det resultat, at Grundtvig må regnes blandt de „små politiske profeter“, og at det „derfor også er naturligt, at den forrådnelsesproces, der nu angriber dansk politik, fortrinsvis har sin kilde — jeg skulde måske sige sine bakterier — i den Grundtvigske lejr“.

træder som guddommelig åbenbaring, da beror så vel deres sandhed som deres gavnlighed derpå, at den sætter sig i et frit forhold til menneskenes børn, da ethvert andet trosforhold er grundfalsk“. Dette frie forhold kræver naturligvis som sin forudsætning ikke blot, at kristendommen får frihed til at øve sit herredømme over folkene, men også at folkeligheden frigøres i sin selvstændighed overfor den; om denne så går for eller imod, kan ikke forandre grundforholdet. „Troen er en endnu langt friere sag end tankerne“. Når de kristne allevegne i denne henseende gør fælles sag med naturmenneskene, og det nittende århundredes reformatorer kun vil træde i deres store forgængeres spor fra det sekstende århundrede, så vil „de gøre sig højt fortjente af folkene, enten disse så vil være kristne eller ikke, hvad nødvendigt må overlades til enhvers eget hjærte, men kan kun afgøres, når menneskenaturen og kristendommen levende mødes i fri vekselvirkning“. Dette sidste er naturligvis en profeti, som kun fremtiden kan afgøre sandheden eller usandheden i.

Grundtvig kan nu tænke sig dette i almindelighed indrømmet, mens det fremdeles nægtes, at hvad der gælder „menneskeligheden“, også skulde gælde „folkeligheden“. D. v. s. man mener at kunne fastholde et begreb af „menneskelighed“ (humanitet) som en slags svævende forudsætning for kristendom, mens man opstiller den bestemte „folkelighed“ som en fjendtlig hindring for den. Men „på jorden finder man aldrig menneskelighed uden folkelighed, hvad enten så, som sædvanligt, folkeligheden indeslutter menneskeligheden, eller, som hos Jesus Kristus, menneskeligheden indeslutter folkeligheden i sig“.

Til nærmere forståelse heraf går vi over til den anden afhandling, som er rettet imod dr. Rudelbach¹⁾. Grundt-

¹⁾ For R. — se hans: „Den evangeliske kirkeforfatnings oprindelse og princip o. s. v.“, — er begrebet „folkekirke“ i mo-

vig erklærer, at, hvad han kalder „folkelighed“, er „kendeligt forskelligt fra den ukristelige rationalisme, som prædikes i Tyskland og Frankrig“ (R. sammenblander her, hvad G. adskiller), da han „ved den folkelighed, kristendommen forudsætter, hverken forstår noget, der skulde kunne træde i stedet for kristendom eller gøre et folk berettiget til kristendommens velsignelse“. Her er så lidt tale om en sammenblanding, at han tværtimod med flid skiller dem skarpt ad og kun ser deres foreningspunkt deri, at det er de samme mennesker, som i deres medfødte folkelighed skal kristnes.

Om det israelitiske folkeliv som en nødvendig forudsætning for Kristi komme, om Johannes døberens virksomhed til oplivelse af folkeminderne, af folkehåbet og folkets billedsprog, „uden hvilken oplivelse til en klaret folkebevidsthed Kristus aldrig kunde blevet levende kendt, forstået og troet i Israel“, mener han nu ikke, at der er nogen egentlig tvist mellem Rudelbach og ham. Men Rudelbach må jo mene, at „kristendommen kan komme levende til os og blive levende i os, uden de samme væsentlige betingelser, hvorunder den blev levende for og i Israels folk“, altså „uden at hos os folkeminderne, folkehåbet og det folkelige billedsprog oplives“. Men hvorfor har vi da i 1700 år ikke set mage til den apostolske menighed eller levende kristendom i ret kristelig forstand? Det er dog for let at sige, at det var „for vore synders skyld“. Ti da Kristus og kristendommen netop er kommen til verden for at borttage vore synder og gøre syndere salige, så er der åbenbart slet ingen grund givet for kristendommens ringe virkninger og bedrøvelige skikkelse hos os“ ved at

---

derne forstand ukristeligt. Det vilde kun passe, „når den indbefattede i sig alle dem, som hører til folket“; men det kan den ikke, da „kirken dannes efter et ganske andet princip end folkene“. Tidligere var folkekirke kun et udtryk for, at „evangeliets levendegørende ånd vandt sig en hytte og en hjenstav blandt folkene“, men ingenlunde for at dets „grænser er beskrevne med folkets“. Luther: „Omnes (∴ alle) er den værste tyran af alle“.

angive denne grund. Men det er, fordi man ikke har forstået at sætte kristendommen i samme forhold til hedningefolkene, som den står i til Israels folk, d. v. s. naturligvis ikke i det samme historiske forhold, men i det samme fri og ligelige ånds- og hjærteforhold, så at hedningefolkene i altfor overvejende grad har følt den som et udvortes og fremmed lovåg på sig, altså kendt den i en skikkelse, der ikke var dens egen, mens enhver fri og levende tilegnelse af den under disse forhold kun i forhold til det hele er spredte fingerpeg hen imod den tid, da det skal erkendes, at kristendommens grundforhold til de folkeslag den gør til diciple, er et afgjort frit, hvori Guds ord på modersmålet — „deri lever kun fædres ånd og deri kun hjærtet gynger“ — er det eneste bånd mellem himmel og jord. Derfor er ikke blot „borgerlig religionsfrihed“ en nødvendighed, men „en levende betragtning både af Guds ordet og menneskenaturen“; ellers kan der ingen vekselvirkning indtræde, og så bliver, hvad de avler sammen, et dødfødt foster.

Grundtvig er med andre ord hedningeapostlen overfor de jødekristne af hedningrod. Han har den samme ret, som apostlen Paulus havde overfor den første menigheds jødekristne, hvor det gjaldt hedningernes indgang i Gudsriget og det mål for dem, som af ham betegnes som „hedningernes fylde“. Der må på Rudelbachs standpunkt al tid blive en „umodenhed til levende kristendom hos alle hedningfolk“. Ikke som en falsk sammenblanding af kristendom og folkelighed, men som en hævde af de samme frælsesbetingelser for hedningefolkene, som Pavlus satte, må det i Grundtvigs sprog — der har sin forudsætning i vore forhold — forstås, når han siger, at „som det var med Guds søns åbenbarelse for Israel . . . er det med hans åbenbarelse for os alle . . . så, for levende at erkende, forstå og tilegne os Ham, må vi alle folkeligt opdrages, oplives og oplyses dertil; ti, sker det ikke, da har vi slet ingen levende forestillinger om forholdet mellem Gud og

menneske, eller mellem tid og evighed, mellem liv og død i åndelig forstand, mellem Guds rige og denne verdens rige, Gudsfolket og verdensfolkene, lutter ting, som vi dog nødvendigt må have levende forestilling om, når vi skal finde os levende tiltalte af Kristi evangelium“. Hvad er dette andet, end når Peter i tilslutning til Pavlus siger (Apg. 15,9): „[Gud] gjorde ingen forskel mellem dem og os, idet Han rensede deres hjerter ved troen“. Grundtvig krævede selvfølgelig den samme „renselse“, forat hedningfolkene skulde blive kristne. Og denne renselse skete naturligvis for ham som for apostlene ikke ved noget naturmiddel af folkelig rod, men kun ved nådemidlerne i den kristne kirke.

Da Birkedal i alle disse ting åbenbart er Grundtvigs discipel, har jeg forudskikket disse bemærkninger så udførligt, som jeg har, inden jeg tager fat på at skildre hans del i folke- og kirkekampen efter 1848. Men at han ikke slavisk underkastede sig mesterens tanker, viser begyndelsen til en athandling i anledning af det første omtalte stykke af Grundtvig, som er funden i hans papirer.¹⁾

Ved siden af det meget, som faldt i tråd med Birkedals egne tanker — ikke mindst „de udsigter, der åbnedes over de to veje, „som den himmelske gæst og den jordiske vært gå på, disse vejes sammenstød og skilsmisse“ — var der noget i Grundtvigs stykke, som gjorde ham, der modtog kirketidenden om lørdagen, så urolig, han ikke uden frygt og ej med den gamle frimodighed om søndagen besteg sin prædikestol. Det var den skarpt udtalte tanke, „at folkeligheden først nødvendigt måtte være vakt, før kristendom kunde forkyndes og anammes til liv og frælse“, og da især følgende sted: „Under disse omstændigheder (den åndelige folkedød) at tale til det danske folk om livet i Kristus, som med nødvendighed er den eneste levende kristendom, er

¹⁾ Den er senere indarbejdet i hans skrift: „Alvorligt svar på hård tiltale“ 1855.

naturligvis unyttigt; og når vi desuagtet gør det, da mærker vi godt, det er, som om vor mester vilde have gjort, hvad Han dog ingenlunde gjorde, talt til den døde ungersvend på båren om vejen til det evige liv; så, kan og vil vi gøre noget i Herrens navn, da må vi allerførst, som Han, ynkes inderligt over det sørgelige dødsfald, sige til enken: græd ikke! og til ungersvenden: stå op! ti hvor enten det timelige liv fattes eller er under dyb hjertesorg kun til byrde, dér er talen om det evige liv, når den ikke bliver til spot, dog nødvendigt til unytte“.

„Ved disse ord“, siger Birkedal, fristedes jeg til at tvivle ikke blot om hele min hidtilværende gernings betydning som Herrens tjener — ti det kunde jo være min skyld — men også om denne gernings betydning i det hele for vore dage; ti det måtte jeg strags indrømme Grundtvig, at „folkeligheden“ kun giver svage livstegn fra sig, og navnlig må vi præster i Jyllands landmenigheder vistnok tilstå, at folkeånd næsten er ikke til at spore . . .“ „Har da Grundtvig eller jeg ret, når jeg mener, at det dog nytter at prædike kristendom selv til den ufolkelige menighed?“ Han henholder sig først til, at det er med Herrens ord og myndighed, han er beskikket til at tale til menneskene om „livet i Kristus“, og at Han slet ikke har gjort sin beskikkelse afhængig af, om de var folkeligt vakte eller ikke. Selv til Farao beskikkedes Moses med Guds ord. Og Herren har aldeles ikke sagt, at der kunde komme tider, da Hans tjenere skal tie med vidnesbyrdet („suspendere det“) og „foreløbigt“ optage „en anden gerning“, den at vække folkeligheden af dens dvale. „Gud kan opvække Abraham børn af disse stene“. Papiret ender med begyndelsen til en bevisførelse ud fra bibel og historie imod den angrebne sætning.

Hvad enten nu Birkedal — som i et tidligere, lignende tilfælde, da forhandlingen stod på om forsamlingerne og de helliges samfund — er kommet til forståelse af,

at han talte om noget helt andet end Grundtvig, eller det er af andre grunde, nok, afhandlingen blev ikke trykt¹⁾. Men det følger af sig selv, at det er en fuldstændig misforståelse af de anførte ord af Grundtvig, at gøre dem enstyrdige med, at kristendom overhovedet ikke kunde forkyndes og annammes til liv og frælse, uden at folkeligheden først var vakt²⁾), som om et „græd ikke!“ og et „stat op!“ ikke også er kristendom, med andre ord, som om ingen under den daværende „folkedød“ i Danmark kunde blive salig ved at høre ordet og tro. Grundtvig taler overhovedet slet ikke om de enkelte i folket, men om opvækkelsen af livet i Kristus i den danske folkemenighed, om oprejsningen i det hele af en sådan folkemenighed; og det tør vel nok siges, at kirkehistorien fra dens første blad af giver vidnesbyrd — ikke mindst i reformationsårhundredet — om, at en ny folkemenighed rejser sig kun, hvor de af Grundtvig påpegede vilkår er til stede, ligesom det også kun er dér, „livet i Kristus“ åbenbarer sig klart og levende i dets hele åndelige modsætning til verdenslivet og i sin egen herlighed. En sådan kirkehistorisk lykke og velsignelse ønskede Grundtvig det danske folk; og han måtte nødvendigvis sige, at det var og er „umodent“ dertil, så længe det kun kunde tilegne sig kristendommen i fremmede former og ikke låne den kød og ben af sin egen ånd.

Men med dette syn på folkelighed og kristendom var det da slet ikke underligt, at Grundtvig så lysere på fremtiden end de, som i 1848 ikke kunde se andet end en af Guds vredesskåler udgydt.

„Vi lige let kan begge skue fejl,
vi skue begge i et dunkelt spejl;
men visselig kan end på manges måde
til Kristi pris sig løse tidens gåde“

¹⁾ Senere anmærkning:

Da B. optager afhandlingen i det omtalte skrift 6 år efter, har han altså ikke nu tilbageholdt den på grund af betænkeligheder over dens indhold.

²⁾ Vi „gør det desuagtet“, siger Grundtvig.

— skrev Grundtvig 1811 til præsten Hans Gram Bechmann, der tænkte sig folket modent til dommen for dets vantros skyld, mens Grundtvig håbede på en påsketid for troen på ny. Aldrig må det dog glemmes, at dette håb var født ud af Grundtvigs kristelige omvendelse, af hans overvældende erfaring om Herrens stærke magt til at udføre den sjæl, Han vil, af syndens og dødens både Ægypten og ørken, mens han netop ikke havde noget fremtidshåb tilforn. Han dømte som hedning, og velsignede som kristen. Så højt som Grundtvig har sunget håbet ind, så dybt havde han erfaret dets sandhed i sig selv. Det er en sand profets bedste mærke.

Tidens dommedagsprofet var, sagde jeg før, Søren Kierkegaard. Birkedal fulgte nøje hans forfatterskab og læste „hver hans bog“, men tog ikke del i striden — snart glad og snart urolig jeg blev i min krog¹⁾ — før „Øjeblikket“ „gik ham ind på livet“. En lille bemærkning på et løsrevet stykke papir fra denne tid om, hvorledes kristendommen bør prædikes for dem, som befinder sig i „ironiens og fortvivlelsens regioner“ — at man må søge den længsel op, som just må være til stede i disse — strejfer let Kierkegaard. Flygtigt personligt bekendtskab havde de gjort i den tid, Birkedal som student manuduceredes hos broderen Peter, men når de senere nogle gange lejlighedsvis mødtes, havde Birkedal gerne indtrykket af, at han skulde „pumpes og eksperimenteres med“. Endnu var jo også Søren Kierkegaard væsentligt kun skribent. Hvorledes han ligesom stod på springet til aktivt af gribe ind, viser først ret hans langt senere udgivne „Efterladte papirer“ fra 1848. Man må til hans „En literær anmeldelse“ (af fru Gyllembourgs „To tidsaldre“) fra 1846 for at få det klareste og udførligste overblik over, hvad han til da havde forelagt offentligheden om sit hele almindelige syn på tiden, og det er ret mærkeligt. Man skulde ved en overfladisk

---

¹⁾ „En Livsførelse“ II s. 415.

læsning tro, at Kierkegaard førte ordet for det mest yderliggående demagogi, ja for hvad der er kaldt „den plebejeske ånds onde instinkter“; ti han hævder ikke blot, at den ny tid fører og skal føre den ubegrænsede udjævning og udligning („nivellering“) med sig, men at dens drivfjeder er en „misundelse“, der som „det negativt-enende princip“ i en lidenskabsløs og meget reflekterende tid samler sig til kamp imod „begejstringen“ som det „enende princip“ i en lidenskabelig tid. Denne udjævning er et „negativt højere, heltens tid er forbi“. End ikke „nationalitetens individualitet“ vil kunne stanse den; ti den sigter på en „højere negativitet: den rene menneskehed“. Han ser det, der nu sker, som en brand, hvori menneskeslægten har antændt sig selv, og som er opstået af den gnidning, der fremkommer, når den udskiller den religiøse inderlighed fra sig. Ikke langt fra at enes f. eks. med Martensen heri, hvor er de så ikke forskellige! For Martensen er alt dette en afgjort hindring for kristendommen; for Kierkegaard var det netop den nødvendige betingelse, det var vejen til „midt i kristenheden at blive kristen“. „Den, der lærer maksimum af opdragelsen og bliver maksimum“ (bliver det ypperste), siger han i anførte skrift s. 89—94, „han bliver ikke den udmærkede, helt, den fremragende; dette forhindrer nivelleringen, der er konsekvent til det yderste, og han forhindrer det selv, fordi han har fattet nivelleringens betydning; nej, han bliver kun et væsentligt menneske i den fyldige ligeligheds forstand. Dette er religiøsitetens idé . . . Det hjælper ikke at bebude og varsle en Holger Danske eller en Martin Luther, deres tid er forbi, og det er dog i grunden individernes magelighed, der ønsker en sådan . . . Så afmægtig som nivelleringen er mod det evige, så overmægtig er den mod enhver midlertidighed . . . Det trøstesløse i oldtiden er, at den udmærkede var, hvad de andre ikke kunde være, det begejstrende vil blive, at den, der religiøst vandt sig selv, han er, hvad alle kan være“.

Altså dog begejstring! — Men så længe ikke alle

er, hvad de kan være, vil der dog være plads for „helte“, for en „Holger Danske“ og en „Martin Luther“. Så dybt som Kierkegaard skærer ind i det falske begreb af „den udmærkede, helten, den fremragende“, i den romantiske genidyrkelse, så energisk som han viser, hvor uforeneligt dette er med den virkelige religiøsitet, så afgjort han end derfor må give den plebejiske „misundelse“ (som han, vel at mærke, ikke her tager i lav, umoralsk betydning) dens ret her overfor, så springer han dog i sit studerekammer aldeles udviklingen forbi og glemmer, at „den rene menneskehed“, „det væsentlige menneske i den fyldige ligeligheds forstand“ er et luftbegreb (en „abstraktion“) som selve den „nivellering“, hvorunder det skal fremkomme. „Mængden“, siger han i sine „Efterladte papirer“ for 1848 s. 27, „er efter sit begreb al tid vildledet — ti er den rigtigt ledet, er der ingen mængde; hvor der, evig forstået, ledes rigtigt, er der ingen mængde“. Men hvorfra denne „ledelse“ uden ved „den udmærkede“? Kommer vi ikke atter her tilbage til de personlige idealer, de ideelle storskikkelser, i menneskelivet, forbillederne, så mange, som blot tegner sig på baggrunden af „menneskens søn“, Jesus Kristus? Kierkegaard sætter i sin „religiøse inderlighed“ med et spring over alt dette, idet han er blind for store, bevægende magter i den historiske udvikling. Men det er just ikke særligt „profetisk“, man slå så nok så mange „dommedags“slag, som man vil.

Efter dette lille rundskue over de dybeste åndsretninger i overgangstiden til folkefriheden fra 1848 som en baggrund for Birkedals deltagelse i udviklingen, vender jeg nu tilbage til fortællingen.

Birkedal var fremfor alt præsten, og som præsten var han forkynderen. Der er en slags præstegerning, der kan lignes med, at en rig mand kommer til et sogn

og deler sin rigdom ud i små og mange portioner; der er en anden, som kan lignedes med, at den rige sætter sin rigdom fast i et stort, samlet foretagende, hvorved alle de fattige finder erhverv. Birkedals præstegerning var nærmest af sidste slags. Den så kaldte „sjælesorg“ var ikke, hvad han lagde an på. Han vilde i det hele ikke lade den forestilling gælde, som gerne knytter sig til „sjælesørger“-navnet, anvendt på præsten. Det ene menneske skulde og kunde ikke „sørge“ for det andets sjæl. Det førte kun til en afhængighed af mennesker og en uselvstændighed i troen, som en Herrens tjener netop skal lede bort fra. Helligånden er vor eneste sjælesørger. At gå omkring og fremstille sig for allehånde folk som præsten, der skulde besørge folk ind i himmerig, var da ikke hans sag. Men dermed menes jo ikke, at han ikke fuldt så vel var præsten overfor de mange enkelte, en rig gerning al tid fører en præst sammen med ved så mangfoldige lejligheder, som han var det på prædikestolen, og det både i sit eget hus og i deres huse. „Held og hæder og velsignelse med enhver, også menneskelig håndsrækning fra den ene broder til den anden, hvert kærligt ord, hver trøstelig tanke, hver kraftig påmindelse, — når det altsammen er således, at den menneskelige trøster og hjælper går ud på at bringe sig selv i forglemmelse“.1) Birkedals præstegerning, hvor lidet han end i det daglige „gik omkring“, vel også for en del begrundet på hans legemlige skrøbelighed, skønt denne aldrig hindrede ham i at bruge sine fødder, er rig også på denne slags velsignelse i det enkelte og overfor den enkelte, og få er vist de i hans menighed, som ikke gæmmer personlige minder derom. Forfatteren af dette skrift har selv flere gange fulgt ham på sygebesøg; de var aldrig lange, men hvad Birkedal i få ord kunde få sagt, så det traf, hvor det skulde, var mere end, hvad mange med mange ord aldrig får sagt, ja hvad mange

---

1) „Livets ord og ordets liv“ s. 292.

ord overhovedet aldrig får sagt. Men det følger af sig selv, at slige træk for det meste hører til det skjulte livs historie hos kristne og skal gøre det. Han ævnede i en sjælden grad både at trøste og tugte, og få har vist som han både kunnet sige sandheden og føre til nåden også i lønkammeret. Dertil hjalp jo både den sjældne ordets gave, han havde, og hans store sjælekundskab og fortrolighed med alle sjælelivets rørelser og kampe, og — ikke mindst — hans kærlighed til mennesker for Vorherres skyld, sådan som han taler derom i det tidligere meddelte brev til hans avlskarl, hvor han trøster sig med ordet: „Vi véd, at vi er overgangne fra døden til livet; ti vi elsker brødrene“, og som vi har set det af hans kærlighed overfor den 8 år yngre Kofoed.

Men blandt alle de venner, han vandt, skal ikke glemmes de mange præstevenner. Der er en vid kres; men her tænker jeg nærmest på dem, med hvem han i det hele og store kunde dele åndeligt syn. Der var gamle Agerbæk i Ø. Hæsinge, præstepatriarken blandt de troende opvakte, hvis arvtager Birkedal blev, og hvis hustrus hjerte på dødslejet smeltede for et ord af Birkedal; der var Melbye, hvis forhold til Birkedal er omtalt; der var mag. C. F. Viborg, sognepræst fra 1845 i Rynkeby og Revninge ved Kerteminde, med hvem Birkedal snart kom til at stå side om side i en bestemt sag, — „fritænkeren“, som han kalder ham, for hans raske og kække udslyngning af så mange, pludselig tankeglimt, som ikke al tid stod ret „med livets lys i sammenhæng“, men då også slukkedes igen, når det blev ham klart¹⁾; der var C. F. Kiesby, fra 1844 sogne-

¹⁾ En fortælling, jeg selv har hørt af Viborg, kan jeg ikke tilbageholde. Han huggede en dag i tankeløshed i sin have en skruptudse midt over med sin spade. Men dyret så i det samme på ham med et smærtefuldt blik, der forfærdede ham. Angsten over denne synd lod ham ingen ro, og han kunde ikke sove om natten. Endnu næste dag var det ligeså. Ved middagstid skulde han holde en brudevielse, men var ikke i stand til at samle sine tanker. Han kom i kirken, ude af sig selv. Da knælede han, inden brude-

præst i Avnslev, nabosogn til Rynkeby, hvem Birkedal havde kendt som ung og nu først genså, en mand uden stor naturbegavelse, men med usigeligt blødt hjerte og med rige tanker af Guds nåde; der var E. Mau, fra 1850 sognepræst i Skellerup, nabosogn til Avnslev, en fra Birkedal vidt forskellig mand, aldeles ikke „Grundtvigianer“ („Jeg er Mau“, sagde han, når man spurgte om hans kirkelige retning), men hvis velmente og ufortrødne arbejde for Guds rige i det mindste den gang drog ham nærmest til denne side, og hvis pung, trods hans smålighed med penge i de små ting, således som den i det større stod åben for, hvad der havde hans hjerte, så også kom Birkedals hyppige pengenød flere gange til hjælp; og så var der I. S. Brandt, fra 1838 sognepræst i Ollerup ved Svendborg; den eneste nulevende af dem alle, der endnu på 59de år virker som præst på det samme sted. Brandt var, da Birkedal kom til Fyn, endnu Mynsters tilhænger, og der stod mange hårde kampe mellem ham og Birkedal. Han var en kæmpenatur, kunde være bidende og hård, men var sandhedens riddersmand til det yderste. Egne sygdomme og to pludselige dødsfald i hans eget hjem og kirke i disse år¹⁾ gjorde imidlertid så stærkt et indtryk på ham, at det hårde i ham smeltede for Guds nåde, og han blev fra den stund Grundtvigs mand. I 1863 skrev han følgende rimbrev til Birkedal i anledning af dennes omtale af ham i „En livsførelse“, betegnende for deres forhold, men også

---

parret kom, ned på alterskamlen i en brændende bøn, og som han slog øjnene op, syntes han at se den korsfæstede frælser stirre på sig med de samme øjne som dyret. Og da fik han fred.

¹⁾ I 1848 døde i hans præstegård hans nabopræst Chr. Hornemann Bredsdorff i V. Skerninge, ramt af et apoplektisk tilfælde. I 1849 faldt kateket Wedel død om for alteret i hans kirke. — Mange år efter, i 1865, døde hans første hustru, også ramt af et apoplektisk tilfælde, på en spaseretur. Se S. Elvius's Danmarks præstehistorie 1869—84 s. 382.

i det hele for Birkedals forhold til sine præstevener i almindelighed:

„Ollerup prstgd. d. 17de decb. 1863.

Kære ven og broder Birkedal!

Tak for plads i vennelag!
 Tak for pladsen i dit hjærte!
 Du kasted' ej på smuler vrag,
 du så ved kærlighedens kæerte.
 Du er en dygtig fotograf, —
 det manglende er smukt toucheret,
 og dog er billedet, du gav
 af os, just derfor ej flatteret,
 Hvordan der ett af sådan to
 som os kan blive, er et under,
 og noget må, det kan du tro,
 ja noget nå der stikke under;
 ti større forskel og kontrast
 der næppe findes mellem tvende,
 det ser ved første øjekast
 selv de, som ikke ret os kende.
 Ti hvad er vel i formen éns,
 hvad lighed er der i vort væsen,
 når du går ind, jeg ud til bens,
 og du er but, jeg spids om næsen,
 når jeg er tynd, og du er tyk,
 og du er trind, og jeg er kantet,
 når du er køn, og jeg er styg,
 og så det er i alt det andet?
 Ti høj tilvisse er din flugt,
 som ørnens over høje bjerge,
 på ordets vingeslag du smukt
 dig hæver over dybets dværge,
 og slår du stundom ned som lyn,
 at slå din klo i midgårdsormen,
 fluks stiger du mod skyens bryn
 og flyver højt og stolt som stormen.
 Og dog så hjærtemild og blød,
 du fik halv mands, halv kvindes hjærte,
 at føle ret for liv og død
 den høje fryd, den dybe smærte,
 at tale ud et hjærtesprog,
 der strømmer let som bæk i enge

i blomsterkrans, med klangen dog
 af livets dybe alvorstreng.
 Og jeg, — hvad er jeg? — stakkels fugl,
 som længe sad med bundne vinger
 i fængselsburets mørke skjul,
 hvem brudte lænke endnu tvinger,
 så hver gang den vil flyve did,
 hvor himlen blåner, stjærner tindre,
 den tynges ned af lænkens slid
 og føler sig ved flugten — mindre!
 Så bliver jeg ved jorden da,
 som fattig spurv i torneklynge
 jeg flyver så kun til og fra
 det bondehus, hvor jeg skal synge
 min simple, jævne spurvesang
 fra lodør og fra haldefaget,
 og være glad, når kun en gang
 jeg bliver hørt og ikke — jaget.
 Hvad lighed er der så i os?
 Ti noget må der stikke under,
 som, al uenighed til trods,
 en hjærtens enighed begrunder.
 Ja, kom nu her og hør, min dreng,
 og sæt dig rolig ved min side!
 — Du véd, jeg kalder dig min dreng,
 når jeg dig rigtig godt kan lide.
 Se, dybt bag denne ydre form,
 bag skellet af lineamenter,
 bag livets ydre skik og norm,
 bag disse to temperament,
 der ligger dybt en sandhedsgrund;
 af sandhed — ja! det er vi begge,
 det siger øje, siger mund,
 og sandhed — den brød skellets vægge!
 Så mødtes vi i troens ord,
 det sandheds ord med liv og ånde;
 så mødtes vi ved Herrens bord,
 i nådens ord, med bod for vånde;
 så mødtes vi med åndens sværd
 til ærlig strid i Herrens krige,
 så mødtes vi, hvor det er værd
 at slå et slag for Herrens rige;
 så mødtes vi i Nordens ånd
 med løvehjærtet til sit mærke;

så bandt os dobbelt broderbånd,
i kærligheden dobbelt stærke;
så mødtes vi i Danmarks vang,
at tale djærvt mod Jætter fule
og vække op med sangens klang
den danske ånd af løvens hule.
Så mødes vi — dér er min hånd —
til kamp for Guds og Danmarks rige
i Herrens og i Nordens ånd,
de to sig herligt kan forlige;
så mødes vi — det er min bøn —
en gang ved Herrens højre side;
da skal vi vist — ej sandt, min ven? —
hverandre endnu bedre lide!

Din ven og broder
I. S. Brandt“.

Til præstevenerne hørte også G. Strøm i Marslev, hvis dygtige arbejde for kirkesagen både i landstinget fra 1859—68 og i kirkekommissionen af 1868 fortjener at mindes med ære, Falck i Vindinge og Fritz i Brændekilde. Senere kom andre til, fremfor alle Ludvig Helveg, der 1857 blev præst i Odense. Foruden det store Fyns stiftskonvent, omtalt af Laub som påtænkt, og som snart efter stiftedes, begyndte tidlig et snævrere præstekonvent af Grundtvigske præster på Fyn, med de omtalte mænd som støtter, at samle sig. Det kom sammen to gange om året, skiftevis i præstegårdene, begyndte al tid med kirketjeneste og altergang og fortsattes med forhandling i hjemmet.

— De kirkepolitiske forhandlinger fik et brændpunkt i det af etatsråd Spandet i slutningen af 1850 i folketinget fremsatte lovforslag „om trosfrihed“, der fandt sin første behandling d. 16de novbr. Det angik nærmest vielsen, konfirmationen og eden. Angående vielsen bestemte det, at den enten vilde kunne foregå for den borgerlige øvrighed, efter behørig godtgørelse for den af det påtænkte ægteskabs lovlighed og efter kundgørelse ved brudens værning, uden lysning fra prædikestolen

og uden vielse af præst, eller ved præsten efter vidnesbyrd fra øvrigheden, eller som hidtil. Angående konfirmationen, at forældrene selv skulde kunne afgøre, om de vilde have deres børn indlemmede i noget, og da i hvilket trossamfund i landet, de vilde; at det skulde bero på børnenes egen fri vilje, når de kom til skelsalder, om de vilde forblive i det trossamfund, forældrene havde ladet dem indlemme i, og vilde lade sig stadfæste i den tro, hvortil de måtte være opdragne. Enhver, der ikke var medlem af noget her i landet anerkendt trossamfund, var da kun forpligtet til, efter fyldelsen af det 18de år, for øvrigheden at gøre rede for, om han eller hun kendte de dem som mennesker og borgere påhvilende pligter, og at love (løftet skulde protokolleres af øvrigheden) at ville opfylde disse. Dette løfte skulde da være betingelse for at opnå borgerlige rettigheder her i landet. Angående eden foresloges, at den, som ikke er medlem af noget anerkendt trossamfund i landet, skulde, i stedet for at aflægge den i lovgivningen foreskrevne ed, gøre de løfter og bekræftelser, som trænger til edelig stadfæstelse, „ved alt, hvad der er ham eller hende helligt og dyrebart“.

Man må give foreslagsstilleren ret i, at han „ikke har foreslået noget afskaffet af det bestående, undtagen alene tvangen“. Vielsen er dog intet sakrament, og friheden til at indgå ægtepagten for øvrighed eller præst kunde i og for sig ikke opløse kirkesamfundet eller nogens forhold til det. I alt det øvrige vilde jo det hidtil bestående blive ved at gælde for alle, der tilhørte folkekirken; og det kunde man jo nok gå ud fra, i en rum tid vilde blive folkets store flertal. Ja, de, som tilhørte blot et i landet anerkendt trossamfund, vilde blive ved at have det som hidtil. Der skulde kun sikres dem, der ikke gjorde dette, fulde borgerlige rettigheder efter grundloven. Man må derfor nu til dags forundre sig over det oprør, som det lille lovforslag vakte.

Men der var rokket ved en grundsten i den hidtil bestående statskirke, og trosfrihedens grundsætning stod

jo for mange overhovedet som noget kirkefjendtligt. Den nævnte grundsten er, skønt ikke udtrykkeligt omtalt i forslaget, dåbstvangen, hvis absolute nødvendighed for kirken var, for ikke længe siden, bleven hævdet overfor baptisterne. Denne vilde forslaget afskaffe med den frihed, det overgav forældrene. Kirkeministeren (Madvig), som indrømmede, at „grundlovens krav og folkets bevidsthed måtte bringes i harmoni“ med hinanden, og som kaldte forslaget en „påmindelse“ og, hvad eden angik, sluttede sig til det, men erklærede det hele for altfor radikalt og hævdede, at kirken først måtte ytre sig, henviste til, at dåbstvangen for baptisternes børn var ophævet ved allerhøjeste resolution af 7de decbr. 1848, og gjorde den højst dristige slutning, at man måtte anse enhver for baptist, der ikke lod sit barn døbe.¹⁾ Altså: folkekirke og tvangsbarndåb var udadskillige. Så fulgte det da af sig selv, at den kirkelige tvangsvielse og tvangen til at deltage i den religiøse almueundervisning med den afsluttende konfirmation også var en folkekirkelig nødvendighed.

Grundtvig erklærede, at det overhovedet ikke gik an kun at forhandle om trosfrihed med hensyn til de bestående udvortes trossamfund, man måtte også tænke på dem, som „i deres hjærte er udenfor kirkesamfundet“, selv om de udvortes tilhører det. Ægteskabet er ældre end kristendommen, og denne kan da ikke give regler for dets borgerlige gyldighed. Konfirmationen er en kristelig indretning, som man ubeføjet har villet benytte til borgerlige øjemed. Tscherning er for forslaget, fordi han ønsker at spare den nærværende folkekirke for alle de ydmygelser, der følger af, at den skal være tvangskirke. Han vil ikke have nogen kirkeforsamling, der skal være tvingende for folkeforsamlingen. Monrad kan gå

---

¹⁾ Når Mynster („Yderligere bidrag o. s. v. s. 33) siger, at der gennem dette forslag lyder røster, der „næsten synes at tilhøre baptisterne“, mener han fra sit standpunkt det samme.

med til bestemmelserne om ægteskabets indgåelse, men ikke til den om konfirmationen og forældrenes ret til at opdrage deres børn i hvilket trossamfund, de selv vilde. Han vil have en kirkeforsamling, for at hele kirkens forfatning kan blive ordnet under ett; det er farligt at ordne den stykke efter stykke. Clausen udtaler sig ubetinget mod hele forslagets retning.

Men den skarpeste røst imod det lød dog udenfor rigsdagen. Den kom fra biskop Mynster i hans to småskrifter (fra efteråret 1850 og foråret 1851): „Grundlovens bestemmelser om de kirkelige forhold i Danmark“ og „Yderligere bidrag til forhandlingerne om de kirkelige forhold i Danmark“.

Han gør den overordentlig vovede påstand, at grundlovens § 84 („Ingen kan på grund af sin trosbekendelse berøves adgang til den fulde nydelse af borgerlige og politiske rettigheder o. s. v.“) betyder, at den danske stat altså kræver en trosbekendelse for at give denne adgang, og at dens § 81 („Borgerne har ret til at forene sig i samfund for at dyrke Gud o. s. v.“) betyder, at de altså ikke har nogen borgerlig ret, når de ikke tilhører et sådant samfund. Staten har altså anerkendt en religiøs grundvold for sin tilværelse. Kun i ordnede trossamfund kan staten erkende denne grundvold. I disse er der ikke mindste trang til forslagets friheder. I dem at ville indføre f. eks. den borgerlige vielse vilde være det samme som at indføre et „af loven avtoriseret konkubinats“ — en sådan vielse kan jo kun antages at gælde for en tid;¹⁾ selv de uordnede trossamfund må det gøres til pligt at indvie ægteskabet ved religiøse skikke og helligt løfte, der mest passende også her aflægges i forsamlingen, ikke på rådhuset. Med hensyn til forældrenes ret over børnene har han mest kun en ret højtidelig spydighed at møde forslaget med. De, som ingen religion har, må lade deres

¹⁾ „Yderligere bidrag o. s. v.“ s. 38: Der vil al tid hæfte en plet ved slige forbindelser, som „vi i det mindste ikke skulde søge at udlette“.

børn opvokse i uvidenhed. Dog, „hvad bekymrer forslaget sig om de umyndige?“ Og han ender det første skrift med at betegne det som „et let færdigt, for ikke at sige letfærdigt forslag“.

Det andet skrift er endnu meget skarpere. Forslaget karakteriseres ligefrem som en „tilbydelse, der ikke er langt fra at gøre indtrykket af en indbydelse“¹⁾, nemlig til ugudelighed; der er ved det „tilsigtet,¹⁾ vel ikke ved tvang, men ved forestillinger at afholde den største del af folket fra at søge brudevielse, altergang, deres børns dåb og konfirmation; ti alt dette skulde kun være forbeholdt dem, man vil tilstede at kaldes „de troende kristne“ eller måske de „gammeldags lutheranere“, og disse vil stedse udgøre den mindste del af folket. Således vil den evangelisk-lutherske kirke blive en sekt blandt de mange andre . . . . hvor man da vel ved indgangen vilde stille den vægtskål, på hvilken farisæeren vejer mere end tolderen“.

Man spørger forbavset: er det da den danske stat, som skal yde borgen for, at den evangelisk-lutherske kirke er mere end en sekt? — ligesom enhver kan se den aldeles uberettigede tendens i at gøre dette rummelige forslag om trosfrihed til et sneversynet partis underfundige forsøg på at „forbeholde“ sig selv goder, man ikke vil tilstede andre adgang til. Man mindes den samme indvending fra 1839 imod sognebåndsløsningen.

Jeg forbigår Mynsters yderligere betragtninger angående den borgerlige ægtevielse som en „levning af hedenskabet“, da disse nærmest er rettede mod dr. Rudelbach, der i et lille skrift: „Om det borgerlige ægteskab“ havde forsvaret dette. Men jeg kan ikke undlade endnu at gøre opmærksom på det mærkelige syn på sagen, hvormed biskop Mynster mener, at det er ham, som overfor den „grundaristokratiske ånd“, der i det hele går igennem tiden — ikke adels-, men penge- og intelligens-

¹⁾ Udh. af mig. L. N.

aristokratiet, „hvortil nu kommer de formentlig retroendes aristokrati“ — værger for den ægte lighed. Man „vil et lidet privilegeret udvalg . . . men frygter den uprivilegerede mængde“. Man vil have „frihed til at beherske samvittighederne“. Nogle vil have så og så mange symbolske bøger, andre kommer med deres: „smag ikke, rør ikke o. s. v.“, andre vil have en geniensk kristendom med nye forestillinger og begreber. „Og dog“, slutter han, „er friheden en dyrebar sag; denne følelse har gennemstrømmet mig ved hele dette arbejde . . . Derfor vil også jeg for min del slutte med at fremsætte et „forslag om trosfrihed“. Men det sigter ikke på nogen udvortes lovgivning. Det gælder kun den „indvortes lovgivning, hvor hvert menneske har sit veto og sit placet“ (sit nej og ja). „Hvor advarende burde i disse tider den gamle formaning lyde: Vorder ikke menneskers trælle!“

Denne formaning af den gamle biskop kan vi visse- lig tilegne os, og jeg for min del skyder den ikke bort, fordi den i skriftet er blandet med meget, jeg må bruge mit „veto“ imod. De nye tider har vist os, hvor såre megen grund der har været til at formane mod den — også religiøse — frihedsfølelse, der i umoden selvished ikke kan give sig tid til at vokse op under samfundsbevidstheden, men brat bortkaster den som en træl- lænke, og som så ofte forveksler den udvortes og den indvortes frihed og gør en religiøs inderlighedssag af det, som dog kun er en forstandsrevolte eller en ydre omvæltning.

Atter møder nu Birkedal frem på valpladsen imod sin fordums lærefader, — i skriftet: „Tvang eller frihed i folkekirken eller udenfor“. Han bebrejder først alvorligt Mynster hans nærgående, personlige beskyldninger mod modstanderne, at han skifter ord med dem „ved halft at åbenbare, halft at skjule deres tanker“, at han kan tale anerkendende og mildt om en bog som H. C. Ørsteds „Ånden i naturen“, samtidig med at han taler bittert og foragteligt til kristne brødre o. s. v. Han

viser dernæst hans og meningsfællers overensstemmelse med kirkens bekændelsesskrifter og afviser berettigelsen til at vende de skriftsprog imod dem, som M. har brugt: Rom. 10,14 — men „vil vi da ikke, at der skal prædikkes?“ 2. Tim. 3,7 — men „er det det samme som at stille modsætningen frem og fremkalde en afgørelse ved at henstille sagen til valgfriheden?“ Mtth. 18,10 — men „foragter vi de små, fordi vi ikke gør dem til legetøj for vore meninger om det nyttige i dåben for dem imod deres forældres vilje“ o. s. v.

Overfor beskyldningen om, at de vil løse folket fra den kristne kirke, sætter han ordet: „Alt hvad der ikke er af tro, er synd“. Der er hos os slet ikke tale om at bevæge eller overtale en eneste, der formedelst tro, var det end den svageste tro, er knyttet til kirken, til at forlade den“; der er ikke tale om at løse fra kirken, men kun fra den hidtilværende tvang. Vor grundfætning angående kirken er udtalt i 2. Kr. 6,14—17; uenig kan man man da være med os om tid og stund for denne skilsmisse (Birkedal selv ønskede den jo ikke udvortes gennemført), men ikke om det væsentlige. „Troens privilegium er rigtignok en guddommelig sag“. Selv vil vi ikke gå ud, før man tvinger os; men vi vil tillade, hvem der vil at gå ud.

Følgen af Mynsters standpunkt vil netop blive en opløsning. Ti ved dette „afspærrer kirken sig vejen til at indvirke på“ dem, som ikke vil finde sig i tvangen, ja, den tvinger dem til at træde ud og blive løsgængere og sekterere. Det er os, som vil bevare folkekirken, ved at give betingelser for, at de, som ikke vil lade sig tvinge til al dens hidtilværende skik, dog frivilligt kan blive i den. Gendåb udelukker af den, men opsættelse af dåben ifølge kristelig overbevisning gør det ikke; ikke-brug af konfirmationen udelukker ifølge Mynster, men ikke efter vor mening. Hvem vil tvinge til altergang? Om borgerlig vielse siger Mynster, at den kan ikke foretages „uden synd“; men enhver synd udelukker ikke af kirken, vi

beholder den borgerligt viede i folkekirken. Det er tvangsforanstaltninger, som opløser, friheden, som bevarer folkekirken.

Til sidst undersøger han forholdet mellem den hellige, almindelige kirke og folkekirken. „Folkekirken“ står i samme retslige forhold til folket, som den gamle statskirke til staten. Staten måtte have ret til at råde over sin kirke; fejlen var, at ingen måtte gå ud af den. Nu er den lovgivende magt over folkets kirke hos konge og rigsdag tilsammen. Vilde kirken ikke have fundet sig i dette, da skulde den i tide have protesteret, trådt ud og opgivet understøttelsen af staten. Og fordi der i grundloven står, at „folkekirkens forfatning skal ordnes ved lov“, — skal da de øjeblikkelige fordringer ikke derfor ske fyldest? Og han vil heller folkekirkeligt modtage en forfatning af en folkeforsamling end af en sådan quasikirkelig synode. „Når folkekirken ikke længer kan og vil rumme den hellige, almindelige kirke... da er det forbi med min bliven i den første. Jeg håber, at den tid ligger langt borte; men nærmere kommer den, efter mit skøn, ved alle de tvangsforanstaltninger, hvortil man råder. Endnu er det min frejdige tro, at den hellige, almindelige kirke er i folkekirken; derfor vil jeg, så længe dette kan siges med sandhed, afgive mine bedste kræfter i begges tjeneste. Men ligeså bestemt siger jeg: folkekirken er ikke den hellige, almindelige kirke og kan ikke være det“.

Med hensyn til spørgsmålet om sagens „betimelighed“ og Birkedals mening derom skal jeg meddele følgende i hans papirer fundne ufuldstændige brev, der er svar på et, han, havde modtaget fra pastor J. G. B. Dreyer i Ørsted:

„Ryslinge præstegård, d. 15de maj 1851.

Højestærede, kære herr pastor Dreyer!

Jeg takker Dem hjærteligt for Deres brev af 15de d. m. At De kunde føle trang til at udtale Dem for mig i

den omtalte sag, er mig et bevis på, at De dog ikke ganske bryder staven over mig som den, der er i en for-dømmelig vildfarelse; og det er allerede meget af en mand, der i hovedsagen står på dr. Mynsters standpunkt. Hvad mig angår, da vilde det være mig en uudholdelig tanke, at alle de mænd, der i denne og lignende sager stod mig stift imod, skulde være udenfor benævnelsen: „ærlige, danske mænd“ og nødvendigvis drives af en moralsk forkastelig ånd. Jeg optager derfor Deres skrivelse i den allerbedste mening og takker Dem til, at De har givet mig vidnesbyrd om denne anerkendelse også fra Deres side . . .

De mener, at jeg selv i min bog, naturligvis mig uvitterligt, har brudt staven over det lovforslag, som jeg ellers forsvarer ved at tale om, at „folket er så lidet østnet i denne sag“, at adresser fra dette folk om forslaget må antages at have „kun såre lidet at betyde“. De opfordrer mig til — ikke „polemisk“, men „ærligt“ at overveje, om jeg ikke derved har udtalt forslagets „ubetimelighed“. Jeg sætter stor pris på at være „ærlig“, selv i min „polemik“, og enhver falskhed er mig forhadet. Men den allerstørste ærlighed, jeg kan anvende, bringer mig ikke til andet resultat end det af mig i min bog udtalte. En stor løgn kan aldrig ved at være etableret som stats- eller så kaldet kirkevisdom selv i umindelige tider få nogensomhelst berettiget hævd på at eksistere noget eneste øjeblik, og en sådan stor, gradios løgn er nu efter min faste overbevisning hin i århundreder drevne samvittigheds- og religionstvang, ifølge hvilken alle, fødte og ufødte, slægter skal tilhøre en vis kristelig bekendelse, og i det ydre underkaste sig et bestemt samfunds former. Denne tvang fordømmer jeg, ikke dem, som af misforståelse endnu ønsker den bibeholdt, fordømmer den som grundfordærlig for folket, der derved er mangfoldig nedsænket i sløvhed og berøvet sin åndelige skelneævne og bedraget for kristendommens bedste velsignelse, grundfordærlig for kirken, der i stedet for at være vin er

bleven til en spand vand, hvori der er kommet et glas vin . . . Jeg håber, at De nu vil kunne indse, at, når jeg går ud fra denne grundsætning, da har jeg ikke modsagt mig selv ved at udtale mig imod folkets adresser, fordi det „er så lidet østnet o. s. v.“ . . . Er trangen en løgn, skal den afskaffes, og det om så hele folket vilde holde på den, og modstanden får et så meget underligere udseende, som den aflægger vidnesbyrd om det modsatte af det, man vil gøre gældende. Ti er det virkelig så, at den allerstørste del af folket i ånd og sandhed hører kirken til, så måtte jo slutningen ganske simpelt blive denne: det har ej så stor fare; ti, gives end friheden, vil man dog alligevel holde sig til ordet og sakramenterne. Der ligger en meget rigtig bange anelse bag ved alle, eller de fleste adresser, nemlig denne: gives friheden, da vil man løbe fra kristendommen, fordi man i virkeligheden kun tilhører den af navn . . . Men hvorom al ting er, så meget er vist, at ingen har ret til at forbitres, når han, som naturligt er, ikke tvinges ud af kirken, men der kun åbnes udgang for dem, som ikke godvilligt vil blive. Det kalder jeg ikke at „forcere“ en sag frem, at give et lovbud, som overlader til enhvers samvittighed, hvad han vil tro og bekende, og til hvilket samfund han vil slutte sig . . . Jeg spørger kun om Guds vilje og er så inderlig rolig for udfaldet. Jeg siger ikke: *pereat populus, dummodo floreat libertas*,¹⁾ men jeg siger af hjertet: *fiat voluntas dei, et populus salvabitur*,²⁾ så vidt nemlig det vil fræses . . .“

Uden altså at mene, at forslaget vilde afstedkomme nogensomhelst mærkelig revolution i den danske folkekirke, uden selv at ville give noget ufor nødvendent stød til en sådan, så dets forsvarere kun i det et nødvendigt værn for folkekirken og en betingelse for, at den hellige, almindelige kirke, som for sin del måtte kræve trosfriheden også

1) „Lad folket gå under, når blot friheden blomstrer!“

2) „Ske Guds vilje, så vil folket fræses!“

indenfor folkekirken, kunde forblive i den og det bestående således bevares. Hvad der kom ud af sagen, var, som bekendt, den lille lov af 13de april 1851 om „ægteskabs indgåelse udenfor de anerkendte trossamfund;“ og dertil kan vel også regnes bevilling af 10,000 kr. til nedsettelsen af en kirkekommission for at tage „den fremtidige lovgivning om folkekirkens forfatning“ under overvejelse og forberede denne. Om Birkedal har anset dette resultat for „voluntas dei“, i hvert fald den endelige, er vel mere end tvivlsomt; men troligt er det, at den „valgfrihed“, forslaget vilde indføre i folket overfor kirkemuren, endnu vilde vise sig at have så liden betydning, at man fra den side set gerne kunde kalde det „ubetimeligt“ eller da i ro vente på andre tider til dets gennemførelse.

Samme forår fik Birkedal lejlighed til at vise, at han i det mindste ikke vilde være med til at bryde kirkemuren ned. En baptistinde¹⁾ kom fra Jylland til Ryslinge sogn, men blev, ved at høre og tale med Birkedal, overbevist om sin vildfarelse og ønskede nu atter at optages i det Lutherske kirkesamfund. Birkedal kunde ikke forlige sig med den måde, hvorpå en sådan tilbagevenden til kirken gerne fandt sted: enten blot ved at melde sig på ny til skriftemål og altergang, eller ved i præstens studerekammer i nogle vidners overværelse at tilbagekalde sin vildfarelse og med navns underskrift i embedsbogen vedkende sig sin overgang til kirken. Det første syntes ham at stride ikke blot mod al apostolisk praksis, men også mod selv den svageste kirkelige bevidsthed, det andet lod ålftor meget menighedens ret ude af sigte. Han blev da enig med hende om, at hun først åbenbart og aldeles skulde erklære sig løst fra baptistsamfundet ved meddelelse til dets forstander, Ryding, i København, der gik ind på at lade det bekendtgøre i sin forsamling, og

---

¹⁾ Kolds yngste søster.

at hun dernæst en søndag i Ryslinge menigheds forsamling skulde offentligt og højtideligt svare ja på følgende tre spørgsmål: 1) „Afsværges du de vildfarelser, der drog dig fra den kirkes skød, hvori du er født og båret til det evige liv? 2) Vender du tilbage til denne vor kirkes port og banker derpå og beder om atter at indlades deri til salighedssamfund med Fader, Søn og Helligånd efter dåbspagtens lydelse formedelst troen på denne treenige Gud? 3) Vil du blive i sådan din barnedåbs nåde indtil din sidste, salige ende?“ Dette fandt så også sted 7de søndag efter trefoldighed, og Birkedal, som ellers efter ældre skik i Ryslinge kirke holdt skriftemålet om lørdagen, lagde det denne dag ind under søndagstjenesten og nyttede lejligheden til i sin skriftetale til alle altergæsterne særligt at tale om og til hende, idet han også minder de andre om, at, hvorvel de ikke udvortes, som hun, var komne bort fra Herren, kunde de dog derfor gerne være komne endnu længere bort fra Ham i deres hjerter. Uden at tro, at han „i ett og alt havde grebet sagen fuldkomment rigtigt an“, havde han dog megen glæde og velsignelse af sin fremgangsmåde og mente at erfare, at hele denne sag under Vorherres nåde havde gjort en god gerning i hans lille sogn. Dertil regner han særligt tilkendegivelser fra enkelte medlemmer af hans menighed om, at de dog havde følt, at „de egentligt også trængte til en genoptagen i den troende menigheds samfund“ ¹⁾

Imens var den bekendte Stige-sag, der gav det sidste, afgørende stød til den frihed for sognebåndstvang, Birkedal for 12 år siden forgæves havde kæmpet for, forefalden.

En mand i Stige, Lumby sogn, ved Odense fjord — gårdmand Mads Andersen — havde gentagne gange opfordret Birkedal og Viborg til at komme derop for at holde en forsamling imod en dér virkende baptist, Fr.

¹⁾ Se „Dansk Kirketidende“ 1852 nr. 1.

Rymkjær. De gav da deres løfte derom, efterat det mundtlig var blevet dem meddelt, at sognepræsten, provst Hald, var underrettet om forsamlingen og havde svaret, at det var ham kært, at den blev holdt, men at han ikke selv agtede det nødvendigt at møde, når to præster kom. De måtte følgelig tro sig i overensstemmelse med ham, da de under 31te maj tilskrev ham en høflig og ærbødig anmodning om at måtte holde denne forsamling i selve kirken den 24de juni kl. 11 formiddag, idet de tilføjede, at hans „bifald, bistand og nærværelse vilde særdeles glæde dem“, da det var til velsignelse for menigheden, at den så, at „sjælesørgerne fra forskellige egne er trosenige“. Provst Halds svar, hvori han dog erklærede, at han „i det påtænkte forsøg ikke kunde se andet end udtrykket af en kærlig omhu for kirken og for min menighed i særdeleshed“, meddeler først, at han den 24de juni, „som d'hr. bekendt“, skal være i Odense til landemodet og finder det upassende, at der i hans fraværelse holdes en gudstjeneste i denne anledning i hans kirke. Men selv om en anden dag berammedes, vilde han i det hele finde en sådan optræden i hans menighed urigtig; den var både i strid med den måde, på hvilken han selv i denne sag hidtil var gået frem, og den var efter forholdene ganske unødvendig. Selv havde han undladt al kendelig opposition og kun modarbejdet baptisterne gennem prædikener og private samtaler, og det var nu kommet så vidt, at deres forsamlinger var hørte op, og de mest udsatte — f. eks. selve gårdmand Mads Andersens to sønner — havde forladt dem. Han kunde derfor ikke for øjeblikket modtage den tilbudte hjælp, og som han ikke kunde billige og tilstede en optræden i kirken som den foreslåede, fandt han det i det hele ønskeligt at virke ene og uforstyrret i sin menighed til det pågældende øjemed. — Da tilmed to mænd i Stige noget efter afgav den vidnefaste erklæring, at provst Hald virkelig tidligere i deres nærværelse mundtlig havde udtalt, intet at have imod, at forsamlingen blev holdt i et privat hus, men at han kun af ovennævnte

grund måtte anse sin nærværelse ved den overflødig, måtte dette svar naturligvis forundre Birkedal og Viborg.

Provst Halds svar var dateret d. 17de juni, og det kom de andre så silde i hænde, at den ene (Viborg) ikke kunde få det sendt til den anden (Birkedal) før dagen før d. 24de, så at forsamlingen i Mads Andersens gård, som var bekendtgjort, umuligt kunde aflyses, så meget des mere som der vilde kunne ventes ikke få til den langvejsfra. De mente da at måtte komme, selv med udsigt til at vække provst Halds vrede; at det at holde en forsamling i privat hus i andet sogn, skulde være noget ulovligt, faldt dem ikke ind. De beklagede kun, at de „var så ukyndige i og ubekymrede om den gejstlige enkekasses sager, at ikke en tanke faldt os ind om, at provst H. på d. 24de skulde varetage dens tarv i Odense.“ hvilken forskel på dem og præsterne i det af Laub s. 17 omtalte konvent! Og hvilken ringeagt for det højærværdige landemøde i 1851 ligger der ikke i disse ord!

Mødet blev da holdt; — Birkedal talte om dåben i almindelighed, ¹⁾ Viborg særligt om barnedåben, og kl. 9 om aftenen tog de bort, den første til Odense, hvor han dagen efter opsøgte provst Hald for at meddele, hvad der var sket, men også for at erklære, at han ifølge grundloven anså sig berettiget til, hvad han havde gjort, og derfor ikke kunde erkende at have gjort noget ulovligt. Dette bragte så provsten til at indgive en klage til biskoppen, dr. Gad, med bøn om, at denne, „hvis d'hr. Birkedal og Viborg ikke af Drs. højærværdighed skulde kunne bringes til at love, at de i fremtiden vil atholde sig fra at optræde her i menigheden således, som de nylig har gjort“, da vilde indstille den til ministeriet, „for at jeg kunde se afgjort af kirkens øverste bestyrelse, hvorvidt d'hr. Birkedals og Viborgs adfærd finder en berettigelse i grundloven eller ikke.“

---

¹⁾ Se „Stridsord imod baptismen, talte i Stige, Lumby sogn, d. 24de juni 1851 af Vilhelm Birkedal, sognepræst.“

Spørgsmålet var altså : er det tilladt eller ikke tilladt, at et fremmed sogns præst holder forsamling i privat hus i et andet sogn?

Birkedals af biskoppen affordrede erklæring begynder med at udtale hans velgrundede forbavelse over, at den forfølgelse af lægfolk, som afholdt gudelige forsamlinger, der stammede fra statskirkens dage, nu skal begynde mod præsterne i folkekirkens. Han tror ikke, at dette kunde være sket „i den stokdødeste kancellitid under Frederik d. 6te“. Han havde jo været med til mange forsamlinger, bl. a. hos Peter Larsen i Dons, og aldrig var der gjort indsigelse tilforn.¹⁾ Der er husret i Danmark; grundloven siger: „boligen er ukrænkelig“. Deraf følger en indbydelsesret og en gæsteret; enhver kan huse og modtage ustraffelige medborgere, hvilke han vil. Men må han da ikke lade sin gæst tale til de i huset forsamlede? Hører talefriheden ikke til husretten også? Eller er præsten i sognet forpagter af al fri tale om åndelige ting rundt omkring i husene? Hvor besynderligt, at „provst Hald, som ikke vil eller kan forbyde baptisten Frederik Rymkjær at tale imod kirkens tro og bekendelse, dog tror at kunne og virkelig vil forbyde magister Viborg og mig at indlægge et godt ord for denne kirkes tro! Jeg begriber det ikke!“ „Såre uheldigt var vi stillede, om vi ikke havde den frihed til at bruge ordet for folkets kirke, som alle sekterne har til at bruge det imod denne kirke“. Og forsamlingen var aldeles kirkeligt berettiget. Vi har lovet i vor præsteed „af al ævne at bekæmpe“ al lære, som strider mod Guds ord. Der blev ved vor indvielse betroet os „magt og myndighed til at prædike

---

¹⁾ Et andet eksempel er — hedder det s. 44 i deres forvarsskrift: „Skal præsten være sognepave eller menighedens tjener?“ — dem bekendt. En sællandsk præst mødte i en gudelig forsamling i Jylland, og da sognepæsten klagede til sin biskop i Ribe (afd. Tage Müller), oversendte denne besværingen til biskop Mynster, og da denne havde hørt vedkommende præsts forklaring, måtte sagen dermed bero.

Guds ord hemmeligt og åbenbart udi kirken“, og det kan ikke betyde: kun i din sognekirke, i din menighed. „Jeg fordrer at se et utvetydigt kirkeligt lovbud i denne retning“. Vi har ikke kirkeligt grebet ind i provst Halds embedsvirksomhed: ikke brugt kirken imod hans vilje, ikke forvaltet sakramenterne, ikke udført nogen ministeriel handling i Lumby sogn. Men „hvad der ikke er hans udelukkende privilegium, det er det frie ord til menneskesjæle“. Skulde hans fordring om, at vi ikke måtte bruge det hvorsomhelst, tages til følge, da „farvel med al åndelig frihed i Danmark!“

Birkedal imødegår dernæst Hald, når han har stempet de to præsters optræden som skadelig derved, at den kun vakte unødigt opmærksomhed for en sag, der helst måtte dø en rolig stråded, eller da i hvert fald som unødvendig og unyttig, da efter hans formening baptisten, som i 1½ år havde opholdt sig i Stige, så godt som havde mistet alle sine tilhørere. Uden at ville inlade sig på rigtigheden af denne opfattelse af tilstanden, svarer Birkedal: „Det er muligvis tilfældet, at mag. Viborg og jeg har aldeles andre anskuelse om, hvad man, når talen er om forholdet mellem sektvæsen og kirken, kan anse for en aldeles fyldestgørende sejr for den sidste, end provst Hald har“. At få alt til at gå i den samme åndelige sløvhed som før, er ikke nogen sejr. „En virkelig sejr er først da vunden, når sandheden er gået op for ånden, greben i troen og gemt med bevidsthed i hjertet . . . . Havde provst Hald virkelig fuldbragt den kolossale gerning at få hele sin menighed flyttet over, ikke alene fra uklarhedens, men også fra ligegyldighedens stude hen på den klare bevistheds og den inderlige kirketros standpunkt, ja, da stod han vel som et uopnåeligt mønster for os alle“; men da først kunde han også kirkeligt siges at have ret til „ene og uforstyrret“ at føre ordet for kirkens tro i sit sogn, hvorvel han da næppe vilde være den mand, som afviste medarbejdere til det store mål. Vor kirkelige anskuelse står i skærende modsætning til hans;

ti „nu, mener vi, er det just på tide; just en nødvendighed, med alle åndens og ordets kræfter, som står til vor rådighed, at række menigheden våben imod de åndelige strejftog og angreb, alle de falske ånder under tros-, samvittigheds- og samfundsfrihedens ægide herefter vil foretage imod kirkens tro og bekendelse“.

„At love biskoppen, at vi „i fremtiden vil afholde os fra at optræde i Lumby menighed således, som vi nylig har gjort“, vil være et forræderi imod Vorherre, kirken og os selv, og det gør jeg for min part aldrig“.

Biskoppen — som imidlertid døde, mens sagen stod på — indhentede nu vedkommende provsters erklæringer, Heibergs i Kærteminde og Engelbreths i Ørbæk, ¹⁾ og sendte så sagen til ministeriets afgørelse.

Denne, der faldt d. 4de oktober, gik ud på, at der skulde „tilkendegives sognepræst Birkedal og magister Viborg, at deres almindelige rettigheder som danske statsborgere i henseende til grundloven må modtage de nærmere bestemmelser, som er en nødvendig følge af de særdeles forpligtelser, som deres embede som sogne-

¹⁾ Hvor ømfindtlig sidstnævnte var, kan ses af følgende brev fra ham til Birkedal, i anledning af, at denne i sit forsvarsskrift havde refereret en fra denne i en privat samtale med B. falden ytring, at B. „vel som menneske havde været berettiget til at tage til Stige, men ikke som præst“:

„Jeg har af en af Dem og mag. Viborg udgiven pjes, som igår kom mig i hænde, set, at det har behaget Dem at publicere udtryk, som jeg i aldeles privat samtale skal have brugt. Ethvert nogenledes dannet menneske anser en privat samtale som privat ejendom, hvorover der ikke kan disponeres uden alle vedkommendes eller deltageres samtykke. De synes at være af en anden mening, hvilket jeg naturligvis ikke kan forhindre, lige så lidt som det står i min magt at forhindre Dem fra at bruge lignende upassende fremfærd i eftertiden; men hvad der står i min magt, og som jeg også skal vide at iagttage, er at holde tand for tunge i Deres nærværelse.

Ørbæk, d. 18de decb. 1851.

S. T.

Engelbreth.

Hr. pastor Birkedal.“

præster i den danske kirke pålægger dem i henhold til den i kirken indførte og bestående orden, og at det ikke kan anses for stemmende med denne, at mænd, der selv har modtaget beskikkelse som sognepræster, optræder i et sogn og en menighed, der er betroet til en anden præsts virksomhed, ved uden dennes samtykke eller imod hans ønske at indbyde til og afholde offentlige forsamlinger i kirkelige eller religiøse anliggender“. Derfor kunde ministeriet ikke billige deres optræden i den foreliggende sag og måtte navnlig finde, at de havde handlet urigtigt i, at de „uden at have modtaget provst Halds svar på deres begæring til ham af 31te maj sidstleden har berammet, og som det af mag. Viborgs erklæring fremgår, i en vid kres bekendtgjort afholdelsen af en forsamling i provst Halds sogn . . . og i at de, efter at have modtaget hans opfordring til at afstå fra deres forehavende, ikke har opsat dette, indtil de kunde have overlagt sagen nærmere med ham, og i tilfælde af vedvarende meningsforskellighed med Deres højærværdighed“ (c: biskoppen). Ministeriet måtte endelig beklage, at de ikke havde sørget bedre for, at deres skrivelse af 31te maj tidligere var kommen provst Hald i hænde, og at de ikke havde været mere omhyggelige af valget af dagen.

Dette kan beklages, hvordan man end opfatter hovedsagen: kirkestyrelsen erklærer præstens ret til at tale ordet i det hele for i andet sogn at være begrænset af vedkommende sognepræsts tilladelse, Birkedal og Viborg erklærer fuldt ud, at i alt, hvad loven hjemler som sognepræstens eneret, er der ikke og har der ikke været tale om noget indgreb fra deres side; men ordets frie forkyndelse er ikke belagt med noget kirkeligt patent; og idet de henholder sig til det kald, der kom til dem fra mænd i Lumby menighed, hævder de med det samme en menighedsret til fri forsamling med hvilken præst i den danske folkekirke i egne huse, man vil. Det vil ses, at ministeriets afgørelse, hvorvel den i realiteten giver klageren ret, dog er ret svag i tilrettevisningens form; det har selv haft en

følelse af, at sagen ikke var skikket til en almindelig resolution, og det er ude af stand til at lovfæste sin påstand om, hvad der i dette tilfælde må gælde for „indført og bestående orden“ i den danske folkekirke.

Begivenhedernes gang viste da også, at kirkestyrelsen i denne sag stod på svage fødder.

Birkedal og Viborg udgav det tidligere nævnte forsvarskrift: „Skal præsten være sognepave o. s. v.?“ hvori de til sagens akter og deres egne erklæringer til biskoppen føjede en almindelig redegørelse. De hævder, at „den sætning, at en troende præsts embedsforhold forstyrres derved, at en anden præst taler troens ord, denne sætning er provst Hald fader til; men den, at en præst ikke må tale troens ord udenfor sit sogn i et privat hus, den er, så vidt vi véd, Danmarks kirkeministerium fader til. — begge i året 1851“ — og at kirken aldrig har vedkendt sig denne anskuelse, end ikke statskirken. „Man tænke kun på Hans Tausens tider! man tænke dernæst på Frederik d. 2dens og Kristian d. 4des tider! Hvad folk blev tiltalte og forfulgte for, var afvigende lærdomme, men aldrig fordi de holdt forsamlinger til bestyrkelse af kirkens tro“. Ja, det er end ikke hørt i statskirkens døde tid, da „kancelliets og rationalismens kvælende arme lå om menighedens hals“.

I Roskilde præstekonvents efterårsmøde vilde dr. H. Chr. Rørdam, nu præst i Hammer og Lundby på Sælland, bringe spørgsmålet om udstrækningen af folkekirkens præsters virksomhed udenfor grænserne af deres egne menigheder på bane. Da han på grund af en fejltagelse med hensyn til mødedagen ikke kom (i hans sted bragte F. Fenger Stige-sagen til forhandling), udtalte han sig udførligt om spørgsmålet i „Dansk Kirketidende“ 1852 nr. 4—5. Det er — i sandhedens og frihedens navn — godt, siger han, at det er sådanne mænd som Birkedal og Viborg, dette er truffet, da de „både ved deres udgivne foredrag tilstrækkeligt har dokumenteret deres fortrinlige dygtighed til at optræde i dette kirkelige anlig-

gende, og ved sagens oplysning med aktstykkerne har godtgjort for alle upartiske, at deres forhold i det hele har været så velbegrundet og mådeholdent, at man uden at have noget at undskylde i denne henseende kan føre sagens forhandling videre“. Han opstiller som kirkelig hovedregel, at ingen præst „bør unddrage sig fra sådan tjeneste med ordet, når han dertil opfordres ved et naturligt og kirkeligt kald, der ligger sundt og sandt i de givne omstændigheder“. „I åndelige sager, som angår kirkens anliggender, bør den udvortes af mennesker vedtagne orden al tid bevare en levende elasticitet... heller befale for lidt end for meget“. Dette er ikke nogen nedbrydelse af de nødvendige og uundværlige sognegrænser, som al tid har været i Kristi menighed. Han har ingen frygt for misbrug; de alvorlige præster er for optagne hos sig selv til at ville og kunne strejfe landet rundt, og nogle „få ubetænksomme, forfængelige nyhedsjægere, hvad vilde de udrette? eller hvor længe vil de holde sig i de forcerede anstrængelser“. Giver Gud en mand særegne gaver til at opvække eller styrke eller samle i en vis sag eller i visse retninger, „hvo er da den, som vil stride mod Gud?“ Og må man ikke glæde sig over, at lægfolket vil træde i forhold til troende præster? Rørdam kender heller intet lovbud imod dette: Danske lov 2—11—3: „Ingen præst må sig med andens kald bevare, enten med gudstjenestens forrettelse, ligprædiken eller i andre måder o. s. v.“ angår selvfølgelig kun præstens „officielle funktioner“, navnlig dem, for hvilke honorar modtages. Forordn. af 13de januar 1741 om gudelige forsamlinger indeholder intet om dette. Tavsheden kan udlægges for eller imod, men til sidst vil alt bero på almindelige, kirkelige grundsætninger „Hvo, som ikke kan tåle Kristi kirkes gode sag fremmet, også med lidt besvær for hans egen individuelle følelse og skøn, han bør bære sin egen byrde“.

Med disse hvasse ord ender dr. Rørdam, hvem ingen kunde skyldes for hildethed i partigarn, sit vægtige indlæg.

Fra den modsatte side optrådte biskop, dr. P. G. Brammer med en anmeldelse i Scharlings og Engelstofts „Nyt teologisk tidsskrift“¹⁾ af Birkedals og Viborgs forsvarsskrift. Han vil besvare først det i dets titel opkastede spørgsmål, dernæst sagens lovmedholdighed. Man får ikke at vide, hvad der forstås ved „sognepave“ og ved „menighedens tjener“, heller ikke gives bevis for, at præsten nødvendigvis må være enten det ene eller det andet. At præsten ikke skal være sognepave, anser han det for sin del unødvendigt at føre bevis imod; men bogen synes ham at levere mangfoldigt bevis på, at man ved en „menighedens tjener“ forstår en, som vil lade det „bero på menighedens vilje, hvad lærdom de fører og i det hele, hvorledes de bestyrer deres embede“, med andre ord en slags demagogisk tjener for den tilfældige tidsånd. I modsætning dertil må præstens hyrdegerning betones. I kirkeretlig henseende har de først den kanoniske ret imod sig. Vil de forbavses over påberåbelsen af denne her, så må de erindre, at, „jo større vægt de lægger på, at de er præster i den almindelige kirke, desto mindre kan de med historisk ret påstå, at den udvidelse eller begrænsning, som den katolske kirke har givet præstemyndigheden, er dem aldeles uvedkommende.“²⁾ Og i dette tilfælde grunder den katolske kirkes bestemmelser sig på den ældste kirkes skik og er gået over i den evangeliske. Luther erklærer: „Jeg har endnu aldrig prædiket eller villet prædike, hvor jeg ikke er indbudt og kaldet ved mennesker“, og Br. forklarer dette om et kald fra den fremmede menigheds kirkestyreelse. Danske lov 2--3--9: „Ingen må til prædikeembedet indvies, uden han til noget vist kald og embede er kaldet“ forklarer Br., som om han så også skal holde sig udelukkende til dette

¹⁾ III. s. 284 ff. Han minder heri om det undskyldende, som ligger i Halds mundtlige tilladelse, og om at regeringens afgørelse er „et videtur (et skøn) og ikke en resolution“.

²⁾ Men Birkedal og Viborg tog jo „almindelig“ i en hel anden betydning end Brammer „katolsk“.

„visse kald og embede“. Også han påberåber sig Danske lov 2—11—3 (se ovfr.), og kalder Rørdams forklaring en „aldeles vilkårlig påstand“. Forordn. af 13de januar 1741 stiller forsamlingerne „under vedkommende læreres opsyn“, og mener dermed selvfølgelig de vedkommende sognepræster, til hvis „funktion“ altså dette opsyn hører. Kun på „superintendentens befaling“ giver den anførte forordning fremmed præst tilladelse til at forrette præsteembedet i fremmed sogn. Efter at have afvist henvisningen til præsteeden, siger han, at „den martyrmindighed“, hvori de mener at måtte handle trods lovene, vistnok bør tilrettevises med en sagtmodig ånd; „overvurderer de i det hele anvendelsen af en vis metodistisk virkemåde for den indre mission i Danmark . . . så har de dog ret i, at kirkens fare kalder Kristi tjenere til årvågenhed, bøn og kamp, ret i, at den fælles kamp imod folkekirkens fjender skal være et middel til at forene dens venner o. s. v.“ Men der må være klarhed og orden i kirkeforholdene, for at denne kamp skal føres. Sognebåndet må ikke selvrådigt brydes.

Det begreb af „menighedens tjener“, biskop Brammer her opstillede, kunde kun ved en besynderlig misforståelse pådattes hans modstandere, der netop i denne sag virkeligt var optrådte som „hyrder“. Påberåbelsen af Martin Luther er aldeles misvisende, når man tænker sig hans forhold til den kirkestyrelse, under hvilken han optrådte, og imod hvilken al evangelisk kirkebestyrelse var det rene demagogi. Og hvad den kirkeretlige side af sagen angår, må Rørdam sikkert beholde ret i, at lovene iagttager tavshed derom, naturligvis fordi slige tilfælde i fortiden ikke har været tænkte, og F. Fenger kunde have let for på Roskilde konvents sommermøde d. 8de juli både at afvise anvendelsen af Danske lov 2—11—3 på dette tilfælde, „da ellers ingen præst måtte tale i sjælsanliggender med en af anden sogn“, og at drage andre artikler af forordn. af 13de januar 1741 frem, som ophævede den Brammer'ske fortolkning, navnlig art. 12, der giver frihed til uforment

at søge vejledning og åndelig bestyrkelse hos hvilkensomhelst Guds ord lærer, man har tillid og fortrolighed til, og minder sognets præst om, at han ikke, når sådant sker, bør bære fortrydelse eller tage det til mistykke.

I kirkekommissionen, der var samlet fra januar til maj 1854, vandt Stigesagens forfægtere en fuldkommen sejr, idet denne, der bl. a. bestod af biskopperne Engeltoft, Brammer og Martensen (Mynster døde 30te januar), stiftsprovst Tryde, prof. Clausen og etatsråd Madvig, præsterne F. Fenger og H. C. Rørdam,¹⁾ enstemmigt — foruden for sognebåndets løsning, hvorom senere — udtalte sig for, at menighedsmedlemmer i et sogn uforment skulde kunne opfordre og formå et andet sogns præst til at komme tilstede i en gudelig forsamling for dem, med den begrundelse, at det både, kristeligt talt, måtte „synes at være ganske naturligt“, og at det også måtte ligge i „folkekirkens egen, velforståede interesse at benytte på denne måde personlighedens virksomhed og indflydelse til hele samfundets bedste“.

Når man nu overskuer denne sag, ikke for at dømme de fra forskellige sider optrædende i den, både avtoriteter og andre, men blot for at forstå, hvad der skete, og sammenligne det med senere tiders udvikling, da skal det til sidst klart fremhæves, at kampen stod kun om ordets frie ret i forsamlingerne, som var og er unægtelig, men ikke om at gøre kirkerne selv til forsamlingshuse til enhvers brug. Fordringen om en sådan brug af kirkerne og påstanden om, at den netop vil være til folkekirkens egen gavn, har Stigesagen aldeles intet med at gøre; den har sin rod i det politiske venstres opfattelse af folkekirken som en slags demokratisk statsinstitution, og dets mangel på åndslig frisind overfor selve den kristne kirke, som den er i sig selv. Denne kan godt finde sig i „synago-

---

¹⁾ Kommissionen rummede altså selve sagens vigtigste kirkelige modstander, Brammer, og den kultusminister (Madvig), som havde givet tilrettevisningen af 4de okt. 1851.

ger“ ved siden af „templet“, men den kan ikke gøre dette selv til en synagoge. Grundtvigs opfattelse af folkekirken som en „borgerlig indretning“ sigter andetsteds hen. Der følger naturligvis af denne, at han ikke vilde kunne nægte folket ret til at indrette sin kirke, som det vilde; men for sin egen del kendte han punktet, hvor han måtte bøje af for Herrens kirkes skyld. Og af hele hans stilling til spørgsmålet om forsamlingerne og kirken kan det sikkert slutes, at han aldrig vilde have været med til at iværksætte en sådan sammenblanding af dem, som nu fra visse kanter tilstræbes. Dernæst må det ikke overses, hvilken vægt frihedskravet havde som rejst fra en så udpræget kirkelig side som Birkedals og Viborgs; her var ingen „demagogische umtriebe“ (smlgn. udtrykket: „strejftog“ s. 97.)

Birkedal og hans venner havde en tid næret frygt for, at sagen muligvis kunde komme til at koste ham hans præstestilling. „Hvad skal man sige om Birkedals sag?“ skriver P. A. Fenger til Melbye i efteråret 1851, „angår den ikke os lige så vel som han? At forlade Ryslinge eller Asperup eller Bjergby, det vilde falde os tungt, og dog — når det burde så være, er det, fordi vi elsker Herren for lidt, om vi ikke gør det med frejdigt sind... Mit hjerte bløder ved at tænke på, at Birkedal skulde forlade Ryslinge, og dog kunde det let og snart blive så, at han ikke kan andet. Gud vejlede ham og os med sin visdom og udgyde sin Ånd over os, der ikke er fejhed, men kærligheds, krafts og sindigheds Ånd“. ¹⁾ Og V. Bloch skriver d. 8de marts 1852: „Det lader jo nu til, at provsterne ikke får dig fordreven til Læssø eller Anholt“.

Ved påsketid 1852 fristede Birkedal en stor sorg i sit hjem. Hans ældste, 10 år gamle søn, Gram, til hvem han satte et stort håb, ¹⁾ døde. Om hans død o. a. fortæller følgende brev:

¹⁾ Se „En livsførelse“ II. s. 302 f.

„Ryslinge præstegård, d. 22de marts 1852.

Du kære, kære broder Melbye!

Dit brev, som jeg modtog i dag, har forskaffet os stor glæde. Jeg tænkte nok halft om halft, at du ikke vilde lade dødsskyen fare over mit hus, uden at tilsende os en kærlighedens og trøstens røst. Tak, du kære broder! Tak i Jesu velsignede navn! Det tunge slag traf os så uventet. Jeg rejste i midten af februar til København. Vor lille, kære Gram havde vel skrantet lidt i hele denne vinter, og vi havde ingen anelse om, at døden sad til bords med os. Jeg var en 12 dage borte; da jeg kom hjem, fandt jeg ham i sengen om lørdagen d. 28de februar; han var mat, men endnu uden smærter, legede og læste på sit leje og var munter og livlig. Sygdommen tog til i rivende fart; om mandagen begyndte vi at blive bekymrede, hentede igen lægen, som gav os håb; men om tirsdagen hørte jeg alt dødens dybe åndedrag fra den dyrebare dreng; han blev meget besværet, dog indtil enden uden egentlige smærter. Den dag sagde han til min kone: „Jeg dør vist“, men svarede på mit spørgsmål: „Om han gerne vilde dø og komme til Vorherre?“ med et frejdigt og barnligt: „Ja!“ Dog, døden er syndens sold, det følte vel det elskede barn og udbrød pludseligt: „Jeg beder alle mennesker om forladelse“, og noget efter gentog han flere gange: „Bed for mig!“ „I skal alle sammen bede for mig.“ Han vilde gerne have doktoren hentet; jeg sagde: „Der er ingen, lille Gram! der kan hjælpe dig uden Vorherre“, hvorpå han svarede: „Ja, men Vorherre kan hjælpe doktoren“. Om onsdagen det samme, dybe åndedræt, mens hans lille bryst gik som bølgegangen. Da kunde han kun stamme enkelte ord frem, og det sidste, han sagde, var et „ja“ på mit spørgsmål: „Holder du af Vorherre, af den lille Jesus?“ og med det „ja“ fór hans ånd bort, for med det at banke på paradiset port; men et sådant sikkert barneja er også den sikreste, menneskelige nøgle til barnehjemmet; Gud være evindeligt priset for dette lille ord, som den

døende barnelæbe talte! Jeg sad hos ham, til han drog det sidste suk, stille og sagte. Da jeg nu sad dér og tænkte på, at jeg intet, slet intet kunde gøre for den kære, kære søn til at vederkvæge hans sidste time, til at lette hans sidste kamp, da faldt det mig ind, at jeg dog kunde ligesom bære den flygtende sjæl ind i vor Faders hus, som er i himlen, og så foldede jeg mine hænder og læste, så oprigtigt, som jeg kunde, så trofast, jeg formåede, mit barns hellige dåbspagt, læste den for ham; på den bar hans moder ham ved dåben ind i Guds hus på jorden, på den bar hans fader ham nu ind i Guds hus i himlen. Så kom min kone ind, og hvor forunderligt, uden at vide, hvad jeg havde gjort, slog hun korsets tegn over hans blege pande -- også dåbens mærke! Jeg gjorde det samme, og kort efter sov han hen.... Vi er trøstede; Vorherre har jo alt trøstet os fra lille Grams egne læber, og Han, den gode, trofaste Herre bliver ved at trøste os med sin store, mageløse trøst. Jeg synes, det var en yndig, ja, en salig død, vor søde dreng døde: med syndsbe kendelsens ord, som et barn kan tale dem, og med troens ord, som de kan falde i et barns mund med et barneja, som visseligen mødtes af den store børnevns „Ja“, Hans, som selv er „Ja og Amen“. Vorherre bliver ved at tugte os: ifjor tog han en lille pige, i år tog han en af de kæreste iblandt de kære fra os; dertil kommer min egen legemlige svaghed, kamp og strid i verden, bagtalelse og krænkelse; men jeg har godt, inderligt godt af det altsammen; dette mit trodsige og forsøgte hjærte trænger til ydmygelse, trænger til at bøjes under Hans vældige hånd. Måtte jeg kun tage imod tugt af min Herre! Véd jeg dog, at, når det brænder her inde, da er det kun ilden, Han lægger under hjærtedigelen, for at smelte og lutre sølvet fra slaggerne, indtil Han ser sit eget billede deri (Mal. 3):

„Og har i hjærtedyhet
sit billed klart han set,
da glædes den høje mester,
da er Hans gerning alt sket“.

Nu har jeg skrevet min, kære, lille Gram ind iblandt „Døde af mandkønnet“, men jeg vil med det samme ihukomme, at han dermed også er indskreven i den store kirkebog hist oppe iblandt „Fødte af englekønnet“; jeg vil ikke blive ved at stirre på den tomme plads i mit hus, jeg vil vænne mig til at stirre på den nu udfyldte plads i Faderens store hus hist oppe og blive ved at bede om, at også min og mines plads en gang saligen måtte udfyldes dér hos vor Herre og Frælsere . . . . Guds fred og farvel, den kære, kære dreng!

Du spørger mig om Engelstoft. Jeg overværede hans indvielse til bispeembedet i Frue kirke og hørte hans prædiken . . . . Han gav sig selv, som han var, uden at lægge an på nogen falsk, usand patos. Derfor behager hans personlighed i den hellige gerning mig altid langt mere end Gads, for mig i det mindste, opskruede væsen i kirken, der ikke samstemmede hverken med hans fortid eller med hans nutid. Dagen efter talte jeg med ham, og hans forhold imod mig gjorde det indtryk på mig, at han er en ærlig og retsindig mand, hvem kirkens vel, så vidt han forstår det, ligger oprigtigt på hjerte, og som, langt fra at sætte sig i en fjendtlig stilling lige overfor os, snarere ønsker at stå i venligt forhold til os. Han ytrede megen personlig velvilje og agtelse imod mig; jeg bad ham nu ikke tro så ganske uprøvet alle de slemme rygter, han vilde høre om os, når han kom til Odense, men hellere at henvende sig skriftligt eller mundtligt til os, når der var noget i vejen, hvilket han lovede. Jeg sagde ham en gang for alle, at jeg ikke kunde være præst, når det skulde formenes mig at prædike Guds ord i alle private krese, hvor jeg havde kald dertil. Hertil ytrede han, synes mig, modstridende meninger; han indrømmede mig, at det ikke kunde forbydes en præst over alt at tale ordet, medens han dog på den anden side syntes at mene, at privat mands ret til at lade ordet forkynde i sit hus måtte lide betydelige indskrænkninger. Hvorom al ting er, jeg er af den mening at vi i Engelstoft

vel ikke har gjort nogen stor vinding i sig selv, men dog et meget godt bytte imod vor forrige biskop. Hidtil har Herren hjulpet; Han vil gøre så fremdeles....

Din

Vilhelm Birkedal.“

Denne gode mening om Engelstoft som biskop forandrede Birkedal ikke siden. Der er ingen tvivl om, at Engelstoft stillede sig til enhver tid åbent og uhildet overfor ham, selv i de tider, da kampens bølger gik højest. Deres personlige forhold var al tid godt, selv når Birkedal slog sit lune løs overfor biskoppen, som da han en gang, efterat denne havde udsendt en skrivelse til de ham „undergivne præster“, udbragte en skål for „vor overgivne biskop“. ¹⁾

Sønnens død forværede yderligere Birkedals helbreds-tilstand. Om sommeren gjorde han en Jyllandsrejse. Først besøgte han Sveistrups i Nørup, hvor han talte ved et møde. Derfra gik turen til Dons. På vejen mødte de en af Birkedals gamle sognefolk fra Sønderomme. „Hvordan har du det?“ „Åh, godt!“ „Men med Vorherre, hvordan står det sig dér?“ Så slog manden øjnene ned og rystede på hovedet: „Det kan jeg ikke sige Dem besked om; vi længes så grumme efter vor præst, og vi kan ej finde ret opbyggelse i kirken“. O, kære Hans Mogensen“, siger B., „det må du dog ret passe på; se, den Herre Jesus kalder ad jer, hold dig til Ham, og hils de andre og sig dem, at vi må samles der oppe! Dér vil jeg også møde dig, Hans Mogensen! i himlen“; — derpå pegede han op og kørte videre. Næste dag var der forsamling

¹⁾ Forf. erindrer som ung kandidat sammen med hele biskoppens familie fra herregården Juulskov en søndag formiddag at være kørt til Nazaretkirken for at høre Birkedal. Biskoppen selv tog dog ikke med; ti sagde han, „når jeg kommer til Ryslinge, må jeg stå med det ene ben i den ene kirke og med det andet i den anden kirke, og det kan jeg dog virkeligt ikke“. Han gik så i Juulskovs sognekirke, Kullerup.

i Dons. Birkedal talte og sagde bl. a.: „Solen har brændt mig sort, ja, alt mit eget er sort, synd og elendighed; men solen selv er klar, — solen er Jesus, Jesus! o, saligt at hvile hos Ham, da er alt lyst“. Senere på sommeren lå han hos Fogs i Skjold og brugte bade. „Bed du også“, skriver moderen til den ældste datter, „for den dyrebare fader til den himmelske fader, at han igen må blive rask og stærk.... Grevinden er en yndig endnu smuk dame, skønt hun er over 60 år. I morgen skal fader prædike, så kommer grevens fra Boller i kirke og kommer her efter tjenesten“. Fra efteråret er digtet: „Tusmørkestunden o. s. v.“ Det er sagt, at det må være i lignende stemning, han under et litografi af sig fra 50'erne satte følgende linjer:

„Du véd, din dommer har ført din sag
og fra sig selv den vunden“. (Grundtvig).

Det tror jeg dog ikke; ti disse ord har klang af den vundne sejr; men at „sagen“ stod på i denne tid, stod for retten, det er vist, og han blev alvorligt indøvet i „nådens sorg“. Vennerne trøstede ham. Et brev fra P. Fenger må jeg — til nærmere oplysning om nærmere oplysning om noget, der er berørt i „Personlige oplevelser“¹⁾ — meddele:

„Slotsbjergby, d. 20de novb. 1852.

Kære broder Birkedal!

Hver dag, og ofte flere gange om dagen, er du i mine tanker, og det falder da rimeligt, at jeg også må føle mig dreven til, ikke ved en elektromagnetisk telegraf, men dog ved en art telegraf, hvortil den sorte kunst behøves... at få nogle ord sendt over land og hav, længer end røsten kan nå, ord og tale, der ikke, som Ludvig Napoleon siger, „er mennesket givet for at skjule sine tanker“, det er, rent ud sagt, i løgnerens, i djævelens

¹⁾ I. s. 45.

teneste, men for at åbenbare sine tanker og følelser, og i sandhedens, det er i Guds tjeneste.

Hvad er da mine tanker og følelser, som jeg vilde, at du skulde kende og mærke? Det er, at det gør mig ondt for dig, kære broder! men at det er min tro og trøst, som jeg også vilde, at du skulde gribe og holde fast, at det nok bliver til gavn for dig og dine, at du er ført og er i korsets skole. Jeg ser af et brev fra den kære Kofoed, at det ikke alene er dig og din kone, men også Georgia og dine folk, som er syge. Ja, det er ikke spøg, når vor Herre tager så alvorligt fat; men det er dog et godt tegn, når sådan modgang rammer dem, som har øjne til at se, hvis hånd det er, der slår, og der læger, revser og vederkvæger. Og det har I, takket være Herrens miskundhed! men luk også eders øjne rigtigt op, idet I betænker, hvad der står i Hebræerbrevet i det 12te kap.: „Dersom I lider revselse, handler Gud med eder som med børn; ti hvo er den søn, som faderen ikke tugter? Men dersom I er uden revselse (i hvilken alle er blevne delagtige), da er I *uægte* og ikke børn“. Det er stærke ord, men det er sande ord. Ikke som om Gud uaibrudt anvendte revselse, men jævnlige gør Han det, for Han vil have velartede børn af os, Han vil opdrage sig sønner og døtre. Og al revselse, medens den er nærværende, synes ikke at være til glæde, men til bedrøvelse; men siden giver den igen dem, som derved er øvede, retfærdigheds salige frugt. Klagen er den, at troen er svag, og tålmodighed ikke den frugt, som gror på det træ, vi er af naturen. Men lad os bede:

„Den megen gråd tilgode hold,
og over brøst din kåbe hold
miskundelig du brede!“

Ja, som det går, at vore børn stundum græder længer og mere, end de burde, når vi irettesætter og tugter dem, og det endda ofte især, når tugtelsen ikke har været til gavns, som det hedder i ordsproget: „Længe

græder halv bårdt (o: halvtugtet) barn“, således går det også med os; for Gud Fader tager så mildt på os som muligt, og når vi da mærker, at vi har grædt for meget, så siger vi: „Den megen gråd tilgode hold!“ Det er så skrøb [eligt med Vorherres] menighed, og vist ikke mindst [med den], som kom til at bo blandt „de [ranke] bøgestammer“; og for hende og for vor egen sjæl vil vi fremdeles bede:

„Værn du hende med din mund,
 så godt dit ord hun gemmer,
 from i sind, i troen sund,
 ej kærlighed forglemmer;
 men takker kønt og med godt tål,
 gør skel i lægens bitre skål,
 til sødme hun fornemmer!“¹⁾

Så bliver det nok godt. Det vil med Guds hjælp nok blive eder nyttigt. Vær ved godt mod, kære broder! og alle I kære, som lider sammen, men som også bliver trøstede sammen. Men når det linder lidt, så lad en eller anden skrive os et par ord til, for at vi kan blive mindre bekymrede.

Din ven og broder

P. Fenger“.

Det er om dette brev Birkedal siger, at Fenger havde „taget for hårdt“ på ham, „skændt“ på ham, ja, at det at skænde er blevet „ligesom en vane hos ham, som han slet ikke kan lægge af“²⁾ Der er vist intet i Fengers brev, som går ud over, hvad en kristen broder tilbørligt kan tiltale en anden broder med; Fenger har ganske sikkert kendt de svagheder godt, hvorfor han mente, at Birkedal behøvede korset, og så har han rettet sine ord til den kant og givet, som han skrev i brevet fra foråret, mere formaning end trøst. Men dog vil man muligvis

¹⁾ Grundtvigs sangværk. I. 2den udg. s. 241.

²⁾ Siger særligt til et brev fra foråret i anledning af sønnens død.

med digtet „Tusmørkestunden“, i tanke forstå, hvorfor Birkedal ømmede sig lidt under denne tiltale, og at det var en anden tone, han egentlig følte trang til at få anslået fra vennen end den alvorligt formanende. Nu, det må Gud dømme om. Hvorledes Fenger selv forklarede sin mening — „det var hensigten med begge mine breve at sige et trøstens ord til eder, I kære! men så har jeg båret mig så ubehændigt ad, at det blev det modsatte“ — kan læses i „Personlige oplevelser“ I. s. 45 f.

Angående det nævnte digt tror jeg dog at måtte vare imod en altfor bogstavelig opfattelse af det, som om en sådan tilstand strakte sig uatbrudt over seks år. Der har nok været mange lysglimt ind iblandt. Et sådant møder os bl. a. i et — i første del af dette skrift allerede omtalt — brev til F. C. Sibbern fra 29de april 1851, skrevet efter en fornyet gennemlæsning af „Gabrielis's breve“: „Under disse forhold møder mig nu atter den kære „Gabrielis“, der også er kommen til ro og „smager“ Herren i naturen, poesien, i sit nye testamente, men fremfor alt i sit dybe, friske gemyt; og det er just her i Fyn, just især i en fynsk præstegård, at det altsammen føres frem for min beskuelse. Så har da denne bog atter bidraget til, at også jeg har „smagt“ Herren, og imorges på min sædvanlige spaseretur følte jeg det just så levende, at en frisk livsstrøm formedelst denne min sidste læsning havde udgydt sig over mark, eng og skov.... Savner jeg end i bogen en egentlig „smagen af Herren“ i Herrens menighed, hvori den enkelte går op i samfundet og dog finder sig igen just i sin rette sandhed deri, fordi han dér finder sig i sin rette begrænsning, -- så véd jeg dog, at jeg har slet ingen fordring på at finde bogen således, som jeg i ett og alt vilde have skrevet den, om jeg havde kunnet“.

„Blodkilden sprang fra Danmarks ø,
 eja, hvor spilled' den stråle!
 Hver en dråbe blev blomsterfrø:
 Slesvig blev til en rosegård,
 dyrekøbt i den unge vår,
 hegnet af sværdenes nåle“.

synger Birkedal i et utrykt og ufuldendt digt fra disse dage, men må nu tilføje:

„Tågen lagde sig kold og klam
 hen over Danemarks vange;
 gennem natten lød hundens glam,
 rovfuglen kom på sin ørneham,
 kvad sine hæse sange“.

Det var kampen om Sønderjylland, en kampf, der drog sig om hele det danske folks fremtidsliv og håb, som havde gjort Birkedal til borgerlig frihedsmand, idet det slog ham, at kun et frit folk kan og vil væрге for sin arne. Man kan vel sige, at det var folketanken, som var forud for frihedstanken (i politisk forstand) hos ham; og det er det særegne ved Grundtvig og hans mænd i det hele, at dette kan siges om dem alle, mens den politiske frihedstanke havde førstefødselen hos de såkaldt „national-liberale“. Karret smager al tid af, hvad der har været først i det. Der ligger allerede her en hovedforskel mellem de to sider, hvorfra særligt stødet til og næringen af folkebegejstringen i 1848 udgik, og som i den store fællessag, da det gjaldt liv eller død for fædrelandet, et øjeblik syntes at sammenblandes. Denne nemlig: de „national-liberale“ måtte vedblivende beholde præget af sådanne, som vilde have folkelivet til at passe efter forud tænkte former i et vist alménevropæisk mønster, former, som kun var tilgængelige for „intelligensen“, idet „menigmand“ naturligvis hverken havde indsigt eller lærdom til dette arbejde og ikke en gang selv kunde have nogen ret forstand på sin egen tarv og trang („professorpartiet“); Grundtvig og hans mænd måtte, trods al oprigtig tilslutning til den politiske friheds gennemførelse, og trods al det netop

hos dem særligt yderligtgående i retning af krav på den „personlige frihed“, hvor de blev i sporet, al tid sætte hensynet til den virkelige folkeudvikling her hjemme øverst, og måtte selvfølgelig derfor hævde for denne ret til indefra at danne sig sine egne former og for folket selv medret til at vide besked om, hvad der var dets tarv og trang. Ingen skal miskende sandheden i C. Billes ord: „Det national-liberale parti betyder kærlighed til danskhed, frihed og fædreland, det er troen på noget, fremfor alt på Danmarks og det danske folks fremtid, det er viljen til at bygge sit liv på denne tro, det er bestræbelsen efter virkeligt at arbejde for at få folket fremad, åndeligt og nationalt“, og han må beholde ret i, at dets mænd i mange måder er gået i spidsen for det folkelige „renæssance“arbejde,¹⁾ som er det 19de årh.'s bedste arv til eftertiden. Men der bliver al tid den vægtige anke at gøre mod det, at denne dets tro på „Danmarks og det danske folks fremtid“ meget mere byggedes på mistillid end på tillid til selv det menige danske folk; og på hvad andet end en sådan tillid kan denne tro bygges? Det er fra 1848 af, at ord som „almue“, „menigmand“, der fra gammel tid netop var hædersnavne for det hele folk, er sunket ned til at gælde de lavere, uoplyste klasser i folket i modsætning til de højere og oplyste.

Mån kan nu ikke nægte, at det andet af de oppositionelle partier i og fra 1848 — ti jeg regner ikke Grundtvig og hans mænd til „oppositionen“ —, bondevennerne nemlig, er kommet de national-liberale i høj grad til hjælp i denne retning. Som bølgen, der „låner sit farveskær“ af himlen og „selv ingen farve har“, således lånte det sit farveskær i national henseende af de andre og ejede ingen ideel løftning i sig selv. Jeg taler naturligvis ikke om de enkelte mænd, men om partiet i dets helhed. Dets program omfattede væsentligt underklassernes materielle interesser. Og idet partiet så udelukkende forfægtede

¹⁾ Se „Tilskueren“ okt. 1894 s. 773 og 761.

disse, at alle dets svingninger i den egentlig nationale politik bestemtes af hensynet til dem, blev uundgåeligt det egentlige „folk“ borte for det som for de national-liberale, og der blev rejst en klassekamp, der indenfor de nye frihedsformer bar alle mærkerne på sig af fortidens tilstande. Det var vel ikke at vente andet, end at skyggerne fra disse måtte drage sig ind i den nye tid; men skulde sådanne partigrupperinger blive de bestemmende, vilde det kun indeholde den største fare for fremtiden. Når I. A. Hansen kaldte sit organ „Almuevennen“, var det i samme betydning, hvori de national-liberale tog ordet „almue“; forskellen var kun, at han vilde rejse det, de andre vilde holde nede.

Vilde man nu bruge et nutidsudtryk, kan man sige, at det var på forsvarssagen, Birkedal var bleven politisk frihedsmand, for hele det menige danske folks skyld i den gode, gamle betydning af ordet menig. Og dette folk vandt sig sin frihedsret, da det i kampens dage gik til valpladsen som til fest og gav liv og blod, gods og guld hen for at værne sig selv og sit eje. Derfor kom han til at elske den dyrt købte frihed, det dyrt købte gamle, danske grænseland mod syd, og han fattede en tro til sit folk, som han ingensinde siden slap, selv om mangan skuffelse og græmmelse gik hen over den. Men denne tro var al tid bygget på det samme vilkår, hvorpå den var vunden i 1848, at det danske folk al tid vilde være båren af den samme fribårenheds og offervilligheds ånd for sit livs og sit lands skyld som da.

Og nu var det jo, som om strags efter sejren håbet derom syntes at skuldē slukkes. Det er ikke al tid let at overse stillingen i øjeblikket, og hvor vidt sejren rakte i 1850, hvor langt den nåede, var vistnok såre vanskeligt at se. Birkedal var blandt dem, som var overbevist om, at den rakte lige til det mål, der var kæmpet om: Danmarks rige til Ejderen. Men det resultat kom han ikke til gennem diplomatiske overvejelser om den evropæiske stilling i det hele; det var nok, at et folk, hvor

lille det så var, havde kæmpet den sejrrige kamp derfor og i den dyrekøbte sejr fået pantet på, at, når det tro holdt fast på sejrens frugt, så kunde det heller ikke gå glip ad den. Der var kæmpet om Danmark til Ejderen; grundloven kaldte sig „Danmarks riges grundlov“ og indesluttede Sønderjylland under „Danmarks rige“; den danske hær havde sejret lige ned til Ejderen og med sit blod vristet Sønderjylland, det ældgamle, danske kronland, bort fra det tyske Holstens favntag. Denne sejrsfrugt skulde fastholdes, ihvad det så end skulde koste, for folkets fremtids skyld.

Begivenhederne efter krigen er så vel kendte, at jeg kun skal skildre dem her i deres store træk. Den danske regering gjorde intet alvorligt forsøg på at gennemføre, hvad der fra martsdagene 1848 havde været kampens mål. Om kongen, Frederik d. 7de, der havde skrevet det berømte ord: „Det skal ej ske!“ ind på selve kongebanneret, siger en historiker som A. D. Jørgensen, at han „var ikke den mand, som klart og bestemt formåede at fastholde den nationale sags krav. Han lyttede altfor gerne til den tale, at det var hans første pligt at bevare hele den fra fædrene modtagne arv, og han gik derfor ind på at købe Holstens bevarelse med opgivelse af rigets historiske ret“.1) Da notabelforsamlingen mødte i Flensborg d. 14de maj 1851, og der var forelagt den et „projekt“, der i det væsentlige gik i retning af Ejderpolitiken (Slesvig og kongeriget skulde have hærvesen sammen, den slesvigske landdag og den kongerigske rigsdag kunde træde sammen til en fælles dansk-slesvigsk rigsdag o. s. v.) havde regeringen sammensat deñ af så uensartede bestanddele, af så afgjort ejderdanske og så afgjort slesvig-holstenske bestanddele, at det på forhånd måtte være klart, at den vilde gå fra hinanden med uforrettet sag; og dette havde regeringen gjort — siger et af dens egne

1) A. D. Jørgensen: „Fyrretyve fortællinger af fædrelandets historie“
s. 439.

medlemmer, indenrigsminister Rosenørn — „for at Danske og Holstenerne skulde tørne hårdt sammen“¹⁾ og altså Ejderdanismen vise sig som en umulighed. Juliministeriet (fra 13de juli s. år), som kom til roret efter Reetz's forhandlinger med den russiske kejser i Warschau, og som modtoges med almindelig mistillid (Madvig var den eneste af det nationale parti, som forblev, og det kun i håbet om at kunne virke hen til Slesvigs deling), fastholdt vel notabelprojektet, men stod dog på, at intet skulde besluttes, før kongen var genindsat også i Holsten i sine landsherrelige rettigheder; og nu måtte hint projekt anses for aldeles umuligt. Oktoberministeriet fortsatte juliministeriets vaklende politik; men med januarministeriet 1852 løftedes den nye fane uden tvetydighed: udleveringen af det hidindtil af tyske tropper besatte Holsten kunde ikke opnås og arvefølgen ikke ordnes for hele monarkiet med stormagternes bifald, hvis man ikke gav efter. I de møder med rigsdagen, hvori første- og udenrigsministeren, Bluhme, udviklede dette, faldt der vel mange bitre ord imod en ordning, der for Holstens skyld skulde opgive Sønderjyllands forbindelse med den danske krone, men lysten og modet til at handle var svækket, og ingen turde påtage sig ansvaret for den hidtidige politik. Allerede i December 1851 blev notabelprojektet taget tilbage i en note til stormagterne; Ejderpolitiken skrinlagdes, og programmet blev: helstaten. Kundgørelsen af 28de januar 1852 slog det nye grundlag fast.

Det vilde være politisk kandestøberi, om man vilde udtale sig om, hvordan det vilde være gået, hvis virkeligt efter krigens slutning alt var blevet sat ind på Ejdergrænsen og Holstens udskillelse af monarkiet. Der er til visse nok, der taler for, at et slikt forsøg havde været forgæves, især når det kun var blevet ved — forsøget, og

---

¹⁾ Se N. Neergaard: „Under junigrundloven“ I. s. 521 (Anført efter M. H. Rosenørn: „Løsrevne blade af livsminder“ s. 73—75).

folket og dets regering ikke havde sat alt ind på det. Diplomatsk vilde felttoget vel nok være tabt. Men der er andre og større ting at regne med, når et folk virkeligt har kraft og mod til at sætte sin tilværelse ind på, hvad der både er dets utvivlsomme ret og et nødvendigt vilkår for dets sunde liv. Eftersom nu prøven slet ikke er gjort, kan historien heller ikke nogensinde fælde dom i denne sag. Men derfor tør heller ingen dømme de mænd, der med Birkedal hævdede, at det skulde være gjort, og at det var Danmarks ulykke, at det ikke blev gjort, for sværmere og fantaster. Deres syn på sagen stammede ikke fra, at de var dårlige diplomater og undervurderede modstandens vægt, både indadtil og udadtil; men den havde sin grund i deres overbevisning om, hvad tro på en retfærdig sag, i forening med den faste vilje til at ofre for den, kan udrette. „Mægtig er den“, siger E. G. Geijer i en lignende anledning, „som ikke underhandler med sin pligt. Det er den grundsætning, som bevogter landenes grænser og giver deres vælde vækst“¹⁾ Dette skulde snart få en sørgelig opfyldelse for os, da en kraftig vilje fattede tanken om Tysklands enhed. Men var de hindringer, som stillede sig i vejen her for en Bismarck, forholdsvis mindre, end de var for os på den tid, vi nu taler om?

Selvfølgeligt var Birkedals stilling til alle de forhandlinger, som kundgørelsen af 28de januar medførte, hermed givet. Ophævelsen af kongelovens arvefølge og indførelsen af en splinterny, der hvilede på „aftalerne (med de fremmede magter) af 1851 og 52“ og på Londonerprotokollen af 8de maj 1852 måtte stille sig for ham som et historisk brudd med fortiden, der ikke kunde komme noget godt ud af, og som en opløsning af det retsbånd, der bandt Sønderjylland fra 1720 til Danmarks krone. Forsøgene på, for Holstens skyld, at gøre dybe

---

¹⁾ „Svenska folkets historia“ i „Samlede skrifter“, (Stockholm 1873) 5te bind 2den del s. 164.

indgreb i den det danske folk ved grundloven af 5te juni givne frihed, og de national-liberales vaklende politik her, stod for ham som en utilgivelig krænkelse af dette folks retmæssige eje og af grundbetingelsen for dets levedygtighed. Det var først adskillige år efter, i afgørelsestimen for hele vor uden- og indenrigske politik mellem krigene, i krigsåret 1864 og 65, at Birkedals røst på tinge fik en i det mindste for ham afgørende betydning — og det er i sin orden at gæmme fremstillingen heraf og af de begivenheder, der fra 1855 hidledte afgørelsen i 1864 til da —, men på folkemøder og ved rigsdagsvalg var Birkedal fra begyndelsen af striden en sikker mand at træffe i sin kres, som f. eks. på et møde i Ringe d. 25de juli 1851 — altså en årsfest for Istedslaget —, hvor han „først under bragende bifald talte imod helstaten og alt tyskeri“, og Tscherning, som var den næste taler, måtte bede folk høre sig i ro, når han nu vilde tale „ikke til følelsen, men til forstanden. Vi måtte, sagde han, ikke skærpe den fjendtlige følelse mod et folk, vi ikke længere stod i kamp med; de menige Slesvigholstenere havde desuden gennemgående været i god tro. Holsten kunde vi ikke skyde fra os, burde det ikke heller, og vi måtte erindre, at kongen for sine tyske landes vedkommende måtte have tyske rådgivere“. ¹⁾ Tscherning kunde have ret i, hvad han sagde om de „menige Slesvigholstenere“ og om Tyskere i kongens råd, forudsat det var en nødvendighed at holde på Holsten; men alt kom dog i virkeligheden an på, om vi „ikke længere stod i kamp“ med Tyskland, eller om vi gjorde det. En kampstilling beror ikke på frit valg; og havde Birkedal ret i, at kampen var stående, falder alle Tschernings påstande, og de har ikke mere med forstanden end med følelsen at gøre. Vilde vi have haft hele landet for- tysket fra Holsten af, så kunde der jo nok siges at være

---

¹⁾ Se Neergaard: Under junigrundloven I. s. 659 (efter referat i „Almuevennen“ fra 1ste avg. 1851).

fred; i modsat fald — og således måtte det danske folk handle, — stod vi endnu midt i kampen; og ve den, som kæmper uden „følelse“, blot med beregnende forstand; hans sag er snart tabt og rejser sig ikke igen. På Tschernings modstanders side kan et nederlag føre til oprejsning på ny. Rimeligvis på et senere tidspunkt af striden, men dog stemmende med Birkedals opfattelse af den fra først af, skrev han følgende (hidtil utrykte og vistnok ufuldendte) digt:

„Telegrafén.

Budskabet går fra land til land,
snoren i sølvklokken kimer,
budskikken over jord og vand
løber i fjerdedelstimer;
runerne ristes fjærnt og nær: —
Hvad der er tænkt iblandt os her,
læses i syd om en time.

Hvad er det bud, som går på tråd,
lynsnart, med runer på tungen?
Svangert det er på smil og gråd,
hulken det bringer og sjungen.
Stregerne sorte på et blad
sammensmelter og skiller ad,
alt som et tryllebrevs stave

Kongerne sidder på verdens ring
lider ej folkenes lykke,
frihedens fred er ingenting,
retfærd og sandhed i skygge;
trækker de så på sorte snor,
myldrer det frem med vold og mord,
stormklokken går over verden,

Snedighed finder sine træk,
sender i løn dem som katten,
falskhed i diplomaternes blæk
slangekrumt vandrer i natten;
trykkes på tråd et Judaskys,
flugs farer gift og dødens gys
ud over riger og lande.

Aldrig så hård på jord var løgn:
 Hvad man i dag smedded' sammen,
 går over jorden i et døgn,
 sat i troværdigheds-rammen.
 Ja, hvad man lyver i Berlin,
 går som et lynild først til Wien,
 lander som torden i Danmark.

Ak, hvi så krank er sjælen nu?
 Danmark, hvi tabte du modet?
 Føler på snor med feberhu,
 som var den pulsslæg i blodet?
 Har du dig hængt i sorten tråd?
 Vil du din fred med den på båd
 som med en medesnor fange?

Skal nu din lykke i et hår
 hænge i øjeblikks-fristen?
 Tror du, du kan i trængsels kår
 sejre med list over liste?
 Kun med din ret, ej mindre, mer,
 kommer du af de blinde skær,
 alt under sandhedens skjoldborg.

Ænds ej det bud, hin midgårdsorm
 bringer dig hist fra de falske, —
 venter du fred i stærke storm
 fra hine løgnens spedalske?
 Grib i en snor, som svigter ej,
 snoren, som går ad retfærd's vej
 opad til stormagtens herre!

Ej i det brede går dens gang,
 ej i det lange med ilen,
 flyver med sjælens dybe trang
 opad i højden som pilen.
 Fæstet den er fra barm til barm,
 stille den skriver uden larm
 budskab fra hjærte til hjærte“.

Det er stærke ord om datidens fyrstemand og diplomati, undfangne i øjeblikkets oprørte følelse. Men man erindre, at den første både i Rusland, Prejsen og Østrig

i disse år gik ud på med alle midler at kue hver en frihedsbevægelse fra 1848, og hvad det sidste angik, ja, så var det jo indgangen til den Bismarck'ske æra, man stod ved.

Intet af partierne her hjemme var dog nok Birkedal så meget imod som det så kaldte bondevenne-parti. Jeg må sige et par ord om hans forhold til det, da dette efter min formening er blevet skævt opfattet. Det var jo det parti, som i datiden gav sig særligt af med det „sociale“ spørgsmål og på en ret ensidig måde fæstede sin opmærksomhed på de materielle samfundsgoders ligelige fordeling og på den borgerlige ligestilling af de forskellige samfundsklasser, navnlig da på bondens med de andre klasser. Det er en fuldkommen misforståelse at mene, at Birkedal i sin idealistiske højflugt i og for sig skulde anse en sådan stræben for „lav og jordkrybende“ og ringeagte den som en „ussel tale om mad, drikke og klæder“, som der er blevet sagt. Ikke rettere end jeg véd, har han al tid af fuld overbevisning været på den side, som også kæmpede for bondens frigørelse i denne retning; og når han, så længe han mente at kunne gøre det til nytte, kæmpede for opretholdelsen af 5te juni-grundloven, så var det ikke mindst, fordi han ønskede for den danske bonde at bevare en plads i landets styrelse, som gerne kunde kaldes for tyngdepunktet i den. Men, „frænde er frænde værst“, tænkte han her; og et bondeparti, som det i hine år, der lod fædrelandets og folkets store livssag bestemmes af dets egen klassepolitik, og ikke omvendt lod denne bestemmes af hin, det vilde blot blive til ødelæggelse både for sig selv og folket. En sådan politik var „lav og jordkrybende“, den sank ned til at blive en „ussel tale om mad o. s. v.“ Vilde folket rejses også socialt, så måtte det frem for alt løftes til højsind og offervillighed i den store, fælles sag. Og netop fordi han ventede sig det meste af bonden, måtte han først kræve dette af ham. Bondevenne-partiet, der slettede dette krav ud, — béviset er hele dets storpolitik fra disse

år — måtte, fordi det havde mere del i fremtiden end noget af de andre partier, synes ham farligst; og derfor skilte han sig fra det. Men dette spørgsmål vil siden blive tagen op, når vi kommer til dannelsen af det „forenede venstre“ i 1870.

Nogle uddrag af breve til Fr. Barfod fra disse år skal meddeles. I slutningen af 1850 eller begyndelsen af 1851 skriver han: „.... Her lever vi ret vel med vore 7 døtre og 2 sønner. Gid Danmark levede lige så vel med alle dets mange døtre og sønner! For os uindviede synes det rigtignok, at vedkommende — dermed mener jeg både ministeriet og rigsdagen — uforsvarligen spiller højt spil, eller måske rettere i en vis betydning lavt spil med os alle og med Slesvig. Gid det kun måtte synes så, men ikke være så! For resten venter jeg hjælpen fra oven, men dermed er ansvaret ikke væltet bort fra dem, som selv har påtaget sig det. Jeg venter tillidsfuld Danmarks redning, trods alt, hvad der synes at modstride den“. D. 10de august 1853 tilskriver han Barfod om, hvordan det står sig i hans kres med den nys oprettede „Dansk forening“. ¹⁾ Han har for sygdom ikke kunnet tage sig af den, som han vilde. Skal han være kresens formand, tør han ikke love stort arbejde for svageligheds skyld, „der næppe tillader mig en frejdig besørgelse af mine embedsforretninger“. Men det skulde være ham en lyst at holde langt mere, end han lover. „Vi har her både i kirke og huse bedet for København om plagens (koleraens) standsning. Jeg ser deri en straf over folket for dets jammerlighed og vantro i fædrelandets sag på rigsdagen efter al Vorherres mageløse hjælp og

---

¹⁾ Stiftet i marts måned s. år imod helstatstanken. Dens opgave var: at kæmpe mod tyskhedens forsøg på at få overmagten i Danmark — passe på, at vi ikke blev dragne ind i „fremmede, utålelige forbindelser“ — og sørge for udbredelsen „af en levende og folkelig dansk oplysning i nordisk ånd“. Det udgav bladet „Danebrog“, hvis redaktør i 1854 C. I. Brandt var.

varetægt i oprørets og krigens tid. Kolera udbrød — efter sundhedskommissionens opgivende — d. 25de juni, dagen efter budskabets¹⁾ antagelse. Og nu søndagen efter, at Ørsted har forelagt omskrivningen af Danmarks riges grundlov, lader Vorherre læse og prædike over i alle landets kirker evangeliet om den utro husfoged, der råder sine medtjenere: „Tag dit brev og skriv 50“ i stedet for 100. Det er rådet, det „utro“ ministerium giver Danmarks folk, at det skal tage sit brev og skrive de 50 fra de 100, tage det halve bort af liv og frihed og danskhed. Sat sapienti! Gud give i nåde, hvad folket ikke har villet, det arme folk, det arme Danmark!“

Den 24de januar 1854 skriver han: Et rigtigt glædeligt nyår i Vorherre for dig og dine, og så må vi ikke glemme gamle Danmark.... Tak, ret hjertens tak for din Danmarkshistorie; jeg har ingen brystnål at sende dig, men jeg sender dig en dansk tak for denne din kærlighedsgerning imod det arme, forpinte folk. Ned med tyrannerne, leve folket!“

En skreven afhandling fra 1861²⁾ fører titelen: „De politiske regnemestre.“ I denne gør han med en hensynsløs, tit vittig, men også sine steder lidt hårdtrukken benyttelse af et billedsprog, hentet fra regnebogen (ellers ikke Birkedals billedbibel), op med alle de politiske partier. Nutiden er alderdommens, beregningens tid. Han vil nu påvise gyldigheden af dette ved, hvad der i de sidste 7 år er sket i Danmark. Martsministeriet begyndte med at sætte beregningen til side og proklamere den eneste forsvarlige politik: Danmark til Ejderen; men da Prøjsen og Tyskerne kom herind, fór regnskabsdjæ-

¹⁾ Det kongelige budskab om arvefølgen, godkendt i rigsdagen den 24de juni.

²⁾ Afhandlingen er meget omarbejdet og afført alt ligefrem personligt, trykt i „Fædrelandet“ nr. 104 under titelen: „Den politiske regnekunst“. — Jeg har været i tvivl om, hvorvidt den skrevne afhandling ikke er fra 1855, men rimeligvis er den dog omtrent samtidig med den trykte.

velen i det og det begyndte at tælle, hvor mange der var på begge sider, og endte med et ganske simpelt divisionsstykke: Slesvig blev divideret med 2; dernæst gjorde man et subtraktionsstykke og drog det halve Sønderjylland fra Danmark.... Det Ørstedeske ministerium havde ikke noget fælles regnestykke, hvert medlem havde sin egen, lille opgave, man regnede galt eller rigtigt, men i alle tilfælde stemmede de mange, forskellige faciter ikke med hverandre, ja man konfunderede gensidigt hinanden. Ørsted selv mindede om sin i andre retninger store broder, der, som bekendt ikke kunde regne. „Jeg mindes grangiveligt fra mine studenterdage den moro, der opstod iblandt os, når (H. C.) Ørsted på den sorte tavle skulde lægge summerne sammen, og da ofte sagde: 7 og 4, mine herrer! er 13 o. s. v. og så til sidst, stirrende på det udkomne facit, sagde med nedstemt tone: nej, det er galt... Ministeren Ørsted er det gået ligedan. Han har regnet med alenlange refleksioner, som var løsrevne fra en levende grundanskulelse, med dialektiske tal, med pro og contra, og så har han lagt alt dette sammen og sagt: 7 og 4 er 13, men det vilde ikke passe. Han har lagt „stat“ og „folk“ sammen og sagt: „stat og folk er ett“ og så har han ofte, stirrende på sit eget regnestykke, fornummet et „nej“ — facit var galt“. Sponneck og Hansen slog kun op i facitlisterne. Og så benyttede de ærede ministre sig af lister, der var fulde af trykfejl: den rette facitliste var Danmarks riges grundlov, men de slog op i absolutismens regnebog. Bluhme regnede „med modifikation“, således at hans regnestykke „modificerede“ Danmarks ære og selvstændighed, navnlig med hensyn til arvesagen. Han lånte 1, som var 10 i Rusland og kastede så hele Danmarks tal, (kongelovens arveret) overbord. Bille kunde ikke regne på tavle, han måtte bruge regnepenge, hvori der ingen valuta var; derfor talte han så meget om „gamle Danmark“, om „ære“ og „samvittighed“, om „kun at fire tommevis“ — på samme tid som han gjorde sit til, at

gamle Danmark skulde blive et splinternyt Danmark, at „æren og samvittigheden“ godt kunde finde sig i brudd på den besvorne grundlov.... Om Tillisch vil han ikke tale på grund af hans gamle kærlighed til ham som regeringskommisær i Slesvig, men om Carl Moltke siger han, at han „kun havde for skik at bide alle regninger over og kaste kreditorerne på døren, en regnemåde, han havde lært i Siberien“.

Regnemethoden hos de mere fremragedde blandt folkets ordførere på rigsdagen og udenfor er ikke bedre. Hvorledes skulde den kunne spille mester i kabinettet, hvis den ikke fandtes i folkesalen, i borgerstuen og i riddersalen? Balthasar Christensen og I. A. Hansen kender ingen anden regning end husholdningsregning. Denne, der er til nytte og praktisk brug i en lille bedrift, anvender de troligt på statshusholdningen. Således regner de i fæstesagen, — det er ganske vist, at kan bonden for godt køb få sin fæstegård i eje, da er dette en materiel vinding, som jeg aldrig skal misunde ham. Men man kunde dog måske nok også i denne sag bruge en lidt højere regning, og f. eks. i stedet for med tørre tal regne med tanker, med frihed og selvstændighed og sige: Bonden må under en fri forfatning arbejde sig frem til at blive løst fra alle særegne bånd, og som en fri dannemand i alle måder indtage sin plads i fædrelandet, og en sådan selvstændig stilling er nok, om så skulde være, et offer værd; derfor tæller vi ikke blot dalerne, som fæstegården koster, men vi regner også friheden med og råder derfor bonden til ikke at se så nøje på skillingen og den materielle vinding, men også og fornemmeligen til at tage fribårenheden i betragtning. Så undgår vi også den lave misundelse og det stygge, selvsyge væsen. Eller: Forfatningen er i fare, så længe hint forhold mellem godsherre og fæster ikke er ordnet, friheden vakler og grundloven står på svage fødder, så længe der under den almindelige valgret består denne skærende modsætning imellem to

mægtige stænder, — derfor, for frihedens skyld, for Danmarks skyld råder vi til fæstets overgang til selvejendom, uden et se så nøje på skillingen“. Men således regner man ikke. „Og når så en stor og vigtig sag, der angår hele folkets ve og vel, ligger for, f. eks. toldsagen og arvesagen, da gør man sit lille husholdnings-regnestykke op og ser efter, hvorvidt den store sag kan gavne, skade eller ikke i køkkenet eller i mælkestuen“ . . . . „og når så endeligt det går op for de ærede regnemestre, at der er fare på færde for den lille fæstegård eller den almindelige valgret på grund af en regeringspraksis, ja, så opper man sig og gør regeringen om . . . . producerer sig i den højere regnekunst og taler om ære og frihed, om Danmark og samvittighedsfuldhed, efterat man, da det gældt, har kastet alle disse størrelser bort“.

Tscherning regner „med uensartede størrelser“. Hans formel kan omtrent udtrykkes med den gamle opgave: „Når en snes æg koster 12 sk., hvad kommer så et læs hø på?“ „Når Danmark har én stats-højhed og Holsten har to, hvor mange bliver så det i „samstaten“? Det er 3, kunde T. gerne svare i et varmt, højere øjeblik. Når Danmark ubetinget havde ret imod Slesvigholsten, hvad havde så Slesvigholsten? Det havde også ret. Når Danmarks ødelæggelse var samstaten, hvad er så frælsen? Samstaten. T. har „sund forstand“, den påkalder han idelig og vil ikke vide noget af „følelserne“ . . . . men han har ingen forestilling om, at, er hjærtet sygt, da er forstanden ikke sund“. Hans forstand lider af den sygdom, at „han regner både med ideer og med tal på én gang“. Han har kastet sig over den „in-kommensurable regning“.

- Helstatsmændene regner med brøk. Det ser man ikke alene af de $\frac{1}{6}$ og $\frac{2}{5}$, de idelig fører til bogs, men især deraf, at de gør to brøker af Danmark („Slesvig hører, med de nye statsmænds tilladelse, med til kongeriget“), tager to brøker (Holsten og Lauenburg) af Tyskland og så adderer disse brøker til hverandre, hvoraf

der skal fremkomme én hel (en helstat). Men de er dog ikke rigtigt inde i regningen. Når man vil addere to eller flere brøker sammen, da må de være af éns art: $\frac{3}{6}$ løve og $\frac{2}{6}$ ørn, $\frac{3}{6}$ hjærte og $\frac{2}{6}$ luft, $\frac{3}{6}$ kærlighed og $\frac{2}{6}$ had kan ikke lægges sammen; de må gøres énsbenævnte, men det kan dansk og tysk ikke blive. Og i dette tilfælde skal jo brøkerne, sammenlagte, blive til et éttal uden brøk; men $\frac{3}{6}$ dansk og $\frac{5}{6}$ tysk (ti Tyskerne vil ikke nøjes med mindre) bliver aldrig til et éttal. „Ja, vi kaster brøken bort, siger I — ja, men I regner jo just med brøker, så passer det sig ikke at ignorere brøken. Den brøk, som sidder i Frankfurt, i Berlin eller i Wien, og som I så roligt i tanken smider væk, den vil visselig blive eder og fremfor alt Danmark — en slem brøk i regningen“.

Så får bladene deres skudsmål. „Berlingske tidende“ har danset efter ministeriets piber, „og, som bekendt, behøver man for at kunne danse, ikke en gang at tælle til fem“. Den har talt 1—2—3 uden egentligt begreb om, hvad musik det var og hvad dans. Den har talt og danset, „snart efter general Hansens janitscharmusik, snart efter Bluhmes russiske musik, snart en engelskdans, da Lehmann rejste til London, snart en wienervals, da Sponneck kom tilbage fra Wien, nu en polka under Reedz's mission i Warschau, nu en holstenskvals efter Rewentlow — Criminils bløde toner, så frem og så tilbage i de yndigste stillinger“. „Fædrelandet“ holder han af; ti det regner i en højere sfære; men han er dog bange for, at det til sidst får det facit ud, at rigsdagen må gå ind på helstaten.

Regnede han da ikke selv? Jo. „Man vil måske tænke og sige: Det er en svær karl; han måler de andre skæppen fuld og mener sig da vist selv højt ophøjet over den usle regnekunst. Ak nej, vidt skudt forbi! Jeg kan se elendigheden, men ikke frigøre mig selv for den. Et vidnesbyrd er det, at jeg slet ikke har omtalt

det sidste ministerium. ¹⁾ Ti jeg regner, at jeg har to ungdomsvenner iblandt dets medlemmer, som jeg holder såre meget af og ikke vil komme på kant med. Jeg regner, at det for visse årsagers skyld er klogest at stå sig godt med [dette?] ministerium. Ak nej, jeg er ingen helt; jeg tager mig selv med, men desto dybere er min bedrøvelse over den regnekunst, som forplumrer den klareste sag og vækker den bitreste sorg“.

Under Bluhmes og Ørsteds ministerier havde han virket ivrigt for oppositionens sag på Fyn, og han og hans venner havde sikkert hovedskylden i, at det, man har kaldt det „nationale venstre“, særligt fik tilgang af fynske rigsdagsmænd. Plougs sang til selskabet på skydebanen i januar 1853: „Den danske bonde sad en gang“ skyldtes navnlig de fynske valg. Da Monrad i 1854 uden nogen begrundelse — men af vitterligt politiske årsåger — fik sin afsked som biskop over Lolland-Falsters stift, havde Birkedal heller ikke fornægtet sig selv, men indrykket en artikel i „Fædrelandet“ (nr. 117), hvori han med sin gamle frimodighed forespurgte regeringen, „med hvad ret og i hvilket omfang, samt under hvilke former regeringen kan afskedige kirkens embedsmænd“. I anledning af denne artikel blev der affordret ham en erklæring²⁾ af ministeriet. I denne udtaler han, at han kun har opkastet et „spørgsmål“, ikke, som ministeriet vil, gjort en „bestemt påstand“ om denne afskedigelses kirkelige gyldighed, — dens borgerlige har han aldrig betvivlet — eller ugyldighed, et spørgsmål, han ønskede, at kirkekommissionen vilde beskæftige sig med. Det er blot som sin egen mening, han har udtalt, at det er „et stort spørgsmål, om nogen troende og veloplyst og kirken elskende

¹⁾ Det Hall'ske fra 1860, hvori også Monrad sad. — Offentligt i „Fædrelandet“ taler han imidlertid rent ud. Der er ingen, han hellere ser som Danmarks frælsere end disse sine ungdomsvenner, men „kan de ikke frælse Danmark: så heller frælses ved dårer end gå til grunde ved de vise“.

²⁾ Erklæringen findes i en genpart i B.s' papirer.

ordets tjener med god samvittighed kan modtage“ den ledige bispestol, og at den, som gør det, derved forekom ham at „sætte sig i et skævt forhold til sin kirke“; og har ministeriet forstået ham anderledes, må det ligge i en „mangel på tilstrækkelig klarhed“ i hans ytringsmåde. Han har ikke haft til hensigt at „forhindre besættelsen af den omtalte bispestol“. Efter udførligt at have gjort rede for den tankegang, der i det hele har ledet ham i en sag som denne, nemlig hans grundbetragtning af den forskel, der er på folkekirken og den hellige, almindelige kirke, hvorefter man meget vel måtte kunne tænke sig en afskedigelse i den første, som ikke gjaldt i den sidste — da „det følger af sig selv, at denne ikke afsætter den tjener, som holder sig dens og Herrens bud efterrettelig — slutter han med disse ord, som 11 år senere skulde få en mærkelig opfyldelse på ham selv: „I vore dage behøves der kun et såre lidet stød, forat det store kirkebrudd kan stå midt iblandt os, og før mange tænker. Jeg véd det, at, hvis en sådan afskedigelse havde truffet en præst, der stod i et andet forhold til menigheden end biskop Monrad,¹⁾ da vilde bruddet ikke længe lade vente på sig, og store skarer vilde samle sig om en sådan præst udenfor folkekirken, mens denne kom til at stå forladt af sine bedste fremtidskræfter“. Det føjede sig da uformodet så, at folkekirken anerkendte bruddet, men den borgerlige afskedigelse af biskoppen i 1854 var af samme art som præstens i 1865; der var — kirkeligt talt — blot den forskel, at den sidste virkelig traf en præst, der stod i et andet forhold til menigheden end den i 1854 afskedigede biskop.

Det synes mig klart, at Birkedals umiskendelige iver for at afdæmpe sine ord for en del i det mindste må søge sin forklaring i, at han ikke ønskede at afskediges på denne grund. Han fandt jo ikke i biskop Monrads stilling til menigheden en kirkelig grund til at volde

---

¹⁾ Udh. af dette skrifs forfatter.

et brudd, han nok i sin egen kres kunde forudsætte, vilde ske, hvis han afskedigedes. Og han ønskede aldeles ikke et sådant brudd.

Ørsted sendte ham en „næse“ i anledning af hans optræden i denne sag. Han modtog den ved badet i Driburg.

Det var i disse år, at pennefejden om Grundtvigs „kirkelige anskuelse“ ret brød ud, og ingen mødte i denne frem med så talrige og indgående bidrag som Birkedal.

Det første samlede indlæg på tryk imod den må vel Mynsters bemærkninger om den i § 24 af „Om begrebet af den kristelige dogmatik“ (1831)¹⁾ anses for. Resultatet her er: „Som oprindeligt vidnesbyrd om den kristelige åbenbaring har vi således alene den hellige skrift“. Når man gennemlæser den ene side, hvorpå Mynster sammenfatter sin imødegåelse i seks punkter (1) der mangler bevis for, at d. apostolske symbol har dannet sig uafhængig af skriften; 2) det indeholder intet, som jo ikke også findes i den hellige skrift; 3) det indeholder blot antydninger, som først kan forklares af skriften; 4) det har optaget uvæsentligt og forbigået væsentligt, således navnlig forsoningen ved Kristus; 5) „kødets“ opstandelse indeholder en urigtig opfattelse af læren, eftersom apostelen jo siger udtrykkeligt, at „kød og blod ikke kan arve Guds rige“; 6) det er umuligt af de mange varianter, vi har af dets tekst, at sammensætte en, der kan udgives for den oprindelige), vil man se, at den allerede har udtømt så nogenlunde, hvad to følgende menneskealdre har indvendt imod Grundtvigs betragtning. Som uimodsigeligt resultat af striden til den dag i dag kan det fastslås, at Mynsters første punkt er faldet, at hans femte punkt næppe vil finde forsvarere mere i

---

¹⁾ I. P. Mynster: Blandede skrifter I. 1ste bind s. 60 f.

den danske kirke, og at hans sjette punkt også for så vidt er faldet, som der virkelig er blevet opstillet en tekst, som ingen kirkehistoriker nu vil nægte navn af „oprindelig“ (det „gammel-romerske“ symbol“).

1841 mødte mag. Zeuthen frem med „To sendebreve til den ene af udg. af „Nordisk tidsskrift for kristelig teologi““ (P. C. Kierkegaard). 1847 tog S. Kierkegaard Grundtvig og Lindberg under behandling i „Uvidenskabelig efterskrift o. s. v.“, eller, om man vil, var det Johannes Climacus, som gjorde det. Samme år begyndte de jævnlige atter optagne mundtlige forhandlinger på Roskilde konvent, navnlig mellem Zeuthen og P. C. Kierkegaard. På konventet d. 8de juli 1847 begyndte ellers Zeuthen med den replik til F. E. Boisen, som nu er værd at påagte, at, „hvis det apostolske symbol, som vi bruger det, kunde være den oprindelige bekendelse, da må det og antages, at det virkelig har været det“. Ti det er dog en så god slutning fra mulighed til virkelighed, som nogen tilhænger af Grundtvig nogensinde har gjort; og det kirkehistoriske bevis, som Zeuthen mener at kunne sætte imod muligheden, må nu i hvert fald i strængeste forstand indskrænkes til at gælde symbolet i dets helhed, som vi bruger det, og kan ikke gælde den oprindelige tekst, som kirkehistorikerne nu mener at have opstillet i det nævnte, så kaldte „gammel-romerske symbol“. Dermed har striden vendt sig fra at være en strid om trosbekendelsens oprindelighed i det hele til at være en strid om, hvad og hvor meget den oprindeligt har indeholdt. De, som fremdeles henholder sig til disse gamle imødegåelser, må ikke glemme, at grundlaget for dem — takket være ikke mindst C. P. Casparis oprindeligt mod Grundtvig vendte undersøgelser! — fuldstændigt er blevet forandret i tidens løb.

Zeuthens standpunkt var for øvrigt temmeligt svævende.¹⁾ Han vilde hverken anse trosbekendelsen eller

¹⁾ Da Z. på det nævnte møde havde sagt, at trosbekendelsen ikke en gang omtalte Jesus som frælsere, og Kierkegaard havde

skriften for nogen udvortes norm (trosregel); ja, det var umuligt, at, når Herren selv er Ånden, bekendelsen kunde være i sig selv aldeles fiks og uforanderlig“, eftersom der derved „tillagdes Herrens liv, gerninger og lære en sådan selvstændig betydning, at Han selv ikke læn- gere kan gælde for det altigennemtrængende“. Denne sætning gør det så afgjort af med enhver symboldan- nelse i kirken, at det kun kan anses for en rem af mod- standernes hud, når Z. alligevel taler om et symbol som et „foreningstegn“ mellem de kristne selv; ti de kan dog aldrig blive tjente med et sådant tegn, hvori Herren selv ligesom må forsvinde bag ordene. Den Grundtvigske betragtning bekæmpes ikke ud af slige forudsætninger; ti den går jo netop ud på, at Herren selv, som er Ånden, er i ordet. Men med dem kunde det unægteligt blive Z. let at beskyldte sine modstandere både for at gøre et forsøg på at bære sig ad som Babelstårnets bygnings- mænd, der naturligvis også vilde ende i forvirring, og for at ville opstille påstande, hvorved kristendommen tog „skade på sin sjæl“. Underligere endnu lød det i hans mund, som ikke en gang vilde lade skriften gælde for udvortes norm, at han foreholdt dem ringeagt for den, ja, at bære sig ad imod den, som Judas imod Herren.¹⁾ Men sagen var jo den, at skriften dog i én forstand lod sig bruge til udvortes norm, nemlig til at afvise påstan- den om symbolet, eftersom den i følge Z.'s formening tav om dette. Hertil bemærkede da også Kierkegaard kun: „Jeg føler mig ikke truffen og skal derfor ikke for- følge denne genstand“.

---

gjort ham opmærksom på selve Jesus-navnet, erklærede Z., at dette navn kun var et almindeligt egnavn; man måtte ikke lægge mere deri end f. eks. i en dalevende tysk filologs navn, der hed Teuffel. Ingen vilde dog af den grund anse denne for en djævel eller djævelen selv. Se Dsk. kirktid. 1846—47 sp. 746.

¹⁾ Dette sidste er særligt sagt imod en ytring af Birkedal om „de apostolske skrifers urokkelige ægthed“ på Viborg-konventet samme år.

Det er ikke stedet til her udførligt at gennemgå alle de konventsforhandlinger, hvori navnlig P. C. Kierkegaard — sin fortid tro som udgiver af „Nordisk tidskrift for kristelig teologi“ — optrådte som den al tid slagfærdige og velrustede forsvarer af „ikke symbolet... i dets isolerthed“, men af „kirkeordet nærmest ved sakramenterne“, der i menighedens levende overlevering havde „et realvidnesbyrd, som der skulde en ganske egen ladning bøger fra alle århundreder, fulde af forsikringer om, at det forholdt sig anderledes, til, jeg vil ikke sige at gendrive, men at agtes jævnbyrdig med“. Jeg fremhæver kun i denne, sammenhæng følgende hovedpunkter af Kierkegaards udvikling. Først: „Just fordi Herren er Ånden i symbolet... just derfor kan intet led i dette ord forändres“. Ti det må gælde om det åndelige legeme, ordet, hvori Herren bor i sin menighed alle dage, hvad der gælder om det legeme, hvori menneskets ånd bor, at, selv om ånden er hovedsagen i os, bliver vi dog vel ufuldstændige ved at miste en hånd eller en finger“. Et forhold til en usynlig person kan ikke indtræde, uden igennem et ord, hvori han har bestemt og tydelig skikkelse. Dernæst: Det følger ingenlunde af denne forestillingsmåde, at „diciplene skulde have haft trosbekendelsen som sådan, før de fik Ånden“, altså først haft den som en „udenadsremse“. I Herrens hele samliv med dem opgik alle dens led levende for dem, d. v. s., de lærte Ham gennem Hans frælserliv at kende, som Han var; men først ved modtagelsen af Ånden (påskedag, Joh. 20,22) samlede alle skikkelsens træk sig for dem, og så kunde Herren vel i de 40 dage efter opstandelsen — uden udenadslæsning og bogstavremseri — gøre dem opmærksomme på, „hvorledes og i hvad orden alt hvad der hører til kirkens væsen skulde meddeles de troende“. Dernæst: Der har været forsøgt forvanskninger med skriften fra først af som med trosbekendelsen. Skulde man måske deraf slutte, at det er uvæsentligt med, hvad skriftens tekst indeholder? Alle virkelige forvanskninger af denne

giver sig selv til kende som sådanne; det nicænske symbol forudsætter ved hele sin form det apostolske; Luthers „kristelige“ kirke vidner for „almindelig“ o. s. v. Men uvitterlige forvanskninger fordømmer ikke. Også med hensyn til afvigelser fra kirkeordets oprindelige form gælder det, at menighedens stærkere medlemmer bærer de svage (den danske kirkes fastholden af forsagelsen f. eks. den svenskes uvitterlige svaghed på dette punkt). Endelig: Har man ret i at afvise trosbekendelsen som dåbsvilkår for kirkens dør, så må man også afvise den gamle Lutherske saliggørelsesorden, hvorefter der „begyndtes med kaldelse ved evangeliets prædiken d. e. med vidnesbyrd om Guds og Marias søn, pint under Pontius Pilatus o. s. v. og først derpå siger: tro på Ham!“ Dåbsvilkåret betyder ikke et løbuds, ikke: Du skal forsage eller tro; men kun at „frælsere rækker hånd efter os og spørger, om det, vi hidtil har hørt om Ham, giver os mod til at kaste os i Hans arme“. ¹⁾

Siden Birkedal i 1847 på konventet i Viborg tog ordet for, hvad han kaldte den „kirkelige anskuelse“, havde han, så vidt vides, indtil i slutningen af 1853 ikke offentligt forfægtet den, skønt den mere og mere var bleven kærnen af hans egen forkyndelse. I nævnte års oktober måned (d. 12.) bragte Laub sagen frem på stiftskonventet i Odense, men fra en hel anden kant end Zeuthen. Af hans 5 theses begyndte den første udtrykkeligt således: „Den apostolske tro er den kristne kirkes grundbekendelse; at modsige den er at sætte sig i modsigelse med kirken“. Hvad han vilde, var, at den skulde holdes for spiren til den senere, kirkelige udvikling, som har bragt indholdet til større og større klarhed; dette

¹⁾ Se Zeuthens og Kierkegaards taler i Dsk. kirketid. 1846—47 nr. 46—48 og 1847—48 nr. 114—15. — Angående manglen af retfærdiggørelseslæren i dåbspagten — noget, der i grunden efter Z. måtte anses for en fuldkommenhed ved den, (ti jo mindre i den, des bedre) — henviser K. til, at ved dåben skænkes adgang til nadveren, og her udtales den dog klart.

fremskridt er udtalt i de senere økumeniske bekendelser og i den Lutherske kirkes særegne bekendelser. „At håbe,“ således lød den 5te thesis, „kirkens fornyelse ved at forbigå hele den senere trosudvikling og vende tilbage til den apostolske bekendelse og gøre den til eneste trosregel, er at ville gå i sin moders liv for at fødes på ny“ og det er det samme som „at opgive troen på den hellige, almindelige kirke“. Laubs theses var nærmest fremkomne i anledning af nogle udtalelser af præsten Chr. Østergaard, som forekom ham katolicerende; og han mente da, at sådant et drag henimod Rom kunde nok ligge i hele den Grundtvigske retning, En besynderligere misforståelse af denne kan ikke gives; det kan kun fremkomme som en bastard af Grundtvigs lære om kirkeordet og et ham aldeles fremmed, ja uensartet kirkebegreb, det, der netop her hjemme står nærmest ved det romerske, det „højkirkelige“. Men dette ægteskab har Grundtvig intet haft at gøre med, og kan altså heller ikke indestå for dets afkom. Det romerske kirkebegreb består, som tit nok sagt, ikke i selve fremhævnningen af kirkens almindelighed (katolicitet), men i påstanden om, at denne kun lader sig hævde ved et pavevælde og hvad deraf følger. Man må selv være inde i det mindste på en protestantisk afart af denne opfattelse, og ikke være i stand til at fatte det rent åndelige begreb af kirke og menighed, Grundtvig hævdede, for at beskyldte Grundtvigianismen for at føre til Rom. Ti hans lære om kirkeordet fra „Herren selv, som er Ånden“ er i forening med hans kirkebegreb det mest afgjorte bolværk imod al slags papisme, som tænkes kan. At svage sjæle, som ikke kan omfatte en helhedsanskuelse, eller sværmeriske, som i alt, hvad de tager fra andre, dog kun er drevne af deres egne ensidige fantasier, fra Grundtvig af kan gå til paven, må de selv svare for. Når man nu læser Laubs theses igennem, så véd man virkelig ikke, hvor vejen skulde gå ligest til Rom, enten dér, hvor man efter hans formening slog én streg over hele den senere kirkelige

udvikling for at blive ved det allerførste, eller dér, hvor denne senere udvikling synes så betydningsfuld, at en tilbagevenden til det første er ubetimelig og unaturlig. Dette sidste lyder i hvert fald mest romersk. Men hverken det ene eller andet er det. Alle Grundtvigske talere på det fynske konvent erklærede det for en fuldstændig misforståelse, at der var tale om nogen tilbagevenden til det apostolske symbol, der jo var i levende virksomhed midt iblandt os som dåbsvilkår, og følgelig var der heller ikke tale om at bortkaste nogen senere udvikling på dets grund i kirken; man bortkaster hverken blomsten for roden eller roden for blomsten, men begge udgør den ene og samme plante. Dog er roden det vigtigste; ti man kan bortkaste blomsten, og der kan da gro nye blomster frem; men bortkaster man roden, kommer der intet mere. Birkedal kunde tænke sig „en union i fuld frihed mellem den protestantiske og den katolske kirke“, hvori denne bøjede sig for den evangeliske lære, og hin indrømmede sin løshed og usikkerhed i organisationen, som gør den værgeløs mod sekterne og har foruroliget mange fromme sjæle. En sådan union var der vist ikke noget at sige til, men lige så vist som den er en „romersk“ umulighed; så vist fører tanken om den blot fra og ikke til Rom.

I slutningen af året havde dr. Rudelbach i to breve til „Teologisk tidsskrift for den norske kirke“ besvaret to spørgsmål, som fra Norge var stillet til ham om hans stilling til Grundtvigs anskuelse om forholdet mellem det mundtlige og det skriftlige Gudsord og om dåbspagten betydning. Birkedal imødegik ham — i „barnetroens“ navn — med en artikel i „Dansk kirketidende“ 1854 nr. 4—5: „En lille imod en stor“. Rudelbach havde kaldt dåbspagten ikke blot kirkens ældste bekendelse, men den „ældste kirkes bekendelse“, og havde erklæret, at den al tid havde været forbunden med dåben: den „lød naturligvis over dåben, fordi dåben og troen skal følges ad“. Men han nægter, at det apostolske symbol er „dåbspagt-

ens substans“ og „kristendommens kærne“. Birkedal svarer hertil: „Er da ikke dåbspagtens substans at søge i dåbspagten? Hvor skal man søge substansen i en ting uden i tingen selv?“ og hvor skal man søge kristendommens kærne uden i den ældste kirkes bekendelse? Med den ældste kirke må dog menes den apostolske. Rudelbachs tvetydighed lå i, at han brugte ordet „dåbspagt“ i dobbelt mening, så vel om det apostolske symbol i dets forbindelse med dåben som om selve pagtens oprettelse ved døbelsen i Faderens, Sønnens og Åndens navn, og erklærede om den i den første mening, både at den havde hørt sammen med dåben fra først af, og at den dog slet ikke var nødvendig til pagtens oprettelse; ti dens „substans“ lå udenfor den selv. Den dobbelte brug af ordet er i og for sig meget naturlig; man kan godt bruge ordet: pagt både om en sådan ifølge dens indhold og ifølge dens indgåelse; og når man på grund af en sådan brug af ordet beskylder den kirkelige anskuelse for „logisk idiotisme“, er det mindre vel overvejet, og man må beskylde i det mindste Rudelbach for det samme. Men snarere må man sige, at det røber mangel på logik, når man knytter det ord, som angiver pagtens indhold, til dåben, og dog alligevel påstår, at det intet har med pagtens „substans“ at gøre. Man må vel med Birkedal her spørge, om det fremmede ord muligvis skulde gemme noget hemmelighedsfuldt, vi ikke begriber.¹⁾

---

¹⁾ Ovre i Skjoldkredsen, hvor B. af sine venner dér var bleven opfordret til at sige sin mening om dåben, havde et brev fra ham i begyndelsen af 1854 vakt en del bevægelse. Medens Fogs ved modtagelsen af B.'s brev følte sig til mode, „som Wellington ved Waterloo, da Blücher rykkede ham til undsætning, at slå den store armé“ og sendte afskrifter af det til trosvenner i Glud, til Adelgunde Tutein på Marienborg, ja selv til en veninde i Schwejtz, havde en ytring af B. om småbørns tro (at de både kan tro, og at deres tro er meget bedre end den voksne tro) vakt uro hos komtesse Emmy Frijs (senere gift med maleren Thorald Læssøe) og kammerherreinde Asta Adelgunde Tugendreich Reedz (senere

Rudelbachs stykke havde også bevæget Grundtvig til at skrive en artikel: „Mine kristelige grundsætninger,¹⁾ hvori han, efter at have udviklet dem, siger: „Denne store tanke var det, som opfyldte og opflammede mig, da jeg, for nu otte og tyve år siden, med bekymring ledte om et almengyldigt og udtrykkeligt vidnesbyrd om den ægte, sande og oprindelige kristendom, lige sikkert og fatteligt for de lærde og vankundige, og fandt så pludselig langt mere, end jeg søgte, i det mundtlige ord ved Herrens indstiftelser, som ikke blot er det almengyldige og udtrykkelige vidnesbyrd både om troen og salighedsmidlerne, men er tillige det ved Ånden levendegørende vidnesbyrd, som, når det bliver sjælen i vor forkyndelse af Kristi evangelium, både frem-

---

Grundtvigs tredje hustru). D. 7de april skriver de — om bord på et dampskib ved midnatstid ud for Helsingør — et brev til ham, hvori de erklærer sig enig med ham om, at barnedåben er gyldig, fordi de selv ved den og dens tilegnelse i troen er bleve lemmer på den hellige, almindelige kirke, men angående småbørns tro vil de kun indrømme en mulighed, og at den skulde være bedre end de voksnes, nægter de bestemt. „Vi tror ikke, at kirken har taget fejl ved at holde på de små børns dåb, og vi vil ikke adskille Herrens ord: „Hvo som tror og bliver døbt skal blive salig“; men det er øjensynligt, at Han på den måde, Han har ført sin kirke, har vendt ordet om(!), uden at det derved taber noget af sin sandhed til salighed. Ved kirkens indstiftelse gik troen forud for dåben; nu går dåben forud for troen; men Gud ske lov, Herrens nåde er derved hverken bleven forandret eller formindsket. Vi er vistnok enige om, at efter kirkens anordninger er det kun de kristelige forældres børn, som har adgang til dåben, da en påtvungen gave ligeså godt kan blive til forbandelse som til velsignelse. men i vort sammenjaskede begreb af stat og kirke bliver det svært også for Guds børn at skille løgn fra sandhed“. At B. var enig med dem i det sidste, er vist. Men når man lægger de kristne forældres tro sammen med muligheden til at tro hos deres børn, forsvinder da også hele indvendingen. Det beror naturligvis også på en misforståelse, når de forveksler B.'s sammenligning mellem småbørns tro og den „voksne“ tro med forholdet mellem hin og de „voksnes“ tro.

1) „Dansk kirketidende“ 1853 nr. 51.

kalder tro hos vore sandhedskærlige tilhørere og liv såvel i dem, som i alle de Gudsord,¹⁾ Ånden selv har begravet i den hellige skrift til en glædelig og ærefuld opstandelse på de glødende tunger“, og „den opfylder og opflammer mig endnu“. Mag. Zeuthen,²⁾ der en aften i oktober 1825 som ung student havde siddet hos Grundtvig, og været „den første eller dog blandt de første“, denne meddelte sin store tanke“, fandt da, at tanken var „omtrent lige så gammel“ for ham, som for Grundtvig; men da det var gået ham omvendt af denne med den, så at han nu fandt den mere uantagelig end nogensinde før, så mente han, at hans nej måtte være lige så godt som dennes ja. At det gjorde en forskel, at han kun havde ladet sig meddele en tanke, som var født i en andens sjæl, syntes han ikke at ane; men hvad han beskyldte Grundtvig for, ikke at kunne „tænke i snævrere forstand“, gjorde han sig dog ved denne naivetet selv i alleregentligste forstand skyldig i. Og når hans videnskabelige begreb ikke kunde tænke sig „begejstringen for den isolerede trosbekendelse“ („isoleret“ optræder denne overhovedet slet ikke i Grundtvigs anskuelse) drage næring af andet end foragten for teologisk videnskab i det hele, så var dette unægteligt en tænke i (personlig) „snæver forstand“, som man efter Zeuthens forudsætninger måtte mene, sikrede ham en høj rang blandt videnskabelige teologer. Forøvrigt hviler hele hans bevisførelse på forestillingen om den „isolerede“ trosbekendelse; og når man først selv „isolere“ den og river den ud af den levende sammenhæng, hvori den stod for Grundtvig, får man naturligvis kun en død remse ud af den men kampen bliver da også den gamle bekendte mod vejr møller. „Denne udvikling“, siger C. I. Brandt,³⁾ „forekommer mig omtrent, som når der var sagt, at frøkorntet var den nødvendigste betingelse for at få en urt, og en,

¹⁾ Lægg mærke til, at Gr. også taler om Guds ord i skriften, og i hvilken forstand han gør det!

²⁾ „Evangelisk ugeskrift“ 1854 nr. 5—6.

³⁾ „Dansk kirketidende“ 1854 nr. 8.

som kunde tænke i snæver forstand, da gav sig til vidtløftigt at forklare, at det var ikke sandt; ti når man svøbte frøet i et stykke papir, eller lagde det i en træeske, fik man ingen urt“.

I et lille modskrift mod Zeuthens artikel og hele kampmåde: „Det lille ord af Herrens mund og det store ord af mag. Zeuthens Pen“, der udkom lidt ind i året 1854, forsømte Birkedal — for øvrigt med en tone af sårende ironi, der måtte finde sit eneste forsvar i modstanderens ubehjælpssomme grovhed — ikke at rette sit angreb på disse svage punkter. Hovedforsvaret for sin egen betragtning førte Birkedal mod følgende ord af Zeuthen: „Trosbækendelsen har aldrig, forsåvidt den har vist sig af nogen betydning for kirken og dens liv, været alene, uden forklaring af det, som skriften og tidligere den mundtlige overlevering indeholdt, og kunde aldrig være uden forklaring, såfremt den skulde begrunde nogen kirkelig enhed“. — Der har aldrig været sagt, at „symbolets ord ikke til en vis grad måtte forstås“, før det kunde tilegnes. Man må for det første kunne forstå dansk som et menneske og ikke som en papegøje blot. Der er netop sagt det modsatte: at trosbækendelsens „indhold“ måtte forstås; men det måtte være en forståelse med hjertet, ikke med hovedet, efter Herrens ord i Mtth. 11,25. Følgelig indrømmer vi fuldt ud, at den aldrig har været „alene“, at den ikke i tidsforstand har været det „første“. Men når vi kalder den „det første“, så mener vi ikke det første i tiden, men det første i begrebet, som „den nye begyndelse, når de forberedende betingelser er til stede“. Kristus er dog vel „den første“, trods det at Moses gik forud. Pagtens ord er „det første“, trods vi er enige med vore modstandere i, at ordets forberedende prædiken går forud. „Vi kommer ikke... med dåbspagten som det første i tiden, men som det første, når det gælder om kirkens grundlæggelse i de enkelte sjæle“. „Og hvad den forudgående prædiken angår, ja, da bruger vi alt, hvad kirken tilbyder os, som

jo selv er indlemmede deri, bruger skriften . . . . men alt kun for at pege hen på grundvolden, vise hen til dåben og dens pagt“. Zeuthen „forveksler en tings forudsætninger med tingen selv, ret som om man vilde sige: den sten, på hvilken huset hviler, den er ikke grundvolden for huset; ti dels har stenen jo fra først af hørt til et større klippebrudd, dels blev stenen, før den blev lagt til rette som grundvold, båret og bragt ved menneskekræfter til sit nuværende sted og leje. Derfor er det oprindelige stenbrudd og de kræfter, som bevægede den, at kalde husets grundvold i forening med stenen selv. O, beundringsværdige videnskab! Alt, hvad vi før dåben gør i vor prædiken med „forklaring“ o. s. v., det er de kræfter, Ånden sætter i bevægelse, for at bære „grundvolden“, dåbspagten hen til sit sted, at den ved dåben kan lægges i menneskehjærter; det er den gerning, hvorved klippen, som er Kristus, der gribes i det troens ord ved dåben, kommer til at blive fodfæste for et menneskehjærte“. Til kirkelig enhed hører dog vel først og fremmest „troens enhed“, og hvorledes skulde den tilvejebringes, uden det, man fornemt og hånligt har kaldt et „kvantum af sætninger“ (tydeligvis ikke Birkedals bestemmelse af trosbekendelsen), uden et „hvad og hvormeget“, der hører til denne enhed; jo friere udviklingen er, des mere behøves dette, hvis ikke alt skal hedde kristendom. Og til dette „hvad og hvormeget“ finder vi ingen forklaring i skriften, mens dåbspagten dog „har virket så meget uden skriften, at den har bestemt omfanget af de trosbestemmelser, som er nødvendige til salighed og derved til kirkelig enhed“. Men han kræver ikke tilegnelsen af denne kristelige oplysningssag i sig selv for at kalde nogen medkristen. „Jeg har al tid haft den tro, at de, som af hjærtens grund kunde tilegne sig dåbens pagt, var kristne, var brødre, hvad enten de var enige i deres anskuelse om denne pagts oprindelse og forhold til kirke og skrift eller ikke“.

Udg. af „Dansk kirketidende“ bemærkede i en an-

meldelse af Birkedals bog,¹⁾ at det vel „sagtens vil være mere, end der tør ventes, om han skulde være heldigere end dr. Kierkegaard, hvis gendrivelse aldrig nævnes, når Zeuthen på ny fremsætter sine påstande“. Men hvad så end grunden var, så optrådte dog Zeuthen året efter på Roskilde konvents sommermøde²⁾ med et fredsforslag, da der „virkeligt synes at være elementer til stede, hvorved en tilnærmelse endog i hovedpunkterne synes mulig“. Han vilde erkende det apostolske symbol som en „trosregel i negativ forstand“ (idet den, der modsagde dåbsbekendelsen, udelukkede de sig selv fra kirken), men ikke „i positiv betydning“, da den dertil ingenlunde indeholdt nok (dog talte han fremdeles kun om symbolet som „isoleret“) o. s. v. Med en påvisning af Kierkegaard af, at Zeuthen i virkeligheden havde opgivet hele sin oprindelige stilling i sagen, endte den nu 8årige konventskamp mellem disse to mænd.³⁾

Kirkekommissionen var, som før fortalt, trådt sammen i slutningen af januar 1854. Men næppe var den samlet, før biskop Mynster, dens fornemste medlem, døde, og ved hans død blev der mere udsigt til, at den skulde imødekomme fordringerne på større kirkelig frihed, til hvis gennemførelse der ligefrem dannede sig en forening i Sorø Amt, som krævede præstefrihed, frihed for menigheden til at søge, hvilken præst, man selv vilde, og „frihed for hver frivillig sammentrædt kirkelig kommune til, under statens tilsyn, selv at ordne sine åndelige anliggender, og, som følge deraf, selv vælge deres kirkelige overbestyrelse i rent åndelige sager“. Dette program gik

¹⁾ Nr. 17.

²⁾ Se „Dansk Kirketidende“ 1855 nr. 34—35.

³⁾ Det er ret mærkeligt af referatet i Dsk. krktd. at se, at en mand som lic. C. Rothe ikke syntes at have lagt mærke til, at Mth. 28,19 har: *εἰς τὸ ὄνομα* o. s. v. (til navnet) og ikke *ἐν τῷ ὀνοματί* (i navnet), men erklærede, at Kierkegaards oplysninger om forskellen herpå havde skænket ham en klarhed, han før ikke havde. Se sp. 561.

jo temmeligt vidt. Værdt er det ellers at lægge mærke til den adskillelse, som på denne tid indtrådte mellem det kristelige lægfolk. Den nævnte forening betegner den ene side. Den anden fik udtryk på det møde, som den 17de sept. 1853 af lutter lægfolk blev holdt i fæstebolsmand Peder Hansens hus i Ordrup ved Ringsted, og som blev oprindelsen til „Kirkelig forening for indre mission“, der stiftedes ved samme lejlighed. Den blev „grundlagt på den hellige, almindelige kirkes dåbs og trosbekendelse“, havde til formål „at vække liv hos dem, som sover i synden, modarbejde partiets opkomst, og, om muligt, at føre de forvildede tilbage til faderhuset, hvorfra de er udgangne“, og til dette formål vilde den „fremhjælpe og understøtte de brødre, som, på kirkens trosgrund, med lov i den kristne menighed og uden brudd på kirkens embede går ud for at aflægge vidnesbyrd om Kristus og kalde folket her hjemme til levende samfund med Herren og Hans kirke“. ¹⁾ Man må nu ikke tænke sig disse to

---

¹⁾ Se „Den indre missionstidende“ 1854 nr. 1. Dette blad var oprindeligt et månedsblad. — B. udtalte sig om denne forening i et brev til Melbye af 27/11 53 således: „Jeg har slet ikke fundet behag i, hvad der er begyndt af det indenlandske missionsselskab i Sælland. Ti for det første er tingen så bundtysk. Denne evindelige udspekulering af noget nyt, nye midler og veje: die innere mission, abendgottesdienst, liturgische dienste o. s. v. o. s. v., under hvilke de helt glemmer næsten de gamle, gode veje og måder og taber tilliden til de af Herren selv indstiftede midler. For det andet er det helt ukirkeligt: formanden er jo en særindet; de har, fra begyndelsen af, med vilje eller ikke, udelukket præsterne, men en menighed uden præster, ligesom en præst uden menighed, er en uting, et vrægebillede . . . For det tredje har man formeligt jo beskikket en præst, en ordets forkynder, uden at have nogensomhelst fuldmagt; det er endnu et skridt videre end de selvbeskikkede lægprædikanter. Jeg er just ikke bange for følgerne; men jeg billiger ikke sagen. Imidlertid kan det godt være, at vi præster, ved ikke noksom at komme lægfolk i møde og ved ikke noksom at iagttage tidens tarv udenfor vore egne krese og vor særegne gerning, kan have del i, hvad der således er sket. Navnlig tror jeg rigtignok, at vi

sider som skarpt adskilte fra begyndelsen af. Ligesom den første „indremissionærs“, smed Jens Larsens forkyndelse bestemt viste hen til dåbspagten som livsgrund- en, således færdedes Grundtvigske præster i den første tid både i „foreningen for kirkelig frihed“ og i foreningen for „indre mission“, og man traf præster som C. F. Rønne og V. Rothe i den førstes møder, dog mest for at advare, men deri kunde de mødes f. eks. med Kjerkegaard og F. Fenger, hvilken sidste i et møde af denne forening første gang udtalte sig imod præstefriheden. Spørgs- målet om udsendelsen af „indremissionærer“ havde først været fremme i en såkaldt „forening for Luthersk oplys- ning“¹⁾ i København, dernæst i det danske missions- selskab, men begge steder havde man ikke villet have med det at gøre.

Men tilbage til kirkommissionen! I Grundtvigsk kirke- lige krese på Fyn så man med bekymring på dens sam- mensætning („bispe- og etatsrådskommissionen“ kalder C. Fog den i et brev); og de to i Stige-sagen indviklede præster, Birkedal og Viborg, frygtede særligt for, at hvad de i denne havde kæmpet for som en uopgivelig kirkelig ret, helt skulde fornægtes af kommissionen. Ved et møde af 8 præster og 4 lægmænd d. 30te februar hos mag. Viborg i Rynkeby vedtog man da at nedsætte en slags privat kirkekommission for fra sit standpunkt at ud- tale sig for folk og rigsdag om de kirkelige forfatnings- spørgsmål og derved, om muligt, lægge en sten i vægt-

---

Grundtvigske præster i altfor stor tillid til det objektive, vi har fundet i kirken, altfor meget har forsømt at komme det subjektive til hjælp hos dem, der endnu ikke har fundet fast kirkelig bund at stå på. Jeg bad Jens Dyrholm (den blinde mand) som var her, ret indstændigt om at formå de kære lægfolk derovre til at få præsterne med sig. Gud styre det altsammen til det bedste!“

¹⁾ Stiftet væsentligt af Fr. Hammerich. Se om denne forening Karl H. N. Vinther: „Oplevelser fra menighedslivet i Køben- havn og Sydøstsjælland o. s. v.“ s. 67 ff.

skålen. Følgende mænd blev indbudte til at tage del i forhandlingerne: præsterne Agerbæk i Ø. Hæsing, Birkedal i Ryslinge, Brandt i Ollerup, Krarup i Flødstrup, Leth i Horne, Laub i Haagerup, Melbye i Asperup, Strøm i Marslev, Viborg i Rynkeby og provst C. Heiberg i Kerteminde, og af lægmænd: tømmermand Ole Gotfredsen i Davinde, gårdmændene Kristen Hansen og Niels Hansen i Vejstrup, Jens Jensen i Trunderup og Rasmus Jensen i Nellemose, proprietær Langkilde til Langkilddegård, gårdm. Frederik Larsen i Ryslinge, fuldmægtig Peter Lindholm i Nyborg, gårdm. Rasmus Nielsen i Ejby og Knud Nielsen i Bregnør, møller Peder Nielsen i Kerteminde og gårdmændene Cornelius Petersen i Davinde, Poul Rasmussen i Sanderum og Johan Stephansen i Åsum. På nær de 3 præster Krarup, Leth og Laub tog de alle mod indbydelsen; en gårdmand, Rasmus Kristensen, uvist hvorfra, trådte senere til, så at denne private kirkekommission altså kom til at bestå af 7 præster og 15 lægmænd. Af et brev fra Birkedal til Laub ser man, hvor magtpåliggende det har været ham at få denne med: „Vi bekender, at vi kun såre nødtigt vil savne Dem og heller ikke godt kan det. Vil De så nægte os Deres bistand? Og dertil kommer: Vi er ansete for vilde, urolige hoveder, som, når de står ene, let kan afvises. Når De og provst Heiberg kommer til, vil De styrke os i denne henseende. . . . Jeg håber, at vi i de fleste stykker vil komme til enighed; ti det er i det mindste min hensigt at lempe mig så meget, som min samvittighed tillader mig det, efter Deres og de andres anskuelser“. Laub sagde nej, medens provst Heiberg, der som mag. Viborgs provst i Stigesagen havde afgivet en erklæring imod ham og Birkedal, navnlig mod deres påberåbelse af det „indvortes kald“, når det kom på tværs ad avtoriteternes opfattelse af det „udvortes kald,¹⁾ tog imod indbydelsen.

I slutningen af juli måned udkom — som en betænkning af denne forsamling —: „En fri kirkeforsam-

¹⁾ Se „Skal præsten være sognepave o. s. v.“ s. 45 ff.

lings stemme i kirkeforfatningssagen, udgiven af V. Birkedal, præst“. Betænkningen består af 15 paragraffer, og begrundelsen for hver enkelt er udførligt affattet af Birkedal. Næst efter først at fastslå, at „folkekirkens præster og menigheder må beholde ret til at forblive ved de af Herren indstiftede sakramenter og ordets forkyndelse i overensstemmelse med de Lutherske bekendelsesskrifter“, hævdes friheden til sognebåndsløsning, enhver ordineret mands ret til at tjene med ordet også uden for sin sognekres (dog at biskoppen indtil videre kan nedlægge forbud derimod), præsternes ret til at afvise fra altergang „under ansvar for deres foresatte og under lovbestemte former“ og til at nægte at vie fraskilte. Der udtales den grundsætning, at ingen, som vil forblive i folkekirken, kan udelukkes af samme på grund af særegne forestillinger eller fordringer til kirken, når disse ikke ligefrem står i strid med den evangelisk-lutherske kirkes grundvæsen. De præster, som vil imødekomme sådanne særlige krav, bør anmelde sådant for deres gejstlige foresatte, der kan nægte opfyldelsen af sådanne begæringer, når de er fremkomne af åbenbart fjendskab til kristendommen“. Som eksempler på slige krav nævnes: dåbens udsættelse til en modnere alder, neddyppelse ved dåben og brødets brydelse ved nadveren. I det egentlige forfatningsspørgsmål udtaler man sig for menighedsråd, som en betingelse for, at en menighed skal kunne have stemmeret i sine særegne og folkekirkens almindelige anliggender, dog at „et sådant kun kan oprettes ad frivillighedens vej“. Den øverste kirkelige styrelse bliver som hidtil kongen og kultusministeren, understøttet af et rådgivende bisperåd „af samtlige landets kirkelig valgte biskopper, eller i tilfælde af, at biskopperne ikke bliver kirkelig valgte, et bisperåd, udvidet ved valg af landemoderne“; ved landemodet skal alle stiftets præster og en delegeret fra hvert menighedsråd have ret til at møde og deltage i forhandlingerne, dog ikke stemmeret. Biskopperne vælges af stiftets, provsterne af provstiernes præster

og menigheder, under forbehold af regeringens stadfæstelse; præsterne kaldes som hidtil, dog at et menighedsråd, hvor sligt findes, har ret til at blive hørt, før præsten beskikkes. Når præst og menighedsråd er enige derom, kan kirkesanger-embedet skilles fra skolelærer-embedet og nye salmebogstillæg indføres. Friskoler for kristendomsundervisning kan oprettes under præstens og menighedsrådets, samt provstens og biskoppens tilsyn. Udskrivning af skolen og konfirmation skal ikke være sammenknyttede. Der indrettes et kirkeligt fattigvæsen, adskilt fra det borgerlige.¹⁾

Som man ser, et ret fyldigt kirkeligt program, der bestræber sig for i det hele at tage hensyn til alle sider, og hvori man ikke kan miskende et alvorligt forsøg på at rejse virkeligt kirkelige frihedskrav uden sammenblanding med borgerlige og uden opløsning af nogen med rette bestående orden. Det er ikke stedet til her at drøfte enkelthederne i det, men det synes mig at fortjene at undgå forglemmelsen, netop af den her fremhævede grund, så meget des mer, som vi har haft nok af kirkelige frihedsbestræbelser, der ingenlunde udmærker sig i denne retning. Angående præstefriheden, som den hævdedes af Grundtvig (og af „Foreningen for kirkelig frihed i Sorø amt“) står Birkedal endnu således, at han ikke „tør påtage sig at løse den store gåde“. På den ene side hendrages han til den, fordi „ærlighed og sandhed dér rejser sit banner“; på den anden side tør han ikke overgive de uklare, men dog ærlige sjæle værgeløse til enhver præsts vilkårlighed, og han synes heller ikke, at det helt stemmer med ærlighed og sandhed at kalde det en „kirke“, som ingen kirke er. Derfor opfordrer han til slet ikke at indlade sig nu på denne sag, men kun arbejde for friheden til under alle omstændigheder at blive ved det gamle ord og de gamle sakramenter i folkekirken.

---

¹⁾ Angående den nærmere motivering må jeg henvise til det nævnte skrift og til „Dansk kirketid,“ 1854 nr. 35.

Vistnok var det højst forskellige synsmåder, flertallet af den kongelige kommission gik ud fra. Den vilde have tvungne menighedsråd, og på grundlag af disse i tiden en repræsentativ forfatning for kirken; idet man kun indtil videre anbefalede et kirkeråd, bestående af alle landets biskopper. I dette sidste punkt mødtes altså for en del de to „kirkekommissioner“ med hinanden. Men med hensyn til de egentligt brændende spørgsmål havde man dog på Fyn ikke haft nødt til at bekymres, eftersom kommissionen — som allerede tidligere fortalt — anbefalede både sognebåndets løsning og præstens ret til at føre ordet udenfor sin sognekres og tillige tilladelse til at bruge selvvalgte salmebogstillæg ved gudstjenesten, når præst og menighed enedes derom, i „fornødent“ fald med biskoppens tilladelse.

— Hvorledes Birkedal personligt savde det i denne tid, kan et brev fra ham til Chr. Østergaard oplyse om.

„Ryslinge prstgd., d. 23de marts 1854.

Min kære, dyrebare ven og broder!

Hvorledes skal jeg fuldtakke dig for det venskabsbevis, du har givet mig, ved at eftergive mig min gæld til dig? Jeg har alle dage været en sølle, fattig stakkel, fattig på penge, rig på børn, som kan fortære penge. Men så har Vorherre al tid været så god, at, når nøden var størst, var hjælpen nærmest. Det var allerede en stor kærlighedstjeneste, da du for henvend 7 år siden uopfordret tilbød mig et lån, hvorved jeg kom ud af min gæld til enke-kassen og fik min kære kone sikret en lille pension efter min død. Nu overgår du dig selv, kære Østergaard! ved aldeles at slå en streg over det hele. Du har ret: vi to har al tid haft forskellige tanker om penge, eller, rettere sagt, vore naturer har været aldeles forskelligt organiserede med hensyn til dem; jeg har i dette stykke været og er vel endnu en letsindig fyr (Gud bedre det!), skønt jeg dog ellers gerne har villet være en ærlig fyr tillige; jeg har haft ondt ved at bestyre mine pengesager; så

har da Vorherre, tossernes kassemeister, måttet gøre alt for mig, har også tit grebet i sin kasse og, uforventet, givet sit stakkels barn nogle lommepege. Det er ikke længer siden end i fjor, da sendte Vorherre mig en klækkelig sum, just da jeg efter hele familjens svære sygdom var temmelig reduceret, sendte mig den fra en norsk kristens¹⁾ kasse, som aldrig har set mig, slet ikke vidste mine omstændigheder, og at jeg var i trang; blot den tanke var falden ham ind (du véd nok, hvorfrø tanken var „falden“), at jeg vist kunde trænge til penge. Se, kære broder! sådanne ting — og af dem har jeg oplevet flere — sådanne ting, de giver en mod, de forvisser en stakkel, syndig, ussel, besmittet præst om, at Vorherre har ikke sluppet ham, at Gud er ham nådig.

Du derimod, kære ven! har en anden natur. Har jeg min skavank i letsind med hensyn til penge, så har du din i tungsind med hensyn til samme. Men desto større pris sætter jeg da også på det offer, du har bragt mig og vort gamle venskab; jeg skal aldrig glemme det. Trykket af denne gæld er nu borte, — ti trods alt mit letsind i dette stykke, har dette vort mellemværende dog trykket, stundum ikke så lidt endda; — men for resten følger det af sig selv, at du alligevel skal få dine penge, når jeg en gang bliver rig eller får 300 rdl. til overs. Nu ler du, og jeg ler også; ti den tid kommer sandsynligvis aldrig.

Her har vi det ved det gamle. Ryslinge er et jordisk paradis; så mageløst et sted, tror jeg ikke, findes foruden det i Danmark, og da naturligvis intetsteds i verden. Et stort uendeligt stort kald — at sige,

---

¹⁾ En konsul Helland i Bergen som tak for „Synd og nåde“. Se om ham senere under Sandefjordsrejsen. Omtrent samtidigt hermed skriver H. Svejstrup i Nørup til B.: „Siden jeg taler om penge, vil jeg nævne det — ikke som rykker, men for at du kan være rolig for rykning fra den kant — at jeg årlig berigtiger dit bidrag til Ribe stifts gejstlige enkekasse“.

når man ikke regner efter rigsdaler, men efter menneskesjæle, der tørster efter livets ord; en dejlig egn, troende præstebrodre ikke langt fra trindt omkring; og, når dertil kommer en dejlig kone, dejlige børn, dejlige tjenestefolk, én dejlig Jomme, en dejlig huslærer (cand. theol. Krarup, en søn af din gamle provst i Ulvborg) — hvad er der da i vejen? Slangen i paradiset, kære Østergård! den er i vejen (hvor ønskede jeg at kunne knuse den med ett greb!) slangen er i vejen, først min elendighed og synd og dernæst min forpinte, legemlige tilstand (også slangens værk); ti forpint er jeg. Dog, hvor længe det skal vare, véd Gud; jeg trøster mig med at se opad og søge „at bære frugt i *tålmodighed*“. Endnu kan jeg dog prædike; men det er også noget nær det eneste, jeg kan lidt af. Mit repertoire har overhovedet aldrig været stort; det har al tid kun været indskrænket til få ting; nu er det indskrænket til en eneste ting: prædiken.

Når jeg stundum i stille timer synker hen i erindringens drømme, da bevæger sig et yndigt, uforglemmeligt æventyr fordi mine øjne: hedeæventyret med den brune, alvorlige lyngbund til skueplads, og med de uforglemmelige skikkelser, der under alvor og gammen gik imellem hinanden og levede som en stor Guds-børnefamilje. Da dukker også dit og din Julies kære, kære billeder op for mit blik, og jeg nikker til eder og takker eder for alt, hvad I var for mig i de gamle dage. Ja, jeg føler det, det var det gladeste og bedste og kraftigste stykke af mit liv, jeg levede med eder. Når skal det atter blive således? Hassenfeldt svarer: Når I kommer til mig; før sker det aldrig; men dér, hvor jeg er, der er det dog endnu bedre end på Jyllands hede! Så give da Gud for Jesu skyld, at vi må styre vor kurs således, at vi ikke bliver forslåede fra den lige vej, som fører did, hvor vi som Nordens guder skal finde erindringens tavlbrikker i græsset og spille kærligheds spil om igen, men ikke dette blot, finde endnu mere, endnu saligere i Vorherres Jesu Kristi samfund end i alle vennernes.

Bliv ikke papist¹⁾ — jeg hader papisteriet; bliv og vær katolik i vor Lutherske kirke, som dog er det skønneste, det lyseste, det elskeligste værelse i den hellige, almindelige kirke, indtil Vorherre selv og ikke vor egen utålmodighed åbner døren til et nyt og endnu skønnere værelse. Fru Agerbæk er død under kors og tryk forinden og foruden; men Agerbæk synger barnetroens sang på hendes friske grav og synger den jublende (o, den kære, barnestærke og barneydmyge Agerbæk!). Vi har her på egen hånd valgt en kirkesynode (10²⁾ præster og 15 lægmænd,) som træder sammen efter påske. Hils din velsignede Julie. Guds fred og farvel! Skriv mig snart til, dersom du vil glæde

Din gamle, fattige
Vilhelm Birkedal“.

Efter sin læges råd rejste han om sommeren til badestedet Driburg i Westfalen i følge med H. J. Kofoed, og fra denne rejse skal jeg meddele følgende breve til hans hustru.

Breve fra Driburg-rejsen.

„For ankers i Nyborg hos Wulff 5te juli 1854.

Du søde, velsignede muttermænd!

Et par ord efter fattig lejlighed må jeg dog tilskrive dig, du mit hjertes elskede! Din fatter har det godt: Vorherre, den gode hyrde, bærer ham. I morges havde jeg det ringe; men da jeg havde bedt til Ham den lille bøn i alle mine kæres forsamling, da bønhørte Han mig strags, og siden har jeg haft det så godt. Han skal gøre det godt altsammen. Han skal også bære eder, I mine lam der hjemme; jeg har jo overgivet eder til Ham og sagt: „Vær hyrde for mine lam!“ og det er Hans ære og endnu mere Hans kærlighed om at gøre, at opfylde min bøn.

¹⁾ Sigter til ovennævnte udtalelser af Ø. i Dansk kirketidende.

²⁾ I dette tal er de tre, som ikke deltog i „kirkesynoden“, medregnet.

Så skal vi nok ses med glæde. I svingede jo med alle danebrogsflag, da jeg rejste, det betyder sejr over sejr, først sejr over mit slemme, genstridige hjerte, og så sejr over mit legems nød; ti jeg véd det så vist, den sidste sejr venter kun på den første sejr. Nu vil jeg som Elias — husk Laubs skriftemål i mandags¹⁾ — gå min gang til det fjærne sted; der vil jeg tale som han med min Herre; kan være, det hjælper bedre end vandet; dér vil Han sige mig, hvad jeg skal gøre, og så — o Gud give, give det! — kommer jeg hjem, vil Gud, karsk på sjæl og legeme. I, du min ungdoms brud og min alders trofaste hustru, mine søde børn, store og små, alle i huset der hjemme, karl og pige, Ryslinge folk, I skal stadigt være min tankes selskab dér ude i det fremmede; jeg vil være med eder, jeg vil sove og drømme med eder, og Vorherres nåde skal stå som en himmel over min vågen og søvn . . . .

Hils Jomme, at hun skal være frimodig! Vorherre tænker på alle fattige, små Jommer, som elsker Ham: Han har betalt rejsen for hende til himmerig, så hun har jo slet intet at være forknyt over. Hils Johanne, at Vorherre sætter ikke sit bryllup op med os fra tid til tid, hvad så end den jordiske brudgom gør. Giv hver en lille, særskilt hilsen, de søde børn ikke at forglemme. Din fattermand har det godt og får det vist bedre endnu, når han kun vil bie og tie.

Nu kan jeg ikke skrive mere. Dampskibet er endnn ikke kommet, men vi venter på det.

Din evige
Vilhelm Birkedal.

Kiel, 6te juli 1854.

Min dyrebare hustru!
Jeg har det godt, kun nogen træthed og ildebefin-

¹⁾ L. holdt skriftetale over engelens ord til Elias 1 Kg. 19,7: „Stå op og æd, ti vejen er for lang for dig“.

dende efter natteturen på dampskibet. Jeg blev slet ikke våd i nat og sov adskillige timer godt og roligt. Her til Kiel kom vi Kl. 11 i dag (torsdag), men må vente til kl. 4 på banetoget til Hamburg; om $\frac{1}{2}$ time rejser vi. Vi har været i vandet her; søvandet er ganske dansk, og danebrog vajer her. Vi spiste til middag i Düsternbroek, en dejlig, dansk skov med en mageløs udsigt over Kielerfjord. Fuglene, især skovduerne, sang dansk. En dansk (jysk) skildvagt talte vi med.

Det første tyske ord, vi talte, var på skibsbroen her i Kiel, og det var „Nein“, for fra først af at udtale det, at vi var opponenter mod det tyske, at vi vilde blive ved at være danske og sige „nein“ til alt det fremmede, når det vilde friste os (ti det var til en droskekusk, som vilde lokke os til at køre). Men til dig, min søde Mille! siger jeg „ja“ af hjærtens grund, „ja“ til din kærlighed så varmt som første gang i Borgergade, „ja“ til vore søde børn, til alle i præstegården, til alle i Ryslinge. Jeg véd intet bedre at sende dig og det hele, kære, danske fædreland end et trofast ja, ja, ja! Det går ellers bedre med det tyske, end jeg havde troet. I den tyske restauration sekunderede Kofoed og jeg hinanden omtrent i følgende smag: Jeg spurgte om vejen til Düsternbroek og pegede med hånden ud af vinduet og sagde: „Da?“ og Kofoed sagde: „Ja“. Nu må jeg slutte; ti jeg skal bort. I nat ligger jeg, vil Gud, i Hamburg. Tusind farvel i Jesu navn!

Din evige
Vilhelm Birkedal.

Hamburg, 6te juli 1854.

Min dyrebare, lille Mille!

Nu sidder jeg da her midt i Hamburg om aftenen kl. 10 og atter med pennen i hånden for at tale med min egen, kære hustru. Fra Kiel rejste vi da i dag kl. 4 og kom her til kl. 7. Vejen var yndig, ganske som på de danske øer med skove og indsøer, men for det

meste meget flad, og lange strækninger som på den jyske hede, hvor det meste vel var opdyrket, men dog lyngstrækninger, de gamle, kære bekendte, hilste os til højre og venstre. Kirker, syntes jeg, de gode Holstenere ikke har synderlig brug for; vi så kun såre få af dem på den 14 mil lange vej (for resten er der vist mange; men de må enten skjule sig godt, eller mangle tårne, så man ikke kan se dem). De kirker, jeg så, havde alle slankt spir; voré danske tårne bruger de vist ikke i Tyskland. Kellinghusen og Pinneberg var de skønneste punkter. Vi kom da til Altona, og imidlertid havde en tysk veltalende mand anbefalet os det hotel, vi nu bebor. En tysk, rød-næset vært, en kellner i brillant mundering og 4 tjenere styrtede over os, ligesom vi steg ud af drosken, som hajer; jeg blev naturligvis perpleks og turde næsten ikke efter sådan en eklatant modtagelse bekende mig som en simpel, fattig mand og begære en ringe lejlighed. Ikke desto mindre hviskede jeg i tjenerens øre, som førte os op til vort værelse, hvad Møller hos Sveistrups havde rådet os i sit brev til Kofoed: „ein einfaches zimmer mit zwei betten“ — „schön“, sagde gripomenus så og lukkede i det samme en dør op på første sal, hvor de fornemste herskaber logerer og førte os ind i et såre herskabeligt logis, 10 alen til loftet, med vinduer fra gulvet og 6 alen op, som i et glasskab, med fløjels divan og alt i forhold dertil, og vi stod målløse og turde ikke bekende vor nød og sidder nu som grever og skriver hjem. I morgen vil vi nok få kærligheden at føle på vor pung, når vi rejser. Da vi havde drukket te og spist smørrebrød til, gik vi ud til den danske general-konsul Pontoppidan, hvor jeg begyndte på tysk, men man svarede mig på dansk, og glad blev jeg. Pontoppidan var ikke hjemme, men på landet hos sin familie, og kommer ikke til byen før i morgen kl. 9, hvilket har til følge, at vi i det mindste ikke kan rejse herfra før i morgen (fredag) eftermiddag med banetoget gennem Hannover. Fra ham gik vi en spaseretur på „Jungfernstieg“,

en mageløs yndig gang, beplantet med grønne træer og kranset med haver og blomster langs omkring floden „Alsteren“ med en bølgende menneskemasse, som påtrængte mig den følelse, hvor grænseløst ufatteligt det er, at Vorherre kan hitte rede og holde styr på alle de mange menneskebørn; og jeg blev så gennemtrængt af den tanke, at havde man ikke en Gud Fader og en Jesus Kristus i et sådant myr, så måtte man enten rives hen af den store strøm eller gå til grunde af fortvivlelse (Gud være lovet for sit glade budskab! ikke sandt?). — Hamburg er, efter ildebranden 1845, opbygget i en mageløs stor og grandios stil. København i sine aller-skønneste gader er at ligne med en myretue imod Hamburgs nye kvarterer. Ellers så de gode Hamburgere vederstyggeligt storsnudede ud, og jeg så ikke et eneste smukt fruentimmer; de vare næsten allesammen grimme, så dit søde, milde, og i det mindste for mig skønne ansigt „lyste som en stjerne blandt alle Hamburgerinder små“.

.... Til Driburg kommer jeg næppe før på lørdag eller måske endog først på søndag.... Jeg har det ellers ret godt, er vel noget træt og fortumlet, samt hed i hovedet, men for resten er jeg frimodig og vel til mode.... Nu går jeg til ro og skal i min aftenbøn favne dig og alle børnene, samt alle de kære i Ryslinge. Vorherre vil nok være med mig....

Din egen
Vilhelm Birkedal.

Driburg, d. 9de juli 1854.

Min kære, dyrebare hustru!

I aften vil jeg dog skrive dig nogle ord til, skønt de vist ikke bliver mange; ti jeg kommer fra bal, og, mens jeg sidder og skriver, klinger balmusiken ovenfra ned i mit kammer. Ja, du undrer dig vist over at høre alt dette væsen om din adstadige mand; men således er det nu. Dog alt i rette orden.

Fra Hamburg gik vi da fredag eftermiddag med jernbanen (først over Elben). Den lange, lange Lüneburger-hede satte mig så ganske ind i vor kære, jyske hede, at jeg kunde tro, at jeg sad og kørte fra Brande til Sønderomme; og skønt det var 20 mil, varede det dog ikke længere end hin vej på heden i Jylland. Iblandt andet kan man blive så vant til jernbanen, at man synes, det går altfor langsomt; i det mindste sagde jeg til Kofoed: Det er skammeligt, så sent vi kører. Til Hannover by tog vi og lå dér den dag om natten. For at give dig et begreb om vort tysk, må jeg dog fortælle dig følgende: I Hannovers herskabelige „Hotel de Russie“ kom „der kellner“ ind og søgte om en paraply, som en anden herre havde glemt og savnet; han spurgte os, om vi ikke vidste, hvor den var, hvorpå Kofoed svarede: „Wollen Sie nachsehen“ (se igennem fingre), hvormed han tilkendegav, at han rigtignok havde knebet paraplyen, men bad om skånsel. I Hannover tog jeg et bad; derpå rejste vi lørdag morgen i rivende fart 40 mile til om aftenen kl. 9, da vi ankom til Driburg, alt på jernbanen, undtagen den sidste mil, og endda måtte vi i en by, Hamm, vente 4 timer på et nyt tog. På denne vej kom vi igennem henrivende egne, fulde af skønhed, som vi dog ikke kunde fordybe os i. Minden ligger malerisk. Snart var vi på hannoveransk grund, snart på Schaumburg-Lippes do., snart på hessencasselsk, til sidst på præjsisk, som begynder ved Minden. Dé mødte os strags den flakte, præjsiske ørn på soldaternes huer, og en officer affordrede os vort pas. Grænsen betegnedes med en grandios, gammelgotisk borgbygning, som var bygget over Weserfloden og kun var en kongelig port til det store, jernhårde præjsiske rige. Kort før begyndte Tyskernes bjerge: jeg så nogle høje, ikke nær så store som ved Vejle eller Himmelbjerget i Jylland, og da jeg spurgte min sidemand: „Wie heissen die hügel da?“ fik jeg det grosmægtige svar med lynende øjne: „Das sind die deutschen gebirge“. Imidlertid, én ting så jeg her ved disse bjerge, som jeg

ikke har set i Danmark; ti da jernbanen på flere steder gennemskærer disse høje, var jordens ribben komne til syne: lag på lag af granit eller andre mineralske substanser, lagte på hverandre som rått tilhugne kampesten i nogle af vore gamle kirker i Danmark. I Hamm spiste vi middagsmad og gik lidt ud af byen, for at se på egnen; men alt var dér fladt som på Lolland. Så rullede vi afsted igen, og alt som vi nærmede os Driburg, blev egnen skønnere og vildromantisk, som der stod i bogen. Det er det skønneste sted, vi endnu har set her i Tyskland. En bjergdal med den lille, yndige by midt i, omringet af temmelig høje og bratte, så kaldte bjerge, der dog heller ikke er højere end bakkerne ved Vejle, tæt bevokset med skov af alle slags træer, mest fyr og eg...

I morges var jeg hos dr. Weber; han var såre forekommende, og da han havde læst Steenbergs brev, sagde han: „Sie sind an der rechten ort gekommen“. Efterat have undersøgt min tilstand, sagde han: „Sie werden ihre gesundheit vollkommen wieder erlangen“. Da jeg derpå spørgende sagde: „Hoffen Sie das?“ udbrød han med en sikkerhed, som kun en Tysker kan lægge i sine ord: „Vollkommen!“ som om Vorherre her slet ingen stemme havde. — Nu skal jeg dog også fortælle dig noget om min tyskthed. Da jeg skulde skrive et tysk brev til „der brunnenartz“ (som er en anden end dr. Weber), for at få „eine badekarte“ til benyttelse af vandet, måtte vor vært, der postmeister, diktere mig brevet, at det kunde blive nogenlunde grammatikalsk. Jeg skulde nu til at skrive underskriften, og han dikterede mig ordet: „Hochachtungsvoll“; men da skrev jeg: „Vorachtungsvoll“, hvorpå der postmeister slog sig på låret og var nær revnet af latter. For resten er alle her så forunderligt forekommende og velvillige; de betragter os som „die Dänen“ med opmærksomhed og lader til at undre sig over, at vi er pene folk. Fra doktoren gik jeg i dag først i den katolske messe (de allerfleste er her katoliker) og blev opbygget derved. Kirken var prop-

fuld, sangen lød fuldstændig og skøn, og knælende gestalter i stolene og i kirkegangen frembød et smukt syn. Man kommunikerede, og kun brødet blev meddelt. Præsten forekom mig åndløs. Derpå gik jeg til det protestantiske bedehus for det ganske lille antal protestanter; vi hørte en udmærket godt udarbejdet prædiken af en præst, der var meget begavet; men jeg savnede dog noget, det var ikke Boisen. Salmerne gik særdeles godt, og menigheden tog levende del i gudstjenesten, ikke blot ved at synge, men også ved at svare præsten ved de forskellige lejligheder. Med præsten gjorde jeg bekendtskab udenfor badehuset; han indbød os til besøg hos sig; han havde med stor „freude“ hørt om vor ankomst. Hans frue mødte jeg i dag i skoven; hun indbød mig også venligt, men stødte min danskhed ved at sammenligne dansk med plattysk. Vi er ellers komne i en interessant tid. Den protestantiske menighed har fået sig bygget en ny kirke, og den skal indvies på onsdag; til den indbød præsten os, ligeledes til en synode af mange præster på torsdag. Vi har her akkorderet med der postmeister, som hedder Kothe (intet pent navn!) og giver lidt over 9 mrk. daglig, hvilket her er billigt. Vi spiser 5 à 6 retter dagligt o. s. v. . . .

Hver søndag er her bal hos vor vært, som i aften. . . . Jeg dansede naturligvis ikke, men havde i mellemtiden en lille samtale med en af musikanterne og spurgte ham, om han mente, at han „konnte sich in den himmel hineinspielen“, hvorpå han ganske melankolsk rystede på hovedet og svarede, at han dog håbede på „dem lieben, guten Gott“. Nu er musikken forstummet, og jeg vil nu også gå til ro. Jeg har det godt, men længes efter eder alle. Jeg hilser dit og Gustas og Dottes og Holgers billede hver morgen og aften i kærlighed, og ellers ofte om dagen. Hils alle!

Din tro

Vilhelm Birkedal.

Driburg, d. 12te juli 1854.

Min kære, dyrebare hustru, min lille Mille! —

. . . . I forgårs gjorde jeg en aftenvandring. Vejret var så underligt mildt og stille; aftenens mørke uden måneskin lå over bjerge og byen og markerne og skovene, men dog kunde det alt skimtes i den lyse sommer-nat. Jeg lagde mig på en forhøjning $1\frac{1}{2}$ fjerdingvej udenfor byen, og mine tanker gik mod Norden, og derpå bar jeg eder opad til Vorherre. Det var så underligt velsignet. Kirkeklokken slog i tårnet i det fjærne. Da jeg nu gik hjem igennem byens gader, så jeg kulørte lamper bevæge sig hid og did og en stor menneskemasse. Lamperne blev bårne af små drenge og piger, som stand-sede udenfor et hus og istemmede 3 dejlige sange (melo-dien til den ene var vor: „O, du min Immanuel!“). Det var klare, bløde barnestemmer. Det var en hilsen, der bragtes en biskop, som samme aften var kommen til byen, for dagen efter at meddele „das sakrament der firmung“: en „weihbischoff“, der med håndspålæggelse skulde meddele den Helligånd, navnlig til den nylig kon-firmerede katolske ungdom i menigheden (katolikerne har 7 sakramenter). Da de små havde sunget deres sange, trådte biskoppen frem og talte nogle hjærtelige ord, hvormed han takkede for den venlige hilsen. Det er et fortrin, katolikerne har for os, at de har påtrykt hele det offentlige liv udenfor husene deres tros præg. Man støder hvert øjeblik på store kors med den kors-fæstede på, Mariabilleder ude i naturen, med bedeskamler foran, og her træffer man ofte mænd og kvinder hen-sunkne i bøn. Så var jeg da igår tilstede i kirken ved hint „firmungs“-sakraments meddelelse. Menigheden var udmærket indekserceret: Præsten for alteret, der forrettede messen og hævdede hostien, mens hele menigheden sank på knæ langs hen ad gangene og i stolene, gjorde sine sager, syntes mig, åndløst, men folket i kirken vidste god besked, når de skulde falde ind med salmer og svar og „gloria“ og „amen“. Man sang af fuldt bryst. Imidlertid

knælede 3 à 4 andre præster ved knæfaldet foran alteret. Så trådte biskoppen frem i pompøs dragt, en gylden krumstav blev sat ved hans side, en uhyre bispehue med mange insignier blev sat på hans hoved og en hvid dragt hængt om ham: således satte han sig ned foran alteret, mens en ung præst, en Jesuit, som er hjælpepræst her, stod frem i kordøren og holdt en kort tale, der ikke udmærkede sig enten ved ånd eller hjærtelighed, hvori han talte om de 7 Helligåndsgaver, som nu skulde skænkes navnlig de unge. Derpå faldt han og alle på knæ, og han bad en bøn om disse gaver. Derpå rejste biskoppen sig, læste en bøn op under almindelig knælen, og nu strømmede gamle og unge hen til alteret, hvor håndspåleggelsen nu fandt sted. Biskoppen dyppede hver gang sine fingre i vievandskarret, som en anden præst gik omkring med ved hans side; derpå lagde han hånden på folkets hoveder og indgned med den ene finger panden, så slog han 2 gange korsets tegn over hvers ansigt og gav til sidst enhver et lille slag på den venstre kind med sin hånd. Nu trådte en tredje person til som syntes at indgnide hver person med bomuld, måske salvelsens olje: det så ud, som om han vaskede dem i ansigtet allesammen. Mens dette skete, stod og knælede afvekslende den unge præst på prædikestolen og oplæste af en bog forskellige bønner til den Helligånd. — Jeg blev ikke til enden. Det var mig altsammen for materielt og kompakt, syntes at gå så håndværksagtigt til; og den idelige bukken, nejen, knælen o. s. v., forladt af Ånden, tyngede på mig. Selv menighedssangen, så stærk og fuldtonende den end var, blev til sidst for tyk ligesom, for legemlig eller sådant noget.

Torsdag, 13de juli.

Igår blev den nye evangeliske kirke her i Driburg indviet, og i dag holdtes der synode af Westfalens præster. Generalsuperintendenten indviede kirken i en tale, som var temmelig simpel, med det tyske: erstens, zweitens,

drittens. Menighedens præst prædikede derpå, kristeligt og vistnok oprigtigt, men konvulsivisk, og så holdt en pastor Feldner fra Elberfeld en slutningstale; han var meget begavet, men også konvulsivisk. I dag prædikede en pastor Lorzing(?): meget begavet og tysk. Alle talerne drog svært til felts imod katolikerne; mig stødte det, ti de er dog vore brødre; og var det mig for tykt i den katolske kirke, blev det mig for tyndt i den evangeliske; ti man havde slet ingen sikkerhed; dåben og dåbspagten véd de slet ingen besked om, og de kunde behøve at gå lidt i skole hos katolikerne. Og så deres rasende deklamation og gestikuleren: ånden og legemet arbejder så meget hos dem, at hjertet, som elsker det stille, den stille ånds uforkrænkelige væsen, ikke kan komme med. Pastor Feldner talte så rasende i en bøn til Gud, som når en dansk bulderbasse for alvor er vred og truer sin uven med knyttet næve. I aften var her så stort gilde: alle de protestantiske præster var til stede; de sang en bordbønssalme, holdt taler og gjorde udfald imod katolikerne i deres skåler, med stor og ukærlig taktløshed, da der var fuldkommen så mange katoliker ved bordet som protestanter. Og så endtes det hele med en lystig kommers, så jeg mindedes Pauli ord til Galaterne: „I begyndte i Ånden og endte i kødet“. Til allersidst ret en grim, uanstændig brølen og hujen, hvori dog nok kun to præster tog del. Det hele efterlader sig næppe nogen god erindring her. og man har, synes det mig, beredet Jesuiterne en sejr. Vi har her været lidt oppe at disputere med de præjsiske præster; men vor faste, kirkelige anskuelse forstår de slet ikke, og vi, som hjemme i Danmark gælder for rasende Zeloter, vi er ikke langt fra her at gå for van tro præster. Underligt nok, jeg synes, at katolikerne er hæfligere og venligere end vor egen kirkes tilhængere. — Jeg har gjort yndige spasereture og har gode kræfter dertil. En gammel ridderborgs ruiner står oppe på det højeste bjerg her, skjult af skov; — derfra er den mageløseste udsigt ud over landet. For-

grunden: bøge- og egeskove nedad i en dyb afgrund; mellemgrunden: hele Driburg-dalen med den lille, røde by og kirke; baggrunden: bølgende, bløde, sig højnende sletter og bjerge henad Cassel til . . . .

Igår fik jeg dit velsignede brev; det bragte mig en frisk luftning fra Danmark, skønt også en vissen lugt fra den gamle kancellibygning formedelst gamle Ørsteds „næse“¹⁾ Dog, jeg lagde mig det ikke synderligt på hjærte. Guds nåde og fred og forbarmelse være over Danmark, dets folk og dets kirke, især over den lille Ryslinge kirke og menighed, mit hjærtes hjem her nede. Hils dem alle, alle, Frederik Larsen og hans Johanne ikke at forglemme. Hils Gusta, Dotte, Mi, Hotte, Gathe, Lulle, Dolle, Uffe, Nanna, hils Johanne, Maren, Ulrikka og Hans; hils også Line, som kommer sidst, fordi hun ikke brød sig om at sige farvel til mig . . . . Johanne er vel rejst, når dette brev kommer; derfor har jeg ikke hilst hende. Og nu farvel, du min ungdoms elskede! Nu spiller en dame på klaveret; jeg må ind og høre det; dog nu blev det atter stille. Ak, hvor jeg savner vore tasmørketimer med vore små sange! Vi taler lystigt om vor Schwejtzerrejse. Her er en gæst, som har været dér, er godt kendt med de skønneste ture og har lagt en rejseplan for os. Vor lyst dertil er bleven stærkt oplivet. Farvel, farvel i Jesu navn!

Vilhelm Birkedal.

Driburg, d. 16de juli 1854.

Min kære, dyrebare hustru!

. . . . Ro har jeg ikke meget af; ti lige ved siden af mig, med kun en væg og en dør imellem, er der bal i den store sal, og musikken hvirvler, og de dansendes fødder og sving ryster også mig på min sofa. Men desto mere tid får jeg; ti nu kan jeg gøre regning på, at jeg i 4 timer ikke kan begive mig til sengs. Så vil jeg da benytte tiden til at fortælle dig et og andet herfra . . . .

¹⁾ Se s. 131.

Du spørger om interessante mennesker. Sådanne har jeg i grunden ikke truffet, og sproget lægger mig jo også hindringer i vejen for at gøre bekendtskaber. Den interessanteste, tror jeg, er min læge, dr. Weber, der er katolik, men vist en meget begavet og videnskabelig mand. Da jeg første gang var hos ham, forundrede det mig, at han sagde, han havde megen interesse for den nordiske historie; jeg troede, det var en ytring for at gøre sig behagelig for en dansk. Imidlertid var det dog ikke så; han tilbød mig at låne mig danske digte af Øhlenschläger og Chr. Winther, og jeg erfarede, at han kendte en hel del af vore digtere, kunde nogenlunde forstå dansk læsning (og tale), og sidste gang, jeg var hos ham, læste han for mig en oversættelse, han havde gjort af en romance i Winthers 100 romancer: „Smeden på Helgoland“ af Schaldemose, og oversættelsen var god og poetisk. Det var da lidt for mig stakkels danske i et fremmed land. Jeg måtte læse et dansk digt for ham. „Das ist eine weiche sprache“, sagde han. „Ja“, sagde jeg, „Dänemark ist das weibliche element des Nordens“. Jeg fik lov af ham til at komme og høre hans kone spille fortepiano; ti jeg længes efter vore tusmørketimer med sang og klaver i Ryslinge. Dr. Weber sagde, at, kunde han følge sin lyst, ønskede han at bo i Norden. Foruden ham har jeg jo gjort bekendtskab med den evangeliske præst her på stedet; og i eftermiddags, før jeg fik dit brev, havde Kofoed og jeg en meget stærk disput med ham om det levende i kirken, om skriften og dåbspagten, den katolske og den protestantiske kirke. Det var ham altsammen aldeles fremmed, men, trods vort jammerlige tysk, bragte vi ham dog i knibe. Men det er bestemt en rigtig rar og troende mand, og, uagtet jeg ytrede mig misbilligende om hans prædiken og hans dåb (han døbte i dag et barn, uden at nogen dåbspagt blev oprettet), tog han dog imod det altsammen med stor godmodighed. Han lovede at besøge os i morgen. En fru Vines, en herrnhutisk missionærs kone fra Lon-

don, har jeg også sluttet et slags venskab med. Hun er født i Skotland og er vist en sød kone, der gerne taler med mig om kristendom. Hun har en datter på 17 år med, som er noget syg og bruger kure her. Foruden disse omgås jeg daglig med en mængde forskellige folk, men uden nogen nærmere fortrolighed. Nu vil jeg dog gå lidt ind og se på dansen . . . .

Ak, hvordan er det i dag gået i Ryslinge, i den lille, dejlige kirke, hvor Vorherre så ofte har besøgt også sin fattige tjener, Vilhelm Birkedal! O, stod jeg dér igen, stærk på sjæl og legeme og kunde forkynde det livsens ord! Imidlertid går jeg og drikker vand, går fra og til kilden; men så sætter jeg mig også ved Siloams kilde, som går sagteligt, folder mine hænder og lader dens vande, barne-dåbens vande, gå over mit hjerte og min sjæl, den store lægedomskilde: da finder jeg Jesus, min kære Jesus; Han vælter som Jakob syndestenen bort fra brønden, for at give sin Rakel at drikke.

Igår var jeg en yndig tur: en lang, bred og stor og høj høstvogn, dobbelt så stor som de danske høstvogne, blev forspændt med 4 heste; 2 brædder blev lagte på langs henad begge siderne; der sad, tror jeg, henved 20 mennesker, damer og herrer, i bunterad, i al deres stads; kusen sad på den ene hest og smældede med pidsken. Det gik i zigzag opad bjergene $1\frac{1}{2}$ mil; så måtte vognen holde, og vi måtte gå den sidste fjerdingvej; da kom vi på ryggen af „die gebirge“, en høj, skaldet lyngtop; nedad bjerget skrånede de yndigste skove, hvorfra man så langt, til Cassel, 7 mil borte; her så vi også den større bjergkæde, der som en ring igen indeslutter den mindre bjergryg, der omgiver Driburg-dalen. Men det interessanteste: her stod vi på det sted, den så kaldte Teutoburgerskov, hvor de romerske, jernhårde legioner først måtte bide i græsset for Tyskernes sværd, hvor Hermann vandt det store slag over den romerske felt-herre, Varrus, der styrtede sig i sit sværd for ej at overleve sit nederlag, og den romerske kejser løb panden

imod væggen, ved efterretningen om det tabte slag og som rasende udbrød: „Varrus, Varrus! giv mig mine legioner igen!“ Det var en mageløs stor og høj valdplads for de to store hæres sammentønnen, udstrakte bjergrygge med dybe kløfter, afbrudte af skov. Nærvæd vises Hermannsbjerget. Her, kan du tro, var Tyskerne rigtig stolte. — I dag ved middagsbordet var vi ellers nær komne i hårene med Tyskerne: en yndig, blød budding kom til omgang, og min vis à vis ved bordet skulde først angribe den og med skeen tage sig et stykke, men var lidt forlegen dermed. Da sagde jeg: „Das ist ja wie die erstürmung der Düppeler schanzen“; så blev han for alvor vred og sagde med et snigmorderblik: „Sie können doch in Dänemark nicht fertig in der wissenschaft werden ohne die deutschen“, hvorpå jeg svarede: „Ja, in der luft können wir sehr vieles von den deutschen lernen“, og Kofoed sagde ligefrem: „Sie müssen sich schämen“. Det var godt og vel, at det ikke kom til håndgribelighed. Siden har dog i eftermiddag samme gode, tyske fyr været meget skikkelig og venlig imod os igen.

Nu tror jeg, at dansen for denne gang er forbi, og jeg længes også efter ro. Godnat, tusind godnat i Jesu navn, du kostbare præstegård med alle de elskede sjæle, hustru og børn! Godnat til hele Ryslinge sogn, Guds fred i Jesus Kristus være over hver gård og hver hytte dér!

Mandag d. 17de juli. Morgen.

.... Du kære hustru! Du véd nok, at, hver gang et blad fra dig kommer, da bliver det en festdag for mig stakkel i det fremmede land. Derfor skriv, så tit du føler dig dreven dertil, men kun da, du skal ikke tvinges; du véd, jeg er en frihedsmand. Stakkels Johanne, som nu er en énlige fugl! Hils hende fra mig og tak hende kærligst for hendes lille brev; hun skriver, at hun har ej en plet, hvorpå hun kan stå; lad hende huske på sangen: „Kom, min due“, — „i klippens rif er ro og rum!“ ...

Det ganske sogn må du hilse; lad det lyse til kirkestævne, eller lad Fritz bringe dem alle min hilsen i Kristus Jesus Vorherre, når han prædiker. Frederik Larsen og hans Johanne, sadelmageren, Abelones, Lars Rasmussens, Hans Sørensens og Hans Larsen, også Petersen o. s. v. må du ikke forglemme. Jeg kan jo ikke huske dem alle. Hils Knudsens, især min kære Marie K., og alle de andre brødre og præster, du ser. Ak, gid den tid var kommen, da jeg kunde synge:

„Så rejser jeg til mit fædreland,
 dér ligger ej dag i dvale,
 dér stander en præstegård så grand
 med gammen i lave sale;
 så glædeligt dér i livets stund
 med venner i fred vi tale.“

Her går to nonner omkring imellem os andre som badegæster i deres underlig sorte dragt med stive, hvide lin om hals og på hovedet, den ene ældre, den anden ganske ung. De går alene med hinanden, tavse og alvorlige, og ikke et smil ses hos dem. Den yngre skeler dog lidt til siden, når man går hende forbi. Der er noget nedtrykkende deri, når man tænker på, hvor megen livsfylde, hvor mange livsblomster her er knuste; men der er også noget storartet (sic!) deri. Disse svage nonner, kvinder, er fra et kloster, hvori den fornemste gerning er at optage og pleje syge, og i smitsomme sygdomme: i koleratider bliver de sendte omkring over hele Tyskland for at sidde ved de befængtes leje og række dem lægemidler, våge o. s. v., og de går uvægerligt, hvorhen biskoppen sender dem, går i døden uden at knurre. Sådant kender vi ikke til i vor protestantiske kirke. . . . Jeg har det ret godt, og min doktor bliver ved at sige, at jeg fuldkommen vil få min helbred igen: „Sie werden hievon reisen beinahe hergestellt; und drei wochen nachher werden Sie sich kaum erinnern, dasz Sie krank gewesen seydt“. Så lyder hans bud: gid Vorherre vilde sige det samme, så er jeg vel hjulpen.

Bed nu for mig, og lad Abelone og alle de andre blive ved at stå på „vawt“ for mig, så kan Vorherre dog ikke sige nej. Og nu, Guds velsignelse være over dig, søde Mille, og vort ganske hus!

Din

Vilhelm Birkedal.

Driburg, d. 20de juli 1854.

Min kære, søde lille Mille!

..... Kl. er 8¹/₄ om morgenen; jeg er nylig kommen hjem fra kilden, har drukket min kaffe og spist et såre stort franskbrød med dejligt smør til (hils jfr. Hvalsøe, at smørret her er ligeså godt som i Ryslinge; kun har det den mangel, at det ikke er dansk). Så gik jeg herop på mit kammer, satte mig i min sofa; lige for mig et stort fag vinduer, helt oplukkede, havens grønne træer nikker ind til mig, og insekternes summen når mit øre, og i baggrunden de blålige bjerge. Således er situationen.... Da jeg kom hjem læste jeg lidt i mit lille ny testamente, som Emmy Fog har foræret mig (skriv hende til og sig, at jeg elsker hende og alle derovre), og så gik jeg fra Pauli breve til selv at skrive et brev. Nu venter du da vist, min egen, kære hustru, efter al denne indledning en ret indholdsrig og åndrig skrivelse fra mig, der kunde svare lidt til al den rigdom og fylde, jeg har ladet dig skimte igennem mit åbne vindue: blomsterduft, grønne træer, bjerge, fuglesang o. s. v. Men jeg er af alt ikke oplagt til noget mindre end at være åndrig i denne tid. Livet her et ensformigt ett og det samme, den ene dag som den anden; luften er hed og trykkende, „langeweile“ læses på alle ansigter her, og tiden skal kun slås ihjel, ikke for at det evige liv kan flyve ud af larven, men for at en ny tid kan komme, der atter er dødens barn. Ja, som jeg gør med rejer: jeg lader det bedste ligge i skallen og spiser det ringeste, således gør man her med tiden: det evige livs kræfter, som dog er i tiden, lader man ligge, men man

fortærer det grove, og dog så tomme. Hertil kommer, at vandet har haft en saadan søvnbringende virkning på mig, at jeg næppe kan holde øjnene oppe; og selv når jeg kæmper derimod og taler eller spaserer, meget ofte går jeg dog hen i drømme med tågetanker og tågefølelser.... Jeg har dog haft den fornøjelse at kunne give et lidet vidnesbyrd for Tyske om Danmarks sødhed og ynde. For to dage siden sad jeg inde i mit kammer i mørket; thi kl. var alt 9; og jeg lå naturligvis i mine gamle, danske minder fra Ryslinge; da kom Kofoed ind fra selskabet i salen og hilste mig fra dem med den bøn, om jeg vilde synge for dem af danske toner. Jeg var lidt forlegen, men oppede mig dog og gik ind. Så sang jeg: „På Lejre græsser nu får på vold“, „Guds menighed, syng for vor skaber i løn“ og „Dybt i havet, som med stærke bølger“. De gamle kæmpevisetoner vakte stormende bifald: „So etwas haben wir hier in: Deutschland gar nicht“, „Das ist etwas ganz eigenthümliches“ o. s. v. Og jeg sad lidt stolt over, at det lille Danmarks yndighed uvilkårligt maatte fremlokke beundring hos og rive hen det store Tysklands børn. Her har de aldrig set havet, og Kofoed og jeg siger til dem: „Har De ikke set havet, så har de slet intet set.“ I det hele er vi lidt næsvisse her mod Tyskerne....

Din

Vilhelm Birkedal.

Driburg, den 23de juli 1854.

Kære, velsignede Mille!

Det er tidlig morgen, klokkerne i den katolske kirke ringe sammen til højmesse, og om en halv time skal også jeg gå i den engelske kirke, for at opbygge mig lidt paa tysk. Gud være lovet, Vorherre taler dog endnu ved sin gode Åand dansk til mig; ti Han gentager endnu bestandigt det store pinseunder, for at „gudfrygtige folk af alle tungemål“ kan høre Hans store gerninger forkyndte på deres eget tungemål. Lad præsten kun

prædike tysk, Vorherre forstår alle sprog, også det lille foragtede, danske sprog: deri vil Han nok tale til mig, når jeg idag kun kommer med et ydmygt troende og nådehungrende hjærte. Og jeg trænger jo så hårdt til Hans nåde, både til sjæl og legeme. Nu i denne time lakker det også ad den time, da folkeskaren i Ryslinge bevæger sig opad kirkestien til den lille, røde kirke for at „holde hellig“. Gid jeg var dér, om end ikke for at tale, så dog for at høre, og for at se alle de kære, kære ansigter med hungeren og tørsten i deres øje . . . .

Nu har jeg været i kirke. Præsten her, pastor Brachmann, er på rejse, og en ven af ham prædiker i hans sted. Det er en ung mand, men det er den bedste prædiken, jeg endnu har hørt i Tyskland. Han havde ikke dette hændervridende og konvulsiviske som de andre; han prædikede sandt og alvorligt om synd og nåde, og jeg havde en god opbyggelse i dag i kirken ved prædiken. Gud være lovet . . . .

Igår eftermiddags sad jeg også her i min sofa på første sal; så hørte jeg Kofoed nedenunder vinduerne i haven føre en ivrig disput med nogle damer. Jeg lyttede lidt: det var om kristendommen. 3 meget smukke og uhyre rige Jødinder, alle 3 unge, om hvem onde tunger siger, at de længes efter at giftes og derfor ligger her ved badet, for, borte fra faderen, måske bedre end under hans øjne at gøre et valg efter deres hoved og hjærte — de var komne i lag med vor gode Kofoed. De sagde, at de gerne i Cassel — ti dér bor de — gik i kristne kirker; den ene vilde nok tro på Kristus, men de andre vilde ikke. Kofoed fægtede så godt, han kunde; men enden paa legen blev, at den ene af de smukke med beundringsværdig sikkerhed sagde: „Wir können moralische gefühle haben, und das ist genug“. Om Vorherres mening blev der naturligvis ikke spurgt, det er nu en gang „genug“ med „die moralischen gefühle“. Ak, ak, ak!!! For resten tænker jeg, at Kofoed ved den lejlighed tabte hos vedkommende alt, hvad han hidtil havde

vundet, da man så, at han var en sådan jammerlig karl, der spurgte om Vorherres vilje i salighedens sag. Jeg havde ogsaa en åndelig samtale igår, men med nogle andre damer, frøken Lindemann og fru Schaer, hvor jeg dog kom til at prædike lidt i al jævnhed og enfoldighed om det evige liv i Vorherre; og disse damer, syntes mig, lyttede dog med hjærtets øre til det fattige vidnesbyrd, dobbelt fattigt, fordi det var på tysk, og på tysk er det al tid, som om ordets strøm eller bæk må løbe over så mange flintestene, der skærer og deler strømmen og gør, at den flyder ikke jævnt og frit.... Med min doktor Weber. bliver jeg mere og mere fortrolig; det er en interessant og poetisk mand, katolik, men vist ikke meget ortodoks, der er zerrissen over Tysklands „schmack“ og „schande“. Hans kone spillede for mig på fortepiano, men var, hvad jeg ikke havde troet om de tyske damer, meget „befangen“ og undselig, omtrent som du, så hun et par gange gik fra det, fordi hun skulde lade sig høre for en fremmed. Hun blev mig derved kærere. Doktoren bliver ved at tale meget sikkert om min helbredelse; om min trykken i siden og pressen over underliv og bryst sagde han sidste gang: „Sie soll fort“, og jeg svarede: „Ja, verschaffen Sie mir nur pressfreiheit!“ hvorpaa han lo og lovede mig det med bestemthed. Jeg har det ogsaa i de sidste dage bedre. Jeg slår hver dag kors over vandet, hvor jeg bader mig, og beder så korsets Herre at lægge sin kraft deri til sundhed og kraft for mig arme menneske....

Så fik jeg da i eftermiddag brev fra dig og mit kære, kære Ryslinge. Gud ske lov, at alt står vel til dér!.... Hvad der gjorde mig så ondt, var efterretningen om fru Grundtvigs død. Den stakkels gamle mand, som nu anden gang er bleven enkemand, og nu skal gå ensom, indtil ogsaa han bøjer sit hoved. Vorherre må vel forstå det, og én tanke kan jeg ikke bortjage, at det var ikke med Guds gode vilje, at han i den alder tog til ægte, og at nu den trofaste Herre, som

elsker den kære, gamle Grundtvig, derfor så tidligt tog hustruen bort fra ham, for at det evige livs milde aftenstråle, uhindret af en jordisk kærligheds om end nok så skønne sky, skulde skinne med al sin renhed ned over gudsmændens hjærte og ånd i hans sidste dage og måske fremlokke en afskedsvelsignelse fra hans sjæl og mund over den danske kirke, inden han lukker sine øjne, en velsignelse, som måske ikke således kunde komme, så længe hans sind og sans var bundet til den elskede kvinde, der tog så meget af hans kærlighed i beslag. Men det er et tungt slag for den gamle profet. Men det kan også være, at derved hans sidste timer vil blive omfremdede af barnekærligheden i stedet for hustrukærligheden; ti det var jo dog hende, der uskyldig havde oprejst muren mellem faderens og børnenes hjærter. Den lille, stakkels, nyfødte søn, som her aldrig skal se og høre sin højhjærtede moder og muligvis heller ikke vil komme til at kende sin fader; ti det er kun altfor rimeligt, at den kære, ømhjærtede gamle, ikke længe vil overleve dette slag.

Du spørger, hvad der bliver af vor Rhinrejse. Ja, vi har jo ikke opgivet den og taler hver dag om turen til Schwejts og derfra op ad Rhinen tilbage. Jeg har udregnet, at jeg muligvis, efter at have brugt kuren, vil have omtrent 100 rdl. til overs, og for den sum er det nok muligt at gøre en 8—14 dages rejse derfra og tilbage igen.... Vi ville så, på rejsen hjemad, besøge og bese de berømte mesterværker: de mageløse domkirker i Freiburg, Speyer og Kølln, hvis mage ikke findes, og som i den katolske kultus ret skal træde imponerende frem. Dog, det kommer nu altsammen an på, hvad tiden vil bringe, og jeg stiller dette som alt i Vorherres hånd....

Jeg skal se, om jeg kan få skrevet en skrivelse sammen til damerne på Palsgård og Boller¹⁾, men de

¹⁾ Se s. 138—39.

må dog virkeligt have lidt tålmodighed med mig arme mand, som så længe har lidt af den slemme sygdom og nu bor i et fremmed land, bruger en rædsom kedelig kur på et sted, hvor heden vist er græsseligere end noget andet sted på jorden; ti her rører sig ikke en vind og luftning, og dalen, omringet af sine bjerge som vægge, er som et drivhus, hvor Vorherre hver dag lægger frygteligt meget i kakkellovnen, så vi går og gisper som drømmende: klare tanker og friske følelser er ikke at tænke på; og hvad solen ikke gør, det gør vandet, som er såre hidsende . . . .

Hils den kære Line (Fischer) og tak hende så mange gange for hendes rare, kærlige brev . . . . Hun længes efter min prædiken, Gud bedre det! — ja, jeg længes også selv efter at prædike i min lille, velsignede Ryslinge kirke. Hun er glad over at have sporet, at min Tyskervrede er i begreb med at vige. Ja, det er jo godt, at man lærer at aflægge vrede og at elske lidt mere, det kan godt gøres behov. Jeg har jo heller aldrig villet nægte, at der er skikkelige Tyskere til, på deres egen jordbund, hvor de har ret; kun dette, at vi danske på vor grund må være fri for dem; ti i Danmark har de uret.

Så kysser jeg dig da i tankerne, min søde Mille, tilligemed de velsignede børn. Vær glad, vær trofast og elsk al tid

Din gamle fattermand
Vilhelm Birkedal.

Driburg, d. 26de Juli 1894.

Min elskede og elskelige Mille!

I eftermiddags fik jeg dit kære brev, hvori jeg ogsaa fandt lille Holgers barnlige linjer med Gustas ord og desuden det rare brev fra den kære Krarup. I skal alle have tak, I elskelige folk i Ryslinge præstegård! for hvert venligt og dyrebart ord, I sender den vidtberejste fattermand. Hvor det forfrisker at føle en luftning fra det

velsignede Danmark og fra det mest velsignede sted i Danmark, som dog Ryslinge er; de andre må så sige, hvad de vil, jeg siger trøstigt:

„De må nu være færdig
at tro, hvad de vil,
men så inderlig elskværdig
som det er intet til.“

Da jeg havde læst dit brev to gange og de andres én gang, bankede det på døren, og den venlige pastor Brachmann kom ind og indbød os til en spaseretur med sig og dr. Weber ud „nach den knochen“, et skønt sted hinsides bjergene, som har sit navn deraf, at man dér er på jordens „knochen“, og dens ribben, de store stene, skyder frem, uden at være bedækkede af „fleisch“ eller muldjord. Der er meget skønt. Men jeg så dog ikke meget efter naturen, ti vi talte meget livligt om Ånden, om protestantisme og katolicisme, om danske og tyske digtere; og dermed gik tiden meget morsomt og fornøjeligt, så artige og forekommende Tyskerne er; det synes os næsten, som om de holder mere af os end af deres egne; i det mindste vil de gerne i lag med os; jeg tænker, det er, fordi det i det hele er dem en „interessante erscheinung“ at se to „dänische barbaren“, det morer dem at høre os brække på det tyske sprog, hvilket giver anledning til megen latter og spøg; og dernæst også, fordi vi er friere, muntrere og naturligvis meget vittigere end de selv, og virkeligt, når vi vil, kan bringe selskabet i ånde....

Jeg skal hilse dig fra pastor Brachmann og takke dig for din indbydelse; han havde stor lyst dertil, men han tvivler på, at han kan komme. Han venter også i denne tid på sin kaldelse til et stort kald, hvor han vil få hænderne fulde af arbejde.

.... Blot jeg kunde komme nogenlunde frisk hjem, så vilde jeg takke den kære Gud, — og det vil

jeg da se at gøre alligevel. Kun at min sjæl bliver frælst, kun at mit arme hjærte får bugt med sin arrige fjende. Derfor har jo Vorherre også pålagt mig korset. Han kan vist ikke tage det bort, før hensigten er nået. Hans navn være priset i Jesu navn! — Jeg længes efter at prædike, kære Mille! men hvor underligt er det ikke, Vorherre sender dog bestandigt, hvor man er, en sjæl i møde, hvem man kan forkynde et lille frælsens ord. Således kom forleden en rar, middelaldrende kone, en frau v. Berner, der er kurgæst her, hen til mig med et par milde øjne. Hun var også fremmed her, men hun var hjemme i Guds rige, og hun sagde mig, at hun følte sig så fremmed her, hvor slet intet Guds ord hørtes den hele dag. Så havde hun hørt, at jeg var præst, og hendes hjærte vilde så til mig, for måske at hente lidt trøst. Hun bar på sygdommens og måske på flere kors; ti hun så meget lidende ud. Med hende har jeg talt lidt, så godt jeg kunde, og især i dag fik jeg sagt hende et ord, som jeg så og fornam, sank dybt i hendes arme hjærte. Det var det ord, jeg en gang også sagde i Ryslinge kirke om forældrene, der ofte favner deres børn så fast i kærlighed, at de små græder, således gør Gud også ved sine børn, og det er korset. Da fyldtes hendes tungsindige øjne med tårer, men hun blev glad derved. Så fik jeg da prædiket lidt: et tysk hjærte sendte Gud mig i møde, paa tysk måtte jeg prædike — var det ikke underligt? . . . .

Det er allerede silde, og jeg må denne gang lade dig få et lille brev. Men jeg vilde nødigt, at du for-gæves paa søndag aften skulde vende posttasken og faa en lang næse; du har dog næse nok i forvejen, en længere vilde ikke klæde dig . . . . kys paa søndag Holger — dog, det er jo for sildigt — så sig ham da, naar du får dette brev, at fader tænkte på ham den 28de juli og bad Vorherre gøre ham til en from og sød dreng. Kys alle de kære børn fra mig! Hils Line, pigerne og Hans,

Frederik Larsens og alle de andre. Jeg tænker hver dag på dem.

Din gamle
Vilhelm Birkedal.

Driburg, d. 2den avgust 1854.

Min kære Mille, min trofaste hustru!

I dag venter jeg da ganske bestemt brev fra dig og det velsignede hjem, og i forudfølelsen deraf vil jeg sætte mig til at tale lidt med dig om alt, hvad der nu vil falde mig på hjertet og i pennen. Jeg har gjort min sædvanlige morgentur, der med alt tager 1½ time, og betragtet den underlig skønne egne her omkring. Især om morgenen tager alt sig så yndigt ud, aldrig den ene dag som den anden. Tågen giver de forskellige partier så sære, afvekslende skikkelser. Medens det ene bjerg ligger fuldkomment klart og i sine skarpe omrids, har det andet bjerg- og skovparti ladet tågesløret falde ned over sine yndigheder, eller har ligesom trukket gardinerne for, jeg kan tænke, for at gøre sit morgentoilette uforstyrret af fremmede og nysgerrige blikke. Eller også er bjergskønhedens tilstand som den unge pige i hendes morgen-slummer; hun skjuler sig under tågedyner, men drømmer lette drømme og ligger ikke rolig, vender sig snart på den ene, snart på den anden side; så kommer en arm, så en pusselanke til syne — således veksler skikkelserne, når en solstraale falder paa ett punkt, mens det næste er indhyllet i blå, dæmrende skygger. Du ser, kære Mille, 'at jeg endnu kan være poetisk. Jeg har endogsaa stundum skuet mit eget billede i egnen her. Det er en skøn og henrivende plet med de forskelligste udtryk: by og kirke, høje og lave bygninger, bjerge og dale, skov og mark o. s. v. o. s. v. — men uagtet alt dette, så er det ofte her, især om morgenen, som om intet af det alt var til stede: det er skjult og indhyllet i tåger, det er, som om det altsammen flyder sammen i et kaos som i skabningens begyndelse, som om det forskellige endnu ikke

havde klaret sig til at bestå hvert for sig i sin bestemte ejendommelighed. Således er det jo gaaet mig i de halvottende sygdoms år. Ja, du véd det jo nok, der var en såre stor rigdom og fylde af det forskelligste hos mig (vi vil jo i det mindste gerne indbilde os det): der var troens kirke og kærlighedens by dér omkring, der var åndens høje tårn og hjærtets dybe kælder, der var kraftens bjerg og følelsernes dal, fantasiens skov og klogskabens mark (o, hvilken rigdom!), men så kom sygdommens tåge, og det flød altsammen sammen, de skarpe omrids forsvandt, det skjulte sig for mig og vel for andre med — legemligt og åndeligt blev jeg indhyllet i skyer og skygger; og således gik jeg eller stod jeg som en tæt tilsløret egn, der hverken kunde glæde sig selv eller andre. Ti, kære Mille! spøg til side — jeg har dybt fornummet det i de lange, trange år, at jeg var kun til liden glæde og opmuntring for hustru og børn, hvem jeg dog undte det så såre godt, har tit syntes at spore, at når jeg trådte ind i eders kære kres, da kom tågen med, og de muntre røster forstummede; ti jeg kom som en skøn egn, der nu var bleven fugtig, kold og fattig. — Men endnu er der jo dog måske en lille tid og stund tilbage: det er jo dog muligt, at den kære Gud og Fader vil være så nådig at lade tågerne synke og solen skinne på mit ganske væsen, så det, Han gav mig, kan træde frem og forlyste de kære, som stirrer derpå. Gid det da ogsaa måtte kendes, når den tid kommer, at Vorherre har under det tykke vejr i det skjulte, stille, dyrket mangel øde og styg plet her inde hos mig, og igennem de våde tåger vadsket skoven og bladene og alt rent hos mig fra syndens og verdens støv og grimhed. Ak, jeg vilde dog så gerne være ret et godt, lille Guds barn i Jesus Kristus Vorherre. I de sidste dage synes jeg dog, at det bliver lidt bedre med mig: de dunkle skygger synker dog noget, og jeg véd mere af mig selv at sige.

Af de tyske blade, som kun meget sparsomt og

ufuldstændigt omtaler danske forhold, har jeg hørt, at vort elskelige ministerium endelig har sat kronen på sin forræderiske og troløse færd mod Danmark, ved, uden at spørge rigsdagen og uden at ændse dens nej, at give en latterlig og ussel helstats-forfatning¹⁾. Det har fyldt mig med sorg her i det fremmede land! En lille, dansk glæde har jeg da også haft. Min kære, tyske doktor Weber har jeg mere og mere begejstret for den danske digtekunst, og han oversætter rask væk flere og flere danske digte og romancer, f. eks. Baggers: „Den engelske kaptejn“, Poul Møllers: „St. Laurentius“; jeg har bedet ham om at gøre det samme med Øhlenschlägers: „De to kirketårne“, Baggers: „Bortrejse og hjemkomst“, Winters: „Henrik og Else“ og flere, og han har lovet det. Når jeg synger for ham de gamle kæmpevisemelodier, bliver han rent henreven af beundring og får næsten tårer i øjnene. Det er en underlig mand; det synes, som om han holder mere af Norden end af sit tyske fædreland, som han spotter over, og hvori han er meget utilfreds. Jeg sagde ham, at vi trængte til en dygtig læge i Ringe og spurgte, om han ikke kunde få lyst til dér at bo og bygge, og han svarede ganske alvorligt, at det ikke var så såre fjærnt fra hans tanker at forlade Tyskland og at drage til Danmark. Han er en meget åndrig og poetisk mand; hans oversættelser er såre vellykkede. Han kan aldrig få mig tidt nok op til sig; så sidder vi og drikker kaffe og ryger cigarer, og han er uudtømmelig i tale om digtekunst og literatur; jeg må læse dansk for ham, og så læser han dansk for mig for at spørge, om han udtaler det danske rigtigt, forhører sig om vanskelige danske ord og talemåder. I eftermiddag har han bedet mig komme, at vi kan gøre en lang spaseretur sammen. — Med hans tro står det kun svagt til: han er vist en fuldstændig tvivler, og når jeg fører talen hen herpå og spørger ham, om han dog ikke vil

---

¹⁾ Forordningen af 26de juli 1854.

forlade papismen og gå over til vor kirke, så vil han ikke gerne fortsætte en sådan samtale.

.... Efter at fru v. Berner er afrejst, har jeg atter truffet på en troende kvindesjæl her, en fräulein Walter, som kom hen til mig og indledede bekendtskabet, da hun havde hørt, at jeg holdt også lidt af Vorherre. Man træffer dog alle steder mennesker, der hører til dette forunderlige folk, hvis fædreland er i himlen. — Her går nu 3 „barmhjertige søstre“ omkring; stundum kommer til dem, for at besøge og rimeligvis opmuntre dem, en Jesuit, der går i pavens uniform, en sort, formelig mundering, med stiv krave og en rad knapper nedad, opslag o. s. v., frakken når ham til anklerne, og han går med store ungarske støvler med bukserne i, således som vi drillede den kære Hassenfeldt med dem i gamle dage. De bliver rigtigt dresserede i deres skoler fra ungdommen, disse Jesuiter. Således fortalte pastor Brachmann, at de her vænnes til fuldkommen lydighed, uden at spørge: hvorfor? bliver beordrede til at gå op og ned ad en snorlige gang i hele timer, de bliver indelukkede i et ganske mørkt kammer, hvor de i så og så mange timer skal tænke over et dem opgivet spørgsmaal f. eks.: „Hvilke følelser rørte sig i Kristi sjæl, da han paa korset udrød: Min Gud, min Gud! hvorfor har du forladt mig?“ og så derefter skal de i alles påhør og nærværelse offentligt holde en bøn om de ord og de tanker. Hvor maa dog dette kvæle al menneskelighed og al fri og frejdig ånds- og hjærteudvikling! Men sådanne folk behøver paven, der ikke er udviklede, men kun dresserede, der ikke spørger, men kun lyder, for at binde folkene i mørkets og trældommens lænker. Om en sådan Jesuits prædiken har jeg hørt følgende, som skal være bogstaveligt sandt: I Neapel vilde kongen indføre lanterne-belysning i gaderne; men folket vilde ikke og rev om natten lygterne ned. Så gik han til en Jesuitpræst, som havde stor magt over folket, og bad ham hjælpe sig i dette stykke. Præsten lovede at gøre, hvad han kunde. Så

satte han en nat udenfor sin port et billede af den hellige Josef med en lanterne foran. Folket så det og undrede sig de første aftener; men da stedse flere lygter bleve ophængte med Josef bagved, så anede de svig og stenede lygterne ned. Nu anmeldte præsten, at han vilde prædike den næste søndag om et stort og vidunderligt syn, han havde haft. Folket strømmede sammen i store skarer til kirke. Præsten sagde: I véd, at jeg for kort siden maatte ledsage Antonio, den berygtede bandit og ugudelige morder, til galgen. Forleden sad jeg i mine stille betragtninger, da bankede det på døren, og ind trådte Antonio og sagde til mig: „Jeg kom dog ind i himmerig“. Da jeg forundret spurgte ham: „hvorledes?“ fortalte han mig følgende: „Jeg kom til helvede, og djævelen kiggede ud og spurgte, hvem jeg var. Antonio, svarede jeg. Ja, sagde djævelen, du hører mig jo med rette til; men du har al tid været en god ven og beundrer af den hellige Josef, og jeg vil ikke lægge mig ud med ham, så jeg fritager dig for at komme til mig i helvede. Så gik jeg til himmeriges dør. Der sad den hellige Petrus og spurgte mig om, hvem jeg var. Antonio, svarede jeg. Hvorledes? udbrød Petrus, du den største bandit og morder, — gå væk, her er ingen plads for dig! I det samme kom den hellige Josef forbi og spurgte, hvad der var på færde. Da han hørte det, forestillede han st. Peter, at jeg stedse havde æret ham (Josef), og at han måtte på det bestemteste forlange, at hans beundrer kom ind i himlen. Der udspandt sig nu et skændsmål mellem Peter og Josef, som endte med, at Josef „entrüstet“, gik til Gud Fader og klagede over Peter. Gud Fader blev meget vred på Josef over, at han kunde forlange en så urimelig ting; og da de længe havde givet knubbete ord, sagde Josef: Ja, når Antonio ikke må komme i himmerig, så er min ære skændet, og så vil jeg heller ikke være her. — Ja, så gå du kun! sagde Gud Fader. Josef går nu til sin kone, jfr. Maria, og fortæller hende det passerede, og at han nu forlader himmerig. Så går jeg

med, siger Maria. Hvorpaa hun begiver sig til den Herre Kristus, hendes søn, og underretter ham om, hvad der er sket, og at hun og Josef vil forsøge deres lykke udenfor Guds rige. Så går jeg med, siger Jesus, uden min moder vil jeg ikke blive her. Da alle de hellige og salige hører dette, bliver der et frygteligt spektakel i himmerig, de vil ikke blive tilbage, når Kristus og Maria går bort. Store skarer følger efter dem og bølger henimod udgangsdøren. Nu blev den Helligånd opmærksom og nærmer sig Gud Fader og fortæller ham, at Maria, ja selv hans søn Jesus var på bortrejsn. — „Ja, det er meget slemt“, siger Gud Fader, „men min ære kræver, at jeg bliver fast ved min beslutning, ikke at tage en sådan durkdreven kæltring ind i himmerig. Så lad dem da gå, hvor nødigt jeg end savner dem her.“ „Ja, men“, siger den Helligånd, „de hellige går med“. „Åh, lad dem gå! der bliver nok nogle tilbage“. „Ja“, siger den Helligånd, „de hellige patriarker vil nok blive“. „Ingen andre“, udbryder Gud Fader. Den Helligånd trækker på skuldrene og svarer, at han ikke tror, der bliver andre tilbage. Nu blev Gud Fader dog forlegen, og til sidst siger han: „Nej, det bliver dog altfor kedsommeligt ikke at have andet selskab end de gamle, hellige patriarker; så får jeg da at føje Josef og tage Antonio her ind!“ — Og nu, sagde Jesuiterpræsten, en sådan mand, som den hellige Josef, der kunde aftrødse Gud Fader hint, ham har I fornærmet og stenet hans billede og lygterne foran ham. Kunde han skaffe Antonio, den store kæltring, ind i himmerig, fordi denne Antonio havde vist ham ære, tror I da ikke, at han kan få jer allesammen udelukkede derfra, I, som har stenet ham. Gå hen, og hver af eder hænge hans billede foran eders port og tænde et lys foran det til at brænde hele natten, så vil han atter være eder nådig. — Som sagt, så gjort, og kongen fik gadebelysning. — Her har du en lille prøve på, hvorledes Jesuiterne tiltaler og prædiker for folket. Så sort går det da ikke til i Ryslinge kirke.

Nu har jeg faaet dit brev og takker dig ret inderligt derfor . . . . Jeg har læst det to gange; det bringer alle hjemmets toner til at klinge i mit fattige hjærte. Da jeg havde læst dit brev, gik jeg hen til dr. Weber. Først talte vi, som sædvanligt, om tysk og dansk, og han læste mig noget for af sine produktioner, som var såre skønt og åndrigt. Jeg holder af manden, og han af mig (i dag sagde han: „Jeg véd ikke, hvad jeg skal gøre for at holde det ud, når De rejser.“) Så tænkte jeg: Jeg må dog vidne lidt for ham og tilbyde ham det store evangelium. Og jeg tog mod til mig og sagde: „Lieber herr. doktor! Sie haben manches, eins fehlt Ihnen: Sie haben nicht den glauben“. Jeg forundrede mig over mit mod; men Vorherre velsignede mit stakkels ord. Doktoren blev rørt, og nu holdt jeg min første, tyske prædiken for ham, mens han sad som et lille barn og hørte til, og Gud gav mig forunderligt nok ordet; ti så godt og flydende tysk har jeg, tror jeg, aldrig før talt. Tårerne stod den gode mand i øjnene, og han bekendte sin tilstand, at papismen havde ødelagt ham, og sagde han, når en sten løsner sig i domkirkens hvælving, så styrter det hele ned. Enden blev, at han spurgte mig: „Glauben Sie, dass ich zurück kommen kann?“ hvorpå jeg henviste til den forlorne søn. Således, kære Mille! har jeg da vidnet for min doktor. Hvem véd: Måske Vorherre har maget det således, at jeg skulde til Driburg, for at helbredes af dr. Weber, og for at han skulde også helbredes for sin dødssygdom ved mig som et stakkels middel. Sådant kunde jo nok ligne den underlige nådens Gud og Fader.

Hvad du skriver mig til om at møde mig hos Bojensens¹⁾, har jeg tænkt over, og min foreløbige bestemmelse er følgende: Så vidt jeg kan forstå, vil jeg kunne rejse her fra Driburg fredagen d. 11te avgust. Vor tanke er det da, hvis vi har penge nok, efterat vore sager her

---

¹⁾ I Vilstrup.

er afgjorte, at tage over Cassel, Frankfurt og Heidelberg, hvor der skal være „wunderschön“, til Basel, porten til Schwejts. I Schwejts vilde vi blive 5 à 6 dage og bese navnlig Rigibjerget og Thuner- og Vierwaldstädtersøen o. s. v., og måske d. 17de eller 18de avgust fra Basel med jernbanen igennem Frankrig (for også at se lidt af dette land) til Strassburg, derfra gå op ad Rhinen med dampskibet, som skal være mageløst, til Kölln, for dér at bese Tysklands underværk, domkirken, o. s. v. Og så derfra til Elberfeld, en by i de præjsiske Rhinprovinser, hvor der i ugen mellem d. 20de og 26de avgust skal finde 6 forskellige, kirkelige højtideligheder sted. Da Elberfeld, hvori den bekendte præst Krummacher længe har virket, ligger i den berømte Wupperthal, hvor den største opvækkelse i Tyskland ret længe har været til huse¹⁾, vilde jeg gerne i det mindste et par dage tage del i disse festligheder, for i nærheden at se det tyske kristelige liv og høre flere begavede, tyske prædikanter samt sammenligne dette liv med den danske opvækkelse. Jeg havde så tænkt at rejse fra Elberfeld omtrent d. 25de eller 26de avgust. Så kunde jeg være i Slesvig hos Boisens i ugen mellem d. 27de avgust og 2den september.... Muligt også, at der slet ikke bliver noget af denne rejse, af mangel på penge....

.... Kys alle de søde børn, hils alle husets beboere og alle sognets folk; glem ikke din gamle fattermand, der elsker dig med sin evige kærlighed!

Din evige

Vilhelm Birkedal“.

---

¹⁾ Se A. Sincerus (A. Zahn): „Menighederne i Wupperdalen“ i „Småskrifter til oplysning for kristne“ udg. af dr. Fr. Nielsen III. 3. F. V. Krummacher var reformert, men blev senere uneret præst ved Trefoldighedskirken i Berlin og døde som hofpræst i Potsdam 1868. Den tidligere omtalte L. Feldner var Luthersk, trådte 1858 ud af unionskirken og sluttede sig til den Lutherske fri-menighed.

Endnu findes et par småbreve fra Driburg, men de handler nærmest kun om planer for den lille rundrejse efter badet og før hjemrejsen. Schwejtz måtte opgives; man nøjedes med om ad Frankfurt am Main at rejse til Maintz (Guttenberg-monumentet), for derfra at gøre sejlturen op ad Rhinen til Kølln, der dog delvis skuffede ham; men så meget des mere blev han betagen af Køllner-domen, hvor han hørte en højmesse af 50 præster, og som han senere besang¹⁾. På Rhinen traf han uformodet sammen med Laub og Zeuthen, der i forening foretog en udenlandsrejse. Laub fik de to stridsmænd anbragte ved hinandens side i en hotelhave og udbragte deres skål med ønsket om, at, som de nu var mødtes på neutral grund, de nu ogsaa måtte slutte personlig fred med et ærligt håndslag. Zeuthen gjorde nogle indvendinger, og Birkedal modtog kun 3 fingre af ham til gengæld for den hele hånd, han udstrakte. Nogle år efter drak de dog virkelig forlig i Gislev præstegaard, og fra den tid var forholdet mellem dem til Zeuthens død i 1874 venligt og agtelsesfuldt. Turen til Wupperdalen blev desværre ikke til noget. Over Vilstrup, hvor hans hustru og nogle af børnene mødte ham, kom han i begyndelsen af september tilbage til Ryslinge. Men, siger han, „dr. Webers løfte slog dog ikke til; jeg rejste fra Driburg ligeså syg, som jeg kom dertil.“ Der indtrådte ingen bedring i hans befindende.

Som en efterklang fra rejsen meddeler jeg følgende brev fra pastor Brachmann:

„Driburg, d. 15de novbr. 1854.

Sehr wehrter herr. pastor!

Durch die freundl. mittheilung des dr. Weber habe ich die freude gehabt, nachrichte von Ihnen zu bekommen.

¹⁾ „En livsførelse“ III. s. 402 ff. „Personlige oplevelser“ III. s. 20 ff. I sidstnævnte bog er sammesteds fortalt nogle flere træk og indtryk fra rejsen, hvortil der henvises.

Wollte Gott, bessere! Ihr altes übel ist mit erneuter kraft zurückgekehrt, und diese prüfung ist nicht vorüber. Möge der Herr es recht bald wenden u. ändern; doch wenn wir hier ein *ἐὰν ὁ κύριος θελήσῃ* hinzusetzen, so dürfen wir Ihn doch ohne bedingung bitten, dass er Ihnen zur tragung der leiden geduld u. fassung verleihen wolle. Ich ahne, wie schwer Ihnen in dieser zeit das amt wird, wie sehr Sie selbst sich unbefriedigt fühlen werden. Ja, gewiss ist es ein sehr schmerzlicher gefühl, ein segel nach dem andern einziehen zu müssen und nur noch langsam voran zu kommen. Aber der Herr sieht nicht die menge unserer arbeit an; sie ist Ihm ohne werthe, und es ist jedem in dem reiche des Herrn arbeitenden ein tröstliches zu hören *τὸ δὲ λοιπὸν ζητεῖται ἐν τοῖς δίκονομοις, ἵνα πιστός τις ἐνρεθῇ.*

Es wird Ihnen nicht unangenehm sein, einiges von unseren freunden zu hören. Fräul. Walter erfreute uns umlängst mit einem schreiben; dieses trägt aber so ganz das gepräge innerer unruhe u. zerrissenheit, daneben eine solche satyre gegen die eigene person, dass sie recht sehr zu bedauern ist. Wie schwere strassen geht doch der Herr mit seinen kindern. Die nachrichten von unseren englischen freunden sind gut. In meinem hause geht alles wohl. Mir vergönnt die rauhere jahreszeit u. die einsamkeit des winters, zu den auf längere zeit verlassenen freuden zurückzukehren, woran ich mich erquicke. — Unser kirchentag in Frankfurt hat auch die frage über die taufe behandelt, und Sie wissen, dass dies eine verwundbare stelle der deutschen theologie ist. Die babylonische verwirrung der meinungen hat sich da recht herausgestellt, so dass diese verhandlungen durchaus kein befriedigendes resultat gegeben haben. Ich erinnere mich hierbei Ihrer belehrung, wünschte aber recht sehr, weiteres von Ihnen erfahren zu haben, da es doch eigentlich nur bruchstücke waren, die ich von Ihnen erfahren konnte.

Mit dr. Weber komme ich öfter zusammen, u., wie

Sie denken können, meistens in recht ernster weise; es ist aber immer etwas ausweichendes in ihm. Seine religiösen ansichten stehen auf thönernen füssen. Sie würden, verehrter freund, auch schriftlich nicht ohne segen auf ihn einwirken können. Können Sie nur hin u. wieder uns einige zeilen zusenden, so wird uns das nicht allein zur freude, sondern auch zum segen sein.

Empfangen Sie nun sammt Ihrer frau gemahlin von mir und meiner frau die herzlichsten grüsse. Grüßen Sie auch unseren werthen freund, herrn Kofoed. Des Herrn gnade wünscht u. erfleht über Ihr herz, über Ihr haus und Ihr amt

Ihr im Herrn verbundener br.

C. Brachmann.“

— Ser man hen til Birkedals virksomhed som skribent i den nærmest følgende tid, skulde man ikke tro, at man havde med en syg mand at gøre. Den var større end nogensinde. Hans prædiken voksede kun i inderlighed og kraft, alt som hans egne garn sønderreves af nådens store fiskedræt; men Simon Peters bæven ude paa dybet var han ikke ukendt med; i mange år, har han sagt, gik han ikke en eneste gang op på sin prædikestol uden i stor legemlig og åndelig frygt, og han vidste ikke, om han kom levende ned af den. Den store taler var ingen forvoven taler; det var ikke sin egen veltalenhed, han stolede på; men som ansvaret var for Gud, så var det Ham, som maatte give, hvad der skulde tales. I det hele taget var Birkedal af de ordets mænd, som holdt sig tilbage i det længste. Han kom først frem, når og hvor han følte, at han skulde frem; der var en åndelig blyhed i ham, som ikke overvandt ret, uden hvor han følte sig åndeligt forpligtet til at tale. Han var som taler såre langt fra at være en moderne „foredragsholder“, der driver en slags forretning med at tale, og hos hvem en slags åndrighed af en vis flygtig art går i stedet for de enkle, store livstanker. Luthers ord, at „hvo der går

op på en prædikestol uden frygt, går ned uden frugt“, har jeg ofte hørt af ham. En mand havde ved en kirkelig forsamling talt om den frygt og bæven, hvormed han al tid førte ordet, og pådrog sig derved af en følgende taler en slags bebrejdelse derfor, eftersom en ordets forkynder al tid måtte være i sit es til at tale, men Birkedal gik efter mødet hen til den første og sagde: „Jeg er enig med Dem“. Men dette er rigtignok noget andet end at tale som en frygtsom mand; frimodigheden kom kun ovenfra. Birkedals ejendommelighed her stod naturligvis også i sammenhæng med hans legemlige svag-
hed; men denne var jo atter kun det nådens kors, Vorherre havde lagt på ham, og hvorunder Han rakte ham „livets roser i smertens nat“. Hans sang: „Jeg fik en trøst, da byrden tungest lå“, der må sammenstilles med: „Tusmørkestunden S. 27de okt. 1862“, skriver sig fra dette år; tanken til den har vi set i hans ord til den tyske fru Berner.

I dette efterår skrev han om sig selv til Melbye:

„Ryslinge, d. 27de novb, 1854.

Min egen kære, velsignede, kærlige lille Melbye!

Så dårligt jeg end kan skrive, så skal du dog i aften, om Gud vil, have et lille brev fra mig til tak for den søde, trøstende vennehilsen, du har sendt mig, og som jeg modtog i morges. Ja, min kære, kære broder! jeg sidder og venter — jeg tør ikke sige, at jeg, som den gamle Simeon, „bier“ på Herrens nåde; dertil er mit sind ikke bøjet, ydmygt, fromt og livsaligt nok; men „venter“, det ord passer bedre til det meget kødelige, massive og utålmodige, der er hos mig; men jeg tror dog også, at selv under denne skrøbelige „venten“ brænder der en lille, sagte troens og kærlighedens ild; ti jeg vil dog i min inderste sjæl, i hjærtets hjærte, ikke andet, end hvad Vorherre, hvem jeg har givet mit troskabs „Ja“, og hvem jeg ikke for alt i verden vil være troløs imod og svige, end hvad Han vil. — Jeg kom i

aften, da jeg sad i tusmørket og „lod tanken fare så vide“, også lidt op over alle stjerner, kom til iblandt andet at tænke på Goethes verdensbetragtning, når han siger:

„Wer sich der einsamkeit ergiebt,
ach, der ist bald allein;
Ein jeder lebt, ein jeder liebt
und lasst ihm seinen peini“,

og jeg spurgte mig selv, om det da nu også passede på mig, ti jeg har jo givet mig hen til ensomheden: jeg kan ikke komme til de kære, glade venner, og jeg ser dem nu næsten aldrig. Men* så havde du, min egen, kære Melbye! just givet mig velsignet svar på mit spørgsmål i dag. Ti du har jo ikke overladt mig til min smerte.... Jeg følte det så godt, at hine tyske ord kun passer på verdens børn, der jo ganske vist er ene, når de trække sig tilbage fra menneskenes vrimmel. Men Guds børn — og tør jeg ikke nok kalde mig med det kære, dyrebare navn formedelst dåben og troen, af nåde, af nåde for Jesu skyld — de er ikke alene, allermindst alene i trængselens tider, så ensomme de end synes; ti Han, den bedste, den himmelske ven, som er så fortrolig med jammeren og trængselen, og som derfor ret egentligt er korsets mand, Han er just den således ensomme, den bøjede korsdrager nær, og det har ordentligt forlystet mig at tænke på, når byrden og lidelsen var allerstørst, at just da lå jeg i hans armes favntag, ligesom vi forældre jo stundum favner vore små børn så fast og stærkt, at de må græde, som gjorde vi dem ondt, skønt det just er kærlighed, der favner, men de små er svage og spinkle¹). Ja, jeg er ikke ensom.... Jeg har været barnagtig; jeg har tit gået og tænkt mig det som en rigtig stor glæde at blive „ridder af dannebrog“, fordi jeg elskede det søde Danmark og vilde

¹) Man ser, hvor denne tanke sysselsatte ham i denne tid.

gerne, ogsaa i det ydre, så tosset var jeg, gå som dets mand og ridder. Nu har jeg fået korset, men i en anden skikkelse og af en anden herre; men ogsaa det er jo i grunden glædeligt over al måde.... men jeg er så dårlig, at jeg gerne vilde slippe det kors, når det var Vorherres vilje. Imidlertid, skal jeg bære det — og ryste det af, det turde jeg dog ikke, selv om jeg kunde, da har jeg dog erfaret det, at der er en lille sødhed i den tanke, at jeg er Hans riddersmand....

Ellers tror jeg, at Han nu kræver det offer, som vel sagtens i det mindste skulde være det største og tungeste for mig.... Jeg må vist, kære ven! lade min mund forstumme i forsamlingen. Gud véd alene, hvor længe, måske for bestandigt. I de sidste søndage har der kun manglet en dråbe, synes mig, i det bæger, der, naar det er fuldt, vil bringe mig til at styrte om for alteret eller paa prædikestolen i et nerveslag. Jeg ser ogsaa godt hans finger i dette bitreste. Jeg har kun altfor lidt i min prædikegerning haft alene Hans ære og sjælenes frælse for øje, kun altfor meget villet ogsaa have lidt af egen ære o. s. v. ved siden af. Så vil Han vist lukke min mund, kan måske ikke bruge den længer, kan heller ikke af den grund, at Han elsker mig og vil ikke, at jeg skal tage skade på min sjæl....

Min sidste kraft har jeg anvendt på en bog imod Hans Knudsen.... Det bliver maaske min svanesang. Og nu farvel i Jesu velsignede navn! Tænk på mig til det gode! Hils din hustru og dine børn!

Din gamle ven under korset

Vilhelm Birkedal.“

I efteraaret 1854 var præsten H. Knudsens bog: „Grundtvigianismen, papismen og kirkeunionen“ udkommen. Det var et med kraft og dygtighed forfattet modskrift mod den formentlige heldning hos Grundtvigianismen til at udslette de konfessionelle grænser mellem kirkesamfundene og til, med stæde i dåbspagten

alene, at fremhæve en almenkirkelighed, som sprang andre og lige så betydningsfulde sider af det kirkelige liv over. Havde Zeuthen anklaget den Grundtvigske anskuelse for at indsnævre kristendommens begreb, beskyldte Knudsen den nu for at udvide det utilbørligt. Det var det nye i dette angreb, at det ikke tog et blot teologisk, men netop et kirkeligt udgangspunkt. K. var da heller ikke blind for, at både stod Grundtvig og hans venner personligt fast på den „Lutherske lære om kirken“, men at også Grundtvigs traditionsbegreb med hensyn til dåbspagten var Luthersk; med hensyn til dets stilling overfor skriftprincippet siger han de slående ord: „Ikke over skriftordet gav Grundtvig symbolet drømmende magt, men over det skriften udlæggende menneskeord“. Han erkender, at der i „den apostoliske trosbekendelse lader sig påvise et organisk væsen“, og — med dr. Guerickes ord — at „den egentlige apostoliske affattelse af symb. apost. fra alle sider viser sig mulig, men dens ur- og almenkirkelige ikke blot gyldighed, men også berettigelse er vis. Betydningen af den Grundtvigske kirkekamp ligger netop i genoptagelsen af den almenkirkelige tradition, hvorved protestantismen på en højst fornøden måde kom til at protestere imod sig selv, og Knudsen udtaler bestemt, at den omstændighed, at denne tradition er noget, vor kirke deler med den katolske, og dens følge, en virkelig tilnærmelse til katolicismen, ikke på nogen måde formindsker vor kirkes skyld til Grundtvig (s. 16—36).

Forfatterens anke mod Grundtvig gælder dels dennes kirkelige anskuelse i det hele, at, idet han lægger hele den almenkirkelige tradition ind i trosbekendelsen ved dåben, kræver han til troens enhed kun samstemighed om dens indhold, mens han derimod henregner alt andet i kirken til det „teologiske“, til „skolen“, hvorom ingen enighed kræves, dels hans ukirkelige frihedsbegreb.

Hvad det første punkt angår, skal jeg forbigå, hvad han siger om tilsidesættelsen af de to andre almenkirkelige symboler — det er let, derpå, med Birkedal, at svare,

at Knudsen selv så bestemt har gjort adskillelse imellem apostolisk og efterapostolisk tradition, at det dog vel er uden grund, når han bebrejder andre den —, men holde mig til, hvad der hos Knudsøn er hovedsagen, at den Grundtvigske anskuelse overser, at nadveren er lige så grundlæggende for kirken som dåben, og at den i denne henseende er aldeles uluthersk, eftersom den Avgsburgske bekendelse art. 7 udtrykkeligt til kirkens enhed regner, så vel som evangeliets rette lære, så også sakramenternes rette forvaltning, altså både dåbens og nadverens. Medens Grundtvig siger: „Man indvende kun ikke, at konfessionens kirkebegreb omfatter begge sakramenter, nadveren så vel som dåben, ti det gør mit også, kun med den forskel, der nødvendigt udspringer af den voksende oplysning, så grundbegrebet omfatter kun troen og dåben, fordi enhver, som tror og bliver døbt, unægteligt hører med til kirken, før han går til alters, ligesom vi heller ikke tør påstå, at alle de troende og døbte kom så vidt, at de blev delagtige i nadveren, som hører til det fuldstændigt udviklede kirkebegreb, men ikke til dets grundtræk“; og: „Når vi før bemærkede, at kun dåben og ej nadveren hørte til kirkens grundbegreb, var vi derfor langt fra at udelukke nadveren af kirkebegrebet, men stræbte netop at betegne den som kronen derpå i hjærteenheden „de helliges fællesskab“,¹⁾ er det Knudsens påstand, at dette strider imod den Lutherske grundbekendelse, ifølge hvilken begge sakramenterne hører ligeligt til kirkens grundbegreb, og at den Grundtvigske anskuelse, ved at overse dette, kommer til at åbne en vid port for papismen, eftersom det jo netop er ved nadveren, skillepunktet mellem den evangeliske og den romerske kirke ligger.

I „Dansk Kirketidende“²⁾ imødegik L. Helveg ud-

¹⁾ „Nordisk tidsskrift for kirkelig teologi“ s. 25—26 og s. 44. „Kristelige oplysninger for lutherske kristne“ s. 24 og s. 41.

²⁾ Nr. 41, 43 og 51. 1854.

førligt Knudsen. Strags efter nyår 1855 udkom „Alvorligt svar på hård tiltale, et forsvarsskrift af Vilhelm Birkedal“ (183 sider). Han nægter ikke, at hele Knudsens begrundelse af det ovennævnte punkt „slog ham så stærkt, at han måtte underkaste sin hele stilling til og i den Lutherske kirke en fornyet og alvorlig overvejelse, som ikke fandt sted uden dyb sindsbevægelse“; ti hvorvel han „aldrig noget øjeblik vaklede med hensyn til den så kaldte Grundtvigske betragtnings sandhed, kristelighed og forsvarlighed“, var det ham dog af større vigtighed, end man måske vil forstå, „at kunne hævde også sit Lutherske navn ved siden af sit kristelige“, eftersom han både elskede Luther og den „Lutherske kirke“, og, hvis han havde forspildt sig det, ikke kunde kaldes nogen tro tjener som „besvoren“ præst i den.

Hans overvejelser har imidlertid ført ham til et andet resultat end pastor Knudsen. Den Avgsburgske bekendelse anerkender (se slutningsbemærkningen efter d. 21de artikel og indledningen til dens anden part) udtrykkeligt den romersk-katolske kirke som kirke og sit samfund med den; og den havde dog vel også forvanskningen af nadveren i 1530? Har vi da ikke også lige så vel besvoret dette som dens art. 7? — Men modsiger da ikke bekendelsesskriftet sig selv? I så fald var vi jo alle „lige meget eller lige lidet Lutheranere“, og et selvmodsigende bekendelsesskrift kunde vanskeligt hævdes som symbolsk. Vi kan dog ikke antage en sådan selvmodsigelse, og derfor er der ingen anden udvej, end at sige, at der i den nævnte artikel ikke er talt om forskellige „kirker“, som i tidens løb afløser hinanden, men om den ene, hellige, almindelige kirke; der til enhver tid er til stede i de forskellige kirkesamfund, selv hvor „misbrug“ af nådemidlerne har indsneget sig; der tales altså ikke om den „Lutherske kirke“ ctr. den „romersk-katolske“, men om den sande kirke, der findes i dem begge. Er vi ved dåben indlemmede i denne kirke og stemmer vi overens i grundtroen til salighed, så er vi i den sande kirke,

hvorom art. 7 taler, og som dens beskrivelse passer på, selv om det kirkesamfund, vi udvortes tilhører, i øvrigt har indført forvanskninger i læren og sakramentforvaltningen. „Når altså nadveren på papistisk ikke forvaltes ret, eller på reformert ikke annammes ret, eller når evangeliet ikke forkyndes ret, da er det vistnok ikke kirken, som gør det, og såvidt det er forkert eller egenmægtigt, kan ikke en kirkelig, men i alt fald kun en ukirkelig enhed finde sted dér, hvor sådant sker. Men dette hindrer ikke, at desuagtet en kirkelig enhed kan være til stede dér, hvor f. eks. dåben både forvaltes ret og bekendes ret. På anden måde kan konfessionen ikke forklares på dette sted.“. Derfor kunde Luther og hans medstridere anerkende en kirkelig enhed med den romersk-katolske kirke ved dåben, på samme tid som de skilte sig fra den ved nadveren, og anden enhed vil Birkedal heller ikke have; men det er en „monstrøs mening“, at den Lutherske kirke, som selv kun gør troen og dåben til vilkår for optagelse i kirken, i kraft af art. 7 i Avgsburgeren skulde ville udelukke de romersk-katolske af kirken. Hvis pastor Knudsens betragtning var den rette, så blev den hellige, almindelige kirke indskrænket til et meget lille område, og „vel véd jeg, at Vorherres folk kun er en lille flok, men til en sådan rigorisme kunde jeg dog aldrig bekvemme mig“. (s. 54—67).

Sagen er, at forf. „ikke har nogen ret levende forestilling om, at kirken og kirkelivet, så vel hos samfundet, som hos den enkelte, er i en udvikling“. Derfor forstår han ikke sammenhængen mellem dåben og nadveren; og, idet han vil, at det hele skal springe fuldtfærdigt ud på én gang, som Minerva af Jupiters pande, misforstår han aldeles Grundtvigs tale om, hvad der hører til kirkens „grundtræk“, og hvad der hører til dens „fuldstændige begreb“. Vi kan ikke bryde kirkesamfund med dem, med hvilke vi deler det første, fordi vi ikke deler det andet med dem. Således værger Birkedal alménkirkeligheden imod dem, der i ensidig Lutherskhed vil fordømme

den Grundtvigske betragtning på grund af dens hævvelse af denne. Og når han end ikke vil opsigte kirkesamfund med den græske kirke, trods det at den har forvansket dåbspagten (uden dog at fornægte den), så viser dette allerbedst, hvor grundløs beskyldningen mod den kirkelige anskuelse for at være indsnævret i formalisme er. Men striden med H. Knudsen gør det, synes mig, klart, at dette netop er i medfør af den selv. Ti uden den må vistnok en Luthersk skrifteolog tænke som Knudsen, der vel så sagen fra et kirkeligt synspunkt, men dog væsentligt kun et kirkeligt dogmatisk.

Grundtvigs opfattelse af kirketorfatningssagen kalder Knudsen — med Martensen — et værk af en „uorganisk tænkning“. Men, siger Birkedal, det er netop en „uorganisk tænkning“ der har villet overføre statskirkelige tvangsforanstaltninger på Vorherres Jesu Kristi kirke. Grundtvig tænker netop „organisk“, når han ved folkekirken torstår „den åndelige statsindretning, hvori folket søger tilfredsstillelsen for sin højere trang efter det forskellige forhold til det himmelske“, og hvori de, som vil søge tilfredsstillelsen af denne trang i Kristi kirke, frit kan bo og leve; når han ønsker forbindelsen med „folkekirken“ bevaret, så er det ikke, fordi han frygter kirkebruddet, men det folkebrudd, der vil følge deraf og i mange måder være skæbnesvangert. Når Birkedal „endnu ikke“ kan gå med til præstefriheden, da er det ikke, fordi han jo ikke indser, at den hænger „organisk“ sammen med det andet, men blot „formedelst tidens pinagtighed“ som kræver, at overgangene ikke bliver for bratte. Det er åbenbart, at det er sognebåndets løsning og den kirkelige udvikling, han venter sig deraf, der er ham en betingelse, som må gå forud for præstefriheden.

Det eneste punkt, hvori Birkedal fremdeles står tvivlende overfor Grundtvig, er det forhold, som denne sætter mellem folkelighed og kristendom. Han erkender, at folkelighed så vist må være en ubevidst forudsætning for kristendom, som menneskelighed overhovedet ikke

fremtræder uden i bestemt folkelighed; ti den er jo dog kun „det udvidede personlige og individuelle“. Og, „bliver derfor spørgsmålet, om folkeligheden er en nødvendig forudsætning for kristendommen, da svarer jeg af ganske hjærte: ja... Men spørger man, om denne folkelighed nødvendig skal være bevidst eller dog levende forud for kristendommen, da svarer jeg: nej, det tror jeg ikke, og endnu mindre tror jeg, at ordets tjener først skal vække folkeånden, hvor den er i dvale, før de begynder på Kristi prædiken“. Og derom mener han, at Grundtvig fører for stærk en tale. „Jeg har den overbevisning, at skønt det bedste er folkelighedens liv, før Guds ord prædikes, så kan vejen også være den, at ordet, ved at gøre folk til kristne, vækker folkeånden bag efter til liv og bevidsthed. Men herom henviser jeg i øvrigt til, hvad tidligere er meddelt.

Anmelderen i „Dansk kirketidende“ siger vist med rette, at „det forekommer os, at Birkedal ikke har udsendt noget bedre skrift, siden han skrev om sognebåndets løsning“. Der tænkes på stridsskrifter fra hans hånd. Det er affattet, både med klarhed og grundighed og helt igennem i en ædel og værdig tone. Det vakte også Grundtvigs fulde tilfredshed. Han tilskrev Birkedal nedenstående brev.

„København, 19de januar 1855.

Kære ven!

Tak skal De have for Deres forsvarsskrift! Det er nemlig i mine øjne ikke blot usædvanligt godt gjort til sit brug, men det lod mig, efter en opmærksom gennemlæsning smage den rare følelse: nu dages det!

Det har nemlig hidtil for mine øjne været et slag i blinde, al tid på modstandernes, tit også på vennernes side, så nu først begynder det på begge sider at blive klart, hvorom det egentligt gælder, hvad der er værd at stride om, og hvor vi altså må opsøges og bekæmpes, når man vil ramme os og ej, som hidtil, slås med sin

egen skygge og så råbe viktoria, fordi modstanderne synes blæst bort, hvor de aldrig har været.

K. har derimod åbenbart opdaget, at vi står ved dåben på det levende Guds ord; dér har han opsøgt os, med fjendeflaget i den ene hånd og sværdet i den anden, og har gjort alt, hvad han kunde, for enten at lokke eller true os til at forlade vort faste stude blot et hårsbredd, men det hårsbredd, som al tid her neden er mellem liv og død, så vi må altid ved dåben og nadveren sige til Herren med Simon Peder: Hvem skal vi gå til fra dig, som har det evige livs ord.

Det gælder nemlig „om troens ord“ ved dåben, ligesom om de egentlige indstiftelsens ord, hvori dog for os dåbspagtes ord er indesluttet, at det kan vi ikke tage af nogen anden mund end Herrens egen, når vi skal leve deraf, som af Guds munds ord, og have en prøvesten for det ægte apostelord, der skal tages og tros ligesom Herrens; og her er den egentlige knude, da vi jo dog har fået dette ord igennem apostlene; men det er dog kun den samme knude, som ved ordet: jeg døber dig i navnet Faderens og Sønnens og den Helligånds, og ved ordet: tager, æder, det er mit legeme, som gives for eder, og: drikker alle deraf, det er den ny pagts kalk i mit blod, som udgydes for eder, hvilke ord også kun er komne til os gennem apostlenes og menighedens mund, men må dog tages af Herrens egen mund, mens den var på jorden, når de skal virke hos os som et Guds ord i sin kraft, der kun er gået fra Herrens mund igennem apostlenes til os, som Pavlus netop siger om ordet ved nadveren: ligesom jeg har modtaget det af Herren, således meddeler jeg eder det, altså gået igennem apostelmunden, „som solen ganger igennem et glar“.

Når vi en gang tales ved, og det kan falde sig, skal jeg sige Dem min mening om den betænkelighed, De har ved at gå ind på min betragtning af folkeligheden som den levende kristeligheds nødvendige forudsætning, og jeg vil her kun i den henseende bemærke, at

vi jo er aldeles enige om, at vi, som udsendtes til at forkynde evangelium, ingenlunde skal eller ma tie dermed, til vi ser, at de rette øren er skabte til at høre med, da vi al tid skal tænke og sige med Herren: hvo, som har øren at høre med, han høre! ser til, hvordan I hører! Men derfor kan og skal vi lige fuldt også under evangeliets forkyndelse gøre alt, hvad vi kan, for at åbne folks øren, og når vi gør det: udtrykker os om Guds nådes ord så folkeligt som muligt, altså i folkets ånd, da gør vi med det samme vort bedste til at vække og nære folkeånden, der, som alle ånder, er Herrens Ånd underdanig. Dette er kun en forklaring af den Lutherske grundsætning, som også er den apostoliske, at ethvert folk, for levende at tiltales af Kristi evangelium, må høre det på det mål, som de er fødte i. For resten, så tænk ved lejlighed på det spørgsmål: hvorledes skal dog noget menneske, der ingen levende forestilling har om sin egen folkelighed, kunne modtage en sådan om Gudsfolket, enten i sin jødiske eller i sin kristelige skikkelse, enten i sin verdslige eller i sin åndelige stilling? Gud skænke Dem både sjæls- og legems sundhed i et lykosaligt nyår!

Deres ven

N. F. S. Grundtvig“.

Ikke et halft år efter fremkom atter et — 130 sider stort — stridsskrift fra Birkedal i den samme sag: „Dr. Rudelbach og mag. Zeuthen i deres sidste optræden imod os, eller skoleterminologien imod kirkeordet“, hvori han udførligt oplyser forholdet mellem ord og skrift og den forskel, det gør, når man betragter trosbekendelsen som „en lap papir, et lille kompendiøst helligt skrift“ eller som „et ord af Herrens mund ved en dåbspagt, Han selv og ingen ånden opretter“. Og midt under striden samme forår udkom første del (17 prædikener) af en ny prædikensamling af ham, „Nådens sorg og sorgens nåde“, i hvis forord han siger, at

han ved siden af sin „lille gerning som en stridsmand for den „kirkelige anskuelse““ også på denne måde ønsker at gøre „en lille gerning som fredsmænd for den samme anskuelse“. Han har nedskrevet dem under en hårdnakket og nedbøjende sygdom og agter at fortsætte arbejdet, om der forundes ham tid og kraft, indtil en fuldstændig årgang er udkommen. Samlingen foreligger i to bind og afsluttedes i 1857.

Et brev fra pastor N. G. Blædel, dateret d. 10de decb. 1855, om dennes stilling til de omstridte spørgsmål, er ikke uden interesse og meddeles her i udførligt udtog. Efter at have beroliget Birkedal med, at han ikke, som denne mente, havde nogen del i udgivelsen af et voldsomt angreb på Grundtvig og hans venner af Anders Larsen Gamborg¹⁾ (hvori de ligefrem kaldtes „menedere“) ved at tilskynde til den, fortsætter han om sit „forhold til Grundtvigianismen — sit *venia verbo*“:

„Jeg tror aldrig, at jeg nogensinde har lagt skjul på, hverken for dig eller nogen anden, at jeg ikke i et og alt kunde hylde den Grundvigske anskuelse, at der var meget, hvori jeg fulgte den, men også andet, som jeg ikke kunde tilegne mig. En af de første gange, vi talte sammen — i mit værelse — var vi uenige om to ting, om adskillelsen mellem „det levende“ og „det døde“ ord og om den tillid, du havde til den danske rigsdag, at du turde lade den få indflydelse på afgørelsen af „kirkelige“ spørgsmål. Ved mit besøg i Ryslinge i sommer var vi uenige om tre ting, om barnedåbens gyldighed som betinget af forældrenes tro eller vantro, om lærefriheden og om dåbspagten som kirkens

---

¹⁾ „Noget om kirkestriden“. — I et brev til Chr. Østergaard skriver Birkedal: „Vel ser du, at vi „hellige præster“ herovre ikke er skudfri. Anders Larsen Gamborg sørger for, at vi ikke skal komme for højt op, men det kan også være godt både for os og menigheden: vi bliver ikke guder hverken i vore eller andres øjne“.

enhedsprincip. Dersom vi var komne til at omtale det, vilde jeg også have udtalt mig imod din anskuelse, at de 10 bud ikke skulde høre med til den „kristelige børnelærdom.“¹⁾ Du talte nogle ord til mig den sidste time, jeg var i Ryslinge, som siden al tid har fulgt mig, og det var den fordring, at jeg måtte erklære mig, hvor jeg står i kirkelig henseende, og at det ikke kunde gå an, at jeg således som „en åndelig overløber“ snart var i eders lejr og snart i eders modstanderes. Vi kom ikke rigtigt til at udtale os om dette punkt, men da du nu i dit brev forlanger det samme, må jeg her udtale den anskuelse, som jeg efterhånden er kommen til ved at tænke på dine ord og ved at tale med kristne venner f. eks. Peter og Ferdinand Fenger, G. Strøm og nogle andre derom. Jeg tror ikke, kære Birkedal! at jeg bør udtale mig angående Grundtvigianismen, da jeg elsker den af min hele sjæl i nogle retninger (med hensyn til sakramenternes betydning i kirken — dåbspagten — skriftprincippet o. s. v. og først og sidst med hensyn til det kristelige liv og sammenhold, der er hos eder), men derimod ikke kan følge den i andre retninger (se ovenfor — hvortil²⁾ kan føjes læren om „de dodes rige“ og den påstand, at dåbspagten uden modsigelse *netop* er et ord af Herrens mund). Så længe jeg altså ikke er kommen videre, skal jeg heller ikke lade som om jeg var kommen videre. Jeg har aldrig opstillet mig som en „kæmper“ for nogen af siderne, og jeg er ikke i den betydning nogen kirkelig personlighed, at min gerning

¹⁾ Grundtvigs ord herom i „Den kristelige børnelærdom“ s. 6 er disse: „De ti bud hører, som Luther netop selv har opdaget, oplyst og på det stærkeste indpræntet, ikke til den kristelige børnelærdom, og kun derom er her spørgsmålet, så det er en ganske anden sag, om kristelige forældre og lærere gør vel eller ilde . . . i at indprænte deres lærlinge de ti bud af Moseloven til oplysning om den guddommelige lov, som Kristi evangelium ingenlunde er kommet for at afskaffe, men netop for at bekræfte og med borttagelse af lovens forbandelse, i kærlighed at opfylde“.

i nogen henseende lider skade derved, at jeg ikke stiller mig afgjort på nogen af siderne. Min gerning er blot for øjeblikket at prædike et Guds ord — et opvækkelses- og troens ord — midt i en verdslig og forlystelses-syg stad, blandt folk, som sætter åndrighed og genialitet på tronen og knæler derfor som for en afgud, blandt mennesker, som indbilder sig at være kristne og ikke har begreb om at være kristne. Senere har jeg fået en anden gerning, som jeg også er overbevist om, er givet mig af Herren, nemlig denne: at stå som en *ærlig* mellemmand mellem den strængeste Grundtvigianisme og den krasseste pietisme, mellem opløsningsteoriene og den gamle, stive statskirketeori. Og lægg nu vel mærke til, kære broder og ven! at jeg aldrig er trådt udenfor denne stilling . . . ; at jeg dedicerede mine prædikener til Martensen, var mit hjertes taknemlige følelser, fordi han var den første, der vakte en levende kristelig interesse i min sjæl, — den næste prædikensamling (dersom der nogensinde skulde komme mere fra min hånd) kunde jeg gerne dedicere til Vilhelm Birkedal i Ryslinge, fordi jeg hos ham og hans venner fandt mine kristelige venner, mit hjertes brødre, min sjæls fortrolige, med hvem jeg kunde tale om alt, hvad der i min præstegerning lå mig tungt og svært på sinde, hos hvem jeg altid hentede kristelig råd, oplivelse, fornyet kraft og velsignelse til min gerning. Ja, således har jeg sluttet mig til eder, kære kære Birkedal! og jeg håber til Herren, at I aldrig vil udstøde mig af eders kres . . . . Da G. Strøm var her i København, talte jeg meget med ham om de ord, du havde sagt til mig . . . . han udtalte, at han vistnok stod på selvsamme standpunkt som jeg med hensyn til Grundtvigianismen, at du dog derfor ikke brød samfundet med ham eller med andre . . . . Hverken Krarup, Mau, Kiesby, F. Fenger, C. Rørdam, Holm, Wad, Strøm — selv ikke Viborg er fuldkomment enige med dig, nogle af dem endog langt mere fjærnt fra Grundtvigianismen end jeg, og dog er det dine omgangsvener, dine brødre, og dog

fordrer du ikke af dem, at de skal enten-eller, for eller imod: men du siger her: Når de ikke er imod mig, så er de med mig. Således vil jeg også stå i mit forhold til dig og kun endnu sige dig, at jeg aldrig i verden vil erklære mig imod dig eller Grundtvigianismen, fordi jeg næst Herren har eder mest at takke for den „kirkelige“ oplysning, jeg har fundet“.

Foruden hvad han tidligere har sagt, at han ikke kan følge Grundtvig i, nævner han nu ringeagten for de „kirkelige embeders“ betydning og påstanden om en „fuldkommen adskillelse mellem stat og kirke“, der jo imidlertid slet ikke er opstillet fra Grundtvigsk side. „Guds rige ligner i det hele taget en tilbagetrængt strøm, som ikke kommer til ro, før den har udgydt sig over hele verdensmarken, og Kristi scepters mål er enhver plet i åndens og naturens rige, hvor et menneskehjærte længes efter fred og en menneskesjæl sukker efter nåde. Selv naturen skal forklæres og kristificeres. Kristi rige skal en gang blive et jordisk rige. Jerusalem skal en gang blive den store konges stad“.

„.... Jeg anser mig langt fra for kaldet eller dygtig til selv at optræde i kirken med en ny, medierende anskuelse eller til selv at blive partihøvding. Jeg er stillet, hvor jeg står, af Herren selv.... Skriv mig nu snart til, kære B.! hvorledes du har opfattet dette brev, der er strømmet fra mit hjærte! Gud give, at du over det kan række mig broderhånd og broderkys, som jeg i sandhed kan gøre.... Hils alle dine venner og — som jeg tror — også mine venner!

Din hengivne og i Herren forbundne

N. G. Blædel“.

Jeg meddeler dette brev, ikke for at bedømme dets indhold eller Blædels senere brudd på sit ord i det om „aldrig i verden at ville erklære sig imod dig eller Grundtvigianismen“ — ti der kunde jo ske det, hvorfor han måtte føle sig løst fra det —, men dels for at fuldstændiggøre billedet af kirkelige „stemninger og tilstande“ fra

denne tid, dels for at gøre den bemærkning, at Blædel vistnok med rette peger på en svæghed hos Birkedal, den nemlig, at stille for bratte fordringer om „hele standpunkter“, — fordringer, der meget let snarere kan støde fra end trække til.

— Lov om sognebåndets løsning stadfæstedes af kongen den 4de april, og den afstedkom jo en betydelig forandring i Birkedals præstestilling, idet de mange rundt omkring fra, der hidtil kun havde været hans tilhørere, nu kunde tage ham til deres præst og lade ham udføre de kirkelige handlinger for dem. Kultusminister Hall havde udtrykkeligt motiveret lovens nødvendighed med statskirkens overgang til folkekirke. For statskirken måtte, sagde han, „bestemmelserne sogn og menighed falde sammen“; men „de forandrede grundsætninger, anvendte på folkekirkens indre forhold“ må med konsekvens lede til at sætte menighed i stedet for sogn som det første led i den kirkelige organisme.¹⁾ Det er vel ikke urimeligt at antage, at denne motivering gør det temmeligt klart, at Birkedal her har inspireret sin gamle ungdomsven. Det har været omtrent samtidigt, at han har begyndt med at bruge Grundtvigs „Festsalmer“, først til møder i og udenfor hjemmet, siden også i kirken. Anerkendelsen af salmefriheden gik langt videre da, end den nu gør; selv kirkekommissionen havde anbefalet frihed til at benytte selvvalgte salmebogstillæg, hvor præst og menighed kunde enes derom, og Grundtvigs „Festsalmer“ er jo oprindeligt udkomne som tillæg til den avtoriserede salmebog. Gennemførelsen af sognebåndsløsningen kunde nok afstedkomme forskellige rivninger nu og da; navnlig voldte brugen af kirkegårdene ved sognebåndsløseres begravelse sådanne, og det er hændt, at en sognepræst formentede ved en ligfærd Birkedal at komme ind på kirkegården; så at han måtte kaste jord, hentet inde fra den, på udenfor dens port. Men det var

¹⁾ „Dansk Kirketidende“ 1855 nr. 9—10.

jo ikke mere, end der kunde ventes, og faldt som betydningsløse drillerier snart bort. Nogle år efter ordnedes også denne sag ved lov.

Omtrent samtidigt med, at Grundtvigs venner endelig med løsningen af sognebåndet eller af sógnetvangen, som jeg hellere vil sige, da meningen jo aldrig havde været at kuldkaste selve sogneinddelingen i folkekirken eller ringeagte dens betydning, hvor den kunde forliges med kristelig frihed, — udkom Søren Kierkegaards: „Øjeblikket“ i småhæfter fra maj til september, det voldsomme angreb på hele den bestående kirke, som han fordrede, skulde „løse sognebånd“ fra sig selv til dette upersonlige væsen, som han kaldte „det ny testaments kristendom“. Ikke „lydløst“ — ti, „når inderlighedens borgport længe har været lukket og endeligt åbnes, bevæger den sig ikke lydløst som en mellemdør, der går i fjedre“ — men „som rovdyrets spring på sit bytte, som ørnens stød i faldet“ „skulde det afgørende anbringes“; og, siger han, „skulde jeg ikke forstå det, jeg, der, kendt af alle, er kendt selv af børnene på gården under navnet: Enten-eller!“¹⁾ Det er dog såre langt fra, at det skrift, der har givet Søren Kierkegaard dette kendingsnavn, i nogen måde er skikket til at drage tanken hen på den afgørelse, han nu vilde anbringe. Medens det dér er et samlivsforhold (ægteskabet), der udtrykker det sædelige livs fuldkommenhed, er det nu et fuldstændigt oprør af „den enkelte“ imod samfundet, der prædikes. H. Høffding har vist ret, når han siger, at der mellem disse to standpunkter er en modsigelse, som Kirkegaard ikke selv har været opmærksom på.²⁾ Havde han blevet ved sit første: Enten-eller og ikke sprunget helt fra, da han fra det sædelige livs område gik over til det religiøse, var sikkert udgangen bleven en anden. Nu er det, som om der skete det mærkværdige, at hans religiøse enkeltmands-

¹⁾ „Øjeblikket“ nr. 1 s. 6—7.

²⁾ „Søren Kierkegaard som filosof“ s. 98.

princip kommer langt nærmere i slægt med „forførerens“ enten end med „ægtemandens“ eller; og hvis man ikke vidste, hvor ramme alvor sagen selv havde for ham, kunde man fristes til at sige, at det så ud, som om „Enten-eller“ betød: enten S. Kierkegaard eller samfundet.

Hele den bevægelse, som Kierkegaards optræden vakte i og udenfor kirken, er det dog ikke stedet til her at skildre. Det er blot Birkedals forhold til den, som på dette sted kommer os ved. Hans flygtige personlige berøring med Søren Kierkegaard -- fra den tid af, han manuduceredes af broderen -- er tidligere omtalt, og at han læste alt, hvad denne skrev, men at Kierkegaard selv nærmest gjorde et frastødende indtryk på ham. Han mindes en bemærkning af K. om, at han „midt i alt dette kristendomsvrøvl“ kunde forstå den søgen efter hold og sikkerhed, som ledte Grundtvig; men at „det dog var en misforståelse“. ¹⁾ Nu greb „Øjeblikket“ dybt ned i ham. „Jeg kunde ikke ryste disse spørgsmål af mig; men jeg måtte tage hele min åndelige stilling op til fornyet prøvelse, og jeg vil ikke nægte, at det var under ikke ringe anfægtelse, jeg måtte kæmpe mig frem til lys og frejdighed“. ²⁾ Hans hustru så, hvor stærkt han bevægedes, og vilde gemme de Kierkegaardske småskrifter for ham, men han sagde, at han måtte kæmpe sig frem til klarhed. ³⁾ Langt dybere gik prøvelsen end den, H. Knudsens skrift havde forårsaget; dér var det dog kun hans Lutherske navn, der var angrebet, her var det selve hans kristennavn og hans navn som kristen præst. „Da var det“, siger han, „som om jeg i et klarsyn kom til at se vor Herre Jesus stå på bjerget og græde over Jerusalem og synderne derinde, og ved siden så jeg S. K. stå og grine over alle os, han dømte til helvedes afgrund (ti det gjorde

¹⁾ „Personlige oplevelser“ II s. 85.

²⁾ Smstds. s. 86—87.

³⁾ „En livsførelse“ II s. 419.

han åbenbart). Da slog det mig med uimodsigelig vished, at de to ikke kunde være enige . . . og da var jeg med det samme kommen ud af mine tunge tanker¹⁾.

Kierkegaards forsvarere vil have let for at sige, at det er en stor uretfærdighed, at han skulde ville grine over Jerusalems- synder; på sin måde græd han sig til visse til døde over dem. Men hvad der med rette gennem dette „klarsyn“ har lyst op for Birkedal, det er den store forskel på den barmhjærtige frælsers og den hjertes skærende dommers gråd; det var ikke „det sind, som var i Kristus Jesus“ (Fil. 2,5), Kierkegaard talte ud af, og derfor talte han ikke i Herrens navn.

Spørgsmaalet om „Lidelse for Kristi skyld, dens nødvendighed for den kristne o. s. v.“ fandt han lejlighed til at behandle i „Dansk kirtetidende“ Nr. 37 f. d. 26de avgust (altså flere måneder før Kierkegaards død den 11te novb.). Han siger her, at han ikke hører til dem, der er blevne så forbavsede, eller så ubetinget bryder staven over Kierkegaards optræden i den seneste tid, som det er sket af andre. Man må snarere, når man ser på „den forargelige verdsliggørelse og forfængeligtage af kristendommen“, som i århundreder har fundet sted, undre sig over, at et sådant angreb ikke har fundet sted for længe siden. Vi skal derfor ikke møde det med Rakaskriget: „Bort med denne!“ men gå i os selv, tilstå det aldeles unægtelige og drage al den velsignelse af svøben, som vi kan. Os må han gerne give på hovedet; ti „her kan han have ret, og har også ret i mange stykker“. Men, vil han give Vorherre på hovedet, gøre Ham til en løgner og bedrager, rive Hans kirke ned, om han kunde, da kan han ikke have ret, men har skammelig uret.

Der må altsaa anerkendes en sandhedskærne i angrebet. Og indrømmer man ikke dette, slår man udenom — som „Evangelisk ugeskrift“, der kalder Kierkegaards

¹⁾ „Personlige oplevelser“ II. s. 87.

færd „ubegribelig“; ti „den er alt andet end ubegribelig“. Birkedal vil nu forsøge „at føre sagen videre“ ved at tage spørgsmålet om lidelsen for Kristi skyld op; han betegner det udtrykkeligt som et forsøg, han ønsker, andre skal gøre til genstand for en dyberegående undersøgelse. Fra to sider belyser han sagen: Kierkegaards påstand, at kristendom er „uensartethed med verden“, at det at være kristen skal udtrykkes „i en omgivelse, som er modsætningen til at være kristne“, og hans påstand om den kristne som den enkelte. „Ingen“, siger Birkedal om det første, „skal kunne godtgøre det modsatte, dersom det nye testamente skal afgøre trætten“, og således skal Kierkegaards begrebsbestemmelse nok stå sin prøve. Og til denne modsætning svarer nødvendigt „lidelsen“, både i inderlighedens og i udvorteshedens kampe. Men Birkedal nægter, at dette modsætningsforhold også er et absolut modsigelsesforhold; der er forskel på verdens og djævelens rige; og denne forveksling er „en af Kierkegaards gennemgribende misvisninger“. Er naturen kristendommens modsigelse, da var vor æden og drikken (naturens gaver) åbenbar synd, men „det nye testamente“ siger: „Al Guds skabning er god og intet at forskyde, som annammes med taksigelse, efterdi det helliges ved Guds ord og bøn“. Men hvad der kan helliges, er ikke kristendommen modsigende. Meneskenaturen er „modsat“, men ikke absolut modsigende Gudslivet i Kristus; ellers kunde der ikke tales om samvittigheden i hedningehjertet (Rom. 2), og ellers kunde ikke Maria have undfanget og født Guds Søn; „ti det absolute nej kan ikke føde det absolute ja“. Sandhedsvidnesbyrdet kan derfor vække ja så vel som nej i denne verden; og der må vel også med hensyn til sandhedsvidnerne gøres tilbørlig forskel på, hvad der kan kræves af dem, efter de forskellige nådegaver. — Om det andet siger Birkedal, at Kierkegaards hele kristendom beror kun på den enkeltes forhold til Kristus; den „går ikke ud fra og kalder ikke til en kirke, et samfund,

en menighed af troende.“ Men det blotte og bare begreb af „den enkelte“ kender kristendommen ikke. Kristen-
dommen er uensartet med verden, og derfor vil lidelsen aldrig udeblive for sandhedsvidnet, fordi han er i verden; men „kristendom er tillige ensartethed med Kristi kirke i verden“, og „kristendom er tillige at være og udtrykke Kristi liv i en omgivelse, som er ensartet med kristendom o: i en kirke, i et samfund. Derfor er der forskel, om man forlanger hele kirkens lidelse af den enkelte eller enhver bærer sin i samfundet, og derfor bliver, i samme grad som man tillige udtrykker det at være kristen i denne ensartede omgivelse, lidelsen en glæde, og den har tabt sin brådd. „Præsten, hvis „omgivelse“ er en såkaldt menighed, der spotter og udgriner, måske overfalder og mishandler ham, sætter ild på hans præstegård o. s. v., er han derfor et større og pålideligere „sandhedsvidne“ end den, der forkynder det samme vidnesbyrd i en „omgivelse“, hvor — hvad dog vel også kan ske og er sket — om ikke alle, dog en større del har bøjet sig for Jesu Kristi evangelium og som et samfund aftvinger verden respekt, så at man, langt fra at mishandle ham, måske endog viser ham agtelse? Ja, så var Luther et ringere sandhedsvidne end f. eks. Heinrich von Zütphen.“

Birkedal ender med at sige, at det, der egentligt skal besvares, er, om „der ved kristendommen er givet en ny omgivelse, så at sige en ny verden, hvori den enkelte ophører at være den enkelte“, eller om Kierkegaard har ret, når han „væsentligt betragter de kristne som de enkelte, der ikke er lemmer på en større kirkelig organisme.“ — Da han åbenbart ikke ved „kirkelig organisme“ tænker på statskirke, folkekirke eller sligt, men på selve den hellige, almindelige kirke, fremtræder hans henvisning til kirkesamfundet overfor Søren Kierkegaard i en noget anden belysning end den sædvanlige, den samme som Grundtvigs, der i kirketidendes nr. 49 af den rejste

„kirkestorm“ tog anledning til atter at indskærpe, at der var kun to måder at afvæbne det stormløb på, som nu var begyndt imod den „officielle kristendom“, enten en nedbrydelse af statskirken, eller en sådan frigørelse af den, at der slet ikke kan være tale om nogen „officiel kristendom“ mere, „så at end også Søren Kierkegaard kunde været præst i folkekirken“. Den fri, „kirkelige organisme“, der da bliver tilbage, er det, Birkedal tænker på¹⁾.

„Her er tummel og stridsgang i fædreland og kirke, og det raver under vore fødder: „Sandhedsvidnet“ vil frem af disse fødselsveer, og han skal nok komme; men det gør ondt“, skriver Birkedal d. 24de januar 1856 til Chr. Østergaard, „men for mig stiller det sig således, at vi har intet andet at gøre end dette: at bie og vente, indtil vi ser, hvad da Vorherre vil, der skal ske med os og af os. Al denne højrostedede, selvsyge, åndsfattige, dissonerende råben og skrigen om udtrædelse af folkekirken og frimenigheds dannelse er mig forhadet i min inderste sjæl. Derfra skal visselig ikke frælsen komme. Jeg kommer til at tænke paa Regner Lodbroks sønner, hvoraf alle de andre råbte og skreg ved efterretningen om faderens død i Bretland, men én af dem tav stille og blev den græsseligste hævner. Nej, nej, siger David: „i stilhed og forventning skal din frælse være!“ Og

¹⁾ Kierkegaard siger („Øjeblikket“ nr. 6. s. 8. 9), at Grundtvig kun har ladet sig drive af, at „det oprørte ham, at man ved politimagt vilde forhindre ham i, religiøst, at have sin frihed“, at han kun har brudt sig om „frihed for sig og hvo der måtte være enig med ham“, at han, „målt med kristendommens mål: „selv lidende at ville tvinge andre“, egentligt „aldrig kan siges at have kæmpet for kristendommen, han har egentligt kun kæmpet for noget jordisk, borgerlig frihed for sig og tilhængere, og han har aldrig kæmpet med kristelig lidenskab.“ — Pointen er, at Grundtvig vilde lade verden i fred, når den blot gav ham frihed, men hvorvel der er en slags „Grundtvigianisme“, som synes at slå sig til ro hermed, så må man selv være i alt andet end „kristelig“ lidenskab for at male dette billede af Grundtvigs egen kamp. Se bl. a. Grundtvigs digt: „Tidens ånd“ 1834 i „Poetiske skrifter“.

Esajas siger: „Hvo, som tror, har ikke hastværk.“ — Hvad Søren har virket, var ikke i Herrens navn, men dog for Herren, når vi er stille for Gud og bøjer os under svøben. Hvad bitterhed han har bragt til at gå igennem mit hjærte, kan ikke beskrives. Men alle ting tjener dem til gode, som elsker Gud! Men sandelig, et oprørsskrig viser, at her har man i det mindste ikke forstået at føre sig hans gerning til nytte.“

Sognebåndsløsningsloven, der stillede menigheden i et frit forhold til præsterne, havde svækket Birkedals betænkkeligheder ved præstefriheden. Men det var Søren Kierkegaards „Øjeblikket“, som fik ham til at gå helt med til den. Det var det skærpede syn, han derigennem fik på, at „det danske folk ikke er et kristeligt folk“, at „det danske folks kristelige standpunkt“ i det hele kan udtrykkes med, at „man véd ikke, hvad kristendom er“, der lod ham tage konsekvensen fuldt ud af det, at folkekirken var en borgerlig indretning og Vorherres Jesu Kristi kirke kun frit at finde i den, hvad den naturligvis kun er i samme grad, som den selv lader andre nyde frihed. Indvender man, at navnet „folkekirke“ på slig en indretning er aldeles upassende, eftersom „kirke“ forudsætter en bestemt bekendelse, så svarer han, at, da ordet „kirke“ hverken er bibelsk eller indeholdt i vor dåbspagts oprindelige tekst, er der ingen tvingende grund til at modsætte sig navnet, anvendt på et samfund med præstefrihed, og at navnet, anvendt på den hidtilværende „kirke“, trods alt dens edsvæsen, er nok så meget en usandhed. Han vil, at folket skal spørges, men han har den tro, at der er så megen naturlig sandhed i det, at at det vilde give sit samtykke, når regeringen i kultusministerens person trådte frem for den danske rigsdag og talte omtrent således: „Danske mænd! Jeg har i arv fra fortiden gennem min formand modtaget et ansvar, som jeg ikke kan og vil bære. Jeg skal efter loven forsyne de mange „sognemenigheder med troende præster, som skal gøre ed på de Luthersk-symbolske

bøger. Det er mig en umulighed.... Jeg kræver mig løst fra forpligtelsen til denne umulighed....“

Men det var nu længere, end hans gamle ven Hall vilde med, og han vilde vel heller ikke anerkende ansvaret i den form, Birkedal gav det. Ovennævnte udtalelse af ham fremkom i et „åbent brev“ til Victor Bloch¹⁾, der, samtidigt med at han som landstingsmand havde forelagt en „lov om udvidelse af sognefriheden“ (tilladelse til dannelse af fri menigheder om en ordineret mand, til brug af sognekirken for en sådan menighed, for teologiske kandidater til at få ordination uden gejstlig beskikkelse o. s. v.), afgjort havde udtalt sig imod præstefriheden. Det er umiskendeligt, at den Søren Kierkegaardske påvirkning kan spores gennem hele brevet. Her er et ret eget punkt. Det står nemlig som et stort spørgsmål for mig, om Birkedal blot ad Grundtvigs vej var bleven præstefrihedens talsmand. Det forekommer mig, som om han i grunden ikke kommer igennem, men går udenom sine egne tidligere betænkeligheder: tidernes pinagtighed, der ikke tilstedte for bratte overgange, medens han nu ikke viger tilbage for at afkræve af „hver mand i landet“ et personligt bevidst ansvarsforhold til kirke og kristendom. Ikke en enkelt mands optræden, men en virkelig forandring i folket selv synes at måtte være den eneste begrundelse for et sådant omslag; men en slig forandring er åbenbart ikke foregået fra 1855 til 1856. Der vil altid blive nogen forskel på, om man med Grundtvig kommer til tanken om præstefrihed ved en rolig betragtning af, hvad der tykkes at være til fælles, åndelig tarv for hele folket, uden hårde udfald imod „massekristendommen“ og den løgn og usandhed, der klæber ved det „folkekirkelige“ i det hele taget, eller med Søren Kierkegaardske forudsætninger skarpt angriber hin og denne, og derfor forlanger præstefriheden. Det første kan forliges med en jævn udvikling og kræver

¹⁾ „Dansk kirketidende“ 1856, nr. 20—21.

ikke hastværk; det sidste må føre til hidsige fordringer i „øjeblikket“. Det kunde være interessant at undersøge, om Grundtvig selv ikke på dette punkt fik et stød af Søren Kierkegaard. At Birkedal for en del fik det, står klart for mig. Men ikke anderledes, end at hans tidligere syn på tingen, netop fordi han i grunden var gået udenom det, bagved forblev usvækket og dannede en modvægt, der var så meget større, som det i dybere forstand var det, der var hans eget. Han ender sit åbne brev til V. Bloch med at sige, at Kierkegaards optræden skulde dog have den velsignelse, at „vi lærte at skælné imellem Herrens kirke og folkekirken, imellem den lille flok og massekristendommen“. Men jeg er ikke et eneste øjeblik i tvivl om, at han i virkeligheden ikke for alvor vilde lade disse to og to forholdsled gælde for sideordnede. Men dette er afgørende for, ikke om man i og for sig bliver en tilhænger af præstefriheden, men for måden, hvorpå man tager kampen op om den fra kristelig side. Det er jo, åndeligt talt, en hel anden sag, når den forfægtes af dem, som vil selve kristendommen til livs. — Korrektivet hos Birkedal selv imod alle forhastede krav på præstefrihed ligger tydeligt fremme i hans for lidt siden anførte udtalelse i brevet til Østergaard: en udtrædelse af folkekirken må ikke fremdrives på grundlag deraf uden nødvendighed.

I de optegnelser, V. Bloch har overladt mig, siger han også, at „B. stundom har kunnet tale i en fra en anden lejr bekendt toneart“, men at „sådanne toner dog kun sjældent kom frem, som mislyd i en harmonisk forkyndelse af evangeliet.“ Jeg har tidligere påvist denne „mislyd“ i „Synd og nåde“; og det var igennem den, at han kunde modtage en påvirkning af Søren Kierkegaard, der ikke stemmer med grundtonen i ham selv, som var så ægte evangelisk som hos nogen. „Han var“, føjer V. Bloch til, „et ægte sandhedsvidne, ikke blot om søndagen, men også på de søgne dage; i hans hjem mødte man al tid kristendommen i en lys, menneskelig skikkelse,

hvorved man ikke let undgik at se den velsignede „medhjælp“, der var ham given.“

Og han brugte også det ovenfor omtalte korrektiv nogle år efter imod Grundtvig selv, der i „Kirkelig samler“ havde stillet kravet på præstefrihed op som et så påtrængende, at det måtte opfyldes endnu i hans levetid, om han med god samvittighed skulde kunne lægge sine ben i den danske folkekirke. Under den forhandling, som deraf fremkom, udtalte Birkedal¹⁾ for det første, at det var utænkeligt, at flertallet af det danske folk vilde berøve sig selv ret til præstehjælp, når der ikke med det samme blev givet det fuldstændig lønningsfrihed overfor dets præster, dernæst, at, så meget han end samstemmede i sagen selv, så er han dog imod enhver fordring på, at den skal gennemføres strags i den nærmeste fremtid; han kan nok forstå, at det ligger Grundtvig på hjerte at få tanken udtalt så klart og indtrængende, inden han går bort; men „vi fra vort stade må bedst kunne være vidner om, hvor meget vi kan tilegne os“ deraf; endelig, at det jo er godt nok at mane menigheden til ikke nu „at sove ind igen“, men „alt for megen vågen . . . splitter og svækker kræfterne, medens der dog også er en søvn, som idetmindste ikke er imod Vorherres vilje (Mark. 4,27)“. — Birkedals udtalelse vakte Grundtvigs uvilje, især fordi han også havde dadlet denne — „ærligt og frimodigt, som det sømmer sig just for hans disciple“ — for at han ligesom havde villet skille sin sag fra de andre præsters ved at fremhæve sin præstestilling ved Vartov som anderledes fri end deres, og fordi han havde sagt, at Grundtvigs egentlige menighed (selve Vartovstiftelsens lemmer) . . . ikke af os kan an-

---

¹⁾ „Dansk kirketidende“ 1859 nr. 18. — Til en mand, der var bleven foruroliget ved Grundtvigs udtalelser, sagde B: „Lad den gamle først selv træde ud; da først kommer spørgsmålet, om vi andre bør følge ham eller ikke.“ Han troede åbenbart ikke på, at Gr. selv vilde gøre dette skridt.

ses som en sådan, der står over vore folkekirkemenigheder“. I en påfølgende samtale var Grundtvig vred, men måtte dog indrømme Birkedal, at han ved alterbordet delte kår med de andre præster i folkekirken¹⁾.

Ved vennemødet 1863 tog Birkedal helt ud ordet for præstefriheden²⁾. „I det øjeblik præstefriheden er givet, står der en levende vagt om dåben og nadveren; ved tvangen blev den levende vagt tagen bort; når friheden gives, kommer vagten, opmærksom og klarøjet, og bliver stærkere for hvert år. Elsker vi derfor Jesu Kristi sakramenter, må vi bede om, at denne frihed må skænkes, at det kan ske, hvad vor fader og fører sagde, at vennelaget, der er samlet trods tvangen, må kunne vinde fremgang“. Men Grundtvigs ord ved samme vennemøde, at „dersom det kristelige vennelag... uden præstefrihed forblev i statskirken, da uddøde det i en menneskealder“, gentog Birkedal ikke. Det tror jeg ikke, han kunde have ment.

Kunde nu de to gamle venner, Bloch og Birkedal, ikke mødes i denne sag, så var der en anden, de samme forår, som præstefrihedsspørgsmålet forhandlede mellem dem, traf sammen i: Den kirkelige og folkelige vækkelse på Fyn, frem for alt ved Birkedals og Kolds virksomhed havde givet friskolebevægelsen et stærkt stød fremad. Det var den kirkelige vækkelse, som var hoveddrivfjedren til den. Så godt som alle vegne var det den, som rejste friskolen. Det var følelsen af modsætningen mellem den gamle, for det nye liv utilfredsstillende religionsundervisning, og den vakte trang til en anden og mere levende, der var dens moder fra først af; men der vakte også snart en stærk trang til en anden børneoplysning i det hele end den tilvante. Jeg minder tillige om de „friskoler for religionsundervisning“, den „frivillige kirke-

¹⁾ „Personlige oplevelser“ II. s. 49—50.

²⁾ „Det kirkelige vennemøde 1863“ v. Ludvig Wagner s.

kommission“ ønskede oprettede „under præstens og menighedsrådets, samt provstens og biskoppens tilsyn“ (se s. 148). Det var ham derfor en glæde, at der i marts 1856 oprettedes en friskole i Ryslinge; selv bidrog han dertil med en større sum penge. Den begyndte med 17 børn, men antallet steg i årets løb til 32. I Kerteminde afholdtes d. 26de novbr. et møde¹⁾, hvortil en stor del præster og lægfolk, deriblandt også Birkedal, havde indbudt. Som en frugt af mødet dannede der sig et såkaldt „selskab for den danske almueskole“, der ikke blot vilde støtte oprettelsen af frie almueskoler, men også virke hen til en reform i statens almueskolevæsen. V. Bløch blev formand, Birkedal næstformand og I. H. G. Tauber, den gang redaktør af „Fyns avis“, kasserer; nævnte blad blev selskabets organ. Men det opstillede program for den sidste del af virksomheden var dog neppe gennemførligt og hensigtsmæssigt (der skulde ikke være noget andet tvangsmiddel mod vedvarende forsømmelse end udelukkelse af skolen; altså skulde delvis forsømmelse præmieres ved fuldstændig forsømmelse; skolen skulde indskrænkes til det 10—15de år, den forudgående skolegang altsaa helt være hjemmets sag o. s. v.), og da man, i juni 1857, holdt sit første årsmøde i Odense, og kun 108 Medlemmer var indtegnede, foreslog Birkedal at indskrænke formålet for selskabet til oprettelse af friskoler, så meget mere som man, ved at fastholde også det andet punkt på programmet, kun vilde skabe den anden og ubestrideligt berettigede sag unødvendig modstand. Dette forslag vedtoges. Fra nu af oprettedes den ene friskole efter den anden på Fyn; og det er næppe nogen overdrivelse at sige, at alle vegne, hvor der i omegnen om Ryslinge fandtes større krese af sognebåndsløserne til Birkedal, dannede der sig også en friskole, der blev som et lille brændpunkt for den snævrere kres.

Ved kongens fødselsdag den 6te oktober modtog

¹⁾ Lars Frederiksen: Om friskolebevægelsen s. 16 ff.

Birkedal ridderkorset. Han vidste, at det var ikke tegnet, som gjorde en mand til ridder; han havde været det, før han fik det. Men skulde han så ikke også være glad for det, når han kunde bære det med ære? Han under gerne andre „riddere“ en højere plads ved hove, majestæten næst; øverst for ham stod fædrelandet, og må dets sag skille ham fra hove, så er han dog ikke ringere kæmper for Danmark under Danebrog derfor. Og har han „ridderbrødre“, som ikke med ære bærer deres Danebrogskors, så er han, trods det fælles tegn, dog deres fjende fremdeles¹⁾.

Og ved hans egen fødselsdag samme år forærede venner i Fyn ham et smukt mahonigbogskab med Walchs udgave af Luthers skrifter, smukt indbundne, og med følgende tilegnelse: „Præsten i Ryslinge, Vilhelm Birkedal, ridder af Danebrog, sandhedens uforfærdede talsmand, overrækkes Luthers samlede skrifter af venner i Fyn d. 7de december 1856“.

— Som en dønning af den Søren Kierkegaardske bevægelse, der fik bølgerne i de Grundtvigske farvande til at gå højere, betragter jeg også striden i slutningen af 1856 og begyndelsen af 1857 om den såkaldte „alterbogsdaab“.

Så indlysende den Grundtvigske påstand: folkekirken er ikke den hellige almindelige kirke, men den hellige, almindelige kirke er i folkekirken, er, lige så vist følger også af den, at en skarp, ydre adskillelse umuligt kan finde sted imellem dem, så længe forholdet varer ved. Det er brudt den dag, en sådan indtræder. Når kand. C. M. Kragballe, der udgav „Kirkelig samler“, i hint blad fremkom med udtalelser, der i det mindste måtte svække tilliden til den folkekirkelige daab som sådan, da modtagelsen af og troen på Herrens ord, der alene gør daaben kristelig gyldig, skulde bero, ikke blot på, at ordet lød ret ved daaben, men også på, om præsten, der

¹⁾ „En livsførelse“ II. s. 437 ff.

døbte, havde Herrens Ånd, er det meget forståeligt, at Sællands biskop, H. L. Martensen, kunde opfatte dette som et sværmerisk forsøg på at skille klinte fra hvede, nemlig de præster, der havde Ånden, fra dem, der ikke havde Ham, indenfor folkekirken, og på at tillægge præstens person i og for sig betydning for sakramentets gyldighed. Da dette strider imod hele den kristne kirkes grundopfattelse af sakramentet som Herrens egen gerning, og den Avgsburgske bekendelse (art. 8) udtrykkeligt udtaler, at „sakramenterne . . . er kraftige for Kristi anordnings og befalings skyld, selv om de forvaltes af onde“ (∴ hyklere og slette personer indenfor kirken selv), nægtede biskoppen at ordinere Kragballe, der stod på nippet til at blive Peter Rørdams medhjælper i Lyngby, med mindre han tog sine udtalelser tilbage. Grundtvig, som også fandt Kragballes ord „skarpe og overilede“, formåede denne til at underskrive en af ham (G.) opsat erklæring, hvori Kragballe tilstod, at han vilde „ikke nægte, at en dåb kan være kristelig gyldig, skønt den person, ved hvem den forrettes, hverken kan anses for en sand kristen i levende og åndelig forstand eller forretter den nær så opbyggeligt, som man måtte ønske og som det sig burde“, men „kun indskærpe, at ingen levende kristen kan være ligegyldig ved, hvem han lader sit barns dåb udføre af, og at der dog må være en grænse, udenfor hvilken dåbens kristelige gyldighed ej kan påstås . . . om end alterbogens forskrift på en måde var fulgt med hånd og mund“. Udtalelserne her forekom Martensen for svævende; han nægtede fremdeles at ordinere, hvis han ikke modtog en erklæring, der væsenligt faldt sammen med ordene i den Avgsburgske bekendelses 8de artikel.

Grundtvig, hvis erklæring det altså var, at Sællands biskop havde underkendt, forelagde nu sagen for offentligheden i en artikel: „Om alterbogsdåben“ i Dansk kirketidende¹⁾, og der udspandt sig af denne en

¹⁾ 1856. nr.

vidtløftig forhandling, som dog ikke skal forfølges her i sine enkeltheder, hvor stedet ikke er til at skrive hele denne strids historie. — L. Helveg har vistnok ret, når han siger, at der ikke „vandtes noget mærkeligt udbytte“ ved den¹⁾; kun hovedpunkterne skal fremhæves. For Grundtvig, som erklærede, at Vorherre ikke havde skrevet nogen „alterbog“ og altså ikke indstiftet en dåb efter nogen bog („alterbogsdåb“), men vilde have sit ord meddelt og forplantet „på menneskelig levende måde“, stod det så, at den eneste bevidnelse på en kristelig gyldig dåb var Åndens vidnesbyrd i den døbte selv. Han vilde ikke undersøge ægtheden af dette hos nogen, men „når et menneske var selv fornøjet med sin dåb“, vilde han lade den gælde og tage ethvert døbt menneske til alters, der kun vedkendte sig dåbstroen og dåbspagten. Men hvis han bekendte for os, at han ikke har sporet den kristelige dåbs virkninger hos sig som et genfødsels og fornyelsens bad i den Helligånd og spørger os, om vi desuagtet tør indestå ham for hans mistænkelige dåbs kristelige kraft“, da formodede han, at enhver kristelig præst, ligesom han selv, vilde „vogte sig vel for at sige ja“. Det var Grundtvig om at gøre at drage frem, at dåben er og består i Gudsordet, der er sammenføjet med vandet, og at dette må „virkelig meddeles, ligesom det er modtaget af Herren, altså mundtligt, lydeligt og sømmeligt, med den rette sammenhæng mellem dåbspagten og døbelsen“, ligesom at døberen må „kunne være en Herrens discipel“, for at vi kan indestå for dåbens gyldighed. Altså — spørgsmålet var ikke om at fratage nogen hans forvisning, når han mente at have den, men om at indestå nogen for gyldigheden af en „mistænkelig dåb“, når han selv erklærede, ikke at kunne spore dens kraft. — Han vilde i så tilfælde allerførst råde den, der var i tvivl, til ved at overvære en kristelig

---

¹⁾ „Den danske kirkes historie efter reformationen“ II. s. 778.

dåbshandling, ved selv at bære børn til dåberl og være fadder, at prøve på, om han ikke, ved da at tilegne sig pagten, kunde fornemme sig i sin dåbs nåde; men var han endda i tvivsmål og forlangte en utvivlsom rigtig dåb¹⁾, hvad var der da i vejen for, at vi døbte ham om (ikke gendåb), som vi døber hittebørn; „Hvis du ikke alt er døbt med dåben efter Herrens indstiftelse, så o. s. v.“ Her var altså aldeles ikke tale om at kassere den folkekirkelige dåb eller lade dens gyldighed bero på den udøvende person, men om at skaffe ængstede samvittigheder en forvisning, de ikke ad anden vej kunde opnå, såsom den blotte og bare alterbogs tilstedeværelse i folkekirken dog ikke kunde give en sådan og ikke kunde give os fuldmagt til at indestå for gyldigheden af enhver dåb i folkekirken.

Martensen, som indrømmede, at en dåb, udført af en Jøde, hedning eller Tyrk, selv med alterbogens ord, naturligvis var ugyldig, og at der kunde være al grund til at lægge kristelige forældre på hjerte at være agtpågivende på, hvem de lod deres børns dåb udføre af også indenfor kirken, kunde ikke se rettere end, at det her drejede sig om det gamle, kirkelige spørgsmål om gyldigheden af kætterdåb o: dåb indenfor kirken selv ved sådanne, som vel udførte dåben udvortes efter Herrens anordning, men selv ikke havde kirkens tro. Hvor sådanne tilhørte et kættersamfund, der enten forvanskede Herrens indstiftelse, eller i sin samfundsbekendelse forstod noget helt andet ved Faderens, Sønnens og Åndens navn end den kristne kirke, dér kunde kirken ikke vedkende sig kætterdåben. Men når slige „hyklere

¹⁾ Ifølge Fr. Nygård: „Kristen Kold“ II. s. 120 havde Grundtvig allerede i 1842 rådet kold til at lade sig omdøbe, hvis han ikke kunde finde hvile i dåbspagten, men først prøve som fadder ved en dåb at bekende troen. — Kold fandt imidlertid hvile forinden, hedder det; hans tvivl var opskræmmed på en noget usund måde gennem baptistiske strømninger i de gudelige forsamlinger.

og ildesindede“ tilhørte kirkesamfundet og forvaltede sakramentet efter Herrens indstiftelse i det, da vedkendte kirken sig ubetinget deres dåb. „Her er ikke spørgsmål, om en dåb er gyldig, uafhængig af det samfunds tro, hvori den er udført, men om den er gyldig, uafhængig af de personers tro, som forretter den i et rettroende kirkesamfund.“ Her kræver kirken kun den udvortes, ikke den indvortes hensigt hos den døbende til at udføre sakramentet ret. „Det kommer ikke an på, af hvilken præst, men af hvilken kirke, man har modtaget sakramentet. Omdåb, „der i og for sig er meget vel berettiget“, må altså kun begrundes på, om det vitterligt ikke er kirkens dåb, man har modtaget. Med Grundtvig at begrunde den på hensyn, der overvejende kun er af subjektiv art, fører kun til rene vilkårligheder og til et fanatisk sværmeri indenfor kirken, når man lader dåbens større eller mindre gyldighed bero på graden af de personers tro, der udføre den. — Martensen kunde kun finde en glædelig selvmodsigelse hos Grundtvig, når denne samtidigt erklærede, at det „ene og alene er Herrens og den Helligånds personlighed, det gælder om ved dåben efter Kristi indstiftelse“, og at „dåbens kraft og virkning ingenlunde beror på nogen anden døbers personlighed end vor Herres Jesu Kristi egen.“

Men enhver vil indse, at der er forskel på det dogmatiske spørgsmål om kætterdåbs gyldighed i det hele, og på spørgsmålet om, hvad der skal gøres, når et menneske, der har modtaget enten en forvansket eller „afjasket“ dåb, ikke kan finde fred i denne. Der er ingen selvmodsigelse hos Grundtvig, hvor Martensen mener at have fundet den; ti man kan jo meget vel sige, at det kun er „Herrens og den Helligånds personlighed, det gælder om ved dåben“, og dog ikke føle sig forvisset om, at disse personligheder er til stede ved enhver „alterbogsdåb“ efter bogstaven. Spørgsmålet er, under hvilke vilkår de kan tænkes at være tilstede; Grundtvig nægtede ikke, „kætterdåbens“ gyldighed — og beskyldningen

for „Donatisme“ var slet ikke hjemme her —; men vel kunde han ikke dele Martensens syn på statskirkens dåb efter de blotte papirer som ett i alle måder med den dåb med „Helligånd og ild“, som dog alene er vor Herres Jesu Kristi egen dåb, hvor Han selv og ikke blot en eller anden vanddøber er tilstede; og derfor vilde han lade det være et åbent spørgsmål for den enkelte, om han kunde slå sig til ro med sin „alterbogsdåb“ eller ikke.

Det var særligt det, at spørgsmålet var „åbent“, Birkedal, da han gav sig ind i kampen med et lille skrift: „Samvittighed og retfærdighed“ (1856), vilde hævde. Rent dogmatisk stod han nærmest på Martensens side. Og rygget om, at han i det mindste delvis vilde tage afstand fra Grundtvig i denne sag, havde foruroliget flere af hans og dennes venner, især Fr. Boisen, der den 29de novbr. skriver til ham: „Jeg fik en angst, da jeg så, din bog var kommen ud; ti jeg frygtede, at det hele var undsluppen censuren. Det var jo uret af mig at frygte, da du jo havde lovet mig at holde tilbage; og jeg fik da også snart at se, at du havde holdt ord. For hvad der er kommet, modtage du min tak; det skal nok gøre godt....“ Birkedal har altså lovet Boisen at „holde tilbage“. Dog gjorde han det ikke anderledes, end at han ikke fortav — på bogens næstsidste side — at det var hans hensigt andetsteds at udtale sig om Grundtvigs stykke om alterbogsdåben, og at han da „vilde befindes at stå biskop Martensen nærmere, end han måske tror“. I det omtalte skrift nøjedes han imidlertid nærmest med at hævde, at det var uret, når Martensen i kraft af sin fortolkning af den Avgsburgske bekendelse vilde forkætre Kragballe for hans fortolkning, så meget mere som Martensen selv havde i sin dogmatik meget sårbare punkter overfor dette vort bekendelsesskrift. Tillige angriber han på et meget væsentligt punkt Martensens dåbslære. Denne havde i forbigående erklæret det for et sværmeri, at „dåben kun er virkelig dåb, når det er

troende forældre og faddere, der bringer barnet til dåben“. Medens nu Birkedal ikke kan tillægge præstens personlige tro nogen indflydelse på dåbens kraft, så hævder han bestemt, at barnedåben er kun tilladelig på forudsætning af, at børnene bringes til den af troende forældre (småbørn har selv tro; men den er indesluttet i forældrenes). Det er ikke hans mening, at præsten skulde dømme om forældrenes tro; men at man skulde nægte at døbe småbørn, når forældrene var åbenbar ukristne: „barnedåben forudsætter troende forældre . . . er indført og kun berettiget under dette vilkår“. At ophæve troens forudsætning er „en begyndende barnedåbsnægtelse“. „Enten står vor kirkes barnedåb fast med troen til sin forudsætning . . . eller barnedåben må ophæves“.

Rimeligvis er det arten af biskop Martensens svar (Se: „Et gensvar i anledning af striden om „alterbogs-dåben““ s. 53 ff.), mere end løftet til Boisen, der bevirkede, at Birkedals næste indlæg: „Kampen er stående“ (1857) ikke blev den udvikling af hans anskuelse om selve „alterbogs-dåben“, han havde stillet i udsigt, men en fortsat polemik mod Martensen, der ikke førte sagen synderligt videre. I mellemtiden havde Laub¹⁾ udsendt et sendebrev „Til V. Birkedal“, i anledning af dennes første skrift. Han hævder i dette i modsætning til Martensen, at denne ikke skulde have nægtet at ordinere Kragballe på grund af den lære, han formentlig havde ført, men indskrænke sig til at afkræve ham et løfte om, at han efter sin præstevielse „intet i gerning vilde foretage sig, uden først at rådføre sig med sine gejstlige foresatte, men da og at rette sig efter, hvad der således

---

¹⁾ I et tidligere privat brev havde L. spurgt om B.'s mening om „alterbogs-dåben“ og på det indstændigste opfordret ham til at udtale sig imod Grundtvig, hvis han var uenig med ham. („Personlige oplevelser“ II s. 117 ff.). Boisens tryk og Laubs modtryk har vel ikke været uden indflydelse på, at B., istedet for at møde på den egentlige valplads, forsøgte at afstikke en anden.

blev afgjort“. I øvrigt mener Laub, at Birkedal er sprun-
 gen fra sagen selv ved, i stedet for at indlade sig på
 spørgsmålet om „alterbogsdåben“, der foreslå, at vende sig
 til spørgsmålet om forældrenes tro som betingelse for
 en gyldig barnedåb. Han er enig med Birkedal i, at „det
 afhænger af den, som døbes, om han kan og vil an-
 namme dåbens velsignelse“; men „hvorledes man skal
 gøre sig den uopløselige forening imellem dåb og tro
 klar med hensyn til børnenes dåb“, derom har der været
 så forskellige meninger, at intet kan fastslås. Og når
 Birkedal ikke vil have vantro forældres børn senere om-
 døbt, men selv henviser til, at Gud kan „gemme sin
 nåde, indtil betingelserne for dåbens annæmmelse er til
 stede“, altså selv kan tænke sig „dåbens velsignelse skilt
 fra dåbens moment“, så har han jo dermed ophævet sin
 egen fordring. For Laub står ellers spørgsmålet om
 døberens tro og om forældrenes tro på lige linje;
 og han mener, at, kan den sidste ikke kræves, kan den
 første det heller ikke. — Med hensyn til den biskoppelige
 optræden imod Kragballe kan Birkedal (se „Et gensvar
 til biskop Laub“) være meget enigere med Laub end
 med Martensen; kun erklærer han sig imod, forud
 at afkræve et slikt løfte. Spørgsmålet om forældrenes
 tro — som er indført af biskop Martensen og ikke af
 ham i denne forhandling — vil han på ingen måde have
 stillet på linje med spørgsmålet om døberens tro; ti hvad
 man så end mener om denne sidste, så er troen hos
 den, der døbes, både efter skriften og vor kirkes praksis,
 et vilkår for dåben, og barnets tro kan han ikke tænke
 sig uden i sammenhæng med forældrenes. Han har ikke
 villet forkætre nogen, der mener noget andet — „det har
 just været mig en grund til fornyet glæde over det kirke-
 lige stude, jeg ved Guds nåde indtager, at jeg ikke så
 let fristes til at opstille kætterier, som „kirken“ ikke
 stempler som sådanne“ —, og derfor kan han udtale sig,
 som han har, om at dåbens velsignelse kan indtræde
 efter dåbens moment; men noget andet er at godkende

„statskirkernes vane med at døbe i flæng“ og ligefrem indrette sin dåbslære og dåbspraksis derefter. Og da det ikke er en ubestemt tro, der kræves ved dåben, kan man ikke nøjes med at påvise en „troens spire“ hos de små; det er en „artikuleret trosbekendelse“, der afkræves barnet, og hvorledes kan man gøre dette, uden med kristne forældres tro som baggrund? Birkedals standpunkt kan vel nærmest angives således, at, ligesom Grundtvig ikke forkastede nogen ret udført „alterbogsdåb“ i kirken, men kun ikke i alle tilfælde turde indestå for dens kristelige gyldighed, så sandt der kunde være tvivl om dens forsvarelige udførelse, således forkastede Birkedal heller ikke nogen dåb i og for sig, fordi den var udført på vantro forældres børn, men han turde heller ikke indestå for den, og han vilde, at det ad Åndens vej skulde indskærpes menigheden, at den kristne barnedåb i det hele byggede på forældrenes tro. — Man må til forståelsen af denne strid i det hele erindre, at dåbstvangen endnu bestod i den danske folkekirke og ophævedes først 1857, måske ikke uden anledning af den. I så fald har den dog bragt ett uomtvisteligt gode.

Når jeg har kaldt denne strid en dønning af den Søren Kierkegaardske bevægelse, da er det, fordi det vistnok er umiskendeligt, at de Kragballekske udtalelser, der satte den i gang, ikke var uden påvirkning af „Øjeblikkets“ kamp mod „sandhedsvidnerne“. Og hvorvel man ikke kan sige, at de anskuelser, som Grundtvig og Birkedal gjorde sig til talsmænd for, ikke stod på fuld kirkelig grund, så henviste begge dog udtrykkeligt til, at hin kamp havde gjort erkendelsen af dem i den danske folkekirke for påtrængende nødvendig.¹⁾

¹⁾ „Til slutning må jeg forelægge, ikke blot biskop Martensen, men alle den danske folkekirkes biskper, præster og skriftkloge, det samvittighedsspørgsmål: om de endnu ikke, selv ved Søren Kierkegaards mærkværdige og i dette århundrede i det mindste uforglemmelige liv og død og begravelse, har vundet den overbevisning, at, vil den så kaldte evangelisk-lutherske folkekirke

— I årene 1856—57 begyndte Birkedal at tænke sig som en mulighed, at søge bort fra Ryslinge. Embedet var jo lille til den store børneflokk. Men det var dog nærmest andre, som tænkte på det for ham. Hans hustru troede således, at en forandring af virkekres kunde virke styrkende og oplivende på ham. Høje Thostrup var på bane, hvis F. Fenger vilde tage imod Lolland-Falsters bispestol, som Hall synes at have tilbudt ham; men det vilde han ikke, og Bingesbøll fik den. „Glostrup“, skriver G. Bloch, „kunde Hall nok have lyst til at skaffe en anden præst. Hvad synes du herom?“ Da Birkedal var i København i marts måned 1857, „kom Hall“, efter hvad B. skriver til hustruen, „strygende herhen i et øsende regnvejr og spurgte, om jeg ikke søgte Pårup“. En præst, som havde det i sinde, kom kort efter op til ham, for at spørge, om han vilde søge det, da det jo i så fald ikke kunde nytte andre at gøre det, eftersom „jeg havde kultusministeren i løfmen“. Men, føjer han til, det er „meget tvivlsomt, om jeg vil søge det: Ryslinge holder så fast“. Han søgte det ikke.

På det samme besøg i København var han for sidste gang sammen med ungdomsvennen Georg Aagaard hos gamle Blochs, hvor han boede. Ikke mange dage efter skriver han: „Så kom jeg hjem i tirsdags middag (fra et besøg hos præsten Gad i Søllerød) og gik fra omnibus på gaden, hvor jeg mødte den lille Marie Hammerich. Jeg gik hen til hende og spurgte: Hvordan er det med Georg Aagaard (ti han havde været syg af gigt). Da så hun på mig med store øjne og sagde: Han er død!

---

i Danmark herefter have sine præster til at gælde for sandhedsvidner hos folket, da må den hverken udgive sig for et tros-samfund af troende og vantro, som en åbenbar selvmødsigelse, ikke heller give sine præster et vist levebrød for at sværge på alterbogen og andre symbolske bøger?“ Grundtvig: „Lidt mere om „alterbogsåben“. s. 35. — Birkedal siger („Personlige oplevelser“ III s. 6), at Gr. „vistnok selv senere lod sin betragtning [af „alterbogsåben“] falde“.

Ja; han er død, den dejlige Georg, vor ungdoms mildhed og glæde, han, som bandt os sammen ved sin elskværdighed. I morgen skal han nok begraves. Jeg fulgte i tirsdags aftes bag efter den gamle assessor Aagaard ned i den dunkle gravhvælving i Frælsers kirke, hvor han bisattes; dér blev hans lille værelse ham for det første beredt, dér blev han ladet alene i mørket, han, som al tid havde samlet en kres om sig af mange venner og al tid havde været så lys og varm. Dog, jeg véd, at han havde hjærtelag for Vorherre, om han end ikke var kommen ret til bevidsthed i salighedens sag, — så vil vi lægge ham i Jesu arme, og hos Jesus vil det rette lys og den evige varme opgå for ham. Hvor gerne vilde jeg ikke i morgen tale ved hans kiste i Frælsers kirke, men jeg tør ikke i den store ekkofulde kirke med mit svage hoved og med mit svage hjerte. Jeg har anmodet Monrad om at tale, da dog en af vennerne skulde give ham kærligheds vidnesbyrd. Hvem mon der nu bliver den næste af vennerne, som skal bort? Aagaard fulgte snart sin kære Knuth“.

Samme dag, som Birkedal skrev dette, udgik indbydelsen til det første skandinaviske kirkemøde i København d. 14.—17. juli 1857, undertegnet også af ham. Han deltog også i mødet, men havde kun ordet en eneste gang hen imod dets slutning, da han ikke kunde tie til, at Rudelbach — der nys i „Evgl. ugeskrift“ havde taget Martensen i forsvar mod Birkedals angreb på ham for uluthersk lære, og derfor af Birkedal i Dsk. kirktid. nr. 25—26 var bleven stemplet som „ikke længere Luthersk teolog“, men kun en „blot og bar partimand“, han hverken følte lyst eller forpligtelse til at indlade sig videre med — dér udtalte, at den Grundtvigske retning „allerede havde vist sig af den beskaffenhed, at den fører til at fornægte vor Herres Jesu Kristi sakramenter og opløse den kristne kirke“; — naturligvis med særligt henblik til den nys førte strid om alterbogsdaaben. „Vi må kalde det en lærd enfoldighed, når spørgsmålet er

om barneret i kirken, om samfundsbetingelserne for Guds menighed, da at søge omkring i alle slags bøger, eller da selv at lave sig en teori sammen“ i stedet for, som vi gør, siger han, at „søge hen til samfundets, kirkens dør for dér at spørge sig for, hvad dette bestemte samfund vedkender sig som sine vilkår“. Med det samme rettede han en kærlig henvendelse til de svenske brødre om at arbejde på, at djævforsagelsen ved dåben atter kan blive optagen i den svenske kirke. En særlig glæde for ham var venskabet, han på dette møde sluttede med Lunds højbårne biskop, Thoman der. Et vidnesbyrd om dette er følgende brev fra denne til Birkedal, der, med et brev, havde sendt ham „Nådens sorg og sorgens nåde“.

„Hjærtligt älskade broder!

Min långa tystnad har icka bevitnat, hvad jag likväl sanningsenligt bekänner, att ganska få öfverraskningar, särskilt iblandt dem, som icka varit afgörande för lifvet, ha gifvit mig så stor glädje som Deras vänliga bref och gåfva. Tröttna icke, kära embetsbroder! at ge ut för min räkning ännu flera lika hjärtliga Guds ord, väl icka på bläck och papper, men ännu bättre, hvar morgon och afton till Honom, som så gerna af os tager, hvad Han sjelf har gifvit oss. Bed Honom om krafter för mig till att äfven i min mon uträtta, hvad Han vill hafva uträttadt, och försaka, hvad Han vill hafva försakat. Kom ochså hitöfver någon skön vårdag och tala för mig om en skönare vårdag, som er mindre förgängelig. Nyss, innan dagen skymde, solade sig utanför mina fönster mina tre sockenkyrkar i aftonrodnadens glans, och sundet utbredde sig för deras fötter lugn och klar såsom sällan; men det var icke mina små kyrkar, som nådde till att spegla sig der: det var Köpenhamns tornspirar förbehållet, och Seland's bokskoger höllo sig heller icke undan. Kunde jag annat än tänka på mina danska brödar och på den faderliga hånd, der deras oss outgrundliga öde hvilat? Kunna menneskar, så vilja de utan allt tvifvel

hindra oss att bekannligen(?) tillhöra hvarandra. Det gifves ett område, dit de icka kunna; der skola de dock icka hindra oss.

Birkedals predikningar varo, det sista häftet undan- taget, ingen nyhet för vårt hus. I Göteborg har en stor del af dem blifvit predikad i en annan kyrka änn min. När mina barn läsa det sista häftet, skola de till sin förundran finna åtminstone en stor tanke, som de här om dagen hörde af mig i en af mina sockenkyrkar.

Icke förän nyligen har jag vetat, hvar jag burde adressera ett bref till Dem.

I min förlägenhet sänder jag Dem ett litet tal af mig i Svenska akademien, till ett tecken, att jag ville ha skickat någonting til Dem tillbaka, ifall jag hade haft något.

Lund, Mårtensdag 1857.

Med hjärtlig tillgifvenhet

Joh. Henr. Thomander“.

Når Birkedal ikke yderligere havde taget ordet på kirkemødet, så angiver han som grund — foruden den, at, hvor høvdingerne (Grundtvig selv og P. C. Kierkegaard) talte, kunde han tie — særligt sin legemlige svag- hed. Det anstrængte arbejde og den spændte tilstand, hvori han deltog i kirkekampen, kunde naturligvis heller ikke være gavnlige for denne, og han havde i foråret allerede besluttet sig til at tage en medhjælper. Det blev J. N. L. Schjørring, der begyndte sin virksomhed i Ryslinge i juni 1857 og ved siden af sin medhjælperger- ning for Birkedal i samme efterår oprettede en friskole i Sødinge i Ringe sogn, der to år efter udvidedes til også at være en højskole for unge.

Nu kunde Birkedal så meget lettere tage sig en hviletid til vederkvægelse. Han vilde forsøge, om ikke Schwejtz's alpeluft kunde styrke ham. Det hørte til hans ungdomsdrømme, at komme til at gæste klippelandet, Wilhelm Tells, land. Man erindrer hans fantasier fra

1835.¹⁾ Men man vil af følgende breve kende forandringen i stemningen fra da til nu. Sangen: „Jeg fik en trøst, da byrden tungest lå“, lå imellem, og alle de oplevelser, som knyttede sig dertil. Hvor han havde set sig svimlende på alpetoppen, holdende sig kun fast „ved halen af en alpeged“, bar han nu møjsommeligt sit trætte legeme op. Men han havde nået andre højder og holdt sig fast ved Guds trofaste hånd.

Det var planen, at Chr. Østergaard og han skulde have rejst sammen; men der kom hindringer i vejen for den første, og Birkedal måtte rejse ene. Hvor udførligt han end har skildret sine rejseoplevelser i 3dje del af „Personlige oplevelser“, giver brevene fra selve rejsen dog et så umiddelbart og friskt indtryk, at de ikke bør savnes i en levnedbeskrivelse af ham.

Breve fra rejsen til Schwejtz.

• „Avgzburg, d. 8de avg. 1857.

Min søde Mille!

Efter i dag at have kørt uatbrudt i 11 timer med et iltog, er jeg endeligt arriveret hertil Avgzburg i Bayern (aften kl. 8). Men du kan nok vide, at jeg er træt efter denne lange rejse, skønt jeg ellers har det godt, „enhver sine omstændigheder“, ved du nok, det hedder på jysk. Jeg skal da ikke trætte dig, min søde Mille! med mange fortællinger om min rejse hertil; — jeg gemmer alt til Schwejtz, som jeg, vil Gud, betræder i morgen, søndag, kl. 1 à 2 middag. Hvor jeg glæder mig dertil! — Altså — jeg taler denne gang ikke om min rejse fra Hamburg til Avgzburg — vist 130 mile —, hverken om en lille pukkelryg, der sad i „dritter platz“ med mig og andre og spurgte alle om deres „geschäft“, heller ikke om en Hamburgsk ung løve — for resten et dannet menneske — som fortalte mig på stationen, at der her var „gutes bier“ og „hübsche mädchen“, hvortil jeg svarede, at jeg

¹⁾ I. s. 153.

holdt mere af bier end af mädchen. Jeg skal heller ikke fortælle dig noget om de store byer, jeg har gennemfaret: Magdeburg, Halle, Leipzig, Nürnberg og Avgsburg, af den gode grund, at jeg kun fór igennem dem. En gammel, vittig nar fra Memel, som gjorde løjer, og en herligt udseende, gammelagtig doktor med det prægtigste ansigt har i dag været mine rejsefæller foruden andre. Pebersvenden fra Memel, var uudtømmelig i at prise sin stand, skønt, sagde han, når han så „hübsche kinder“, så steg der noget op i ham; men ellers hentedede har eksempler fra bibelen på kvindernes dårlighed: Rebekka o. s. v. Landet lige fra Hamburg til Bayern er, så at sige, en pandekage, så fladt er det. Men Bayern er et dejligt land med mageløse udsigter, Donauwerth, Harburg o. fl. st. Snart er jeg kommen igennem egne, hvor alle byernes tage var klædte i rødt, snart har husene været i sørgedragt med skifersten, og nu i en del af de sidste egne har taget været hvidt som om vinteren, når sneen ligger tykt derpå (kalktag). De Bayerske folk er meget grimme, dem, jeg har set da. Kvinderne (af de simple) går med et rødt tørklæde om hovedet, der er bundet med to store æselører på hver side; de galante damer har alle fået lange næser: det ser ud, som om de havde spidset deres næser på at blive forlovede, men, da det ikke er sket, er næsen bleven stående i det snit. Her sidder jeg nu på et meget slet „hotel“, egentligt vist en kippe, hvorhen jeg blev vist af en banebetjent. Men da det er nær banegården, og jeg al tid selv bærer mit tøj, for at spare, kan det være det samme: for en nat går det nok an. Nede i „hotelsalen“, hvor jeg spiste til aften, sad nogle meget simple, praleriske Tyskere; stegen, jeg fik, var uappetitlig, kartoflerne dertil saucedede i æddike og peber, som Bayerne nok bruge het — men øllet her er overalt fortræffeligt: jeg har bestilt „zwei krüge“ i aften, for at gøre mig til gode. Udenfor mi åbne vindue, der vender ud mod en have, sidder ved lys flere borde fulde af gæster, hvis summen lyder op til mig.

Kan du huske Hertz's vemodige sang om manden, der solgte æbler. Der står: „Hvor lider han nu, det ærlige kræ?“ Således har jeg tænkt mig, at du stundom har tænkt og sagt om mig, når du tænkte på min ensomme omflakken i de fremmede lande. Ti ganske kan du da ikke lade være at tænke på mig; ti vi deler dog nu en gang adskilligt med hinanden, f. eks. 14 søde, velsignede børn. Og så skal da tjene til din efterretning, at jeg efter „mine omstændigheder“ har det godt. Vel længes jeg efter det velsignede Ryslinge og dig og alle dér, og vemoden besøger mig jo også; men jo nærmere jeg kommer min ungdoms længsels land, desto mere frit og let bliver mit hjerte, synes mig. Du har det nok godt: det hvisker en af Vorherres engle mig i øret, og du kan også sagtens: sådan en mand, sådanne børn, sådant et hjem, sådan en sundhed, sådanne indtægter — udgifterne lader du mig besørge — og så endelig: sådan en Gud Fader, sådan en frælses, sådan en Helligånd til trøster. Ja, du kan sagtens. I aften, da jeg sad i vognen og så solen gå ned så dejlig bag bjergene, da tænkte jeg: sådan går den også ned bag Tøjstrup for min Mille. Der var en sort sky ved siden i forgrunden, men bagved strålede solen med rosenfarver på alle Ingemanns „svanedun“ så jeg måtte hos mig selv gentage: „Der står et slot i vesterled“, og så tænkte jeg: således står der en sort sky, synden og døden, ved siden i forgrunden, men bagved vil Vorherre åbne udsigten ind i livets land for mig og os alle i Jesu navn. Ti „vi kommer aldrig mer i havn, gør du det ej i Jesu navn“.

.... Og nu farvel, du søde, du kære hustru! Vær glad, vær rask, vær from og mild! Hils alle de søde fra fader. Ofte har jeg udbrudt hos mig selv, når jeg så en pige eller dreng: Ih, det er jo Gusta, det er jo Holger! Men det var ikke så vel. Farvel, farvel i Jesu navn!

Din

Vilhelm Birkedal.

Schaffhausen, d. 9de avg. 1857, kl. 8¹/₂ aft. (søndag).

Min velsignede hustru!

„Det ærlige krælder“ godt. I dag har jeg haft det så godt („enhver sine omstændigheder“), og nu sidder jeg i Schwejtz. Jeg tog fra Avgsburg i morges kl. 6¹/₂ og kørte på jernbanen til kl. 1. Det var, især til sidst, en dejlig vej: midt gennem bjerge slyngede den sig; dybe dale og høje toppe stod der hele tiden som kone og mand, — se, hvor galant jeg er; men jeg kom til at nævne „dalen“ først, og så må jeg gøre ligeså ved „konen“; ti hun kan da ikke lignedes ved et bjerg, som er så mandigt. Men konerne står sig ved sammenligningen; ti dalene er ikke blot yndige, men de er også frugtbare; bjergene står der ligesom vi stakkels mænd i den stolte mandighed, og jeg syntes, at flere af dem lignede mig navnlig; ti de havde en bar top uden hår (træer), medens de havde en temmelig skøn hårvækst rundt omkring den nederste del af hovedet. For resten er det ikke så underligt, at de havde tonsur; ti de står i et katolsk land med de mange, kronragede munke. Men nu bliver jeg altfor vittig, og jeg går videre i teksten. I vognen sad jeg hos en tysk familie: en „gerichtsmann“ i Landsberg med kone, søn, datter og en ung fyr af den store, præjsiske marine. Jeg var, som sædvanligt, næsten stum som en fisk; men jeg så desto mere, og skønt det vist var en meget elskelig familie, tror jeg dog, at deres idelige udbrud nu fra kl. 6¹/₂ til kl. 6 i aften (de tog med over Bodensee) har bragt en modsigelses ånd ind i mig, så at jeg, i modsætning til deres tyske: „wunderschön“, „reiszend“ bringer dansk jævnhed og lidt dansk spøg ind i mine skildringer. Nu da — jeg var lidt træt af de mange dages rejse uafbrudt og havde endog lyst til i mit hjørne, efter at have set mig mæt på så meget, at tage mig en lille lurifas à la Martensen, da det lød: Dér er de schwejtzer-ske Alper! Det gav et lille hip i mig ved dette udbrud, og jeg fór op og stak hovedet ud af vinduet. Men både for modsigelsens skyld, og fordi jeg er bange for at

komme til at ligne Baggesen, der brugte alle de største og højeste ord i sproget op ved det første, han så, så at der ingen retfærdighed og lighed blev i skildringen, vil jeg indskrænke mig til at fortælle ganske jævnt, hvad jeg så; ti jeg står jo kun ved indgangen til skønhedslandet, og denne egn er jo vist langt fra den skønneste. Og hvad så jeg da? Tænk dig det nu ret levende: Vi kørte ned af en jævn skråning ud [af] det tyske land; — nedenfor os lå nu først den sidste, tyske by, Lindau, på en ø med høje tårne og en kolossal løve, der viser tænder ud imod søen med et så vredt og gesinnungstüchtig udtryk, at det er kosteligt: det er den tyske, trælbundne kraft, der vrænger ad den schwejtzerske, virkelige frihed på den anden side, som den ikke kan nå, og derfor siger om, som ræven om rønnebærrerne: de er sure! Men så bag om byen bredte sig den blanke, seladongrønne Bodensø med skovbegrøede Alper til en storartet ramme i baggrunden, og allerbagest, med klare pander rejste højt mod himlen, de evige snebjerge, — ti de forreste Alper er kun af middelstørrelse. Jeg har aldrig ret forstået, hvad David synger om bjergene, at Jehovah rører ved dem, „og de ryger“. Nu forstår jeg det; ti de ryger allesammen, som om der var ild i dem: de havde hyllet sig i røg og damp, eller, for at tale i andet sprog, de havde besløret sig, dog således at de hist og her løftede sløret op og lod os se deres skønheder i plettevis. — Så gik vi ombord på dampskibet; men denne dampsejls vil slet ikke huse mig i Schwejtz: denne prosaens og den hjærteløse civilisations og ensformigheds affødning burde, synes mig, aldrig have trængt sig ind i Vilhelm Tells og den stolte friheds land. Og så på dampskibet, — dette mylr af rene og urene dyr, ligesom i Noahs ark, var mig meget imod; jeg kunde ikke ret nyde synet i den omgivelse. Jeg skulde have siddet i en lille båd, alene med et par ærlige Schwejtzere. Sa skulde vi spise: 6 retter mad, men det kostede også 2 daler omtrent. Endelig gik jeg ganske alene forud, satte

mig først på noget henkastet tov, dernæst på rælingen, og nu nød jeg ret i fulde drag skønheden. Skønt omridsene her var større, — det mindede mig altsammen om indsejlingen til Svendborg: Tåsinge på venstre side — ti lidt efter lidt blev kysten flad — og dér så jeg kirker med tårne, ganske som vore fynske, og Valdemarsslot savnedes ikke; på højre side Fyn. Over mig vajede det danske flag; ti Schwejtz har også det hvide kors i den røde grund, kun med den forskel, at korset når ikke helt ud til flagets kanter. Så istemte jeg „Holger Danskes vugge“ og havde det godt; ti bjergenes frie luft blæste mine lunger fulde med en frigørende kraft; og så så jeg tit op til himlen, især når et krucifiks på kysten mindede mig om de udbredte arme, du véd nok, der vil favne også mig, og som nu er deroppe. Endelig fik Bodensøen ende, — vi lagde an flere steder, for at landsætte og modtage passagerer, — og nu sejlede vi op ad Rhinen, som løber lige lukt gennem søen, uden at lade sig forstyrre i sit løb eller sin natur, ligesom et karaktérfast menneske bliver sig selv ligt og taber ikke sig selv i verdens almindelighed; og, mens jeg så male- riske småbyer henstrøede langs bredden og stundum nogle borgruiner på toppen, gled vi sagtelig i mange, forunderlige krumninger op imod Schaffhausen, hvor vi ankom kl. 6¹/₄, omtrent efter næsten 5 timers fart. Nu begyndte der en myldren af drenge og droskekuske omkring mig . . . ., men jeg tordnede mit „nejn“ til dem alle og bar ganske ydmygelig min vadsæk op igennem byen, til jeg endelig fandt et „gasthof zur goldenen krone“ . . . Så står jeg i morgen op kl. 5 og vandrer alene ud til vandfaldet, og er glad ved, at det sker så tidligt; ti da tænker jeg at være alene ved synet og ikke hindret af de mange mennesker: Der er tid til at være i samfund, og der er tid til at være alene — det vilde jeg have føjet til Salomons øvrige „tider“, når jeg havde skrevet hans visdoms bog, hvad jeg da af gode grunde ikke har gjort . . . .

Zürich, d. 11. avg.

Jeg vågnede igår i Schaffhausen, da der „hausknecht“ kom ind, for at tage mine støvler. Jeg råbte til ham, om det regnede, og han sagde: „Ja, Gott sey gelobt!“ Det var jeg nu ikke rigtigt i stand til at istemme.... dog måtte jeg kunne vide af erfaring der hjemmefra, hvor man her har længtes efter regn, som de ikke har haft i 2 måneder. Imidlertid vilde jeg ikke lade mig forknytte, og efter at have ventet 2 timer på godt vejr, tog jeg hat og stok og vandrede ud til vandfaldet. I grunden var det meget passende omgivelser at se et vandfald under; ti forholdene skal jo stemme med genstanden. Nu véd alle, at et vandfald er vådt, meget vådt, — var det da ikke i sin orden, at det var vådt for neden, hvor jeg gik, var vådt for oven, og at jeg selv mere og mere blev våd indtil skindet.... Vandfaldet kan jeg ikke beskrive dig; det er, som om Rhinen her støder kuldbølger og hvirvler, syder, skummer i sig selv og ned i dybet.... Midt i faldet står to kolossale klippeblokke, af naturen fremstillet som to tårne, og på den ene af disse står der en figur, formodentligt Vilhelm Tell med Schwejtz's våben i den ene og en lanse i den anden hånd. Igennem denne tårnport skummede det snehvide vand i rivende fart og ligner en bred landevej, som kun Rhinguden selv tør og kan befare. Det er på ett sted, som om et uhyre møllehjul drejer sig i ustandselig hast, drevet frem af overfaldsvandet, mens det hvide skum sprøjter hen derover; og sandt er det, så hvidt mel, som kommer ud af den mølle, kan Krumstrup mølle ikke levere....

På min rejse til Zürich regnede det bestandigt, så jeg kunde ikke se det mindste af landets skønheder.... Jeg kom til at køre sammen med en student fra Heidelberg, som var så yderst venlig. Han viste mig til rette med, hvorledes jeg bedst indrettede min rejse fra Zürich over Rigi til Luzern og Bern, og vi fik en gemytlig samtale med hinanden. Han var meget smuk, med milde og dog stærke brune øjne, ungdomsfrisk og mandig at

se til, med sort hår og sort mundskæg, og han studerede naturvidenskaberne, for disses egen skyld. Det var mig meget behageligt, da han var min vejfører til et hotel i Zürich og spurgte mig, om vi ikke skulde dele kammer med hinanden, hvad jeg gerne vilde . . . . I aftes gik vi en lille tur, men kun kort, da det regnede uophørligt. Dernæst sad vi og samtalede om mange ting — også teologi; men tro har vedkommende nok ikke. Til sidst gik han ned, for at spise til aften, og kom leende tilbage og fortalte mig, at han dernede i gæstesalen havde truffet to andre Heidelbergske studenter, som i begyndelsen var kede over, at de ikke i Schaffhausen havde haft mod til at gå ud i regnen, at se vandfaldet; men til sidst havde den ene erklæret på ægte, tysk vis, at det dog kunde være det samme, „da er nicht sinn hatte für waszerfällen!“ Således kom han aldeles spekulativt ud af det med sine hemmelige bebrejdelser.

I morges stod jeg op kl. 6¹/₂; min unge ven sov endnu . . . og begav mig dæ til Uetliberg, 2687 fod over havet. Der vilde jeg sætte min første prøve, hvorledes jeg gammelagtige mand kunde „steigen“ d. e. bestige bjerge. Jeg gik en halv time jævnt opad, så måtte jeg en time „steigen“. Al mit legems tyngsel satte sig i benene, sveden brød ud af alle porer, og jeg måtte stundum stå stille på højderne eller sætte mig på en bæk. Endelig stod jeg på toppen. Men ligesom Baggesen blev jeg slemt skuffet, ti „ich kam hinauf und sah, und sah — gar nichts, der nebel war schon da“. Jeg havde skyerne mellem mig og det vidunderlige syn af Zürich nedenunder ved den henrivende sø, med villaerne langs begge kyster, og Rigi og Pilatusbjergene i baggrunden. Men på rejser gælder det om at være tålmodig. Jeg havde gået i 2 timer og opad, troede, at jeg ikke kunde mere, men da jeg havde siddet lidt, var jeg igen modig og besluttede at vandre den halvtredje times lange vej langs med bjergkammen til Albis; og jeg fortrød det ikke. Ti alt, som jeg gik opad, forbi bratte afgrunde til begge

sider, igennem en dejlig skovnatur, lettede tågen, og tit og ofte åbnede udsigten sig ud over Zürich dybt nede, den underskønne sø og bjergene i det fjærne; og på den anden side den skønneste, frugtbareste dal og højland, man kan tænke sig, også med en lille sø, Fürler sø, med kirketårne og ensomt liggende Schwejtzerhuse. Det var en dejlig tur, på hvilken jeg mindedes dig og børnene og det kære, kære Ryslinge i Danmark, „mit hjertes hjem heneden“. Efter 2¹/₂ times gang kom jeg til Albis „wirthshaus“, og jeg var træt. Der gik jeg ind. Først troede man, at jeg var en bursch, og jeg satte mig i krostuen, ved middagsbordet uden dug og såre miserbelt; så anede man måske, at jeg var lidt mere, og nu kom en fyr og bad mig sætte mig højere op, idet han bredte en snavset lille dug for mig; dernæst tænkte man: det er endnu ikke godt nok, og nu besluttedes der at dække til mig ved et lille bord for mig selv, og derover lagdes dugen. Men endelig kom en pige ind og bad mig stige ovenpå i den fornemste gæstestue, hvor der var ret anstændigt, og hvor der gennem vinduerne var den dejligste udsigt.... Så spiste jeg en dårlig middagsmad, drak en halv flaske vin; og nu begyndte nedstigningen, som også var besværlig i 1 time, og endelig 2 timers uafbrudt gang på landevejen tilbage til Zürich....

.... Hils alle, alle, Frederik Larsens ikke at forglemme, den rare Thora og den trofaste Schjørring. Jeg er rolig ved, at han forkynder det store evangelium i lille, kære kirke. Her ser jeg en større kirke i Vorherres natur med vældige piller, med dåbsbækkener i bjergsøerne og granitprædikestole; men det er dog kun naturens lov og evangelium, der her prædikes, og derfor: den simpleste, lille kirke, også Ryslinge, hvor nådens ord får røst, er dog i al sin ringhed større og saligere end al naturens herlighed. Endnu har jeg ikke siden min afrejse hørt et Guds ord: gid jeg nu på søndag, måske i Bern, må få et lille godt ord fra Vorherre at tære på. Jeg trænger så gyseligt dertil, jeg arme, fat-

tige mand! . . . . Og nu, du kære, kære, lille Mille! Gud bevare dig og velsigne dig med alle de søde børn fra den ældste, ærværdige Gusta til „den mindste, der i vuggen ligger“, vor lille Jutta: hun skal passe allermest af mennesker på eder alle . . . .

Din

Vilhelm Birkedal.

Luzern, d. 13de avg. 1857 (kl. 7¹/₂ aften).

Min egen kære Mille!

Jeg er nu kommen op i mit meget tarvelige kammer i et meget tarveligt hotel („zum adler“), efter at have nydt et meget tarveligt aftensmåltid (te og smørrebrød med ost) . . . . Igår morges afgik jeg med min student fra Zürich på dampskibet over den mageløst dejlige Zürichersø. Men jeg havde kun liden glæde deraf; ti jeg kan nu en gang ikke nyde noget godt i en vrimplønde mylr af alle slags folk, som trykker og trænges på alle sider . . . . Vi kom til Morgén, en flække på den anden side; dér skulde vi køre 3 timer omtrent til Zug. Og nu kommer jeg til at fortælle dig noget gyseligt: saml nu alt dit danske mod sammen, for at høre. Postvognene, byggede ligesom vore omnibusser i København, kørte frem, nogle med 3, andre med 4 heste for. Der inde sad vel i det mindste 10 personer, men ovenpå vognen, aldeles frit, kun med en tynd jernstang i ryggen og ved siden, var der indrettet sæder, hvor der sad 12 personer, 4 på hvert sæde, og din fattermand var en af dem. Det var så varmt, og der var så indesluttet derinde, og desuden, deroppe måtte man vel kunne se sig om i det dejlige land; så bad jeg om en plads deroppe, så høj som en lav 1ste etage hos os. Endnu i dette øjeblik begriber jeg ikke, hvorledes det kunde lade sig gøre, først at hestene kunde trække; ti det gik endog op på kryds og tværs over høje bjærge; dernæst, at skaglerne ikke sprang itu; ti de var kun af ganske almindeligt reb; og endelig at jeg ikke var mere svimmel, end jeg

var . . . — det var ikke alene stedets højde, jeg havde at finde mig i, men vi kørte langsmed de stejleste dybder, hvor bjergbække strømmede; ja, selv over os havde vi fjendtlige magter; ti træernes fylde er så stor, at de bøjer sig med deres frugter hen over vejen, og en næsvis gren rev mit hat af, som dog faldt på vognens bageste del, så jeg tabte den ikke . . . Vi kom til Arth, ved foden af Rigi . . . jeg vilde, om Gud vilde, gerne se solen den aften gå ned fra Rigikulm, toppen. Mit tøj havde jeg sendt forud pr. post til Luzern, så alene med Holgers rejsetaske om nakken og min stok i hånden traskede jeg efter nogle folk, som også gik derop, for ikke at tage fejl ad vejen. Den tur glemmer jeg aldrig. Jeg bad så inderligt Vorherre om, at Han vilde bære mig ensomme vandrer derop på sine ørnevinger; ti det var omtrent 6000 fod over havet, og jeg er jo en stakkels mand. Og det gik, lille Mille! vel var det underligt at skulle bære dette tunge legeme, som al tid vil ned ad, op, stedse højere op, og det går langsomt; men jeg kan ikke beskrive dig, hvad der på denne ensomme vandring langs med og dybere ind i bjergnaturen, hvor bjergtårne hævede sig på bjergtårne, og klipperne var stablede på hinanden, mens bjergstrømme skummede ned, og klokkerne ringede, — hvad der da gik igennem mig, det lader jeg nok være at beskrive. 1000 fod oppe købte jeg hos en gammel kone, der sad ved en træhytte, nogle kirsebær, som kvægede mig; halvvejs oppe ligger der et lille hotel, hvori jeg, for ikke at forkøle mig, drak vand, blandet med kirschwasser (vort brændevin) og sukker. Jeg gik forbi et kapel, der er bygget op til klippen i denne store natur. Endelig kom jeg op, $\frac{1}{2}$ time før solen gik ned; jeg havde vandret i 4 timer, i kortere tid end mange andre. På det allersidste traf mig et lille æventyr. En ung pige til hest indhentede mig; hun havde alt tiltalt mig; ti jeg havde hørt hende tale om schweitzerske dyrebare ting med sin gamle fører, der gik foran og holdt hesten i tøjlerne. Da hun var mig nær,

svarede hun med jodlen et selskab, som jodlede længere tilbage, og da hun så mig tørre min våde pande, sagde hun: „Sie sind müde“, og så fortalte hun mig lidt om den dejlige natur. „Ich bin eine Bernerin“, sagde hun, og så fortalte jeg, at jeg vilde besøge Baggesen i Bern, og det traf sig, at han var en hausfreund i hendes familie. Du kan nok vide, at jeg kom til at tænke på Sophie Haller fra Bern; men jeg havde jo fundet min Sophie o. s. v. — Men da jeg nu stod deroppe i aftenstunden! På den ene side, dybt, dybt under mig og den stejle klippe Zugersøen og Vierwaldstädtersøen, bugtende sig ind og ud, henkastede som spejle i græsset, og så over dem et skovbegroet og frugtbart højland, jævnt skrånende op, til det tabte sig langt, langt ude i synskresen, hvor just solen var ved at gå ned, og på den anden side, med en afgrund imellem, de høje, majestætiske Alper, ragende op i skyerne, ja over skyerne med deres skarpe takker og i de forskelligste farvetoner, det mørke Pilatus, og hvad de alle hedder. Sådant et aftensyn havde jeg, som jeg aldrig før har haft. Men jeg trængte til noget at leve af, skaffede mig med store anstrængelser et lille, bitte kammer, gik til bords ved table d'hôte, spiste 7—8 retter og drak rhinskvin, gik ind i mit kammer, efter at have hørt en Tyroler synge mageløst for os, læste i mit testamente, befalede dig og alle børnene og Ryslinge i Vorherres hånd, bad i Jesu navn, så godt jeg kunde, og gik i seng.

d. 14de avg. efterm. kl. 1¹/₂.

.... Jeg skulde jo sige dig lidt om solopgangen på Rigi igår. Den var endnu herligere end solnedgangen. En time, før solen stod op, blæstes der i alpehornet, for at vække os alle. Jeg var strags i klæderne: det var koldt oppe på de høje Alper i morgendæmringen, og jeg skudrede af kulde, men aldrig vilde jeg have undværet det syn. Alt som det lysnede i østen, opfangede den ene efter den anden af de grå Alpetoppe morgenskåret

og trådte frem af tågerne med sine skarpe konturer; og da endelig solen strålende gik op, da viste sig i det fjærne, men dog som om de var nær, de evige snealper, som jeg hidtil ikke havde set; ti aftenen i forvejen så man dem ikke — og solen skinnede her på de høje, hvide ringmure, Vorherre dér har bygget. Jeg får næsten tårer ved at skrive derom, min Mille! Fremfor alt Jomfruen med sin rene, hvide pande løftet op over skyerne . . . . Det var mig, ved at se alle disse høje pyramider, som om Vorherre her havde oprejst sine telegrafstænger, der bærer Hans bud fra top til top om Hans almagt og majestæt til os arme mennesker, men også om Hans miskundhed og barmhjærtighed, ti, skønt vi vel har fortjent det, og vi, når vi går i os selv, må føle, at Han for længe siden kunde have ladet klipperne begrave os og al vor skam og skændsel — dog er vi endnu bevarede og kan stå og lade os henrive af al Hans velsignelse i naturen. Jå, det er rigtignok andre budskaber, Han tetograferer til os, end de, som jordens konger og fyrster sender ad de tynde, sorte snore fra land til land med egennytte, falskhed og forræderi i følge med sig. Men det allerbedste er dog den telegraftråd, Han i Jesu navn har givet os i bønnen, hvorved Han i samme stund får vor trang og dybeste længsel at vide med vore egne ord og sender os bud tilbage igen. Men hvor små forekommer vi os ikke lige overfor sådanne masser, og dog hvor store i al vor ringhed formedelst ånden og hjærtet, når vi har dem; ti i disse isbjerge slår dog intet kærligt hjærte, rører sig ingen bevidst ånd. Det var i en vrimlende mangfoldighed, jeg så solens opgang på Rigi, — siden gik jeg hen og satte mig ensom på Rigis bjergside, hvor jeg ingen anden så end en ung Schwejtzer, der, belæsset med vand på ryggen, steg op og ned, bøjet under sin byrde . . . . Dér læste jeg det sidste kapitel af Johannes evangelium: „Simon Peder, elsker du mig? elsker du mig mere end disse?“ På det sidste spørgsmål kunde jeg ikke svare

ja, men jeg syntes dog, at jeg kunde det på det første: „Herre, du véd alle ting, du véd, at jeg elsker dig“ . . . . Og nu tænkte jeg på nedstigningen. Jeg valgte den, som fører til Küsnacht, for at besøge Tells kapel. Den var temmelig brat og gik stejl nedad, så jeg måtte gå nær ind til fjeldvæggen, men den er henrivende dejlig . . . . Endelig kom jeg til Tells kapel, hvor han dræbte Gessler. Det ligger tæt, ja lige ud til en meget befærdet landevej, og det behager mig ikke; dette kapel kræver ensomhed. Jeg satte mig derind på en bænk i nogen tid og lod sagnet gå mig forbi . . . .“

Han så Thorvaldsens „Schweitzerløve“, men stødtes ved opsynsmanden, der selv havde været med i 1792 som tambur, men som nu åbenbart kun tænkte på at gøre sig en pengefortjeneste ud af helledøden, og tog samme dag til Bern, hvor han ender brevet d. 16de:

„. . . . Jeg havde i de sidste dage i følelsen af min ensomhed ofte sukket til Gud, som der står i salmen: „Send et Guds barn, som ta'er mig an“! Jeg havde tænkt, at Baggens søn måske kunde blive mig et sådant „Guds barn“, da han dog selv er dansk. Jeg gik hen til ham igår med stille længsel i min sjæl. Men der blev ikke noget af. Vel modtog han mig meget venligt; men dansk kunde han ikke tale og heller ikke ret forstå. Samtalen vilde ikke rigtigt gå, han bad mig ikke om at komme igen, og han kunde vel heller ikke igår have mig længere hos sig, da det var lørdag. Så gik jeg bort med lidt vemod, atter udenfor byen, hvor jeg satte mig på en bænk og sukkede igen: „Send et Guds barn, som ta'er mig an?“ Men så kom jeg til at tænke på, at det rette Guds barn, det var jo Jesus, og Ham havde jo Gud Fader sendt, just for at tage sig mig an, Han var jo hos mig, og så måtte jeg ikke forlange andre Guds børn, når jeg havde det bedste. — Så gik jeg hjem, drak te og spiste smørrebrød, læste i

nogle „Budstikker“, Gusta havde indpakket og måtte græde over Boisens „Ungdomserindring“, hvor han skildrer sin længsel efter hjemmet. — Baggesen anbefalede mig at høre en pastor Müller i dag prædike (han selv skulde først om eftm. kl. 3), og det gjorde jeg også, men jeg havde ikke godt deraf. Jeg syntes, det var en dårlig prædiken. Er han den bedste, de har her, er det tarveligt nok. I Aften kl. 5 rejser jeg til Freiburg, og derfra i morgen til Lausanne. Så skal jeg dér se, om jeg finder lidt hjærlighed og kærlighed hos Cookneys¹⁾; gid de dog må være hjemme! Er de rejst bort, eller jeg også dér bliver fremmed, så véd jeg ikke, hvor jeg skal holde det ud, så kan jeg vist ikke blive hjemmefra i den egentligt bestemte tid, men kommer hjem, ligesom Allen for to år siden. Og nu farvel . . . . Bed gode bønner for

Din fattermand

Vilhelm Birkedal.

Lausanne, d. 18de avgust 1857.

Min kære, søde Mlle!

Nu er jeg da kommen så sydlig, som jeg tænker at komme, og det er dog en lille trøst for mig ensomme vandringsmand, at jeg går ikke længere bort fra Danmark og alle mine kære, men for hvert fjed, jeg går herfra, nærmer mig alt det, der er mig dyrebarest på jorden. — Jeg rejste med diligencen fra Bern i forgårs til Freiburg, hvor jeg kom om aftenen i mørke og blev om natten, boende lige overfor en skøn, gotisk kirke, hvor katolicismen begynder at regere. Her fik jeg allerede forsmag på, at jeg fra nu af en liden stund endnu skulde være hjælpeløse, eftersom det franske sprog, hvoraf jeg ikke forstår et eneste ord, når det tales, var i stærkt tiltagende. Dog, i Freiburg gik det endnu ganske godt . . . .

. . . . Da jeg nærmede mig Lausanne kl. 6, klarede det lidt op, og jeg skimtede så meget, at det betog mig.

¹⁾ Fru C. var den i ann. s. 138 nævnte danske dame i Schwéjtz.

Dybt nede foran skilte Genfersøen sig fra luften, og jeg skælnede dens blege sølvflade, dens bugtede kyster, og bagved på den anden kyst lå noget mægtigt mørkt og skummelt, som man først kunde antage for et sort, takket og fuldt ladet tordenvejr, der drog frem, men det var de store Savoyiske Alper, som tegnede sig af med skarpe konturer mod himlen, med hvide skyer hængende hist og her, nede og oppe omkring deres sider og toppe. Så rullede vi ned ad bjerghøjderne på denne side med bjeldeklang; ti i hele Schwejtz kører man med bjelder; igennem en yppig, smilende natur gik det, med frugtbare marker, frugttræer (ti det er ejendommeligt her i landet, at alle markerne i visse mellemrum står beplantede med æble- og pæretræer) og med bjergskove trindt og nær, og lige nedenfor os viste sig Lausannes gamle, ægte gotiske, totårnede katedralkirke med byen, romantisk gemt, op og ned ad højderne. Det var et dejligt syn. . . . Min første gang var naturligvis til posthuset efter de så længselsfuldt ventede breve. Her begyndte strags nøden (med sproget). Ti mit tysk forstod postmesteren ikke, og, da jeg forvirret stammede på fransk: „lettres à moi, poste restante“, forstod han heller ikke i førstningen dette, da min udtale muligvis var altfor dansk. Dog, endelig holdt jeg to kære, dyrebare breve i min hånd, ilede hjem, fik tændt lys, tændte en cigar og begyndte læsningen. O, tak for hvert kærligt ord, min Mille, min Gusta, og den kære Schjørring! Alt stod jo vel til i det elskede Ryslinge, Gud har jo bevaret mine „børn“ derhjemme, og Han har jo også bevaret mig i det fremmede land hidtil. Han vil gøre det godt altsammen indtil enden, den store, store ende, når kun vi vil blive tro indtil enden. Han vil føre mig hjem til eders favntag, og så en gang hjem til det store, salige favntag i himmerig. O, hvor dér vil være glæde — og kan man dér græde? — det siges jo, at Gud vil aftørre al gråd af vore øjne, så der er vel også gråd i førstningen — da vil vi vel alle græde ved at tænke tilbage på al vor

forpinthed i verden, som dér er forbi, men det vil være oversalige tårer. Ikke sandt, du kære Mille!

Så sad jeg endnu en timestid oppe . . . . Og så læste jeg i mit testamente og min lille bønnebog, bad selv efter ævne og favnede jer alle i Jesu navn og gik til sengs i det samme, dyrebare navn. Jeg sov godt og vågnede og så, at det var et dejligt vejr. Jeg stod op og beredte mig, efter at have drukket kaffe, til at besøge Mont d'Olivet. Jeg fik en utydelig forklaring af „der kellner“ om, hvor det skulde ligge, gik ud, men kunde ikke finde det imellem al den vrimmel af landsteder og villaer. Men det fortrød mig dog ikke; ti på min vandring kom jeg af en hændelse just op på det skønneste og mest beundrede sted, hvorhen alle rejsende pilegrimme gå. På toppen af et af bjergene udbreder sig alt, hvad Lausanne har at fremvise for øjet. Byen i al dens yndede dernede, søen med mange hvide sejl på det blanke spejl, krummende sig som en måne med sine to horn, Alperne i baggrunden, og til højre, langt, langt mod vest over et svulmende land Jurabjergene. Jeg sad der længe, længe, hensunken i søde drømme og kære minder, og kunde, tror jeg, have siddet der endnu, hvis ikke nogle franske herrer og damer var komne og på deres sædvanlige, snaksomme manér havde drevet den frygtsomme danske, som var tavs, bort et lille stykke. Men så satte jeg mig på et andet sted med en del af den samme udsigt, indtil endeligt larmen også nærmede sig dertil. Så gik jeg hjem ad en anden vej igennem en dyb kløft i lighed med Grejsdalen ved Vejle til byen, spiste 8 à 9 retter ved table d'hôte, sov mig en lille middagslur, alt i den dybeste tavshed. Nu skaffede jeg mig en lille dreng til at vise mig hen til Cookney. Dér kom jeg da til en yderst herskabelig villa, blev lukket ind af en fornem, rimeligvis højere kammerfrøken. Man sad ved middagsmåltidet, og jeg måtte vente i fyrstelige værelser med malerier af alle tiders berømteste kunstnere; i vestibulen udenfor stod prægtige marmorstatuer; på bordene lå

kostbart indbundne værker, — men jeg traf ingen danske bøger imellem dem. Alt dette fornemme gjorde mig fremmed; jeg stod så fattig midt imellem det altsammen, og jeg fik en anelse om, at her kunde jeg ikke blive hjemme. O, hvor jeg følte mig ene, just her, hvor jeg havde ventet at blive det mindre. Endelig kom fru en meget smuk, i silke og atlask klædt dame. Hun tog meget venlig imod mig og gav mig hånden, talte også meget livligt; men jeg havde dog en fornemmelse af, at der lå mange mil^{er} imellem os. Hun havde ikke sit hjærteliv i Danmark; altså rigtig dansk var hun ikke; hun må være gået meget tilbage i sit kristelige liv efter den fremstilling af hendes opvækkelse, Fog, hvem hun for resten talte om med megen kærlighed, havde givet os. Det syntes, som om hun gerne vilde undvige talen om kristendom; men jeg fik hende dog en gang ind på denne sag, og hun forekom mig da at være langt fra sin første kærlighed. Det gjorde mig ondt for den unge, yndige kone, og jeg gjorde et lidet anfald på hendes hjærte — jeg var selv lidt bevæget, og jeg tror også, at hun blev lidt bevæget. Men fast kunde jeg dog ikke holde hende. Hun viste mig omkring i deres yndige hjem med alt, hvad der af jordens herligheder kan forskønne livet. Der lå hver dag Genfersøen, Chillon og de Savoyiske Alper, hvis sne først smelter i juni måned, for øjet. Manden kom ind, men med ham kunde jeg, som Fog skrev, ikke tale et ord. Han så gemytlig og hyggelig ud, var lidt gammelagtig og gråhåret og lod til at være meget forelsket i sin unge kone. — Der er da ikke at tænke på noget foreløbigt lille hjem her, som vi drømte om i Ryslinge, allerede ikke af den grund, at de rejser bort på en lysttur i overmorgen; men selv uden dette passer jeg ikke dér, kunde vist ikke blive hjemme på Mont d'Olinet. Og kan jeg ikke blive hjemme dér, vil jeg hellere søge mit sted på landevejene og i gæstgiverstuerne, hvor jeg kan være ene med mig selv, min Gud og alle de kære. Det, som tiltalte mig mest hos Cookneys, var

Danebrog, som vajede på den ene side af terrassen; Englands flag stod plantet på den anden side. Hun bad mig om at komme i morgen til middag kl. 3, som jeg lovede; og dermed ender da dette møde....

Jeg har så tit sagt til dig, kære Mille! at jeg var vis på, at min sygdom var en ganske særegen tilskikkelse af Vorherre, for at gøre mig til et skikkeligt menneske, og at den vilde være forbi, når jeg blev det eller kunde blive ved at være det uden dette kors og denne bitre, bitre byrde. Jeg har nu i aften fået lyst til at forklare dig mine tanker nærmere derom, forat du kan kende mig til fulde og forat du, som du jo har lovet og gerne vil, kan dele alt med mig, selv om det ikke er lysteligt. Jeg har af naturen en fristelse til at gøre mig til gode af mit smule hoved — derfor måtte Gud, da jeg ikke noksom var på min post, røre ved mit hoved, så at jeg mangen gang ikke kunde lægge to tanker sammen og i det hele fornåm, hvor svagt det var, når jeg nu på 11te år går i min ørhede tåge. Jeg var fristet til at lade mig bedåre af min stakkels veltalenhed; derfor måtte Vorherre røre ved min tunge, for at lade mig føle også dens afhængighed af Ham og i det hele give min veltalenhed et knæk formedelst svimmelen, så jeg tit har måttet skamme mig for, hvor ussel jeg førte ordet. — Jeg havde en drift i mig til at lade det bero med hjærtets følelser, med henrevethed og bevægethed, samt med indbildningskraftens syner under talens strøm — derfor måtte Han røre ved mit hjærte og gøre det tørt og ussel og koldt, som du så ofte har hørt mig klage bitterligt over, forat jeg skulde drives til at erhverve mig livet i troen og virkeligheden, og ikke lade mig nøje med forestillinger og drømme og bløde fornemmelser. -- Jeg var ikke stærk nok imod mit naturlige menneskes tilbøjelighed og gave til at slå gækken løs og under altfor hensynsløs lystighed til at såre sømmelighed, kærlighed og alvor, samt udtømme min sjæls fylde under alt dette, — derfor måtte Gud røre ved mit friske, frej-

dige sundhedsliv og lægge det tunge ildebefindende i mit blod og den byrde på mit hjerte, for at tvinge mig til alvor. — Jeg havde ondt ved at glemme mit forfatterskab, — derfor måtte Vorherre røre ved min ånd og gøre mig det svært at foretage noget her, ja, røre ved mit legeme, i den senere tid endog — i det sidste år — lidt ved min højre hånd, hvormed jeg skriver, for at vænne mig af med mine forfængelige tanker. Se, søde Mille! hvorledes alt passer, straffen eller, som jeg hellere vil kalde det, det kærlige kors til det, hvori jeg forsyndede mig. Har jeg da uret i at betragte det i dette lys? Eller kan ikke byrden blive tusinde gange mildere og søligere at bære, når jeg ser den således? Ti, du trofaste hustru! så ser jeg jo deri ikke et blindt tilfældes spil, heller ikke en grum og vred Herres straf, men en Faders kærlighed, der tugter, just fordi han elsker, tugter, for at frelse min arme sjæl, at den ikke skal gå fortabt i sin dårlighed. Det er det sødeste ved min sygdom, og jeg kan jo ikke andet end sige, at, kan jeg ikke blive frælst på anden måde, da lad Herren lægge på, hvor hårdt det falder, blot at jeg kan blive salig. Ja, blot salig, salig! — Men da har jeg vel også ret, når jeg mener, at når Hans hensigt er opnået, da tager han også midlet bort, da er trængselen forbi; derfor er det min tro, at når den tid kommer, da er al min nød endt, hvad enten det bliver således, at jeg kommer til endnu at leve glad og rask på jorden, eller jeg da skal gå ind til min Herres fred, hvor Han har beredt sted for dem, som hører Ham til.

d. 19de, aften kl. 7^{1/2}.

.... Nu vender jeg hjem fra min selskabelighed. Jeg har haft det meget bedre, end jeg ventede. De var uhyre artige imod mig. Jeg blev munter første gang efter min afrejse fra hjemmet og proponerede flere skåler til hr. Cookney igennem fruen. Han udbragte (ligeledes gennem fruen) din og børnenes skål. Hun var såre rar

i dag imod mig. Vi kørte en yndig tur, jeg alene med fruhen, ud langs Genfersøen og tilbage gennem en egn, som var aldeles dansk. Da vi kom til Lausanne, kørte hun mig hen på posthuset og gik selv med mig op til hullet for at hjælpe mig igennem og spørge for mig om breve fra hjemmet: der var ingen (et tordenslag).... Vær from og god og tænk på fattermand også i dine bønner. Jeg har det godt. Men havde jeg ikke i dag haft det så dansk og glædeligt, havde mangelen af brev fra dig vist været hård for mig at døje. Nu sætter jeg min lid til Luzern og Basel. O, hvor jeg længes!

Din

Vilhelm Birkedal.

Thun, d. 22de avg. 1857.

Min dyrebare Mille!

Nu er jeg i Thun! Men, jeg skal vel fortælle dig alt i sammenhæng. Jeg endte sidst i onsdags aften, efterat jeg var kommen fra Cookneys. Jeg var da ret godt fornøjet over den danske samtale, jeg dér fik, befandt mig også ret vel. Så kom morgendagen, da jeg skulde til Vevey. Mit tøj fik jeg skikket i forvejen til Luzern, og jeg gik ned til Genfersøens bredder fra Lausanne, for at bestige dampskibet. Men jeg var kommen en times tid for tidligt, og, da der intet skib kom, og jeg var bange for, at der slet intet kom, og jeg var sky for at spørge de franske folk dernede, som jeg ikke forstod, så tænkte jeg: Jeg kan jo gå til Vevey langs med den fortryllende søs bredder på den ene side og de grønne, nedskrånende vinbjerger på den anden side; så nyder jeg desto længere søens yndighed. Som tænkt, så gjort: jeg spaserede afsted. På den vej traf det sig, lige i begyndelsen, at jeg kom forbi Cookneys sted, hvor jeg havde været dagen forud; jeg så atter Danebrog vaje. Men jeg kan ikke sige dig, hvor der gik en skærende fornemmelse igennem mig i den stund: modsætningen mellem det hjemlige, venlige liv, jeg for nogle timer

havde nydt dér indenfor, og det fremmede, omflakkende liv, jeg nu gik ud til, så ganske ensom. Jeg kan ikke beskrive dig det; men det var bittert og mørkt. Imidlertid, din fattermand traskede afsted. Vejen var jo yndig, men det var trykkende hedt her imellem vinbjergene, der var som et slags drivhus, og man kan her anvende Karkers ord om de to sole på havet. Således er der to heder her: solens hede og klippevæggens hede, og jeg blev gennemvåd af sved. Dertil kom, at ånden er redebon, men kødet, især føddernes kød var skrøbeligt. Det måtte jeg bekende, særdeles eftersom en brav skomager i Luzern havde solgt mig et par alpesko, som var så store, at de slubrede, og jeg således ankom til Vevey, helt udmattet af 4 timers uafbrudte gang og med store vabler på fødderne. På grund af denne begivenhed har jeg opstillet det valgsprog: fodture er såre herlige, når de kun ikke skulde gøres til fods, eller man havde fødder af jern og ikke af ben og kød. Da jeg ankom til Vevey, en skøn stad, var jeg naturligvis kommen for silde til at gå med diligencen ad Thun til, og jeg måtte blive til næste dag. Dette var, jeg just ikke fornøjet med. Jeg fik da tid til at hvile mig, gik hen på et hotel, spiste til middag og fik mig så en lur. Om eftermiddagen gik jeg mig med noget ømme fødder en tur op på højderne omkring byen. Især sad jeg længe på en terrasse udenfor den smukke, gotiske kirke, hvor der står bænke. Her satte jeg mig og så først et ligtog komme langsomt op med den sorte kiste — det var vist en ung pige, der var så meget hvidt på låget — og dernæst gav jeg mig hen til mine egne drømme og tanker med Genfersøen foran mig i dens skønneste skikkelse, de sorte, tunge Savoyeralper lige over for, meget nærmere end ved Lausanne, mange sejl der ude på det blanke vand, Chillon, Villeneuve og mange kirkebyer skinnende som hvide prikker på denne og den modsatte bred. Dér så jeg klippen igennem en regnbue, som var imellem mig og den. Længe sad jeg dér, min Millelærens folk kom og

gik, og at jeg tænkte på eder alle i Ryslinge til det gode, kan du nok forestille dig. Men jeg tænkte også på mig selv og på mine kår, at jeg således skal vanke omkring fra det, som er mig dyrebart. Sommetider kan jeg føle en så usigelig medlidenhed med mig selv, så jeg kunde græde over mig og al min skæbne, indtil jeg besinder mig og tænker på, hvor slem jeg er, og at jeg må takke til for Vorherres nådige tugtelser. — Så gik jeg endelig hjem; drak te og nedskrev, hvad der var gået igennem mig der ude på terrassen, og som jeg sender dig, forat du kan se, hvordan jeg følte det.

Morgenen derpå kl. 10¹/₄ kørte jeg da med diligencen fra Vevey over bjergene, ind og ud. Denne køretur var bleven nødvendig for mine ømme fødders skyld; ti nu måtte jeg for bjergenes skyld gøre en omvej mange mil over Bulle til Saanen, istedetfor at gå ad en fodsti dertil og så komme der længe før. Jeg kastede på den lange og langsomme vej over fjeldet det ene blik efter det andet på den velsignede Genfersø og dens omgivelser, indtil vi endeligt rullede ned ad den modsatte bjergryg, og den egn skjultes for bestandigt for mig. Jeg sad også denne gang ovenpå vognen, men atter i en kalesche og havde herfra en vid udsigt og mere luft. Ved siden af mig sad en knebelsbartig, blond, godmodig udseende herre, som jeg slet ikke talte med i de første 4 timer. På en gang hørte jeg ham synge melodien til: „Kong Kristian stod ved højen mast“. Skulde det være en dansk? tænkte jeg og begyndte at synge: „Danmark, dejligst vang og vænge“. Men han lod sig ikke bevæge til at tale, og jeg så heller ikke af frygt for det slemme fransk. Men da vi spiste til middag i Bulle sammen, tiltalte han mig på fransk, hvorpå jeg svarede paa tysk, at jeg forstod det ikke. Nu talte han tysk til mig, hvorpå jeg svarede, at jeg var fra Danmark. Så talte han svensk, og jeg svarede på dansk. Så lang en omvej, indtil vi endeligt fandt hinanden som Skandinaver. Det var en svensk baron Essen, der rejser uden lands i

over et år. Fra nu af talte vi da sammen, og jeg var ret glad for ham. Han var en gemytlig fyr, men nogen egentlig dybere glæde har jeg dog ikke haft. Fra Bulle til Saanen kom vi igennem en klippedal, med Saanefloden strømmende dernede i sit leje. Især da det blev mørkt, var det et dejligt syn at se lysene som stjerner skinne snart højt over os fra fjeldskoven, snart dybt nede i afgrunden op fra mørket, fra de utallige sennhytter, som ligger strøede oppe og nede ad klippesiderne. I Saanen lå vi i nat, og i morges slog den svenske baron og jeg os sammen — han er en fætter til Blixen-Finecke i Fyn — og lejede en „lehnkutscher“, der kørte os i dag til Thun. På denne dagsrejse kom vi dybere og dybere ind i Alperne. Ofte var det, som om vejen luktes for os, og den nøgne sten rejste sig lodret for at standse os, og jeg tænkte, hvor skal vi komme igennem? Så gjorde vejen pludselig en dristig vending, eller en bro var slagen over en afgrund, hvorunder floden styrtede sig skummende, og en ny overraskende udsigt, nedsigt eller opsigt åbnede sig for os. Grandiose skove — bjergenes stærke, buskede skæg — især grantræer ~~gør~~ op ad fjeldvæggene, afvekslende med vidtstrakte græssletter, hvor de store hjorder græsser, og så igen store, mageløse, nøgne stenmasser, der truer med at styrte ned på det lille køretøj. Hvad der i denne lange, lange, vilde bjergegn især interesserede mig, var dette, at jeg her kom til at få en forestilling om det så ofte beskrevne Schwejtzerlivs ejendommelighed. Før havde jeg i grunden ikke set Schwejtzerhuse; ti de meget befærdede egne er blevne civiliserede og har bygget boliger som vore, — men her inde i de ensomme bjergegne står endnu de gamle træhytter og sennboliger, små og store, med de store overhængstage, med deres åbne svaler der under, deres hundrede vinduer og det trohjærtige, gudelige ord skrevet i bjælkevæggen. At se ud over en sådan bjergdal med de tusinde slige huse liggende i en uordentlig orden eller ordentlig uorden strøede trindt og nær, uden kornmarker,

kun med græsgange langs ned ad bjergene, det er et skønt syn. — Og så endelig åbner fjeldspalterne sig til en videre udsigt, og alt som vi ruller hen ad den jævne, fortræffelige vej, ruller Vorherre det ene snebjerg efter det andet frem for os: Wetterhorn, Faulhorn, Schreckhorn — og Jomfruen, tusinde gange nærmere end på Rigi, og dog 24 Schwejtzermil borte, men så nær, som om man på en halv time kunde nå dem.... Så kom Thunersøen frem, hvor Baggesen fandt sin Sophie. Jeg kørte ind i Thun med min baron. Her skiltes vi, da han strags vilde tage over søen til Interlaken, men jeg vilde blive. Jeg fik et værelse i hotellet, hvor man gjorde undskyldning for, at det var så simpelt; men det var en kongesal for mig; ti når jeg nu, imellem mens jeg skriver dette, går hen til det eneste vindue, hvad ser jeg da lige for? Jomfruen i hendes skinnende, hvide kjortel, mens de hvide skyer, som stundum indhyller hendes pande, bliver grå ved siden af hendes snedragt — (nu skal jeg hen og se ud til hende igen!) Nu har jeg været der henne, og, medens solen alt er bagved de forreste bjergkæder, stråler den sit skin hen på baggrundens snebjerge, og højest iblandt dem skinner Jomfruen. O, havde jeg dig her, at du kunde nyde det med mig, da først kunde jeg rigtig fornøje mig derover! Nu har jeg da besluttet i morgen, om Gud vil, at gå til Interlaken, og derfra over Wengernalp, Grindelwald til Meiringen...

Grindelwald, d 23de avg. 1857.

.... Jeg sov godt i Thun i nat, medens Jomfruen holdt vagt for mig udenfor mit vindue, og vågnede ret let og kvik. Så véd du nok, hvad jeg gjorde, lille Mille! før jeg begav mig på turen, og jeg glemte ikke dig og Ryslinge med alt, hvad det indeslutter af kært og uendeligt liv i de mange barnesjæle under præstegårdens tag.

Jeg gik ombord på dampskibet, som skulde føre mig over Thunersøen til Interlaken. Det var en dejlig søndag-

morgen, mild og klar, så klar, som endnu slet ikke under mit ophold i Schwejtz. En mængde Schwejtzersoldater istemmede en smuk sang, da Thunerkirkeklokken slog 6, jeg tror en gudelig sang, eller også til „Jomfruens“ ære; ti „die Jungfrau“ gentages ofte i sangen. Så vilde de vævre Bernerinder (bønderpiger) ikke stå tilbage, men lode også deres røst høre med forskellige stemmer. Vi kom da til Interlaken, og derfra måtte jeg, da jeg var alene, tage en vogn for mig selv, som kostede 8 francs, for at komme til Lauterbrunnen. Dér gik jeg hen at bese det berømte Staubbach. Storartet forekom det mig slet ikke — måske også den tørre sommer har berøvet det meget tilløb — men yndig var det i sit henvend 1000 fods fald fra klippen. Det falder så frit ud over afgrunden, at luften strags tager det og forvandler det til støv og skum, og derfor daler det så langsomt, som en støvregn, og ser ud som et gevandt eller slør, der kaster sig omkring fjeldet og bølger i forskellige folder, altsom det bevæges af luften . . . I Lauterbrunnen belejredes jeg ret af påhæng af de så kaldte „förelere“. Da jeg nok havde lyst til at få min lille Holger-taske båret på den varme dag, valgte jeg en lille dreng, som var billigst. Og nu begyndte atter min „steigen“ og til Wengernalp . . .

. . . Jomfruen overragede alt: hun har to munke, en på hver side, den hvide munk, hyllet i sin snekutte, og den sorte munk i sin mørke dragt; men således har de nu stået med deres ubønhørte kærlighed i årtusinder . . . Så store forhold har jeg aldrig set. — og så den ring af snebjerge, der strakte sig til begge sider, og så dalene og græsgangene, køernes bjælder, alpehornets klang, der gav tusindfoldigt ekko i bjergene som en hemmelighedsfuld stemme fra deres indre. Nej, jeg glemmer det aldrig . . . Men just dér tænkte jeg på det lille, yndige, ikke store, men milde, velsignede Danmark; lige over for Jomfruen tænkte jeg så levende på rosenslyngbusken op ad Ryslinge præstegårds væg, og dér var jeg ganske eders

og Danmarks. Jeg tror rigtig nok, at, så mægtigt naturens storhed kan og må gribe os, og så dejligt det er, stundum at lade sig gribe den, — så vil jeg dog ikke have mit hjem i storheden, men i skønheden, ti vi er ikke så store, at vi ikke sløves ved det dejlige syn af det store; men det milde skal al tid udøve sin velgørende indflydelse på os. Da jeg så på Wengernalp havde opholdt mig et par timer, traskede jeg af igen med min lille fører og kom til lille Scheidegg: dér var jeg på toppen af denne dags vandring; ti her sænkede bjergryggen sig nedad, og Grindelwalds umådelige dal lå for mig og i det fjærne byen selv med sin kirke og sine træhuse, indeklemt på den ene side af Faulhorn — der virkelig ser noget doven ud som en af vore gamle, nordiske Jætter med krop uden ånd, men uhyre af dimensioner, på den anden side af store Scheidegg, en snebjergkæde med to store gletschere, der når helt ned til byens huse og græsgange. Nu gik vejen over en nøgen, mager græsgang med utallige hjorder i krumninger, stedse nedad, til sidst så længe og så stejlt nedad, at jeg næsten længtes lidt efter atter at stige opad, da den nedstigen med al legemets tyngde alene i den trætte fod er såre, såre besværlig. Endelig kom vi til Grindelwald . . . . Efter at have sundet mig lidt, gik jeg ud — jeg kom hertil kl. 5 — langs med byens gade og endte på kirkegården. Dér stod et kirketårn, noget smalt, men bygget ganske som vore danske tårne. Dér lagde jeg mig med udsigt til begge de to store gletschere, der er et evigt ishav, der aldrig smelter . . . . Jeg tog mit testament frem og læste lidt deri og tænkte på Vorherre og ønskede, at jeg måtte blive et skikkeligt menneske i Jesu tro og kærlighed. — Jeg er træt; fra i morges kl. 5 i stadig bevægelse til i eftermiddag kl. 5 og i den tid gået 6 timer opad og nedad bjerge. Godnat, godnat i Jesu navn!

Meiringen, d. 24de, aften kl. 8.

Så vidt er jeg til fods gået i dag igen — 7 stunden

— med en ældre, trohjærtig Schwejtzer til fører, af hvem jeg fik den ros, at jeg var en sjelden god en til „über die berge zu laufen“ . . . . Til sidst skulde det skønneste af denne dags syner skænkes mig: de berømte „Reichenbachfälle. Floden Reichenbach gør nemlig, før den taber sig i Aar, 4 gevaltige styrtninger igennem og over klippebrokker dybt ned i afgrunden. Det bruser, skummer, sprøjter i en hvid skumstrøm og kaster en støvregn langt ud over stedet, hvorfor der er bygget huse til at betragte det, hvor man kan stå fri for regn. Det kan ikke beskrives, det må ses. Efter at jeg havde været her et par timer i hotel de Reichenbach, gik jeg alene ud at se det sidste fald i aftenstunden og sad og stod længe hensusket i betragtningen: en stor klippeblok i midten skiller vandet i to styrtende strømme, og det syntes mig, som dannede disse strømme to hvidklædte menneskeskikkelser i hvidt henflagrende klædebon; den ene var åbenbar en kvindelig skikkelse, den anden var mig mere tvivlsom. Opfyldt af denne nydelse, gik jeg hjem. Jeg er her i den så meget, også af Baggøsen, omtalte Haslithal, hvis beboere efter et gammelt sagn skal nedstamme fra Svenske. Hvor den er yndig, fredelig og dog stor. Den er som et stort hus med et eneste værelse i, og med uhyre stenvægge, men uden andet loft end Guds frie himmel . . . . Som sagt, jeg gik hjem, greb begærligt efter en tysk avis, for dog, selv igennem fjendehånd, at se noget fra Danmark. Men det opbyggede mig ikke. Her læser jeg ikke andet end trussel- og veråb over det uforskammede, uretfærdige danske folk. Man støder i basunen for de afsatte slesvigholstenske embedsmænd, samler ind til dem og taler store og hadefulde ord om os og vor sag. Nu begynder de jo igen på ny i den holstenske stænderforsamling, og gid de måtte gøre det så broget, at vi kunde rent blive skilte fra alt maskepi med dem; så havde de dog gjort noget godt med al deres tyske hovmod og hadefuldhed!

.... Nu skal jeg se at læse lidt i mit testament og min lille bønnebog og så til sengs. Tusind godnat!

Luzern, 25de avg., efter kl. 7¹/₂.

Om turen i dag fra Meiringen her til Luzern har jeg ikke meget at sige — det regnede næsten hele tiden. — Bjergstigningen over Brünig gik også i dag helt godt, og jeg tror næsten, jeg kunde blive en rigtig alpejæger, hvis jeg øvede mig“.

Da han kom til Luzern og dér heller ingen breve var, eftersendte fra Lausanne, nedsløg dette hans ringe rejselyst og fyldte ham sådan med vemod over hans ensomme tilstand, at han tog den beslutning at rejse hjem strags. Dog ikke lige til Ryslinge, for „ikke igen at gå dér som et fødenød, der ingen gavn gør“; han trænger til en rigtig hvile efter rejsen og vil benytte en indbydelse fra præsten Immanuel Barfod i Sørup ved Flensborg, hos hvem han tænker at opholde sig en 14 dages tid. Han beder sin hustru om at møde sig dér med et par af børnene. „Jeg tror ikke, at jeg har godt af at gå her næsten al tid med et tungt hjerte og nedbøjet sind; det befordrer vistnok ikke min helbredelse. Når du får dette brev, da er jeg måske allerede kommen til Sørup, om Gud vil, eller dog ikke langt derfra. Hvor vil jeg glæde mig ved atter at høre de danske toner og især ved at se dit milde, kærlige ansigt, min Mille! med vore søde, velsignede børn. Hils alle.

Din længselsfulde

Vilhelm Birkedal“.

I stedet for det længere besøg hos Barfod i Sørup, tilbragte han, da hans hustru ikke kunde møde ham, kun et par dage hos Boisen i Vilstrup og tog så derfra hjem.

I disse breve har vi ret Birkedal alene med sig selv, hans „indvendige fotografi“, som han kunde sige. Borte fra arbejdspladsen og stridens tummel der hjemme, ene

med sig selv i de nye og overvældende naturomgivelser, lægger han alt det bløde og vemodige, som var hans dybeste grunddrag, frem. I klippelandet var det, som om hans barndoms naturindtryk fik en ny skikkelse og dog en gentagelse: det stærke og det milde fra Møn og dens klint mødtes med det høje og det dybe i alpelandets bjerge og dale, som hans barndom og ungdom med hans manddom. Det var ikke for intet, at hans så kendte sang: „Jeg så ham som barn med det solrige øje“, blev til kort efter Schwejtzerrejsen. Jeg tænker, at hans liv på så mangfoldig måde er gået forbi ham der nede, og at denne sang er født i hans ensomhed med sig selv, under indtrykket af barndoms minderne i brydning med alt, hvad han siden havde oplevet, og som nu ligesom tegnede sig for hans sjæls øje i den nye og ukendte natur. Han begyndte, kort efter sin hjemkomst, på en sang, der blev afbrudt:

„At drømme om, hvad er sket,
det er en hverdagsvane,
men drømme om, hvad man har set,
går ad en søndagsbane.

I landet hist, hvor hen jeg kom,
jeg drømte sødt og stille
om hjemmets kære helligdom,
så tåren måtte trille.

Det var en yndig søndagsdrøm
for pilegrimen bange;
den flød for mig som livets strøm
med paradisets sange.

Nu sidder jeg ved hjemmets strand,
og, når jeg ser tilbage
og mindes hint det fjærne land,
hvor snelaviner brage: —

Da drømmer atter jeg med lyst
om bjerg og dal og strømme,
om Jomfrufjeldets hvide bryst,
der gemmer stolte drømme.

Jeg drømmer om det frie folk
 midt blandt de høje minder,
 hvor hver en plet er kraftens tolk
 fra dal til fjeldets tinder.

Det er en søndagsdrøm, som går
 stor forbi sjæl og hjærte,
 med håbet om en evig vår,
 alt under mindets kærte . . .“

Og „søndagsdrømmen“ blev til hin anden sang. Hvem føler ham ikke, når han bar det tunge legeme de tusinder af fod op på bjergene, for deroppe at kende sig fri og let, nynne småt for sig selv:

„Først da lærte hjertet at favne den byrde,
 som Han mig har vakt, den forbarmende hyrde“.

Men han længtes hjem. Der var dog intet „kærligt hjærte“ og ingen bevidst ånd i disse „isbjerge“. Men han tog ikke helbredet med sig tilbage.

Løjerligt nok, er sangen: „Jeg så ham som barn o. s. v.“ kommer til at stå på en plads i „Dansk kirketidende“ hvor den næsten synes at være overskrift til — et polemisk stykke mod Rudelbach (der i øvrigt fattes en sådan).¹⁾ At Birkedal i denne polemik lod sig drive til en „dum streg“, har han selv bekendt.²⁾ Han skulde hellere have blevet ved sin i foråret afgivne erklærings om ikke mere at inklade sig med Rudelbach. Men en levnedstegner har i hvert fald her den fordel, om man vil, at kunne pege på et håndgribeligt vidnesbyrd for, at Birkedals kampiver kunde gå over stregen, og han selv tabe besindelsen i den. Det er som en svalende ånde at læse hin sang netop på dette sted.

Sammenstødet på det skandinaviske kirkemøde, hvor Birkedals optræden (ifølge et brev fra L. Blædel) havde

¹⁾ „Dsk. kirketid.“ 1858 nr. 1.

²⁾ „En livsførelse“ II s. 503.

stødt flere af hans personlige, om end ikke kirkelige venner (bl. a. Graae i Flensborg) i høj grad, og udtalelser, som Rudelbach var fremkommen med på et kirke-møde i Leipzig 1855 imod det Grundtvigske parti, og som prof. C. F. Allen havde imødegået i „Fædrelandet“ for 12te maj 1857, havde forbitret og såret Birkedal sådan, at der skulde kun nogle dråber til i „Evgl. ugeskrift“ i dette efterår (nr. 41—42), for at få bægeret til at flyde over. At Rudelbach utvetydigt sigtede den kirkelige anskuelse for at gå ud på „at omstøde eller undergrave vor evangeliske kirkes grundvold“, for at være en „kræftskade på vor evangelisk-lutherske kirkes legeme“ o. s. v. må forklare og delvis undskylde Birkedals ubesindighed, der dog heldigvis ikke fik andre følger end formodentligt den at være en gavnlig advarsel for ham selv.

Da han ¹⁾ ikke „på aldeles uberettiget måde vil tvinge alle sine meningsfæller til at stå og fælde med sig“, og da han gerne „vil fritage den kultusminister [Hall], der, efter hans overbevisning, har store og uforglemmelige fortjenester af vor folkekirke, for den forlegenhed, han vilde komme i, når han ved en officiel mulig domfældelse [gennem en provsteret] over en enkelt mand, sattes så godt som i den officielle nødvendighed“ at skride ind imod alle Birkedals meningsfæller blandt præsterne, beder han Rudelbach, efter først at have erklæret, at han deler alle de af denne fordømte sætninger, om at han „specielt vil sigte mig personligt, mig, Vilhelm Birkedal, præst i den danske folkekirke“ for alt det, han i almindelighed har sigtet hele det Grundtvigske parti for, og at han så vil formå 10 hæderlige og kirkeligt oplyste danske mænd, præster eller lægfolk, til at sammentræde i en nævninge-ret til at give kendelse i det spørgsmål, om han, „bemeldte pastor Birkedal, er skyldig

¹⁾ Se „Forslag til dr. Rudelbach“. Dansk kirketidende 1857. Nr. 47—48.

i at virke hen til at omstøde eller undergrave vor evangeliske kirkes grundvold o. s. v.“ Denne nævningeret må dog ikke have anden lov at dømme efter end den danske kirkes symbolske bøger. Han giver meget indviklede regler for, hvorledes rettergangen skulde gå for sig — dem må man imidlertid, om man har lyst, efterse i kirketidenden —; og hvis så kendelsen: skyldig skulde falde, erklærer han, at han da — vistnok ikke vil indrømme, at han, kristeligt, har uret, men „være domfældt som ubrugelig tjener i kirken [folkekirken] og lide straf derefter“, og at han „uopholdeligen skal nedlægge sit embede som præst i den danske folkekirke“ stille og uden vægring, samt uden at gøre mindste betingelse for sin afskeds erholdelse“.

Birkedals ubesindighed lå nu dels i selve forslagets virkeligt „tømmermandsmæssige“ karakter, dels i overvurderingen af Rudelbachs påståendes betydning, og dels i, at han overså, at hans kirkelige venner jo naturligvis alligevel måtte komme til at stå og falde med ham, hvis de ikke vilde nøjes med at lade ham alene falde blot på forslagets meningsløshed. Til et vidnesbyrd om selvkritikken indenfor den Grundvigske lejr stå følgende brev til Birkedal i denne anledning fra Gunni Busck:

„Brøndbyvester, mortensdag, 1857.

Min kære ven og broder! — ti jeg regner mig også mellem de sødskende for Gud, til hvem De har henvendt Deres efterskrift i sidste kirketidende, og jeg er sandelig iblandt dem, der ikke dømmer en broder for, hvad han gør, som De har gjort, efter Deres bedste og vist prøvede overbevisning. Jeg siger, som jeg sagde strags: Han har måttet have luft — den himmelske luft i åndedrættet o: bønner, som vi ikke kan undvære — og derfor har han måttet gøre dette skridt, og jeg beder, som jeg også strags bad: Gud, giv ham din velsignelse, at det må komme frem, som du vil have, så din vilje sker! Herom har jeg ikke mere at sige for tiden. Men, når

De skriver pag. 776: „Jeg er endnu ikke på det rene med, hvad jeg vil gøre, hvis Rudelbach tier og intet gør“, ja, da beder jeg sandeligen af mit hjærte, at Vorherre med sin gode Helligånd vil klare det for Dem, hvad De skal gøre, og jeg vil gerne — om jeg formår det — række min broderlige skærv til mulig opklarelse, ved simpelthen at meddele Dem, hvorledes denne sag stiller sig for mig.

Det første, jeg nu mener, at den kære broder har at berede sig på, det er — ingen adskillelse fra Ryslinge menighed; ti det anser jeg for tiden for en umulighed og kunde også, tror jeg, give Dem fyldestgørende grunde for, om vi taltes ved, — men en spot af den verden, som i sig har intet spejl til at optage i og forstå af, hvad der levede og luede i Dem, da De gjorde dette skridt, og dernæst, hvad der er tungere at bære, skuldertræk og en art medlidenhed af kristne, der heller ikke kan billige hos Dem, hvad de ej ret kan forstå, men derfor lige fuldt agter og elsker Vilhelm Birkedal for, hvad han ved Guds nåde hidtil udrettede.

Men hvad jeg nu håber at finde hos Vilhelm Birkedal selv og håber det i sandhed i Vorherres navn fra Ham, som ene kan gøre det, det er: „En glad og stille tilfredshed ved at have gjort dette skridt i Guds navn uden nogen fordring på Gud, at dette skal lede til noget, som er kendeligt for vort øje i de udvortes forhold! Læs, kære Birkedal! i Snorre Sturleson 3dje del pag. 242—43 om biskop Magne, og Gud give Dem at smile og knipse med fingrene som han! Og for at jeg skal tale med et billede af den os så kære, hellige historie, vil jeg sige til Dem: De har nu, eftersom Gud førte Dem, gået med det kære Ryslinge til Moria bjerg, for af al deres magt at lægge det med Deres elskede fremtid i Hans hånd, som gav Dem alt, — tag nu atter Ryslinge tilbage med Dem til Ryslinge, og Gud give Dem nåde og velsignelse til at bo og virke dér med den glade bevidsthed, beseglet af Sandhedsånden for Ham, som ser i løndom, men betaler

åbenbare: Du véd, at jeg (Vilhelm) elsker dig og vil give barnet (Ryslinge), når du forlanger det. Jeg siger slet ikke, at den dag ikke kan komme, da sådant forlanges, men jeg er gennem en række af år styrket af Gud i den overbevisning, som jeg den gang, da vore kirkelige sager stod allermørkest under Frederik d. 6te, delte med den gamle — mer end mangan véd, prøvede — Grundtvig, at martyrdom får vi kristne ikke her i landet under dansk regering. Agter Gud os eller nogen iblandt os værdige til at følge Vorherre Jesus ad den vej og på det sidste høre englekoret som Han: „Hvi er dine klæder så røde?“ da er det et fremmed herskab i landet, som gør sig skyldig i den synd. Vi vil bede og tro Gud til, at Han i nåde derfor vil bevare den tader og moder, som vi ære i Danmark! Amen! Og nu, Gud velsigne Dem og Deres, og optag i kærlighed, hvad der blev skrevet i kærlighed! Tak for sidst i Ryslinge!

Deres

Gunni Busch¹⁾

Rudelbach afviste naturligvis hånligt Birkedals „store demonstration“ og gentog kun sine beskyldninger. Birkedal erkendte i sit svar, at han havde ladet sig overvælde af en menneskelig følelse ved at ville væрге sig imod mishandling, men at han, kristeligt, skulde have båret denne, uden at kræve nogen oprejsning ad anden vej end korsets. En kær ven havde ment, at „Asgårds væрге ikke var hjemme“ hos ham, da han gjorde hint skridt. Men det var netop det, han havde ført; derimod havde han overhørt røsten fra Golgata: tålmodig at bære uret for Guds sandheds skyld. En domstol véd han dog, hvis dom ingen skal underkende: „For mit lille vedkom-

¹⁾ Dr. H. C. Rørdam skrev til B., at han måtte betænke, at den vending, han gav sagen, kun for de åndeligt fjærtstående kunde få udseende af „en scene, han gav til bedste“ og at kærnen i den umuligt kunde afgøres ved andet end „diskussion og grunde“.

mende indstævner jeg sagen for domstolen der oppe! — dette skal da være min „store demonstration“, hvorover dr. Rudelbach spotter“.

Det er foran dette svar, den nævnte sang står, og vistnok har Birkedal da sat den dér med overlæg, for bag polemikeren at tone kristenmenneskets flag. Den danske folkekirke var stærk nok til at tåle dr. Rudelbachs angreb på nogle af dens varmeste venner.

Når man undtager en lille artikel imod provst, dr. Engelbreht i Lyderslev i Dsk. kirketidende 1862 nr. 24, fremkom der intet polemisk i kirkestriden fra Birkedals pen fra nu af og til hans stridsskrift — eller rettere forsvarskrift imod biskop Martensen i 1864.

„Fra Norge, kæmpers fødeland“, får du disse linjer fra den, som ikke er en kæmpe, kun en lille stakkel, der gerne vilde samle lidt kæmpesmuler fra kæmpelandets bord, om Gud almægtigste det vilde. Nu for 3dje Gang har jeg sagt hjemmet farvel, for at drage ud i den vide verden: at oplede det tabte klenodie“.

Således begynder Birkedals første brev til hans hustru fra Sandefjord, hvortil han i sommeren 1858 drog for sit helbreds skyld. Han gik ombord på damperen i Korsør — på 2den plads, som „en fornuftig familjefader“. Men trods rejsen denne gang gik mod nord, og han var mindre tung om hjertet, end når han før var rejst mod syd, plagedes han dog også her „som alle tider af en vildtysker“, hvem han „måtte give det glatte lag“. En brodersøn af Henrik Steffens, som var læge i Kristiania, var med ombord; han „forsikrede, at Nordmænd og Svenske gerne vilde stå last og brast med Danmark til Ejderen, men ikke vilde sætte en eneste mand til for helstaten“. Den anden dag på skibet var en søndag. „Jeg holdt“, skriver han, „på Nordsøen min lille, fattige gudstjeneste med at læse lidt i n. t. øg min bønnebog;

for resten gav jeg embedet op og lod Vorherre prædike, og Han holdt en naturprædiken med bølgen til tunge og den hemmelighedsfulde brusen og hvisken til ord, over teksten hos Ewald:

„O, du i hvis hænder
et hav er en dråbe!“¹⁾

Ti aldrig tykkes mig Guds uendelige magt og storhed skildret mageløsere af en digter end i hine ord: en dråbe. Det dybe, vide hav! Så gled vi fremad, fik Sverigs kyst i sigte, øjnede Marstrands fæstning og mindedes Tordenskjolds fisk. Da kunde Danmark hejse flag til fjendens gru: nu kan det ikke væрге den lille tue, hvorpå det sidder i aftenstunden. Så faldt mørket på; kan jeg så sige dig, hvad der gik igennem mig, da jeg gennem natten fik syn på Norges sydligste blus, et fyr der nede? . . . . Det skimmede som et klart, tindrende øje, Nordens øje, et vågende falkeøje, mens faderøjet vågede der oppe over alle. Jeg så Hakon Jarl stå på klippen, Sct. Olaf og Norges stolte hære; der gik en fortrøstning igennem mig, at Norden, og da også Danmark i Norden, har en fremtid, som det har haft fortid. En følelse fyldte mig: at det var til brødre og frænder jeg gik; det fornåm jeg på den lethed, hvormed jeg tilegnede mig Norges dåd og glædede mig over folkets ånd, som over mit eget folks“. Øhlenschlägers „Hakon jarl“ havde tidligt vakt hans begejstring over Norge, og „Aksel og Valborg“ havde fået ham til at drømme om, en gang at komme til at prædike i Trondhjems domkirke. Det var, som om en frisk nordenvind fra de norske klipper vejrede „sydens lunere ånde“ over Danmark bort i denne stund. Og trods det norske toldvæsen beredte ham den ærgrelse, at sætte ham i en skat af 1 $\frac{1}{2}$ 3 sk. for — hans kones og børns portrætter, tog dette dog ikke stemningen fra

¹⁾ Se I. s. 116.

ham. Det var ved Vallø, han steg i land; her tog han skyds til Sandefjord og gik strags efter ankomsten dertil op på det første, det bedste fjeld og gentog højt — „naiv, som jeg var“ — Hakon jarls ord:

„Op vil jeg stige på det største fjeld
og skue sidste gang hen over Norge,
hen over riget, som har hyldet mig,
og derpå falde rolig i mit sværd.
Da skal den vilde storm på sine vinger
nok hæve Hakons ånd til sejerfader,
og sol skal finde heltens lig på klippen
og sige: høj i døden som i livet“,

en underlig førstehilsen til landet, men det var sit helteideal, han her vilde udtrykke. Norge var Nordens mandlige, som Danmark Nordens kvindelige element for ham. Men hans norske helt, idealet på en mandskikkelse, var dog ikke Hakon jarl, men Hellig Olaf. Efter hint vers, skriver han, „læste jeg længere, som ud af en anden tønde:

„Hvor salig er den lille flok,
som Jesus kendes ved o. s. v.
Men Jesus er jeg en af dem?“

Ja, derpå kommer dog alt an, min lille, kære Mille! Sig det til dem allesammen i mit kære hjem!“ — Han faldt i dybe tanker ved to milepæle, som stod udenfor Sandefjord, den ene, gammel, med dansk kongenavn på, den anden, ny, „med Norges løvebilled og Olafs brejdegren“ på. Den gamle sten smuldrer nu hen; men „glem ej, I Nørdmænd stærke, det gamle for det ny!“ — Han så en stor fremtid stige op for Norge, mens andre stjærner dalede, men bad det på de „nye spor“ ikke, i følelsen af sin ungdomskraft, glemme, at:

„Du er dog kun et stykke
ud af det hele Nord.“

Drejede det af fra Danmarks kongevej, fra Nordens folkevej må det ikke svinge:

„Kong Kristians-stenen mødte
udslettelsens dom —
Nordens milepælsstøtte
må aldrig aldrig styrtes om.“

Ikke i Kalmarunionens fyrstespor, men i de nordiske folks fri, åndelige forening så Birkedal, nu som før, „skandinavismen“ virkeliggjort.

Søndagen efter sin ankomst (d. 18de juli) var han i kirke: „Hvor forunderligt gribende var det for mig, — midt i det fremmede land og dog så vidunderligt hjemligt! Jeg sad i stol hos en skikkelig Nordmand, og vi sang sammen af den danske Guldbergske salmebog; degnen læste vor danske indgangsbøn, præsten havde den danske præstekjole og hvide messesærk på og messede vor danske kollekt for alteret, og han prædikede dansk, døbte 3 børn med vor danske alterbogs ord o. s. v. . . . Ved middagsbordet samme dag blev jeg forestillet for en af Norges eiskeligste mænd, salmedigteren, provst Landstad i Frederikshald, som havde været hjemme hos mig, men uden at træffe mig. Det er ham, som har skrevet den dejlige julesang, du vist kan huske, jeg har oplæst fra prædikestolen; et vers begynder således: „Hver juleaften, når klokkerne gå, og lyden bær over huset, da kalder Vorherre ad sine små på deres sørgende veje o. s. v.“ Vi blev gode venner, tror jeg, og han bliver her et par dage. . . .“

„I forgårs (d. 21de juli), da jeg sad ved middagsbordet kom en pige ind og sagde, at en herre ventede mig ude i hotellets have. Jeg gik da derud, og en gammel, gråhåret og venlig mand tog mig i hånden og spurgte mig: „Hvem, mener De, jeg er, fa'er min?“ Jeg havde ingen anelse derom; og da han en stund havde gottet sig over min uvidenhed, sagde han: „Jeg er Hel-

land fra Bergen.“¹⁾ Den gamle Helland, som sendte dig en krukke anchiovis og mig 50 rdl. i 1852; han havde ved et missionsmøde i Stavanger, mange mile herfra, hørt, at jeg var i Sandefjord, og den 72årige mand satte sig strags på et dampskib og sejlede ud, for at tale med mig. Han var vidunderlig elskelig og livlig, barnlig glad og usigelig kærlig. Men hvad der rørte mig allermest, var dette, at han, som ifjor sommer ejede 60,000 rdl., udbyttet af over 40 ars ærlige flid og Guds velsignelse, ved at underskrive vekslers for sin søn, som havde overtaget hans handel og spillet fallit i pengekrise, i et nu tabte alt, og, uagtet dette, var så barneglad, enfoldigt troende og tillidsfuld.... Hvor ønskede jeg at kunne betale ham de 50 rdl., han sendte mig, tilbage; nu trænger han selv. Vi vil se, om det dog ikke lader sig gøre.“

Man havde indrettet en „dansk klub“ (hvortil dog også kom Nordmænd, bl. a. maleren Tidemann), der samledes hver aften efter kl. 8. „Her ryger vi tobak og får norsk vand gratis, sidder i løvhytte og passiarer“. Fællesture gjordes, både til lands og vands. Det manglede heller ikke på indbydelser, så fra en og så fra en anden. Efter et sådant selskab skriver Birkedal: „Jeg gik dog efter et par timers forløb; jeg kan ikke godt, véd du, holde ud i disse blandede selskaber, hvor man kun har udgifter, mens jeg trænger til indtægter“. Og han trykkes i begyndelsen af Nordmændenes højtidelighed overfor ham som præst og tilmed en bekendt præst, af hvem man ventede sig noget mere end almindeligt. Intet er så fordummende, siger han, som når der sættes sådanne forventninger til en. Så blæste han hele højtideligheden væk ved at slå gækken løs og vise sig som et ganske almindeligt menneske; hvem der virkelig havde noget alvorligt på hjerte, kunde så finde ham på en naturlig måde. „Forgangen aften sad jeg

¹⁾ S. s. 150

alene med min te og smørrebrød, da en silkekjole raslede ved min dør, og en elegant dame trådte ind. Det var en frk. Seeberg fra Tønsberg, som besøgte os for 8 år siden med provst Høyer-Møller, Kofoeds ven, og hans fæstemø, frk. Aagaard fra Nyborg. Hun var såre ven-skabelig. Og det er da så mange, mange her. — Jeg har dog en lille gerning her, min kære Mille! Især stille, fromme kvinder må jeg stundom trøste, så godt jeg kan. Jeg glemmer aldrig igår, da jeg sad og læste i salonen. Da kom en sådan kvinde hen, og det tone-fald, hvormed hun sagde: „Tak for, så tidt De har trøstet mig — og tugtet mig!“ det var det bedste ord, tror jeg, jeg i lang tid har hørt: hjærtestrængen dirrede, og der stod store tårer i hendes øjne. Jeg stakkels, en-somme mand måtte også græde, og vi sad en hel times tid og slog på harpen for hinanden. Det var en fru Krüger, en kaptejns hustru her i nærheden. — Ja, skulde jeg ikke være kommen herop for andet; tror jeg, jeg skulde herop for hendes skyld, den søde kvinde. Ti hun trængte til et ord“.

Man bad ham prædike der oppe for gæsterne og badetjenerne. Efter godt og vel 3 ugers ophold gav badelægen, dr. Ebbesen, hans ven lige så fuldt som hans læge, ham lov til det. „Bare jeg nu kan“, skriver han hjem; „da jeg var hjemme, syntes jeg, at det måtte være dejligt at prædike for Normændene. Nu, da det kommer til stykket, er jeg meget ængstelig og har ikke rigtigt mod på det.“ Og i næste brev: „Imorgen skulde jeg så, om Gud vil, tale et ord i salonen . . . Når nu bare Ånden vil være over mig! Evangeliet på den søn-dag er: „Jesus græder over Jerusalem“, en dejlig tekst. Jeg tænker at lægge folk, og mig selv da med, på hjærte, først at Jesu tårer beviser både, at der er en for-tabelse (ellers havde Han ikke grædt, når vi alle til sidst blev salige), og at der er en redning; ti ellers havde Han ikke grædt; over det djævelske kunde Han ikke græde. Dernæst vilde jeg indskærpe, hvor meget

saligere det dog er, at lade Jesus græde os ind i Guds rige, end at trues derind med en svøbe over hovedet, hvad i grunden heller ikke kan ske, da Guds rige er et kærlighedens og ikke et frygtens rige. Så vilde jeg gå nærmere ind på sagen og vise, at, hvad der skete hist i templet, hvor der var købere og sælgere, det sker endnu i kristenheden: man vil komme let til sit offer til Vorherre og til at stå sig godt med Ham; der er mange røster, både præsters og lægfolks, der falbyder frælsen og saligheden for spotpris og i det hele vil gøre frælsen til en genstand for køb og salg. Derfor må det samme ske her som hist, før det kan blive bedre; Jesus må uddrive alle kræmmere, høkere og købmænd, af sit hus, for at det ikke skal blive en røverkule, hvor man raner himmerige til sig, men et bedehus, hvor man bliver ene med Jesus, beder og sukker om Hans uforskyldte nåde. Ti ikke vi kan købe denne nåde; men Han er den eneste berettigede købmand i huset, Han, som har købt vor salighed for sine tårers sælvpenge og sit blods guldstykker, og som vil give os, hvad Han købte, når vi vil tage derimod i troen. — Derpå vilde jeg nærmere udvikle dette, at det da altså kommer an på at have Jesus og Hans tårefrælse, og vise frem, at den, der tager Guds barn, Jesus, ved hånden, tager Hans Fader ved hjertet, så Han kan intet nægte os, at når én dør, lovens dør, slås hårdt i, springer en anden, evangeliets dør, op på vid gab; så falder alle de befæstninger og volde, som vor fjende har kastet op rundt omkring os formedelst vor synd, og der bliver en fri vej til den fred med Gud, som Vorherre Jesus taler om i evangeliet. Endelig vilde jeg minde os alle om, at, vi syge mennesker, ved badet skulde huske på og trøste os med, at, som der er en smitsom sygdom, således er der også en smitsom sundhed, og at den er just i nærheden af Jesus Kristus, Vorherre; som syge menneskers ånde og berørelse smitter os med sygdomsstoffet, således smitter Jesu Ånd og berørelse os med den him-

melske sundhed. Men ligesom vi kan være legemligt syge så længe og så uafbrudt, at vi glemmer, hvordan det er at være raske, således også åndeligt: vi har til dels alle glemt vor sjæls sygdom og mener, at vi er sunde; men vi skal tro Vorherres sanddru ord om vor dødssygdom og så komme til Ham, den himmelske læge, og til hans bad, dåben, ligesom vi her er ved Sandefjord bad. Så skal vi blive hjælpne. Men så må vi tro, ligesom vor doktor her forlanger, at vi med tillid skal bruge hans kur.

Ja, tanken, synes mig, er god nok. Men ånden? Den må Gud give; ellers bliver det kun død og vissenhed altsammen.“

Prædikenen blev holdt d. 8de avgust¹⁾. Og samme dags aften skriver han hjem: „Klokken er snart 10 aften; men jeg er så glad, så glad. Jeg har vidnet om min kære Herre og frælses for Norske, Svenske og Danske; og jeg tror, Gud var med mig. Jeg stod på salonens trappe, og i det frie sad og stod en vrimlende mængde: tæt bag ved den dybe, blå fjord, og foran mig den norske klippe. Dér, tyktes mig, stod Jesus på bjerget og så ud over os, græd vel også over mange af os. Så kunde jeg tale, selv som en syg til de syge. O, hvor jeg er glad, at min Herre var med mig, stakkel, her i dette fremmede land! Han var midt iblandt os, og jeg så stærke mænd og milde kvinder smeltede: bureauchef Kierulff fra Kristiania sad lige for mig og hulkede som et barn ved siden af sin yndige kone, som i morges i min fraværelse havde været inde i mit kammer og sat to store bøgegrene med dejligt løv i en vandkumme på mit bord og bedet pigen sige til mig, at det var to gamle bekendte (bøgen) fra Danmark, som vilde hilse på mig . . . I aftes fik jeg brev fra den velsignede Wexels, som så inderligt bad mig om at komme til Kristiania og besøge

---

¹⁾ Se „Tre kristelige taler, holdte i sommeren 1858 ved Sandefjord bad i Norge“. Kristiania 1858.

ham. Men jeg tror dog, at det overvejende hos mig er en glad og ydmyg taknemlighed for det alt sammen. Jeg véd dog, at jeg er en ussel pjalt, men også dette er kun nåde, nåde. O, hvor jeg ønskede, at du og nogle af børnene havde været med her i denne yndige aften; ikke et blad rørte sig, ikke en vind blæste, kun Åndens milde susen gik over os. O, Gud ske lov! O, Gud ske lov!“

Næste søndag prædikede han i Sandefjord kirke kl. 4 om eftermiddagen. „Vorherre var også da med mig, tror jeg. En stormende mængde fyldte den store kirke, og jeg talte fra en lille pult i kordøren. Præsten og lægfolk var til stede. Der var dog vist nogle sjæle, som fik godt af ordet.... Om aftenen var jeg i præstegården, hvor et lille selskab var samlet.“ Iblant gæsterne var også Niels Vibe Stockfleth¹⁾, hvis bekendtskab Birkedal tidligere havde gjort ved badet, hvor han nu som en gammel mand lå for sine syge bens skyld. „Da jeg vilde gå hjem kl. 9“, fortæller så Birkedal, „trådte den gamle Stockfleth frem og holdt en tale til pjaltten ud af sit barnehjærte i eget og samtlige badegæsters navn. Jeg sagde, at jeg nu skulde gå hjem og bringe Vorherre takken fra dem alle; ti Ham hørte den alene til. Men han vilde ikke lade sig afspise og trak en lille pakke op af lommen, forsegle, som han bad mig undersøge, når jeg kom hjem, og ikke forsmå som en gave, kommet fra hjærtet, der skulde gå til hjærtet. Så gik jeg da hjem; og da jeg så åbnede pakken, hvor forbavset blev jeg ikke! Der var en skrivelse fra Stockfleth i alles navn²⁾, fuld af kærlighed, og så lå der henved 300 rdl.

¹⁾ Se „Personlige oplevelser“ III. s. 46 ff. og „Dansk kirke-tidende“.

²⁾ Den lød således:

„Hrr. pastor Birkedal!

De har omtalt Deres følelser ved synet af Norges klippeland; det var Dem da som om St. Olaf stod på toppen af en klippe, tilråbende Dem: Velkommen! Fra ethvert sted i Norges land, som

der indenfor. Jeg kan just ikke sige, at jeg blev ublandet glad derover: jeg havde jo ikke villet have betaling for Guds ord. Og dog var det en så stor kærlighedsgave, at jeg ikke kunde blive vred derover. Kun dybt beskæmmet skulde jeg blive. Det mest rørende var, at ikke blot de velhavende badegæster, men alle de fattige badetjenere og piger havde givet deres skærv, og en stor mængde tjenestefolk i by og på land ligervis. Så sov jeg kun dårligt den nat, kom for tidligt op og gik med en trykkende følelse af denne gave ud, at drikke mit svovlvand. Dér talte jeg med Engelbreth (provsten i Ørbæk, som også lå der oppe) derom, og han gav mig en god idé. Jeg fik da aftalt med nogle, at jeg giver pengene tilbage, og der er foreløbigt aftalt med den elskværdige Tidemand, der er en af Norges berømteste malere, at han maler mig et norsk folkelivsbillede til en erindring om dette uforglemmelige ophold i Sandefjord. Det vil jeg meget hellere have, og det kan være et lille klenodie i min familie, både når jeg lever og når jeg er borte.... Fru Kierulff og fru Holmboe, som nok har været mesterinder for det hele, og nok, som alle de andre her — ti jeg ser noget lurvet ud i min lyse sommerdragt — tror, at jeg er en yderst fattig mand

---

hr. Birkedal vil glæde med Deres personlige nærværelse, vil St. Olafs velkomsthilsen lyde Dem i møde og således stadfæste og bekræfte pålideligheden af hin vision.

Højtagtede, kære hr. Birkedal! med Deres hjærte og med Deres følelser kan De visseligen ikke bringe det over Deres hjærte at ville nægte Sandefjords badegæster og flere opfyldelsen af det ønske, som i ord så og i handling, at forsøge at tolke sin erkendtlighed, højagtelse og kærlighed for en Danas søn, som ikke alene i disse dage ved sit mundtlige ord, men som allerede i længere tid ved sine skrifter har tiltalt og opbygget og fremdeles ved sine skrifter vil tiltale og opbygge mangt et hjærte i Norges klippeland.

Sandefjord, d. 15de avgust 1858.

Ærbødigst

Stockfleth.*

med 11 børn — de havde nok heller ikke haft en god nat og sad her i nærheden i morges på en bænk for at passe mig op; de havde været urolige for, hvordan jeg havde taget det, og jeg sagde til dem: „De har nok en ond samvittighed!“ . . . . Ja, således er den ting gået, lille Mille! Jeg skulde, som sagt, være dybt beskæmmet; men jeg er hverken det ene eller det andet, — „Gud, vær mig synder nådig!“

Tidemand malte for de 300 rdl. et billede af, to gamle ægtefolk — bønder —, der holder søndag hjemme med læsning i bibelen.

Næste søndag prædikede han atter — fra badehusets trappe —: „I véd nok, hvorfor jeg ikke godt kan forlade Norge, uden endnu en gang at have talt et lille ord til eder i Herrens navn, hvis tjener jeg er. I har nødt mig dertil, ikke med pinagtighedens tvang og for „pligtens“ skyld, men formedelst kærlighedens drift.“ — Følgende ord blev hans afskedsord: „I stærke mænd i Norges klippeland! skam eder ikke ved at bøje knæ for den Herre, som har lukket det høje op for det dybe og det dybe for det høje . . . . idet I bøjer eder for Ham og bliver små, vokser I himmelhøjt ind i Guds rige. — Og I milde, svage kvinder! bøjer eders hjerter og knæ for Ham! En mand kan måske være mandig og fortjene agtelse og gøre en god, kraftig jordisk gerning, uden tro på Jesus, — en kvinde aldrig. En kvinde uden tro er en blomst uden duft, en fugl uden sang; en kvinde uden tro er ikke en gang en kvinde . . . .!“

„Og nu farvel! Tak for eders kærlighed! Jeg véd, hvem I mente med det milde sind og al den kærlighedsgave, I kom til mig med. Jeg skal derfor bringe takkén fra eder til det rette sted og til den rette mand. — I vilde skaffe mig midler til at rejse omkring i eders herlige land og besøge kære, aldrig sete venner. Det skulde og kunde nu ikke ske, hvor inderligt jeg end kunde ønske det. Men Æn véd jeg, som har givet os alle rejsepenge til et stolt og mageløst land; jeg véd

venner, vi dør skal besøge, for aldrig at skilles fra dem. Lad os gøre den rejse allesammen, venner! Gud velsigne Norge og Norges folk! Nu siger vi farvel, og enhver af os drager til sit hjem, jeg til mit lille, velsignede fædreland, — så lader os synge til afsked, idet vi tænker både på det jordiske og det himmelske hjem:

„Så rejse vi til vort fædreland o. s. v.“

De tre taler, der som anført, udkom samme år i Kristiania, hører til Birkedals mægtigste prædikener og fortjente visseligt at optrykkes på ny. Det er ikke i første række veltalenheden selv, man beundrer i dem — en slig beundring vækker det til bunds ægte kristelige vidnesbyrd ikke, hvor det rammer — men det er følelsen af selve Guds kærligheds styrke og Åndens magt til at herliggøre Ham for os, i hvem den er udøst, så at det falder som skæl fra vore øjne, at „vort liv er skjult med Kristus i Gud“, og gemmestedet er ordet i Hans menighed — ti det er Guds bolig —, der griber og overbeviser. Han spørger selv („En livsførelse“ II. s. 525) om, hvordan han, som kom „fra de bløde dale i sit jævne land“, kunde tale „kraftord til klippens mand“. Men svaret er jo dette, at evangeliet hviler ikke på noget menneskes kraft, men på Guds kraft i vor skrøbelighed. Selv over Hellig Olafs kamp ved Stiklestad stod Jesus „med gråd på himlens bue“, for Han så ikke sin „hvide due“ over kampen:

„Norges hedning blæste luren,
korsets helt til trods, —
Norges kristne løb mod muren
panderne til blods.“

Med Birkedals syn på den norske kirke, som endnu indtil denne dag bunden i lovens åg, d. v. s. stående i en falsk kraft, kunde han nok have en følelse af, at, når Gud i nåde havde givet ham at vidne om evangeliets kraft og se stærke mænd deroppe segne i knæ for

den, var det en varsel om, at den „hvide due“ med Gudsfreden nu skulde brede vinge over kirkefolket i klippelandet og ringe en Åndens kamp med orde som eneste væрге, under Jesu kongemagt alene, ind i Hellig Olafs land:

„— jeg mindes aftenstunden,
da den danske mand
hørte himlens klokkekimen
i det norske land!“

-- Efter badelægens råd tog han ikke lige hjem til Ryslinge, for ikke strags efter kuren at begynde på sin gerning, men til Jylland, hvor han besøgte Sveistrups og Østergaards og også — for første gang efter forflyttelsen i 1849 — var i Sønderomme¹⁾ og prædikede dér for sine gamle hedeboender, der frydedes over, at han kunde kende dem alle endnu, og deres bevægede og stille afskedshilsen med tårer i øjet og „blottet alvorspande“ prægede et nyt og dybt billede af „folket på heden“ i hans bryst.

Men det bedste venskab, han vandt sig ved Sandefjordsbadet, var dog venskabet med en ung dansk mand, juridisk kandidat N. Bjerre, senere overadvokat og herredsfoged i Nyborg, som lå der oppe sammen med ham; og hvad det var, der drev Bjerre til Birkedal og omvendt, kan bedst følgende to breve fortælle. De var næsten al tid sammen, og det gav Birkedal anledning til i spøg at kalde sig og ham for „Klister og Malle“. Dette til forklaring af overskriften på det første brev.

„Ryslinge præstegd. 17de okt. 1858.

Min lille, kære Malle!

Jeg har tænkt, kære Bjerre! at et par ord fra mig kunde bringe Dem lidt glæde nu, da De har været bøjet under en svær sygdom, som en luftning fra Norge, fra den gode tid, da vi samledes dagligt og vandt hinanden ret hjærteligt kær. Jeg kalder det „en god tid“, fordi jeg tror, at det var Vorherre selv, som bragte os sammen,

¹⁾ Se „En livsførelse“ II, s. 534 ff.

ja selv var „tredje mand“ i vort lille samfund. Ti vi fandt jo hinanden, ikke blot i det fremmede land, men vi fandt hinanden i Ham, som binder de bedste kærlighedsbånd, som er evige, fordi Han selv er den evige kærligheds konge. Så vær da hilset, min kære, kære ven! og vær takket i Jesu navn for al Deres venlighed imod mig.

Jeg husker endnu godt den første søndag aften der oppe i badesalonen, da De under tårer sagde til mig: „kunde jeg blot blive et Guds barn!“ Det er det rette hjertesuk, som den forlorne søns fader venter på, for at åbne sine arme og atter knæsatte barnet på sit skød. Med det suk står en stakkels synder lige ved døren på faderhuset og har kun ett skridt tilbage, for at komme derind, og dette skridt er: at tro, han er et Guds barn af nåde, født og båret dertil i sin dåb, hvis pagt han tager i sit hjerte og i sin mund, til en salig forvisning om børneretten i Guds rige. Derfor, vær kun frimodig og stærk, kære, unge ven! Løft Deres øje op og nyn, som der står i salmen:

„Ej mer jeg gruer for domnedag, —
jeg véd, min dommer har ført min sag
og fra sig selv den vunden!“

Og nu har De været farlig syg, men Gud har igen givet Dem håb om livet. Jeg kan tænke mig, at der har været mange tunge tanker, der er gåede igennem Dem i denne trængselstid; men Deres fæstemø, den trofaste kvinde, har vist forsødet Dem det bitre ved sin kærlighed. Tænk nu på den trofaste ven, som har stået både ved Deres sygeseng og oppe for sin Faders ansigt og bedet godt for Dem, at sygdommen ikke måtte blive til døden, men til livet! —

Deres gamle „Klister“ har kun haft det fattigt, siden vi skiltes ad. En stor glæde fik jeg dog ved at træffe alle mine igen. En hel del af dem, med min trofaste hustru i spidsen bød mig velkommen på Nyborg bro, og så rejste vi gennem Fyn til Jylland, hvor jeg blev

omringet af mine gamle sognebørn med rørende kærlighed, efterat jeg var kommen fra de nye venner i Norge. Men simpelt havde jeg det på legemet og følte mig under hele de 3 ugers rejse syg til døden. Dog prædikede jeg i min gamle kirke på heden og Jydernes huse og havde stor glæde deraf. Siden jeg kom hjem til Ryslinge, har det været noget bedre med mig, men dog ringe nok, og jeg kan ikke spore den ringeste virkning af kuren i Norge. Jeg skal jo nu vente til nyår: gid Vorherre da vilde give mig en god julegave og tænde nyårsnyet for mig!

d. 31te okt.

Og nu for et par dage siden fik jeg Deres kære, venlige brev, som glædede mig meget, både fordi jeg deraf så, at Deres legeme var kommet sig, og fordi Deres sjæl jubler i det evige livs håb. Og skal jeg sige det, kære Bjerre? Ikke mindst blev jeg glad over, at De mindes mig med kærlighed og synes, at jeg har været Dem til lidt hjælp under vor samværen. De husker hvad jeg så tidt sagde der oppe: „Jeg er en „pjalt“; det siger jeg endnu i fuld og sand oprigtighed. Men „en pjalt“ kan også være til gavn. Kludekræmmeren er om sig, véd De, for at finde og købe sådanne pjalter, og så kan der til sidst komme noget pent, hvidt papir som dette, jeg nu skriver på, og derpå kan der så en gang skrives nogle smukke tanker af en digter. Således er der En, som sanker på „pjalter“, ja, just „pjalter“ (og intet andet), og det er mit håb — ellers måtte jeg forgå i min elendighed — at Han også har samlet mig til sig i sin nåde.¹⁾ Og så vil Han en gang, til sidst, skrive sine store nådes- og fredstanker med den Helligånds duefjer derpå, når det er blevet rigtigt hvidt

¹⁾ „Lad mig nu se, I holder sammen på stumperne der ovre“, sagde Birkedal til en mand fra Samsø, en gang. Da manden rask svarede: Ja, tilføjede B.: „Men husk på, at I er selv ikke andet end stumper!“

og pent. — Men så kan den ene pjalt hjælpe lidt på den anden:

„Den halte ser, den blinde går,
ved fælles hjælp de byen når“.

Således har vi to været hinanden til gavn og glæde i Sandefjord, og tro mig, når jeg siger Dem, at De har været mig til lige så stor opmuntring og velsignelse, som jeg måske Dem. Har jeg haft lidt overvægt i lys og erfaring, som mit kald og min alder naturligt fører med sig, når man da ikke lader alt, som tilhører en, ligge ubrugt hen, — så har De haft fortrinnet i den første kærligheds friskhed, og jeg har haft megen glæde og bestyrkelse deraf. Ja, min egen, kære ven! jeg vil aldrig glemme Dem og den villighed, hvormed De kastede Dem i Vorherres Jesu favn.

Jeg har i dag prædikeret i min velsignede kirke. „Vær langmodig med mig, jeg vil betale det altsammen“, stod der i evangeliet. Det er sukket, Vorherre venter på, af os gældbundne svende, og så mager Han det så, at det bliver sandhed med tilbagebetalingen, fordi Han har oprettet den store lånebank på Golgata, hvor vi kan låne uden renter og klare vor gæld til Gud Fader. Så kommer det da an på at kende den vej — i troen, og „kendte veje er korte“, og „der gror intet græs på vejen til vens hus“. Så spurgte jeg, om der groede græs på vejen til den store vens hus; ti så var det galt fat. Til slutning rådede jeg til, da det i morgen er skiftetid for tyendet, at opsigte den gamle verdens tjeneste, hvori man kun fik sulteføde, pisk og slag, og hårde stød og skub fra døden, — og tage tjeneste hos den Herre, der er så langmodig, at Han betaler vor gæld, giver en stor nådeløn og selv gør gerningen for sine tjenere; ti deri består vor tjeneste, at vi lader Ham tjene os. Ak, jeg vil så gerne blive ved at prædike, men, bliver det ved, som det tegner til, vil min ørthed i hovedet snart forbyde mig den kære gerning. Guds vilje ske! Kun at min arme sjæl frælses

og kommer til at høre Hans prædiken i den store domkirke deroppe! . . . .

Lev nu vel og glem ikke rent

Deres hjærteligt hengivne

Vilhelm Birkedal.

Ryslinge, d. 1ste marts 1859.

Min egen, kære Bjerre!

Jeg har modtaget Deres venlige brev med stor glæde. Både det, at De bliver ved at mindes mig med kærlighed, og især det, at De holder fast ved Vorherre og så inderligt gerne vil lade Dem frælse af Ham, ikke efter Deres egne påfund og tanker, som så mange drømmer om, men efter Hans evige fredstanke, åbenbaret i den Enbårne, „fuld af nåde og sandhed“, formedelst Hans os dertil givne nådemidler, — har skaffet mig en stor glæde. Bliv De kun ved på denne vej, min kære, unge ven! Begyndelsen er den første kærligheds glæde i syndernes forladelse og det nye livs gennembrudd i det arme hjærte; enden er en salig død i Jesu navn her og en velsignet opvågningen i fredens boliger på den anden side. Vejen mellem disse to er vel ofte betegnet ved dunkle skygger; ti det er kampens, helliggørelsens vandring, hvorpå hjærtet tit må vånde sig under selvfornægtelsens offer, — men tænk da på: „korset over krybben, men kronen over korset“, — under sådanne vilkår bliver selv den bitreste kamp bestrålet af en usigelig glans.

Dog, ett er der, kære Bjerre! som jeg ikke kan undlade at gå lidt nærmere ind på, da Deres brev lægger mig det så nær. Det er Deres kirkegang. Jeg forstår så godt, at Blædel ikke længere kan ret tilfredsstille Dem, fordi De trænger til at befæstes på fredens vej, og ikke til tidligere at skræmmes op i uro under lovens piske-smæld. Jeg kan også godt indrømme Dem, at Grundtvig, i det mindste meget ofte, må forekomme Dem at lade sjælene tilbage på et for ham og hans egentlige menighed tilbagelagt stadium, så at Deres bestemte trang

meget tit må synes at blive ustillet. Men derfor må De i det hele ikke sondre Dem fra menighedens forsamling, må ikke lade den tanke, i begyndelsen måske svagere, efterhånden derimod stærkere få magt med Dem, den tanke: at De i grunden lige så godt kan sørge for Deres sjæls søndagsopbyggelse ved hjemme, alene eller i forening med Deres elskede fæstemø, at læse en prædiken og samles derom. Kære ven! Vorherre Jesus har stiftet en kirke og samlet en menighed: deri vil Han, at den enkelte skal finde sin plads. Han har ikke bragt os „de enkeltes religion“, uden for så vidt at den enkelte skal finde sig selv og den Herre Jesus just i samfundet. Tro mig: Livskilden hos den enkelte står let fare for at udtørres eller at tabe sin kraft til et sundt, friskt liv i Gud ved at drive mere eller mindre uberettigede subjektivitetsskud frem, når den ikke idelig og al tid holdes i strømning ved den store strømgang i det almindelige samfunds udtømmelige hav. Kun som lem på det hele legeme bevarer den enkelte sit gudelige liv i en sund udvikling. Juvelererne påstår, at diamanten kun kan slibes i diamantstøv, — således: den troende sjæl opnår dog kun sin fuldendelse ved at slibes i de troende sjæles samfundsliv. Husk på det gamle, smukke digt om fuglene, som vilde vælge sig til konge den, som fløj højest: ørnen svang sig op over alle de andre; men så havde en lille fugl skjult sig på ørnens ryg, og da denne ikke kunde komme længere, fløj den lille fugl med usvækkede kræfter så højt op, den kunde, og blev således konge. Anvendelsen ligger nær: menigheden er ørnen med de stærke, brede vingeslag; den lille fugl er de enkelte sjæle, der lader sig bære af samfundslivet og kommer på den måde 1000 gange højere, end om den forblev i sin ensomhed. Nu er det mit kærlige råd — kærligt, fordi jeg elsker Dem: så oprigtigt — at de ikke forsømmer, hvad Gud i nåde har givet, men besøger forsamlingen så tit, De kan, dog ikke blot af pligt, men af drift. Jeg har

den tro, at, når De gør Dem lidt fortroligere med Grundtvigs tankegang, De da vil kunne finde stor opbyggelse i Vartov; og, om De end ikke al tid kan føle Dem personligt tilfredsstillet dér, dog skal De, ved at give Dem hen, føle, at menighedens opløftelse og oplysning også ångår Dem; og i al fald synes det mig umuligt andet end, at det fyldige liv, som giver sig til kende dér i salmen og den hele forsamlings levende deltagelse i gudstjenesten som intet andet sted, må virke velgørende, frigørende på Dem som led i det hele. Skulde det ikke også være muligt, at De kunde træffe sådant arrangement, at De på Kristianshavn, hvor Fenger prædiker, kunde få et sted, hvor De en halv times tid før kunde hvile Dem lidt ud og således med usvækket kraft overvære kirketjenesten derude? Hos Ipsens familie kunde De vist godt få lov til at sidde lidt og sunde Dem. Tænk nu derover og bliv ikke vred på Deres gamle ven, fordi han har betjent sig af alderdommens lidt tvetydige fortrin: at formane Dem lidt — i kærlighed!

Mere kan jeg ikke få skrevet. Jeg er slet ikke vel, har indtil videre måttet ophøre med min gerning. Jeg sidder stille og venter på Vorherre; når jeg om søndagen ser kirken og folk strømme derind, sidder jeg og må se derpå og kan ikke opløfte min røst i forsamlingen. Jeg véd det: Vorherre Jesus trænger ikke til mig og min tjeneste; men jeg trænger så usigeligt til Ham og Hans tjeneste, er nu også bleven så vant til den kære præstegerning, at jeg trænger til at være deri, når jeg skal have det fornøjeligt. Dog, Guds vilje ske. Jeg må ikke være unøjsom: nu har det været givet mig i 22 år at forkynde det store, gamle og dog evigtunge evangelium — så må jeg ikke forlange mere, skønt min sjæl vander sig og sukker ved tanken om, at det nu måske er forbi. Bed lidt for Deres stakkels ven fra Sandefjord! Tak for brevet, tak for historien om den russiske mand! Ja, Guds miskundhed er stor. Hils Deres kære fæstemø....

Og nu farvel — ja „far vel“ i Jesu navn!
 Deres hjærteligt hengivne
 Vilhelm Birkedal“.

Hans vedvarende skrøbelige helbred fik ham dog til at tænke på, om han ikke burde søge forflyttelse, hvor svær end en afsked fra Ryslinge vilde falde ham. Han følte et misforhold mellem sine kræfter og de store fordringer, den voksende menighedskres stillede til ham. Hall havde i sin kultusministertid oftere opfordret Birkedal til at søge; og havde han attrået indbringende embeder, vilde det have været let for ham at få et sådant. Det var dog ikke det, der fristede ham, om end omsorgen for den store, opvoksende børneflok måtte stille krav til ham, som Ryslinge sognekald kun med nød og næppe kunde tilfredsstille. I foråret 1860 synes han nu at have gjort alvor af at søge. Der findes følgende brev til ham fra den daværende kultusminister Monrad, som, da det er det eneste brev, der er opbevaret fra denne til Birkedal, her skal meddeles:

„København, d. 3dje maj 1860.

Kære ven!

Inden man kender alle ansøgerne om et præstekald, er det umuligt — i det mindste er det ikke mig muligt — at sige, hvorledes indstillingen bliver; men at du, som en af Danmarks mest velsignede præster, vil — for at tale i ministerstil — „komme i særdeles betragtning“, derom tvivler jeg ikke.

Efter de gældende regler bliver den, der holder kapellan på grund af svagelighed, ikke indstillet til befordring, og det ses derfor heller ikke gerne, at en mand kort efter sin forflyttelse søger om en officiel medhjælper. Hvad endelig din eventuelle eftermand angår, da vil jeg lade mig det være magtpåliggende, at det kan blive en

dygtig, kristeligssindet mand, hvorimod jeg ikke ser mig i stand til at love at indstille en bestemt mand eller en mand af en bestemt teologisk farve.

Med venligt hilsen til dig og dine,

Din hengivne

D. G. Monrad.

Om Birkedal ikke blev indstillet, eller om han har taget sin ansøgning tilbage, kan jeg intet oplyse om. Muligvis han også kun har gjort Monrad en forespørgsel om et bestemt embede. Derimod søgte han virkeligt i 1862 Tårnby sogn på Amager og fik det ikke. Derover var han, siger Fr. Boisen,¹⁾ „inderlig glad“. Og efter den tid har han intet søgt. Når hans modstandere efter hans afskedigelse i 1865 benyttede sig af denne ansøgning til at ville godtgøre, at Birkedal selv forinden ikke havde følt sig i det inderlige forhold til Ryslinge menighed, som han da begrundede sin forbliven ved den med, glemte de dels, at, hvad et menneske i et „trykket øjeblik“ (Fr. Boisen) gør, ikke er nogen målestok for, hvad det inderst inde vil, dels at afslaget på ansøgningen, når det overhovedet skulde betyde noget, dog snarest måtte betyde, at han efter Guds vilje skulde blive i Ryslinge, og dels at han, selv om Tårnby slog fejl, meget let måtte kunne have opnået et andet embede, hvis han havde villet.

— I året 1860 forelagdes i rigsdagen et par lovforslag, der var en videreførelse dels af det Spandetske forslag i 1851, dels af sognebåndsløsningsloven fra 1855. Det første havde Fr. Barfod til ophavsmand. Ifølge det skulde indgåelse af ægteskab fremtidigt for alle foregå for den borgerlige øvrighed, og en redegørelse for skolekommissionen af de pligter, der påligger enhver som menneske og borger, samt et løfte på at ville opfylde disse pligter skulde, borgerligt talt, træde i stedet for

¹⁾ „Dansk kirketidende“ 1866 sp. 313.

konfirmation. Ifølge Spandets forslag skulde kirkelig vielse og konfirmation ikke kunne kræves af nogen som betingelse for adgang til borgerlige goder; efter Barfods forslag skulde de fuldstændigt berøves den betydning, de i denne henseende hidtil havde haft. C. I. Brandt¹⁾ fandt, at dette forslag havde sin rod, ikke i vor egen jævne, folkekirkelige frihedsudvikling, men i den moderne betragtning, der vil skille stat og kirke fuldstændigt ad, og advarede indtrængende imod det, ikke mindst for kirkens egen skyld, der, idet den mente at frigøre staten for åndstvang, vilde lægge tvangsbånd på sig selv derved. „Enhver fra det borgerlige liv udsondret folkekirke“ vilde inden en menneskealder synke ned til at blive et „laug“; og i sådanne kirkelige korporationer trives tvangslysten frodigt, efter al erfaring. Han tror, at en sådan lov kun vil tiltale „et par mennesker, der er sky for præstekjolerne“. Regeringen gør vel bedst i at anerkende det borgerlige ægteskab som det gyldige for alle, men behøver ikke derfor at vise alle til politikammeret. Og hvad konfirmationen angår, går forslaget for vidt, når det så rent ud vil støde „gamle vaner og gode skikke, at mangen en vilde ømme sig“. Brandt henviser til et forslag af C. Hostrup, som han helt kan godkende, at børnene i folkekirken skal gå til præsten som hidtil, at denne undervisning så skal slutte med en opbyggelig overhøring i kirken som borgen for, at børnene har den fornødne kristelige oplysning, at attest for denne overhøring skal træde i stedet for den hidtil krævede konfirmationsattest i alle borgerlige sager, medens dåbspagtens offentlige bekræftelse fremdeles i folkekirken skal stå som betingelse for den første altergang, men som denne være en fuldstændig fri sag.

At Birkedal har været enig med Brandt, kan der ingen tvivl være om. Birkedals navn findes således under en adresse, som — med udgangspunkt i Odense

¹⁾ „Dansk kirketidende“. 1860. Nr. 4.

— fra Fyn indgik til rigsdagen for at bevidne trangen til, at der blev givet yderligere frihed i det spor, som sognebandets løsning og ophævelsen af dåbstvangen havde ført ind på; navnlig burde den tvungne bekræftelse af dåbspagten ved konfirmationen og den tvungne kirkelige vielse bortfalde, — og der måtte gives sognebåndsløseres adgang til brug af deres sognekirke ved forefaldende kirkelige forretninger.

Det var dette sidste, som det andet forslag gik ud på. Og dertil var der i det mindste på Fyn en følelig trang. Den vakttes vel navnlig ved nogle optrin, der forefaldt ved sognebåndsløseres begravelser, når uvillige sognepræster vilde formene sognebåndsløsernes præst adgang til kirkegårdene. Nylig var et ret forargeligt optrin forefaldet på Fravgde kirkegård, ikke overfor Birkedal, men overfor H. I. Kofoed, som var bleven præst i S. Nærå. Men den var ikke mindre til stede med hensyn til andre kirkelige handlinger, især altergangen. Forslaget vedtoges i folketinget, men stødte på stærk modstand i landstinget¹⁾, vel nærmest fordi det var knyttet til Barfods radikale forslag. Monråd erklærede: „Som den, der kender administrationen, siger jeg, at der ingen trang er til denne lov“; han mente, at vanskelighederne i almindelighed ordnedes let; „alt går meget godt og meget fredeligt af sig selv“. Enhver enkelt sag måtte afgøres administrativt, og administrationen kunde ikke lade sig berøve retten til i påkommende tilfælde at standse misbrug af den ved sognebåndsløsningsloven givne frihed. Landstingsmand, pastor G. Strøm fra Marslev, blev ikke ministeren svar skyldig: „Den ærede minister sagde: „Jeg, som kender administrationen, véd, at der ikke er trang til stede for en sådan lov“. Men jeg, som ikke kender administrationen, men som kender forholdene, således som de er i livet . . . påstår, at der er en stor og dyb tvang . . . Mon den højtærede minister virkelig skulde mene, at han

¹⁾ „Dansk kirketidende“ 1860. Nr. 13—14.

igennem „administrationen“ kommer til kundskab om, hver gang f. eks. to fynske landsbypræster møder hinanden i ornat på kirkegården for, så at sige, at kæmpe imod hinanden om, hvem af dem, der skal begrave et og det samme lig? eller mon han virkelig mener, at han ad „administrationens“ vej kommer til kundskab om, hver gang et gammelt eller svageligt menneske ovre i provinserne må nødes til at opgive sin altergang i Guds hus og modtage sakramentet hjemme, fordi han ikke kan komme til sin valgte præsts sognekirke, og den valgte præst ikke må komme til hans kirke“. Landstinget forkastede forslaget med ringe stemmeflerhed. Men Monrad udvirkede dog en kgl. anordning af 2den okt. 1862, hvorefter den begærede frihed for sognebåndsløserne til at benytte deres sognekirke blev tilstedet for alle kirkelige forretninger, med den indskrænkning for altergangs vedkommende, at tilladelse skulde gives i hvert tilfælde af stiftets biskop og måtte kun gives „indtil videre“. Det, Monrad havde mest imod, var, at rigsdagen skulde afgøre et sådant spørgsmål, uden at „kirken“ først var spurgt. Da imidlertid et kirkeråd — forkastet af folketinget i 1858 — i en uoverskuelig fremtid ikke kunde tænkes indført, og administrationen, navnlig gennem hint optrin på Fravgde kirkegård, ikke længer kunde blive uvidende om trangen, måtte den også indrømme sognebåndsløserne deres selvfølgeligelige ret i denne sag,¹⁾ og havde kun den tilfredsstillelse, at det ikke blev rigsdagen, som gav den. 10 år efter blev den dog lovfæstet af denne ved lov om kirkers benyttelse af 25de marts 1872, hvori også den nævnte indskrænkning for altergangens vedkommende bortfaldt.

Således var der atter vundet et skridt frem på den kirkelige friheds vej; og det kom jo ikke mindst Birkedals store kres af sognebåndsløserne til gode.

• Den bog af Birkedal, som næst „Synd og nåde“ er

---

¹⁾ Smstds. 1861 nr. 27.

bleven mest udbredt og vel for mange er bleven den kæreste, han har skrevet. „Daglig husandagt til oplysning og opbyggelse for troende og døbte“ udkom — i 4 parter — i året 1860. Lige efter Norgesrejsen har han begyndt at sysle med dette arbejde. Man husker hans lille bønnebog fra rejsebrevene, der sammen med det nye testaments tjente ham selv til daglig husandagt. Til denne hans egen husandagt hørte også, at han hver morgen under påklædningen i sit sovekammer sang en salme; og denne hans salmesang fra sovekammeret gjorde stærkt indtryk på børnene. Når han så inde i stuen havde drukket sin morgenkaffe, og hans hustru kom til, holdt han andagt for hjemmet. Deltagelsen i denne var fuldstændigt fri; der blev ikke sammenkaldt til den. Når han begyndte at synge, kom de, der vilde og kunde. Men der blev gerne hast på dem alle, for at komme med. Om han tidligere, foruden forsagelsen og trosbekændelsen og fadervor, også brugte at oplæse et stykke af skriften eller en andagtsbog, véd jeg ikke, men tror, at han ikke har gjort det; muligvis han dog en tid har benyttet Wexels andagtsbog, der dog ikke omfatter alle dage i året. Da hans egen andagtsbog var udkommen, læste han en tid op af denne; men senere nøjedes han atter med dåbspagten og fadervor. I hans sidste år brugte han atter sin andagtsbog eller V. I. Hoff's: „Fra kirken og lønkammeret“ og føjede efter fadervor Herrens velsignelse til. Udvalget af de salmer, han sang, var ikke stort; han holdt sig til et lille tal, og blandt de hyppigst sungne var: „Du Herre Krist“, „Hvor salig er den lille fiok“, „Her vil ties, her vil vies“, „Kom, Gud Helligånd, kom brat“, „Herrens røst, som aldrig brister“, „Morgenstund har guld i mund“ (den stadige salme mandag morgen), „Dig vandrer vi så gerne med“ (lørdag morgen), ligesom i en lang årrække „Alt står i Guds faderhånd“ blev sunget til sidst. Jeg erindrer en aften på Ryslinge højskole, da han ved et efterårsmøde talte om „husandagt“. Hvad han sagde i det enkelte, har jeg glemt. Men den

stille, dybe stemning over det hele gjorde stærkt indtryk og svarede så godt til hans vidnesbyrd om, at husandagten skulde være husfaderens og moderens bekendelse, der kun kunde blive til hjemmets velsignelse, når deltagelsen i den ikke blev påtvungen nogen, men heller ikke skulde være afhængig af deres vekslende stemning og oplagthed, da kristenlivet ikke bestod i vore følelser, men i Herrens kraft.

At der, nu da „menighedslivet begynder at røre sig friskere og varmere“ i Danmark og Norge, og der hver dag bliver flere huse, hvori man trænger til at samles til fælles andagt morgen og aften, også er trang til en husandagtsbog ret på vor egen tunge, siger han i fortalen til sin bogs første udgave, har bevæget ham til at udgive den. Når han undtager Wexels', er alle de andagtsbøger til dette brug, han kender, overførte fra fremmede sprog, især tysk; og „det har mer at betyde, end man sædvanligt tror, at lade en fremmed kristen folkeånd tale opbyggelse til os, selv om lærdommen er nok så ren“. Det kan sløve den ejendommelige livskraft, hvormed vi skal tilegne os evangeliet, og selv den grundigste betragtning kan da enten påtrykke os et fremmed præg eller komme til at spille på overfladen hos os. Dernæst har han al tid fundet det vilkårligt at gøre tilfældige skriftsprog til midtpunkt for den bestemte dags betragtning. I vore uge-evangelietekster har vi „et fra arildskirken givet grundstof for den gudelige og kristelige oplysning og opbyggelse“, som ikke blot søndagstjenesten skal samle os om, men også alle årets uger i hjemmet. Derved vil det „kristne liv få mere holdning og ligevægt, og denne flagren fra det ene til det andet, også på kristendommens enemærker, som er vore dages sygdom, erholde en gavnlig modvægt“. Derfor har han lagt søndagsevangelierne til grund for husandagtsbogen. Og derfor kan man sige, at den er sprungen ud af den samme tankegang, som hans lille bog om „kirkeåret“ i 1844.

Mange var de taksigelser, han fik for bogen; men der fattedes heller ikke kritik. Præsten Nikolaj Holten, søn af Birkedals gamle ven i Skuldelev, tog anledning til en sådan af en anmeldelse, L. Schrøder havde skrevet i kirketidenden, og hvori denne bl. a. havde anbefalet bogens anlæg over søndagsevangelierne med en bemærkning om, at der havde været „en særegen styrelse med disse afsnit af den hellige skrift“, så at de på en måde var den kerne af skriften, menighedslivet særligt burde samle sig om. Holten var bange for, at det nu skulde slås fast, dels at fremmede opbyggelsesbøger ikke havde hjemme i Danmark, hvorved man kom til at vrage meget fælleseje i den kristne kirke, dels at ordningen efter søndagsevangelierne skulde gøre sig så udelukkende gældende, at det skulde gå ud over brugen af den hellige skrift selv, der skulde tages i sin helhed og ikke blot i de stykker af den, der prædikedes over i vore kirker. Dette kunde let „lede oprigtigt søgende sjæle ind på et indbildt kirkespor, bort fra den hellige skrifs læsning og velsignede brug. Tekstrækken er dog kun et „menneskeværk“; og det går ikke an at opstille et sådant imod hele den hellige skrift“. Det er denne, som frem for alt skulde benyttes til daglig husandagt. Selve indholdet af bogen går Holtens kritik ikke ind på, undtagen for så vidt som han bemærker, at han iblandt betragtningerne har fundet nogle, som „har været ham til overordentlig glæde og opbyggelse, nogle, som har forekommet ham at høre til det fortrinligste, han har læst i homiletisk litteratur; andre af dem har forekommet ham noget svage, fordi anvend-

---

1) Tyve år efter skrev en bekendt præst af den indre missions retning (P. E. Blume) til Birkedal; „Skønt jeg aldrig har kunnet tilegne mig det Grundtvigske syn og i mange måder ikke kan billige den retnings meninger og færd, så har jeg dog tit glædet mig over Deres „husandagtsbog, der ikke har været uden betydning for mit åndelige liv, og som for mange år siden i et par år var min daglige læsning“.

elsen af bibelordene syntes ham snarere at nære en vis vilkårlig åndrigheid end virkelig fordybelse i det givne“, og endelig synes han, at den Grundtvigske oplysning om trosordet er stillet for stærkt i forgrunden.

Skulde Birkedal have tænkt, at hans bog vilde fordrive den hellige skrift af husene, vilde han vist have været den første til at ønske den uskreven. Han havde naturligvis kun sammenlignet den med andre opbyggelsesbøger og ment, at der virkelig var trang til en bog som hans under udviklingen af det nye og ejendommelige menighedsliv i Danmark. Det stod ikke i hans magt at vænne folk i det hele af med at bruge slige bøger og få dem til at bruge den hellige skrift alene. Og at han mente at have fundet en ny og frugtbar tanke med hensyn til anordningen af de daglige betragtninger, betød jo ikke, at han vilde tage eneret på denne, lade den „kanonisere“ (som Holten havde sagt). Han vilde naturligvis ikke berøve nogen velsignelse af noget, der var dem kært, mindst af alt af den hellige skrift, men kun række dem en gave, der kunde trænge til den. Det kan al tid være betimeligt at minde om, at ingen opbyggelsesliteratur må i menigheden fortrænge den hellige skrifs brug; men Holtens indsigelse imod en formodet tendens i denne retning i Birkedals bog hvilede dog på en misforståelse. Birkedal tænkte aldeles ikke på at fremsætte noget forlangende om, at al fremtidig opbyggelsesliteratur i Danmark skulde gå i hans bogs spor.

— Efterat han havde overværet Grundtvigs 50-års jubilæum som præst den 29de maj 1862, og ved denne lejlighed bragt Grundtvig en hilsen fra børnene som „de bedste Grundtvigianere“ — han „havde selv der hjemme elleve større og mindre Grundtvigianere af den slags“ — stævnedes han i slutningen af juli til Kristiania for at deltage i det tredje nordiske kirkemøde, fulgt af sine to ældste døtre. W. A. Wexels, som allerede i 1858 havde indbudt ham til at besøge sig fra Sandefjord, uden at han havde kunnet tage imod indbydelsen, blev nu hans

vært; sammen med ham var biskop Kierkegaard Wexels' gæst. — Også til Norge havde den danske kirkekamp forplantet sig. Wexels havde i mange år haft en betydelig indflydelse på den norske kirke; men i langt højere grad end i Danmark havde i Norge en pietistisk, strængt lovbunden lægmandsvækkelse bredt sig over landet. Medens i Danmark præsten N. F. S. Grundtvig havde været kristenfolkets fører i kampen mod rationalismen, havde i Norge lægmanden H. N. Hauge været det. De „gudelige forsamlinger“ var her, langt mere end hos os, voksede op på egen hånd og i en langt skarpere modsætning til landskirken. Kun enkeltvis var det kommet til et brudd med denne (Lammers); men gennemgående havde denne lægmandsvækkelse på egen hånd, i savnet af en kirkelig modvægt, taget et så stærkt præg af det mørke og det tunge i folkets sind, at den, i pagt med den, som det synes, uundgåelige sneverhed og dømmesyge, der ledsager enhver ensidig lægmandsvækkelse, måtte være en født fjende af det friere, evangeliske kirkeliv i Danmark. Med professor Gisle Johnson havde denne retning fået en indflydelsesrig talsmand ved præsteskolens, der i „Norsk kirketidende“ heftigt angreb den truende „Grundtvigianisme“. C. P. Caspari, der i 1847 havde fået den teologiske lærestol, som oprindeligt var tiltænkt L. Helveg, understøttede angrebet ud fra et strængt Luthersk-ortodokst standpunkt. Og vistnok har man ikke mangesteds set en sådan blanding af reformert pietisme og ortodoks Lutherdom som i Norge i disse år. Men det var den første, som havde magten.

Mødets egentlige hovedkamp kom da også til at stå om denne blanding og især om pietismen. Man modtog de Danske med ikke liden mistænkelighed; Birkedal synes at mene, at da de norske ved landstigningen afsang Salmen: „Vor Gud, Han er så fast en borg“, og kom til verset: „Og myldred' djæвле end på jord“, var man ikke fri for at tænke på de slemme Grundtvigianere; i hvert fald udtaltes ved modtagelsesfesten i universitetssalen ligefrem den frygt,

man nærede. Mens Wexels i den beretning, han på mødets første dag — d. 29de juli, st. Olafs dag — gav om den norske kirkes tilstand, særligt betonedede det falsk spiritualistiske drag, den gennem hin bevægelse bort fra den hellige, almindelige kirke stod fare for at lade sig rive for stærkt hen af, var det Birkedal, som på mødets 3dje dag gik lige løs på sagen med et uforbeholdent angreb på „pietismen og ortodoksismen“. Det var egentligt biskop Kierkegård, som skulde haft ordet; men da han var bleven syg, tog Birkedal det for ham. Der forhandlede om et foredrag, C. H. Kalkar havde holdt om missionen, og mange fandt, at Birkedal gik langt bort fra æmnet, men ordstyreren, præsten A. Hauge, var frisindet nok til at forsvare sig med, at han „anså det for hovedsagen at lade de langvejs fra komne udtale sig“, og præsten Lyder Brun fra Norderhoug erklærede ligefrem, at Birkedals tale netop angik missionen.

Pietismen og ortodoksismen, sagde han, „forveksler kristendommens følge med dens grund“, idet de enten gør antagelsen af en vis læreudvikling eller opvisningen af visse ydre livstegn til mærke på selve nådestanden. De er „børn af et unaturligt samliv mellem lov og evangelium“, som de ikke vil slippe. „Man lærer det kristelige landkort, uden nogen tid åndeligt og hjærteligt at have været på de steder, man så godt kan påvise“ . . . „Pietisten er skildret af Herren i den forlorne søns ældre broder, som kom fra markarbejdet og ikke kunde lide dansen og musikken og udelukkede sig selv ved ikke at ville betragte huset som et glædens hus. „Kærligheden og troen lader sig ikke danse ud“, siger Luther i en prædiken om brylluppet i kana“. „Lad os søge til den gamle kirkesti fra dåben til nadverbordet og emancipere os fra ortodoksismen og pietismen“, endte han.

Læser man hans sang i „En livsførelse“ om „Kirkemødet i Kristiania“, vil man i det poetiske sprog, som passede nok så godt for ham, levende se den baggrund i hans egen sjæl, hvorudfra han talte. Som det var et

syn af Danmark, vor moder, selv, stående i salens baggrund med hånden på hjertet og kaldende med tårer sine sønner frem til en dyst for sig, der ved folkemødet i Viborg 1848 ildnede hans ord, så var det her et syn af solformørkelsen over Stiklestad, der gjorde det. Det var under formørkelse af solen, at Norge bøjede sin høje klippepande for korset; i frygten vendte det sin hu fra Odins ravn til Kristi hvide due; og solformørkelsen ligger endnu over landet og folket, der „mener ærligt det med alvorssind, men livet kan ej gro i lovens ørken“. „Præsten er sejlet i folkets kølvand“ og vover ikke at holde spejlet frem, som skal vise det trældomstrækket i dets åsyn. Der må stå et andet Stiklestadslag, hvor formørkelsen viger og rædslen løses op til smil,

„da frygt for helvede med dødens smerte
for himlens dybe fred har tabt sin sag,
og Ånden tænder kærlighedens kærte.

Altå nægter han ikke, at denne „frygt“ har et ord at tale; men tie må det, når Herrens Ånd selv vil tale.

„Hvis ikke, — kommer der en anden dag,
da Norges folk, som nu i lovbud hænger,
vil hejse kødeligheds grimme flag,

da harmfuldt det sin fængselslænke sprænger
og gør sig for sin trældom dyrt betalt
og bærer imod kirken blus og stænger

— — — — —
En solformørkelse foruden mage!“

— en spådom, som nok ikke har været uden opfyldelse i Norge. Men i den menneskealder, som siden hint møde nu er forløben, har man også så småt begyndt på det „andet“ Stiklestadslag, og i den norske kirke lyder der nu stærke røster imod både pietismen og ortodoksismen, hvorvel man fremdeles for indskærpelsen af de sædelige (etiske) livskrav er tilbøjelig til at tilsidesætte forkyndelsen af det fulde og hele evangelium. Men det synes, som

om den danske Grundtvigianisme har været altfor dansk for det norske folk, og vi må lykønske det til, at det ad sin egen vej kan nå frem dertil.

Om indtrykket af Birkedals tale skriver O. Arvesen (24/10 1862) til ham: „Enkelte kandidater har sagt, at, efter hvad de hørte ved dette kirkemøde, kan Grundtvigianismen umuligt være noget egentligt kætterskab . . . . Flere af selve pietisternes høvdinge rejste langt friskere hjem, end da de kom. En af disse . . . . sagde f. eks. om Deres tale, at „den var vel berettiget“, hvilket man dog må kalde meget sagt af en sådan. Selve kirke-tidendens redaktør, Bernhoft, der stod lige ved siden af Dem, da de talte, sagde efter endt tale: „Den var fæl, men den var desværre altfor sand“. Dette spår dog godt. Enkelte læge pietister knyttede hånden, da De talte og sagde: „Hvad er dette for et svin?“ Det var Luthers udsagn om dansen, de forargede sig over. Dette fortæller Lindemann, der stod lige ved siden af de vrede mænd. Enkelte brummede også et kort: „Ned med ham!“ . . . . Boisens og Hammerichs ord har ligeledes gjort sin gode virkning, i særdeleshed den sidstes latinske citater. Latinen er et sprog, der har sand trol-domsmagt over studerte gemytter“.

Om et andet optrin i mødedagene eller efter dem fortæller han således: „Så har De vel hørt om Peder Skræppenborgs og Kierkegaards besøg hos Johnson, hvorledes den sidste ikke fik et ord af ham, medens derimod den gode hr. Peder ikke slap ham så let. Den mand, der fulgte ham op til professoren, fortæller, at han med den ene hånd holdt ham i armen og med den anden rystede hans skulder, som om han vilde ryste pietisten ud af ham. Han bad ham „tænke på sin sjæls salighed og for Guds og sin egen skyld blive en af vore“. Resultatet var, at Johnson måtte smile og udbryde: „Tak, tak! jeg véd, De mener mig det vel.“

Til en skildring af den norske kirkekamp fra disse år, som den opfattedes fra den ene side, hidsætter jeg

også her følgende uddrag af et brev fra den samme brevsriver til Birkedal af 8de april 1863: „Foruden en hel mangfoldighed af moralsk og intellektuel forvildelse, der i de to sidste år endog har påkaldt offentlig undersøgelse inden de vakte krese, så har desuden direkte bedragerier af den allergroveste art fra dem, der længe har været Johnsons intimeste omgangsvener, fremkaldt skandaler, der nu mere og mere falder tilbage på „vækkelseren“ i dens helhed og navnlig på Johnson som dens hoved. Af sine egne beundres han jo til dels endnu. Men her er, som De nok kan vide, en stor flerhed af alvorlige mennesker i folket, som ordentligt har sukket under pietismens tryk: Vi har, som en mand forleden udtrykte sig, nu i flere år „gået som mellem knive“ . . . . Johnson har fremdeles udtalt satser på offentlige lægmandsmøder, der har gjort præsterne rædde for ham. I Drammen udtalte han forleden år et par sådanne, der skulde tjene til et urokkeligt Luthersk-dogmatisk grundlag for lægmandsvirksomhed, og som siden med stort held er blevne brugte. Det var jo nemlig spørgsmålet om de 2 §§ i konfessionen om den rette kaldelse; da begrundede han den fulde overensstemmelse mellem sig og konfessionen således: „Nød bryder alle love“ — og: „Saliggørelsens orden bryder kirkens orden“; og imod præstestanden i det hele har han jo tilforn i sin velmagts dage gjort stærke udfald ved stadig brug af de gammelpietistiske terminologier: „De er ikke alle kokke, som har lange knive, ikke alle præster, som har lange kjoler o. s. v.“

Dog, alt dette var offentligt og for så vidt respektabelt. Men nu har han i en 3 års tid virket i smug, dels ved at drage om i fjeldbygderne i ferierne og „vække“, dels ved privatbreve. Et af disse fik man i høst fat på . . . . Det var folket i Lyster præstegæld i Bergens stift, der skulde have præst. De vakte skriver naivt nok til Johnson, som de troede, styrede hele den norske, for ikke at sige hele den kristne kirke, og bad ham lade dem

få en „troende“ præst og først og sidst ingen Grundtvigianer. Johnson er nu så langt fra af frabede eller fralægge sig æren af dette pavelige primat, at han tværtimod går ind på at spille rollen, går i den anledning ned i departementet og får høre, hvem der søger embedet; med opskrift af de angivne går han hjem, vejer de ulykkelige og finder dem alle for lette; . . . . han skriver da et brev til offentliggørelse blandt alle hans venner i Lyster, hvori han beklager, at han „ikke har set sig i stand til at opfylde bønnen, da der blandt ansøgerne ingen troende er“; der findes i det hele ingen troende blandt vore ældre præster; ti „troende vokser ikke på træer“; skal man finde sådanne, da må det være blandt vore yngste kandidater (o: blandt Johnsons fabrikata), og selv af disse er der kun 3 — tre — i staden. Således omtrent skal ordene lyde. . . . Den stakkel, som nu fik kaldet, blev naturligvis modtagen og hilset som hedning.

Johnson bærer en ganske stor foragt for Grundtvigianerne; den oprindelige årsag hertil skal efter provst Ingiers sigende være misundelse på Wexels, som havde al tiltro og agtelse, den gang Johnson kom som lærer til universitetet. W. hørte i alle dele til den gamle Herslebske skole. J. følte sig opdragen i den allernyeste tyske videnskabelighed, var netop kommen hjem fra de tyske universiteter, var ung og begavet og havde vakt opmærksomhed ved sit „klare foredrag“. Han kunde nu ikke udstå Wexels, var derfor idelig på nakken af den gamle mand, når denne på præstemøderne, som den gang stadig holdtes her, fremkom med den gamle Lutherdom set i kirkeligt lys, to ting, som begge stødte den unge Tyskhed. Han brugte da flittigt det sidste til at slå det første med og søgte idelig med stiklende kætterudtryk både på konventerne og ved sine forelæsninger at underminere gamle Wexels' den gang og vel endnu grundmurede anseelse. W., der har en stor gru for alt friskfyveri, forholdt sig så ofte som muligt tavs lige overfor hans udfald; han så i hån en

meget vigtig ung mand. Så kom det Søren Kierkegaardske røre herop, og det var for Johnson en velkommen anledning til at danne en opinion navnlig mod W. som den gamle kirkeligheds, den „officielle kristendoms“ hovedmand. Det gjaldt om at give bevægelsen et yndet skin, og man hang da Hauges kappe om det hele og slog det alt i hartkorn med den folkelige Haugianisme, skønt der er meget lidt af den deri, næppe andet end oprørsånden og selvrådigheden og det gudelige skin. Der er i sandhed en forbavsende mangel på øre og øje for den historiske (objektive) kristendom i den Johnsonske pietisme, en mangel så stor, som den aldrig fandtes hos Hauges gode venner¹⁾.... Nok er det, Johnson har, ved idelig på sine forelæsninger at sigte W. for falsk lærdom, vakt en stor hær af fjendtlige kræfter mod den gamle og mod det kirkelige lys i det hele. Han har i sine forelæsninger stadig ved de derhenhørende §§ Grundtvigianerne under pinligt forhør; længe lod han dem gå med et hånligt spark: „De vilde være latterlige, om de ikke var tragikomiske“; — „Grundtvig kan I læse til 1825, men forøvrigt fraråder jeg hans læsning“; — „Birkedal er en stor sværmer, som man bør holde sig fra“; — „De folk laster det skrevne ord, men man kan næppe røre ved dem, så kører de op med hele kærrelæs“ o. s. v. o. s. v. i det uendelige. Dette hører til hans offentlige udtalelser, derfor anfører jeg det, skønt det er i sandhed kun ubetydeligheder af alleruskyldigste art imod de mange grove og usandfærdige sigtelser, han på forelæsningerne er komne med, f. eks. denne: „Der er mænd blandt dem, som har sagt, at, om Herren holdt sin bjærgprædiken nu, da vilde vi ikke høre Ham“. — længe lod han det, som sagt, gå

¹⁾ Den tidligere nævnte konsul Helland i Bergen var — ifølge Fr. Wexelsen (se „Danskeren“ IX. s. 196) — „en af de gamle Haugianere, som tidlig stod hjærtelig deltagende, med opladt øje for kirkekampen i Danmark.“

med slige hånsord, men nu udtaler han kætterdommen direkte fra katedret, og det under dogmatiske påstandes stærke form. Nu behandler han den og taler stadigt om, at den med det første må udvises af kirken. Hvordan udvisningen skal foregå, er nu kun spørgsmålet. Han og Caspari med sine venner arbejder på et menighedsråd og en synodal forfatning, — det første til kirketugt, det sidste formodentligt til læretugt.

Johnson holder nu på med sin bog imod Grundtvigianismen, den „knusende“ kaldet. Den har længe været omprofeteret, snart i 7 år, og har visselig virket meget mere i forfatterens pult, end den senere vil udrette, da den hidtil stedse har givet modstanderne anledning til at indskyde sig under de „kommende“ argumenter og bevisligheder. Men når den nu kommer, og den skal strags under trykken, hedder det, da er det sidste forsøg gjort, da er selv håbet borte; ti i den almindelige betragtning er det dog så nu, at Caspari ikke ganske har gjort det af med anskuelsen, således som man i begyndelsen for vist antog. Det er nu Johnson, som ad dogmatisk vej skal fælde den. Han skal 3dje gang have haft universitetsferie til udarbejdelsen, så man vittigt nok har sagt, at Grundtvigianismen allerede er falden staten til byrde.“

Adskillige udtryk i dette brev får stå på brevskriverens egen regning; men det oplyser unægteligt om stemningen; ligesom det også giver et håndgribeligt vidnesbyrd om, i hvilken grad Grundtvigianismen, i modsætning til pietismen, følte sig i slægt med den „gamle kirkelighed“. Hvad Johnson angår, bemærker Birkedal, at det var særligt ham, han tog sigte på i sit foredrag; men at Johnson på opfordringen til at svare, erklærede, at „det var ikke værd at svare på.“

Pa en rejse, som Birkedal, strags efter mødet, gjorde til Lillehammer, blev han på dampskibet over Mjøsen bagfra angreben af tre mænd, som kom fra mødet, med det spørgsmål — aldeles uden indledning —: „Ikke sandt,

hr. pastor! når man er et Guds barn, læser man i bibelen tidlig og silde.“ — Han skulde jo fanges i en snare. „Nej, ingenlunde“, svarede han, „hvad siger De om de millioner, der døbttes uden at kunne læse et eneste bogstav, om alle de små, troende børn, som er velsignede af Herren i dåben og endnu slet ikke kan læse, måske aldrig kommer til det — kan ingen af dem være Guds børn?“ — „Ja“, svarede man, „men nu de, som kan læse?“ — De tav, da så Birkedal vendte følgende spørgsmål til dem: „Gør De det — læser De bibelen tidlig og silde, ved nat og dag?“¹⁾.

At Birkedal ingenlunde for kampen glemte det, der bandt sammen, viser den mægtige skåltale for „det ene, trefoldige Norden“, som han holdt ved festmiddagen på mødets sidste dag, få timer efter at han havde slynget sit stridsord ud. — Stiklestad-slaget, Knud Lavards-kilden, Gustav Adolfs-kampen — det var de tre springpunkter i de nordiske folks kirkekrønike. Både her og der „ville han nok have været med“: „Og, nordiske brødre! har vi ikke fornummet, at denne samme ånd og dette samme hjerte har luftet over os ved dette møde?.... Har det ikke åndeligt gentaget sig, hvad forbilledligt er betegnet i krøniken? Vi har i disse dage set de Danske stående ved kilden, som udsprang af den rette, eneste storhelgens blod til evig lægedom; de har slået kreds om dette kildespring til et evigt liv, og derfra er de udgangne at skifte slag på marken? Og har vi ikke set Nordmændene ligesom i alvorens dybe dunkelhed at begære tegn, „jærtegn“, i kraft af hin samme storhelgens død på korset, tegn på og vidnesbyrd om den rette kristne alvor i salighedens sag? Og Svenskerne,

---

¹⁾ Følgende er et udslag af Birkedals humor: En dag, han på en tur var til hest, fik han at vide, at der i et hus var nogle pietister samlede, som havde ytret lyst til at se denne skrækkelige præst. Han red så hen for vinduet og sagde ind i stuen: „Her er jeg, mine herrer! Det koster 4 skilling!“

har vi ikke set dem „slutte kres og stå fast“, og på vagt for den rene, Lutherske lære og bekendelse? Men dog, én ånd har talt, ett hjærte har banket, én røst har lydt, det søde modersmåls røst — ti vi forstod hverandre, skønt nogle talte i mol, andre i dur, men det samme slag i talen“. Hvor fast han end stod på sit stæde, han véd dog dem af sine afgjorte modstandere, han kunde falde om halsen, fordi han „fornam Nordens ånd tale ud af dem og hørte sin moders hjærteklang i deres røst.“ — De har slæedes, men de har slået sig sammen og skal gøre det endnu inderligere, om end gennem store veer¹⁾).

Det var dem, der hertil råbte: „Nej, vi har slået os fra hinanden!“ der må kaldes fredsforstyrreerne, og ikke den mand, der ovenpå en alvorlig kamp kan tale således. — Sin tale sluttede Birkedal med et opråb til alle Nordens folk om at slå sig sammen ved Danevirke. — Dette opråb må have skurret såre stærkt i det Johnsonske partis øren, siden det ikke en gang uden at knurre kunde høre Peter Rørdams „verdslige“ skål for den svensk-norske konge. Danskernes svar på denne knurren var — afsyngelsen af: „I alle de riger og lande“. „Nu blev de Danske vrede“, sagde Nordmændene.

Men ingen, fandt Birkedals venner, svarede mere til denne sang end han. Nordmanden H. Brun fortæller: „I følge med Ludvig Schrøder rejste jeg op efter til Ejds-vold ved Mjøsens sydende og mødte ham (Birkedal) og hans medrejsende. „Hvilke aristokrater!“ udbød han, da han hørte, at vi var komne i anden klasses vogn. Så kom vi da til nedtur flugs ind til ham i tredje klasses, og toget dampede ned over under Danskernes livlige sange, hvori også Nordmændene, så godt de kunde, tog del. Da man havde Birkedal hos sig, fulgte det af sig selv, at man stemte i Holger-Danske-sangen, og man ændrede strags „jeg“ til „han“, så det lød:

¹⁾ „Dks. krktd.“ 1861 nr.

„I alle de rige og lande,
 hvorhen han i verden fo'r o. s. v.“

Fastere endnu knyttedes båndene med Norge, da på selve rejsen den ene af de to døtre, der fulgte ham, forlovedes med en Nordmand, og den anden ikke længe efter ligeledes. De to fæstemænd var de teologiske studenter Simon F. Hartmann fra Ullensager præstegård og Albert Lange fra Lillehammer.

Næste forår stod der sølvbryllupsfest i Ryslinge præstegård i en ring af mange venner. Glæden på en sådan dag er ikke dens egen, men alle de fem og tyve års, der gik forud. Det var den, som gjorde denne sølvbryllupsfest så rig og skøn.

Birkedals eget liv ligger blot for os til denne dag. Hans hustru har stået bag ved hele tiden. En fin kvindesjæl uden dybere beåndelse, da hun mødte ham i ungdomsdagene, var hun vokset en mærkelig vækst, og det ejendommelige for hende var ikke, at den faldt i øjnene; men skjult var det hende, som bar hjemmet, og til hvem han, menneskeligt talt, støttede sig. Vekselvirkningen mellem to ægtefæller er ikke til at oprede og skal heller ikke være det. Men havde han højnet og uddybet hende, så var det hende, som atter jævned højene og fyldte dalene for ham, når de blev for store. Men lad ham selv tale! Han gav hende denne dag et sølvur, ledsaget af følgende digt:

„Min sølvbrud! tag af sølv et ur,
 hvormed jeg dig vil hædre;
 det var imod min pungs natur
 at give dig et bedre;
 men sølv, skønt ej det bedste malm,
 næstbedst dog er i rangen,
 det trodser „pengekrisers“ kvalm,
 man kender det på klangen.“

Jeg skænker dig til gavn og pynt
 kun, hvad min armød ejer;
 Jeg selv er ingen guldets mønt,
 så meget ej jeg ejer:
 der klinger kun af sølvet lidt
 her i min venstre side,
 og selve det er blandet tit
 med gruset, må du vide.

Men Han, den himlens alkymist,
 som skaber om til gullet,
 trods sten og jern og bly, forvist
 her inde hjærtemuldet,
 Han gør vel og min sjæl, min hu
 en gang til guld det rene, —
 da skal gulduret komme, du,
 besat med ædelstene.

Når tiden stille for dit blik
 går frem med urets „viser“,
 tænk på den tid, vi sammen gik
 på livets glatte fliser;
 tænk på den fryd, der til os kom,
 og tænk på smertens timer —
 lad viseren dig minde om,
 at aftenklokken kimer!

— — — — —
 Vort husur var af langsomt slags,
 ej fulgte det med tiden;
 vort liv var også gammeldags,
 vor fremgang var knn liden.
 Jeg håber, dette klokkespil
 går rigtigt, uden tøven,
 og at dets gang må hjælpe til,
 vi skynder os til prøven.

I fem og tyve år du har
 lyksaliggjort min bane!
 dit hjærte gav mit hjærte svar,
 du stod med lysets fane.
 Dit hjærte var mit sejerværk,
 som „sejr“ mig tidt har givet,
 når verdens skygge sort og stærk
 faldt over mig i livet.

Når uret dikker nat og dag,
 hør da med glade tanker
 det takkens stille hjerteslag,
 som hos din hosbond banker,
 til tusind tak for, hvad du gav,
 for balsam mild til såret,
 for rosen om min vandringsstav,
 for byrden, du har båret!

Du bar min byrde, stille, from,
 du kasted' glans på jammer,
 du mildned' smertens bitre dom,
 du lysned' i mit kammer;
 jeg var en stakkels, fattig en —
 du knurrede' ej, du smilte,
 du trak mit urværk op igen,
 når det mod standsning ilte.

Når urets kæde brister brat,
 og livets farve slukkes,
 når i den sidste, store nat
 mit øjelåg skal lukkes —
 da skal dit kære, søde smil
 end en gang om mig spille,
 alt under afskedsklokkens spil,
 mens dine tårer trille.

O, glem ej smilet da, når træet
 mit urværk skal stå stille!
 Du spørger mig: "Hvor kan jeg det,
 når mine tårer trille?" —
 Så dybt og sødt er intet smil,
 som hjærtets smil i tåren, —
 et solglimt gennem regnsky mild
 bebuder sødest — våren!"

Fru Birkedal havde en sjelden ævne til at harmonisere — jeg véd intet bedre udtryk — alt. Og det kunde nok behøves i et hjem, der rummede al den mangfoldighed som hendes: det bevægede liv, som hendes mands rige virksomhed også førte ind i huset, gæster i overflod, og så elleve levende børn. Dertil kom det kampfulde i

hendes mands natur, det lønlige tungsind, han tit bar på, næret af sygdommen, hvorover han vel kunde brede munterhedens dække, men uden derfor at fordrive det; ofte var det mørkest, når den var størst. Endelig var der de trange kår, som nødte til en meget nøjsom husførelse. Selv bar hun inderst inde et stille vemod, hvorom hendes sang: „Som'ren nu sin afsked tager ¹⁾“, vidner; men det hjalp hende til at forstå ham inde fra, og det var blandet med en sådan kvindelig sjælskraft til at tage alt fra den milde og lyse side, til at fare med lempe, at det, med Vorherres hjælp, blev til en næsten uovervindelig sagtmødighed i alt; hun blev en mester i den fine kunst at afværge alle skarpe mislyd. Og hvad det havde at sige for hans såre sind, er let at forstå. En stor byrde tog hun helt fra ham, så vidt hun ævnede. Hun blev, hvad han spøgende kaldte, hans „finansminister“. Hun styrede, med husets økonomi, også dets pengekasse. Mange vil mindes hans hyppige skæmt herom; men der var alvor deri. Jeg har før gjort opmærksom på, at hun opfattede det som sit hustrukald, at befri ham for besværlighederne ved de „små ting“ i livet; og det gennemførte hun samvittighedsfuldt. Det var ikke ham, som lagde byrde på hende; men hun tog dem selv på for hans skyld, og han forstod at se op til hende, også af denne grund.

Det siger sølvbryllupssangen os. Dagen gik ellers som en almindelig familjefest. Vennerne gav dem et nyt klaver. I kirken talte Fr. Boisen. Bordet var dækket i den lade, hvor han 3¹/₂ år efter skulde holde gudstjeneste for sin fri menighed, da kirken lukkedes for ham.

— Det er bekendt, at den dansk-tyske strid i foråret 1861 havde nået et punkt, hvor det syntes, at en bestemt optræden fra Danmarks side kunde have givet det de allerheldigste vilkår. Men den foreløbige ophævelse af forfatningsloven af 1855 for de tyske forbundslande i den

¹⁾ Se „Mindeblade o. s. v.“ s.

danske stat, samtidigt med at den opretholdtes for kongeriget og Slesvig, var man nået tilbage til martsprogrammet fra 1848: Ejderstaten, den gang kun en ideal tanke, nu derimod, efterat helstaten var bristet, en udvej, der måtte synes anvist af de virkelige forhold. Ophævelsen af al statsammenhæng med Holsten og Lauenburg, Danmark og Slesvig i den nøjst mulige forbindelse var den politik, som øjeblikket anviste; og det var tillige den, som havde stemningen hos det danske folk med sig. Talrige adresser krævede den af regeringen. Den så kaldte „Danevirkeforening“ dannedes, hvis program var 1) at rejse modstand mod et hversomhelst opgivelse af danskheden i Slesvig, og 2) at virke for indførelsen i den nævnte landsdel af en med Danmarks riges grundlov af 5te juni 1849 stemmende frihed.¹⁾ En sådan politik var jo også ministeriet Halls mål; men når det forspildte det gunstige øjeblik og først to år efter i det allerugunstigste lod afgørelsen falde med novemberforfatningen af 1863, så kan det ikke undskylde sig med, at ingen kunde forudse, hvad der vilde ske; ti mange, som i 1861 var lige så uvidende om fremtiden som det, tvivlede ikke et øjeblik om, at den da burde være falden, selv om knuden kun kunde være løst med sværdet. Det blev jo alligevel draget 3 år efter, og selv om det selvfølgelig er aldeles umuligt at sige, hvad udfaldet var blevet i 1861, så vil historien dog uden tvivl sige, at de så klare, som da forlangte afgørelsen.

Til dem hørte Birkedal, ikke i kraft af nogen statsmandsdygtighed, som han aldrig har gjort fordring på at eje, men i kraft af det, som dog ingen statsmandsdygtighed kan være foruden, og som hans gamle ven, Hall, kun savnede i altfor høj grad, den energiske tro på, hvad der ikke blot for en dunkel følelse, men også for en klar og levende erkendelse måtte stå som folkets livssag, modet til at vove alt på denne tro, og det klare,

¹⁾ Se „Fædrelandet“ 1861 nr. 13.

umiddelbare blik for, når tiden var inde dertil. Så skulde der også handles, mente Birkedal, uden beregning. Eller, rettere sagt, bedre beregning kunde man ikke gøre. Han gik da i kamp imod de gamle venner, både når han gæstede dem selv — bekendt er fortællingen om, hvordan den originale fru Marie Hall i et selskab hjemme hos sig selv, hvor Birkedal stod ene mod alle de andre, til sidst udbrød: „ja, I kan nu sige, hvad I vil; jeg holder med Birkedal“ — og på offentlige møder, således på et stort møde i Odense i foråret 1861, hvor han var hovedtaleren for „Danevirkeforeningens“ program,¹⁾ og hans ord gav genlyd i vide kredse, og i pressen, hvor han offentliggjorde den tidligere omtalte artikel: „Den politiske regnekunst“.

Ved ingen lejlighed faldt dog hans ord så klart og særtegnende for ham selv som ved det skandinaviske studentermøde i 1862 under festen i børssalen.²⁾

Jeg véd den, som traf ham der inde før mødets begyndelse, og som på sit spørgsmål om hans befindende fik det svar: „Ja, De kan tro, jeg skal trække mit vejr let på dommedag“.

Det var ungdomsdrømmene, han gik ud fra, og det var ungdommens tro på dem, han tiltalte. Det var dem, der fyldte den unges sjæl med den bedste fylde — og „I vilde harmes, om nogen sagde til eder, at det, eders hjerter nu banker højt for . . . det skal I om nogle år betragte med ynksomt smil“, — at ungdomsdrømmene var kun „skønne, malede kulisser“ skærmbretter, virkeligheden på den anden side „det grove lærred tomheden, snavset, rotter og mus“, — det bedste var løgn“. „Nej, det man har kaldt den kolde fornuft, der skal beherske verden, det er i grunden ikke andet end det kolde hjærte, der lader forstanden føre

¹⁾ Imod en fremlagt tillidsadresse til ministeriet Hall. Se „Fædrelandet“ 1861 nr. 93.

²⁾ „Studentmötet i Lund och Köpenhamn 1862“ s. 181 ff.

forsvar for at afskrælle tilværelsen som et løg blad for blad, så at intet bliver tilbage uden et intet“. De tre nordiske folk har haft de samme ungdomsdrømme, og „de, som drømmer ett, de er ett“. Trods at de står som tre selvstændige riger — og „det skal vel al tid være således“ — så må de dog føle, at de må blive sammen, at de hverken kan eller vil skilles. De, der har haft den samme ungdomsdrøm, må også kæmpe livets kamp sammen, hvis de vil nå målet; ellers skriver de deres egen dødsdom.

„Men er drømmen sandhed, så er også drømmens grænse sandhed og har kun sin styrke i sin begrænsning. Men drømmen havde sin grænse ved Ejderen — til Ejderen drømte de ens, og endnu i vore dage graver man drømmens runeskrift op der nede ved Ejderskallet“ . . . . Nordens tanke er Nordens enhed — men kun til Ejderen, ikke en tomme længer“. Han mindede om Orla Lehmanns tale i Kristiansborgs ridehus for sytten år siden, da han tog de norske og svenske studenter ja på, at, når „om et eller to decennier“ deres fædrelands skæbne lå i deres hånd, de da vilde stå ved „fostbroderskabet“, de havde sluttet med os om at kæmpe for et Danmark til Ejderen. Men forudsætningen var, at Danmark selv holdt sin fane ren. Var dette sket? Nej, „tanken er halveret, ja, har taget spliden, det fjendtlige op i sig; Sønderjylland er ikke fuldstændigt indlemmet i Norden, og Holsten er ikke opgivet af Norden“ . . . . „Når vi danske, måske om kort tid, bliver udbudte i ledning, og vi ikke véd, om vi slår for Danmarks rige eller for helstaten . . . . hvorledes skal vi da kæmpe? Ja, jeg tvivler ikke om, at vor ungdom tålmodig og heltemæssig vil samle sig under fanerne og lade deres blod, når luren atter lyder — det skal den jo, og den gør det villig. Men det kan vi ikke dølgge for os selv, at på den måde får vi aldrig jer, I Norske og Svenske! til at stå ved vor side . . . . Vi kan ikke forlange, at I skal ofre en eneste svensk eller norsk mand, en eneste

dråbe blod, eller selv en eneste daler, for et mål, som måske er en dansk helstat, som hverken er dansk eller hel eller en stat...“

„Men omstændighederne, farerne og nødvendigheden? Når er det blevet sandt, at omstændighederne nogensinde kan få ret eller magt til at berøve os vor ære, vor selvstændighed, vor frihed? Når er det blevet nødvendigt at ofre sin selvbestemmelsesret, sit herredømme i sit eget hus?... Faren skal henvejres af mod og tro, men mod og tro skal ikke henvejres af farerne. Véd De, hvad der er nødvendigt? Det er nødvendigt for en mand at være en mand — det bliver aldrig nødvendigt for en mand at afføre sig sin mandighed. Ja, der er en pris sat derpå — men den pris skal vi give under alle omstændigheder. Og véd De, hvad der er en fare? Det er en fare at gå livet igennem uden mål og mod.... men der er slet ingen fare — i højere forstand — slet ingen fare ved at skrive sit valgsprog klart og åbent, så venner og fjender véd besked“. Det var ikke stormagtshjælp, som Italien skylder sin enhed, men stormagten kom til hjælp, fordi Italien selv satte livet ind på den; omstændighederne føjede sig efter „troen og modet og den varme visdom“. „En af vore fjenders ånder har sagt:

„Mit dem genius steht die natur im ewigen bunde,
was der eine verspricht, leistet die andre gewiss“.

Deri ligger hemmeligheden. I små sager kan den timelige kløgt gøre udslaget; men hvor det gælder liv og død for et menneske eller et folk, dér må der være andre kræfter, som træder op. Det er troen på en levende Gud, som er sandheds og retfærdigheds Gud, — og hvad er den tro, når vi dog ikke tror, når det kommer til stykket, og vi ikke tør vove noget i den tro? Det er troen på sandhed og retfærdighed selv som stormagter, som til sidst blæser alle andre stormagter over ende“ .... „Nordens grænse er Ejderen — for den grænse vil vi gå i den stolte kamp, for at Nordens drøm kan blive opfyldt, Nordens grænse afpælet... Skal vi gøre et

løfte? Vi vil samle os om Nordens banner med den indskrift: „Norden til Ejderen, frit og selvstændigt, Holsten overbord... Herfor leve!“

Talen „fremkaldte en storm af bifald“, siger beretningen. Det forekommer mig, at, når man vil sammenligne den med den i mange henseender nærbeslægtede, nævnte tale af Orla Lehmann i 1845, står den ikke i skygge. Men der var gået 17 år siden da, og meget var oplevet i denne tid. Det, som er fælles for dem begge, er begrænsningen af kampens ret til kun at omfatte, hvad der folkeligt var vort eget; men hvad der var sket i de 17 år, gav Birkedals tale en meget større klarhed på dette punkt end Orla Lehmanns: han fritog ligefrem de Norske og Svenske for deres løfte i 1845, hvis den danske politik gik over grænsen. Den gjorde det, som bekendt, og dermed er i grunden alt sagt til at forklare vore brødrefolks frafald i 1864. Når Birkedal nævnede Ejdergrænsen, da var det vistnok, fordi den stod for ham som en umistelig historisk grænse for Danmarks rige; men hovedsagen i hans bevisførelse var dog ikke det „historiske“ hensyn til denne, men det folkelige hensyn til, hvad der virkelig delte „Nordens ånd og Nordens hjerte“. Grænsespørgsmålet kunde forandres for ham efter dette hensyn.

Birkedals skandinavisme fra fyrrerne var ikke forandret: ingen politisk statsunion mellem de tre riger, kun en fri folkepagt. Ved samme møde udtalte C. Ploug: ¹⁾ „Man skal ikke gyse tilbage for nogen politisk forbindelse, heller ikke for en dynastisk, når forholdene fører den med sig... Man skal lige så lidt frygte derfor, som man skal stræbe efter at gøre de tre riger til én stat, eller de tre sprog til ett sprog. Et forsvarsforbund er det nødvendige“. Men forskellen på Ploug og Birkedal kom tydeligst frem i den førstes udtalelse om, at han ikke turde bryde staven over den regering, som havde søgt

---

¹⁾ „Studentmötet o. s. v. 1862“ s. 177 ff.

at trække tiden ud med udsættelser og udflugter, indtil gunstigere forhold (for et sådant forsvarsforbund) viste sig for os. Birkedal mente, at det netop var disse „udsættelser og udflugter“, som umuliggjorde forsvarsforbundet. Ploug sagde: først forbundet, så en ren, dansk politik. Birkedal sagde: først en ren, dansk politik, så forbundet. Mon han ikke så klarest her?

For Birkedals hele livssyn er talen i høj grad ejendommelig. Der er måske intet tidspunkt i hans liv, hvor han har haft lejlighed til at prøve det så alvorligt som i denne tid, netop i modsætning til ungdomsvennerne, Hall og Monrad, der stod ved statens ror. „Danmarks rige over alt“, siger han i „Livsførelsen“, var deres fælles løsen i de unge dage. Han vil „aldrig tage ordet tilbage“; han vil gøre alvor af at tro på idealet og ikke give rum for mistvivl, også i de mørke dage. Ti idealet var ikke blot et luftigt fantasibillede — „fantasien er folkenes øje“, siger for øvrigt Orla Lehmann i sin tale 1845 —, men det var selve den livssag, de skulde stå og falde med, og at svigte den, var i hvert fald at skrive sin egen dødsdom. Derfor måtte han vende sig ikke blot imod sit folks fjender, men også imod sine egne venner, når de „strøg flag“, og en flagstrygning syntes ham denne kamp med „udsættelser og udflugter“, et frem og tilbage, der fik sit skarpeste udtryk, da Monrad i 1864 begyndte sin regering med at ville opgive det ved novemberforfatningen af 1865 vundne for atter at sejle ud på helstatens vande, og endte den med at ville kæmpe til det yderste for Danmark til dets folkegrænse. Heri måtte han se en troleshed imod det gamle løsen. Og som

„— hist vi talte dadlen ud
imod „studenten“ uden frygt og ænsen,
så måtte vi på sandheds bud
gå lige til og imod „excellencen“.“

Om han selv havde stået fast på deres høje plads, det véd han vel ikke, men han véd, at så havde det

været deres pligt at have mindet ham om ungdoms-idealet, om at være tro imod det og imod sig selv. Det er det, han gør imod dem, med det samme han kæmper videre for „Danmarks rige over alt“. Han kæmper „for dem selv imod dem selv“. Og således alene er han også tro imod dem, mere end om han havde talt dem efter munden som „ministerens [falske] ven og træl“. Og

„— skal det ske, at ned I må,
ned i den lave dal fra højheds-bjerget,
og sidde i en dunkel vrå,
fordi af hånden faldt jer frælses-værget, —
når da I høre smædeord
af dem måske, som forhen krummed' ryggen
og ydmyg gik i eders spor,
så længe glansen eders var og lykken, —

da skal I se, jeg tro jer var — —“

— ord, som to år efter kunde have givet Monrad alvorlige tanker, om han har standset ved dem. For Birkedal var denne kamp imod ungdomsvennerne den „bitreste“, han havde ført.

Jeg skal ikke dømme om hine dages politik. Men man afgør ikke sagen ved en affejende bemærkning om Birkedals „idealisme“; spørgsmålet er, om en kamp som den, vort folk da førte, kan få et selv i nederlaget vel-signelsesrigt resultat uden denne „idealisme“. Det visse er, at den, ført uden denne, har draget langt flere skygger over vort folk end selve nederlagets på valpladsen.

— En lille, forholdsvis uskyldig, men uklar og ubetydelig artikel af præsten E. Christiani om „Inspirationsbegrebet“ (Dsk. krktd. nr. 5) gav i 1863 anledning til en hidsig fejde. Christiani, som selv erklærede, at han ikke troede, at han „var manden til ret at klare denne sag“, skulde vist hellere ladet være at bringe sagen frem. Som det senere viste sig, vilde han i grunden intet andet, end slå fast, at man med inspirationsbegrebet, overført

på den hellige skrift, ikke måtte berøve det levende Guds ord ved Herrens indstiftelser sin førsteret, at forholdsvis overfor dette var al kristelig skrift, før og senere, kun skilt ad ved en gradforskkel, men at han var fuldstændigt villig til at indrømme, at indenfor området af skrift i menigheden var den hellige skrift „enestående“ og „kunde ikke fejle“. Det var altså i virkeligheden kun den så tit og ofte fremhævede væsensforskkel mellem ord og skrift, han vilde hævde, men han brugte fra begyndelsen især så uforsigtige udtryk, at modstanderne af den kirkelige anskuelse let vilde kunne tage anledning af dem til et hovedangreb på denne og fremstille den som nedbrydende for den hellige skrifs anseelse.

Det var ingen ringere end biskop Martensen, som rykkede i ilden, og han gjorde det ved en så højtidelig anledning som en præstevielse i Frue kirke d. 29de april. Det bedste havde været, om Martensen havde ladet Christianis artikel uænset, hvortil dens ubetydelighed gav tilstrækkelig grund, og overladt sagen til indbyrdes drøftelse i den Grundtvigske lejr. Der var næppe nogen fare på færde. Men Martensen var på post fra den Kragballeske sag, og han betegnede nu også Christianis påstand om, at „der ikke skal være forskel på apostlenes inspiration og den beåndelse, som kan findes hos andre kristne“, som „sværmerisk“. Man vilde jo således kunne tænke lærere fremstå, som kunde „forbedre apostlenes evangelium ifølge nyere lysninger og indskydelser“. Påstandene om „ord af Herrens egen mund eller apostlenes mund [?] uden skrifternes vidnesbyrd“ har kun kunnet bevise sig som usikre gisninger eller som kirkelige magtsprog, byggede på sand. Martensen vilde, trods han erkendte det mundtlige ords „kraft og førstefødsel i Guds åbenbaring“, dog ikke give afkald på at kalde også det skrevne ord „et levende ord“, og her hævdede så han „gradforskellen“ med den overvægt på det skrevne ords side, at det én gang for alle har opslugt det levende ords kilde fra Herrens og apostlenes dage, så at vi nu kun

kan øse af denne gennem de sidstes skrift. Den „førstefødte“ var i virkeligheden død og opstod kun til liv på ny gennem apostelskriften. Men var så denne alligevel ikke en grav for ordet, og hvorledes forholdt det sig så også efter Martensen med „det døde ord“, som skulde være levende i sig selv? Blive levende igen på vore tunger — det har Grundtvig jo aldrig nægtet, at skriftens ord kunde; ingen har vel levedegjort det i menigheden i vore dage i den grad som han.

Mens Christianis artikel højest kunde kaldes en enkeltmænds temmelig forvirrede tale om et hovedpunkt i den kirkelige anskuelse, der ikke vedkom denne selv mere, end de senere, unægteligt sværmeriske, fortsættelser af forvirringen, og skønt både O. Møller og Fr. Helvegstrags fremkom med de fornødne rettelser, som Christiani selv i det væsentlige tog imod, skulde den nu dog en gang gælde for en udtalelse fra hovedkvarteret. Og da så Grundtvig i en artikel: „Lysordet og livsordet i Vor Herres Jesu Kristi menighed“ i Dansk kirktid. nr. 22 atter havde givet besked om sin kirkelige oplysning i anledning af, hvad han kaldte biskop Martensens „banbulle“, og deri bl. a. erklærede, at hin oplysning ikke blot indrømmede, men selv indskærpede, at „skriften efter apostlenes dage er alle lærere uundværlig både til evangeliets fyldige forkyndelse og til den apostoliske lærdoms bevarelse, end sige da til den apostoliske lærdoms genfødsel efter pavedømmets mørke“ — hvilket sidste udtryk må synes tilstrækkeligt til at berolige dem, hvem talen om „det døde ord“ forargede — udsendte Martensen et hovedopgør med Grundtvigianismen i sit skrift: „Til forsvar mod den såkaldte Grundtvigianisme.“

Der er det mærkelige ved dette skrift, at, skønt det i hvert fald udtalte en langt større anerkendelse af Grundtvig og hans kirkelige betydning, end der af nogen tidligere modstander var bleven ham og denne til del, og skønt Martensen virkelig fremdeles vilde gøre alvor af at hævde det mundtlige ords „førstefødselsret“ og „kraft“ i

Guds rige¹⁾, optog han dog uforandret alle de gamle indvendinger imod den kirkelige anskuelse, uden at kunne blive deres misforståelse af den var. Han fandt, at dr. Zeuthens udvikling af det „misvisende i denne kontraktsmæssige opfatning af dåbsbekendelsen“ ikke havde fundet nogen virkelig gendrivelse, men stod fast endnu, — med hvad ret har det foregående vist os. Han opererer helt igennem ud fra forudsætninger, som Grundtvig og hans venner enten havde fralagt sig eller gendrevet: at den kirkelige anskuelses nerve skulde være at finde deri, at den krævede tro på en vis kvantitet af „sætninger“ til salighed, at antagelsen af disse „sætninger“, ja, endnu mindre, antagelsen af selve oplysningen derom, var tilstrækkelig til frælse og gjorde enhver levende udvikling både for den enkelte og for kirken overflødig, og at man i hvert fald, i stedet for en udvikling på profeters

1) Må jeg fortælle en anekdote. Som ganske ung kandidat var jeg ved en visitats i min faders præstegård sammen med biskop Martensen. Ved bordet spurgte jeg ham, om han ikke tænkte på at ville holde nogle foredrag for teologiske studerende i København. Han svarede: „Nu har jeg skrevet nin etik; den kan De jo læse!“ — „Det har vi vist også gjort; men vil biskoppen have fat på studenterne, må der tales til dem.“ I det samme rejste vi os fra bordet, mens biskoppen med et elskværdigt satirisk smil replicerede: „Det levende ord! — det levende ord!“ — „Ja“, svarede jeg dristigt, „tænk på Steffens! Hvor mange bøger han havde sendt op til Danmark, der var dog ingen Adam Øhlenschläger kommen deraf. Og så har jeg ladet mig fortælle, at der en gang kom en teologisk professor til Københavns universitet, og studenterne mødte som sædvanligt med kollegiehefter og penne; men han havde ikke talt i 5 minutter, før pennene hvilede, og de sad alle og hørte kun på ham.“ — Da stormede alle de gamle præster, som var til stede, omkring ham, trykkede ham i hånden og udbrød: „Ja, biskop Martensen, husker De den gang!“ mens biskoppen stod vel tilfreds midt i kresen, afvæbnet af dette argumentum ad hominem. — Men jeg erindrer også, at det havde til følge, at han i flere timer derefter gik med den unge kandidat i haven og talte så frit og åndfuldt med ham om Grundtvig, S. Kierkegaard, R. Nielsen og sig selv, at samtalen er mig uforglemmelig.

og apostles grundvold efter skriftens regel og rettesnor, vilde sætte en fuldstændig „fri“ udvikling efter sit eget indre lys, altså bort fra grundvolden. Det vilde føre os for langt ud her at gennemgå det Martensenske skrift, og det er heller ikke fornødent, da det til kritikken af den kirkelige anskuelse intet væsentligt nyt tilføjer; men vel tror jeg det ret interessant at betone, at det, trods tilløbet til et nyt udgangspunkt, dog ikke kommer videre end til at gentage, hvad der forlængst — trods Martensens påstand — var gendrevet. Det er, rent ud sagt, forunderligt, at Martensens ejendommelige anskuelse om det mundtlige ords „kraft og førstefødselsret“ ikke i det mindste bragte ham til at føre kampen ind på nye baner. Man har, som bekendt, i den senere tid¹⁾ set en stor fare for den danske kirke i Martensens anerkendelse særligt af det „profetiske“ i Grundtvigs skikkelse, ja, som i denne bogs første del bemærket, givet Martensen skylden for den så kaldte „halvgrundtvigianisme“; men dette skyldes i hvert fald en sammenarbejdelse af uensartede momenter i biskoppens forsvarsskrift, som ikke findes i dette selv, trods dets elegante form.

Jeg forbigår her alle de mange andre stridsskrifter, som fra andre penne udkom ved denne lejlighed. Birkedal, som i løbet af året havde udgivet sin „En livsførelse“ i to dele, rustede sig til at træde op mod Martensen som hovedmodstanderen. Inden hans modskrift udkom, havde han i en privat sag — en ansøgning om et brudeudstyerslegat til sin ældste datter — fået lejlighed til at tilskrive Martensen, og i sit brev havde han meddelt, at han vilde skrive imod ham. Martensens venlige svar — med sørgerand om papiret på grund af Frederik d. 7des død — lød således:

„København, 29. decbr. 1863.

Kære pastor Birkedal!

Deres andragende om Vilhelmine-legatet skal i sin tid (til kongens fødselsdag) blive fremsendt, men des-

¹⁾ H. Scharling i „Halvgrundtvigianismen og bogstavdyrkelsen“.

værre tvivler jeg om at kunne virke noget derfor, hvad jeg dog så gerne vilde. Sagen er, at kongerne, lige siden Frederik VI., der fik dette legat som en gave af Københavns borgere i anledning af Vilhelmines formæling med vor nys afdøde konge, ikke blot har forbeholdt sig selv den absolute afgørelse, men også frabedt sig nogen indstilling fra direktionens side (for ikke at generes). Forsåvidt som den nuværende konge måtte ville følge den samme absolutistiske praksis — mod hvilken der i og for sig intet er at sige, da legatet er skænket af borgerne som en rent personlig gave til kongen — vil et heldigt udfald af Deres ansøgning var meget tvivlsomt. Under Frederik VII. beroede alt på „grevintjen“. Hvorledes det nu vil blive, må tiden lære.

For deres hjærtelige ord min oprigtige tak! At De vil skrive mod mig, kan jeg kun finde naturligt, og det vil aldeles ikke komme mig uventet. Også holder jeg mig forvisset om, at De under alle omstændigheder vil komme med noget helt andet og bedre, end Grundtvig selv¹⁾. Ti på ham blev det desværre opfyldt, hvad jeg nok havde anet og forudbetegnet, at han ikke vilde komme med andet end dette: „Jeg er rig og har overflod og fattes intet.“

Men hvorledes De, kære pastor Birkedal! end monne komme, håber jeg al tid at skulle bevare min gamle kærlighed til Dem, der har sin begyndelse i så kære ungdomserindringer. Jeg sidder i denne tid og læser Deres „Livsførelse“ og glæder mig over den troskab og kærlighedsånd, som her er gennemgående. Også har jeg på flere steder glædet mig over den gode umiddel-

---

¹⁾ G. svarede kun M. med nogle digte i „Dsk. kirketid.“ 1863 nr. 44. Se også „Efterslæt afsalmesang“ nr. 70—71 og „Kristenlivet i salmesang“ nr. 15. — Men hvad skulde man af den goaarige mand, der mange gange havde svaret på det samme, forlange mere, især nu da yngre kræfter stod rede til at tage kampen op?

barhed. Men rigtignok — dog, jeg vil helst gemme kritikken, til det en gang føjer sig så, at vi kan samtale mundtligt.

Herren skænke Dem og alle Deres et lyksaligt og i ethvert tilfælde velsignet nyår, hvilket vi også beder med hverandre for vort kære fædreland i denne trængselstid.

Deres hengivne

H. Martensen.“

Birkedals bebudede modskrift udkom i begyndelsen af 1864, omtrent samtidigt med, at krigens ulykker brød ind over vort fædreland. Det førte titelen: „Forsvar mod biskop Martensens: „Jeg véd ikke hvad“, nemlig hvad der er tro til salighed. Ikke at biskoppen for sin egen del skulde være uvidende derom, men at hans oplysning fattedes svar derpå.

Så lidt som Martensens skrift indeholdt noget væsentligt nyt, kan man vente at finde noget sådant i Birkedals modskrift. Det blev hans opgave, med stor tålmodighed om igen at stille den kirkelige anskuelse i det rette lys. Dette gjorde han ved, dels punkt for punkt at vise uholdbarheden i biskop Martensens teologiske anskuelse om „troen“, „kirken“, skriften“, „sakramentordene“, „forkyndelsen“, dels at eftervise ligefrem, hvad den kirkelige anskuelse virkeligt lærte om „troens ord“, „den hellige, almindelige kirke“, „den hellige skrift“, „den Helligånd“, „prædiken“. Hovedsagen turde være følgende. Om „troens ord“: Det er atter teologernes egen opfattelse af et sådant „formuleret“ ord, de til lægger den kirkelige anskuelse. Med biskop Martensens forudsætninger, at det er opstillet af kirken selv som et slags ydre samfundsløsen, er det, at det bliver et blot „kvantum af sætninger“ ikke med vore. For os er det indbegrebet af „Herrens personlighed“, hvorved vi ikke kan forstå noget „tomt og hult“, men hvad der „ud af Åndens organiske midtpunkt stråler ud i en fylde af væsensbestemmelser, en mangfoldighed af livsytringer, der

just i sin enhed med det centrale i personen konstituerer dette bestemte individium således og ikke anderledes, til at være den, Han er, til forskel for alle andre“. „Han er ordet“ (Joh. 1. 1., 1. Joh. 1,1), og „intetsteds finder vi fra første færd det ord uden i troens ord ved dåben. Vist nok må der da være en „kvantitet“ i troens ord, men ett er kvantiteten i „sætninger“, et andet kvantiteten i begrænsningen af den bestemte personlighed. Vi begynder ikke vor oplysning med at sige, at kirken kræver tro på disse sætninger som salighedsvilkår, men med selve grundoplysningen om Herren selv som „ordet“, som den, der i ordet lever hos os og åbenbarer sig selv for os, altså i bestemt og ikke tåget skikkelse, ikke i en skikkelse, der er sat sammen af vor skriftklogskab, men således som Han selv er og vil være, og derfra kommer vi til troens ord som salighedsvilkåret. D. v. s. ordet, som det lyder, kan vi ikke nægte, uden at nægte Herrens egen nærværelse, og derved måtte vi da udelukke os selv fra dåben og følgelig også fra kirken. Men deraf følger ikke, at der forlanges en bevidst dogmatisk erkendelse af det hele „kvantum“, lige så lidt som der forlangtes en sådan af røveren på korset. Dette er nok, at vi, ligesom han, tager Herren på det ord, Han siger til os, — men hvilket andet ord er eller kan det være tilfældet med, uden med troens ord ved dåben? — Om den hellige skrift: Beskyldningen for ringeagt for den afvises. „Det er kun simpel smæden, når man beskylder Grundtvigianismen for ringeagt for den hellige bog. Den er os så vigtig, uundværlig og nødvendig, at vi uden den erklærer, at fuldkommelsen, forklarelsen kan ikke komme i menighedens fuldmodenhed, brudens smykke på vor Herres Jesu Kristi dag“. Når Martensen siger, at, hvis den kirkelige anskuelse var den apostoliske, så „måtte man på hver side af de apostoliske breve finde udførlige henvisninger til dåbspagten“, men det gør man ikke, tværtimod „iagttager de en vis økonomi ved at omtale dåben og sakramenterne overhovedet, uden tvivl for

ikke at befordre et rigt jødisk ceremonivæsen“, henviser Birkedal først til, at „den apostoliske tid var, så at sige, forbilledet for fuldendelsen, når alt i Guds husholdning til slægtens frælse er kommet til sin ret, og ingen del, intet punkt har overmagt over det andet; og den apostoliske skrift skulde igennem tiderne afgive lige tilstrækkeligt læreindhold, hvoraf den hele, fulde udvikling til klarhed, under forudsætning af „troen“, kunde fremgå.... Men deraf følger ikke, at historien, hvorigennem udviklingen til den ligelige, harmoniske kritendomsskikkelse ved dagenes ende foregår under kampe og brydninger, på ethvert punkt skal og kan iagttage den samme økonomi. De forskellige tider i kirken historie har haft hver sit kardinalpunkt. En ensidighed her kan være mere alsidig end — alsidigheden selv. Den kirkelige anskuelse kan da fuldt ud vedkende sig sin ensidighed, uden at behøve at frygte for at skulle frakendes sin almene kirkelige ret i disse tiders økonomi. Dernæst viser Birkedal, at den hellige skrift selv er uforståelig uden forudsætning af hin anskuelse, og virkeligt slående bemærker han, at deraf, at hverken „Fadervor“ eller dåben i Faderens, Sønnens og den Helligånd navn nogensinde nævnes i de apostoliske menighedsbreve, vil man dog vel ikke slutte, at kirken da ikke brugte dem; — men hvorfor da fra ikke-omtalen af troens ord ved dåben slutte til, at heller ej det blev brugt? Må vi ikke snarere deraf drage den slutning, at grunden til, at disse ting ikke ligefrem omtales, er den, at de var så selvfølgelige, at de ikke behøvede at nævnes¹⁾. Men „vi bliver ganske roligt ved vor af Herren givne forudsætning og med den kan vi se vor dåbsbekendelse ikke

---

¹⁾ Vi kan godt sige, at dette er det fuldkomneste, og at det er for kirkens skrøbeligheds skyld, vi nu så direkte og så fremtrædende må indskærpe lærdommen om det levende Guds ord i menigheden. Det var bedre, om vi ikke behøvede det, „fordi Guds faste grundvold stod“, — og vi så på den kunde bygge videre.

blot „glimte frem“, men ganske tydeligt være det ord, hvorom alt det andet grupperer sig“. — Om forkyndelsen: Martensen siger, at hvis den ny oplysning var rigtig, at vi kun ved sakramenterne hører et Guds ord til os, da „vilde intet menneske kunne omvendes til kristendommen eller bevæges til at lade sig døbe . . . ti intet menneske kan omvendes uden ved et levende og kraftigt Guds ord“, og dette lyder jo kun, siger man, ved selve sakramenterne, hvad skal så prædikenen? Men det er en for Birkedal fuldstændigt „ny oplysning“, at der skal et „Guds ord“ i den anførte forstand til et menneskes omvendelse. Det er Guds orden, at der skal et ord til; men dertil er et menneskeord af Guds nåde såre vel skikket. Forkyndelsen beholder sin fulde plads ved siden af sakramenterne, fordi man nok vil indrømme den sin magt til at føre til omvendelse uden at indbilde sig, at den kan give syndernes forladelse og evigt liv, hvilket kun sker ved sakramenterne. Vi vedkender os ikke begrebet „kun en sakramentkirke“, som om „alt andet [end sakramenterne] gerne kunde være borte“.

Til slutning svarer Birkedal på Martensens beskyldninger imod måden, hvorpå livet ytrer sig hos „Grundtvigianerne“. Der skal være en „falsk barnlighed, kunstlet jævnhed og maniereret enfoldighed“ hos dem. „Dersom biskoppen, i stedet for at beskylde os for dette „kunstlede, maniererede, falske havde sagt: de er for flotte i deres fremtræden, da skulde jeg for min part have været villig til at tilstå, at det kan der være noget i, fordi der virkeligt i frygten for alt kunstlet og falskt er en fare for at give for meget los på de umiddelbare natuirtyringer“, men skulde virkeligt „det, vi hader mest, være vor brøde“? En sådan dom er snarest frugten af en „falsk refleksion“ hos modstanderne, der selv forveksler det kunstlede med det naturlige. — Der skal være „en mangel i det etiske, det kristeligt sædelige“, fordi de „forsømmer lovens prædiken“, hos dem. Har „Grundtvigianismen“ da fremvist sædelige udskejelser? Har den ikke det, hvor vover da

biskop Martensen at optræde som hjærtekender og dømme, hvad han ikke ser, imod det, han ser! — „Hvad lovens prædiken angår, må jeg tilstå, at jeg trænger til loven, til en udenforstående manende magt. som kan holde mig i skranker, når evangeliet ikke driver mig, og jeg véd ikke, om jeg her står på fuldkommen samme grund som min gamle, ærværdige lærefader“. Men det er „det ikke-kristelige i mig, som trænger dertil, det er „ikke for den kristne, men for verdensmennesket i mig, at loven er fornøden“. „Grundtvigs påstand om, at de kristne som kristne har ikke med loven at gøre, er for mig ikke blot fuldkommen forsvarlig, men enegyldig“. „Skal nogen falde for beskyldningen for mangel på „etisk“ alvor, fordi de taler om loven som ophævet for Guds børn, da må først og fremmest apostelen Paulus falde“. Der skal være „mere røre end liv, mere liv end udvikling“. „Røre“ er ikke i sig selv et kendetegn på kristendom, men „hvor det slet ikke er, bliver det nok et kendetegn på, at kristendommen er der ikke“ („Hvor Guds ord kommer, bliver der rumor“, siger Luther). Hvor i den danske menighed, er der mere af „bekendelse, forkyndelse og lovsang“ end i Grundtvigianismen,¹⁾ og disse tre er dog al tid blevne betragtede som virkelige livstegn i kirken? Tør biskop Martensen ikke sige, at der er større liv hos ham og hans, så „synes jeg, måtte pennen falde ham ud af hånden af skamfuldhed, når han slog en streg over vort liv, som kan være ringe nok i denne fattige tid“. Og udvikling! — har der ikke været udvikling hos os fra 1825 og indtil nu? Læs „Kirkens genmæle“ og Grundtvigs artikler i „Kirkelig samler“ („Den kristelige børnelærdom“) og døm! Mener biskoppen med udvikling frembringelsen af en teologi, så kan han have nok så megen ret i, at „en virkelig ny, kirkelig anskuelse . . . også bliver moder til en ny, teologisk videnskab“, en

¹⁾ „Jeg taler i dårlighed“ 2 Kor. 11,17 — siger B. hertil i en anmærkning.

sådan er dog ikke det første tegn på „udvikling“. Den apostoliske tid frembragte ikke en „teologi“ i biskop Martensens forstand, ja, det varede halvtredje hundrede år, inden der kom „et videnskabeligt værk (Origines) af denne art, og det var forfejlet og blev underkendt som en forsvarlig begyndelse. Men når der tales om „teologi“ i almindelighed, har da Grundtvigianismen virkelig ingen teologi? Overfor Grundtvig, Lindberg, P. C. Kierkegaard står prof. Clausen med en „troslære“, som er en fad rationalisme“, Martensen med en „dogmatik, som er et blandingsgods af spekulation og lutherdom, hvor ingen af dem kommer til sin ret“. „Det er det hele. Vi nægter dem ikke navn af teologer; men vi kræver, at de ligeoverfor disse kendsgerninger er lidt beskedne og ikke uden videre frakender andre navnet. Der ligger i den kirkelige anskuelse... alle spirer til en læreudvikling, som kun behøver tid til at udfolde sig“. Men det er godt, at den ikke er for tidligt „færdig“. Når Martensen tilråber os, at vore anskuelser for en stor del kan sammenfattes i dette: „Jeg er rig og har overflod og fattes intet“ (se også ovenanførte brev), da glemmer han sig selv og er uretfærdig. Grundtvig har mange gange ærligt udtalt, at han har taget fejl, og det samme har mange af os andre gjort. Men Martensen har aldrig gjort det; han er al tid optrådt som den ufejlbarlige. „Og så vover han ligeoverfor sådanne kendsgerninger at beskylde Grundtvigianismen for selvnoksomhed og selvbehagelighed. Kunde vi, om vi vilde, ikke sige, at han trænger til „tugt og selvopdragelse““.

Dette blev Birkedals sidste samlede ord i den teologiske strid om den kirkelige anskuelse. Han vil gerne indrømme, at „vel ikke få af de beskyldninger, biskoppen anfører imod os, vistnok træffer noget hos os“, og han vil al tid være „villig til at modtage tugt og formaning“ selv af sin modstander, aldrig nægte, at han trænger dertil. Han véd også, at „en ny, frembrydende ånds- eller kirkeretning al tid har sin „karikatur“ i følge med sig“.

Men det er „aldeles uhistorisk at gøre retningen ansvarlig for sin karikatur“. Også aposteltiden havde sin karikatur inde i kirken selv; „var det kristendommen, som var skyld deri?“ Reformationstiden også, men skal vi „lægge reformationen selv dette til last?“

Det hører det følgende til at vise, hvorledes Birkedal selv gjorde alvor af denne sondring mellem „retningen“ selv og dens „karikatur“ for Grundtvigianismens vedkommende, og at stadfæste, hvor oprigtigt han mente, hvad han sagde derom, og i hvor liden en grad han fremdeles var partimand.

Striden i 1863—64 døde hen af sig selv i krigsbulderet. Imellem våbnene tav også disse stridbare Muser, mens Birkedal selv fik andet at tænke på.

I 1865 udgav han, som alt nævnt, „En livsførelse“ i to dele, sit levned indtil denne dag i en række sange (c. 600 sider), fulde af fantasi og inderlighed og gribende varme, som også af selvforståelse og selvtugt; men stoffet er hans digterævne for stort, som digter har han ikke magtet det. Dog er det rimeligt, at formen, han valgte, har én stor fordel, den nemlig, at han i digtets form har givet sig meget mere uforbeholdent og umiddelbart hen, end han vilde have gjort det på prosa. Det er således blevet et uvurderligt skatkammer for den, der kom til at skrive Birkedals levned i sammenhæng, og nærværende skrift skylder det så godt som på hvert blad friskt blod og levende lød til skildringen. Det behøver ikke at sige mere om „Livsførelsen“ selv, men skal ende dette afsnit med følgende sang af den, der sammenfatter hans liv indtil denne tid, da han stod for prøven, at blive sit ungdomsideal tro som aldrig før, og som selv fører titelen:

„Idealet.¹⁾“

Ved forårstid, når solens stråler skinne
 hen over frosne jord, og alt tør op,
 da vågner der i træet dybest inde
 en livets drift, som føder knop ved knop;
 de svulme fyldigt ud og blive trinde,
 et vidnesbyrd om liv fra rod til top; —
 så falder der en nattefrost, som isner,
 og træets knopper skrumper ind og visner.

Men trofasthed der er i stammens indre,
 og nye knopper spire frem igen;
 ti gennem storm og slud og strænge vintre
 en spirekraft sig gemmer dybt i den;
 og ingen nattefrost kan driften hindre:
 Nyt springer frem, mens gammelt smuldrer hen —
 først da, når træet dør, og sjælen flyer,
 først da dets vår sig aldrig mer fornyer.

Så går det og hos os med levækraften: —
 Det gærer fyldigt i vor ungdoms år,
 og livets morgen spår om livets aften,
 da sjælen i den fulde blomstring står;
 og knopper springer frem med ungdomssaften,
 det er en længslens, håbets, tankens vår;
 høs hver en yngling, som end ej blev vissen,
 det spirer ham fra hjærtet op til issen.

Og vel det være kan, at mangt et skud,
 som fremsprang under håbets varme gløden,
 blev modnet ej; — der faldt et tågeslud,
 en nattefrost ham mærkede til døden;
 når skæbnen kom med dommens alvorsbud
 og knækked' blomsten under hjærtets bløden,
 da bøjer sjælen sig som visnet siv,
 det synes, som om død får bugt med liv.

Men bli'er kun livets spirekraft tilbage,
 den venter stille kun på lykkens stund, —
 der kommer atter lyse, varme dage,
 og knoppen skyder frem fra hjærtets grund.

---

¹⁾ II. s. 573 ff.

Og derfor ingen jammer, ingen klage!
 Bevar din ungdom dybt i sjælen kun!
 lad idealets hjerteslag ej standse,
 og sejrens blad skal vel din tinding kranse!

Men du kan lade frosten livet dræbe
 og give slip alt på det store mål,
 kan trættes ved som ørn mod sol at stræbe
 og kaste hen din ånd på kødets bål,
 når afskedsordet lyder på din læbe,
 det ord, som dræber mer end sværd og stål:
 „Indbildning er kun idealets rige,
 et prosaliv er kun det virkelige!“

— — — — —
 For denne fare har mit hjerte gyst
 fra første færd, så langt som jeg kan huske:
 „Skal strålebilledet, så skønt, så lyst
 forflygtiges, når verdens tåger ruske?
 Om en snes år — skal da med udtømt bryst
 du sidde lunt bag prosalivets buske,
 besejret af den grimme verdens frister,
 en „nyttig“ statens mand, men en flister?“

Og har jeg kæmpet i mit liv med styrke
 for noget, da var dette vist min kamp:
 At holde fast på det i verdens tørke,
 som vilde skjule sig i mosedamp,
 på rosenkransen, som i tidens mørke
 forbyttes kan med snor af ussel hamp.
 Visk idealet bort som spindelvæve, —
 da følte jeg, det var ej værdt at leve!

Men, Jesus! du, kun du kan skænke dette:
 at aldrig livets farvebue brast; —
 du fældte blod, for regnbuglans at sætte
 som bro fra jord til himmel evig fast,
 med livets rige farver, som forjætte
 om sejr bag hver en syndflods bølgekast;
 du har os lovet: Skønheds rige kommer
 som sandheds — efter vinter følger sommer!

Og dette véd jeg: End mod aftenstunden
 jeg øjner lys i glug fra skønheds hal;

end er min ungdoms længsel ikke svunden,
 og end jeg hører livets høje kald:
 „Bliv tro med hjertet og bliv tro med munden
 imod din morgenvandrings ideal!
 Kæmp kækt mod hver en ånd og hver en jætte,
 som vil dig tro på livets mål aftrætte!“

Jeg véd det nok, hvor ofte jeg greb fejl,
 og synden kom, — jeg svigted' tit på vagten;
 men steds igen kom Herren med sit spejl,
 som maned' mig og straffed' troløs tragten;
 og atter hejsed jeg på skuden sejl,
 stik imod hulheds strøm og prosamagten, —
 dét gamle hjerte brænder end for det,
 som ene giver os til livet ret.

Og kan I se det her på disse blade,
 at end jeg kæmper, skønt jeg tit blev træt,
 at end jeg stræber efter livets stade,
 at end jeg hævder idealets ret,
 at end jeg gyser for det tomme, flade,
 skønt ofte kun jeg stred så såre slet,
 at end jeg vier livet mine kræfter,
 da har jeg truffet; hvad jeg sigted' efter.

Og har I Herren set at slynge tråde
 om mig, hvor natten skuled, med sit blik,
 at Jesus Krist det var, som med sin nåde
 har holdt mig oppe, så jeg ej forgik,
 at Han holdt med min vilde kraft til råde
 og for mig stakkel trak min levned's brik, —
 da har I set, at Han har gjort det hele,
 Han føjed' sammen livets brudte dele“.

VIII.

I Ryslinge. Afskedigelsen.

(1864—65).

„Jeg blev tagen på ordet om, at det bedste er ikke for godt at ofre for Danmarks friheds, æres og fremtids skyld“. Disse ord¹⁾ indeholder nøglen til det følgende.

— I et utrykt digt, Birkedal skrev efter Frederik d. 7des død, rimeligvis ved eller strags efter hans ligfærd til Roskilde domkirke, lader han ham i midnatstimen rejse sig af sarkofagen, gribe korshjælm, skjold og panser, ved stjernens brudte skin gå omkring i gravhvælvingen, standse ved hvert kongeskrin der inde og tiltale sine kongefædre af den Oldenborgske stamme:

„O, bliv I kun ved at sove!
Så besk et ætgods jer arving I gav,
drøm fast i den sorte alkove!

— — — — —

I Oldenborger! Jeg var et skud,
det sidste, som førte staven,
jeg vilde sone jer brøde ud,
men sank for tidligt i graven.

Nu gjalder luren til sidste kamp,
og under os gynger jorden, —

¹⁾ „Personlige oplevelser“ III s. 89.

jeg kan ej sove, — hør fjendens tramp
på grænsen af hele Norden.

Jeg løfter Danebrogs-mærket rødt,
hvor oprørshorderne hvæser,
og kan I sove, så sov kun sødt,
mens jeg i kampluren blæser“.

Og han lader den døde konge mane sin eftermand frem til at vise fjenden, at han er mere end, hvad de kalder ham, „prins af en protokol“, ved virkeligt på valen i spidsen for sit folk at vinde kongenavnet:

„Her venter kroningens stolte færd,
her bli'er du til konge kåret“.

Dette opråb til kong Kristian d. 9de, som han senere offentligt på tinge bebrejdede ministeriet Bluhme ikke at have fremsat for hs. majestæt, er da ikke født i kampens bitre stemning, men ud af et almindeligt ideal af en dansk konge, enhver vil finde naturligt, at en mand som Birke- dal dannede sig under sådanne omstændigheder. Frederik d. 7des tiltale til sine Oldenborgske fædre er Birkedals egen til helstatsmændene, til mændene af 28de januar 1852, som han næppe tænkte, et halft år efter skulde styre det danske statsskib grundstødt ud af brændingerne.

I 1859 havde der flygtigt været tale om at opstille Birkedal som kandidat til landstinget. Det var den gang, G. Strøm blev valgt. Politiker i almindelig, dagligdags forstand var Birkedal ikke, og han erkendte selv, at han ikke var det. Men her var noget, der lå ud over den daglige politik.

Lørdag aften før fastelavnssøndag 1864 sad han i mørkningen og tænkte på sin prædiken til dagen efter. Han vilde prædike ud fra ordene i Hakon jarls drøm! „Nu er alle sunde lukkede“: — dog har Gud lukket et sundt op for os i dåbens vand, og Han kan også skaffe det danske folk udvej i dets nød, så sandt det er værd at frælse. Da kom der en ind og bragte ham bud om

Danevirkes rømning. Nu var også det sund lukket. Der var kun én vej endnu at komme fremad på, — at e „hjärtevarmt og trossikkert vidnesbyrd i ordet“ kunde „løfte folket op til at give sig en højere, hjælpende nådemagt og almagt i vold, til offervillighed og viljens stålsætning til at hævde sig selv imod alle volds mænd“. ¹⁾

Det var følelsen af, at han havde et kald hertil, som bragte Birkedal til nu at søge valg til Danmarks riges rigsråd (folketinget). En bestemt opfordring dertil kom bl. a. fra overlærer Sick i Odense, der selv var bleven opfordret til at stille sig enten i Kerteminde eller i S. Broby, som var Birkedals valgsted. „Kerteminde er vel en vanskeligere kres end S. Broby“, skriver han, „imidlertid mener jeg rigtignok, at en kres, hvor De er, ikke et øjeblik bør betænke sig på at opfordre Dem til at modtage valg, og De ikke på at erklære Dem villig til at modtage det og til at gøre, hvad der behøves, forat denne Deres villighed i tide kan blive bekendt. Hvis De ikke skulde kunne, havde jeg tænkt på cand. jur. Krabbe, som forrige gang fra kresen fik opfordring til at stille sig. Det er gennem ham, at jeg har modtaget opfordringen med tilbud om bistand fra bondevennerne: jeg har besvaret hans brev og deri også berørt muligheden af hans fornyede kandidatur, hvorpå han dog, af økonomiske hensyn, sandsynligvis ikke kan inlade sig. Men de to berørte muligheder omtaler jeg kun for desto bestemtere at vende tilbage til min formening, at De kan og bør modtage valg, at De, såfremt De ikke kan, alligevel må kunne“.

28de januar skriver M. Melbye til ham: „På vore krigsfolk ved Danevirke må vi jo ideligt tænke, og der er to bønner, der nat og dag ligger mig på hjærte for dem; den ene: „o Fader, mildne luften for de klippede lam“, og aldrig kan vi tvivle om, at dette velsignede Guds

· ¹⁾ „Personlige oplevelser“ III. s. 88.

tøvejr, vi så uventet fik, er en gave fra Ham, der hørte de mange bønner, der af danske kristne opsendtes til Ham derom; og nu vil vi takke af hjærtens dybe grunde for denne Guds faderlige gave til os og bede Ham om at bevare den for os. Og den anden bøn, Herren i dobbelt betydning har lagt mig på hjærte, er den: „o, lad vor flugt ej ske om vinteren!“ og har han udtrykkeligt opfordret os — o, hvor menneskekærligt — til at bede denne bøn mod den store trængsel, så er det visselig og hans gode, nådige og velbehagelige vilje, at vi må bede den mod den mindre trængsel, som gerne kan kaldes stor for os; og jeg synes også, det er mig så sikkert, at Herren vil høre denne bøn, som han selv har formet og dannet for vort hjærte, så landsoldaten skal få nåde til at stå fast dér, hvor han jo dog er sat både af Gud og mennesker, og at vi ej skal opleve den sorg, at han i denne vinter skulde komme til at vige eller flygte for overmagten. Men når disse to bønner ideligt færdes i mit hjærte, kommer jeg ofte til at tænke på (hvad vi to også talte om i Nyborg) at vi dog endeligt ej for alle disse dyrebare udvortes anliggender må glemme, vi har et indvortes menneske, som dog især trænger til hjælp og frælse, og så beder jeg, men desværre ikke så tit som de andre bønner: o, Herre, gør dog frem for alt, at jeg må være og blive et Guds barn, og at vi må være mange, som må være og blive Guds børn . . . i Kristus Jesus Vorherre!“

Det havde de to venner talt om og var hjærtensenige om; men man kan på de forskellige toner, de anslår, mærke, at der også her var en lignende forskel fremme mellem dem som den, der er omtalt i denne bogs første del: Melbye bad om milde kår for den flygtende, Birkedal manede til at holde stand til det sidste¹⁾

Han stillede sig og blev valgt. D. 25de juni, fire dage før Als's tab, sammentrådte rigsrådet.

¹⁾ S. 343—44.

Men forinden havde han fristet et andet tab: sin moder. Hun døde d. 20de marts efter få dages sygdom, som hun selv havde pådraget sig ved at vadske noget tøj med en forbrændt hånd. Hun havde i sine senere år opholdt sig hos Barfods i København, og i deres hus var det, at hun døde. På meldingen om hendes sygdom skriver Birkedal til Barfod:

„Ryslinge, d. 17de marts 1864.

Min kære broder!

Så er da min gamle moder syg, syg til døden, som jeg nok kan se af Agathes brev. Ja, det er jo ikke uformodet, at det budskab kommer, og dog så underligt vemodigt at miste sin moder. Og skal hun gå bort, så skal det være børnenes bøn, at hun må gå bort i Jesu velsignede navn, at Han vil sidde ved sengefjælen hos den gamle kvinde og tage hendes sidste suk og løse mildeligen op for hende. Agathes brev var også så trøsteligt, fordi hun skrev, at moder var så mageløs mild og gudhengiven. O, Gud ske lov! Jeg tror også, at hun har givet sin frælsers plads og rum inderst inde i det gamle hjærte, trods alt, hvad der lå på overfladen hos hende, som hos os alle desværre. Er hun endnu i live, og kan hun tage imod et ord, da hils tusindfold fra den eneste søn, kys hende fra mig til farvel i Jesu navn, til et dybt farvel — „far vel“ i Herrens navn. Sig hende, at jeg beder hende om forladelse for alt, hvormed jeg i mit liv har bedrøvet hende, at jeg ikke har været kærlig og sønlig nok imod hende, og tak hende mange gange for alt godt, hun har bevist mig fra barnsben indtil denne stund. Sig hende, at min sjæls inderste drift og længsel stunder imod den evige frælse i paradiset og himmerig med Jesus og med Ham alene. Der skal sønnen møde sin moder igen. „Og Han gav hans moder ham“, står der i Nains-evangeliet. Ja, „Han“, Han kan alene evindeligt give en moder sønnen tilbage, når de begge mødes ved det himmelske Nains porte. Og så tak, inder-

lig, hjærtelig tak, du kære Barfod, og du min dyrebare søster Mille! at vor moder fandt sig et sådant hjem på sine sidste dage i aftenstunden. Jeg kan nok sige med sandhed, at hun hos ingen af os andre kunde have fået det så godt og fredeligt som hos jer; du var mild og overbærende imod den gamle kvindes skrøbeligheder og havde åbent øje for det bedste hos hende. Du har, kære Barfod! bevist dig som en rigtig brav og trofast svigersøn, ligesom Mille har været en sjælden datter. Jeg véd og bekender, at jeg ikke kunde have røgtet en sådan post halft så godt som I. Jeg vilde jo gerne have været ind til moder, men jeg kan ikke i denne travle tid, da konfirmationen og påsken lægger beslag på mig. Mit skøre, syge hoved kan ikke som før i en ruf få alt fra hånden. Skulde det imidlertid styres således, at den sidste gang med vor moder kunde finde sted i ugen efter påsken, da skal jeg se at komme, skønt jeg langt fra er rask.

Kære Barfod! jeg må i dette brev tillige bede dig om en tjeneste. Kan du ikke skaffe mig en ordineret medhjælper for den tid, jeg skal være der inde i rigsrådet. Måske en af de fordrevne slesvigske præster, der kunde ønske en lille virksomhed i trængselstiden med at forkynde evangeliet? Også helst en af de yngre for min Emilies skyld, der vilde generes ved en ældre mand, der måske var vant til en „forplejning“, som vi i vort tarvelige hus ikke kunde præstere. Kære ven! gør dig umage derfor, og skriv mig så snart til derom, som du kan. Jeg kunde måske nok få Helveg i Haderslev, men vi er bange for, at vi her hverken i den ene eller anden retning kan tilfredsstille en sådan begavet og åndrig mand.

Er man i stand til fra København, fra rigsdagens arkiv — du er jo bibliotekar dér — at få tilsendt navnlig forhandlingerne fra 1851, 52 og 53 med Prøjsen, Østrig og Forbundet, hvori de så kaldte overenskomster findes? Ligeledes den diplomatiske noteveksel mellem Hall og de tyske udenrigsministre? Jeg vilde gerne sætte mig noget

ind i dette, før jeg kommer til rigsrådet, for at se, om mine hidtilværende anskuelser er adækvate eller ej. - Gud bevare Danmark! Kan du, så send mig disse aktstykker snarest! Og nu farvel, kære Barfod! Guds velsignelse over de levende i Jesu navn, Guds fred over de døende og døde i det samme navn! Hils alle!

Din gamle

Vilhelm Birkedal“.

Han tvivlede på, at han for sin svimmelheds skyld turde tale ved hendes bære i den fremmede kirke, men gjorde det dog, da hun jordfæstedes d. 30te marts.

D. 16de april, to dage før Dybbølstillingens fald, skriver han atter til Barfod: „Nu synes det, som om „nøden er størst“ i Danmark, men da skal jo efter vort gamle danske ord, hvis sandhed mange gange må have stadfæstet sig i Danmark, siden det er et mundheld på alles læber, „hjælpen være nærmest“. Og det er også mit store, lysende håb, som jeg ikke vil slippe: Nu, nu snart må og vil Vorherre gøre et af sine store og små mirakler og frælse folket. Det er allerede et mirakel, at det lille folk, overvældet af to stormagter, endnu i 3 måneder ikke er knust, men endnu står i marken; men selv om Dybbøl skal opgives — Vorherre har en livs- og frælsesgerning for bag skanserne, og kunde vi se, hvad vi tror, da skulde sælsomme; store ting åbenbare sig for os. Ja, det er mit glade håb“.

„Bag skanserne“ kom nu for det første Londoner-konferencen og rigsdagssamlingen i sommeren og efteråret. Konferencen var endt uden resultat, før rigsrådet trådte sammen; den fornyede krig efter våbenstilstandens ophør d. 26de juni skulde jo nu, efter konsejlspræsident Monrads mening, dreje sig om hele det danske folks liv eller død. Men d. 29de faldt Als, og med det den sidste rest af modstandskraft, der var tilbage. Ministeriet Monrad havde følgelig tabt sit fodfæste i folket — dets program var magtesløst uden dette. Det afgik d. 8de juli,

og den 11te var ministeriet Bluhme dannet. En underlig skæbnens ironi! Det ministerium, der havde gennemført Londonertraktaten og lagt grunden til mæglingspolitikken overfor Tyskland fra 1852 af, skulde nu, efterat traktaten var sønderreven og mæglingspolitikken sprængt, m. a. o., efterat historien havde givet bevis for uigennemførligheden af dets politik, være den synkende stats redningsplanke! Intet under, om der var danske mænd, hvem dette faldt for brystet, og som sagde: Hvorfor ikke hellere forsøge, hvad ikke før er forsøgt, og vove kampen til det yderste for Danmark med Sønderjylland under ett? Hvad ministeriet Bluhme fra 1852 og dets senere arvtagere har opnået, det kunde de jo have nået lige strags, når de allerede i hint år havde udleveret Sønderjylland; al deres kamp har jo været forgæves.

Når Birkedal talte så, da var det ikke, fordi han gjorde sig bagklog. Han havde sagt det forud.

Under forhandlingen (d. 18de juli) om et forslag til en adresse til kongen, hvis nærmeste hensigt var at binde ministeriet Bluhme til dets forgængeres politik: Danmark i hvert fald til Slien — med dette tilbud som det yderste fra vor side var jo Londonerkonferencen endt og krigen genoptagen — uden dog at udtrykke sig bestemtere, end at man i det forrige ministeriums stilling så „en borgen for, at formålet for enhver fremtidig underhandling vil være en af Tysklands uafhængig, fri statstilværelse“, og at man „i denne forvisning tilsagde hs. majestæt sin understøttelse“, talte både Monrad, Birkedal og Hall.¹⁾ Og hvor ulige opmærksomhed man end vil skænke deres ord, så er det dog for os her af ikke liden interesse at se dem ved siden af hinanden nu på baggrund af deres fælles ungdomsdage under løsenet: „Danmarks frihed over alt“ — „kamp og sejr!“

Der var ingen af dem, som havde opgivet ungdomsidealet. Monrad vilde jo kæmpe for „det danske folks

¹⁾ Se rigsrådstidenden.

integritet“, og for en adskillelse fra Sønderjylland vilde han foretrække, at hele det danske rige fulgte det i ud-lændigheden: „Folkets integritet er det første og vigtigste for mig; alt andet, hvad enten det hedder frihed, eller hvad navn det har, er for mig af underordnet betydning“. Hall erklærede sig enig heri; det, det også for ham kom an på, var at „det bliver sammen, som er dansk, som er dansk i sind og hjærtelag, som er dansk på den måde, at det lider og sørger under det tryk, som nu hviler over en så stor del af Danmark, som er dansk i den forstand, at det vil søge at vinde sin frælse og befrielse, når dette tryk ophører“. Birkedals samstemning heri behøver vi ikke at bevise. Men ungdomsidealet havde jo netop været: det danske folk, dets liv og frælse, fremfor alt.

Men det var kun Monrad og Birkedal, som talte om en kamp til det yderste for dette mål. Hall tav om en sådan, ja, han antydede endog, at det vilde have været det bedste, om ministeriet Monrad slet ikke havde været til, men Bluhme allerede ved nyårstid var bleven kaldet til statens ledelse. Dennes diplomati måtte nu redde stillingen og, om muligt, sørge for, at „det blev sammen, som var dansk“; kunde det ikke det, var der intet at gøre.“ Og hvor forskelligt talte ikke Monrad og Birkedal om kampen? Monrad havde villet den, og dog glædede han sig over, at kongen havde dannet det nye kabinet, fordi det „langt bedre... kan gøre skridt til fredelige underhandlinger end det forrige“. Man kunde jo ikke være i tvivl om, i hvilket spor disse underhandlinger vilde gå. Han havde åbenbart tabt tilliden til, at det danske folk havde levedygtighed og levskraft; og den store kamp, han tænkte sig, var kun et storslagent fantasibillede hos ham, den enkelte mand. For Birkedal var den frihed, det danske folk i nødens stund var bleven kaldet til, en borgen for, at det virkelig sad inde med en levkraft, man turde vove kampen på. (Og skulde man vove kamp på „folkets integritet“, ja så måtte man feje alle de diplomatiske

kunstgreb fra 1851 og deres mænd bort med ett kast, hvis ikke den nuværende regering skulde gå al sandsynlighed imod og stille sig i spidsen for den. Det var et ubetinget krav til enhver dansk regering i denne stund, at den skulde betro sig til det danske folks ædleste instinkter, stole på dem og ikke opgive en kamp, hvori vi endnu stod med det halve land ubesat af fjenden, med en ordnet hær og en uovervunden flåde.

Og mens Hall og Monrad begge lagde vægten på det afgørende i, at den kongelige regering var i overensstemmelse med kongen — hvorunder det er værdt at lægge mærke til Monrads ytring om, at „en af grundene, hvorfor vor unge konstitutionelle frihed er bleven bevaret, er den, at man ikke havde forsøgt det parlamentariske system“ indført — betonedede Birkedal omvendt, at „den eneste frælse for Danmarks konge er at slutte sig til folket“. Og uden at tage hensyn til flertal eller ikke-flertal, var han ikke et eneste øjeblik i tvivl om, at „folket“ var det, som vilde kæmpe for Danmarks (med Sønderjyllands) frælse til det yderste, og at der var et sådant „folk“ til, vilde blot dets styrelse vise det vej.

Den politiske frihed, som Monrad tænkte sig muligheden af at give i bytte for bevarelsen af det danske folks integritet, var for Birkedal den store løftestang, som skulde drive befrielseskampens store værk. Den betød for ham det danske folks egen vilje til at hævde sin selvstændighed og bære de fulde ofre derfor. Og trods alt, var den ikke bleven misbrugt. Den skulde ikke opgives, men netop nu for alvor bruges.

„Således skal vi altså træffes, min gamle ven! i denne Danmarks afgørende midnatsstund“, sagde Monrad til Birkedal, da de første gang mødtes i rigsrådet, — Monrad med kravet om en kamp på liv og død til et folk, han havde opgivet tilliden til, Birkedal med det samme krav, men til et folk, han havde den fulde tillid til, når det blot blev stillet over for opgaven, hvad det endnu aldrig var blevet. Hvor kunde man kende

folkekraften, når man aldrig stillede den overfor opgaver, der var voksede ud af folkets eget hjærte? Dog, Birkedals tillid til folket grundede slet ikke i nogen overtro på dette; den grundede sig i hans tro på, at Gud vilde bevare, hvad der i troskab imod en også timeligt retfærdig sag ikke sveg sig selv. Han fantaserede ikke om, at denne troskab nødvendigvis måtte ende med en ligefrem sejr på valpladsen; men, led vi endda nederlag, så var der kun i den håb om oprejsning på ny. „Over de store afgørelser i folkenes som i de enkeltes liv står historiens og styrelsens strenge og rådende magter; disse magter kan lade meget komme over et folk, som bøjer, som knuger, som syntes at tilintetgøre det, og dog kan folket rejse sig igen; men ett synes disse magter at kræve, for at der kan bevares en spirekraft i folket, en mulighed til genfødelse, og det er, at der i det er en kærne af højsind og adel, at der er ære, at der er gru for at samtykke i det æreløse og slå sig selv ihjel“. Han venter ikke et sådant sind hos det hele folk; men „disse magter kræver, at disse hjærtets og åndens kræfter behersker den døde masse i afgørelsens tider“. ¹⁾ Han fortæller, at da han bad Monrad — medens denne endnu var consejlspræsident — på en sådan tro vove kampen, rystede denne på hovedet og sagde: „I disse timelige kan vi ikke stole på sådant“. Da stod det for Birkedal klart, at Monrad var ikke manden til at føre an. Men hvor var overhovedet manden? „Det er vor sorte armod i dette øjeblik, at personerne mangler“, sagde han selv i den samme tale d. 10de avgust. Han drømte visselig ikke om selv at være det. Men han tænkte sig, at „Danmarks riges rigsråd kunde lægge sine kræfter sammen, så at vi bliver ikke 60, 70, 80, 100 personer, men én

¹⁾ Se „Kongen har dømt, folket skal dømme“ s. 11. Denne udtalelse fremkom, da han den 10de avgust stillede en forespørgsel til regeringen, hvori det væsentligste var: „Forhandler ministeriet om fred på grundlag af hele Sønderjyllands afståelse? —“

stor, dansk personlighed, der kan udbryde med sangeren om Slesvig: „Før det skal rives fra vor side, end en dyst tør vel Dansken ride“. Kan man således lægge „personer“ sammen til én „personlighed“?

I slutningen af sommeren var han vendt hjem, opfyldt af tanken om og smerten over fædrelandets nød og vanære. I sin første prædiken efter hjemkomsten kunde han da ikke andet end udtale sig om, hvad der lå ham og hans tilhørere så stærkt på hjerte: Danmarks formædelse, set i evangeliets lys. Om denne nød kan man lige så vel tale i en prædiken, som om en smitsot, der rammer et helt folk, mente han; en sådan prædiken er „ikke politisk, lige så lidt som en kristelig tale under en kolerahjemsøgelse om denne plage er lægevidenskabelig“. Da var det, han endte bønnen for kongen med disse ord: „Gud give kongen et dansk hjerte, om det er muligt“. Nogle søldater var i kirke, en af disse meldte det til kaptajnen, som samme dags aften kom i indkvartering til Ryslinge præstegård, men forlod den dagen efter. Kaptajnen forbød sine folk for fremtiden at søge Ryslinge kirke, og rimeligvis var der ikke blevet mere ud af historien, hvis ikke en mand i Ryslinge havde været så uforsigtig at indrykke en forespørgsel i „Fyns stiftstidende“, om en befalingsmand var berettiget til at udstede et sådant forbud. Sagen kom derved til kultusministerens¹⁾ kundskab. Denne afkrævede Birkedal en erklæring om bønnen gennem biskoppen. Biskop Engelstoft mente, fortæller feltprovsten Høyer-Møller, at sagen vedkom denne, men H.-M. viste den naturligvis fra sig, eftersom Birkedal ikke stod i noget embedsforhold til ham.²⁾

Rygtet havde, som det så ofte går, udsmykket Birkedals ord. Ministeriet havde fået bønnen gengivet (sandsynligvis gennem kaptajnen) således: „Gud give kongen

¹⁾ Heltzen.

²⁾ En gl. feltpræst: Livs- og krigserindringer 1850—64. s. 304.

et ærligt dansk hjærte, hvis det endnu er muligt!“ Intet af disse to undertegnede ord havde han brugt. Han havde tænkt på¹⁾ den velsignelse, det var for det danske folk at have en dansk konge, og da det i det samme slog ham, at kongen var tysk født, og at nationaliteten var en „naturbestemthed, som ingen var herre over“, havde han til bønnen om et „dansk hjærte“ hos kongen føjet: „om det er muligt“; at kongen ikke skulde have hjærtelag for Danmark og det danske folk, har han hverken tænkt eller sagt; men et „dansk hjærte“ betød for ham noget andet, noget, som kun ved et „mirakel“ kunde gives den, som ikke også havde dansk folkebyrd. I følelsen af, at det sagtens var umuligt [at tænke sig dette mirakel ske], har han aldrig siden bedet således. Men han mener, at han i og for sig har bedet om noget godt for kongen; han „har aldrig rettet og skal aldrig rette nogen bebrejdelse imod kongen eller gøre ham det til en brøde, at han er tysk født; men selvfølgelig kan jeg ikke forpligtes til det umulige: at erkende for dansk, hvad der er „tysk“. Skulde der være noget ondt i, siger han, om en græsk præst i vore dage bad for kong Georg: „Gud give ham et græsk hjærte om det er muligt!“ Hvem vilde dog mene, at den danske kongesøn, ved at blive konge i Grækenland, derved selv blev Græker!

Efter denne erklæring af Birkedal (afgivet d. 3dje okt.) faldt sagen hen, og han hørte ikke mere til den. Vilde man have forfulgt den videre imod ham, måtte det jo også have været hans almindelige anskuelse om folkelighed, man vilde til livs, og ikke hans undersåttelige loyalitet mod kongen, man på dette grundlag kunde drage i tvivl. Det er da også kun en formodning hos Birkedal, at denne kirkebøn skulde være medårsag til hans afskedigelse året efter. Skal man tro en beretning i et brev fra fru Birkedal, har kongen selv heller ikke taget sig sagen så nær. I oktober måned var de kongelige i Roskilde. Som

¹⁾ Se „Kongen har dømt o. s. v.“ s. 31 ff.

væрге for domkirken var Birkedals svoger, byfoged Holm, med i følget, der viste dem om i den. „I samtalens løb nævnte han: „min svoger Birkedal!“ „Hvad, hvad for noget, er det Deres svoger? sagde kongen. Onkel Holm tog da anledning til at udtale, at det var en herlig mand o. s. v. men noget opbrusende. „Ja“, sagde kongen, jeg har nok hørt noget om den kirkebøn, min søn har fortalt mig det“; men forresten lod han ikke til at være vred derover“. — Men, selv om kirkebønnen næppe kan antages at have været ligefrem medvirkende til afskedigelsen, så kan indtrykket af hele denne sag, jo meget vel have påvirket stemningen imod ham hos dem, der måtte anse en sådan tale om folkelighed for idel sværmeri, ja, med kultusminister Rosenørn-Teilmann (se nedenfor) ikke kunde opfatte Birkedals forklaring anderledes end som „jesuitisk“.

Da fredstraktaten forelå til afgørelse d. 9. november, havde Birkedal endnu i det sidste øjeblik ordet for at begrunde sit nej til den. Det var ham ikke den væsentligste grund, at regeringen så at sige havde afgjort alt, inden den havde adspurgt rigets råd, som dog var samlet, og at den derved havde tilsidesat grundlovens § 15. Kan der ikke finde nogen landafståelse sted uden dettes samtykke, skulde der heller ikke kunne forhandles om fred på dette vilkår, ja en formelig fredstraktat afsluttes, uden at et sådant i forvejen var givet. Nej, hans hovedgrund var denne, at vi overhovedet slet ikke havde nogen „guddommelig og menneskelig ret til at afstå Sønderjylland“. Der er en „absolut magt og myndighed“, som står over alle, så kaldte nødvendighedshensyn: den os af Gud pålagte pligt og skyldighed“. Det er jo ikke blot et stykke land, der afstås, men menneskesjæle. „De må kalde det sentimentalt, affekteret, følelspolitisk, i dette øjeblik er det mig såre lidet at dømmes af et menneske, da jeg står overfor historiens, overfor en højere domstol. Men jeg siger, at et ja fra mig i denne stund vilde medføre, at jeg ikke kunde dø

rolig: ti alle de solgte sjæle og pinte hjerter og alle de i Tysklands trældom forfuskede sjælebilleder vilde træde frem for mig i min sidste time“. Lad fjenden røve, hvad han kan og må; men selv om „han stod her udenfor på slotspladsen, efterat vor hær var adsplittet og efterat vi var bagbundne“, så turde vi dog ikke „give vort minde dertil“. Der er jo dog også et håb tilbage om, at vi, ved at holde modigt ud, kan redde ikke blot os selv, men også Sønderjylland“, og — selv om hele Danmark blev erobret, blev vor tilstand i virkeligheden ikke værre under det fremmede åg, end den vil blive under et andet fremmed åg, forsmædelsens, vanhæderens åg“.

Dette var jo Monrads tanke.

Troede han da på muligheden af at genoptage kampen? Ja, det var ikke folkets egen skyld, når alle dets ædle, højsindede kræfter nu ligesom sad i skammekrogen og følte sig fredløse i landet. To ting var skyld deri, Danevirkestillingens opgivelse uden sværdslag, og det nuværende ministeriums dannelse. Med det var det, modløsheden tog magten. „Lad hs. majestæt få et ministerium, der ikke blot tror på Danmarks ret, men også på Danmarks lykke og ærefulde fremtid, da skal det visnede atter rejse sig.... Lad der udgå det kongelige ord fra tronen: Nu da det kommer til stykket, kan jeg, Danmarks konge, som Danmarks folk med tillid har sat på tronen, ikke bære det over mit hjerte o. s. v. .... jeg véd, at mine og mit folks fjender har sagt, at jeg var en prins af en protokol, de siger endnu, at jeg er konge af en protokol, men jeg vil vise, at jeg er mere: op! danske mænd, jeg vil hellere dø end gå under med fædrelandet uden heltkamp.... Store tider føder store mænd, og tages der her i folketinget en stor beslutning, skal mændene nok komme; men, fatter vi en lille beslutning, er jeg bange for, at vor fremtid bliver en dværgefremtid. Derfor kan og vil jeg aldrig sige ja til denne fred, derfor vil jeg sige et varmt og kærligt nej til Danmarks dødsdom“.

„Ligesom man ved gravens rand bliver alvorlig, og der kommer sanddru ord frem, som ellers sjældent kommer frem, således har jeg, idet jeg står ved denne allerede opkastede grav, hvori Danmark, Gud være lovet, endnu ikke er begravet, følt mig opfordret til lige overfor regeringen og denne forsamling at sige et sanddru ord; og jeg siger endnu en gang: Vogt jer for denne gerning! Der står i en sang om Danmarks skjold ord, der bliver lagte en dansk konge på læben:

„I skjoldet springe løver, og hjerter stå i brand,
 hvor kunde jeg vel bryde den dyre skjolderand?
 Ti jeg er Danmarks konge, og Danmark er mit hus,
 og skulde jeg vel Danmark nedstyrte i grus!“

Få stunder efter -- ved midnatsklokkens sidste slag -- faldt den sidste stemme i salen. Sønderjylland var afstået. Årsdagen efter sin tronbestigelse -- den 16de novbr. -- måtte kong Kristian højtideligholde med at løse Sønderjyderne fra deres undersåtlige troskab til ham.

Man vil forstå, at Birkedals ord kan kun gælde de danske Sønderjyder. Det er ikke Ejderpolitik, han halsstarrigt forfægter. Hans standpunkt er i dyb overensstemmelse med meningen af hans ovenfor omtalte kirkebøn for kongen. Lige så lidt som han kunde tænke sig en forvandling foregå fra tysk til dansk uden ved et mirakel, lige så meget gruede han for at overgive danske sjæle til fjender, der med vold og magt vilde fortyske dem og udslette med deres hjærtepræg og modersmål menneskeligheden i dem, -- om de ævnede det. Her skal man imødegå ham, om man vil; men man er helt på vildspor, når man vil mene, at, hvad der drev ham til at stemme mod freden : Sønderjyllands afståelse, kun var et slags ultra -- nationalliberalt sværmeri for den gamle landsgrænse. Hvor svært han og alle danske end i dette øjeblik havde for at opgive denne, så var det dog ikke landet Sønderjylland som et tilbehør til den danske krone, men det danske folk der nede, som lå

ham først på hjerte. Birkedals politiske modsætning i hele denne årelange kamp efter krigen 1848—50 til både helstatsmændene af det rene vand og de national-liberale halve helstatsmænd kan vel netop udtrykkes med, at det for dem var rigslandet, for ham det danske folk, det gjaldt om at værgе. Som alt påpeget, var Monrads manen til kamp på programmet: „det danske folks integritet“ så alvorligt den end var ment, dog blot en genfærds-skygge af hans ungdomsdrøm, hvortil hele hans virkelige statmandsfærd kun så lidet havde svaret. Men om end Birkedal først i denne afgørelsesstund klarede det helt ud for sig, så havde det været drivfjederen i al hans kamp, en virkelighedstanke i højeste forstand; og han fik lykke til at udtrykke den rent og simpelt, nu da det gjaldt, og dermed begrunde sit nej på, hvad man vel kan bestride, om man vil, berettigelsen af under de forhåndenværende omstændigheder, men ikke kalde en utopi, med mindre man overhovedet vil underkende værdien af hele den livsanskuelse, der bar dette nej.

Umiddelbart efter freden kom den nye grundlovs-kamp.

„Når en valgkres forsvinder, forsvinder også repræsentanten; ja, men når fællessagerne forsvinder, forsvinder også fællesforfatningen“, var Birkedals ræsonnement, eller m. a. o., den forfatning, der gjaldt et rige, der ikke længere var til, var ikke selv til, det rigsråd, som var valgt på grundlag af denne forfatning (af 13de novbr. 1863), havde nu kun at gå sin vej og give plads for den danske rigsdag efter grundloven af 5te juni 1849. Denne var i sin tid kun bleven ophævet under en bestemt forudsætning, som nu var bristet. Den var tilmed bleven ophævet ved et statskup, idet den daværende regering — trods sit eget tilsagn — ved at påoktroyere fællesforfatningen af 29de juli 1854 havde tilsidesat bestemmelsen i dens § 100 om, at ingen forandring i den, eller tillæg til den, kunde gøres uden rigsdagens egen billigelse. Det eneste, rigsrådet nu havde at gøre, var at vedtage sin

egen opløsning til gunst for grundloven af 5te juni. Og skulde, mente Birkedal, denne trænge til nogen ændring, burde man overlade rigsdagen selv at foretage den.

Denne opfattelse af stillingen var han ikke ene om. I december vedtog rigsrådets folketing, med 76 St. mod 24, et forslag af I. A. Hansen, ifølge hvilket rigsrådet kunde beslutte novemberforfatningens ophævelse, når den „var bleven kendt med en af rigsdagen vedtagen forfatningslov for alle rigets anliggender, som kongen måtte agte ved sit samtykke at stadfæste“.

Under forhandlingen herom udtalte Birkedal, at, efterat vor tid efter hans overbevisning „ved krigsførelsen og den fredsslutning, som fulgte derpå, har rakt hånden over århundreder, ikke til den tid i Danmarks historie, da mænd på undergangens rand satte livet ind for at frælse fædrelandet, ikke f. eks. til Valdemarernes tidsalder, selv ikke til Frederik d. tredjes, men til den tid i vor historie, da jammeren var stor, og mændene var derefter, f. eks. til Kristoffer den andens tid . . . må vi være fattede på meget, som under almindelige eller andre omstændigheder ikke kunde være tænkeligt, og det er måske historiens gang . . . Vi kan måske ikke bevare vor frihed, når vi ikke vilde bevare eller frælse landet eller i det mindste kæmpe for det til det yderste“. Når han alligevel vil gøre, hvad han kan for at bevare friheden, er det, fordi „en mand skal blive stående på sin post . . . selv med al udsigt til, at han ligger under“. Han foreskrev sig selv de samme betingelser, som han nys havde — forgæves — foreskrevet sit folk og dets øverste styrelse. Men han forstod, med hvilke i grunden håbløse udsigter han kæmpede — dog al tid med det håb, som digteren har betegnet således:

„ — men det kom igen!“

Man har talt om, siger han, at rejse en støtte for kong Frederik d. 7de; men, „mine herrer! den frihed, som han gav, er det bedste mindesmærke om ham . . . lad

os ikke ombytte denne støtte med en anden af ringere malm!... Mange iblandt Dem vil måske sige, at denne tanke er mere lyrisk end ædruelig, når den fremsættes i folkets lovgivende forsamling, men jeg svarer, at jeg tror, at også noget lyrisk gør godt her i landets lovgivende forsamling“. Han vil dog blive ved den kendsgerning, at grundloven af 5te juni virkeligt er bleven „historisk i ordets bedste betydning“ i det danske folk, og „kun det, som træffer folkehjærtets inderste drift og giver det sit udtryk, kun det, som bliver omfattet med folkekærlighedens styrke, er en historisk velsignelse for et folk . . . . Skulde vi slippe det, som er historisk i ordets bedste betydning, for at vælge det, som kun er blevet historisk ifølge en udvortes tvang?“

Er dette virkeligt kun „lyrik“? Ja, der kan gøres lyrik ud af det, når man vilde overføre hele denne betragtning på alle slags løse stemninger, der kan gribe et folk, eller bevægelser, som kan kruse dets overflade; men dette lå såre langt fra Birkedal, hvis kærlighed til „Frederik den syvendes gave“ ikke lå grundet i nogen demokratisk tilbøjelighed, men, som vi har set, i overbevisningen om, at den var betingelsen for vækkelsen af en fælles folkebevidsthed og den dermed uadskillelige folkevilje til at værgе odel og eje med de dyreste ofre, — altsammen vilkår for, at et folk i nutiden kunde bevare sig selv og undgå udslettelse, både timeligt og åndeligt. For ham stod det store sammentræf af den borgerlige frigørelse og af folkekampen for vor tilværelse 1848—50 — der atter spejlede sig i forholdet mellem konge og folk da — som den uomstødelige borgen for, at det, der da var sket, var „historisk i ordets bedste betydning“, og så er vi langt ude af lyriken. Men når folket selv vilde rive denne sammenhæng i stykker, glemme kampens gjallerhorn for demokratiets lirekasse, så rev det sin egen historie i stykker, fornægtede frihedens udspring, og så var Birkedal ikke med, netop i kraft af den kærlighed, hvormed han havde omfattet hin „kongegave“ fra 1849.

Det havde hidtil ikke været vanskeligt for en regering, sagde han fremdeles, at komme til rette med den menige mand i Danmark. Det var jo endogså bondestanden, som i 1853 sluttede sig sammen og fremmede regeringens planer, medens andre — og til dem hørte jo Birkedal selv — satte sig imod dem. Men bliver Frederik d. 7des gave dem berøvet, så vil ett af to ske: „enten en slappelse, en lamhed i alle forhold . . . eller, hvad der er mere rimeligt, der vil opstå en hadets og forbitrelsens kamp fra landets ene ende til den anden, under hvilken vi vil fortære og oprive hinanden“. Efter Sønderjyllands afståelse, troede han ikke, at „betingelserne til at føre en sund kamp var til stede“; kampen vil blive „en feberkamp med alle dens onde lidenskaber, med dens mistænksomhed og onde tanker mellem kongen og folket og mellem folket og repræsentationen“. Skal vi da yderligere sætte det sidste middel til sammenhold og endrægtighed over styr?

Det var kampen om Sønderjylland, som havde højet den danske politik, samlet og løftet os selv. Ikke at Danmark var blevet et stykke land mindre eller nogle indbyggere færre, var faren. Men når vi i selvopgivelse havde bortkastet det, der var det samlende og løftende midtpunkt for vort folkeliv, hvad vilde så blive tilbage andet end et folkeliv — „uden midtpunkt?“

D. 21de decb. forelagde Bluhme sit grundlovsforslag: Rigsdagen skulde kun samles hvert andet år; i tilfælde af uenighed mellem tingene skulde et fællesudvalg tage den endelige bestemmelse; der skulde være 12 kongevalgte landstingsmænd; valgret til landstinget skulde kun de have, der havde en årlig indtægt af mindst 2000 rdl. eller svarede mindst 200 rdl. i direkte skat til stat og kommune. — Dermed fik rigsrådet juleferie.

D. 28de decb. skriver Birkedal til sin ældste datter, der havde haft bryllup om sommeren og nu boede i Norge: „Snart går dette gamle sorgens år til hvile. Men det glemmes aldrig i Danmark; det har skåret dybe

runer i danske mænds og kvinders hjerter. Jeg tror aldrig, at jeg forvinder de sår, som det år har slået mig. Al tid står Sønderjylland for mig og de danske brødre og søstre, overgivne til de arrige, hovmodige fjender. Det sår vil al tid bløde for din fader, indtil den dag, da alle sår læges på den store forklarelsens morgen. Smerten bliver bitrere ved den tanke, at vi selv står med den store folkebrøde i denne sag, fordi vi ikke lod det komme til det yderste, men sluttede fred, før alt var tabt. I den brøde er Danmarks broderfolk delagtige med os. Jeg har, så godt jeg kunde, som du véd, vidnet og varslet mod denne fred; men mit ord lød i en'ørken. Gud forbarme sig over os!“ Hart var træt af gerningen på tinge. „Det bliver vist også sidste gang, jeg lader mig vælge til rigsrådet. Jeg har snart nok deraf. Men jeg fortryder dog ikke, at jeg i denne Danmarks midnatstime har stillet mig til fædrelandets tjeneste, og også, effer fattig lejlighed, stridt på Danevirke med ordet for liv og frihed“.

Han for sin del havde ikke villet opgive Danevirkestillingen, trods hele krigsrådet blæste retrætte. Det var hans insubordination. Man kan jo, om man vil, tænke på Sven Dufva; men det er dog ingen brøde at være denne; og han var sig klar bevidst, hvad han gjorde, og hvorfor han gjorde det.

Jeg tror, at følgende ord i et brev (af 31te januar 1865) fra Melbye til Birkedal han står som et enkelt vidnesbyrd blandt mange om, hvilken genklang hans ord vandt hos såre mange i det menige folk: „Ja, meget er der gået gennem vore hjerter, siden vi sidst sås; jeg er bleven så blød (gid blot ikke blødagtig), at, skønt jeg aldrig har kunnet svinge lovens svøbe, kan jeg det end mindre nu; jeg trænger selv ideligt til trøst og synes, det må være tilfældet med alle mennesker, når de kommer en smule til bevidsthed, og derfor taler jeg mer og mer al tid som til elendige stakler; men jeg vil dog så gerne også hver gang tale rent ud af posen, uden omsvøb, om hvad der ligger for; og da hjælper det så godt på mig,

når jeg tænker på dig, min egen, kære Birkedal! og din mandige optræden i rigsrådet; du lærer os så yndigt at tale rent ud af posen, og jeg må bringe dig manges tak derfor, en tak i fædrelandets og folkets navn, men også en personlig tak; ti jeg synes, jeg personligt har lært så meget deraf, så jeg synger, hvad David sang, da han endnu var så lille, og den stærke ånd endnu ej var over ham: „Jeg slår min harpe i skyggen af palmer“, og ved palmerne tænker jeg så på sådanne folk som Grundtvig og dig; ja, i skyggen af eders grene, af det ord, I fører, er det, jeg lærer at føre det lille ord, jeg er kaldet til at føre frem. Og det er så yndigt at vandre i skyggen af palmer, og jeg glemmer dog ikke, at der er den palme, i hvis skygge lige så vel de største som de mindste må opvokse . . . . Hvad det danske folks nuværende fornedrelse og elendighed angår, da står det bestandigt for mig, at vi for øjeblikket er stillet omtrent som Josef i Potifars hus, hvor han var en købt træl og vel al tid måtte tænke: det var ikke det, jeg drømte om, da jeg drømte om sol, måne og de elleve stjærner og mine brødrer neg, der nejede sig for mine; og dog — var Josef i Potifars hus og fængsel just på vejen til, at det kunde gå i opfyldelse . . . . Sådan håber jeg også med hensyn til vort folk og dets gode, stærke drømme fra barndomsdagene; og derfor tager jeg det endog som et godt varsel, når modstanderne beskylder os for, at vi gik i drømme i kong Frederiks dage“.

Da rigsrådet samledes i det nye år, var det altså det nævnte grundlovsudkast, der skulde forhandles om; og det var da rimeligt, at Birkedals tale vendte sig mere ligefrem endnu end før imod selve ministeriet. Han havde fået endnu mindre tillid, end han havde haft, til et lykkeligt udfald på sagen. Vel havde Bluhmes forslag ingen udsigt til at gå igennem, men det betød ikke, at grundloven af 5te juni havde det. Det vilde være „tvivlsomt, ja næsten et lykketræf, om vi nu overhovedet bevarede

vor fri forfatning“. Der var al rimelighed for, at vi var „ævnens og muligheden til at skride frem i fri udvikling“ berøvet. „Den historiske magt er en stræng magt, og man mene ikke, at man kan være stærk og sejrrig i indre kampe, når man er svag og svigter banneret i kampen mod ydre fjender“. Under disse overvejelser ledtes han endogså til selv at stille et ændringsforslag om, at bl. a. 14 medlemmer af landstinget kunde vælges af de større grundbesiddere; det var vel for at undgå de kongevalgte. Men stærkt hævdede han principielt det farlige, som var i et tokammersystem, hvor de to ting havde forskellig oprindelse. „De to ting skal have samme oprindelse... have en fælles kilde, for at de kan arbejde til velsignelse for fædrelandet“. Ellers vil det gå således, at „folketinget vil blive fyldt alene med bønder“ — og netop dermed få ensidighedens præg —, og „de andre vil fylde landstinget med deres... Landstinget vil trække til højre, folketinget til venstre. Regeringen vil ved hjælp af landstinget reformere folketinget, dette enfant terrible, efter landstinget“. I de seks behandlinger gennem begge ting vil der være tilstrækkelig borgen for en rolig og grundig drøften af sagerne.

Denne spådom er jo gået i uimodsagt opfyldelse, enten så man anser den indvarslede tilstand for lykkelig eller ulykkelig.

Ministeriet og andre har nu sagt, at, hvad det frem for alt gjaldt om, var, at folket skulde slutte sig om sin konge som et enhedspunkt. Skulde ikke dette opfattes absolutistisk, fandt Birkedal, at enhedspunktet dog ikke måtte søges i kongen alene, men dér hvor konge og folk mødte hinanden. Og man, havde endnu ikke fundet et sådant punkt. „Det danske folk er trofast mod sin konge... men *kærligheden* kan ikke nedarves. Og kong Kristian den 9. har „endnu ikke ment at have haft lejlighed til at vinde det danske folks kærlighed“. „Jeg beklager dybt, at hs. maj.'s rådgivere ikke har rådet ham til én gerning, hvorved han kunde vinde“ denne. Som

sådan en gerning nævner han enten atter, at regeringen havde rådet ham til at stille sig i spidsen for den danske hær og sætte sit eget liv ind for sit folks ære og ret, eller, at den nu vilde råde ham til at „vedkende sig Frederik d. 7des kongelige gave til sit folk“. Vil kongen vise denne tillid til det menige folk, da „skal jeg svare for, at hs. maj. skulde blive omringet af et folk, der elskede ham“. Det er dem, der stifter ufred, som ikke har givet ham sådanne råd. Birkedal kan „ikke forstå en politik, der i tider som disse, med et ungt og svagt dynasti, forsmår folkekærlighedens styrke“.

D. 10de april forkastede folketinget Bluhmes forslag; det var dog for yderliggående. Den 5te maj opløstes tinget. Til nye valg, som ansattes til d. 30te s. m., var det Birkedals hensigt ikke at ville stille sig; men efter mange og indtrængende opfordringer gjorde han det dog og blev atter valgt. Det var denne samling, som førte til den afgørende krisis for ham.

Den 28de avgøst forelagde Bluhme på ny sit forslag. Samtidigt forelagdes der i folketinget en adresse til kongen om først at forelægge grundlovsforslaget i rigsdagen.

Det var under forhandlingen om denne adresse den 2den sept., at Birkedal holdt den tale, han vel med rette kalder „det formentligt afgørende“ med hensyn til hans afskedigelse.

Talen tilsigtede et ubetinget mistillidsvotum til ministeriet. „Intet gammelt helstatsministerium, intet nyt husministerium vil det danske folk, men et helt og fuldt dansk ministerium“. Og han begrundede udførligt sit mistillidsvotum på alle ministerchefens gærninger lige fra „statskupet“ med kundgørelsen af 28de januar 1852, det svigtede løfte med hensyn til grundlovens § 100 („forbeholdet“), Bluhmes diplomatiske forhandlinger med de fremmede magter, som havde givet dem „grund at stå på, når de krævede det danske, ældgamle kronland Slesvig stillet under Tysklands kontrol og myndighed“, arvefølge-

loven, der „gav rum for den tro, at med Frederik den 7des død Slesvig som Holsten måtte gå over til en fremmed herskerslægt“, forordningen af 29de juli 1854, der, uden rigsdagens samtykke, var ulovlig, indtil den sidste, som han kaldte det værste, at Bluhme i rigsrådet 1864 skulde have rakt vore fjender våben ved at hævde, at Tyskland havde et retsgrundlag for sin fordring om Sønderjyllands afståelse at stå på i kundgørelsen af 1852. To veje havde ministeriet haft at gå som hs. maj. kongens rådgivere. „Jeg taler om et råd, ikke om kongens personlige stilling, om hans personlige mening“. Det kunde have rådet kongen til at udstede følgende erklæring: „Jeg véd det godt, at jeg blev valgt af det danske folk til konge i det gamle Danmark, ikke fordi folket elskede min person, ti jeg var næsten ukendt for folket, men fordi folket mente ved dette valg at sikre sammenholdet af det danske monarki; nu er det bristet; jeg føler mig ikke den opgave voksen, som folket overdrog mig; jeg kunde måske bleven eder en god fredens konge, men ikke en befrielsens, en kampens konge; dertil savner jeg ævner, og derfor nedlægger jeg min krone f. eks. til bedste for kong Karl den femtende af Sverig-Norge“. Eller det kunde have rådet ham til at kæmpe i spidsen for hæren om Danmarks ære, ret og uafhængighed. Det gjorde intet af dette. „Hvad det rådede til . . . var det, jeg vilde kalde pjalteri“. Dermed et mistillidsvotum.

Tre dage efter skriver han til sin hustru:

„København, d. 5te sept. 1865.

Min kære Mille!

Her lever vi i fest og gammen med Sønderjyderne. Jeg var ude at tage imod dem ved jærnbanen. En uoverskuelig menneskemasse, et rungende hurraråb gennem alle rækkerne, og så de viftende klæder, de svingende hatte fra de utallige vogne med Slesvigerne, der kørte igennem mængden. Det var både til at le og græde

over. I søndags var der i Vartov kirke mange Slesvigere til stede, kendelige på de røde og hvide bånd på brystet, og jeg så dem hulkende med tørklædet for øjnene, når de hørte de gamle, kære ord på modersmålet af den gamle, danske mand på prædikestolen.

Men jeg må dog fortælle dig om min bedrift i rigsrådet, hvor jeg ligefrem udtalte, hvad alle danske mænd og kvinder tænker, men ikke vover at komme frem med. Jeg mente, at én skulde gøre begyndelsen og vove sin trøje. Konsejlspræsidenten fnyste gift og galde og talte om min „udbrændte hjærne“, hvorpå jeg gav ham hans „udbrændte hjærte“ tilbage. Der var stor allarm i lejren. Mange, mange takker mig i krogene for mit ord, andre ser sky på mig. Juridisk kan man ikke gøre mig noget; men man kan afsætte mig. Jeg venter med rolig-hed resultatet. Skal jeg lide for min moder Danmark, så velan! Jeg skal sende dig rigsrådstidenden, forat du selv kan se efter.

I søndags middags var jeg til fadderstads hos P. Schjørring, til hvis datter jeg havde været fadder. Der gik det fornøjeligt til. Derfra var jeg budet til Grundtvigs, hvor hele huset var propfuldt af mennesker og deriblandt mange Slesvigere. Der holdt gl. Grundtvig en dejlig tale og flere andre. Om mandagen hos Alfreds Holms, hvor to Slesvigere var, iblandt dem en kærnekarl, en konsul Vith fra Nordborg på Als. Med dem i Tivoli, som var udmærket festligt arrangeret med 30,000 mennesker. Kom hjem kl. 11^{1/2}. Om tirsdagen det store tog til dyrehaven med 10,000 mennesker, der gik i en række så mægtig fra indgangen op til Eremitagen, hvor Clausen og Grundtvig talte til Slesvigerne. Derfra gik toget til det uhyre telt, så stort, at en 20 à 30 talere kunde tale på én gang, uden at forstyrre hinanden. Jeg morede mig mest ved at gå fra bord til bord og se mig glad og blid på de velsignede Sønderjyder, hvis øjne strålede, om af glædes- eller smertestårer, véd jeg ikke. „Vi vil gemme dette røde og hvide bånd (festbåndet) og dette

lille danebrogsflag, som sad på kransekagen, så længe vi lever: det skal Tyskerne ikke have fat på“, sagde de med tindrende øjne. Så kom jeg hjem hertil kl. 11^{1/2}. Her var to Slesvigere oppe hos mig — kraftkarle — og så en fru Richter fra Sønderborg. Mage til dansk kvinde har jeg aldrig truffet. Jeg måtte sidde stille og tavs med gråden i halsen, når hun talte stærke og bløde ord. Og, min elskede Mille! det er min glæde, måske stolthed, at hun, at Slesvigerne søgte mig op og sagde: Tak, tak for ordet i rigsrådet for Slesvig, tak også for det sidste ord; når vi får „Dagbladet“ i breve fra København i små stykker (ti det må ikke sendes med posten), da springer vi først alt det andet over, indtil vi kommer til det stykke, hvor Birkedals taler står. Lad så de mange her rynke næse ad mig — Slesvigerne har takket mig.

Her er kommet 800 Grundtvigianere sammen i disse dage til mødet. Igår prædikede Grundtvig dejligt i Var-tov; til middag var jeg hos Køster...

Og nu farvel, min Mille! Kys de søde børn og hold af din mand! Vær ved godt mod; jeg har det godt og er rigtig frejdig og forholdsvis rigtig rask!

Din

Vilhelm Birkedal“.

Atter den 18de havde han ordet for at værgе den gamle grundlov, der bedst vilde være i stand til at „værne om kongedømmet“. „Der er ingen mere konservativ stand i landet end den danske bondestand“. Vi har haft både adelsvælde, gejstlighedsvælde, kongens enevælde og bureaukrati. „Nu siger jeg: det inderste folkelag skal frem... skal prøve sine kræfter og se, om det ikke kan gøre sine sager bedre, end de andre stænder har gjort deres“. Det forelagte grundlovsforslag er i høj grad kortsynet. Man beder os om at vedtage det, forat „vi hurtigt skulde se at komme over disse stridigheder... Men det kunde være, at man vilde købe en

øjeblikkelig ro for en lang og uoverskuelig tidsrækkes uro, bitterhed og strid.“ —

Jeg har ikke i denne fremstilling taget hensyn til andre udtalelser end Birkedals, fordi det ikke er denne tids, men hans historie, jeg skriver; og den træder bedst frem således. Han havde jo stridt sammen ikke blot med det „nationale venstre“, hvortil han særligt hørte, men også med bondevennerne, der naturligvis af rent demokratiske hensyn holdt på den gamle grundlov. Jeg har søgt efter ævne at gøre det klart, at, lige så lidt som Birkedals standpunkt faldt sammen med de national-liberales, der for øvrigt nu var en hær i opløst tilstand, lige så lidt faldt det sammen med bondevennernes. Han skilte sig ikke fra dem senere; ti han havde aldrig tilhørt dem. Til fru Hall, der havde undret sig over, at man på gl. Bakkegård ikke så noget til ham i denne tid, skriver han d. 21de sept.:

„Min dyrebare ungdomsveninde!

Kan De undre Dem over, at jeg bliver usynlig, når selv De, min fordomsfrieste veninde kalder mig „en tvillingbroder“ til J. A. Hansen, Frølund o. s. v., når selv De synes ikke at kunne eller ville forstå, at en mand, som elsker en sag, ikke kan lade være at stemme for den sag, fordi der er 100 kæltringer, der stemme for den samme sag af andre grunde end han? — Det har været mig det bitreste at måtte se uforglemmelige, velsignede ungdomsvenner stå og se skævt og mistænkeligt til den gamle ven, som de dog skulde kende og vide om, at ihvor galt han end bar sig ad, — uædelt kunde og vilde han aldrig handle. Jeg er ikke „tvillingbroder“ til nogen af de to nævnte, — jeg har aldrig haft ånds- eller hjertesamfund med dem; tværtimod, jeg har været og er deres modstander paa liv og død. — Og når jeg ikke har været hos Dem, saa er det, fordi jeg ikke har villet tage til takke med et køligt forhold til Dem og Hall, hvor jeg før var vant til noget bedre. Jeg vil og kan

ikke leve af levninger. — Når stormen er dreven over, og jeg da lever, når skyen er blæst bort, — da skal De og alle nok se, at, ihvor mange venner De og Hall havde, en oprigtigere og trofastere end den gamle Vilhelm Birkedal havde De aldrig. — Måske er min bane som præst snart forbi, det er endog sandsynligt. Det vil være bittert, men jeg frygter det ikke; ti det var for fædrelandet, jeg talte, og i denne usle tid vil jeg ikke miste det vidnesbyrd, at jeg har opløftet røsten mod det troldpak, som knuger Danmark til døde.

Kære Marie? Jeg kan ikke komme i morgen; ti jeg rejser alt i aften til min lille præstegård, til hustru og børn, som jeg inderligt længes efter. Gud velsigne Dem og Hall!

Deres inderligt hengivne
Vilhelm Birkedal.“

Han rejste hjem for konfirmationens skyld. Sin afskedigelse anså han allerede da for sandsynlig. Dagen efter — d. 22de sept. — resolverede kongen på „allerunderdanigst nedlagt forestilling fra vort ministerium for kirke- og undervisningsvæsenet“, at han vilde have „sognepræst for Ryslinge menighed udi vort land Fyn, hr. S. P. V. Birkedal, ridder af dannebrogen, allerhøjest entlediget fra det ovennævnte ham hidtil betroede sognekald.“

Der blev ingen grunde givet for afskedigelsen. Et noget senere brev fra kultusminister Rosenørn-Teilmann¹⁾, der havde afløst Bræstrup i embedet, da ministeriet Frijs i november trådte i ministeriet Bluhmes sted, nævner

---

¹⁾ I „Pastor Joh. Clausens dom over Ryslinge valgmenighed og pastor Vilh. Birkedal“ (1891) erklærer forf., Kr. Appel, at han som medlem af en deputation, der havde foretræde for denne minister, hørte ham ytre, at „om han havde været kultusminister, havde han ikke indstillet Birkedal til afskedigelse.“ S. 15.

„kronens værdighed“ som den, Birkedal havde gået for nær. Brevet var foranlediget af, at Birkedal personligt havde skrevet ham til for at formå ham til at anvende sin indflydelse til gunst for den ansøgning, Birkedal havde inde om atter at blive kaldet til sognepræst i Ryslinge, og er skrevet omtrent samtidig med, at Joh. Clausen blev kaldet. Som den eneste udtalelse fra et regeringsmedlem, der kom Birkedal for øje, kan dette brev formentlig gøre krav på at være et slags historisk aktstykke. Jeg meddeler det derfor i denne sammenhæng og vedføjer Birkedals svar efter koncepten iblandt hans papirer:

„København, 6. Januar 1866.

Deres velærværdigheds skrivelse af 2den dennes foreandt jeg ved min tilbagekomst fra mit hjem i Jylland d. 3die dennes om aftenen. — Idet jeg deri ser et bevis på Deres gode omdømme og velvilje imod mig, takker jeg Dem hjærteligt derfor, så vel som for Deres smukke slutningsønske, og jeg beder Dem om med velvilje at optage den udtalelse, hvortil Deres skrivelse i øvrigt giver mig anledning.

„Trods“ er et slemt ord, og det vil jeg nødigt anvende paa Dem, ligesom jeg ej heller er mig bevidst at have anvendt det om Dem. Men for resten har jeg ikke kunnet og kan ikke tilegne mig Deres opfattelse af de omskrevne, til visse i flere henseender, beklagelige forhold. Gennem vor fælles ven Strøm, så vel som gennem deputationen fra Ryslinge, må De være bleven underrettet om min betragtningsmåde. — Vort udgangspunkt er forskelligt, og vi må dog begge, som ærlige mænd, indrømme, at vi ikkun er skrøbelige mennesker, som ikke ganske kan frigøre os for ensidig påvirkning af de forskellige forhold, hvorunder vi — ganske vist efter forsynets bestemmelse — er blevene stillede. Jeg må med nødvendighed betragte sagen med skarpt henblik på kronens værdighed og nødvendigheden af — ikke

mindst i den konstitutionelle stat — at værne om denne. De har ikke kunnet bortse fra Deres egen personlighed. Det turde vel være, at upartiske folk, som skulle dømme os imellem — om det end muligvis kunde forekomme dem, at jeg ved overvejelsen af, hvad jeg kunde tilråde hs. majestæt, har set for skarpt til min side, — dog med nødvendighed måtte komme til det resultat, at De, ved bedømmelsen af, hvad De „kunde gøre“, har tillagt Deres personlighed en overdreven stor betydning og vigtighed. De havde selv givet den første anledning, — Deres politiske virksomhed lå ganske vist ikke deres egentlige kald nærmest, og, når nogen skulde bøje sig — og det var jo blevet nødvendigt — kunde jeg ingen tvivl nære om, at det ikke kunde eller burde blive kongemagten. Kunde jeg have næret nogen tvivl tidligere, så måtte med nødvendighed enhver tvivl hos mig aldeles forsvinde, efterat jeg havde set Deres „Meddelelse“ af 16de novb. f. år i „Fædrelandet“ nr. 270¹⁾. — Jeg har — jeg siger: Gud være lovet! — en medfødt, nedarvet tilbøjelighed til at dømme andre retfærdigt og mildt, og jeg vil gerne tro det bedste om andre: — men en gåde har det været mig og er det mig endnu, hvorledes en i sandhed dybtfølende, kristelig præst har kunnet skrive hin „Meddelelse“, — ligesom jeg ej heller på nogen mig tilfredsstillende måde har kunnet forklare mig erklæringen om kirkebønnen i 1864. Jeg tager næppe fejl i at betragte „Meddelelsen“ som Deres offentlige svar på min — til visse ikke ilde mente og ikke uforanledigede — tiltale gennem vor fælles ven Strøm og den deputation, som var hos mig d. 14de novb. Jeg kan ikke komme fra den tanke, at De, højstærede hr. pastor, har skrevet hin „Meddelelse“ i en ophidset stemning og under øjeblikkelig forglemmelse af formaningen i Matth. 11,29, af den „Herre“, i hvis tjeneste også jeg glæder mig

---

¹⁾ Se nedenfor.

inderligen over at stå, og hvem også jeg håber og ydmygt beder om at måtte tjene med troskab og i kærlighed — om end i menneskelig skrøbelighed. — Jeg har nu talt åbent og ærligt til Dem, — som jeg ønsker at tale til enhver. Misforstå nu ikke min udtalelse, når jeg endnu tilføjer, at „Meddeleren“ i „Fædrelandet“ ikke synes mig ulig den mand, som selv vilde antænde sit hus og derefter ikke bebrejdede sig selv, men slukningsinstitutionen eller politimagten, at der skete skade derved, at den på en ilsindet måde antændte ild greb om sig. I samme grad som det hus, om hvis antændelse der kan blive spørgsmål, står uendeligt højt over alle huse for os alle, — for Deres velærværdighed — det tror jeg — ikke mindst, i samme grad — det håber jeg — vil De betænke Dem på at gøre alvor af at sætte luntten til. Skulde imidlertid dette mit inderlige håb blive skuffet, så skal jeg med Guds nådige bistand vide med rolighed at bære det ansvar, som med rette kan pålægges mig. — Jeg har gjort mig umage for at skaffe Dem en værdig eftermand i Ryslinge, for på denne måde også at gøre mit til at varetage Deres kære menigheds tarv, og intet skulde være mig kærere end, hvis De vil være i stand til at gøre mig eller regeringen det muligt, senere hen at genindsætte Dem som tjener i stats- og folkekirken, hvorfra jeg ikke anser Dem for stedse udelukket, når De ikkun selv vil gøre Deres ved at afholde Dem fra al politisk og anden agitation.

Med de oprigtigste og bedste ønsker for Dem og Deres tegner jeg mig

Deres ærbødige

Rosenørn-Teilmann.

Velærværdige

Hr. pastor V. Birkedal, r. af d., i Ryslinge!“

Birkedals svar lød således¹⁾:

¹⁾ Efter koncepten i hans papirer.

„Ryslinge, 12. januar 1896.

Deres excellence!

Endnu en gang, sagtens den sidste, tillade De mig et par ord!

Så glippede da både det store håb om at blive i mine gamle forhold og det lille håb om, muligen at bringe en mand, jeg al tid fra først af har følt mig dragen til, et mildere syn paa min sag og min stilling. Ja, også dette lille kære håb bristede, og Deres excellences skrivelse, for hvilken jeg takker Dem, giver et billede af mig, som ikke er tiltalende. Jeg „kan ikke bortse fra min egen personlighed“, jeg har „tillagt min personlighed en overdreven stor betydning og vigtighed“; der er hos Dem tvivl om min „dybtfølelse, kristelige præste“-karakter (min erklæring om kirkebønnen véd jeg, Deres exc. har kaldt „jesuitisk“), jeg har efter måneders forløb været „ophidset“ og har glemt Herrens ord om at være sagtmødig og ydmyg af hjertet (Matth. 11,29), jeg ligner en mand, der „ilsindet“ sætter ild paa sit eget hus (her Herrens hus) og som kaster skylden for skaden fra sig over på de andre, som vil slukke. Det er trækkene i det billede, De udkaster af mig, og ved siden af alle disse træk er der ikke et eneste af en lysere art. Jeg mente dog i det mindste at have opnået dette ved mit brev, at Deres exc. så, at efter min overbevisning — og enhver må jo være dennes tjener — var det just ikke min personlighed, min ære, men Herrens og menighedens ret og krav, jeg mente at skulle varetage. Men der er slet ingen anerkendelse af noget hos mig i denne sag — mon det billede virkeligt skulde ligne? Må jeg ikke sige: Jeg i det mindste har ikke her nydt godt af den „nedarvede tilbøjelighed, De siger at have, til at „dømme mildt og retfærdigt“. Der kunde dog tænkes andre grunde til min optræden i denne sag end lave, uværdige egenkærligheds og hovmods grunde. Dog — jeg skal bære også dette, men kun føje én bemærkning til denne deres fremstilling af min færd. Når Deres

exc. antager, at jeg skrev min „Meddelelse“ som svar på Deres „tiltale“ til mig gennem Strøm og deputationen herfra, vil De tro mig, når jeg som ærlig mand siger: Jeg har ikke i fjærneste måde ved hin „Meddelelse“ tænkt på at svare Dem; der var ikke tanke i min sjæl om den særegne omstændighed, at De havde udtalt Dem, som sket var, for Strøm og deputationen. Jeg gav „Meddelelsen“, fordi jeg følte nødvendigheden af åbent at lade både regeringen, folket og kirken vide, hvorledes jeg opfattede forholdet, og hvorledes jeg måtte handle efter min samvittighed og den forpligtelse, jeg følte pålagt mig.

Dog, hvad der i grunden alene har bragt mig til endnu en gang at henvende mig til Dem, højtærede hr. minister! er slutningen af Deres brev, hvori De, med en vis velvilje, lader mig skimte den mulighed at „genindsættes som tjener i stats- og folkekirken, hvorfra De ikke anser mig for ubetinget at være for stedse udelukket, når jeg ikkun selv vil gøre mit, ved at afholde mig fra al politisk og anden agitation.“ Disse ord har såret mig dybere, end Deres exc. vistnok har tænkt på at ville såre mig.

Jeg kunde vistnok som en halvgammel Herrens tjener og dernæst som en ærlig, fribåren dansk mand have ventet, at Deres exc. havde følt, at det ikke gik an at behandle mig som en uartig dreng, der bliver lukket ude fra det andet selskab i et mørkt og koldt kammer, medens det siges til ham: Når du bliver artig, skal du komme ind blandt skikkelige folk igen. Der er en vis åndens takt, som atholder fra at behandle voksne mænd, der da ikke er dømte fra den sædvanlige agtelse blandt medborgere således. Hvorledes Deres exc. betragter mig, står til Dem; men behandle mig indtil videre som en mindremand, der kun ved at afholde mig fra, hvad De måske kalder skadelig agitation, men jeg måske ust kalder gavnlig, kan komme i gunst igen på højere steder, det forekommer mig at være en ret, De ikke har

erholdt ved at blive kultusminister, og jeg må væge mig derimod. — Hvad sagen selv angår, da må jeg sige: Nej, kære hr. minister! som det står for mig, — min bane på embedsvejen er brudt og standset, rimeligvis for bestandig. Kong Kristian d. niendes tjener kan jeg rimeligvis aldrig mere blive; men jeg skal nu som før, stræbe at være hans tro undersåt, om jeg end stundom skulde blive det på en måde, som han og hans rådgivere vil anse for besværlig og ubejlelig. Der er jo, navnlig i tider som disse, forskellige anskuelser om, hvad der er den ægte troskab mod kongen. Ett skal jeg her minde om, Deres excellence! Loven har ikke afgjort, om jeg har været utro mod kongen eller den; det spørgsmål står endnu åbent og kan med fuldkommen berettigelse besvares forskjelligt, enten således: Der er begået en uret af ministeriet, eller således: Der er handlet uret af den afskedigede præst. Enhver slutning og tale, som om det nu en gang er en afgjort sag, at jeg var synderen, er uberettiget. Historien skal dømme.

De har givet mig et råd for fremtiden; må nu også jeg — vi står jo her som private mænd lige overfor hinanden — give Deres exc. et råd, ligeledes for fremtiden: Tro mig, når jeg siger, at jeg endnu nærer oprigtig agtelse og inderlig velvilje for Dem. De er ingen stærk karakter. De har, tror jeg, et ædelt, menneskeligt hjærte. Mistro ikke dette hjærte i Deres stilling som minister for forhold, der ikke mindst kræver en hjærteelig og mild behandling, forhold, hvor sjæle, hjærter og samvittigheder har noget at sige. Lad ikke en stiv, hård, lovfast, måske skriftklog karakter — De véd, at de skriftkloge og ypperstepræster ikke al tid har grebet kirkeforholdene an til virkelig velsignelse — en karakter, der står bag ved Dem¹⁾, friste Dem ind på et spor, hvor ikke det åndens og hjærteets evangelium, men det strænge lovbogstav alene får magt til at arbejde, uden

---

¹⁾ B. må sikkert her tænke paa biskop Martensen.

at De aner det, på at gøre den kirke, De er sat til at værne om, til en kirkegård i stedet for et livets rige. Efter min faste overbevisning er der begyndt af Dem i dette spor; fristelsen er lokkende (således at afgøre alt efter lovens stentavler, som Kristus har afskaffet), men frugten er bitter. Jeg har lagt mærke til, at en ædel, hjærtelig mand, når han falder i den snare, ofte i sin handlemåde kan have udseende af at være hjærteløs.

Og nu farvel! Guds nåde hvile over Dem og os alle, først og fremmest over det dyrebare, skændede fædreland!

Deres ærbødige og hengivne
Vilhelm Birkedal.“

„Kronens værdighed“ var det altså, Birkedal skulde være gået for nær. Når man imidlertid læser alle hans taler i rigsrådet igennem med det rolige sind, som en menneskealders forløb siden da må give, vil man vistnok finde mange og overvættede stærke angreb på ministeriet i dem, angreb dog, som i en konstitutionel stat er aldeles lovlige, og om hvis historiske berettigelse kun selve historien kan dømme, såfremt man da ikke vil opgive enhver dom, men højst kun en eneste udtalelse, som beskyldningen for at have krænket „kronens værdighed“ kan ramme, og det er den fremsatte mulighed, at kong Kristian d. 9de kunde have håndlet til gavn for sit folk ved at nedlægge kronen til fordel for den svensk-norske konge. Jeg tilstår, at jeg betragter denne ytring som en forløbelse af Birkedal. Den strider både i høj grad imod hans øvrige betragtning af, at en dynastisk union mellem de 3 nordiske riger ikke var i historiens medfør, og den er i sig selv af en såre tvivlsom beskaffenhed. Jeg antager, at en gennemførelse af en slig idé vilde i tidens løb have vakt alt andet end Birkedals sympati, og det er en forløbelse at udtale tanker, der, hvor ideale de end i en vis sammenhæng må findes, dog er rene luftkasteller. Dette gjaldt ingenlunde det andet

råd, han vilde, at ministeriet skulde have givet kongen, og som åbenbart var hans yndlingstanke, ved siden af hvilken det andet råd kun kom frem som følge af en idealitetens hårtrukne logik, karakterer som Birkedal er udsatte for at forsynde sig mod. Ti tanken om, at folkets konge i 1864 kunde efterligne Frederik d. 3die i 1658, kan ikke kaldes en rodløs idé, som krænker „kronens værdighed“.

Havde man imidlertid ment at kunne stemple Birkedals ord om en mulig nedlæggelse af kronen som et ligefremt landsforræderi¹⁾, måtte man jo være gået langt videre og krævet ham domfældt. Man tog den som en blot disciplinær forseelse af en embedsmand overfor sin konge og afskedigede ham simpelt hen uden lov og dom. Hvorledes skal nu denne regeringens handlemåde bedømmes? Ja, Birkedal kalder det selv et „åbent spørgsmål“; og når han senere selv stævnedes sin sag fra kongens domstol ind for folkets domstol (i sit skrift: „Kongen har dømt — folket skal dømme“), så kan det ikke betyde, at det var hans stilling som sognepræst i Ryslinge, der skulde være dommens genstand; ti den rådede kongen alene ubestridt over; folket havde ingen kongelig embedspost at bortgive. Det måtte være den daværende regering tilladt at skønne, som den vilde og kunde, over, om Birkedal fremdeles kunde være kongelig embedsmand eller ikke. Rent politisk har man at opfatte Birkedals afskedigelse som en kendsgerning, der fortæller, at ministeriet Bluhme handlede efter sit bedste skøn i denne sag. Rosenørn-Teilmann var en ædel mand og ingenlunde Birkedal fjendtlig. Kunde han stille sig, som vi har set, så bliver unægteligt Bluhmes (eller om man vil, kultusminister Bræstrups) færd overfor Birkedal højst forklarlig;

¹⁾ Bluhme betegnede dog på en måde Birkedals ord som et sådant, da han svarede denne, at han vilde anse sig selv „som en landsforræder, hvis han havde givet kongen et sådant råd“. Se „Kongen har dømt o. s. v.“ s. 107.

uden at man behøver at tage sin tilflugt til nogensomhelst uhæderlig beskyldning imod det. Her var to opfattelser af „kronens værdighed“, som under disse forhold måtte støde sammen; og i dette sammenstød var den underordnede embedsmand selyfølgeligt den, der måtte vige.

Men hvad mente da Birkedal med „folkets domstol“? Hvad skulde den dømme om? — Naturligvis, om det vilde godkende regeringens skøn, at han var en mand, der havde forsyndet sig overfor sin konge og sit land. Det er åbenbart, at Birkedals forudsætning om kongetroskab var helt andre end deres, som selv efter 1849 ikke havde kunnet slippe forestillingen om kongemagt og enevælde som i grunden uadskillige. Han havde allerede i 1842 udtalt, at „kongen er til for folkets skyld, og ikke folkets for kongens“; og efter 1849 stod det fast for ham som det spor, den nye udvikling skulde gå i, at kongedømmet, som han sidst af alt vilde være med til at undergrave, ikke vilde kunne bygges på andet end på fuld overensstemmelse med folkets bedste tanker og på offervillighed overfor dets dybeste livskrav. Det er et vrægebillede, når man vil gøre denne fordring til ett med den, at kongen skal være afhængig af et hvertsomhelst flertal til en hversomhelst tid, være, som det er sagt, folkets „skriver og forvalter“. Men når ikke en gang Birkedals nærmeste venner (jfr. brevet til fru Hall) kunde skælnе derimellem, hvor kunde man så vente det af de andre? Det er imidlertid Birkedals levnedstegners sag at fremhæve denne forskel så indtrængende som muligt. Han havde selv sluppet sine enevældige forestillinger, da det slog ham, at et folk i nytiden kunde kun bevare sig ved offervillighedens selvhjælp, og at ingen blot og bar fyrstemagt strakte til her. Havde ikke også Danmarks historie siden sidste krig og til nu vidnet derom? Da trådte han selv ind i det menige folks rækker, ikke for at tælle en stemme i et flertal, men for inde i dem at løfte sin stemme for alt, der bar hen

imod hint mål, selv om den lød ganske alene i det store rum. Hvad brøde var der så i, at han lagde dette samme mål på kongen? Hvad siger I danske mænd og kvinder dertil — kalder I dette en brøde? Er det ikke at gøre kongen ære?

Det var Birkedals spørgsmål i „Kongen har dømt — Folket skal dømme“. Og under samme synspunkt må det ellers mislykkede alternativ, han vilde, regeringen skulde stille kongen, en mulig tronafsigelse, ses. Det er jo dog ingen fornærmelse, om så var, at kræve et stort sjælsoffer af kongen i fædrelandets nød, forudsat man tror, at der er frælse for folket og landet deri. Kronen skal jo dog ikke være ham dyrebarere end hans folk. Man kan kalde det „et dumt råd“, siger han, „men man kan ikke uden usigelig forvirring og usigelig blindhed kalde et sådant råd landsförræderisk“. Ja, overfor Bluhmes opfattelse af, hvad der var fornærmeligt for kongen, derfor også var et förræderi mod fædrelandet, viger han ikke tilbage for at udtale, at „det kan stundum være nødvendigt at råde kongen til noget, som han (kongen) finder fornærmeligt, skönt det måske er det bedste både for ham og riget“, det kan være den højeste „troskab“ imod ham;¹⁾ — en sætning, som i sin almindelighed næppe nogen vil modsige uden en slet og ret hofmand. Således set, falder både det krænkende og det landsförræderiske bort i hint ord om tronfrasigelsen. Den, der slet ikke forstår Birkedals idealitet her, kan kalde denne forklaring „jesuitisk“ (som forklaringen om kirkebønnen); men der skal dog ikke megen forståelse til for at begribe i hvert fald, at man her står ikke overfor en oprørske undersåt, men overfor en idealist, man kan kalde tåget og sværmerisk, men som dog ikke har forset sig i andet, end i at være altfor følgestræng i sin idealitet.

Det er næppe Birkedals fejl, at han sad inde med en sådan, endog til den grad, som han gjorde, i 1864—65,

¹⁾ „Kongen har dømt o. s. v.“ s. 112 f.

men, som før påpeget, at han ikke så, at både på tronen og i folket fattedes de tilsvarende kræfter. Det vil i så fald blive altfor skæbnesvangert at stille dens fordring så skarpt som Birkedal. Men det forekommer mig, at savnet af hine kræfter måtte hos de ledende have manet til sagtomdighed overfor idealets talsmand. Og det vil al tid blive et mørkt punkt i Danmarks historie, at man ikke i denne fortvivlede nødsstund for fædrelandet, i dette vilderede af tankers forvirring, kunde give en ærlig, dansk mand ustraffet lov til at aflægge selv det uforbeholdneste vidnesbyrd, når det bundede så dybt som dette i den usvigeligste troskab mod konge og folk. Hvor meget man end kunde mene med rette at kalde enkelte ord, løsrevne fra sammenhængen, utilbørlige, så er dette dog kun et nyt bevis på, hvor lille tiden var.

— Dette var det andet, som var „bag skanserne“.

IX.

I Ryslinge.

Udenfor folkekirkens tjeneste. Valgmenighedens anerkendelse og første år.

(1865—70.)

Når man nu vil forstå de følgende begivenheder, må man først erindre sig et tidligere ord af Birkedal i erklæringen angående Monrads afskedigelse i 1854, at en afskedigelse af en præst af politiske grunde uundgåeligt vilde drage skæbnesvangre kirkelige følger efter sig den dag, en sådan traf „en præst, der stod i et andet forhold til menigheden“ end denne¹⁾ Det var det, der nu var sket. Men stillingen var så aldeles ny, at det først lidt efter lidt kunde klare sig, hvad den måtte føre med sig.

Det nye var, at her var mere end konge og embedsmand; her var en menighed, der var knyttet til Birkedal med stærke og inderlige bånd, og som med fuld kristelig ret kunde gøre gældende, at dette bånd kunde ingen verdslig øvrighed overhugge. Når kejseren fik sit, måtte man lade Gud beholde Hans. Dette mellemværende vilde jo være nemt at løse, hvis Birkedal og hans menighed strags vilde være fattet på at indtage en frimenigheds sektstilling her i landet. Grundene, hvorfor man ikke vilde dette, skal senere komme på tale; her vil jeg

---

¹⁾ S. s. 130.

foreløbig kun pege på det mærkelige forhold, der da vilde fremkomme, at en frimenighed, der på intet punkt skilte sig fra selve folkekirken, og som af blot uvedkommende grunde var udelukket fra denne, for fremtiden skulde regnes lige med alle „ikke-anerkendte“ trossamfund i landet, medens både Romersk-katholiker, reformerte og metodister holdtes for „anerkendte“, og dette af i egentligste forstand blot statslige hensyn.

Slaget kom, om ikke uventet, dog i første øjeblik overvældende. Det var umuligt andet, end at det netop med en mand som Birkedals kongetroskab måtte ramme ham hårdt, også fordi det stillede ham under kongens unåde. Og der var bitterhed i hans sind derover; ti han kunde ikke se andet end uretfærdighed deri, — havde han ikke trods nogen været både rigets og folkets ridder? Dog, det var endnu ikke det værste. Heller ikke var det det, at hans timelige kår, der al tid havde været små med den store familje, nu syntes at måtte blive meget ringere. Nej, det var i første linje dels det tilbageslag i selve stemningen, som en varmblodig idealist med hans hele anlæg måtte føle dobbelt, dels — og allermest — den knugende ansvarsfølelse af at blive stillet overfor en stor og ukendt opgave, for hvis løsning ikke mennesker, men Gud måtte kræve ham til regnskab. Han har sagt og skrevet, at han da var mest tilbøjelig til, om han måtte, at gemme sig i en krog; bringe forstyrrelse og rivninger i folkekirken uden afgjort nødvendighed var hans sjæl imod, og magtede virkeligt han og menigheden at tilendebringe denne sag til hele kirkens tarv og Guds ære. Hvorledes skulde han tage den op? Foreløbigt syntes udvejene ham spærrede. Hvad var det nu, der lå „bag skanserne“?

Det var Birkedal en stor hjælp, at han havde den hustru, han havde. Hun hjalp ham mildt over sorgen i den døre. Uden et øjeblik betænkning erklærede hun, at hun vilde følge ham, hvor hen det end gik; han skulde ikke bekymres for hendes og børnenes skyld. Fire dage

efter afskedigelsen skriver hun til sin ældste datter, at, trods slaget, er „fader dog frimodig og glad for det vidnesbyrd, han har aflagt“, og at vel blev hun selv jo „strags ked af det — det er ikke så helt nemt at tænke at forlade Ryslinge — men nu er jeg frimodig også“. Hun havde fået godt varsel. Strags efter at have modtaget efterretningen, havde hun åbnet sovekammervinduet og set ud over den kære egn, som lå i det klareste formiddags solskin, i vemodige tanker; da fløj der, trods det var høst, en lærke op bag havehegnet med glad kviddren; den „fortalte, at den såede ikke og høstede ikke, men fik føden alligevel“, og dens prædiken stemmede så godt med evangeliet sidste søndag, der netop var det om fuglene og blomsterne, og med den, hendes mand havde holdt derom. „Tænkte du på dig selv og os med den?“ spurgte hun ham. Det havde han dog ikke særligt gjort.

For Birkedals venner så det ud, som om en skilsmisse fra Ryslinge var nødvendig. V. Bloch tilbød strags Birkedal og hele hans familje husrum i Kerteminde præstegård og ham selv frit samarbejde med sig; Birkedals sognebåndsløsere kunde då løse sognebånd til Bloch, og Birkedal betjene dem på Blochs ansvar; de skulde da også udgive et blad sammen, og til fordel for dette blad tænkte han sig, at det blad, S. Høgsbro vilde udgive fra 1ste okt. under navn af „Dansk Folketidende“, skulde opgives. Grundtvig skrev strags et stykke i „Dansk kirketidende“: „Hvad kommer det præsten i Vartov ved, at præsten i Ryslinge bliver afsat?“¹⁾ hvor han mindede om, at det „magre forlig“, han for en menneskealder siden (1832) havde måttet indgå med statskirken, nu ikke efter trosfrihedens indførelse i landet var, hvad menigheden kunde nøjes med; vilde regeringen ikke indrømme Birkedal Ryslinge sognekirke til deri frit at betjene sin menighed, måtte en udtrædelse af folkekirken finde

---

¹⁾ Nr. 43.

sted. F. Boisen syntes ikke om dette. Han skriver til Birkedal d. 9de okt.: „Mig synes, jeg vilde nødigt have en udtrædelse og kan ikke forstå Grundtvigs udtalelser i kirketidenden, efter hvad han udtalte på vennemødet;¹⁾ jeg frygter, vi er ikke stærke nok til at bære følgerne af en udtrædelse, jeg frygter, du derved vilde blive dragen ind i såre vanskelige forhold, hvor det sidste måske kunde blive værre end det første. Mig synes, jeg i dit sted vilde blive, selv i det værste tilfælde, når den frie præstelige virksomhed blev dig forment, og da nøjes med, hvad du alligevel kan udrette også ved dine venners hjælp, til hvis kirker du måtte kunne få adgang. Jeg vil gerne, at en udtrædelse måtte hvile på en kirkelig grund, ikke på en politisk . . .“ Boisen så med glæde, at Birkedal nedsatte sig på Møen, selv om han skulde „tage hele søgningen“ fra ham.

Lad os standse et øjeblik ved Boisens advarsel mod en udtrædelse på „politisk grund“. Det har jo ofte været indvendt mod de kirkelige begivenheder, som udviklede sig af Birkedals og hans menighed stilling i nærværende sag, at de i grunden snarere, må kaldes ukirkelige, siden årsagen var — politisk. Boisens advarsel mod udtrædelse af folkekirken på „politisk grund“ er i sin fulde orden, og Ryslinge-menighedens hele holdning var jo netop en tilslutning til den, da målet havde klaret sig. Men her blev jo slet ikke for alvor tale om nogen udtrædelse. Der fremstillede sig to veje til at undgå en sådan. Den ene var, at Birkedal kunde følge sine venners råd, praktisere i deres kirker og lade menigheden i Ryslinge betjene sig af andre præster (V. Blochs forslag var dog vist uigennemførligt); den anden var den vej,

---

¹⁾ „Derfor tilråder jeg, og har al tid gjort det, at mine venner, så længe som muligt, holde det ud i den brogede forvirring af troende, vantro og halvtroende . . . så længe livet tåler det“ . . . og „evangeliet kan udfolde sine velsignede virkninger midt i forvirringen“. „Det kirkelige vennemøde o. s. v.“ ved Kr. Køster og N. Lindberg s. 77.

som blev valgt, at danne denne, som det syntes, logiske selvmodsigelse: en frimenighed indenfor folkekirken. Det var nu allerførst ikke Birkedal og hans menighed, som havde søgt nogen særstilling af politiske grunde, men det var regeringen, som af „politiske“ grunde havde bragt den i en sådan. Dette må vel erindres, når man her taler om politik og kirkelighed; ti det gør en overordentlig stor forskel med hensyn til den dom, man vil fælde over menigheden. Og dernæst, når spørgsmålet bliver: ikke en kirkelig revolution, men en blot nydannelse indenfor folkekirken, og altså taber sin egentligt storkirkelige karakter; passer hin målestok ikke. Den politiske begivenhed blev kun en anledning til at gøre en prøve på, om de folkekirkelige menigheder skulde anses for stavnsbundne til de af regeringen ansatte sognepræster eller ikke; det var det eneste kirkelige spørgsmål, her forelå, og dertil passede, havde jeg nær sagt, en „politisk“ grund allerbedst. „Det må opstilles som grundsætning, at den sande Jesu Kristi kirke på jorden står selvstændig lige overfor staten, og at den ikke taber denne sin nødvendige selvstændighed derved, at den gøres til statskirke“, havde Birkedal sagt i 1849¹⁾, og hvad man nu gjorde, var kun at gennemføre hin teori, som det da vilde være et selvmord af kirken at nægte gyldigheden af. Her var, som sagt, kun kommet det nye til, at, hvad der var sket, havde ramt en præst, hvis forhold til hans menighed var så kirkeligt uangribeligt, at der vel med grund måtte kunne blive spørgsmål, om folkekirken virkelig var politisk stillet således i den danske stat, at enhver menigheds forhold til sin præst skulde være afhængig af en hvilken som helst regeringspolitik, eller om denne ikke måtte have nok i at råde for sognekaldene og hvem den vilde betro disses indtægter, mens den i øvrigt måtte anerkende præsts og menigheds frie sam-

---

¹⁾ I. s. 371.

menslutning indenfor folkekirken, så vidt den fandt sted på dennes egen kirkelige grund. Det var regeringen selv, som havde grebet politisk og ukirkeligt ind i forholdene; -- skulde folkekirken virkelig underkaste sig denne verdslige afgørelse, eller skulde den ikke netop her hævde en kirkelig ret overfor staten, som måtte anses for uimodsigelig fra et kristeligt standpunkt?

Hvis man så sagen som en revolte imod kirken selv, fordi den unægteligt vilde forstyrre det overleverede, statskirkelige begreb af folkekirke og sognemenigheder som uadskilleligt sammenhørende, kunde man have ret til med dr. H. C. Rørdam at sige, som han (13de okt.) skrev til Birkedal: „Eftersom regeringen har dekretet Deres afskedigelse, ikke af kirkelige hensyn, men af andre, som kan kaldes politiske eller statsretslige, så tror jeg, at det kristeligvis må anses for det rigtige, at De indtil videre tog Deres afskedigelse som et kors, også tilsendt med Guds vilje og tilladelse o. s. v.“ Men hvis man måtte erkende, at her var den verdslige kirkebestyrelse uden ret til at skille præst og menighed ad, havde denne jo selv rejst et kirkeligt spørgsmål af ikke liden betydning, og man måtte da være i sin gode ret til kirkeligt at optage det. Hvor megen menneskelig skrøbelighed, der også, forårsaget af det politiske røre, blandede sig ind deri hos de enkelte, det er et andet spørgsmål — hvo og hvad er rent? — men derud fra skal sagen heller ikke dømmes. Birkedal selv vilde ikke bortforklare eller frigøre sig for „korset“, der også her med „Guds tilladelse“ var lagt på ham. Hele hans færd vidner derom. Men det var dog nok så, at der i slige sammenstød mellem, hvad der er kejserens og Guds, vel skal skælnes mellem, hvad der er korset fra Gud og hvad der blot er en plage, mennesker vil lægge på os, hvad vi skal lyde Gud og hvad vi skal lyde mennesker i.

Havde Birkedal og hans menighed af denne politiske sag taget anledning til et kirkeligt brudd med folkekirken, så vilde netop beskyldningen for at have politi-

seret være falden på dem. De gjorde det ikke, og hvad der efter datidens begreber så ud som en selvmodsigelse: at opstille en frimenighed indenfor folkekirken, er netop det, som frikender dem for hin beskyldning. Hører det ikke med til „den sande Jesu Kristi kirkes selvstændighed overfor staten“ at værne, selv imod denne, om et forhold mellem præst og menighed som det, der her var til stede? — det var dog virkeligt et afgjort kirkeligt spørgsmål, som ret naturligt, netop fik en politisk anledning. Alt kom kun an på, hvordan man gennemførte det.

-- Men nu til historien igen! Sin sognepræstegerning afsluttede Birkedal søndagen efter, da han sammen med at dåbsfæste de unge holdt afskedsprædiken. Hans store menighed var kommen i stærk ophidselse ved det skete; var der end dem i Ryslinge sogn, som hemmeligt glædedes over det, de allerfleste vilde dog ikke slippe ham; og så var der den store kres af sognebåndsløserne. De vilde strags danne en frimenighed og erklære bruddet med folkekirken. Men Birkedal frarådede at gøre noget-somhelst skridt i den første lidenskadelige hede. Han var syg og svag, bævede i sit hjerte for det store ansvar og vilde ikke haft noget imod, om han havde kunnet finde en udvej til, uden at være troløs mod Herren og sin menighed, at fritages for det¹⁾. Alt, hvad der hed frimenighed udenfor folkekirken, gruede han for. Dels var der, som før sagt, ingen kirkelig grund til stede for en sådan, dels tvivlede han på, at han og hans menighed var stærk nok til at stå i denne særstilling alene; først når tiden var der til en almindelig udtrædelse af hele den danske menighed ud af folkekirken, på et af Herren selv givet tegn, måtte man gøre et sådant skridt. Anerkende sin afskedjelse som præst for den menighed, Herren og ingen værdslig kirkestyrelse havde givet ham, kunde han dog ikke; men hvorledes knuden skulde løses, vidste han ikke. Det var ham

---

¹⁾ „Personlige oplevelser“ I. s. 205.

derfor i denne stund en stor lettelse, at han, for at varetage sit rigråds kald, kunde rejse helt bort fra Ryslinge og således give alt tid til at udvikle sig i ro. Menigheden og han kunde hver for sig da betænke sig; han vilde allermindst ved sin nærværelse opflamme agitationen. „I den første hede“, siger han, „kunde jeg have fået folk til at gøre så godt som, hvad det skulde være“; men han vilde gøre alt, „for at holde den første opbrusning i menigheden i de rette sagtmødighedens og rolighedens spor“¹⁾.

Så rejste han da i begyndelsen af oktober ind til København. Folketinget havde dagen efter hans afskedigelse demonstreret ved at vælge ham til en af sine viceformænd, men det kom ikke til at betyde, at han længere trådte i forgrunden i det politiske liv derinde. Han vilde nu holde sig tilbage og gjorde det også, skønt grundlovssagen, han havde kæmpet for, jo endnu lå for. Hans bevæggrunde ser man af følgende brev til hans hustru:

„København, 14. okt. 1865.

Min egen kære, velsignede Mille!

Jeg bliver så glad, så glad, når jeg får brev fra dig, og det bringer mig fornyet vidnesbyrd om, at du er den prægtige, herlige, bløde og dog stærke danekvinde, der kan tro og elske og har solskin i dit hjerte og øje, selv når mennesker forårsager uvejr og skyer. Ja, tak, du søde hustru! således har jeg al tid tænkt mig en dansk kvinde, og jeg er så lykkelig over, at en sådan kvinde er min kære ungdomsbrud....

Jeg er da igår bleven valgt ind i det store fællesudvalg, og nu kommer det an på, om vi kan komme til forlig. Jeg har ikke stort håb. For resten har jeg holdt mig ganske stille, siden jeg kom herind, dels for ikke yderligere at forværre sagen for bønderne, når de

¹⁾ „Kongen har dømt o. s. v.“ s. 150.

kom ind, men dels især for ikke at få skin af at ville hævne mig og være bitter imod ministeren. Ved min afsked er jeg jo nemlig vel bleven stillet friere i min hele optræden, fordi man nu ikke kan gøre mig syndeligt mere ondt; men på den anden side er jeg dog bleven mere bunden, fordi jeg skal tage mig i agt for udseendet af at drives af personlige følelser. Det kan du nok forstå.... Hils alle de søde børn fra

Din taknemmeligst kærlige mand

Vilhelm Birkedal“.

Men i det „store fællesudvalg“ var han da bleven valgt ind. Det var det Estrupske grundlovsforslag, der skulde søges forlig på. Til gunst for et sådant forlig var der, som bekendt, i efteråret plejet hemmelige underhandlinger mellem særlig grev Frijs paa den ene side og I. A. Hansen på den anden, med bevidst udelukkelse af de national-liberale. Birkedal, der ikke var indviet i disse hemmelige forhandlinger, blev dog, som den, der i grundlovssagen havde kæmpet sammen med I. A. Hansen og bondevennerne, indbudt til det store gilde, der blev holdt på hotel Fønix mellem de nye venner, men befandt sig såre ilde i dette lag af folk, der smilte til hinanden, uden at mene det ærligt. Måske han denne aften første gang fik levende indtryk af, hvad en „falsk alliance“ betød i det politiske liv. Dette var dog noget andet, end hvad han selv havde gjort med god samvittighed, når han blot „stemte sammen“ med dem, der ellers kunde være hans modstandere. Havde han vidst, siger han, hvad der var i gærde, havde han ikke villet være med. Kun ett eneste lyspunkt fandt han i det hele: det var den ædle grev Frijs's varme og fædrelandske ord, der var aldeles fri for hemmelige bagtanker. Men selv da en Jyde til en skål (vistnok af Krabbe) for det skandinaviske Nordens fodbroderskab havde erklæret, at, når Jyderne skulde vælge, gik de hellere syd på til Tyskland end nord på til Sverig, kunde Birkedal dog

ikke få munden op til at tage til genmæle, han „mangelede spændkraft“ dertil. Døg kan man være vis på, at erfaringen fra denne aften har været med til at lukke hans mund op, da han i 1870 protesterede imod dannelsen af „det forenede venstre“. Kunde der være partisag mellem ham og sådanne folk? — Da nogle aftener efter bondevennerne gav gilde for de andre, og han blev opfordret til at være med både som indbyder og vært, afslog han opfordringen og deltog ikke i det.

Jeg skal ile let over de følgende politiske begivenheder. Forliget kom i stand. Den 3die novb. vedtog fællesudvalget det Estrupske forslag. Strags derefter gik ministeriet Bluhme af, og den 6te dannedes ministeriet Frijs med Estrup som indenrigsminister og Rosenørn-Teilmann som kultusminister. Dagen efter blev forslaget vedtaget af begge ting. Blandt stemmerne før det var Birkedals. Ikke fordi han havde skiftet mening, men fordi han var „lamslagen“ som de fleste og frygtede noget værre. Det ligner ham ikke fra året før under sagen om freden. Men dels var han under sine omstændigheder nu mindre tilbøjelig end før til at sætte den politiske sag på spidsen, dels var den kommen noget i baggrunden for ham for den anden sag, han havde for, og dels skal jeg minde om, hvad han en gang i 70'erne, da han stillede sig imod Høgsbro og blev foreholdt sin utroskab mod den gamle grundlov ved stemmegivningen i novb. 1865, svarede; „Det er den eneste gang, jeg i mit politiske liv har handlet blot efter klog beregning, og da bar jeg mig netop dumt ad“. Birkedal blev til sin død ved at mene, at tabet af 5te juni-grundloven var en ulykke for det danske folk, ikke fordi den var så demokratisk, som den var, men fordi den vilde have givet den bedste borgen for en ligelig og jævn udvikling. Men den grundlov, som i 1866 den danske rigsdag selv vedtog, som han, så vel som I. A. Hansen, Berg o. a., selv havde stemt for, den tog han så også fuldstændigt loyalt imod og måtte anse det for rummel

at lade, som om man havde 5te juni-grundlov, når man ikke havde den. Man måtte bøje sig for den kendsgerning, man selv havde været med til at skabe.

— Forinden den følgende udvikling af kirkesagen skildres, skal jeg gøre opmærksom på det forhold, Birkedal havde haft til den Trandbergske frimenighed på Bornholm. Ti det er også her nok så oplysende. Blandt de opvakte Bornholmere var Birkedals skrifter vel kendte, især prædikensamlingen: „Synd og nåde“. Da Trandberg på mødet i Almindingen st. Hansdag 1863 sagde sig løs fra statskirken 1) paa grund af sammenblandingen af Guds og verdens børn i den, 2) på grund af kaldsretten til præstestillingen, som tilhørte menigheden (Aps. 6,3 o. s. v.), 3) på grund af kirketugtens forfald i statskirken, var der nogle, som tidligere havde fulgt ham, der nu ikke mente at kunne. Blandt disse var der en kone i Olsker sogn; hun tilskrev Birkedal i sommeren 1864 om hans mening om udtrædelse af statskirken, og Birkedal svarede hende, at han ikke kunde tilråde en sådan, idet han søgte at berolige hendes og andres uro i denne sag, særligt hvad det „rene nadverbord“ angik. Dette brev blev almindeligt bekendt blandt de opvakte på øen, hvor allerede ikke liden splid havde vist sig i frimenigheden; en præst på Bornholm skriver til Birkedal d. 19de sept. 1864: „Grunnet og Trandberg forkætrer hinanden¹⁾, og Tr. tillader ikke Gr. at prædike i sine forsamlinger her på øen. Trandberg beder fra prædikestolen, at Gud vil give Grunnet mere kærlighed, og denne beklager, at Tr. kan slutte sig til en mand som Svenskeren Rosander (Rosenius)²⁾, der

¹⁾ I et senere brev fra Trandberg til Birkedal (24/4 66) erklærer han, at denne „forkætring“ dog „vistnok er blevet meget overdrevet“, men at han dog „på grund af Grs handlemåde har anset det for tjenligt for Guds sag at ophæve den kirkelige samvirken med ham“.

²⁾ I nævnte brev erkender Tr., at han, som i de første år af sin virksomhed var „en meget ensidig lovprædikant“, gennem Rosenius har fået et „større (evangelisk) lys“. Dog er han ikke enig med

efter hans mening er en pen synder og aldeles uværdig til at være ordets tjener“. Den bekendte lægprædikant, tidligere smed, Christen Møller, som helt havde ladet sig tage med af den svenske ny-evangelisme og stærkt tordnede mod statskirken, udgav nu uden videre Birkedals private brev i en lille pjes og ledsagede det med en tilskrift, der skulde tage magten fra det. 6 mænd, der fandt det urigtigt at træde ud af folkekirken, men hos hvem der dog i „enkelte øjeblikke kunde opstå tvivl, således ved gennemlæsningen af føromtalt skrift“, tilskrev da Birkedal om at udtale sig offentligt om det og om udtrædelse af folkekirken i det hele. Han fulgte opfordringen og udgav sit „Sendebrev til Bornholmerne“ i efteråret 1864. Man havde forstået et par prædikener af ham i „Synd og nåde“¹⁾, som om han i disse rådde til udtrædelse. Det har han aldrig gjort og vil aldrig gøre, „før Herren selv utvetydigt gik i spidsen“; sålænge Kristi kirke er midt i folkekirken, vil han vel fremholde dennes brøst, men ikke bryde med den. Det er det, hine prædikener går ud på. Den frihed, som der senere er skænket i den danske folkekirke, er ham et tegn på, at Herréns time endnu ikke er kommet til nogen udtrædelse: „Var der endog kun én præst derovre, som stod i Vorherres Jesu Kristi ærinde, da kunde og skulde de [opvakte på Bornholm] have løst sognebånd til ham“ og ved siden deraf kunde de, uden at udtræde af folkekirken, have glædet sig over pastor Trandberg og benyttet sig af denne mands sjeldne gaver til opbyggelse“. Jeg skal dog ikke trætte med at fremtage mere af det lille skrift, hvis væsentlige indhold må

---

ham i hans overseen af dåben og sakramenterne i det hele; ja R. „benægter“, så vidt han ved, „ligefrem genfødslen i dåben“ Gennem Svenskeren Ahnfelt og den norske lægprædikant Traasdahl breder denne opfattelse, ligesom den, at Gudsbilledet helt er tabt, sig til Trandbergs sorg, og han ønsker derfor, at Birkedal skal komme og modvirke denne indflydelse.

¹⁾ Til nyårsdag og 5te søndag eft. helligtrekonger.

være os bekendt fra Birkedals anskuelser i det hele om folkekirken og den hellige, almindelige kirke. Kun én udtalelse må jeg særligt fremhæve endnu. Han vilde, at Trandberg hin st. Hansdag i Almindingen i stedet for at sige sig løs fra hele den danske folkekirke, skulde have sagt: „Lad os indgå med en bøn og begæring om, at vi, indtil forholdene forandres til det bedre¹⁾, kan få tilladelse til at danne et lidet samfund, ikke bestemt adskilt fra og udenfor folkekirken, men i folkekirken, således at jeg får lov til at være dette samfunds præst, der prædiker og forretter sakramenterne for alle, som ønsker det og jeg vil antage, men tillige således at vi underkaster os folkekirkens tilsyn af provst og biskop og erklærer os villige til at gå ind under al anden nødvendig orden i folkekirken, så længe der fra statens side ikke øves tryk paa samvittigheden“. Afslås begæringen, og de da følte sig nødte til at træde ud, måtte de dog kun gøre det med det udtrykkelige forbehold, at, når der atter kom troende sognepræster til øen, vilde de gå tilbage. —

Da Birkedal kom til København i oktober, var han altså blot på det rene med, at: træde ud af folkekirken, det vilde han ikke. Der forelå jo aldeles ingen tilladelig grund dertil. Spørgsmålet var, som fremhævet, dette: Må en afskedigelse af politiske grunde fra sognepræstestillingen udelukke også fra fri præstegerning på eget ansvar i folkekirken under omstændigheder som her, hvor en sådan afskedigelse havde truffet en præst, hvis menighed, samlet på folkekirkens egen grund, stod i et sligt forhold til ham, som Ryslinge menighed til Birkedal? Hvad svaret måtte blive for ham, så sandt han blev sig selv mægtig, er givet på forhånd, når man erindrer sig den lange kirkekamp, hvori det alt mere og mere havde fæstnet sig til en klar og levende overbevisning hos ham

---

¹⁾ Han taler under forudsætning af, at der slet ingen troende sognepræst vilde findes på øen.

fra ungdomsdagene og til nu, at folkekirken vel var en borgerlig indretning i sig selv, men husede dog Vorherre Jesu Kristi fri menighed som en gæst, der måtte behandles efter gæsteloven, hvis den ikke selv vilde give anledning til, at gæsten med rette forlod huset.

Til Grundtvigs råd kunde han da ikke lytte. Kort efter sin ankomst til byen havde han en samtale med denne. Grundtvig rådede atter til udtrædelse. „Men hvis nu De selv“, sagde Birkedal, „blev min eftermand i Ryslinge, vilde De så dog ikke finde det ubetimeligt og anmassende, at jeg byggede en frikirke ved siden af Deres kirke og drog folk fra Dem?“ Han vilde derved pege på et forhold, som måtte gøre et erklæret brudd med folkekirken aldeles urimeligt. Og vandt man ved en formentlig fri og uafhængig stilling, tabte man atter ved at sønderhugge et samfundsbånd, som ikke måtte bryde. Grundtvig svarede, at i sligt tilfælde vilde han tage Birkedal til sin kapellan, og hvis det blev nægtet ham af regeringen, vilde han træde ud med dem, som vilde følge ham. Men så kunde man jo lige så godt strags træde ud; ti en selvtagen kapellan vilde regeringen naturligvis ikke godkende. Og Birkedal vilde ikke på denne måde forsøge på at trodse sig en embedsstilling til i folkekirken; det var at gå ud over gæstetretten.

Dagen efter fandt han på sit bord i rigsrådssalen et brev fra enkedronningen, hvori hun bad ham gå hen og tale med biskop Martensen, som hun havde talt med og fundet kærligt stemt imod ham. På hendes ord gik han op til biskoppen, uden selv at have noget håb om, at det vilde føre til noget.

Men det gjorde det dog. Måske havde den elskelige, gamle enkedronning været et redskab i Guds hånd til noget, intet menneske endnu havde tænkt på, men som Han vilde, skulde ske. Endnu mindre end til Grundtvigs råd kunde Birkedal lytte til Martensens, der gik ud på, at han blot skulde bede kongen om forladelse

og forholde sig rolig nogle år, så vilde nok atter et godt præstekald kunne tilfalde ham. Martensen må åbenbart ikke have haft spor af forståelse af den hele sag, når han — om end i god mening — gav en sådan anvisning. „Nej, biskop Martensen“, svarede Birkedal, „jeg er for gammel i hættten til at lade mig lokke af et fedt levebrød til at bede om forladelse, hvor jeg ikke kan gøre det med sandhed og hjærte.“ Skulde nogen her bede om forladelse, var det kongen, der skulde bede ham derom og ikke omvendt. Hans eneste brøde var, at han havde tiltroet kongen noget stort enten i retning af heltekraft eller i retning af selvforståelse. Han havde talt under forfatningens værneskjold, der hjemler hver rigsdagsmand lov til at tale ud af sin egen overbevisning, og hvad han da talte, var til kongens ære. „Forlang derfor ikke af mig, at jeg skulde bede om tilgivelse, når jeg ikke kunde gøre det uden at hykle“. — „Men hvad tænker De da på at gøre?“ udbrød Martensen. „Indtil dette øjeblik“, skriver Birkedal, „havde alt stået i svømmende dunkelhed og dæmring for mig; men i det øjeblik faldt der, som jeg mener, en lystanke ligesom fra bispeloftet ned i min hjærne — den kom dog nok højere oppe fra — og jeg svarede med fuldstændig klarhed og vished: „Nu véd jeg, hvad jeg skal og vil gøre. Jeg bliver ved at prædike i min gamle kres, bliver ved at døbe, konfirmere, tage til alters og spørger ikke nogen om lov dertil; ti jeg har vor Herres fuldmagt og en menigheds kaldelse dertil. Men jeg træder ikke ud af folkekirken, dertil har jeg ingen grund; ti jeg er måske mere enig med dens tro og love end så mange andre præster i Danmark. Vil De have mig ud, da må De ved et kirkeligt magtbud kaste mig på døren, om De er i stand dertil.“ — Så sank Martensen tilbage i sofaen og udbrød: „Gud, hvad skal vi da gøre?“ — „Ja“, sagde jeg, „det bliver Deres sag; nu véd jeg, hvad jeg skal gøre“¹⁾.

¹⁾ „Personlige oplevelser“ II. s. 207 ff. — Da han meddelte Grundtvig denne sin beslutning, sagde denne: „Ja, det er det rette.

Denne „lystanke“ — som i hvert fald kom gennem bispeloftet til ham, om end højere oppe fra — var dog ikke i den forstand en himmelfalden åbenbarelse, at den slet ikke stod i sammenhæng med noget tidligere. Således kommer næppe nogensinde en virkelig „lystanke“. Et stort eksempel er Grundtvigs spotvis så kaldte „mageløse opdagelse“. Jeg er overbevist om, at en flittig gransker af Grundtvigs liv vil kunne påvise, hvordan den længe var forberedt, så at „opdagelsens“ time kun var som den stund, når dækket falder over den færdige billedstøtte, som er derunder. Og så taber spotten sin ret. Med Birkedals „lystanke“ her forholder det sig på samme måde. Og det er afgørende med hensyn til vurderingen af den. Det er billedstøtten, dækket falder over. Det er hans hele livsanskuelse, som — i den afgørende prøve — sætter frugt og viser, at manden stod bag ordet. Har det i det foregående lykkedes mig at vise dens vækst fra først til sidst, selv om det kun er sket så nogenlunde, behøves her intet bevis. Men — og det er netop derfor, jeg forudskikkede nogle ord her om Birkedals forhold til den Trandbergske frimenighed — trænger man til yderligere bevis, så er det dér. Ti dér står billedstøtten, som nu kun en tid hans egne tunge oplevelsers dække var falden over, allerede, om jeg så må sige, forevist i atelieret, inden den afsløredes for alles øjne som et mindesmærke, dér skulde tilhøre folket og kirken; den står der i det råd, han vilde have givet Trandberg, om han var bleven æsket et sådant inden st. Hansdagen i Almindingen (se s. 379); det er jo ord til andet, hvad han nu sagde til Martensen, at han vilde gøre, og strags satte i værk. Her er ingen pludselig og løs øjeblikssindskydelse; men et virkeligt klarsyn, grundet på en lang og alvorlig livsudvikling og på selvforståelse, da det gjaldt, som på mod til at være sig selv bekendt.

Nu får vi i en håndevending den frihed i folkekirken, vi ellers måtte kæmpe for i 30 år.

At alt dette kom ovenfra, og kom som med én gang, da folkekirkens gejstlige primas nødte ham til svar, at han heller ikke i denne stund tog noget af sig selv, men alt af Gud, kan ikke blot godt forliges hermed, men følger for en kristen af sig selv.

Man sammenligne for øvrigt ikke de forhold, hvorunder Birkedals og Trandbergs menigheder stod. Trandberg og hans menighed havde selv erklæret folkekirken krig. Hellere end at gøre dette, skulde de have søgt deres kirkelige behov hos en troende præst på Bornholm, om en sådan fandtes, mente Birkedal. Birkedal og hans menighed var i en kirken aldeles uvedkommende sag blevet erklæret krig af folkekirkens styrelse; de vilde netop af al magt blive i folkekirken og opstillede kun det vilkår, at de måtte få lov til at blive sammen, selv om de skulde undvære Ryslinge sognekalds lønning til deres præst og selv udrede den. Spørgsmålet var så vidt forskelligt, at en henvisning, som Birkedals modstandere gjorde til det råd, han havde givet Trandbergs menighed, om at løse sognebånd til en troende præst hellere end at træde ud, ikke rammede, selv om der var mange sådanne på Fyn. Birkedal åbnede, som sagt, ikke nu en ny kamp mod folkekirken i trods; det var hans velovervejede syn på folkekirken og dens forhold til staten, som her fik sin bekræftelse.

I overensstemmelse hermed handlede nu både han og menigheden. Men, for heller ikke egenmægtigt at tvinge den frie menigheds ret i folkekirken igennem, besluttede de at gøre alt, hvad de kunde for at formå regeringen til at genindsætte Birkedal som sognepræst i Ryslinge. Det var under hans indflydelse, man valgte at handle således. Stemningen i menigheden selv havde fremdeles næppe været imod en udtrædelse som den vej, der syntes mest ligefrem for en almindelig betragtning.

Hvad der yderligere havde krænket menigheden, var, at biskoppen havde afslået et andragende om, at Birkedals medhjælper, Storm, måtte forrette tjenesten i vakancen,

idet han havde henvist til, at det måtte bero på en privat overenskomst mellem denne og enhver af de forrettende præster. Dette var dog sikkert aldeles korrekt handlet af biskoppen. Af vakancepræsterne overlod over halvdelen Storm deres forretninger. Provsten, Jungersen, en ædel mand og Birkedals gode ven, hvem det smertede, at den første meddelelse, han i embeds medfør skulde gøre denne, var meddelelsen om hans afskedigelse, måtte selv indlede vakancen, men bad i kirkebønnen om, at Ryslinge maatte få sin præst tilbage. Dette blev taget ham meget ilde op, og han fik en irettesættelse¹⁾. Nu samledes man og besluttede at sende en deputation til kongen med et andragende om at beholde Birkedal som sognepræst i Ryslinge. Det undertegnedes af 108 familjefædre i Ryslinge sogn (så godt som alle) og 92 blandt sognebåndsløserne; deres spredte opholdssteder gjorde, at der i den korte tid ikke kom flere underskrifter fra dem²⁾. Seks mand, 3 fra Ryslinge og 3 fra sognebåndsløserne, rejste i midten af oktober med ansøgningen til København; den udtalte bl. a., at hvis B. ikke kunde blive i embedet, så de „kun én vej at gå: vi nødes da måske til at forlade folkekirken“. „Måske“ må man ikke glemme at læse med. Da Bræstrup frarådede Kongen at modtage deputationen, nægtedes der dem adgang til majestæten. Selv sagde han til dem, at Birkedal blev ikke atter indsat i embedet. Ansøgningen blev da skriftligt indgiven, men fik naturligvis intet svar. — En senere ansøgning om, at Birkedal i vakancen måtte bestyre Ryslinge sognekald, blev naturligvis, som rimeligt var, også afslået. Ved ministeriets afgang i begyndelsen af no-

1) Trods dette rejste J. selv senere ind for personlig at overbringe B.'s ansøgning om Ryslinge sognekald.

2) Tallet paa sognebåndsløserne kan jeg ikke opgive. — Da jeg i 1874 blev B.'s medhjælper og spurgte ham om, hvor stor hans menighed var, sagde han: „Jeg holder ikke tal på den, da jeg mindes, hvordan det gik David, da han talte folket“. „Men, føjede han til, „jeg tænker, omkring ved 2000“.

vember måned fattede man nyt håb. Den gamle kone, der holdt kirken ren, og i denne tid ofte græd sine modige tårer under arbejdet, kom strålende glad med nyheden til præstegården. Men Rosenørn-Teilemanns brev har vist os, at han ikke betragtede sagen anderledes end sin forgænger, efterat den nu en gang var en kendsgerning.

Da Birkedal kom hjem, efterat rigsrådet — for sidste gang — var hjemsendt, samledes han med menigheden og forelagde den den beslutning, han var kommen til, samtidigt med at han vilde gøre alt, hvad der stod i hans magt, for, at den gamle tilstand kunde genoprettes, hvor håbløst det end var. Menigheden var rede til at følge ham. D. 14de novb. blev Ryslinge sognekald opslået ledigt; regeringen havde dog altså betænkt sig i hele 7 uger. D. 16de offentliggjorde Birkedal i „Fædrelandet“ den tidligere omtalte „Meddelelse“, som var resultatet på hans forhandling med menigheden efter hjemkomsten og ikke, som ministeren mente, et trodsigt svar på nogle private udtalelser af ham til den sidste deputation fra Ryslinge og pastor Strøm. Det var heller ikke andet end, hvad han for over en måned siden havde sagt til Martensen. Jeg behøver derfor ikke at gengive „Meddelelsen“s indhold yderligere. Kun dette: han begrundede deres beslutning om ikke at ville træde ud dels på hensynet til folket, hvori der ikke unødigt må forårsages splittelse, dels på hensynet til „den nærværende menigheds lille kraft“ . . . . „Alle de farer og fristelser til udskjelser, sværmerier, splidagtigheder, åndeligt hovmod og misforstået iver eller åndelig død og visshed; som menigheder, der på egen hånd er trådte ud, oftest har ligget under for, vil vi gerne, så vidt mennesker formå det, i forvejen søge at afskære . . . . Vi er slet ikke bedre kristne, helligere mennesker, Gud mere velbehagelige sjæle end de Guds børn, der lever og strider i folkekirken. Derfor vil vi heller ikke give os et særegent præg ved at træde ud“. Kalder man den stilling, de vil

indtagê, „en aldeles uregelmæssig stilling“, idet „man kender frimenigheder udenfor folkekirken, men ikke i den, og lovgivningen har intet derom“, så svarer han, at denne stilling har regeringen selv skabt; lovgivningen er let at forandre, og han er vis på, at rigsdagen ikke vil nægte sit samtykke. De agter at ansøge om, at brugen af Ryslinge kirkebygning, til hvilken mange af dem skatter og skylder, må tilstås dem til tider, da den benyttes til sognemenighedens tjeneste. Selv agter han at ansøge om det ledige embede som sognepræst i Ryslinge, „for at forebygge en spaltning i folk og menighed. „Men fra nu af begynder jeg at udføre alle præstelige forretninger for dem, som har sluttet sig til mig, og afventer med ro, hvad folkekirkens bestyrelse vil føle sig dreven til at foretage imod os.“

Samtidigt hermed indgav han sin ansøgning om Ryslinge sognepræsteembede til kongen med en udførlig begrundelse. Han bad ikke om at blive genindsat i det alene for sin egen skyld, heller ikke alene for sognemenighedens skyld; „ti jeg véd jo dog, at en anden sognepræst kunde blive beskikket, der kunde tjene den med samme kærlighed som jeg efter ævne har gjort i de mange år, og desuden skal jo dog døden en gang adskille os“. Men han gør det, „idet forholdene her er således, at jeg ikke tør for samvittighedens skyld høre op mod min præstelige tjeneste“ og „de, der har sluttet sig til mig, ikke vil og kan, ligeledes for samvittighedens skyld, slippe mig som deres præst“. Selv om denne frie menighed får lov til at blive i folkekirken, er følgerne dog uberegnelige; alt må han forsøge for at undgå mulige farer, og først da tør han stole på Guds velsignelse, når forsøget desuagtet mislykkes. — „Allernådigste konge! De har afskediget mig i unåde.... Jeg tør forsikre Deres majestæt om, at jeg hører til Deres tro undersåtter“.... Har jeg forset mig, „beder jeg om at måtte sættes under anklage ved mit værneting“.... Falder jeg da for loven, da lider jeg min fortjente straf,

men så længe jeg véd, at jeg ikke har villet fornærme kongen, så længe jeg tror, at jeg mod Dem som Deres forgænger har været en trofast undersåt, kan jeg ikke, før loven dømmer mig, uden hykleri, som er en mand uværdig, vedkende mig en brøde i denne sag. Men den ærlighed, hvormed jeg har udtalt mig lige overfor Deres majestæts forrige regering, være kongen en borgen for, at jeg også taler sandhed, når jeg endnu en gang udtaler: Jeg har ikke villet fornærme Deres majestæt. — Allernådigste konge! De har nu vist, hvad kongen kan gøre, De har straffet mig; ti den tid, som er gået hen siden min afskedigelse, har ikke været uden sin dybe smerte, sine følelige hjertesår.... Nu sige kongen i sin nåde: Nu skal det være nok.... nu vil jeg vise, hvad den kongelige nåde og mildhed kan. Jeg vil bønføre den afskedigede præst¹⁾.

Således taler ingen oprører, og det havde ikke været nogen krænkelse af „kronens værdighed“ at sige ja til denne bøn.

Søndagen d. 12te november holdt han forsamling i en nabogård til kirken og præstegården. Men da stuen her var for lille, blev i ugens løb tærskeloen i præstegården („som vi indviede til sølvbrylluppet“, skriver fru Birkedal) indrettet til kirke. Næste søndag kl. 1 — og til denne tid fremdeles, for ikke at støde sammen med tjenesten i sognekirken — holdt da Birkedal sin første gudstjeneste her. Lars Frederiksen siger i sin: „Den kirkelige bevægelse i Ryslinge i Fyn“²⁾, at, når vakancepræsterne prædikede, var „menigheden også vakant“; men i laden samledes store skarer. „Da belysningen her

1) „Kongen har dømt o. s. v.“ s. 147 ff. — Det bemærkes, at Birkedals økonomiske fremtidsudsigter ikke behøvede at friste ham til dette skridt. Der var tildelt ham en rigelig pension af kaldet, hvortil jo vilde komme offer af menigheden. — En større sum (på ca. 12,000 kr.) overrasktes ham som gave af venner.

2) s. 29.

inde var tarvelig, blev der forfærdiget nogle vinduer, som blev sat i ydervæggen. Væggen ind imod selve laden, hvor den indavlede sæd sad, var opklædt med grangrene. Der blev forfærdiget en prædikestol, som blev oprejst midt i loen [ved langvæggen]. Imod øst var der oprejst et alter. Baggrunden dannedes af to store dannebrogslag, på hvilke der var hæftet et stort kors af grankviste, og nedenunder dette stod på selve alteret „Corregios nat“. Som døbefont brugtes et smukt fad af biscuit. — Denne lo var saa stor, at den kunde rumme lige saa mange, om ikke flere mennesker end kirken¹⁾! Således så den lille ladekirke ud, og i den prædikede nu Birkedal hin søndag første gang og sagde, at, om^o det end så ud som noget nyt, de skulde påbegynde, så skulde de dog ikke begynde på ny, forfra. Det var det samme, gamle Herrens ord, som fulgte dem herud. Og „når jeg ser mig omkring i denne lade, da tykkes den mig ikke uden tillokkelse for denne hyrdegerning. Det var jo i en stald og lade, verdens frælses fødtes — det var ikke et pallads eller en stolt marmorkirke . . . . Her i denne lade ser vi rundt omkring de nøgne bjælker — det minder mig om korsbjælken, hvorpå verdens frælses hang; o Herre Jesus! kom til os og lad dig også her i dette bjælkehus male så levende som den forsoner, der hang blødende på korstræet for os, at dit ord må opfyldes her: Når jeg bliver ophøjet, vil jeg drage alle til mig . . . . Der er dæmrende dunkelt i dette hus, og lyset bryder kun sparsomt gennem de små og få ruder, — det minder mig om gravhvælvingen, hvor verdens frælses lå og begrov al vor synd, men tillige om timen, da engelen rokkede stenen, og en lysstråle faldt på Hans blege kind, og Han rejste sig og gik ud til lys og forklarelse . . . . Her i denne lade ser vi overalt høstens gaver, — det skal minde os om den himmelske lade, hvorhen englene

---

¹⁾ „Den kirkelige bevægelse o. s. v.“ s. 37.

skal bære den evige høst — o, at vi måtte være blandt de høstens neg, som skal gemmes dér evindeligt, hvor ingen orm gnaver, ingen død truer, ingen smertens tårer triller!.... Så være da denne vor gerning begyndt i din trofaste hånd, vor Gud og Frælsere: Bevar mig.... bevar menigheden, sæt din stærke englevagt omkring den lille flok som en mur, at ulven ikke bryder ind og anretter forvirring¹⁾).

Der er flere prædikener opbevarede af ham fra disse første gudstjenester i hans lade. De afgiver alle bevis på, hvor langt han var fra at føle sig i en stilling, der berettigede ham til at tale udæskende til folkekirken. En af disse prædikener — til 4de søndag i advent — vil man finde i „Livets ord og ordets liv“; den er blot et almindeligt vidnesbyrd om den kristelige ydmyghed, der skjuler sig og sine gerninger bag Jesus og Hans gerning, som Johannes døberens gjorde, og som 4de adventsøndag skjuler sig bag juledagene. Måske der er en lille „personlig bemærkning“ i den. Han siger, at kristelige gerninger kan verden ikke lide, og vil gerne forklare deres opståelse af forfængelighed eller en anden slem grund. Det vidste han jo, at mange nu sagde om ham. Og han vilde nok sidst fralægge sig forfængelighedens skrøbelighed. Men i dette, han nu var i, var han netop i Johannesskjulet bag Herren. Her var ikke forfængelighedens urene ild, men skæret fra den smelteovn, hvori den udglødedes. At der også i denne ild er flammer fra de slakker, som skal bort, det er en anden sag.

Vinteren stod imidlertid for døren, og laden var kold og trækfuld. 230 medlemmer af menigheden indgik da atter med en ansøgning til kongen om at måtte i det mindste for vintertiden få lov til at bruge kirken. De bad „i menneskelighedens navn“, da kulden og trækken

¹⁾ Se „Min første prædiken efter hjemkomsten på 23de søndag eft. trin., holdt i en lade, af Vilhelm Birkedal“.

i laden kunde blive mange menneskers helbred til mèn; og, hvis de selv skulde til at opføre et kirkehus, kunde de dog først begynde derpå til foråret. Denne ansøgning blev atter konsekvent afslået.

I mange kirkelige krese havde sagen i Ryslinge vakt stærk røre, intetsteds dog så meget som i den, hvor den gamle Peter Larsen Skræppenborg sad som høvding, og hvor Birkedal var vel kendt fra sin præstetid i Sønderomme og senere besøg også, i og omkring Dons i Koldingegnen. Paa indbydelse rejste Birkedal derover i begyndelsen af december. Peter Larsen havde kort i forvejen været i København for at tale Birkedals sag hos kongen, ministeren og Martensen, som var den egentligt ledende personlighed, der stod bagved. H. Brun fortæller i „Biskop N. F. S. Grundtvigs levnedsløb“¹⁾ paa anden hånd om, hvad Grundtvig ved et middagsselskab i denne tid hjemme hos sig selv havde meddelt om Peter Larsens samtale med Martensen. „Han havde sagt biskoppen, at det ikke var et pengespørgsmål; ti for nød skulde man nok fri Birkedal; men det var et samvittighedsspørgsmål, og han gav M. at betænke de mulige følger. Dette havde M. bare spottet med: „Udtrædelse havde jo Grundtvig så længe truet med“. Det var, sagde Larsen videre, ikke blot Grundtvigs, men også Martensens venner, som kaldte Birkedals afsættelse en tåbelighed. Siden kom de til at tale om Grundtvigs kirkelige betydning, og da sagde Martensen, at han havde skrevet en bog om Grundtvigianismen, som ikke var bleven gendrevet, hvortil Larsen svarede, at „skrive bøger“ kunde man sagtens, men et andet spørgsmål var det, hvad der holdt i liv og død, og han vidste nok, hvad der havde trøstet hans søn i hans sidste strid.“²⁾ Da var Martensen stegen ned af den høje hest og vilde gerne høre lidt derom“. Ifølge Peter Larsens egen meddelelse³⁾ om sin samtale med

¹⁾ II. s. 497.

²⁾ Se L. Schrøder: Ole Peter Holm Larsen s. 213 ff.

³⁾ „Dsk. kirketid.“ 1866 nr. 25.

biskoppen rådede denne ligefrem til udtrædelse¹⁾ med den spydige tilføjelse, at så „kunde de jo få det på det rene“. Atter spillede Martensens donatistiske forestillinger om Grundtvigianismen ham et puds; men det var nok snarere folkekirkens „renhed“ for alle disse bestanddele, han tænkte på, end frimenighedens indre renhed. „Kongen“, skriver Peter Larsen, „var meget imødekommende og sagde, at det beroede aldeles paa ministerens indstilling“. Men da denne atter beroede på Martensen, synes det, at Peter Larsen, efter samtalen med biskoppen har anset det for håbløst at gå til ministeren og ikke søgt avdiens hos ham.

Ved ankomsten til Dons blev Birkedal modtagen med en velkomsttale fra husets trappe. Ved et festmåltid, der blev holdt til ære for ham, udtalte Peter Larsen sit ønske om, at Birkedal vilde være hans præst, én gang om måneden komme over til Dons, prædike om søndagen og holde altergang om mandagen for hvem der vilde. Han vilde altså, at der i Dons skulde samle sig en fri kres om Birkedal, selv om det skulde komme til udtrædelse, hvad man dog af hans udtalelser til Martensen kan se, han meget nødtigt vilde, at sagen skulde drives til. Birkedal gik ind på Peter Larsens opfordring med den tilføjelse, at, kunde han ikke selv komme, skulde han sende en kapellan. Han tænkte altså på at tage sig en medhjælper; og virkelig søgte han også nogen tid efter en sådan; men sagen faldt hen. Peter Larsen havde sørget for, at de faldne udtalelser skulde blive offentligt bekendte, idet han havde indbudt en referent fra „Kolding avis“ til festmåltidet; referenten berettede, at „Birkedals venner er meget begærlige efter at vinde ham som sjælesørger så meget som muligt, og så vidt hans tid kan

¹⁾ „Det kunde endog være ret fængslende at se en Grundtvigsk frimenighed“, havde M., efter P. Larsens fortælling til B. sagt. „Til minde om Ole Peter Holm Larsen (Skræppenborg) ved Sofus Borgen s. 95.

strække“. Dagen efter prædikede Birkedal for en stor forsamling; de to følgende dage talte han på Askov højskole og i Hjarup. Fra mødet på det første sted fortælles der om en sønderjydske bondekone, som var kommen med sit spæde barn på armen for at takke ham for hans djærve ord for Danmark på tinge; jeg tænker, at Birkedal ikke har kunnet undgå at mindes konen, der delte sine „leve“ med Niels Ebbesen.¹⁾

— Foruden Birkedal var der kun to ansøgere til Ryslinge sognekald, og ingen af dem kunde der være tale om at give det i henhold til Rosenørn-Teilmanns fortsæt, at sørge for en „værdig“ eftermand i embedet. Regeringen selv lod da den 33årige Johannes Clausen, deltager i stiftelsen og ivrig medarbejder af „Kirkelig forening for indre mission“ af 1861, feltpræst i krigen 1864 og nu for tiden medhjælper for sin fader i Vejlbj ved Middelfart, opfordres til at søge det.²⁾ Clausen var en varmt troende og meget nidkær ung mand, og der er ingen tvivl om, at valget i og for sig var godt. Birkedal havde truffet ham en gang i hans feltpræstetid hos Kofoeds i S. Nærrå og „syntes godt om ham“, siger Melbye i et Brev og tilføjer: „Det gør jeg ogsaa; men skønt jeg søger ham og gør, hvad jeg kan for at komme ham i møde, så lader det slet ikke til, at han vil have med mig at bestille“. Clausen synes den gang at have følt sig endnu mere uvilligt stemt overfor „Grundtvigianerne“ end selv hans bedste ven og fælle i missionssagen, V. Beck.

Clausens stilling til regeringens opfordring var i det mindste fra først af vaklende. Til sin gamle ven, C. F. Rønne, lod han ord falde om, at han ikke vilde søge Ryslinge, hvad denne, som man vil se, fuldt ud billigede. Ifølge en udtalelse af V. Beck nærrede Clausen det ønske,

¹⁾ „Dansk kirketidende“ 1866 nr. 1.

²⁾ I „Dansk kirketidende“ 1866 sp. 47 fortælles, at V. Beck, da kapellan i Uby, blev først opfordret, men straks skal have erklæret, at, om han blev præst i Ryslinge, „vilde han arrangere sig med Birkedal om kirken“.

at „Birkedal måtte forblive i Ryslinge præstegård og kirke“, ¹⁾ et ønske, som det er vanskeligt at forstå, kunde forbindes med ønsket om selv at blive sognepræst i Ryslinge. Da regeringen imidlertid havde bundet sig med så stærke hensyn til „kronens værdighed“, at den vanskeligt kunde gøre noget tilbagetog, og da desuden stærke gejstlige indflydelser, især fra Sællands bispestol, drev på, at en udtrædelse af Birkedals menighed var at foretrække for en genindsættelse af ham i embedet — måske i håb om derved at „rense“ folkekirken for mere urenhed af samme slags — blev der lagt et meget stærkt tryk på ham fra oven, og det blev ham bestemt tilkjendegivet, at Birkedal ikke på nogen måde fik embedet igen.²⁾ Fra denne side set, måtte det altså synes, at selv det varmeste personlige ønske for Birkedals forbleven var frugtesløst og ikke kunde hindre ham i med god samvittighed at tage den plads, som denne dog aldrig vilde få.

Men hvorledes betragtede man nu sagen i Clausens egen vennekreds? Pastor Clausen har selv godhedsfuldt overladt mig til gennemsyn en samling breve, han i denne tid modtog fra venner, og på denne er mine meddelelser herom bygget. Det følger af sig selv, at historien kun kan tage hensyn til mindre betydningsfulde udtalelser, for så vidt som de skildrer en vis almindelig stemning. Af vægt er kun udtalelserne fra de ledende personligheder, og til dem regner jeg særligt den gamle C. F. Rønne i Høve og den unge V. Beck i Uby. Der findes i disse breve udtalelser nok, som vidner om en såre oprørt, undertiden hånsk stemning overfor „Grundt-

¹⁾ I „Indre missionstidende“ 1866 nr. 3.

²⁾ Til Clausens benægtelse af, at det tillige skulde være blevet ham sagt, at han ellers „ikke kunde vente befordring for det første“ (Se „I anledning af pastor Vilh. Birkedals: Personlige oplevelser“ s. 18) påstår pastor C. N. Lorenzen i Dsk. kirketid. 1891 nr. 12 selv at have hørt ham fortælle i 1866, at kirkeministeren havde udtalt denne trussel til ham. Men at Cl. ikke tillagde en sådan trussel videre betydning, kan han ikke fortænkes i.

vigianerne“, og der er dem, der mener, at den nu „synger på sit sidste vers“. En anset præst skriver, at Cl. ikke kan forsvare at overlade Birkedal kirkens brug: „Var B. og De trosbrødre i ett og alt, kunde De ikke nægte ham kirken. Men han er jo hildet i alle Grundtvigianismens vildfarelser og skævheder, og dem kan De ikke tillade ham at udbrede fra Deres prædikestol“. Samme præst mener, at Vorherre vil bruge denne sag til at ødelægge Grundtvigianismen med og udtaler sig meget overlegent over, hvad der er at frygte af „Birkedals udtrædelse“. Om en anset lægmand, erklærer V. Beck, at „han vil netop søndersplittelse og glæder sig til, at du skal stå bestemt mod Birkedal og hele hans flok og måske drage en del fra ham“. — Rønne og Beck stillede sig anderledes og viste sig derved, Rønne et stort, Beck et lille hoved højere end de andre. Strags da Beck fik at vide, at Cl. tænkte på at søge Ryslinge, skriver han til ham d. 21. decb. 1865: „Tag hen og tal først med Birkedal! ti skal det blive til Guds riges fremme og til velsignelse for dig selv, så må du være dér i venlig forståelse med Birkedal“. Da Clausen havde skrevet ham til om sit bésøg hos Birkedal, blev han bange for den bitterhed i tonen, som prægede Clausens brev og skriver: „Bed Herren om, at Han vil give dig et endnu mere venligt sindelag mod Grundtvigianerne; ti ellers er der ingen, som kan støtte dig i det, som forestår. Jeg véd godt, at du har mildnet dig meget i det stykke, jeg véd, at du er „ingen fjende af Guds børn, om også de er Grundtvigianere“, men det er altfor negativt et sindelag, som også fremkalder et negativt standpunkt overfor samliv og samvirken, når man skal leve sammen med dem. Det positive er: „Jeg er en ven af Guds børn, om også de er Grundtvigianere“, og det er mit standpunkt, og det er det hele, hvori jeg står de mennesker nærmere end du. Bed vor Jesus om at give dig det sind; ellers bliver det aldrig godt i Ryslinge, hverken for Guds rige eller for dig“. Om at lægge an på at drage sjæle fra Birkedal

skriver han: „Lad os tænke os, at der kom en mand efter os eller til os og vilde drage de sjæle fra os, som Herren har ført til os — hvor afskyeligt! „Som I vil, at andre skal handle mod eder, så handler I mod dem“ . . . Vi må „vogte os for . . . at være bange for at støde de strænge pietister lidt i deres rigoristiske meninger, de skal ikke lede os, de skal ikke forbyde os at holde samfund med anderledes tænkende kristne, og det vil de gerne“ . . . „Uforsagt, min kære ven! vi har en Herre, som al ting mægter“. I et følgende brev af 8de januar er Beck „bedrøvet over Cl.'s misforståelser“ og skal forklare sig tydeligere. Han har ment, at der er to flokke i Ryslinge, en „Grundtvigiansk Guds flok“ og en anti-grundtvigiansk og antikristelig verdensflok“ og „det er jo dog for de første, du helst vilde være præst, og kan du ikke virke sammen med B., så kan du jo heller ikke blive Guds børns præst i Ryslinge, uden ved at trække dem fra ham“. Der står jo vel tilbage at prøve på at vække de vantro, men „det vil jo al tid være vanskeligt på et sted, hvor evangeliet er forkyndt så meget som dér, eller du står fare for at få tilhængere, som holder sig til dig, uden at være kristne, fordi du ikke er Grundtvigianer“. Han skal ikke slutte sig til Birkedal i alle de Grundtvigianske læresætninger, men „i venlig samvirken om det, som I dog er enige om“. Måske det er umuligt, men „på grund af Birkedals alder og stilling og på grund af den Grundtvigske stivhed“ kan der ikke tænkes eftergivenhed fra hans side; „altså måtte bøjeligheden komme fra dig.“ Cl. har antydnet en mulig indvirkning på missionsforeningen gennem et samarbejde mellem de to retninger i Ryslinge. Det vil Beck, nødigt skal ske. „Kastevinde fra Ryslinge“ må nødigt bringe den ud af den gode kurs, den hidtil har sejlet. „Lad os vedblive at være vort eget parti, dersom der skal være tale om partier“. „Om jeg vil bytte med dig? Nej, min kære ven! efter en sådan samtale med B. vilde jeg slet ikke have søgt Ryslinge. Jeg kunde ikke være dér på andet vilkår end

samvirken; og det er jo umuligt. At du har søgt det, siger jeg intet imod; du kunde vist ikke godt andet“. Endnu et senere brev af 13de januar (efter Cl.'s kaldelse) fra Beck skal berøres. Han siger, at det er „stygt af Birkedal at behandle dig således¹⁾, men kønt af Cl. at behandle B. kærligt og ydmygt. Præstegården vilde han ikke hæve tilbudt ham — det er upraktisk — men vel kirken til dåb og andre kirkelige handlinger og ladet dem forgå på sit navn, så længe det kunde lade sig gøre; „jeg vilde endog ladet hans sognebåndsløser løst sognebånd til mig og betjenes af ham“, hvorved „måske kunde forhindres dannelsen af en frimenighed, som jeg anser for en ulykke, når det sker partielt“. Men — og her kommer der en anden tone frem — „måske er alt dette hjærnespind, måske — ja det er jeg vis på — du danner en menighed der nede, og — Birkedal føler sig ene og uhyggelig med en lille afsondret flok og — tager en udgangsbillet“. „Ulykken“ synes da at blive til en ret fornejelig ting.

C. F. Rønnes breve skal jeg meddele helt med deres væsentligste indhold. De er en værdig røst fra det gamle broderskabs tider i „det sydvestsællandske broderkonvent“:

„Høve, den 10de jan. 66.

Kære pastor Clausen!

De vil forstå, hvor forbavset jeg blev ved at sammenholde Deres udtalelser om den sag med Deres uventede udnævnelse til sognepræst i Ryslinge. Og jeg kan ikke andet end bede Dem, hvis De ikke er bundet til tavshed, at løse denne gåde for mig. At De ikke vil

---

¹⁾ Med hvad ret skal et neden for meddelt brev fra Birkedal af 8de januar vise. Beck går ud fra en vistnok meget ensidig fremstilling af Cl. om dennes besøg hos B. strags efter nyår, en fremstilling, som dog strags — se ovfr. — havde gjort Beck bange for Clausens egen bitterhed.

træde i kamp mod den højt begavede, troende broder, som ikke vil slippe sin gamle, kære menighed, så lidt som denne vil slippe ham — det holder jeg mig overbevist om; men jeg forstår ikke, hvorledes Deres gensidige, præstelige forhold kan blive! — uden så er, at der ligger en lønlig overenskomst bagved mellem Birkedal, regeringen og Dem, for at løse den knude, som ellers synes uløselig og hjælpe begge de første ud af de bedrøvelige forlegenheder, hvori de var indviklede og gerne vilde ud af.

Måske De vil overlade Birkedal kirken til benyttelse for ham og hans menighed og selv vedblive at have nok med den indre missions gerning, som også nok kan gøre krav på alle Deres kræfter.

Bliv nu ikke vred, fordi jeg i broderlig fortrolighed vender mig til Dem for at få i det mindste nogenlunde tilfredsstillende svar på mit spørgsmål; ti De forstår nok, at Deres udnævnelse til præst i Ryslinge, eller at De har modtaget dette kald, vil blive meget mistydet blandt de troende i hele landet, og ingenlunde blot blandt Grundtvigs venner. Og at De ikke kan have gjort dette skridt ene — som bladene melder — på opfordring af biskop Martensen, det holder jeg mig også overbevist om.

Guds rige velsignelse over Dem og Deres og al Deres virken i det nye år tilønskes Dem af min kone og Deres i Herren forenede gamle ven

C. F. Rønne.“

„Høve, den 22de jan. 66.

Tak, kære pastor Clausen! for Deres broderlige og åbne udtalelse om, hvad der har bestemt Dem til dog at søge Ryslinge. Jeg havde længtes så meget derefter, at jeg ikke fik ro på mig, før jeg om den samme sag havde tilskrevet pastor Beck. Ja, mange hårde domme falder der vist fra alle sider om dette skridt af Dem, og jeg har haft megen bedrøvelse ved at høre derpå, uden at kunne sige vist, hvad jeg troede: „Pastor Clausen har ikke gjort

dette uden med et eller andet forbehold, en eller anden imødekommen mod den broder, som har den troende menighed i Ryslinge“. På en måde er dette mit håb jo også grundet, i alt fald fra Deres hjertes side. Men dette synes mig rigtignok ikke fyldestgørende, hverken for Dem selv eller lige overfor B. og hans menighed. Jeg dømmer Dem ikke, skønt jeg tror, at De havde gjort bedre i at undlade at søge R. og så sætte udfaldet ganske i Herrens hånd. Nu er det sket, men dersom jeg tør give Dem et broderligt råd i denne sag: så bliv ikke stående ved, at „De inderligt ønsker at lade Birkedal og hans menighed benytte kirkebygningen i Ryslinge“, men gør det til en betingelse for, at De tiltræder dette embede, at ministeren og biskoppen ikke må lægge Dem hindringer i vejen for at overlade B. kirken, samt at de kirkelige handlinger, B. udfører, under Deres ansvar, må indføres borgerligt gyldigt i Deres kirkebøger.

Jeg tror ikke, at De selv vil være rolig ved at tiltræde Ryslinge, eller med nogen frimodighed kunde øve en gerning ved siden af den troende broder dér, uden ved at unde og skaffe ham en sådan frihed. På den anden side tror jeg, at ministeren, når han mærker Deres fasthed i denne påstand, vil betænke sig så meget længere på at afslå den, som det må være ham om at gøre at få denne sag ordnet på den læmpeligste måde, og De jo kan stille ham i udsigt: at dermed vil en udtredelse af folkekirken efter al rimelighed forebygges, medens han ved et afslag i den retning ufejlbarligt vil fremtvinge den. De vil jo kunne nøjes med hans mundtlige udsagn om at lade det gå på den måde, når blot biskoppen må blive på en eller anden måde underrettet om det samme. De bærer jo så ansvaret som stedets præst, og dermed kan øvrigheden lade sig nøje....

[Herren] kunde jo stille Dem sagen således: „Ja, så får du ikke Ryslinge“; men det tror jeg ikke om Rosenørn,

som jeg ret fik kær ved min samtale sidst med ham; han har hjærte nok til at ville lette alle de betyngede hjærter, når han blot kan gøre det for „kronens ære“, og det kan kan jo netop på denne måde, nu da en anden er kaldet til R., og mange, mange vil takke ham derfor og Herren, som på den måde lettede de ængstede sjæle.... Vorherre vil også nok gøre det så, at De, om De tiltræder Ryslinge (ti at dette skulde bestemt betinges af ovenstående forslag, er rigtignok mit råd; Vorherre vil nok på anden måde sørge for Dem) — da vil De nok kunne arbejde ved siden af den broder, De daglig vil få mere kær, således at Herren selv bliver det velsignende bånd imellem dem, — og da får Han jo ære af det, som synes så mørkt og svært for menneskelige øjne....

Deres i Herren hjærteligt forbundne

C. F. Rønne.“

Skønt altså Clausen først havde udtalt til Rønne, at han ikke vilde søge Ryslinge, tog han dog nu intet hensyn til hans råd: at gøre det til en betingelse for at overtage embedet, at måtte dele kirken med Birkedal og i nægtelsestilfælde afstå embedet. At Birkedal og hans menighed vilde være gåede ind på en sådan ordning, hvis den havde været gennemførlig, er udenfor al tvivl; endnu d. 17de jan. henvendte et i frimenigheden nedsat udvalg sig skriftligt til Clausen om, hvor vidt han tillagde sin udtalelse om at overlade kirken til Birkedal en sådan udstrækning, at de ikke behøvede at opføre et forsamlingshus. Clausen selv følte sig imidlertid overbevist om, at den af Rønne tilrådede betingelse vilde være enstydig med at afstå embedet, uden at derfor Birkedal atter kom ind i det. Han mente tillige, at Birkedal virkeligt var afskediget med rette. Og når en mand som Peter Rørdam, der også var feltpræst i 1864, kan skrive i et brev hjem, at det er en almindelig mening i hæren, som nu ved hæren kommer til at gå over hele

landet, at „Tyskerne har i denne krig ret, men vi uret“¹⁾, kan det ikke undre, at Clausen med sine forudsætninger fra samme tid har ment at gøre erfaringer, som måtte bestyrke ham i, at Birkedal havde talt altfor store og uforsvarlige ord. Dernæst så han ikke rettere end, at det frihedskrav, denne og hans menighed stillede, kirkeligt talt, var en uting. Han måtte da mene, at det i Ryslinge gjaldt om for en kommende præst at „hævde folkekirkens ære“ imod ildesindede angreb, og en sådan opgave var jo i og for sig smuk. Disse grunde bestemte ham.

Fra Grundtvigsk side dømte man meget hårdt om Clausens færd, og man glemte ikke, at disse domme havde deres rod i kærligheden til folkekirken og frygten for et brudd med den. Jo mere man imidlertid klarede for sig selv de lyse sider ved udsigterne til den kirkelige frihed, stillingen åbnede, des mindre grund syntes der at være til at bebrejde en mand, at han indtog den ledige sognepræstestilling i Ryslinge. Hine udsigter var dog større i Birkedals nærværende stilling, end om alt gik tilbage i det gamle leje igen. Nu må det i hvert fald forekomme os så, at Birkedals modstandere vilde have gavnet deres egen sag bedst, om dette var sket, og at Clausen altså snarere kom til at fremme end til at hæmme de kirkelige frihedskrav fra Grundtvigsk side. Netop derved at Clausen ikke fulgte Rønnes ord, blev han medansvarlig i, hvad der skete, vel ikke af egen drift, men efter styrelsens mening. Med denne betragtning er man såre villig til at afslutte tvisten om ret eller uret i denne sag med apostelens ord, at „hver svend står og falder for sin egen herre“.

I de sidste dage af 1865 tog Clausen efter Becks råd ned til Birkedal, hvis stemning han mente at finde meget bitter imod sig. Clausens eget såre sind, stedt

---

¹⁾ Se „Peter Rørdam“, blade af hans levnedshog og brevveksling, 3dje dels 1ste afdeling s. 224.

som han nu tillige var i den gamle tragiske strid mellem en formentlig nødvendighed (Beck: „Du kunde vist ikke godt andet“) og sit eget ømme hjerte, var dog måske udsat for at finde alt bitrere, end det var. Efter Birkedals fremstilling har Clausen forladt Ryslinge præstegård med den beslutning, ikke at vilde søge embedet. Dette må dog sikkert til dels være en misforståelse, da Birkedal ikke mange dage efter, uden at det vides, at han i mellemtiden har hørt fra Clausen, skriver til denne (5te januar) om at meddele sig, hvor snart han efter udnævnelsen tænkte at kunde komme. I hvert fald har Birkedal efter Clausens besøg været afgjort på det rene med, at det vilde ende, som det gjorde.

Udnævnelsen faldt d. 8de januar. Følgende breve veksledes — efter Birkedals af 5te — imellem dem:¹⁾

„Middelfart d. 6te jan. 1866.

„Uagtet jeg ikke er kaldet til Ryslinge, kommer jeg der rimeligvis, og jeg kan derfor som svar paa Deres brev, hr. pastor Birkedal! svare følgende: At det vil være i begge parters interesse, at vi i al fald ikke skal bo sammen, erkender jeg; min tanke har derfor været, hvis jeg kom derned, at jeg i nådensåret vilde bo et andet sted, fordi jeg véd, at det ikke kan andet end bedrøve Dem og Deres at se mig; men nu bestemme, når, endog hvad dag jeg vil komme derned, kan jeg ikke; jeg har ønsket at trække det ud så længe som muligt, om ikke af anden grund, så fordi det er den tungeste gang jeg går i mit liv.

Men er det da nemt for Dem lige strags at flytte bort, har De en lejlighed! Jeg vil foreslå Dem, at De bliver boende i nådensåret eller så længe De vil, og jeg skal nok tage bolig et andet sted og ikke komme i præstegården. Jeg antager, at De nu bliver tvungen til at træde ud af folkekirken, og det er sagt mig, at Deres

¹⁾ De meddeles efter pastor Clausens udtrykkelige anmodning.

menighed i så fald vilde bygge Dem en præstegård. Når jeg kunde få et hus at bo i (ti jeg med min familie behøver ikke mere), da vil jeg være glad ved, om De vil blive boende. Dette mit forslag er ærlig ment, som det er overvejet. Og hvad kirken angår, da vil jeg for mit vedkommende overlade Dem den, lige så tit De vil benytte samme.

Skulde De nu ikke gå ind på mit forslag om at blive boende, men det er Deres bestemmelse at være helt borte, inden jeg kommer, så vil jeg i al fald overlade til Dem at drage bort, når det er Dem belejligt; men jeg kommer ikke, førend jeg er tvungen dertil, og 6 uger har jeg, så vidt jeg véd, lov til at vente efter min udnævnelse.

Men De vil vel nok så bevise mig den tjeneste at underrette mig om, hvilken bestemmelse, De tager.

Deres ærbødige

J. Clausen.

O, kære pastor Birkedal! når De nu bliver boende i præstegården, når De nu samles med Deres menighed i kirken, skulde De da slet ikke kunne tåle mig i Deres nærhed? Jeg kan forstå, at De ikke kan skrive broderligt til mig, men må jeg det da ikke til Dem? Kirkelige modstandere er vi og vil blive det endmere, men vil De dog ikke tro om mig, at jeg er ærlig? For mig står det nu således, at jeg kommer til Ryslinge for at blive ydmyget. Ak! jeg véd, hvor inderligt De elsker Deres Frælsers, jeg véd, at jeg er en stakkel ved siden af Dem, og sa tænker jeg ikke på Deres begavelse alene, men fornemmelig på Deres kærlige sind. Spørger De: hvorfor kommer De hened, hvorfor blev De ikke borte? — så svarer jeg: jeg véd det ikke; nu kan jeg kun se, at jeg kommer for at blive ydmyget. O, at De vilde tænke blot en lille smule mildt om mig og min hustru; vi har levet et så lykkeligt liv hidtil, skal vi nu blive ulykkelige? Ja, Deres hustru har jo spået os dette: måtte hendes hjærte dog heri fejle! Men det er jo også en lykke at

blive ydmyget; heri vil jeg da hvile, blot i dette håb. Som sagt — jeg kan, jeg vil ikke forlange, at De skal kunne skrive venligt til mig, men må jeg dog ikke gøre det til Dem? Igår gik jeg herude tung, ja tung i sind, så kom tanken om døden flyvende. O, hvor underligt! i disse korte verdensår at gå og bedrøve hverandre. Ja, ja, kære pastor Birkedal! kan De ikke nu række mig broderhånd, én gang skal De blive nødsaget dertil, og det er, når vi af Guds nåde, usigelige nåde, én gang mødes hisset i Guds rige. Har jeg syndet i min beslutning, så skal De da se, at mit hjerte blødte derved. Farvel! Gud velsigne Dem.“

„Ryslinge, 8. januar 1866.

Jeg vilde gærne med sandhed kunne kalde Dem „kære“ pastor Clausen; men jeg kender Dem ikke, og hvad jeg kender til Dem i den sag, der er os imellem, forstår jeg ikke; og jeg tror, at De forstår ikke Dem selv. Hvad jeg skrev til Dem, var hverken „broderligt“ eller ubroderligt — det skulde kun være en bøn til Dem om at vise mig en tjeneste, på hvilken jeg vilde sætte pris. Og hvad nu „broderligheden“ angår, da kan jeg ikke se, at De i denne sag har handlet ifølge dens instinkter — der er her andre drivende kræfter, om berettigede eller uberettigede bliver det store spørgsmål. Jeg tror at vide, at, om De, efter en 30årig virksomhed i kirken og folket, en virksomhed, der, som De selv siger, var dreven med „inderlig kærlighed til Deres Frælsere“, og jeg tør vel føje til, ikke uden Guds velsignelse under al skrøbelighed, var bleven på så voldsom måde, uden lov og dom, afsat fra et embede, hvori Vorherre havde vedkendt sig Dem, — da kunde og turde jeg ikke, trods al kirkelig forskellighed, have rakt magthaverne hånden til denne dåd ved at ansøge om det således ledigblevne embede; og havde jeg haft nogen tvivl, da vilde Deres, broderens, ønske og råd for mig have været bestemmende. Ti jeg anser en modsat fremgangsmåde for

hverken menneskeligt eller kristeligt „broderlig“. At „en anden“ dog alligevel vilde gøre det, kunde ikke for mig betyde det mindste; ti fordi en anden sætter sig ud over det ædle og kristelige, får jeg ingen ret til at gøre det. Fordi der alligevel vil gøres noget galt og syndigt, derfor får jeg ikke lov til at gøre det og sige: Jeg kan lige så godt gøre det som „en anden“. Derfor har Deres færd smertet mig dybere, end om alle de danske præster med død tro havde gjort det samme, fordi jeg fra det første, jeg hørte om Dem, var tilbøjelig (og er det endnu) til at betragte Dem som „en broder“. Kun under én forudsætning, — som rigtignok syntes at være til stede hos Dem efter nogle ytringer, De lod falde her ved Deres besøg, — kunde jeg tænke mig, at en kristelig oplyst mand kunde ville være min eftermand her, og det er den: at han betragtede mig som afsat af Vorherre Jesus selv. Men da måtte han anse mig så dybt falden fra troen eller fra livssamfundet med Herren formedelst, jeg kunde næsten sige: en dødssynd — ti, beholder man troen og Ånden, da afsætter Herren os vist ikke fra hyrdeembedet, skønt „vi synder daglig meget og fortjener idel straf“ —, men i så tilfælde kunde der endnu mindre være tale om „broderlighed“ imod mig efter en sådan betragtning. Hvordan jeg end vender og drejer sagen, kan jeg ikke få andet ud, end at De er i stor uklarhed med hensyn til denne sag og Deres forhold til den. For mig står det klart, at der er gjort et plumpt og kødeligt angreb på vor Herres kirkeorden, idet man har verdsligt løst et bånd, som Han har bundet, har skaltet og valtet med, hvad der hører Ham til, efter kødeligt tykke — det er Hans sag, det gælder; dernæst har man forset sig på en menigheds ret ved at behandle den som viljeløs genstand for politiske, udenfor liggende hensyn og på grund af dem skilt den ved den hyrde, den vilde beholde, og som den besad med Gud og æren. Det er sagens stilling. Ganske vist har regeringen folkekirkeligt og politisk ret til at gøre, hvad den har

gjort; men vi kristne, og især vi præster, vi må vide, at at vi kun skal og kan respektere kristeligt de folkekirkelige afgørelser, som kan forliges med Herrens kirkeorden, og allermindst række hånden personligt til at fremhjelpe det, som strider mod Vorherres og Hans menigheds ret og ære. Lige overfor denne virkelighed har det, De kalder Deres „kald“, efter min fulde overbevisning, ingen betydning. De véd lige så godt som jeg, at det er en mislig ting med dette „kald“ — det har skuffet 1000 gange. Men virkeligheden er, at jeg har haft og har endnu i denne time et kald til denne menighed — ti Vorherre har ikke afløst mig — et kald, som Gud selv har beseglet; virkeligheden er, at menigheden, på ganske få undtagelser nær, har vedkendt sig mig og bedet om at beholde mig som præst. Og så tror jeg rigtignok, at et „kald“ fra en minister, som gerne vil ud af en forlegenhed, fordi han ikke vil gøre en dårlig gerning god igen ved at bekende uretten, har såre lidet at sige. Når jeg skal være oprigtig, da måtte jeg sige; „Nej, det er ikke et „kald“, det er en „fristelse“, en snare, der er stillet for Dem, og De har ladet Dem fange. Vorherre fører os, når vi vil give os Ham i vold, stundum til store afgjørelser, hvor vi skal vælge — men De har ikke kunnet stå for skud. De har givet tabt. Atter vil jeg sige, når jeg skal være oprigtig, jeg tror, det kommer af en mangel ved den retning, De tilhører — det er det menneskelige, der overses. Vi er ikke komne så vidt i vor kristendom, at vi al tid umiddelbart kan ledes af vort kristelige liv og lys, — så kan det stundum ske, at man i vigtige afgørelsens timer lader sig lede af en falsk kristelig refleksion om „kald“ og deslige, så bliver ofte et fantasiens billede, med kristelig farve, som f. eks. det berettigede, ja forpligtelsen til at „konstatere sin kristenretning ved siden af en anden“, som De udtrykte Dem ved Deres besøg her, taget for en fuldgyldig virkelighed, — men så er der en lille røst, en menneskelig røst i hjertet,

der siger: Nej, gør det ikke; der er noget umiddelbart menneskeligt, der strider imod og har en følelse af, det er ikke ædelt og kærligt, -- den har tit noget sundere og sandere i sig end mange så kaldte kristne tanker, der ikke har rod i det menneskelige. Jeg tror, at der har været og er — Deres brev tyder derpå — en sådan røst i Deres hjærte; den skulde De have fulgt, og derfor var også mit sidste ord til Dem ved afskeden: „Gør intet imod Deres hjærte!“

De siger: „Det er den tungeste gang, jeg går?“ Men hvem har tvunget Dem, især da det bliver en tung gang også for andre? De siger, at De „kommer for at blive ydmyget“ — men skal vi vove os ind i fristelser for at blive ydmyget, og er De vis på, at De bliver det, når De kommer og er opsat på, som De skriver, at blive en „kirkelig modstander“ af mig? Kunde der her ikke just blive fristelse til det modsatte. De siger, at Deres hjærte bløder — men hvorfor skal det bløde? har De fået en åbenbarelse fra himlen selv, fra Gud, at det skal bløde for den sag, især når der også er andre, mange hjærter, der kommer til at bløde, som ikke har gjort Dem noget ondt, aldrig har forårsaget Dem nogen smerte? Men her klinger den menneskelige røst, som jeg tror, De skulde have fulgt. Hvoraf kommer det, at De just vil hertil, da der er hundrede steder i Danmark, hvor De kunde komme til velsignelse, og hvor hverken Deres eget eller andres hjærter vil komme til at bløde. Atter: har De en befaling fra Herren selv personlig, som byder Dem at komme just her? „Hvorfor skal vi i disse korte verdensår gå og bedrøve hinanden?“ skriver De. Ja, hvorfor? Jeg véd det ikke, men De vil indrømme mig, at jeg dog ikke har begyndt dermed — De har spurgt mig om [min] mening både ved besøget og i brevet. — og jeg har sagt Dem den. Når De kommer, skal jeg alvorligt stræbe at undgå at bedrøve Dem og Deres hustru; jeg skal nok kunne med Guds hjælp „tåle at se Dem“ -- jeg skal også med Guds hjælp kunne

„se mildt på Dem og Deres hustru“; Gud nåde os, om vi ikke kunde det, vi, som trænger daglig til syndernes forladelse fra Gud for alle vore blodige overtrædelser og forsømmelser; vi må dog mage det så, at vi kan bede vort „Fadervor“, og det kan vi jo ikke, når vi beholder vreden og bitterheden i vort hjærte. Men efter Deres sidste brev syntes jeg, at jeg skulde opgøre vort mellemværende inden De kommer, og jeg vil slutte denne betragtning med den erklæring: Jeg véd, at for Gud er jeg en synder, en stakkel også i denne sag, at den er besmittet med min dårlighed og usselhed, — men for mennesker står jeg fast på Herrens ret og ære og menighedens og min nåderet i Ham; Vorherre og Hans kirke har lidt overlast af verden, og De har rakt hånden dertil. — Men derfor er jeg langt fra af den grund at bestride eller mistænke Deres kristelighed eller at nægte Dem broderhånd. De er efter min overbevisning faldet i en snare, og jeg kan se, det har været Dem over magten at sønderrive den.

.... De skal også have oprigtig tak for Deres tilbud om kirken og præstegården. Men hvad den første angår, da står det ikke i Deres magt at åbne den for mig, det vilde jo strags forbydes Dem af styrelsen. Og med hensyn til opholdet i præstegården, da kan jeg, ihvor meget jeg end påskønner Deres tilbud, ikke modtage det. Det vilde være forærgeligt, at vi levede skilte i samme sogn, og at De ikke kunde komme til at bo dér, hvor De havde ret dertil. Og på den anden side vil jeg ikke, når jeg ikke skal, — ti, var det menneskeskeligt eller kristeligt nødvendigt, vil Vorherre nok give mig kraft og nåde til at overvinde også dette — vove mig ind i fristelser og udsætte mig og mine for de onde, bitre urter, der let ved et dagligt samliv under sådanne forhold kunde springe op i vore hjærter. Ti vi er syndige mennesker. Jeg har alt fået løfte om en bolig i nabosognet.... Og nu farvel i Jesu navn? Gud give

Dem og Deres hustru glæde også i dette hjem, Gud give Dem velsignelse i Deres gerning!

Deres ærbødigste

Vilhelm Birkedal.“

„Middelfart, 10. jan. 1866.

For Deres venlige brev takker jeg Dem, hr. pastor Birkedal! De har sagt mig åbent og ærligt Deres mening; mere kan jeg visselig ikke forlange og gør det nu heller ikke. Er jeg falden i en snare, kan kun Herren løse mig ud deraf, når tiden kommer; „den højestes hånd kan al ting forandre“.

Jeg kan nu kun øve mig i at tie og bie på, hvad Herren vil gøre i fremtiden; Han kan jo bringe noget godt ud af det hele, når vi beder Ham derom.

Tak for Deres tilbud om at ville skaffe mig en bolig udenfor præstegården; det vidner om, at De dog tror mig, at jeg med min person nødig vil forøge Deres og Deres familjes sorg. Men så har jeg endnu en ting at bede Dem om. De vil nok kunne forstå, at det vil være lidt tungt for mig at være ene en tid i Ryslinge under disse forhold. Tror De ikke, det var muligt for mig at få plads i en gård også til min familie, kone og to børn og muligt en pige. Om det kun var ett stort værelse, kunde vi godt hjælpe os dermed.

Mit tilbud til Dem om at blive boende i præstegården var ærligt ment; men det kan jo nok være, at Deres betragtning i denne henseende er den rigtige.

Hvis De nu tror, at jeg kunde opnå, hvad jeg ovenfor har angivet, vil De da ikke nok bevise mig den velvilje at ordne det fornødne for mig. Men ligesom det vilde blive til sorg og bitterheds fristelse for Deres familie at se mig, så vilde det jo også blive det for en familie, der hører til Deres menighed. Var det derfor ikke bedst, at det var hos en familie, om hvilken De ikke har noget håb i kristelig retning. De vil vistnok ikke mistyde denne min tanke.

Deres ærbødige

J. Clausen.“

Birkedals følgende brev af 13de januar begynder således: „Nu tror jeg, at jeg kan begynde at skrive: „kære pastor Clausen“, [efterat jeg har] udtalt mig fuldstændigt for Dem, og De har svaret mig venligt igen, har jeg [ikke noget imod] at kalde Dem således. Når De nu kommer, skal vi, hvis [De vil], ikke mere komme tilbage til denne sag, som nu er uddebatteret imellem os.“ Hans sidste brev af 5te februar slutter: „Og så velsigne Vorherre i Jesu navn Deres indgang og min udgang!“ Resten af de to breve omhandler kun praktiske ting ved flytningen.

Disse breve gør hver af de to mænd ære, idet de viser det oprigtige hjærtelag, hvormed de, trods alt, mødtes. At Birkedal var den åndsoverlegne, er klart; men det indtryk, som han igennem Clausens breve fik af dennes personlig ædle og kærlige tankegang og alvorlige følelse af det store ansvar, han gik ind til, er det, de må gøre på enhver. Når Birkedal har sagt, at Clausen betegnede sig selv som en „kirkelig modstander“ af ham, da har han sigtet ikke til enkelte rivninger, som naturligt opkom i de første år, de arbejdede ved siden af hinanden, men dels til, hvad Cl. selv kalder sig i sit første brev, dels til dennes tilkendegivelse af, at B. ved hans komme til Ryslinge antageligvis blev „tvungen til at udtræde af folkekirken.“ Den, som frivilligt stillede sig til deres tjeneste, som vilde tvinge Birkedal ud af folkekirken, måtte i hans øjne være en „kirkelig modstander“, så sandt han da var i stand til at forstå, hvad et brudd med folkekirken betød for Birkedal. Men Clausens tilbud til Birkedal om at måtte benytte kirken, i samme åndedrag, som han forudsætter hans udtrædelse af folkekirken, tyder rigtignok på, at hele situationen har stået ham mindre klar.

Birkedals breve viser, at han — efter Clausens ud nævnelser — var helt på det rene med sin stilling. Og han bestemte sig da til snarest muligt at forlade Rys-

linge præstegård og sogn. Da var det, at den gamle hædersmand, proprietær H. Langkilde til Langkildegård og Boltinggård, Birkedals ven i mange år og fra 1855 en „kærlighedsforpagter“¹⁾ af hans præstegård, tilbød ham og hans familie bolig på sidstnævnte gård i Ringe sogn og indrettede dens store lade til en kirke i lighed med laden i Ryslinge præstegård.

Dermed var frimenigheden en erklæret kendsgerning. Siftets biskop fik ikke den glæde at se Birkedal atter som sognepræst i Ryslinge. Der sigtes til, at han efter Birkedals „Meddelelse“ i november havde udsendt en skrivelse til provsterne, hvori han kalder Birkedals erklæring om at ville søge Ryslinge præstekald for „glædelig“, men tillige giver dem vejledning om, hvorledes de efter hans mening skal forholde sig til de kirkelige handlinger, Birkedal har erklæret strags at ville begynde at udføre på egen hånd. De må ikke modtage anmeldelser om sognebåndsløsning til ham, og ingen sognepræst må indføre de af ham udførte forretninger i sin kirkebog²⁾. Her lå imidlertid biskoppens uklarhed tydeligt i dagen. Og provst H. P. G. Koch i Riserup, som strags hævdede, at efter dåbstvangens ophævelse kunde et hjemmedøbt barns fremstilling i kirken ikke længer fremtvinges, og ingen præst kunde vægre sig ved at indføre i sin kirkebog, at barnet var „hjemme“døbt af Birkedal“, ligesom også at folkekirkens styrelse aldrig vilde kunne gennemføre at nægte Birkedals konfirmander både altergang og vielse i den, var åbenbart klarere end biskoppen og fik jo også „på grund af omstændighederne“ ret³⁾. Ministeriet tildelte imidlertid pastor J. S. Brandt i Ollerup en irettesættelse, fordi han havde taget Birkedal til alters. Det har jo senere opretholdt dette nadverforbud mellem folkekirken og de Lutherske frimenigheder. Når skal denne skamplet på folkekirken afvaskes? —

¹⁾ Jfr. „Kærligheds-flæsk“ I. s. 325.

²⁾ „Dsk. kirketidende“, 1866 sp. 56—57.

³⁾ Smstds. nr. 8.

Afrejsen fra Ryslinge præstegård foregik den 11te februar. „Sidste aften i Ryslinge“ skriver fru Birkedal til sin datter: „Ja, sidste aften i Ryslingehjemmet! I kan vel sagtens forstå, hvad det vil sige — og hvordan det græder inde i hjertet hvert øjeblik. Jeg har stået i aftenskumringen eller dagheldningen — den tid vi så ofte plejede at komme hjem fra vor tur til skoven — har set hen ad gangen, hvor vi havde de dejlige timer begge bryllupperne¹⁾, hen til træet, hvor gyngen hang... Ja, minderne — de dyrebare minder om så meget både vemodigt og glædeligt — de ere så meget bundne hertil, og dem gør det ondt at forlade; erindringerne kan man gemme og føre med sig, men mindet bliver tilbage... for et øjeblik siden sang Morten [Bredsdorff]²⁾: „Det gamle hus“; hvor jeg nu aldeles forstår, hvad det synger! I disse dage er arnen nedbrudt og sendt til det foreløbige hjem på Boltinggård — børnene stod og så på de sidste luer om morgenen, før de sluktes for sidste gang... Men, kære børn! skønt det er såre vemodigt at bryde op herfra... så er hjertet ikke trangt; nej, dertil er sagen for god, hvorfor vi forlader dette 17 års hjem“. — Den 11te februar var en søndag. Birkedal prædikede i laden og sagde dér sit farvel.³⁾ Og der var en sognepræst, som ikke blot var til stede, men havde dristighed til selv at gå til alters, ja hjælpe med ved brødets uddeling og til slutning tale et takkeord til Birkedal — det var H. J. Kofoed. Efter en dags ophold i S. Nærå præstegård rejste Birkedal en lille tur til København, hvor han fandt Grundtvig bevæget og glad ved at høre om den frie menigheds fremgang; ved tilbagekomsten fandt han familien indstalleret på Boltinggård og begyndte nu sine gudstjenester her i laden. Men samtidigt begyndte menigheden at føre materialier sammen til en ny kirke og præstegård. Som

1) Den næstældste datter havde haft bryllup i sommeren 1865.

2) Også husets svigersøn, nu præst i Torkildstrup på Falster.

3) Prædikenen findes i „Livets ord og ordets liv“ s. 127 ff.

vi har set, tænkte Birkedal sig dem fra først af helst liggende i et andet, f. eks. Ringe sogn; men menigheden stod bestemt på, at Ryslinge sogn skulde vælges. Der var det historiske åsted for hele bevægelsen, og omkring 40 familjer af det havde, da det kom til stykket, valgt at følge ham, omtrent $\frac{1}{3}$ af sognets beboere. Man blev enige om ikke at licitere kørslerne bort, men selv køre hver sine læs — som „da Danevirke byggedes“ —, og det var ikke blot folk af Birkedals menighed, som kørte, men også udenforstående, både nær- og fjærntboende. Midt i marts var materialierne samlede. Stedet, man havde valgt, lå et kvarters gang i syd for sognekirken, midt imellem sognets to byer, Ryslinge og Lørup, tæt op til en lille venlig skov og med en køn udsigt over dalen, der skilte de to byer fra hinanden, hen mod den gamle herregård Krumstrup. Og håndværksfolkene var for største delen af frimenighedens egne folk. Det var jo ikke små ofre, her krævedes. Der var dem af modstanderne, som smilte lidt samaritansk ad arbejdet. „Jo, nu skal det gå“, sagde en gammel humoristisk sadelmager til en af disse, „for nu er Kristen Justesen og jeg gået i kavtion for det“ — de ejede begge to lige lidet. Men man stod heller ikke ene; hjælp i pengegaver sendtes fra mange vennekreise rundt om, og det styrkede følelsen af samfundet med menigheden indenfor folkekirken, måtte man end endnu savne dens borgerlige anerkendelse. Midt under arbejdet — i en prædiken på Midfaste søndag¹⁾ — udtalte Birkedal sig om „pengespørgsmålet“ på en anden måde, end det ofte nu til dags føres frem. „Pengespørgsmålet er et vigtigt spørgsmål i verden. Den kalder pengene drivhjulet... Men således er det ikke i Guds rige... I Guds rige må vi først have vort hjertes længsel opfyldt med fred med Gud, — og så kommer pengene, vi behøver, af sig selv, og der holdes da ikke store taler derom, så lidt som i evangeliet. Her tales slet

¹⁾ „Livets ord og ordets liv“ s. 166 f.

ikke om dem. Således har vi jo også erfaret det i den sidste tid, da vi skulle danne en hel, lille, fri menighed. Vi havde det, vor lyst stod til... Ja, så var det jo også således, at vi måtte have noget af denne verdens mammon.... men disse penge kom sidst på tale, og det synes jo, at de kommer af sig selv. Ja, det er det, som næsten har glædet mig allermest“. Den 18de april blev kirkens grund indviet; samtidigt med at kransen hejsedes på den en 3 uger efter, lagdes grundstenen til den lille præstegård; og som arbejdet skred frem, sluttede flere og flere sig til menigheden.

Men også på andre måder end gennem de tilsendte pengegaver og andre gaver — allerede inden afrejsen fra Ryslinge var der fra Vartov menighed kommet albertøj til kirken og messered (berettetøj) til sygenadver i hjemmet — fik frimenigheden tilslutning at mærke. Trods nogle betænkeligheder hos L. Helveg, der frygtede for, at sagen skulde skades ved at blive for offentlig, blev der på indbydelse af nogle fynske mænd og med Birkedals minde den 26de januar holdt et vennemøde i Odense¹⁾, hvortil 700 forsamledes, til „oplysning og opbyggelse“, som Helveg, der var mødets ordstyrer og indleder sagde, og om muligt for at virke noget til „at skaffe Birkedals menighed borgerlig anerkendelse; kirkelig anerkendelse behøvede den ikke“. Birkedal selv besvarede de to spørgsmål, om Vorherre havde afskediget ham, med nej, og om ikke her forelå et „angreb på menighedens krav og ret, når man vil splitte for alle vinde den kres, som her har samlet sig“, med ja. Det var netop at „lade den hjord, som Herren har samlet, blive et bytte for rent politiske hensyn“. Et tredje spørgsmål var hensynet til os selv. „Lader vi den verdslige magt skalte og valte med menighedens fællesgods, da udsætter vi os for, at Herren tager lyset fra os. Men hensynet til folkekirken må her på den anden side gøre, at vi ikke lader bruddet blive større

¹⁾ Se „Dansk kirketidende“ 1866 nr. 7.

end nødvendigt“. For sit personlige vedkommende kan han sige, at, hvad han har gjort, „er stik imod mit eget kød og blod“; — jeg har, åndeligt talt, så at sige, stejlet overfor denne opgave“. Forsamlingen vedtog at udtale 1) et ønske om, at rigsdagen vilde genoptage og støtte forslaget om en fri, præstelig virksomhed indenfor folkekirken, fordi dette forslag, uden at forstyrre den folkelige orden, imødekommer en levende trang i menighederne, og 2) en erklæring om, at den vedkender sig pastor Birkedals præstelige virksomhed og det åndelige broderskab med hans menighed. Inden man skiltes, havde Birkedal ordet for at minde om Sønderjydernes kår. „Det er den skrækkeligste tvangsmenighed, de nu har derovre . . . . Lad os bede Gud i Jesu navn, at den store tvangsmenighed der nede, må blive en frimenighed . . . . Der går ingen dag, uden jeg tænker på dem og på, at vi ikke har kæmpet nok for dem. Det er det, jeg måtte udtale, det, hvorfor jeg nu indtager denne stilling — at det måtte vides til næste gang, vi skal kæmpe for dem, at alle, hver især, lige fra ham, der bærer kronen, til tiggeren med sin bettelstav måtte være rede til at bringe ofre . . . for at Sønderjylland kan vindes tilbage; ti uden det er Danmark et sønderlemmet legeme“.

Vennemødet i Odense hjalp adskillige, som hidtil ikke havde kunnet gøre sig Birkedals og hans menighed nye og ejendommelige stilling klar, til forståelse af den, således navnlig kresen ovre i Dons. Om Peter Larsen og denne skriver L. Schrøder:

„Askov, den 22de februar 1866.

Kære Birkedal!

Jgår var Peter Larsen her og fik da med Jørgen Ravns broder et brev fra Termansen, hvori denne bragte ham en hilsen fra Dem, om det ikke var bedst, De opgav rejsen til Dons i fastetiden, eftersom De havde erfaret, at det ikke blev til noget med den jyske frimenighed. Han var meget opfyldt af tanken, dette brev havde fremkaldt,

og efterat han længe havde talt med mig derom, bad han mig skrive til Dem for at forklare Dem, hvordan hans stilling var til denne sag. Dette vil jeg da ikke opsætte, men strags forsøge at rede det hele op; men jeg må bede Dem undskylde, dersom jeg tager mere med, end der behøves for at oplyse, hvad der ligger nærmest for.

De har vistnok selv erfaret det, at folk har ondt ved i en hast at finde sig til rette med den ganske særegne stilling, hvori De ved Deres afskedigelse er kommen. Navnlig har det taget tid for de fleste, inden De så, det var muligt at øve en fri præstelig virksomhed indenfor folkekirken. Det er i den henseende ikke gået Peter Larsen bedre end andre; han troede først, De måtte træde ud, og han var da strags villig til at følge Dem, fordi han vilde betragte Deres udtrædelse som et vink om, at det var Guds vilje, folkekirken skulde sprænges. Men der var i det stykke ikke truffen nogen aftale mellem ham og hans venner. Da han i Dons bad Dem om at komme over til sig en gang om måneden, var det heller ikke hans mening, at der allerede var en sluttet kres, der som menighed var beredt til at slutte sig til Dem; men han ventede vist, at der vilde blive det. Der er gået år hen, siden De var præst i Jylland; forholdet til Deres gamle venner herovre måtte opfriskes, og en Del af dem vilde da slutte sig til. Dernæst var der mange, som ikke kendte Dem, og som tilmed var noget sky for Grundtvigianerne; når disse mennesker hørte en yngre præst af Grundtvigs venner, fik de let det indtryk, at det væsentligt var en forstandsoplysning, Grundtvig var kommen med; når de hørte Birkedal, mente Peter Larsen, da kunde de mærke, det var hjærteligt alvor; de skulde snart blive vendte, og mange af dem — nærmest vel de, der holdt sig nær til P. Larsen, og som jo for en stor del endnu ikke havde fattet dåbens betydning i salighedens sag — vilde da også slutte sig til Dem. Sådan var vistnok P. Larsens tanke den gang, og den er den samme endnu, uden for så vidt han ligesom vi andre har fået

mere klarhed over den frie stilling indenfor folkekirken. Men strags efter mødet i Dons var det let at mærke på P. Larsens nærmeste venner, at de var bange for en mulig-udtrædelse; og hverken de eller han var synderlig glade ved tanken om, at De vilde sende en kapellan derover imellemstunder. Det var Birkedal, De gerne vilde høre; det var Birkedal, P. Larsen troede, kunde hjælpe de opvakte, som var uklare over dåben og Herrens ord ved dåben, i det rette spor. Mødet i Odense har hjulpet folk godt til at se, der er ikke tale om en udtrædelse af folkekirken, men også til at slå det fast, at man skal gå langsomt og roligt frem. P. Larsen mener da, at han og hans venner ikke behøvede at gøre nogen forandring i deres folkekirkelige stilling; han har jo løst sognebånd til Sveistrup, de andre for det meste til Svendsen; deres hjælp kunde de jo godt bruge som til begravelser så og til barnedåb, fordi de gik til alters hos Birkedal, når han kom til Dons og prædikede. Det var jo hans tanke, at De skulde prædike om søndagen, og så skulde der holdes altergang om mandagen for de ikke få, der ikke blot gerne vilde gå til alters, hvor De gik for borde, men som trængte til at samles om Guds bord med troende venner. Når Guds rige kunde fremmes, da opfyldes mit hjertes ønske, sagde P. Larsen. Han troede, det kunde ske, om De kunde følge hans kald. Herrens Ånd måtte skyde Dem råd i sinde!

Nu tror jeg nok, jeg har røgtet mit ærinde, og jeg kan kun tilføje som min opfattelse af stillingen, at der virkelig i P. Larsens kres er en jordbund, som trænger til det vidnesbyrd, De har at bringe, så at hyppige besøg af Dem på det sted vistnok vilde være til megen velsignelse. Min hustru sender Dem og Deres rigtig mange hilsener. Tak for mødet i Odense fra

Deres hengivne

Ludvig Schrøder“.

En stilling til Dons-kresen som den, der er beskrevet

i dette brev, indtog da Birkedal i flere år. Han siger selv, at, når „Vorherre trods al skrøbelighed hjalp os ud af faren [ved den frie stilling] og over al forventning velsignede denne gerning“, tror han, det kom af, at „der var sådanne ædle og stærke personligheder [som Peter Larsen] med i sagen med nådens dybe erfaring, der kunde stride og bede, våge og arbejde i Jesu navn. Jeg er vis på, at P. L. har været en af de gode, menneskelige støtter for denne sag“. Og han tilføjer: „I de første år, efterat skridtet var gjort, kom jeg flere gange over til Dons, hvor jeg prædikede i Peter Larsens store forsamlingsaal for mange hundrede mennesker og tog hele skarer til alters. Det var ejendommeligt rørende at uddele nadveren til disse mænd og kvinder, som knælede på nogle lag uhøvlede brædder under afløsningen og nadveren selv, men hvor man havde en levende fornemmelse af, at „Guds ord og gave er ikke bundet“, hverken til huse af sten og træ (kirkebygninger) eller messeklæder o. s. v., men har sin kraft i sig selv for alle troende sjæle.“¹⁾ En gang om måneden blev det dog ikke, at han kom derover. Han fik ingen medhjælper — det brød jo kresen i Dons sig heller ikke om — og der var for langt fra Ryslinge dertil, som der også var nok i Ryslinge at gøre, til at han selv kunde rejse så ofte. Næste gang efter decembermødet, Birkedal var i Dons, var den 18de marts, da han prædikede dér på Mariæ bebudelses søndag²⁾ og tog dagen efter 60 til alters. Efter valgmenighedslovens udstedelse i 1868 ophørte hans særegne forhold til dette „anneks“.

Hvordan han selv så på sin kirkeretlige stilling, viser følgende, lille brudstykke af et brev (dat. 25. febr 66) fra ham til pastor E. Christiani,³⁾ der kaldte det et „fejlt

¹⁾ „Ole Peter Holm Larsen (Skræppenborg)“ v. Sof. Borgen s. 96.

²⁾ Se „Livets ord og ordets liv“ s. 173 ff.

³⁾ I brev til B. af 20de februar.

skridt“ med denne frimenighed inden for folkekirken, inden loven havde stadfæstet en sådan menighedsdannelse i den og følte sig „vis på, at denne stilling på ulovlighedens grund ofte vil stille sig som en mur mellem Deres gerning og Vorherres velsignelse“: „Vor stilling som en sådan frimenighed er slet ikke ulovlig. Det er ikke „lovens afmagt“, vi stoler på, men næst efter på Vorherres hjælp er det derpå, at vi ikke har loven imod os, at vi fortrøster os. Ganske vist — den er endnu heller ikke med os, men imod os er den ikke, når vi ikke går videre end påtænkt. Der hersker ingen dåbstvang hos os — den er udtrykkelig afskaffet ved lov, og ingen borgerlige rettigheder gøres afhængig af dåben. Når så vedkommende er villige til at bære de kirkelige følger af en såkaldt fridåb, som just efter vor kirkes lov er gyldig, hvad enten den foretages af folkekirkes præst eller andre, følger, som kun kan bestå i, at der bliver lidt mere ulejlighed og skriveri, når dåben skal konstateres, da er den jo fuldstændig fri, og ingen nødes til at gå til Herrens bord hos nogen præst. Brudevielse og jordspåkastelse har vi givet afkald på. Konfirmation vil jeg heller ikke holde stift på. De kan være vis på, at, var der love imod os, da blev de ikke ubrugte, men vi kom til at lide for vor færd . . . . Jeg gav min „Meddelelse“ i „Fædrelandet“, både for åbent og ærligt at vedkende mig skridtet og for at give folkekirkes myndigheder lejlighed til at træde i et bestemt forhold til os, enten venligt eller fjendtligt. Jeg og vi kunde ikke se det ulovlige i vor færd, men, vilde styrelsen og kunde den i medhold af love anfægte os, da gav jeg den fuld lejlighed dertil“. Hvem der i ministeriets afgivne erklæring om, at de kirkelige handlinger, der udførtes af Birkedal, var borgerligt ugyldige, vilde se en udelukkelse af folkekirken, kunde jo gøre det; men selv anerkendte han ikke denne afgørelse uden lov. — Hele sagens videre gang bekræftede jo Birkedals opfattelse. Ti det var jo næppe alene et personligt hensyn til ham, som bevirkede valgmenigheds-

loven; men ganske simpelt, at der var ingen anden udvej ifølge en Luthersk folkekirkes egne grundlove. Om Birkedal burde i dette tilfælde have benyttet sig af sin, kirkeligt talt, lovlige ret eller ikke, det får jo så enhver om; men det er et lejlighedsspørgsmål, der ikke vedkommer hensynet til den borgerlige lov.

— Anden søndag i fasten holdt Birkedal sin første prædiken i Boltinggård lade: „I Tyrus's og Sidons egne“. ¹⁾ De stod dér „på grænsen af det hellige land og hedninglandet“. Ikke blot de verdenskristne, men også blandt Herrens disciple var der dem, som vilde nægte dem det eneste, de bad om, „en lille, beskeden, tålt plads i vort fædreland“, at være „en lille fredlyst menighed i fædrelandet“. Anderledes kan dog verden ikke — den „skal tvinges af en højere magt til at tilstå den kananæiske kvinde, den menighed, der ikke er efter dens tilsnit, kristelige borgerrettigheder i fædrelandet“. Men også Vorherre Jesus synes jo at bære sig ligedan an imod hin kvinde; dog synes det kun så; Han vil nok nødes, men af troen og kærligheden, — så giver Han hellere end gerne efter. Således vil vi nøde Ham til at høre vor bøn. Da „skal Han rense os fra djævelskabet og til sidst også nøde verden til at unde os plads og rum i fædrelandet“. „Og vandt vi ikke andet derved, ikke andet end denne tilstand, hvori vi står på den vilde mark, i Tyrus' og Sidons egne, ikke andet, end at vort hjærte blev større og større til at rumme Guds nåde, — var det ikke skønt, skulde vi så forknytted ved den trange tilstand? Må vi ikke alle bekende, at vort hjærte var måske ved at indsnævres under den døsige ro og sikkerhed i, at der ingen modstand var, men vi var næsten blevne gode venner med verden“. Og han indviede den „dunkle kornlade“ til at være et pilgrims-pavlun for dem som Israels pavluner under ørkenvandringen.“ „Så være da dette hus velsignet og denne

1) „Livets ord og ordets liv“ s. 146 ff.

lade og den mand, som har åbnet os sit hus, og så være vi alle velsignede i Jesu navn! Amen!“

De følgende prædikener indeholder ingen særlige betydninger til menighedens ejendommelige stilling. Påskemorgen modtog Birkedal en vennehilsen fra kristne venner i Trondhjem, sendt gennem præsten Fr. Wexelsen, hvem Birkedal havde truffet og fået kær ved det første skandinaviske kirkemøde i København¹⁾ 1857, men ikke siden set eller brevvekslet med. Ved gudstjenesten samme dag oplæste han den for menigheden. Noget senere sendte Wexelsen ham atter en venneskrivelse „fra bønder i Nordland, fra Vefsen, der ligger i Helgeland (Hålagaland), henved 66° n. b.“, og skriver: „Ikke en af undertegnerne har jeg set, men den første af dem, „J. Ottosen“, skrev mig til i vinter en gang med anmodning, om jeg vilde fortælle ham lidt om Dem og Deres sag. Jeg svarede ham da herpå i et meget udførligt brev og vedlagde et eksemplar af Deres afskedsprædiken i Ryslinge kirke... Under vore forhold er denne vennehilsen i sandhed mærkelig. Den åndelige bevægelse blandt bønderne her til lands går jo fast udelukkende i pietismens lænker og ledebånd. Kun få steder kan den ledes af kirkeligsindede præster, og heller ikke dette synes at være tilfældet i Vefsen. Der er det sandsynligvis den nævnte Ottosen, som har påvirket en del. Selv skal han i sin Tid have stået i forbindelse med Amund Helland i Bergen.“²⁾

Brudevielse og begravelse vilde Birkedal ikke udføre, har vi set; de var „borgerlige“ handlinger, som den verdslige kirkebestyrelse måtte have magt over med rette. Med konfirmationen var det derimod en anden sag. Vel vilde han „ikke stift holde på den“; men den var dog i sig selv en ren kirkelig ting, og hans samvittighed vilde ikke besværes af noget hensyn til den verdslige lov, om

¹⁾ I Emil Fengers hus.

²⁾ Se s. 226—27.

han udførte den for børnene af dem, der havde sluttet sig til ham. Hvad han vilde, var, at menigheden skulde stå frit i denne sag; der var bl. a. den borgerlige vanskelighed derved, at lægdsforstanderen skulde have indberetning om alle konfirmander til indførelse i rullen, og, hvis denne efter regeringens pålæg nægtede at modtage en sådan indberetning fra Birkedal, kunde man jo tænke sig, at forskellige ulæmper kunde opstå; måske en omkonfirmation kunde blive krævet. Menigheden vilde imidlertid ikke på nogen måde opgive konfirmationen i dens egen forsamling, og Birkedal holdt da konfirmation for de unge, han i vintérens løb havde forberedt, 1ste søndag efter påske i Boltinggård lade. Her gjorde han rede for „den rette konfirmation“¹⁾. „Det får gå med statens og verdens anerkendelse, som det kan, når Han, vor Herre Jesus, anerkender, når kun Han siger: Du er konfirmeret af mig.“ Vi skal ikke her først tænke på at have „de jordiske papirer“ i orden. Her er en sag, hvor det ikke gælder at stå optegnet i præstens og degnens kirkebog hærnede, når kun der sker indførelse i den store ypperstepræsts kirkebog deroppe, livets bog, og i de unges egne hjerter. Og det kan også være godt at slå en streg en gang over alle de „forlegenheder“, som kommer af overtro på de folkekirkelige „attester“, og forstå, at de er kun småting imod den store „forlegenhed“, vi kan komme i på dommens dag, som dog kun attesten fra livets bog og mit eget hjærte frier os ud af. Denne opfattelse af konfirmationens forhold til det borgerlige liv er jo åbenbart den, som alle kristne i den danske folkekirke den dag i dag er fælles om; og der er næppe nogen, som nu, kristeligt, vil gå i rette med Birkedal for hans hævdelser i livet af den under hine omstændigheder. Der er ingen kristelig frihed, som nås uden handling under ansvar for Gud; bag efter kan udviklingen gå mere jævnt og stille for sig ved dem, som fik stødet af

---

¹⁾ Se „Livets ord og ordets liv“ s. 226 ff.

den kække dåd. Birkedals handlings kristelige gyldighed — hvortil også hører dens forsvarlighed overfor den borgerlige lov — er betinget i dette stykke som i det hele af, at han drog grænsen ret mellem Guds og kejserens rige; og det forekommer mig ikke, at man kan drage i tvivl, at det i alt væsentligt lykkedes ham. — Rigtignok synes han strags efter konfirmationen at have vaklet lidt her, idet han ifølge et brev fra Viborg i Slagelse skulde have besluttet, ikke at ville anmelde sine konfirmander for lægdsforstanderen, hvilket Viborg bestemt frarådede, da „det vil blive udlagt, som om du havde villet give dine drenge lejlighed til at unddrage sig deres værnepligt. . . Du har kun at give vedkommende underretning om, at du har konfirmeret disse børn; lad så ham selv afgøre, om han vil antage børnene som konfirmerede eller ikke. . . . Du vinder kun ved at nøde lægdsforstanderen til at tage konsekvenserne af din konfirmation og således tiltvinge din stilling anerkendelse hos en af statsmagtens organer“. Birkedal meldte naturligvis sine drenge, og deres konfirmation blev ankendt af — lægdsforstanderen.

Hvad der i det hele gjorde, at der var mange, som sluttede sig til Birkedal, var ingenlunde, som adskillige måske er tilbøjelige til at tro, en vis politisk oprørthed over regeringens færd, men en stærk længsel efter større kirkelig frihed, som det opvoksende menighedsliv naturligt havde vakt, en længsel, som måske kunde være uklar i nogle henseender, uden dog derfor at være usund. Jeg meddeler her et brev fra den bekendte bondemand, Kristen Hansen i Vejstrup, fordi det giver os et indblik i dette:

„København, d. 5te maj 1866.

Kære Birkedal!

. . . . Jeg holder det ikke hemmeligt, at jeg har sluttet mig til frimenigheden, men fortæller mine venner, at jeg er meget glad derved. . . . så hvis De har noget derimod, kommer De til at lægge bånd på mig, så skal jeg nok

lade være med at forføre folk i den retning; men De har selv sagt til mig for 6 à 8 år siden, da jeg under den Kragballe ske alterbogs-strid var bleven tvivlsom, om jeg kunde blive hos min sognepræst, R., og jeg i modsat fald ønskede at slutte mig til Dem; — da svarede De mig: „Kom kun! jeg tager gerne mod alle levende; ti de bærer mig, men de døde tynger på mig“. Disse ord af Deres mund til mig, har jeg tit mindedes siden; ti jeg følte, der lå noget dybt og sandt deri, og det var, så vidt jeg véd, disse ord, der først vakte ønsket hos mig om at tilhøre en sådan menighed, som frimenigheden i Ryslinge nu er. Jeg havde jo slet ingen anelse om, hvorledes dette vilde ske, eller om det skete i vore dage; men da Grundtvig på vennemødet i 1863 sagde omtrent, så vidt jeg mindes, således: Hvis friheden for præsterne ikke bliver gensidig, ligesom for menighederne, så vil det menighedsliv, som nu er vakt, sygne hen igen med mig og mine venner, — da styrkedes håbet hos mig, at det snart måtte ske; og da jeg så hørte den uretfærdige dom over Dem, at De var bleven straffet på Deres embede, fordi De på tinge af kærlighed til folk og fædreland havde talt, hvad der var sandhed, da lysnede det op for mig: nu er vist tiden kommen, Birkedal skal vist bryde isen, nu skal de døde ikke længer tynde ham, men de levende bære ham; og det er med denne følelse, jeg har sluttet mig til Deres menighed, i det visse håb, at Vorherre er med og velsigner denne gerning.

På min egn er flere af vore kristelige venner, som efter min formening med sandhed kan slutte sig til menigheden, og som heller ikke er uden påvirkning i den retning; men de har sagt til mig: Du skal være den første, og da jeg hørte dette, tog jeg ikke i betænkning at gøre alvor deraf. Da jeg ved mødet med Dem i Ryslinge¹⁾ anmodede Dem om at komme ned til os ved

¹⁾ Det er rimeligvis ham, fru Birkedal i et brev mener, når hun i et brev fortæller, at ved grundstenens nedlæggelse til kirken d. 18de april kom en „mand fra Vejstrup“, og ofrede 100 rdl.

lejlighed, var det især af den grund for at trække dem nærmere til, hvad jeg tror, er sandhed for alle oplystne kristne . . . . Nu synes det mig, tiden er kommen, da vi må sætte os over småligheder og slutte os om den mand, som jeg håber, Vorherre har udset til at gå forud med præstefriheden . . . .

Deres

Kristen Hansen,
Vejstrup.“

Da Birkedal d. 18de april — toårsdagen efter Dybbøls fald — indviede grundstenen til frimenighedskirken, tog han til tekst for sin tale „den tolvårige Jesus i Jerusalem“, idet han sammenlignede folkekirken med Nasaret og deres egen stilling med barnets, der af forsømmelighed var en lille stund ladet ene, men var dog, hvor det skulde være — i „Faderens gerning“. Maria og Josef skulde nok finde det igen, og det vilde gerne med tilbage til Nasaret igen for at være dem underdanig på menneskevis. Huset, de byggede, skulde ikke stå som et „trodsens tegn“¹⁾; nej, som „et ja og amen til den gamle tro, hvori fromme fædre levede og døde“, og som til „troen“, så og til „den lære, som forkyndtes vore fædre og som har vidnesbyrd af sandhedsånden“. Det „skal ikke stå i modsætning til den kære, kære Ryslinge kirke der henne; såsandt det er det samme evangelium, som dér forkyndes . . . . vil dette kapel gerne være en lille søster til den uforglemmelige kirke, hvor I og jeg har haft nogle af vore sødeste timer; og når vor lille klokke ringer sammen, da vil den gerne klinge i takt med den store klokke i Ryslingetårnet“. Det betyder heller ikke „trods mod folkekirken“; nej dette hus er snarere et „bønfaldelsens tegn“ om at „hente os hjem igen til folkekirkehjemmet. — Men tillige skal det være et vidnesbyrd om, både at der er noget fribårent

¹⁾ Man mindes udtrykket fra skolehus-striden i Houen I. s. 333 ff.

menneskeligt i det danske folk, som med al underdanighed for konge og lovlig myndighed dog, hvor det gælder dets „inderste eje“, ikke vil lade sig behandle som en „viljeløs ting“, og at der er en fribåren menighed i Danmark. — Og efter hjemkomsten til Nasaret har Marias og Josefs behandling af Jesusbarnet været en anden end før. Således kan det vel også ske, at der herefter gives større frihed for menigheden i folkekirken, idet der så også kræves af os, at vi „med forstand véd, hvad vi må ville, uden at kræve mere end dette“¹⁾.

Kirkehuset fik navnet „Nasaretkirken“. Hvad dette navn betyder, er her forklaret.

Og det var heller ikke noget mundsvejr med „søster“-forholdet til Ryslinge kirke. Det er en selvfølge, at der fandt sammenstød sted i de første år; men de forekommer mig ikke af den betydning, at de her skal være genstand for fremstilling²⁾. At Birkedal ikke på nogen måde lagde Clausens gerning nogen hindring i vejen, er vist. Han holdt sig strængt til at værges sin egen stilling og tog kun en eneste gang ordet imod Clausens ret hyppige offentlige angreb, da han udgav (1869) en prædiken: „Vore fædres tro“ i anledning af, at Clausen i

¹⁾ Se „Ved indvielsen af Nasaretkirken i Ryslinge d. 8de august 1866“, udg. af Vilhelm Birkedal s. 3 ff.

²⁾ Om slige sammenstød se Birkedals „Personlige oplevelser“ II. s. 173 ff. Joh. Clausen: „I anledning af o. s. v.“, Kr. Appel: „Pastor Joh. Clausens dom om Ryslinge valgmenighed og pastor Vilh. Birkedal“ og C. N. Lorenzens nys nævnte artikel i Dsk. kirktd. — Et eksempel på, hvor ubeføjet Cl. fremstiller sig som genstand for ond uvilje fra den anden side, er, hvad han i sin pje fortæller om Sønderjydernes besøg ved Boltinggårdmødet 1868 (ikke 1869, som han antager) og hans forbigåelse ved den lejlighed. Det vil af fremstillingen længere henne i denne bog fremgå, at mødet nærmest var sammenkaldt i anledning af valgmenighedslovens vedtagelse; og til et sådant møde vilde det kun have været lidet taktfuldt at indbyde ham, der havde modstået den. At der naturligvis i mødets anledning måtte lyde ord, som skurrede ham i øret, er en selvfølge.

en pjes havde beskyldt Grundtvigs venner for at have svigtet denne. Hans menighed havde fordomsfrihed nok til strags at forstå, at Clausen var en hjærteligt troende mand, der førte et varmt, kristeligt vidnesbyrd; og som den kunde glædes over den nye forsamling, der flokkedes i Ryslinge kirke, var der også en del af den selv, som med hjærtelig opbyggelse hørte både Clausens indsættelsesprædiken og følgende fastepredikener. Hvad det personlige forhold ångår mellem Birkedal og Clausen og deres familjer, er det en ret forståelig ting, at Birkedals i flere år ikke kunde overvinde sig til at komme i Ryslinge præstegård; men de tog gerne mod Clausens i deres hjem; og det er ikke mange dage efter indflytningen på Boltinggård, at fru Birkedal skriver til sin datter: „Clausens vilde besøgt os allerede den første søndag her, men det var for tidligt for os; i dag har jeg skrevet til fru Clausen; hun skal være en meget elskelig kone, og hun har sagt til K., at hun kunde ikke blive glad, før de var venner med os“. Dette mål stræbte man fra begge sider imod, og det nåedes også, idet Clausen umiskendeligt stærkt påvirkedes af Birkedal, men i sin egen kærlighed til det danske folk (han havde fået Ryslinge højskole oprettet i 1866), sin åbne sans for poesien, især den lyriske (han har udgivet et smukt udvalg af lyriske digte til brug for folkehøjskolen), og sin varme, kristne tro havde han så mange betingelser for at komme denne i møde, at det vilde være uret at sige, at han, så vidt han var klar over sig selv, lod sig føre videre, end han vilde. Det er til ære for Clausen, at det var ham, som gav den første anledning til et samarbejde, da han i efteråret 1869 opfordrede Birkedal og hans menighed til at deltage i oprejsningen af en mindestøtte for Frederik d. 7de og krigsaarene 1848—50 i Ryslinge by; denne sag gav stødet til, at de i vinterens løb kom jævnligen sammen; og det personlige samkvem mildnede meget, som før stod så skarpt. På et fællesmøde af begge krese i Torpegårds skov 2den pinsedag 1870 rakte de hinanden broderhånd.

Clausen gik i sin tale her ud fra Platos ord: „Ja, min kære Trasymakos! vi to er nylig blevne venner, uden nogensinde at have været fjender“, og han forklarede sig med, at der „umuligt kan være fjendskab af hjertet mellem ærligt troende mennesker“. Birkedals svar var: „Tak, Clausen! det skal jeg aldrig glemme.“ Men det forhold, Cl. således stillede sig i til Birkedal og dennes kres blev ikke forstået af hans gamle venner i den indre mission, der tværtimod dømte ham hårdt derfor; under indtrykket deraf udtrådte han af dens bestyrelse i 1874. Den Grundtvigske oplysning om trosordet greb ham stærkt, „trættet og pint“, som han var, „af mange troendes åndløse og kærlighedsødelæggende kævl om opfattelsen af skriftord.“ Men „den øjeblikkelige bevægelse i retning af denne gik ikke i hans hjerte over til åndelig erkendelse.“ — Når han sammesteds, hvor han siger dette, tilføjer, at han måtte trække sig tilbage fra dem, som vilde „gøre et sligt oplysningsspørgsmål til det ene bestemmende“, var han jo her i den lykkeligste overensstemmelse med Birkedal; og det er ikke umuligt, at det var en vis unødig selvfølelse overfor denne misforståelse af Grundtvigianismen, der hindrede ham i helt at tilegne sig dens kirkelige oplysning, nok så meget som mangelen på „Helligåndens oplysning“¹⁾.

Nok herom. — Da Birkedal indviede Nasaretkirken d. 8. august d. år, indbød han Clausen til at deltage i højtiden med følgende brev:

„Boltinggård, d. 4. august 1866.

Kære pastor Clausen!

Jeg vil ikke undlade at meddele Dem, at vor lille nye kirke, om Gud vil, agtes indviet på onsdag d. 8. august kl. 11. — Jeg siger Dem ikke dette, for på en venskabelig måde ligesom at tvinge Dem til at være til stede; men for at lade Dem vide i al oprigtighed, at, hvis De med

¹⁾ Se Joh. Clausen: „I anledning af o. s. v.“ s. 39 ff.

hjærtet kan tage del i denne vor lille højtid, vil De være hjertelig velkommen i Jesu navn; Deres hustru naturligvis med. Gud velsigne os begge!

Deres ærbødige
Vilhelm Birkedal“.

Clausen tog dog ikke imod indbydelsen.

Birkedal var nys kommen hjem fra en rejse i Norge, hvor han havde gæstet sine to gifte døtre og første gang truffet Bjørnstjerne Bjørnson¹⁾ ved en forsamling i Kristiania, hvor han havde prædikeret. Efter endt forsamling kom Bjørnson hen til ham med et: „Tak fordi De har været med til at højne den nordiske bevidsthed hos utallige, også hos mig?“ Og Bjørnsons smeltede bevægelse bragte Birkedal til at minde om Hakon Jarls ord i Øhlenschlägers tragedie:

„Har du ej før set hårde stene græde,
når de fra kulden bragtes ind i varmen?“ —

Kirken stod nu færdig, dog ikke som den nu er. Den havde kun én korsarm og intet tårn, kun et lille spir over koret med en klokke, skænket af et af menighedens medlemmer. Den anden korsarm og tårn er senere kommet til. Alt kirkens inventar var gaver: fra Vartovmenigheden alterkar og døbefont (modelleret af den norske billedhugger Borch), fra Grundtvig selv døbefad; til prædikestolen havde tjenestepiger i menigheden skudt sammen o. s. v. For alterbillede var der bundet et kors af løv og blomster, i hvis midte et lille oljebillede af Herren med rør og tornekrone var indfattet. Nu pryder Dalsgårds skønne tavle: Jesus i Nasaret kirkens alter, ligesom en smuk, oldkirkelig dekoration dens hvælvinger og vægge.

C. 30 præster og 1600 andre var d. 8. avgust forsamlede i Nasaretkirken²⁾. Fr. Boisen talte først, ud

¹⁾ „Personlige oplevelser“ III s. 59.

²⁾ „Ved indvielsen af Nasaretkirken o. s. v.“

fra 1. Joh. 4, 10—11 og salmen: „Jeg véd et lille himmerig“. Derefter prædikede Birkedal med tekst fra Bileams velsignelse (4 Mos. 22 og 23 sammendraget), ikke for med den at opstille en modsætning mellem denne frie menighed og den øvrige folkekirke, men „fordi den giver lejlighed til at betragte os selv i sandheds lys“. Bileam og Balak så fra Baals høj „det yderste af folket“, og menigheden her er nøjet med at være, om end de yderste, de „allerbagerste“ af Guds menigheds lejr; men til den hører den. Om sig selv véd han, hvad han ikke er, men også hvad han er. Han „hører ikke til de store, Guds udvalgte redskaber, der kan og skal bryde nye, store baner for „Gudsfolket“, men han er en mand, der „ikke egenmægtigt har grebet hyrdestaven“ og derfor heller ikke må kaste den igen. — Herren ser mildt til os, ikke „for vor værdigheds og fortjenesters skyld“, men fordi Han ser Jesus Kristus midt iblandt os, fordi Guds helligdom er mellem os. Så gælder det da om at holde dette fast, at vi ikke skal „begynde i Ånden og ende i kødet“, hvad ofte er sket. Men ikke alle øjne ser mildt på os. Der står to skikkelser og betragter os med mørke blikke: Statskløgten, for hvem Guds rige væsentligt er et rige denne verden, og den tvivlsomme, tit noget opstyltede kirke-åndelighed, for hvem den gamle ensformighed er mere værd end vedligeholdelsen af Åndens og den danske kirkes enhed i fredens bånd. — Men Vorherre tvang Bileam til at velsigne hist — og vi vil også få velsignelsen her. I ethvert tilfælde priser vi det som en velsignet lystanke fra Gud, at han indgav os den beslutning, ikke frivilligt at træde ud. Han ser vor vilje, og Han vil da bevare os, så, hvis vi tvinges ud, vi da må kunne ved Hans nåde, lys og kraft modstå kødets og åndens besmittelse. Og den bestemte erklæring, at vi betragter os som hørende til folkekirken, den har allerede bevaret os for at bukke under for den fare, som ellers ligger nær, at komme til at stå i et stridsforhold, et bitterhedsforhold til folkekirken.

Jeg véd med mig selv, at jeg aldeles står, hvor jeg stod, før dette skete, betragter folkets kirke som før med milde øjne og siger som før: Den er ikke den hellige, almindelige kirke, men den hellige almindelige kirke er i den“.

Efter Birkedal talte L. Helveg om, at „her var godt at være“; og senere, da man en time efter gudstjenestens slutning atter samledes i kirken, Melbye og Kr. Køster. Igennem alle disse taler var trangen til større frihed indenfor folkekirken for det kristelige samfundslivs skyld uden bratte brudd med dens gamle orden den røde tråd. Fra Grundtvig (og G. Busch) indløb følgende telegram: „Ønsker Guds velsignelse til indvielsen af ordets hus“.

På 25 årsdagen efter denne dag hørte jeg en mand fortælle (afd. mejeriforpagter A. Burchardi): „Jeg hørte den gang til Vilh. Becks folk, men besluttede dog med nogle andre at rejse over til indvielsen af denne nye kirke, da jeg nok vilde vide, hvad det var. — Så begyndte de at synge; jeg troede, vi kunde synge i Becks kirke, men jeg måtte nu sige til mig selv, at jeg aldrig havde hørt sang før. Sangen blev ved at gå i mig; — Boisen talte — jeg hørte ikke et ord af, hvad han sagde; så kom De, pastor Birkedal: jeg hørte ikke et ord af, hvad De sagde; — kun sangen gik i mig. Da kom der en underlig hæs røst op på prædikestolen og sagde: „Her er godt at være:“ den hørte jeg, vel netop fordi dens klang skurrede imod sangen, og jeg sagde til mig selv: „Ja her er godt at være; her vil vi bo og bygge!“ — Og manden gjorde alvor deraf; han blev vel ikke i Ryslinge — dér var ikke hans hjem —, men han slog fra den dag sit tjæld op på det ords grund, hvis forkyndelse og bekendelse havde lagt menigheden en sådan lovsang på tunge. —

Anderledes forholdt biskopperne sig overfor de præster, der havde været tilstede. Boisen var rejst uden tilladelse; da han kom hjem, lå der et nej og en stræng irettesættelse til ham på hans bord. Melbye måtte på sin

biskops ordre indfinde sig hos ham i Odense og dér med L. Helveg modtage irettesættelsen mundtligt. Der blev udstedt et forbud imod, at folkekirkens præster måtte prædike i Nasaretkirken. Men samtidig fik frimenigheden stærk tilgang af medlemmer, navnlig fra Oure og Vejstrup, hvor der senere i 1874 dannede sig en selvstændig valgmenighed.

Præstegården var ikke færdigbygget til samme tid som kirken. Først midt i oktober flyttede Birkedals fra Boltinggård til „Kirkely“, som den blev kaldt. Kirken lå ved vejen for enden af præstegårdens have. Birkedal var atter „fæster“ på den store Herres grund. Og både når han sad ved vinduet i sit hus og så ud over den skønne natur med skov og dal, og når han tænkte på sit nye forhold som præst, fandt han, at snorene var faldne for ham på liflige steder. — Han „så ikke tilbage, men frem“ — også i sit fortsatte arbejde for at vinde husly på ny i folkekirken.

To rejser gjorde han i dette efterår inden indflytningen i „Kirkely“, til vennemødet i Kbhn. d. 10—11te sept. og til Bornholm i oktober.

Naturligvis måtte begivenhederne i Ryslinge komme stærkt frem på vennemødet¹⁾. Grundtvig, som for sin egen person „med dyb rolighed“ kunde betragte den kristelige frihedssag, da han jo alligevel „en af dagene uigenkaldelig måtte nødes til at træde ud af den²⁾ og trøste sig ved, at Herrens frie kirke ej er bundet til nogen statskirke, men blomstrer evigt der udenfor, både i himlen og på jorden“, kunde dog godt forstå, det var ikke så for hans yngre venner, der nok kunde ængstes for „de ypperstepræsters og skriftkloges“ trusler om at nøde dem ud af folkekirken, „uden at vi kan sige, at rigsdagen i sin splinterny skikkelse vilde lægge dem synderlig hindring i vejen“. Under disse omstændigheder,

¹⁾ Se „Det kirkelige vennemøde o. s. v. 1866“ v. Kr. Køster.

²⁾ Ved døden nemlig.

„som vor gode, gamle ven pastor Birkedals nærværelse midt iblandt os stiller os lyslevende for øje“, vilde han da tale et trøstens ord med henvisning til salmen: „Før-agter ej de ringe dage“, og navnlig til verset:

„De høje bjerge, som vor hytte
end true hardt med undergang,
dem vil ej Ånden fra os flytte,
men jævne lig den grønne vang,
som havets bjerge tit vi så
sig jævne ud til bølger blå“.

Når dette ord ikke havde fået så dyb og liflig en klang i menighedens øren, som i hans, så kom det af, at den lille, danske menighed endnu ikke var kommen til at se, at den åndeligt havde det samme kald midt i kristenheden som det, de af Israel havde, der vendte hjem fra udlændigheden i Babel for at bygge Davids stad og Salomons tempel på ny, under lignende forhold til verdensmagten. — Han talte dernæst om de tre kirke-stæder: Jerusalem, Antiokien og Nikæa, „den rettroende statskirke“. Vi har måttet slå lejr ved Antiokien, „hvor talen kun var om kristne med én fælles Herre, fælles tro, fælles dåb og fælles Fader i himlen“, hvor „be-kendelsen var fri og menigheden i åndelige ting ingen verdslig øvrighed underkastet, uden i al fald den biskop, den selv havde valgt“. Og dér er vi så „på det sidste holdested på vejen til det nye Jerusalem“.

Efterat gårdejer Lars Frederiksen fra Ryslinge havde bragt en hilsen og en tak fra frimenigheden, talte Birkedal selv og fremhævede bl. a. to gode varsler for dens sag, det ene, at, hvad de havde gjort, havde de ikke gjort med lyst og glæde, men fordi de følte, at de måtte, — uden „at slå sit eget vidnesbyrd i en tid af 30 præsteår for munden“, kunde han ikke her krybe i en krog; det andet, at de „var ikke en ung og opbrusende opvækkelsesmenighed“, men „i 17—18 år havde Vorherre bygget på denne menighed“. — Den skulde med Guds hjælp ikke blot blive en frimenighed af navn, hvor enten

„præsten blev en slave af menigheden eller menigheden af præsten“. Et af de første ord, han havde sagt til dem, der vilde slutte sig til ham, var: „Jeg vil ikke være nogen træl og slave af denne menighed, således at jeg skal lystre den, for at den kan holde sammen, og jeg vil ikke være nogen tyr an imod menigheden; men den samme, gensidige frihed, som hidtil har fundet sted imellem os, skal fremdeles finde sted, jeg vil stå frit overfor eder, og I skal stå frit overfor mig“. — Heller ikke vilde de prøve på, hvad så ofte havde sprængt unge frimenigheder, at sætte apostoliske indretninger i værk, når de dog ikke kunde mene om sig selv at være en apostolisk menighed. Og et af de sidste ord, han havde sagt til sin menighed, var: „Jeg frygter for enhversomhelst ting, der skulde have et skin, men måtte savne kraften, og derfor vil vi ikke bære os anderledes ad end hidtil . . . vi vil afvente, indtil Vorherres Ånd lader os kunne udfylde det, vi nu savner, og vedblive at gå vor jævne, stille gang“. — „Det er ikke sket efter vor lyst eller efter vor tilskyndelse, når der er talt meget om os; ti det har været vort hjertes ønske at gå stille og ubemærket efter den prøvelse, der er kommen over præst og menighed“. ¹⁾ —

Birkedals anden rejse i dette efterår gik til Bornholm. — Allerede tidlig i foråret havde Trandberg i et meget udførligt brev — hvori han bl. a. skriver, at „forskellen mellem deres opfattelse af dåbspagten er måske ikke så stor, skønt jeg dog ikke i ordets egentlige forstand er Grundtvigianer“ — opfordret Birkedal til at komme over og tale ved hans sædvanlige st. Hansmøde i Almindingen, da han selv for sit helbreds skyld nødtes til at være borte på en baderejse til Ems. Selv følte han sig „ikke stærk nok i ånden“ overfor de sektereriske rørelser derovre. Også fra andre, både i og udenfor Trandbergs

---

¹⁾ Det var på det samme vennemøde, at Kold på Grundtvigs opfordring fortalte om sin livsførelse.

menighed, indløb opfordringer. En „udtrådt“ skrev til ham: „Nu først, synes mig, det pust er kommet, som ret skal vise, om De med dyb alvor og kærlighed vil elske Herrens velsignede, dyrebare og dyrekøbte får“. — En slig bemærkning viser forskjellen mellem de to frimenighedsbevægelser. — På grund af sin norske rejse og den senere indvielse af Nasaretkirken kunde Birkedal imidlertid ikke rejse til st. Hansmødet. Rimeligvis ønskede han også, at Trandberg skulde være til stede, når han kom. Trandberg selv opfordrede flere af sin menighed til at rejse over til „tempelindvielses-festen“ i Ryslinge og besøgte Birkedal på Boltinggård en 14 dages tid før denne. Han havde godkendt Birkedals betragtning af hans og frimenighedens stilling i dennes „Sendebrev til Bornholmerne“, og det er åbenbart, at han nu gerne vilde hægte sin lille båd til det store Ryslinge-skib for i dets kølvand at komme ind i folkekirken igen. — Der blev også i det mindste samlet underskrifter på en adresse til ministeriet om tilladelse for Birkedal til at måtte benytte den store, rummelige kirke i Åkirkeby, hvad sognepræsten dér, Mossin¹⁾, selv gav anslag på. Denne addresses videre historie kan jeg ikke forfølge, men Birkedal prædikede virkelig en søndag i den. — D. 10de sept. sendte Trandberg fra Ems Birkedal sit manuskript til: „Åbent sendebrev til udgiveren af: „Budskab fra nådens rige“, (Chr. Møller) til gennemlæsning, idet han dog bad ham lade det være en hemmelighed; det synes også, at han har besøgt ham på Fyn på tilbagereisen fra badestedet, og at da først Birkedals rejse er bleven endeligt bestemt. Der var vel roligere nu derovre, skriver han; men „det falskeligt så kaldte evangeliske parti er kun roligt i stolt, forfængelig følelse af en stor sejr; og på modparten hviler der et stort tryk“.

D. 4de okt. kom Birkedal til Bornholm og blev der

---

¹⁾ Trandberg havde begyndt sin virksomhed på Bornholm som dennes medhjælper.

til d. 16de. I disse 12 dage prædikede han 7 gange, dels i frimenighedens kirke i Østermarie, dels i en ladebygning på store Myregård i Åker, i en skov i Bodilsker, på Kristianshøj i Almindingen, dels om søndagen i Åkirkeby kirke, samme dags eftermiddag i købmand Ludvig Dams hus i samme by og den sidste dag i Sommerlyst ved Rønne. — Da Birkedal havde talt ved mødet i Almindingen d. 13de om Ef. 4,1—6, trådte Tråndberg frem og aflagde en erklæring om, at han havde tre ting at bebrejde sig ved sin færd, da frimenigheden dannedes, at han før udtrædelsen ikke havde ansøgt regeringen om tilladelse til at danne en fri menighed i folkekirken (Birkedals forudsætning: om der ingen troende sognepræst var på øen, lader han uprøvet), at han og hans lille samfund ikke havde sagt de troende i folkekirken et så kærligt farvel, som de burde, hvorfor der var opstået en kløft mellem de troende i og udenfor folkekirken, og at han ved optagelsen ikke havde indskrænket sig til at forlange den almindelige, gamle bekendelse af forsagelsen og troen, således som den lyder ved dåben, men forelagt dem, som optoges, nogle videregående, af ham selv forfattede artikler ... der som salighedsvilkår aldeles ingen ret havde til at bestå, hvor rigtige de end kunde være i sig selv; dem vilde han nu åndeligt slå en tyk streg over, da han havde erfaret, at de for en stor del var årsag i, at der i hans samfund nu af nogle blev prædikeret en skæv og løs kristendom, der ikke byggedes på den rette grundvold: dåbsbekendelsens, håbets og kærlighedens ord (Fadervor og nadverordet). Han sluttede med at henstille til sin menighed at ansøge om at måtte komme i et lignende forhold til folkekirken som det, Birkedals menighed attråede.

Det er kendeligt, at Trandberg var under stærk indflydelse af Birkedal. Og virkeligt indgik også kort efter 105 familjefædre og enker af hans menighed med en ansøgning om anerkendelse i folkekirken på det af Trandberg angivne grundlag. Men hvor uklar han var,

viser en „kort meddelelse“, han kort efter hint møde offentliggjorde i „Bornholms avis“, og hvori han vel vedkender sig, hvad der var refereret om hans udtalelse på det, men mener det fornødent at tilføje, at han aldrig har tænkt på at udrække „en broderhånd mod den store, frafaldne masse i den sa kaldte folkets kirke“, kun imod „den lille flok, som Jesus kendes ved“. Ti enten var det jo, kristeligt talt, en overflødig bemærkning; eller også måtte den jo gøre ansøgning om anerkendelse i folkekirken meningsløs, da denne jo ikke kan tænkes hin „masse“ foruden. — Det være her kun bemærket, at den Bornholmske frimenigheds ansøgning i flere år efter valgmenighedsloven strandede på Trandbergs uvillighed til at indrette forholdene ved skriftemål og altergang og ved kirketugten efter folkekirkenes forskrifter. Da han imidlertid i 1872 afgav en erklæring om at ville rette sig efter disse, anerkendtes hans menighed som valgmenighed. Men de berørte, åndelige forhold i den udviklede sig således, at de voksede Trandberg over hovedet. Han opgav i 1877 sin præstestilling på Bornholm og forlod øen.

Linjerne om den Birkedalske frimenighed vil kun tegne sig klarere på baggrund af den Trandbergske. Denne var virkeligt et lille forsøg på at lave en „apostolisk“ menighed, og dens udtrædelse var for så vidt sket af „kirkelige“ grunde. Men begivenheden skal ikke anbefale en slig udtrædelse i vore dage. Snarere må man sige, at sporet skræmmer. Hin var simpelthen et lejlighedsværk af tilfældige, kirken uvedkommende, årsager, som man kun ikke vilde tillade at krænke en uimodsigelig kirkelig ret, og bevægelsen var så meget sundere, som man slet ikke forsøgte at „lave kirkehistorie“, men blot under de nye, ikke selvvalgte, former vilde bevare det gamle og forholdet til alt derunder uskadt.

Under hele sagens gang havde Birkedal afholdt sig fra al indblanding i det politiske liv. Hvor „politisk“ end anledningen var til dannelsen af frimenigheden, måtte han dog føle, at ikke blot arbejdet hermed trængte til alle hans kræfter, men også at sagen selv, når den én gang var rejst, krævede at holdes så kirkelig klar som vel muligt. Han holdt sig også udenfor al deltagelse i de bestræbelser, som på rigsdagen blev gjort for ad den borgerlige lovs vej at ordne de kirkelige frihedsspørgsmål, som hans afskedigelse havde nødvendiggjort en afgørelse af, men som selv jo blot var en frugt af hele den Grundtvigske bevægelse indtil denne dag, ikke mindst af den kamp, han selv havde ført. Hvad hans ønske, bøn og begæring var, véd vi; men han vilde kun lade menighedens sag tale for sig selv og udfaldet af den, borgerligt talt, ligge i Herrens hånd.

I marts 1866 udstedte G. Busck, H. Carlsen, Sofus Høgsbro, K. Køster og P. Rørdam en offentlig indbydelse til dannelse af en „forening for frihed i folkekirken“¹⁾. Samtidig henvendte disse mænd sig i en privat skrivelse særskilt til „pastor Vilh. Birkedal og hans frie menighed“, hvis forhold særligt krævede opmærksomhed, om „det end var folkekirken og dens tarv, foreningen i det hele havde for øje“. De bad ham om at vise dem den tillid at henvende sig til dem med „ønsker og forslag“ og „jævnlig meddelelser om sagens gang“, idet de tillige opmuntrede til vedblivende at hævde sig som en fri menighed i folkekirken, hvorved de håbede, at „den kirkelige frihedssag, som en tid har stået stille, kraftigt vil fremmes, vinde folkets opmærksomhed og i sin tid også regeringens stemme“. — Jeg finder mellem Birkedals papirer ikke et eneste ord, der tyder på, at han er trådt i nogen ligefrem forbindelse med denne forening,

---

¹⁾ Foreningen var egentlig dannet i 1864; men den trådte nu først frem for offentligheden.

uagtet jeg naturligvis ikke tvivler på, at han så dens dannelse med glæde.

Foreningen vilde hævde, at folkekirken „burde omannes efter de nye forhold; tvangen måtte afløses af frihed, dens medlemmer samles ikke efter deres bopæl, men efter deres frivillige tilslutning, den personlige overbevisning lægges til grund for den hele (kirkelige) samfundsbygning“, og det var den almindelige lovgivningsmagt, der skulde ordne den nye forfatning, for at man kunde være vis på, at „den blev i overensstemmelse med folkets øvrige fri udvikling“. På Roskilde konvents forårsmøde i dette år blev denne forening bragt under forhandling af formanden, stiftsprovst C. Rothe, som særligt imødegik den forestilling, at grundloven ved indførelse af religionsfrihed tænkte sig en udvikling af folkekirken i retning af frie menigheder om frie præster. Vel tog man den gang ikke hensyn til kravet om at afhøre en kirkelig synode, inden der toges bestemmelse om folkekirkens forhold til staten, men man afviste udtrykkeligt et forslag om sognefrihed og indsatte paragrafen om, at „folkekirkens forfatning skal ordnes ved lov“, idet udvalget gik ud fra, at en sådan lov skulde „bestemme formerne og grænserne for den medvirkning, som kirkesamfundet selv bør have ved sammes bestyrelse, såvel som ved afgørelsen af kirkelige sager, ved siden af den forholdsvis større myndighed, som statsmagten for øvrigt forudsættes at ville komme til at udøve over denne kirke fremfor over de øvrige religionssamfund i landet“. Heraf mente Rothe at kunne drage den slutning, at der kun var tale om at bruge lovgivningsmagten til at ordne kirkens ydre forhold til staten, men ikke til at afgøre noget om dens rent indre forhold.

Det må udtrykkeligt her betones, at grundlovsudvalget afgjort hævder en myndighed over folkekirken fra „statsmagtens“ side : for konge og rigsdag i forening, og ikke giver den højkirkelige teori medhold, som navnlig Martensen hævdede, at kirkelige bestemmelser i det

hele kunde tages administrativt af kongen alene som „øverste biskop“. Idet vi nu sikkert, rigsdagen medindbefattet, er enige om, at denne, så lidt som kongen alene, bør bestemme om „rent indre“ forhold i kirken, bliver nu imidlertid spørgsmålet, om en sag som den foreliggende virkelig med rette kan henregnes til disse eller ikke. Man kan dog ikke med nogen føje regne sognegrænserne i folkekirken til „rent indre“ forhold i kirken selv; de må dog sikkert høre til de ydre ting, som folkekirkens borgerlige styrelse må kunne omordne, uden at forgribe sig på det indre.

Men Rothe, sammen med så godt som hele den høje gejstlighed, gik altfor vidt, når de i den rejste bevægelse så et forsøg på at opløse hele den nuværende orden, også i udvortes forstand. Man ønskede jo ikke, at brugen af friheden skulde gå et fjed ud over den virkelig tilstedeværende trang; man tænkte aldeles ikke på at ophæve en eneste sognegrænse i landet, og det er kun et skræmmebillede af egen fantasi, når man forestillede sig en sådan virkning af en lille lov, som blot skulde tillade enkelte krese at samle sig frit efter tarv og trang, medens iøvrigt hele den gamle orden blev bestående; og jo mindre man selv vilde anerkende, at der var trang til stede dertil, des lettere syntes man at kunne indrømme den forlangte frihed, da de med brugen af den forbundne ofre nok desuden også skulde begrænse den almindelige misbrug. Hvorledes skulde der være tale om en opløsning af det hele samfund, så længe man ikke krævede andet end tilladelse til en fri kirkelig menighedsdannelse under den gamle orden, og løsenet: frie menigheder med frie præster kun betød: så vidt det det kunde bestaa med den? På konventet var pastor Kr. Køster eneste talsmand for den nævnte forening, og han hævdede bestemt denne konservative betragtning af den kirkelige frihedssag, idet han særligt med hensyn til præstefriheden gjorde gældende, at det ikke kunde godkendes, at den skulde bestå i en præstevilkårlighed til at

„antage og afvise, hvem man vilde“, men i „præsternes talefrihed“ efter det af Grundtvig (i „Kirkelig samler“) opstillede præsteløfte.

Brevvekslingen mellem biskopperne Martensen og Laub¹⁾ giver et nøje indblik i de højkirkelige stemninger overfor hele denne frihedsbevægelse. Laub (se brev af 6/11 1865) er efter Birkedals afskedigelse ærlig nok til at sige, at han „ikke havde ventet dette skridt“, men tilføjer naivt, at „efterat regeringen har taget sin beslutning, må det også forekomme mig, at den har været uundgåelig.“ Det mente dog ikke en gang Rosenørn-Teilmann, der, som anført, ikke vilde have indstillet Birkedal til afsked, om han den gang havde været minister, og altså gik ud fra, at regeringens beslutning i så henseende havde været „undgåelig“, men nu kun hævdede, at den tagne beslutning ikke for „kronens værdigheds“ skyld kunde gøres om. Men Martensen (se brev af 23/11 1865) havde rigtignok heller ingen tillid til den nye kultusminister. Hvorvel han glæder sig over, at denne „har taget det parti, han har“, kalder han ham dog „novus og imperitus“²⁾ og frygter for at han „ikke vil holde sig fri for vaklen“; „han er en god ven af pastor N. N. (Strøm?) i rigsdagen, har selv i sin tid stemt for den ulyksalige lov om kirkers benyttelse af sognebåndsløserne og synes at have for høje tanker om Grundtvigianerne som det eneste levende parti i folkekirken“. Rimeligvis vil han gøre sit afslag godt med andre indrømmelser. Og Martensen fortaber sig da i mistrøstige betragtninger over ministre i almindelighed og kultusministre i særdeleshed. Hvorledes skal dette kunne overbevise nogen om „uundgåeligheden“ af deres afgørelser?

Et lovforslag om „tillæg til lov om sognebåndets løsning af 4. april 1855,“ der i slutningen af 1866 privat indbragtes i folketetinget, omtrent samtidigt med, at Birke-

1) I „Biskop Otto Laubs levned.“ 2den del.

2) „Ny og uerfaren.“

dal på frimenighedens vegne indgav et andragende om borgerlig anerkendelse af denne, afløstes af et andet, som d. 2. maj 1867 indbragtes af H. Carlsen, B. Christensen, Høgsbro, Jens Jørgensen og P. Schjørring, om „menighedernes deltagelse i valget af deres præster“; det gav et mindretal på 20 stemmeberettigede i pastoratet lov til, året efter valget af sognepræsten, at danne en valgmenighed om en selvvalgt og selvlønned præst¹⁾. „Hvilke tider!“ udbryder i anledning af stemningen overfor disse forslag Martensen i brev til Laub af 7. decbr. 1866, „i folketinget er der den mest afgjorte stemning for frimenigheder. Casse og Hall synes at være slæde over og at bejle til Grundtvigianernes venskab . . . . Ministeren står vaklende som et rør, der svajer hid og did . . . . Jeg skønner ikke rettere, end at folkekirken går sin opløsning i møde, dersom denne lov går igennem, og at amerikanske tilstande er finalen, der kan haves i udsigt. Ulykken er, at lignende strømninger går igennem hele verden. Den ensidige individualisme synes ikke at ville få ende“. Og Laub skriver to dage efter, at han er i højeste grad overrasket over, at „to af vore anseteste jurister ikke har haft andet at sige, end at her er en trang, at retssiden af sagen aldeles er skudt til side“. Han „kan ikke se andet, end at det er revolutionens ret, der af folkets anseligste repræsentanter bliver sanktioneret“. Man er ifærd med „at omstyrte de gamle grundvolde for retsbevidstheden“. Kunde man ellers så aldeles have undladt at tage hensyn til „måden, hvorpå den frimenighed, man har for øje, er bleven til?“ Og Laub vilde dog ellers nok have denne frimenighed anerkendt²⁾; hvad er da meningen af dette, når det netop var den, som ved sin færd havde rystet „grundvoldene for retsbevidstheden!“

I modsætning til de to biskoppers forfærdelse over særlig Halls stilling til sagen, skrev Birkedal til denne:

1) „Dansk kirketid“. 1866 nr. 50 og 1867 nr. 17.

2) Se „Biskop Otto Laubs levned“. III. s. 210.

„Kirkely, den 9. decbr. 1866.

Min egen, kære, gamle ven!

Jeg har iaften læst din tale i rigsdagen om vore sager her. Jeg takker dig af et sandt, oprigtigt og varmt hjærte derfor. Det er den gamle, kære, uforglemmelige kultusministers røst. Du har ikke fornægtet din fortid, min kære ven! ikke fornægtet det frihedens og livets stade, hvorpå du stod som kirkens styresmand, og som vil bevare dit navn i vor kirkes årbøger i velsignet ihukommelse som den bedste varetager af menighedens sager, som den, der bedst forstod, hvad der tjener den bedst, iblandt alle de kirkeministre, vi har haft. Men fra mig skal du da have en særlig tak, både fordi jeg som din gamle, jeg tør sige trofaste ven glæder mig over hvert et nyt tegn på dit højsind og din kærlighed til liv og frihed i de åndelige forhold, og fordi sagen jo ganske særdeles angår mig og min menighed. Kære Hall! i aften følte jeg den gamle ungdomskærlighed til dig blusse stærkere og varmere op, så jeg kunde ikke lade være at skrive disse ord til dig. Gud velsigne dig og dine! Jeg er så glad over dette første udfald af sagen i rigsdagen, og jeg er så glad, så glad over dig, som har antaget dig os og vor sag. Hils din Marie og dine sønner! Du har mange venner, men jeg lader mig ikke den forret betage, at jeg er en af dine hjærteligste og trofasteste; ti jeg elsker dig og ikke blot noget ved dig!

Din gamle ven

Vilhelm Birkedal.“

Under den mere og mere „pinlige situation“ (Martensen) voksede hos lovens modstandere kravet om en kirkekommission. Laub må dog indrømme (brev af 30te marts 1867), at loven ikke hjemler „kirken“ nogen „ret“ til i disse sager at høres først, men det må gælde som en „grundsætning i kirkeretten“, at dette sker; „fyrsten“ har vel „magten og afgørelsen“, men just derfor trænger

han til at høre „de sagkyndige“ (o: lærerstanden), hvem ellers „den ansvarlige minister“ aldeles vilde fortrænge fra kongens råd. Denne (Rosenørn-Teilmann), der fandt det rimeligt, at kirkens embedsmænd hørtes i kirkelige sager, men bestred deres folkekirkelige ret dertil, blev ved en adresse fra Københavns gejstlige konvent til rigsdagen i februar, der efterhånden tiltrådtes af c. 800 præster og over 70,000 lægfolk, og ved biskoppernes tryk bevæget til den 15. april at udsende en rundskrivelse til disse om at føre sagen frem på sommerens landemoder, hvoraf fulgte, at regeringen ikke vilde bekræfte nogen lov om frimenigheder forinden. Der blev i denne rigsdagssamling heller ikke tale derom, da landstinget nægtede det af Carlsen o. a. indbragte forslag overgang til 2den behandling.

Sommeren hørte altså landemoderne til. På det særlandske kæmpede Martensen for kongens kirkelige enevælde i forbindelse med et snævert kollegium imod P. Fenger og C. I. Brandt fra den anden side. På det fynske udtalte biskop Engelstoft sig temmelig mådeholdent. Han vilde ikke hindre anerkendelsen af frimenigheden i Ryslinge og enhver anden, der dannes på lige så godt et grundlag; dog mente han, at det havde ingen hast med loven, da forholdene i Ryslinge var fredelige, og da dér attester for de kirkelige handlingers udførelse sagtens kunde tilvejebringes. Pastor Clausen i Ryslinge, som var imod den almindelige lov, ønskede dog Birkedals menighed administrativt anerkendt og vilde „ikke nægte, at frimenigheden i Ryslinge var opstået af en indre trang til frihed“, om end også partihensyn havde gjort sig gældende. Pastor Strøm krævede også hensyn tagne til Grundtvigianerne; den indre mission gjorde gavn, men der kunde også tænkes andre midler. På det ålborgske landemode samler opmærksomheden sig særligt om biskop P. C. Kierkegaard, der snart skulde komme til at indtage en fremskudt stilling i denne sag. Kierkegaard indtog en ganske egen stilling til den, en

stilling, der bragte de to nævnte brevvekslende kollegaer af ham til at beskyldte ham for selvmodsigelse. Kirkegaard vilde nemlig i det hele ikke, at der skulde ske principielle ændringer i folkekirkens tilstand til gunst for friheden, men anerkendte, at i dette tilfælde havde „førelser, der lå udenfor menneskelig beregning, ligesom drevet os ind på den foreslåede vej.“ Han indså, at den stilling, Birkedals menighed indtog, havde for dybtgående forhold til bevægelser, der strakte sig gennem store dele af folkekirken, til at man kunde nøjes med at give denne en særstilling; hellere måtte man ved en almindelig valgmenighedslov, om muligt, knytte bevægelsen fast til den folkekirkelige udvikling i det hele og derved sikre folkekirken for en sprængning. En valgmenighedslov vilde netop bryde brodden af de yderliggående frihedskrav og virke som bølgedæmper („sikkerhedsventil“). Den, som vil en sådan, „må ville undtagelsen og bringe offeret.“ Da Madvig i landstinget senere beskyldte dette Kirkegaards standpunkt for at stå i et misligt forhold til „logiken“, svarede denne med en henvisning til, hvad han kaldte „forholdenes logik“.

Afstemningerne gik — undtagen i Ålborg — naturligvis alle sagen imod. Under dette tryk afgav Rosenørn-Teilmann den 4. sept. sin portefølje som kultusminister, og ministeriet formåede Kirkegaard til at indtage hans plads. Han indtog den med ulyst, men også her dreven af forholdenes logik¹⁾“. Regeringen forelagde nu selv valgmenighedsloven. Den vedtoges i folketinget, hvor dog en af den kirkelige friheds venner, N. I. Termansen, først stemte imod den, fordi kravet på kongelig stadfæstelse af valgmenighedspræsten i hans øjne var „et skjold for vilkårligheden imod friheden“, idet en minister jo ved at nægte stadfæstelsen kunde drive en frimenighed ud af kirken. Han mente netop derved at virke

---

¹⁾ Se „Til minde om biskop Peter Christian Kirkegaard, o. s. v., ved H. P. Barfod, s. 18.

imod folkekirkens opløsning¹⁾. Trods de stridige meninger var bevarelsen af denne det fælles løsen for alle. Inden loven kom til landstinget, udsendte de 6 biskopper i februar 1868 en „fællesudtalelse“, hvori de med rette erklærede det for en „samvittighedspligt“ ifølge deres embede at udtale sig; men hvori de med urette påstod, at valgmenighedsloven ligefrem var grundlovsstridig, da den betød en opløsning af den stilling, grundlovens § 3 gav den „evangelisk-lutherske kirke“ her i landet. De kunde imidlertid ikke begrunde dette på selve lovens indhold, men på en ubestemt henvisning til, „at sværmeriets iver og snildhed“ vilde bygge videre på den til folkekirkens opløsning i „så kaldte frie, selvstændige menigheder om så kaldte frie, selvstændige præster, der, uden at være bundne ved forpligtelser til menighedens evangeliske lære, kan prædike, hvad dem lyster.“ Man slog til valgmenigheden, men mente præstefriheden, to ting, som dog i og for sig intet har med hinanden at gøre; Kierkegaard havde sikkert snarere ret i, at de første var en „sikkerhedsventil“ imod overdrivelser af den sidste. Selvfølgelig manglede biskoppernes fællesudtalelse heller ikke henvisning til grundlovens § 75. Martensen skrev til Laub, at den „har gjort stor virkning, og en krise er nær forestående“. Ministeriet vilde vistnok være solidarisk med Kierkegaard; men han håbede vel på, at landstinget skulde vælte loven og med den ministeriet. I tilslutning til fællesudtalelsen indsamledes underskrifter i tusindvis i hele landet over imod loven, og adresser strømmede ind til rigsdagen.

Det gjaldt at styrke landstinget som det eneste værn, der nu var tilbage imod folkekirkens opløsning. Dette havde jo også en nok så klemt stilling, med ikke blot folketinget, men selve den regering, som havde gennemført dets nye magtstilling, imod sig. Det var at

---

¹⁾ Se P. Bjerger: „Den jyske bonde Niels Jokum Termansen,“ s. 119—20. Ved den endelige afstemning stemte han dog for loven.

forudse, at det i denne kamp måtte give efter. Uanset hvilke bevæggrunde, der drev ministeriet, om det virkeligt var overbevisning, eller det var en indrømmelse, det lagde mindre vægt på, overfor sine allierede af venstre i grundlovskampen, så var det nu dets urokkelige bestemmelse at ville gennemføre loven, og gejstlighedens og landstingets forenede magtmidler var ikke store nok til at standse den. Da landstingsudvalget den 15. april afgav sin betænkning, var Kierkegaard, syg og lidende (hvorvel hans kollegaers fællesudtalelse havde „plaget ham dag og nat“, sagde han dog til Martensen — se brev til Laub af 10. marts — at den ikke var skyld i hans sygdom) allerede gået af som minister den 3. marts, og provst Aleth Hansen havde indtaget hans plads. Udvalgets flertal (6 mod 4) frarådede lovens vedtagelse med en varssommere begrundelse end biskoppernes i fællesudtalelsen; dog væsentligt med en lignende. Det vilde ikke nægte trangten til frihed for individet. Men denne trang var fyldestgjort ved sognebåndsløsningen, som ikke op-hævede sognegrænserne, men knyttede kun den enkelte fast til en anden sognemenighed end hans egen. Men at overføre denne frihed på hele samfund, det var mod „den evangelisk-lutherske kirkes almindelige orden“. Man vilde ikke gå videre end til at tillade menighederne at antage frie hjælpepræster i sogne, hvor sognepresterne ikke tilfredsstillede en del af beboerne (Kriegers forslag). Men da ministeriet var imod dette forslag, tilbagekaldte man det.

Efter 2den behandling den 23. april, erklærede grev Frijs, at ministeriet gjorde sin forbliven afhængig af lovens vedtagelse. Landstinget, som derved kom i en „hel opløst tilstand“, bøjede sig da og vedtog loven ved 3die behandling den 28. Martensen kaldte dette en „uud-slettelig macula“ (plet), hvorved landstinget „tabte sin moralske anseelse i nationen“ og erklærede som slutningen på hele sagen, at „når et religionsløst demokrati

har magten, bliver folkekirkens stilling uholdbar.“ (Se brev til Laub af 18. april og 3. maj).

Folkekirken står dog endnu, og det har ikke bekræftet sig, at „det religionsløse demokrati“ og valgmenighedsdannelserne står i nogen særlig forbindelse med hinanden. Her være det dog nok, at hele fremstillingen må have vist, at en slig beskyldning er aldeles grundløs overfor det første led i rækken af dem.

Den fri menighed i Ryslinge indtog nu sin plads som „valgmenighed“ i folkekirken. „Birkedal“, skriver Melbye, „der har været syg, er nu rask igen som sædvanlig og er meget glad over valgmenighedsloven, som han strags vil benytte med taksigelse.“ Det var naturligt, at man kunde ønske at samles for at tage den nye stilling, der var åbnet udvej for, under overvejelse, og et vennemøde blev berammet til den 17.—18. juni i Boltinggård skov¹⁾. Dette møde fik en egen karakter derved, at det blev gæstet af over 200 mænd og kvinder fra Sønderjylland. H. Sveistrup skriver derom til Birkedal:

„Rødding ved Gram, den 9. april 1868, skærtorsdag.

Kære ven Birkedal!

Det føjede sig ikke så for mig, at jeg kunde mødes med dig, da du i forrige uge var nær vore grænser. Jeg var i de samme dage i selskab med [Cornelius] Appel i København.

Der bevæger i en lille vennekres sig varmt det spørgsmål, om der ikke under de nuværende forhold kan gøres noget for „dansk kristendoms“ udbredelse i Sønderjylland, hvor i de allerfleste egne kun herrnhutisk og pietistisk kristendom er bleven udbredt.

Netop i disse tider, da det danske hjerte herovre er kommen til mere end før at vide af sig selv, tør man vente at finde øren for en forkyndelse, der ikke, som

¹⁾ Se „Dansk kirketidende“ 1868 nr. 25.

folk er vant til, tilslører forskellen mellem dansk og tysk, men hævder den naturlige forskel og giver det danske hjerte lov til at være dansk og som sådant høre og favne livets ord.

Mens vi, der med syn herfor bo her ovre, gør vort bedste for denne sag, men kun har små kræfter og så godt som er indskrænkede til de nordlige og vestlige egne, fordi vi ingen synderlig tilknytning kan finde i østegnen, — kom det i en lille vennekres på tale, om man ikke kunde få lokket en del Sønderjyder over til et kirkeligt vennemøde i Fyn, hvorved de kunde blive førte ind i en levende strømning, der på én gang vilde styrke dem i dansk og kristelig retning. Samme tid kom der rygter til byen om, at der tænktes på et større vennemøde i Ryslinge til sommer; og nu blev det i den lille kres besluttet, at jeg skulde skrive til dig og henlede dine tanker på Sønderjydernes deltagelse i et sådant møde . . . .

Se, kære ven! det ere disse tanker, som skulde tolkes dig og anbefales dig og vennerne omkring dig. — Dit navn har en god klang og vilde sikkert hjælpe mangen en til at overvinde den sky, som navnet „Grundtvigianer“ ellers volder.

Lev vel! Glædelig påske!

Din ven

H. Sveistrup.“

Naturligvis sendte Fynboerne med glæde Sønderjyderne indbydelse til mødet. Talerne — som talte fra en tribune med de 3 nordiske flag over, med både Kristian den 9des og Frederik den 7des navnetræk og et ophængt billede af Hejmdal — var navnlig Birkedal, L. Helveg, Sveistrup, C. Hostrup¹⁾, Melbye, Svendsen fra Jellinge, og af Sønderjyderne Cornelius Appel og L. B.

---

¹⁾ Hans sang: „Danmark, delt ved hav forinden“ er skreven til denne lejlighed.

Poulsen. Valgmenighedsloven var vistnok ikke sådan, sagde L. Helveg, at vi havde „grund til at triumfere.“ Navnlig havde man ønsket at kunne have fået lov til at bruge de gamle kirkehuse. Men „kræver loven, at vi skal bygge nogle kirker eller bedehuse, kan vi jo gerne gøre det, når det endelig skal så være¹⁾.“ „Vi dømmer ingen, lige så lidt som ved sognebåndets løsning . . . Frimenighederne behøver ikke at ligge i strid med sognemenighederne, og to præster kan godt være samdrægtige, fordi de tager sagen hver på sin vis.“ — Mødet endte med vedtagelsen af en takadresse til konsejlspræsidenten, som man tillige bad ham bringe biskop Kierkegaard og den daværende kultusminister, A. Hansen. „Vi modtager valgmenighedsloven med glæde og vi betragter den som et pant på, at folkekirken derved vil vise sig forskellig fra den gamle statskirke, at dens ordning skal hvile på et frit, folkeligt grundlag, ikke udsprunget af et dogmatisk system, ikke tildannet efter fremmedes mønstre, men afpasset efter det danske folks åndelige tarv og trang.“

Denne — noget ubestemte — udtalelse kom da til at afslutte den treårige kamp. Forøvrigt hændte det uheld på mødet, at en af Birkedals døtre i sin lette sommerdragt blev antændt af en svovlstik og med nød og næppe friedes fra livsfare. Birkedal og Hostrup blev ved slukningen hårdt forbrændte. En dejlig prædiken af den første, meddelt i „Livets ord og ordets liv²⁾“, tager sit udgangspunkt i dette optrin, og glæden over datterens frælse giver ham anledning til en rig udvikling af ordet: „Der skal være større glæde i himlen over én synder, der omvender sig, end over 99 retfærdige.“

Overser man nu hele valgmenighedslovens historie,

¹⁾ „Kerteminderne,“ som vilde benytte loven efter V. Blochs forflyttelse på denne tid, kaldte det „en urimelig fordring.“ Dansk kirketid. nr. 25. Så langt var det fra, at man selv ønskede at „fikser“ valgmenighederne.

²⁾ S. 339 ff.

må dette blive resultatet: Der blev ved regeringens færd overfor Birkedal på grund af hans optræden i rigsrådet givet den kristelige frihedstrang overfor den gamle statskirkes former i utvivlsomt Luthersk spor anledning til at vove en kamp, som, ført med både klarhed og besindighed og holdt på kirkelige enemærker, så vidt det efter kirkens borgerlige stilling var muligt, førte til, at ingen regeringspolitik uden ren vilkårlighed for fremtiden indenfor folkekirken af uvedkommende grunde kan skille præst og menighed ad og netop derved bidrage til folkekirken opløsning. Dertil vil der for fremtiden kræves rent kirkelige grunde. For dette resultat bør hele folkekirken være Birkedal og hans menighed taknemlig.

Det var endelig dette, der — jævnsides med den danske folkehøjskoles rejsning, som Birkedal glædede sig over, men jo ikke havde umiddelbar del i — lå „bag skanserne.“ Men idet jeg nævner den danske folkehøjskole sammen med Birkedals navn, kan jeg ikke undlade at minde om, hvilken del nederlaget i 1864 har i dens opkomst. Gennem „ånden fra 48“ fik Kold stødet til sin gerning. Når den danske folkehøjskole vilde „rejse“¹⁾ folket igen efter nederlaget i 1864, så har den først fuldført sin opgave, når den har ført os tilbage til „48“ og udslettet resterne af det nederlag, vi led i „64“. En folkelig almenoplysning er ikke nok. Målet er det danske folks genoprejsning og samling på ny. Det ligger vel i den almægtige Guds hånd, men er derfor ikke mindre vor egen opgave. Vi træffer Birkedals inderste tanke med folkehøjskolen, når vi nævner digterens ord:

„Sønderjylland vundet,
— det er Danmarks mål.“

Boltinggård-mødet med dets blanding af dansk folke- og vennemøde sammen med de fraskilte Sønderjyder peger på dette mål.

¹⁾ Se hvad der er berettet om en samtale i 1864 mellem E. Trier og V. I. Hoff af L. Schrøder i „Højskolebladet“ 1894 nr. 27.

Noget efterslæt fra disse år har jeg, for at kunne fortælle om kirkesagen i Ryslinge i sammenhæng, gemt til bag efter.

Der er først Birkedals indlæg i sagen om prinsesse Dagmars overgang til den græsk-katolske kirke efter hendes trolovelse med den russiske storfyrsttronfølger.

Som bekendt, døde hendes første trolovede, storfyrsttronfølger Nikolaj, i 1865. Da det rygtede sig, at der forestod en ny trolovelse med broderen Alexander, og at hendes konfirmation i den Lutherske kirke af den grund blev udsat, skrev Birkedal under overskriften: „Et alvorligt spørgsmål“ i „Fædrelandet“ 1866 nr. 58 et stykke, hvori han gjorde gældende, at, hvis den unge prinsesse af egen drift vilde gå over til den græsk-katolske kirke, var dertil intet andet at sige end: „Gud slippe ikke den unge sjæl i udlændigheden!“ men hvis man her blot stod overfor en trosændring for en trones skyld, er hun da advaret både af sine kongelige forældre og af den kongelige familjes skriftefader imod et sådant fald, som ingen trone på jorden kan opveje? Har man ikke lagt hende ansvaret på sinde, måske gjort det modsatte eller fortiet det, pådrager man sig selv et stort ansvar for Gud og mennesker . . . Man skal sige hende, at hun skal ikke købe den russiske kejserkrone for denne pris. Der er talt om det lykkebringende for Danmark i en sådan forbindelse. Men „at afsige sin fædrekirkes tro og vælge en anden, for at opnå denne forbindelse, det vil efter min inderste overbevisning være at føje et nyt led i kæden til Danmarks ulykke.“ Han minder om et gammelt ord, som siger: „Det, hvormed man synder, dermed straffes og tugtes man.“ Som vi før har syndet med Rusland og er bleven tugtet med det (1814), kan vi blive det igen. Billiger konge og folk denne handel om en trone, så „kan den ikke blive til velsignelse, men må blive til ulykke.“

I sine „Personlige oplevelser“¹⁾ fortæller Birkedal om

¹⁾ II s. 209.

en samtale, han i den samme anledning har haft med den kongelige skriftefader, biskop Mårtensen, hvori denne, der ikke i sin tid havde billiget stiftsprovst Paullis forhold som konfessionarius ved prins Vilhelms overtagelse af den græske kongetrone, tydeligt nok gav til kende, at han selv i prinsesse Dagmars sag ikke havde nogen ren samvittighed. På benægtelse af denne samtales rigtige gengivelse har Birkedal fastholdt, at han huskede ret. Jeg skal ikke her dømme derom; men jeg véd, at jeg, 16 år før „Personlige oplevelser“ udkom, har hørt ham fortælle denne samtale med de samme ord som i bogen. Der er ingen tvivl om, at hin udtalelse, der fremkom på et tidspunkt, da den kunde alt andet end gavne hans egen sag, har været ham en samvittighedssag, og den giver da kun et nyt vidnesbyrd om hans uforbeholdne kamp for, hvad han anså for sandhed. Hvad vi nys har oplevet om den bulgarske prinses omdåb til den græske kirke, skal just heller ikke bidrage til at stille slige overgange fra den ene kirke til den anden i et godt lys for kristne.

Birkedals artikel indbragte ham kun et angreb i et skandskrift imod ham og hele den Grundtvigske retning af en anonym „Sophronius“, der her kun skal nævnes.

Allerede for år tilbage havde Birkedal i København søgt R. Nielsen¹⁾ op for at få klarhed over dennes og S. Kierkegårds anskuelser om forholdet mellem tro og viden. Han dannede sig da efter samtaler med disse den overbevisning, at teologien umuligt kunde være nogen videnskab i egentlig forstand, da den hvilede på underet, som ingen videnskab nogensinde kunde begribe. Men i modsætning til R. Nielsen, der blot vilde det negative, videnskabeligt at bevise, at man videnskabeligt intet véd om troens genstand, tænkte Birkedal sig en positiv kristelig lærebygning opført på grundunderet, kristeligt talt opstandelsen; og naturligvis måtte det R. Niensenske

---

¹⁾ „Personlige oplevelser“ II. s. 239 ff.

begreb af „åndsvirkelighed“ forekommer ham ikke at give den hellige historie dens ret og derved virke opløsende på hele kristendommen og ikke blot på „teologien“. Altså — ud fra det historiske grundunder i kristendommen, som stod fast for troen, måtte man i sammenhæng kunde udlede hele den kristelige lærebygning; dette var „teologi“ for Birkedal.

Da Martensen i 1867 udgav sin bog: „Om tro og viden“ imod R. Nielsen og deri hævdede, at den „kristelige gnosis erkender troens fuldkomne uafhængighed af al spekulation“, men at kun ved troen er en — også videnskabelig — erkendelse mulig, læste Birkedal sin gamle manuduktørs udvikling med megen interesse, og endnu en gang skiftede de venligt ord om de ting, de havde drøftet i deres ungdoms „pauluner“, mens de på den folkekirkelige valplads stod i harnisk mod hinanden. Birkedal tilskrev Martensen et brev, og denne sendte ham følgende ord:

„København, 2den maj 1867.

Kære pastor Birkedal!

Modtag min tak for de venlige ord, De har tilskrevet mig om „Tro og viden“. Skønt Deres samstemning er meget begrænset, har De dog glædet mig ved, hvad De skriver om kritikken af N.'s utvetydige teisme. For øvrigt tror jeg, dersom De ikke vil finde det ubeskedent, at Deres indvendinger om det svælgende dyb, der skal være befæstet mellem trostanken og spekulative tanker, finder deres besvarelse i, hvad jeg har udviklet om det etiske gudsbegreb og det dertil svarende videnskabsbegreb (i modsætning til et blot logisk-fysisk, der også for Dem synes at være det eneste, egentligt spekulative). Men, selv om vi herom aldrig skulde komme i forståelse, glæder det mig højligt, at De under de nuværende forhold har kunnet bevare sans og interesse for undersøgelser af denne natur.

Om andre differenser nytter det jo ikke at tale.

Herren give os, at vi, jo mere vi nærmer os til banens ende, må styrkes og opløftes ved de store evighedsudsigter, De omtaler i Deres brev. Til disse udsigter hører også den, at stykkeværket skal være afskaffet og vige pladsen for det fuldkomne, hvor alt, hvad der i sandhed er Herrens, skal være harmonisk forbundet ved et uopløseligt livs kraft.

I ungdomsdagenes erindring

H. Martensen.“

Når man afklæder Mortensens udviklinger deres religionsfilosofiske dragt, er det et spørgsmål, om der bliver nogen stor praktisk forskel mellem hans og Birkedals tankegang. Men selve det filosofiske grænsespørgsmål mellem „tro og viden“ lå denne, der var en troende og ikke religionsfilosof, mindre på sinde. Han nærede frygt for, at troen på dette vippepunkt skulde tabe ligevægten til den videnskabelige vantros side, eller at dog dens personlige kraft skulde forflygtiges i tankebegreber. Forventningen om den „filosofiske genius“, der „af sin „genfødte ånd skulde opstille et kristeligt system“, som aldrig skulde vige pladsen for noget andet, men kun udfolde sin livsspire ud af sig selv op imod den evige forklarelse, denne forventning, som han havde haft i sin ungdom¹⁾, havde undergået en forvandling til troshåbet om selve kristenmenneskets personlige fuldkommelse og forklarelse i Herrens menighed.

Det kunde være værdt at vide, om disse forhandlinger om „tro og viden“ har haft nogen del i den bogs tilblivelse, som Birkedal i slutningen af 1867 og begyndelsen af 1868 udgav under navn af: „Den hellige historie og troen“, og hvori han på sin måde gav sit „system“, ikke for filosoferne, men for menighedens katekumener. Ligeftrem vel sagtens ikke. Men det er ikke umuligt, at han har kunnet sat sin grundtanke i

¹⁾ I. anm. 2 s. 110.

denne bog: at udvikle alle den kristne tros led ud fra selve den hellige histories kendsgerninger, i nogen forbindelse med hine forhandlinger. I hvert fald betyder denne bog ikke blot et forsøg på at give anvisning på en anden grundvold for den egentlige børnelærdom i menigheden end den hidtidige, lærebogsmæssige, men også i det hele summen af Birkedals kristelige tænkning til denne dag, naturligvis med særligt hensyn til børnene. Ti ligefrem er bogen udsprungen af hans konfirmandundervisning. Den er fremstaaet på den måde, at han i et med hvide blade gennemtrukket eksemplar af Balslevs bibelhistorie har til fortællingerne dér føjet sine udviklinger. Birkedals fremgangsmåde her med den kristelige børneundervisning var vel ikke uden forgængere; nævnes kan Nissens „Samtaler om den bibelske historie“, som jeg dog ikke véd, om han kendte. Men ny var i denne sammenhæng indenfor den kateketiske litteratur den stilling, Birkedal gav selve trosordet til historien, og ny var den afgjorte hensigt, han dermed havde til at give den dogmatiske abstraktion i børneundervisningen et dødsstød. Bogen har i store og vide krese virket højst befrugtende i denne retning. Men det er ikke af vejen samtidigt at bemærke, at, når spørgsmålet stadig er brændende om „lærebogsundervisning“ eller „bibelhistorie“, så har Birkedals bog ikke villet skille historien fra en virkelig oplysning på troens grund, men netop føjet dem sammen som sæd og frugt, og springpunktet i hans hele „system“ er ikke at holde samtaler eller taler om den blot bibelske historie, men at vise den kristne menigheds livsudvikling ud fra troens ord i dåben, der umuligt kan forklares uden en tilsvarende åndelig oplysning. Denne organiske forbindelse mellem tro og lære er det ejendommelige ved bogen, og om den end er en børnebog, så betyder den dog mere, og mange voksne kristne har i den fundet klarhed i, hvad den blotte lærebogsundervisning som børn kun havde formærket for dem.

Birkedal gjorde i disse år mange rejser omkring i Danmark. Navnlig skal nævnes, at han både 67, 68 og 69 i følge med Peter Larsen, som endog én gang (i 67) var hans kusk helt op til Thy, og andre, særligt Sveistrup, rejste mest vesten om i Jylland og talte og prædikede på mange steder. Jeg kan tænke, at Peter Larsen har gjort sit til, at Birkedal skulde, på hans gamle steder, komme til at føre ordet om det nye, der beredtes. På disse ture gæstede han både Sønderomme og Ringkøbing, og i Velling kirke holdt han mindetale over Hassenfeldt.

Af den svenske præst, Carl Bergmann i Vinslöf i Skåne, hvis bekendtskab Birkedal havde gjort på de skandinaviske kirkemøder, blev han i 1868 indbudt til et større „folkmöte för diskuterande af religiösa frågor“; iblandt disse „frågar“ hørte, ifølge Bergmans brev, også „frimenigheter“ og de „danska folkhøgskolar“. D. 7de og 8de juli skulde det egentlige „folkmöte“ være, tredjedagen skulde der være særlige forhandlinger imellem „qvarstannande präster och honorationes“. Birkedal tog derover, fulgt af kapellan C. N. Lorenzen i Gislev, men de nævnte spørgsmål synes ikke at være blevne behandlet, da Birkedal fortæller, at de nogle og tyve, som kom på bane, alle var af „periferisk art“. — Svenskerne hørte dog opmærksomt på ham, da han fik ordet og søgte at samle forhandlingen om det spørgsmål: „Hvor og hvorledes bliver vi Guds børn?“ og en gammel præst græd under bekendelsen af, at han, 70 år gammel, dog næsten aldrig tænkte på sin dåb. Lorenzen søgte at klare Svenskernes begreber om den retfærdiggørende tro, men uden frugt. Alle forsøg på at lyse op i dem strandede på den urokkelige pietistiske forudsætning, at mennesket før dåben var sten og stok og først efter den kunde tro — en påstand, hvormed tvangsdåb blev forsvaret. Situationen illustreredes ved, at ved bortkørselen fra en præstegård agestolen faldt bag over og begge de danske præster vendte benene i vejret for øjnene af et helt sel-

skab, hvis stive alvor end ikke kunde røres til smil over dette optrin¹⁾).

I sommeren 1869 var han på et besøg hos sine to gifte døtre i Norge²⁾ til stede i Kristiania under det nordiske studentermøde, men vilde ikke, nu efter 1864, offentligt tage ordet under det. Men når han i et privat selskab, hvor Bjørnson var til stede, ud fra hans lille sang om „Ingerid Sletten“ talte om, at det gjaldt om at bevare hjertet stort, i hvad der så end brast i tiden, har han vel nok tænkt på, hvad der i hint år brast, og hvad det dog ikke måtte røve os. Han besøgte også Bjørnson selv i Kristiania og så i ham en digter, der i ret forstand var æmnet til at blive en „virkelighedsdigter med tidens strænge på sin harpe til at synge Nordens folk op til ud af deres egen folkeånd at blive sig selv — til at „digte Norge“ og med Norge til foregangsmand hele Norden. Jeg er vis på, at Bjørnson aldrig har stået for Birkedal som en virkelig kristen; men han mente, at en ægte talsmand for Nordens ånd tillige måtte være en rydningsmand for kristendommen. Bjørnsons „fracald“ senere stod for Birkedal som et fracald fra hans folkelige bestemmelse, og derigennem en venden om på vejen til Kristus.

En frugt af hans norske rejse er „Kirkeklokkelangen i den norske dal“, som udkom i efteråret 1869. Han forsøgte sig atter her som digter, denne gang med en fortælling, lagt over et norsk sagn om, hvordan lyden af en nedbrudt kirkes klokke, som var solgt langt hen, vedblev at lade sig høre på det gamle sted og kaldte så længe, til dalens folk atter rejste den gamle kirke og købte klokken tilbage til dens tårn.

Med al fortællingens stemningsfulde naturskildring, hvorunder man nok mærker, at forfatteren ikke har glemt

---

¹⁾ Se „Personlige oplevelser“, III. s. 57.

²⁾ Den næstældste datter, Georgia, var i 1865 bleven gift med præsten Albert Lange.

sin ungdoms syn på den „ydre natur“ som „et billedligt skær af den indre natur“ i hjertet; med al dens levende sjæleskildring er den dog aldeles ikke bleven noget digterværk. Den er et indlæg i fortællingsform for forfatterens livsanskuelse i det hele, en afhandling i samtaler og situationer og intet videre. Ikke en eneste skikkelse i bogen er særtegnat ud over, hvad den skal betyde som udtryk for en almindelig åndstanke. Naturligvis er det et kærlighedsforhold mellem to unge, som handlingen udfolder sig i. Men det er ikke dette, som på nogen måde er i stand til at fængsle læseren. Det er den Grundtvigske retnings kamp mod ortodoksismen og særligt pietismen, som tager interessen; og når den første har sejret, når den gamle kirke er bygget op igen, og de to elskende, hvem den umenneskelige pietisme havde skilt ad, frigjorte for fortroldelsen, på indvielsens dag brudevies for kirkens alter, da har man fejret en bryllupsfest, ikke mellem to mennesker, men mellem det menneskelige og det kristelige i evangeliets lys.

Mon det er indvirkning af samværet med Bjørnson, som dette forsøg på at skrive en norsk bondefortælling — der dog er alt andet end norsk — skyldes? Jeg skulde næsten tro det. Han spiller en meget afgørende rolle i fortællingen. Der optræder en højskoleforstander, Magne, der ganske særligt er udtryk for den menneskelige side af kristendømmen; flere træk, som er hændt Birkedal selv oppe i Norge, anvendes på ham. Men det egentlige vendepunkt i bygdens kristelige liv forårsages dog ved en kirkesag, hvortil motivet er taget fra præsten Gunnerus's bekendte sag. Stedets sognepræst er Grundtvigianer. Den pietistiske lægprædikant, hvis tale var „som møllehestens rundgang, der går fort, uden at komme af stedet“, får en mand til at forlange sit barn døbt efter alterbogen af 1783. I den anledning sammenkalder præsten et møde ved den gamle kirkeplads og holder en prædiken for den hele forsåmlede bygd, som man om-

trent ord til andet vil finde i Birkedals postille: „Livets ord og ordets liv“ til 2den pinsedag (1869). Mange vil strags derefter bygge kirken, men præsten beder om, at de vil give tid og lade beslutningen modnes hos dem først. Da kommer „en af Norges unge skjalde“ derop og vil en søndag eftermiddag læse noget af, hvad han har skrevet, højt. Det beklages, at man i Kristiania tager på ham med hårde hænder, mens man i København har været ved at ødelægge ham med fad smiger. Han er måske hovmodig og uvorn, og vi kan blive bange for, at, hvis dette hovmod får magten i ham, det da så også vil „forkrænke den friere og højere natur i ham“; man skal vise ham alvorligt til rette, når han „vælter sig ind på alt og alle og behandler alle andre som mindremænd“, og „når han taler om ting, som han ikke forstår“, men — siger Magne, mens det er præsten, som peger på hans skrøbeligheder — „jeg er jo ikke hans skriftefader, jeg har kun at tage imod og nyde, hvad godt og velsignet, Vorherre giver mig igennem ham“, og han har „høvdingsrang i skjaldskab“; vi må ikke ved en åndløs behandling gøre vort til, at den store, strømrende elv taber sig i myr, i stedet for i det blå, stolte hav.“ — Så kom han da, med åndsskrift på sin pande, og måske et træk af trods om sin mund, og læste Synovs Solbakken. Og da han kom til „den rødmalte kirke“ i sangen: „Nu tak for alt —“, da ringede det for deres øren med den kære, gamle kirkeklokkes lyd, og de sagde: „Nu vil vi bygge vor kirke op igen“, og de to elskende forstod, at dér skulde de vies. Så var det da ikke de store, fremmede betragtninger, men et lille gribende enkelttræk af folkeskjalden, som rørte hjerterne til sidst, så at de helt smeltede, og som modnede beslutningen om at rejse kirken, så at præsten sagde: „Amen, det ske i Jesu navn!“

Da tænkte præsten — Birkedal — ikke, at nogle få år efter skulde Bjørnsøns røst bortskræmme kirkeklokkeklangen i de norske dale, og hans lille „rødmalte kirke“

forsvinde som et luftsyn. Men hvad Birkedal her har peget på — efter min mening det mest levende i hele fortællingen — det kom han ikke til at holde for usandt af dén grund: den, der kan finde det levende udtryk for, hvad der menneskeligt rører sig i hjærterne, ham er det, som får dem i sin hånd, også når det gælder om at lede dem til Gud og til kristentro. Jo mere han i Bjørnson havde set den udkårede til denne åndens bedrift, des mere vidste han, hvad der tabtes i ham, da han „bøjede af og kørte videre“ — bort fra dem, som „bøjede ind“ i kirkehuset. Men at han ikke opfattede ham som kristen, er denne fortælling et uimodsigeligt vidnesbyrd om.

Samme efterår skrev Birkedal i det norske „Kirkeligt folkeblad“ en række artikler imod prof. Caspari om nadverens indstiftelsesord: „Har vi et Herrens ord ved nadveren¹⁾!“ hvori han slog fast, at professorens egne undersøgelser godtgjorde, at — om end den historiske ramme om nadverordet havde skiftet — de „skabende ord, som gør, at vi ved Herrens bord finder og nyder Herrens legeme og blod . . . : Dette er mit legeme o. s. v. — de har al tid lydt i Herrens kirke ved bordet; og „disse ord bliver naturligvis ikke skriftord, fordi de også findes i skriften; nej omvendt, skriften har dem, fordi Herren brugte og har brugt dem.“ Derimod indrømmer han, at, når han tidligere havde udstrakt betegnelsen: „Herrens munds ord ved nadveren til alle ordene ved nadverens indvielse hos os, ser han nu, at han har fejlet og gør gerne for sit vedkommende denne bekendelse.

¹⁾ De udkom i bogform som særtryk i Kristiania. — Samme sommer gæstede denne bogs forfatter som ganske ung student prof. Caspari. Under en timelang samtale forbavsedes jeg mere og mere over professorens velvillige holdning overfor det egentlige „dogmatiske“ i den Grundtvigske anskuelse, så at jeg til sidst uvilkårligt udbrød: „Ja, men hvad er det da, professoren har imod Grundtvigianismen?“ — „Det skal jeg sige Dem,“ sagde den lille, livlige og elskværdige mand ivrigt, „det er det demokratiske, der er ved den.“

X.

Et overblik. Birkedals prædiken.

På dette hvilepunkt — som et højdepunkt er det, hvor man standser et øjeblik for at betragte udsigten — af Birkedals liv vil vi dvæle lidt, se os om og sidde en liden stund under hans prædikestol.

Først ser vi os tilbage. Og så ser vi et menneske, hvis ungdoms ild blev ved at brænde på arnen i hans hjerte i en sjælden grad. En modstander har regnet ham til „ildånderne“¹⁾, og derved sikkert tænkt på noget brandfarligt, der var ved ham, som ved „Tordensønnerne“ i Herrens følge. At der var ild i ham, som skulde slukkes, har levnedstegningen ikke skjult. Men det blev ikke verdens sprøjter, men dåbens vand, som gjorde det. Og dette gør en stor forskel. For de førstes stråle slukkes arneilden i menneskelivet og dybets flammer bryder ud; i den sidstes bad samles alle gnister til evig velsignelse på hjærtets arne, mens de vilde flammer holdes nede.

I en for Birkedal personlig meget ejendommelig prædiken til palmesøndag 1868²⁾ kalder han evangeliet til denne dag for „begejstringens evangelium“. Det volder ingen vanskelighed at anvende dette på folkeskarens stemning hin dag. Og er det end særligt Birke-

¹⁾ P. Hjort.

²⁾ „Livets ord og ordets liv“, s. 184 ff.

dalsk udtrykt, vi er dog alle med, når han siger, at „begejstringen“ var højst forskellig hos de enkelte i den: der var søndagsbørn, der så bag ved det synlige ind til „åndsvirkeligheden og hjærtevirkeligheden“; der var hverdagsbørn, som kun overfladisk begejstredes, men som, når det hele var forbi som en rus, måtte vågne og sige, at det var en dårskab, de havde ladet sig henrive til. Men så går han videre og siger, at, når disciplene, der dog var søndagsbørn, ikke strags efter i den mørke time om korset holdt ud med Herren, så kom det af, at også de havde for liden — „begejstring“. Dette vil måske falde os fremmed, og vi vil sige: var det dog ikke noget andet, som fattedes dem, noget, som for lutter begejstring netop ikke havde kunnet komme frem hos dem? Var det ikke „begejstringen“, som havde hindret dem i at tro deres Herres tale om korset, som ventede ham? Vi vilde måske sige: Begejstring har vi kun altfor meget af; den frister til store ord, som sløver og slapper ovenpå. Hvad vi trænger til, er mere ædruelighed og nøgternhed. Eller: det er godt nok med de høje syner, men de forlyster dog kun sjælens øje; lad os være praktiske, det tjener livet. „Hvor der ikke er syner, bliver folket vildt“ — godt nok, men glem ikke, hvad der følger efter: „salig den mand, som følger loven.“

Der kan gives en „begejstring“, som kan trænge selv til en stråle af verdenssprøjten. Det er „hverdagsbørnenes“; bedre at komme til sig selv igen end at vedblive at være lude af sig selv. Og søndagsbørnenes skal i badet, hvor „vandet sig med ilden forbinder i livskilden“. Men hvad mener Birkedal, når han, i stedet for at sige, at det var noget af hint andet, der manglede Herrens disciple, siger, at det var den „fulde begejstring“, de fattedes? „Der er“, hedder det i prædikenen, „en begejstring ikke blot i triumf, men i undergangen... Det bedste er at sejre med og for en stor sag... det næstbedste er at falde med og for en stor sag“, og det næstbedste skal også kunne begejstre, når det bedste

dog ikke kan nås på anden måde. Den, som ikke vil lide for den store sag, har aldrig været fuldt begejstret for den. „Bliver du mat på nødens dag, er din kraft tynd“. (Sal. ordsp. 24, 10.)

Jeg vil ikke nægte, at der i Birkedals egen begejstring stadig var noget, som trængte til at mindes om vandet i livskilden. Men der må dog strags gøres opmærksom på, at ingen kan tale om begejstring „ikke blot i triumf, men i undergangen“ uden at mene noget helt andet dermed, end der almindeligvis forstås derved. Og med overblik over hele Birkedals liv må vi sige: her taler ikke en let og tankeløs person, men en prøvet mand, der véd med sig selv, hvad han siger.

Forklaringen er, at for ham er begejstring ikke ett, og troskaben noget andet, men den ægte begejstring må vise sig i at være tro, selv i nederlaget. Der er dem, hvis troskab da kun er som en tålig liden, og han har kendt denne følelse, når han sang: „Ræk livets roser mig i smertens nat!“ Men hvad der i det hele gjaldt de bedste i det slægtled, han hørte til, gjaldt vistnok ham i yderlig forstærket grad, at være så personligt greben af idealet, at de måtte bevise deres troskab mod det selv i „undergangen“ ved trods denne at holde stand i kampen for det. Ploug har sunget om sin slægt:

„Har den kun stakket kunnet avancere,
den så dog al tid idealets tinder!“,

og Birkedal havde „stirret“ så fast (han bruger jævnligt ordet „stirre“ om det åndelige syn), på disse tinder, at han var som fastnaglet til synet. Jeg er vis på, at, var han ikke bleven et kristent menneske, da var han bleven ett af to: enten et søndersplittet menneske eller en stivnakke i falsk idealitet. Et menneske, der gik på forlig med den rent dagligdags virkelighed, kunde han aldrig være bleven. Men det var hin troskab i begejstringen,

1) „I fru A. Munchs stambog“. Efterladte digte 1895, s. 75.

der i ungdomsdagene førte ham ind under Jesu Kristi kors. Kun Golgatas kors løste hårdeknuden. Man læse brevene fra hans huslærertid i Gjerlev igennem og vil forstå dette. Ved sin „poetiske anskuelse“ har han udfordret verden til en kamp. Men netop den er skyld i hans tunge, smertelige øjeblikke. Dog vil han ikke være den foruden; ti disse smerter er mere værd end al prosaistens fryd. Ikke dog af nogen anden grund end, fordi de under Jesu kors opløser sig til det evige livs glæde. Disse breve er i bedste forstand en „hverdags-historie“ om en bundægte idealitets forsoning med livet i kristen tro. Og det var den samme troskab, som i manddomsdagene, da hans første, stormende kamp for det „poetiske“ Guds rige, han brusende stred for, var endt med nederlag, førte ham fra det blotte kors ind i den hellige gravs kirke, Vorherres Jesu Kristi levende og nærværende menighed, og til kirkeordet af Herrens egen mund som dens klippegrund, og atter siden, gennem anfægtelsen på hans eget liv, til i dette ord at finde livskilden til sit eget salighedshåb. Her var ikke nogen ny lærdom, men selve den guddommeligt bekræftede „saliggørelsesorden“ med pantet på, at

„— hvad du drømte skønt,
du skal i sandhed skue.“

Her var en dyb og alvorlig „omvendelse“, ikke endt med en brat „opvækkelse“, men gennemført gennem alle livets trin, og uden noget brudd med hans eget menneskehjerte; tværtimod — det var troskaben mod dette, som, menneskeligt talt, havde sejret ved at holde ud, indtil Herren gav sejr. Det passer på Birkedal, hvad der siges i Davids salme 15, 4, efterat han har spurgt: „Herre! hvo skal være til herberge i dit paalun?“ at det skal „den, som har svoret sig til skade og ikke vil forandre det.“

Det er nu umiskendeligt, at Birkedals livsgerning helt igennem er udsprungen af hans livsanskuelse, ja,

den første er kun en tro udprægning af den sidste. Det er sjældent, at dette er tilfældet i den grad som med ham. Det inderst bestemmende i ham var handlingslivet, ikke i den så kaldte „praktiske“ udvorteshed, men i virksom personlighed. Det blev ved indgangen til hans ungdomsliv i dette skrifts første del sagt, at „trods al æstetisk betagelse, blev dog studenterne fra 1829 borgerlivets mænd“, og at hans livsgerning måtte betegnes som „kampen for virkeliggørelsen i borgerlivet af digtersynets store forbilleder“ — dette naturligvis i ren almindelighed. Med levnedsbetegningen indtil nu bag ved os kan vi sige, at det passer. Man dømme om hint slægtleds mænd, som man vil, det vilde dog være en uretfærdighed at sige, at det var en slægt af æstetiske drømmere, der ukaldede tilvandt sig den første plads i arbejdet. Birke-dal var en mand, som, lysvågen til alt dagens arbejde, arbejdede med et klart mål for øje, men tillige en mand, der i sin virkelighedskamp ikke blot havde sigte på en udvortes sag, men tog sig selv med og derfor indsatte i den al den idealitet og troskab imod den, der var ham egen.

Dette er måske både en styrke og en svaghed. Men det skal bedømmes personligt. Slægten har ikke al tid ret overfor manden, men manden ofte overfor slægten. Om et følgende slægtled finder, at her var for megen idealitet, noget „over ævne“, — det kan måske have ret overfor adskillige løse eksistenser, men ikke overfor en eneste af dem, der virkelig satte sig selv ind i kampen. De bliver, trods al skrøbelighed, dog stående som mærkesmænd fremdeles. Det går dem som hin mærkesmand i Hellig-Olavs hær, Birkedal havde forelsket sig i, om hvem det hedder: han faldt, men banneret, han havde plantet fast i jorden inden sit fald, stod. De kan tilegne sig Plougs roligt stolte ord i det nævnte lille digt:

„Og for vort minde er der ingen fare“.

Vistnok skiftede mål og vej sig om for ham fra den tid, han drømte sine ungdomsdrømme. Men et sådant skifte under livsudviklingen er ikke i sig selv et tegn på, at drømmen var falsk. Beviset for ægtheden er, at manden selv følger med i udviklingen, at denne, enten den er for eller imod, på ethvert punkt er en selvudvikling. Han drømte om sejr og lykke for det danske folk, måske han drømte om en reformation af folkekirken; dog synes jeg, hvad det sidste angår, at noget mærkeligt spor dertil findes ikke i hans liv. Han har al tid været i et Nasaret sammen med sit folk, og det var mere livsånde indadtil end reformation udadtil, han forventede. I dette lys må hans kirkelige frihedskamp ses. Men sejr og lykke vandt folket ikke. Landet og folket blev sønderlemmet, og det sidste blev ført ind i et udviklingsspor, som syntes ham at varsle borgersplid, og han tog ikke fejl. Borgerspliden vilde komme, når den nøgne politiske standskamp skulde rejse sig på den store, fælles folkekamps ruiner, når drivhjulet i den, hin troskabsbegejstring, skulde standses af kold beregning og egennyttig kløgt; alt det snusfornuftigt praktiske kunde måske dække over, men ikke bøde på skaden. Men tvært igennem dette nederlag havde han vundet en sejr. Det var den åbne udsigt til friere levekår for Kristi menighed i folkekirken, til rig velsignelse ikke blot for den selv, men for hele folket, hvis den vilde kende sit ansvar og holde sig fri for alt partisskab i den strid, som måtte komme.

Skal vi nu på denne højde se frem, da ligger der jo allerede næsten en menneskealder foran det tidspunkt, vi står på, og fremsynet bliver da for os et tilbagesyn. Det ligger dog nærmere at lade de år af Birkedals liv, vi endnu har tilbage, fortælle om, hvad der her er at se. Kun være det sagt, at han for sin del slap aldrig fremtidshåbet. Men han byggede det ikke på fraser om folket og friheden, men på tilliden til, at nederlaget dog til sidst vilde blive et højtryk for et fornyet

spring af folkelivets ædleste kilder og frihedens offervillige kraft. Med kong Valdemar Sejr på slotstrappen i Ribe stod han på kirkens og folkehøjskolens trappe og spurgte vel i tanker, „hvorlunde det skulde hans sønner gå“, men svarede, „med foden i stigbøjlen“ : rede til at „svinge sig på dådens ganger“, om end i øjeblikket som „en billedstøtte med sænket hoved“: „Trykket gør ondt, men livsstrålen springer, Gud ske lov!“

— Og så til slutning et par ord om Birkedals prædiken, hvori han dog er mest hel at finde.

Allerførst vil man her støde på det rige billedsprog. Når et sådant billedsprog møder frem som en kunstnerisk udsmykning af talen, kan det enten ved sin overlæsning forstemme eller, hvis det er fint behandlet, virke utilfredsstillende i retning af at give væsentligt æstetiske indtryk. Birkedals billedsprog var af anden art. Det var umiddelbart levende ikklædninger for et stærkt livs- og tankeindhold. På mere sindige naturer kunde det virke for overvældende (som „brutaliteter“²⁾), og han gav vel også fra først af ofte fantasiens ganger for stærk en spore. Men der var sjældent noget kunstlet over det. Man får intet indtryk af, at han ledte efter billeder. De kom af sig selv, og de angår gerne naturens og livets jævreste forhold: vår og høst, aften og morgen, duggen, solen og skyggen o. s. v., kort sagt det billedsprog, vi allerede møder fuldt udviklet i hans ungdoms digte. Men en langt mere egen brug af et billedsprog, om man vil kalde det så, finder man i Birkedals prædikener fra ført til sidst: det er brugen af selve den hellige histories fortællinger, indtil deres enkelte træk, som på en måde sindbilleder for det åndelige liv. Det er her, at hans billedsprog sommetider kan nærme sig allegorien : brugen af et historisk billede til at underlægge det en ellers uvedkommende betydning, som når han af Bethabaras

1) Se „En folkelig julegave“ 1878 s. 33 ff.

2) „Otto Laubs levned“ I. s. 214.

navn, hvor Johannes døbte, udleder den betydning, at Johannes's gerning var en overgangs-gerning. Men alligevel er det sjældent bare allegori, og i almindelighed noget helt andet end allegori. Det er et spejl, hvori det virkelige livsindhold i fortællingen træder klart frem som forbillede for tilhørerne. Når han skulde prædike over et evangelium, tog han ikke en eller anden dogmatisk tanke frem til udvikling og talte om, som man siger, på grundlag af teksten, mens den meget ofte er såre langt fra den, men han gjorde, hvad han en gang sagde til en præst, der en søndag var i nød med sin prædiken, han „lod barnet råde“ d. v. s. han stillede den historiske fortælling i evangeliet levende frem for sig, idet der gærne var en eller anden bestemt forestilling, som ledede ham og som han vilde give udtryk i sin forkyndelse, og så malede han den levende — ti han var som taler mere maler end billedhugger — fra alle sider ved hjælp af de enkelte træk i evangeliet. Hans prædiken var aldrig, så lidt som ligefrem dogmatisk, så heller ej en eksegetisk udlægning af evangeliet. Der var et solidt og gammelt-kirkeligt underlag af begge dele i den. Men hans mål med den var at give selve det menneskelige kristenliv skikkelse og farve, så at det kunde stå for deres øjne, der hørte ham, sådan som han kunde tegne det og de gribe det. Dertil fandt han denne prædikemåde både naturligt for sig selv og tjenligst i det hele. Der er dem, hvis prædikemåde er langt fra hans, som dog har sagt, at han „har lært dem at prædike.“ Det må komme af, at der bag det særlige var noget så i bedste forstand almenkirkeligt i Birkedals prædiken, at, hvad der var hans særpræg, fortøner sig i dette. Santalmissionæren Skrefsrud har sagt, at han sjældent har hørt nogen prædikant, hos hvem alt kom så til sin ret, som Birkedal.

Der var en sådan forening af ydre og indre (objektivt og subjektivt) hos ham, at det i en ganske udmærket grad netop må siges, at hans ejendommelighed er denne forening. Få prædikanter i Danmark har virket

så rent personligt som han; en prædiken af ham var i egentligste forstand et vidnesbyrd, men et vidnesbyrd ud af evangeliet selv, som aldrig fortabte sig i følelse eller egne stemninger, i hvor høj en grad det end gennemspejledes af hans eget hjertes liv. Stærkt har han mange gange advaret mod at bygge på sine egne følelser, fantasier og tanker, — derfor prædikede han Herrens ord til os, som han selv havde tilegnet sig det som grundvolden for salighedshåbet. Alle evangeliets toner var på hans strænge. Grundakkorden i det er: synd og nåde. Hans prædiken blev ved at være som en fuga over dette tema. Titelen på hans første prædikensamling er ikke en tilfældighed, ikke blot et fyndord for en vis grundtanke i den; også den er et personligt vidnesbyrd, et slagord fra hans eget livsforhold til Kristus. Der er tidligere gjort opmærksom på en vis uklarhed i denne bog om evangelistens forhold til lov og evangelium. Birkedals udvikling førte ham til at erkende, at evangeliet selv var den kristelige forkyndelses eneste genstand; at forkynde Kristus alene er ikke det samme som om at forkynde lovens opløsning eller et lovløst evangelium; thi Kristus er jo lovens fuldkommelse. Men så må man da ikke gå tilbage til den „verdens børnelærdom“ (hvortil også lovens husholdning i den gamle pagt hørte), Pavlus taler om i Galater- og Kolossenserbrevet. Mener man „uden lov“ (Rom. 3, 21) kun at have et lovløst evangelium, kender man endnu ikke evangeliet.

Men lige fra først af, når Birkedal prædikede synd, da var det i en betydning, der var såre langt fra det syndsbegreb, som pietistens lovtrældom, der gør evangeliet selv til en lov, opstiller. Et sådant syndsbegreb har han ikke arbejdet sig ud af, han har aldrig haft det. Dette indholdsløse, jeg fristes til at sige magiske synds- begreb er uadskilleligt fra forestillingen om det naturlige menneske som absolut ondt. Men der må være noget godt, hvor der overhovedet kan vækkes erkendelse af

synd. Ingen vil dog vel beskyldte en mand som Augustin for ikke at forstå sig på synd og omvendelse. Men stærkere end han går ingen imod hint syndsbegreb, når han i sin „Enchiridion“¹⁾ kalder det en tåbelig uforstand at nægte, at, hvor der er en fordærvende magt, må der netop forudsættes noget godt, som fordærves, og om det syndige menneske udtaler: altså „noget godt, fordi han er et menneske, og noget ondt, fordi han er uretfærdig.“ Dette er som talt ud af Birkedals hjærte; en virkelig, levende syndserkendelse kunde kun udgå fra en grundbevidsthed hos det faldne menneske om at være noget godt, om, som han holdt af at udtrykke det, at være ikke en djævlunge, men „et faldent kongebarn fra paradís.“ Uden denne grundbevidsthed, hvori vi i os selv stiller os i modsætning til det onde, kunde vi aldrig erkende det, endnu mindre forsage det. Uden den kunde der ingen omvendelse ske; og en vis moderne dogmatik, der trods Herren og apostlene taler om genfødelse før omvendelse, vilde, jo mere den buldrede med lovbogstavets tromme, synes ham des mere overfladisk og uvederhæftig. I vækkelsen af denne grundbevidsthed skulde det oprindeligt menneskelige kaldes frem; i forhold til som den vakes, vågnede syndsbevidstheden; i forhold til som den bortprædikedes, forsvandt den. Det var det hos os, som i trangen til forsoning vidnede om det gudsbilledlige i os. Ikke noget „humant“, som kristendommen stængede for og som skulde søge sin frihed ved at „emancipere“ sig fra denne; men det menneskelige“, som i Vorherres Jesu Kristi forsoning atter fandt sig selv og kom til liv og kraft. Derfor: „menneske først, så kristen“; ti dette „menneskelige“ må evangeliets prædiken først vække til liv hos os, inden vi ved troen og dåben kan kristnes. Det må have sin sandhed med Pavlus's ord: „Det gode, som jeg vil —“ både for at vi kan komme til erkendelse af, at vi „gør

¹⁾ „Vidnesbyrd af Kirkefædrene“ IX. Kristiania 1884.

det ikke“, og for at vi kan nå til at sige: „Jeg takker Gud — ved Kristus Jesus Vorherre“. Her skal vi forstå, hvad han mente, når han så ofte talte om det „brudte hjerte“. Det var ikke, som det fra en vis side er blevet opfattet, et smagløst udtryk for følsomme (sentimentale) sønderknuselser. Nej, det betød gennembruddet ved nådens hjælp af kristenmennesket i os. Det var sejren gennem toldersukket: „Gud, vær mig synder nådig!“ Jeg minder her om titelen på hans anden prædikensamling: „Nådens sorg og sorgens nåde.“

Men nåden, som skal kunne levendegøre, rejse og frælse sådanne syndere: mennesket i synderen, kan ikke bo i en prædiken bare om Guds uforskyldte nåde i Kristus. Birkedal prædikede denne, og det med et fast fodfæste i og en rigelig brug af den hellige skrift. Men hin nåde selv må hente sin kraft af et livsord i Herrens egen mund til os. Kun det alene kan vække fra de døde; ikke vor opvækkelse til Herren, men Herrens opvækkelse af os kan ende sagen. Dette ord — ved dåb og nadver — er det ord, hvori Herren meddeler mig sig selv. Enten, mente han, må man rationalistisk opgive livssamfundet mellem Herren og menigheden, eller også må man forklare denne „mystiske forening“ (unio mystica), som er sjælen i al Luthersk oplysning, ud fra den Grundtvigske betragtning af ordet ved Herrens indstiftelser. — Birkedal har med sit drag af ægte menneskelig og kristelig mystik — som nu en gang et Gudsforhold ikke kan være foruden — i høj grad frugtbargjort denne tanke gennem sine prædikener, uden dog at udvikle noget ejendommeligt. Skal man her finde noget ejendommeligt, må det søges i den levende sammenhæng, den indgik med hans gamle grundbetragtning af „synd og nåde“.

Det var nemlig den, som fik ham til så stærkt at fremhæve „salighedsvilkåret“ i dåbens pagt. Og hvad enten man er enig med ham eller ikke, skal man

nødes til at erkende, at „helstøbt“ er manden, om nogetsteds, så her. Dogmatiske — eller udogmatiske — fritænkere blandt nutidskristne har mistænkeliggjort denne side af Birkedals prædiken som en åndløs lovtrældom under pagtordets bogstav. I så fald måtte man, forudsat han ellers var en ret evangelist, kunne tage dette ud af hans prædiken, uden at skade helheden. Men det kan man ikke. Og den var ikke noget sligt. Den hænger på det højeste sammen med Birkedals også tidligere omtalte grundopfattelse af viljeslivet som det afgørende hos et menneske. Dermed må den stå og falde. Vilkår betyder: kår for viljen. Saligheden består ikke i gode udvortes kår („lykke“), men i at vi af Guds nåde bliver, hvad vi inderst inde efter vor åndsbestemmelse skulde være o: selv vil være. Hvor der er vilje, må der være vilkår; det er dette, som løfter viljen fra blot at være en blind naturdrift til at være en virkelig åndsbestemmelse. At viljen vågner til selvbevidsthed, vil sige, at den bliver sig sit eget, iboende vilkår bevidst; — dette er begyndelsen til det „menneskelige“. Men at blive sig dette vilkår bevidst, er: i sig selv at opdage fortabelsen, usaligheds kår for vor syge, bundne vilje. Saligheds kår er alene at finde i Guds nådes ord til os i dåbens pagt. Men, skal vi få det, må vi dog selv ville det („kåre“ det), d. v. s. vi må dog kunne sige ja til dette ord; frælsens sag kan ikke i den forstand være et: jeg véd ikke hvad — at vi ikke skulde kunne blive os salighedsvilkåret bevidst og frit modtage det. Så sandt dåbspagten er det Herrens ord, hvormed Han „skaber gode kår for barnekæmper lave“, så må grundsætningen også være den, at vi må kunne tage Herren forud på dette Hans nådeord til os: Hvorlidet vi end bliver os det i dets hele indhold og fylde bevidst, vi må dog i det hele blive os bevidst, at i dette ord er nådekårene os beredte. Der må dog være et indhold i Herrens ord til os, — hvorledes skulde vi ellers kunne tro Ham på Hans ord? — Hvor afgjort Birkedal både overfor Zeuthen

og Martensen har bekæmpet den opfattelse af den „kirkelige anskuelse“, at salighedsvilkåret i dåbens pagt skulde betyde en rent dogmatisk underkastelse under et „kvantum af sætninger“, og hvor bestemt han har vist denne opfattelse af sagen tilbage til modstandernes egen lejr, har vi set. Man træffer ham kun i hans egen lejr, når man forstår „salighedsvilkåret“ som ordet, hvori Herrens nådevilje med os er udtrykt, med det samme som det løser vor egen bundne vilje til at frælses: „Dig ske, som du vil!“ At gå udenom dette ord er: ikke at være sig selv bevidst i frælsens sag; at fornægte det, er at skille sig fra samfundet med Herren. At gøre en dogmatik ud af ordet, er at berøve det al liv og kraft. Men at modtage det som den himmelske sæd, der svarer til selve jordbundens beskaffenhed, det må vi, om vi skal frælses. Her kan vi ikke stille noget andet vilkår end det, Herren selv har stillet, som da ikke er at lade os bogstavbinde af ordet, men at tro Ham på det og så — hvad der følger af sig selv, så sandt det er Herren selv, vi har at gøre med i ordet — sige med Maria: „Mig ske efter dit ord!“

Slet ikke at ville have noget vilkår forbundet med evangeliet, er at gøre dette til en både indvortes og udvortes lovløs ting. At ville afpasse vilkåret mere efter vor egen natur og tilbøjelighed end efter Guds ord, er at stille sig udenfor forholdet til Herren. At forkynde salighedsvilkåret som „livets ord“ fra Herren til os, hvoraf alene „ordets liv“ vokser i vore hjerter, det er at give både Gud og mennesket, hvad deres er.

Således kan da salighedsvilkåret kun modtages i hjærtelig frihed. Birkedals kamp for menighedens frigørelse var ikke et uroligt hoveds trang til omvæltninger, men den bundede dybt i hans åndelige syn på forholdet mellem Herrens Ånd og menneskehjertet som et frihedsforhold, der netop havde sit vilkår, men et vilkår der er skjult for kød og blod. Frigørelsen skulde tage sigte ikke på den „enkelte“ bare — ti da vilde den i

længden kun virke opløsende — men på menigheden som samfundet om Herrens indstiftelser. Derfor kunde han til den ene side ikke slå sig til ro med den blotte folkekirke, men til den anden side heller ikke med de gudelige forsamlings spredte liv i „kamrene“. Han anerkendte fuldt ud folkekirken som en historisk form, hvorunder Herren selv vilde lade indsamlingen til Guds rige gå for sig; men den var ikke ett med menigheden selv; og, stødte folkekirkens orden sammen med den hellige, almindelige kirkes, måtte den første vige for den sidste. Her var ikke blot individ mod samfund, men samfund mod samfund. Og kampen skulde da føres, ikke blot, som der er blevet sagt, for at menigheden kunde frælse sit eget liv i verden, men for at det kunde kendes, at der var en Kristi menighed til, som vilde sætte sit liv til for verden. Og derfor kunde han nok i de gudelige forsamlinger og foreninger se et tilløb til dannelsen af et kristeligt samfundsliv indenfor folkekirken; men målet måtte være et frit menighedsliv på kirken grund omkring Herren selv i Hans indstiftelser. Der var stunder i hans præstetid, da han arbejdede nok så mistrøstigt på dette mål. I en prædiken ved et skolelæremøde i Sønderomme d. 20de avgust 1845 (?) kan han udbryde, netop med dette mål for øje: „Det er stundum, at jeg ligesom fristes til at ønske, at jeg hellere var daglejer eller håndværksmand end præst, fordi det forekommer mig, at jeg hentærer min kraft forgæves, og at det, jeg har at byde, ofte ikke agtes så højt som verdens gyldne gaver.“ Dette Eliassuk gik vel siden op i taknemmeligheden over Vorherres velsignelse i hans gerning, og så har vist få takket Gud for at få lov til at være præst som han. Helt døde det dog sikkert aldrig ud. Men mens andre kampnaturer af dette suk fristes til at blive mere og mere fanatiske, tog han det som en ydmygelse for sig selv, hvorunder han lærte at finde Herren, hvor Elias fandt ham ved Horebs bjerg, og kaste sin og menighedens sorg på Ham.

Selv at blive frælst — det var det store mål. Så takkede han Gud for, om Han vilde og kunde bruge ham som et redskab til gavn både for den enkelte, for folket og for menigheden. Hvad indadtil er vundet, må hjærtekenderen dømme om. Udadtil blev han, som sagt, redskabet, hvorved der blev vundet betingelser for en frivillig menighedsdannelse indenfor den danske folkekirke. At dette skulde, som der er blevet udtalt, betyde et brudd med folkekirkens „princip“, kan ikke erkendes, før det blev muligt at påvise, at folkekirken selv havde brudt med den hellige, almindelige kirkes „princip“, der dog ikke udelukker den frie menighedsdannelse.

Indhold.

	Side
Forord.	
VII. I Ryslinge 1849—64	1—326
VIII. I Ryslinge. Afskedigelsen 1864—65	327—366
IX. I Ryslinge. Udenfor folkekirkens tjeneste. Valgmenig- hedens anerkendelse og første år. 1865—70	367—460
X. Et overblik. Birkedals prædiken	461—475

En rettelse til bogens første del s. 318: Fra nærpårende kilde har jeg modtaget meddelelse om, at det ikke var H. C. Reedtz, Birkedal i Sønderomme modtog besøg af eller i 1845 gæstede på Palsgård, men broderen Otto Arenfeld R., i 1845 bestyrer af Palsgård for sin moder, kammerjunkerinde R., og fra — formentligt — 1847 ejer af Bisgård, Tamdrup sogn. Det meddelte brev er da også skrevet af ham. — H. C. Reedtz var ganske sikkert ikke tilstede ved den nævnte lejlighed i 1845. Kongen var ham ikke gunstig stemt, efterat han i anledning af prinsen af Noers udnævnelse til statholder i hertugdømmerne havde taget sin afsked fra det tyske kancelli, og lod under sit ophold på Palsgård den bemærkning falde til hans moder: „Deres søn vil ikke tjene mig.“ — Han „har hverken besøgt Birkedal eller modtaget besøg af denne; disse to var i åndelig henseende hinanden ganske modsatte.“ — I det originale brev kan underskriftens forbogstaver lige så vel læses H. C. som O. A.

Forf.